احسن القصص

جلد

١-٢

RAGIP PAŞA
2076
1-2

٢٣

احسن القصص

[illegible] تفسیر سورهٔ یوسف علیه السلام

جزء اول

بغداد ولایت جلیله‌سی والیسی دولتلو سری پاشا حضرتلرینک آثار خامهٔ بلاغتعلامه‌لرندندر

معارف نظارت جلیله‌سنک رخصتیله طبع اولنمشدر

استانبول

(آرتین آصادوریان) شرکت مرتبیه مطبعه‌سی — بابعالی جاده‌سنده نومرو ٥٢

١٣٠٨

راغب پاشا کتبخانه‌سی
عدد ٣٣
T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
RAGIP PAŞA KÜTÜPHANESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: 2076/1-2
R-4
2379

آرتين آصادوريان

شركت مرتّبيه كتبخانه ومطبعه‌سى

استانبول باب عالى جاده‌سنده نومرو ٥٢

احسن القصص

بسم الله الرّحمن الرّحيم

«الحمد لله ربّ العالمين والصّلاة والسّلام على سيّدنا ونبيّنا محمّد الامين وعلى آله وصحبه الطّاهرين اجمعين.»

مقدّمه

هر نه زمان سورهٔ جليلهٔ يوسف عليه السّلامى قرائتله حلاوتياب ايمان اولدمسه، قلباً رقّتله ممزوج برلذّت روح افزا حسّ ايتمشمدركه آنى ذوق آشناى قرآن اولميانلر تقديردن، سرائر شناس وجدان اولميانلر تصويردن عاجزدرلر.

نزد قرآنيانده مسلّمدركه مصحف شريفك هرهانكى صحيفه‌سى آچلسه، او مرآت حقائق نماده نظر رُبا برحسن مجرّد كوريلور.

ايمدى سراسر، قرآن حكيمده جلوه‌كر اولان او حسن جهان آرايه عطف نكاه دقّت اولنسون، بو سورهٔ كريمه بر

دلبر لاهوتی منظرك صباحت وجهنی آرتیران برخال عنبر-
آکینی آکدیرمازمی؟

نه حاجت! «احسن القصص» نعت جمیلی، جلالت شانك
بر بیوك دلیلی دکلمیدر؟ نی ده وَلَهزدهٔ عقل وشعور ایدن
آنك جمال جمیلی دکلمیدر؟

عقل وادراکم بکا دیرکه: برعاجز لسان، ذوق وجدانه
نصل ترجمان اوله بیلیر؟

طبع هوسناکم آکا دیرکه: بعضاً برشدّتلی آرزو،
محالات ایچنده‌ده امکان، جستجو ایدر. بو عبد کم بضاعه‌نك
اوسورهٔ جلیله‌یه برترکجه تفسیر تحریرینه خامه‌زن جرأت
اولمسی‌ده ایشته او قبیلدندر.

مع مافیه بو برکتاب مستطابدرکه، مسمّاسی کبی اسمی‌ده
الٓهیدر، فیضی نامتناهیدر. مدادی نور تنزیل، قلمی شهپر
جبریلدر. نصوصی وحی خدا، منصوصی رُشد وهُدادر.
ازلده اهتدا ایدنلر، حکمنه اقتدا ایدرلر.

متنی الله کلامی، شرحی‌ده آنك الهامیدر؛ قدرینی اهل

ایمان بیلیر. مزایاسنه وقوف، عرفانه موقوفدر.

هر سطری برجدول عنبر سرشتی، هر حرفی برحوض
بهشتی آکدیرکه صویی نهر کوثردن کلیر؛ روضهٔ جانه آقار.

بر بحر بی کراندرکه، غَورینه ایرلمز! لکن میاهی عذب
وفراتدر؛ زیرا منبعی چشمه‌سار آب حیاتدر.

بر نسخهٔ عبرت آمیز حکمتدرکه، عنواننی اوقویان ایقانه،
پرنیاننی طوقویان ایمانه کلیر.

برنسیج لاهوتی منوالدرکه، نقش نکار معنی، تاروپودنده
جلوه نمادر.

برنکار معنی‌که، طراوت جمالی کلاره غبطه رساندر، اما
نیل وصالی صانمه‌که، آساندر! او، حقدن قوله محض لطف
واحساندر.

الحمد لله العلیّ الاعلی

بو برفیض لایزالیدرکه، آنك قدر بلندی تقدیر بشردن
عالیدر.

لفظی‌ده، معناسی ده آلهی، بر معجزهٔ قاهرهٔ رسالت‌پناهیدرکه، آنکله خاکیان، آسمانیلره قارشی مفتخر و مباهیدر.

لمؤلّفه

ای مفخر انس و جان، محمّد! سلطان جهان جان، محمّد!
فخر ایلر ایسه سنکله چوقمی؟ افلاکه بو خاکدان، محمّد!

وله

وصفکده نه سویلسه‌م احقسین
مرآت خدا نمای حقسین

صلوات الله وسلامه علیك وعلی آلك واصحابك الطّاهرین یا رسول الله!

پادشاه شوکت‌پناهمزکه، کزیدهٔ آل عثماندر، غازی سلطان عبدالحمید خاندر. روی زمینده ظلّ اله، خلیفهٔ دل آگاهدرکه، دعای دولتی سبب غفراندر.

لمؤلّفه

بیکلر یاشا ای شه جهانبان
معمور اوله ملك آل عثمان

ربّم سکا عمر نوح ویرسون
فوز وظفر وفتوح ویرسون

اقبال ایله اول همیشه خوشدل
ای شاه جهان پناه عادل

آمد. ١٣٠٦ سرّیٔ کریدی

افتتاح

سورهٔ کریمهٔ یوسف علیه السّلام، مکهٔ مکرّمه‌ده مُنْزَل، سُوَر جلیلهٔ قرآنیه‌دندر. یوزاون بر آیت کریمه‌یی، بیك یدی‌یوز یتمش‌یدی کلمه‌یی، یدی بیك یوز آلتمش ایکی حرفی مشتملدر.

سبب نزولی حقنده حضرت ابن عبّاسدن «رضی الله عنهما» منقول برروایت واردرکه، اوائل بعثت نبویّه‌ده صنادید قریش، مدینهٔ منوّره‌ده بولنان علماء یهود نزدینه بش آدم کوندروب، «بزم ایچمزده ظهور ایله دعوای نبوّت ایدن حضرت محمّد حقنده سز نه دیرسکز؟» دیه صوردیلر. آنلرده سیر سنیّهٔ جناب رسالت پناهی‌یی بعد الاستقصاء «شو اوصاف ایله متّصف بر نبیّ عارفك کله‌جکنی بزه (تورات) خبر ویریور، آنك زمان خروج وظهوری‌ده بوزماندر، لکن تجربه ایچون آکا شو اوچ سؤالی ایراد ایدیکز، اکر ایکیسنه جواب ویررده اوچنجیسندن سکوت ایدرسه، محقق بیلمش اولکزکه پیغمبر منتظر آخر الزّمان اودر. همان آکا اتّباع ایدیکز. اوّلا: اصحاب کهفك قصّه‌سنی، ثانیاً: آل یعقوبك کنعان ایلندن مصره انتقالی سببنی، ثالثاً: روحدن سؤال ایدیکز، اکر روحه دائر آز چوق معلومات ویررسه، همان دعواسنك بُطلان وکذبنه حکم ایدیکز.» دیدیلر.

مبعوثان قریش، شو تعلیمات ایله مکهٔ مکرّمه‌یه عودت ایدوب اسئلهٔ ثلاثهٔ مذکوره‌یی حضرت اعلم الأنبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمزه

سرد ایتملریله سورهٔ کهف، سورهٔ یوسف، برده «وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى وَمَا اُوتيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلاَّ قَليلاً.» آیت جلیله‌سی نازل اولدی.

ایشته حضرت ابن عبّاسدن «رضی الله عنهما» منقول اولان روایت بودر. لکن امام فخررازی «رحمه الله» مفاتیح الغیبده روایت مذکوره‌نك ضعفنی دلائل عدیدهٔ معقوله ایله بیان بیورمشدر. تفصیلی بزم ترکجه (روح) رساله‌مزده مندرجدر.

سبب نزول اولمق اوزره قول آتی دخی رقمزدهٔ یراعهٔ مفسّریندر.

سورهٔ یوسف علیه السّلامك ماقبلی اولان سورهٔ هود علیه السّلام وقتا که، «وَكُلاًّ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الرُّسُلِ.» قول کریمیله ختم بیورلدی؛ آنی وَلی ایدن سورهٔ یوسف علیه السّلامده‌ده قصّهٔ عبرت آمیز جناب یوسف، ذکر اولندی. زیرا بوقصّه دخی انباء انبیاء عظامدندر.

دیکر انبیاء علیهم السّلامك کندی قوملری یوزندن چکدکلری محن ومشاق، اوّلا ذکر اولندیغی کبی، بو سورهٔ جلیله‌ده‌ده یوسف علیه السّلامك قرداشلرندن کوردیکی جور وجفا بیان وحکایه بیورلمشدر. تاکه پیغمبر اکبر افندمز حضرتلری، انبیاء سالفه حضراتنك اجانب واقاربدن مقاسات بیوردقلری اذایی بیلسونلرده متسلی اولسونلر.

ایشته شو جهتله بوایکی سورهٔ جلیله بیننده مناسبت تامّه واردر.

§

بسم الله الرّحمن الرّحيم

اوائل سُوَر كريمۀ قرآنيّه‌ده زيور سلك سطور اولان بسملۀ شريفه خصوصنده بين العلماء اختلاف اولندى.

كيميسى ديدى كه: اوائل سُوَرده‌كى «بسمله» اصلا قرآندن معدود دكلدر.

«ابن مسعودك «رضى الله عنه» قولى، امام مالكك مذهبى، قُدماى حنفيّه‌نك مذهب مشهورى بودر. مدينۀ منوّره‌نك، بصره‌نك، شامك قُرّاسى، فقهاسى عندنده‌ده قول مختار بودر.»

كيميسى ديدى كه: هم كنديله تبرك ايچون، هم سُوَر كريمۀ قرآنيه بينني فصل ايچون نازل اولمش برمنفرد آيتدر.

«مذهب صحيح حنفى ده بودر.»

كيميسى ديدى كه: «بسمله» آنكله مصدّر اولان سُوَر كريمه‌نك هربرندن بر آيت تامّه‌در.

«بو، ابن عبّاسك قَوْلى اولوب ابن عمرده‌ده نسبت اولنمشدر. ابن الجوزينك (زاد المسير) نام تفسيرنده «رُوِىَ عن ابن عمر، رضى الله عنه اَنَّها نَزَلَتْ مَعَ كُلِّ سُورَةٍ.» قولى بوكا محمولدر. سعيد بن جُبَيْرك، زُهْرينك، عطانك، عبد الله ابن المباركك ده مذهبى بودر. مكّۀ مكرّمه‌نك، كوفه‌نك قُرّاسى، فقهاسى ده بونك اوزرينه فتوى ويرمشلردر. امام شافعينك قول جديدى ده بودر. او سببله دركه شافعيلر بسملۀ شريفه‌يى جهرى نمازلرده جهراً اوقورلر.»

كيميسى ده سُوَر سائره اوائلنده‌كى «بسمله» هر سوره‌دن بر جزءميدر دكليدر؟ بر آيت تامّه‌ميدر دكليدر؟ بوكا تعرّض ايتمكسزين يالكز «سائر سوره‌لرده قرآندن معدود اولمقله برابر سورۀ فاتحه‌دن بر آيت جليله‌در.» ديدى. (امام قُرطبى) نك بيانته كوره امام شافعى حضرتلرينك قَوْلَيْنندن بريسى‌ده بودر. (خطّابى) دن مرويدركه: ابن عبّاسك، ابو هريره‌نك‌ده قولى بودر. «رضى الله عنهم»

كيميسى ديدى‌كه: بسملۀ شريفه سورۀ فاتحه‌ده آيت تامّه‌در، سُوَر باقيه‌ده بعض آيتدر.

ديكر بر قوله كوره، بسمله ايله مصدّر نه قدر سُوَر كريمه وار ايسه اوّللرنده‌كى بسمله‌لرك هربرى بر آيتدر. فقط بونلر هيچ بر سوره‌نك اجزاسندن معدود دكلدرلر.

[لكن بوقول، كتب تفاسيرده هيچ كيمسه‌يه اسناد ايدلمامشدر.]

بو بابده متأخرينك‌ده برقول ديكرى واردر.

ديديلركه:

بسمله، سورۀ فاتحه‌ده آيت تامّه‌در، امّا سُوَر سائره‌ده قرآندن معدود دكلدر.

[لكن بوقولى‌ده اصحاب تأليف كيمسه‌يه نسبت ايتمامشلردر.]

بزم (سر قرآن)ده بو بحثك تفصيلى واردر.

§

قوله تعالى

«الر، تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ . اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ.»

خلاصهٔ مأل منیفی — : شو آیات بینات — كه «الر» اسمیله نامور اولان بوسورهٔ جلیله‌ده یا محمد! سكا انزال اولنمشدر — كتاب مبین آیتلریدركه اوده قرآندر. [١] یاخود، «الر» ایشته شوسورهٔ جلیله‌در. یاخود، ایشته شوسورهٔ جلیله «الر» در، یعنی «الر» اسمیله مسمادر. [٢]

شو آیات بینات او سورهٔ جلیله‌نك آیتلریدركه آنك نصل برحد اعجازده، یعنی تنظیری طَوق بشردن خارج نصل براسلوب عالیٔ ممتازده واقع اولدیغی ظاهردر.

یاخود، شو آیات بینات اوسورهٔ جلیله‌نك آیتلریدركه من عند الله اولدیغی — اسلوب عالیسنی، معانیٔ منیفه‌سنی تدبر ایدنه — مبین وموضحدر. یاخود، یامحمد! طائفهٔ یهودك سندن صوردیغی قصهٔ یوسف علیه السلامی مبین وموضحدر. [٣]

مجرد قرآنی فهم ایدوب معانیٔ منیفه‌سنی احاطه‌یه مقتدر اوله‌سكز و آنك مشتمل اولدیغی عجائب وغرائبه احالهٔ فكر ونظرله قصص وأخبار سلفی كیمسه‌دن تعلم ایتمامش، علمایه مقارن اولمامش برذاتك بو طرز بیانی، لاسیما مغیباتدن خبر ویرمسی وحی خدادن غیری بر صورتله امكان‌پذیر حصول اولمق متصور اولمیان خارق‌العاده برمعجزه ایدوكنی آكلایه‌سكز دیه بز آنی قرآن عربی اولدیغی حالده انزال ایلدك.

---

[١] امام فخرالدین رازی بویله معنی ویرمشدر.
[٢] شیخ زاده بویله معنی ویرمشدر.
[٣] قاضی بیضاوی بویله معنی ویرمشدر.

§

تفسیروایضاح — كتب اصولده مصرحدركه بعض سوَر قرآنیه‌نك فواتحی اولان: «الر، ق، ص، ن، الم» مثللی حروف مقطعه متشابهات قرآنیه‌دندر. فواتح مذكوره، عربی حروف هجا عددنجه یكرمی طقوز سورهٔ جلیله‌ده وارد اولمشدر.

مذهب سلفه كوره فواتح مذكوره‌دن مراد آلهی نه اولدیغنی بز بروجه ایله آكلایه‌میز.

بوبابده متقدّمین ومتأخّرینك اقوالی كثیر ومختلفدر.

بعض اكابر امت، «بوحرفلر علوم مستوره واسرار محجوبه‌دندر.» دیمش.

صدّیق اكبر «رضی الله عنه» — «فی كُلِّ كتابٍ سرٌّ وسرّ القرآن اوائل السّور.» بیورمشدر.

امام علینك، «رضی الله عنه» — انّ لكلّ كتابٍ صفوةً وصفوةُ هذا الكتاب حروفُ التَّهَجّی.» بیورمش اولدیغی كتب معتبره‌ده منقولدر.

ابن عباس، «رضی الله عنهما» — علماء كرام، بو حرفلرك مدلولات صحیحه‌سنی آكلامقدن عاجز قالدی. — دیمشدر.

«امام شعبی» نك، كندیسندن سؤال ایدنلره: «سِرُّ اللهِ تعالی فلا تَطلُبُوهُ.» دیدیكی مرویدر.

كیمیسی دیدی‌كه: بوحرفلر، اسماء آلهیه‌دندر.

كیمیسی دیدی‌كه: بوحرفلرك هر بری، اسماء آلهیه‌دن بر اسمه، (یاخود) صفات آلهیه‌دن برصفته اشارتدر.

كيميسى ديدى‌كه: حروف مذكوره‌دن هر برى، صفات افعالدن برينه دالدر. مثلا: (الم) ده‌كى (الف) آلاء، (لام) لطف، (ميم) مجد اشارتيدر.

بو، «محمد بن كعب القرظى» نك قوليدر.

كيميسى ديدى‌كه: بو حرفلر حساب قبيلندندر.

كيميسى ديدى‌كه: حروف مذكوره بر كلامك انتهاسيله ديكر كلامك ابتداسنه دلالت ايدر.

حاصلى: بو حرفلر حقنده چوق سوز سويلندى. بو اقوال مختلفه‌دن معتمد عليه اولان: حروف مذكوره‌نك اسماء سُوَر اولمسيدركه امام خليل، امام سيبويه‌ده بورأيه ذاهب اولمشدر.

اكثر محقّقين ديمشدركه: بو مقطّعات على سبيل التّحدّى تعديد حروفدر.

يعنى اوائل سُوَرده‌كى بو حروف مقطعه ارباب انكاره قارشى احتجاجاً ايراد بيورلمشدر.

«قرآن حكيم، ايشته شو حرفلردن تركب ايديور، قواعد تركيب حروف ايسه سزجه‌ده معروفدر. ايمدى قرآن مبجّل وحى مُنَزَّل اولمسه، سزكده بونك نظيرينى ايراد ايده‌بيلمكز لازم كلير. حال بوكه مجموعنى دكل، برجزئنى، برسوره‌سنى، حتى بر آيتنى بيله تنظيره مقتدر اوله‌ميورسكز! اويله ايسه انصافه كلوب بونك وحى مُنَزَّل اولديغنى تصديق ايتمليسكز.» بيورلمش اوليور.

حروف مذكوره‌يى متشابهات قرآنيه‌دن عد ايلين سلفه كوره، بونلردن مراد آلهى نه اولديغنى بز بروجه ايله بيله‌ميز.

ايشته قرآن كريمك بونوع آيتلرى «متشابهات» تسميه اولنوب آنلره اتّباعى جناب حق ذم سياقنده بيوريوركه:

«هُوَ اَلَّذِى اَنْزَلَ عَلَيْكَ اَلْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ اَلْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا اَلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَاتَشَابَهَ مِنْهُ اَبْتِغَاءَ اَلْفِتْنَةِ وَاَبْتِغَاءَ تَاْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اَللّٰهُ وَاَلرَّاسِخُونَ فِى اَلْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُو اَلْاَلْبَابِ.»

بو آيت جليله حضرت رسول اكرم صلّى الله عليه وسلّم افندمزه خطاباً نازل اولوب خلاصهٔ مضمون منيفى بودركه: «الله، اوذات اجلّ اعلادركه سكا كتاب كريمى انزال ايلدى. آنك بعض آيتلرى، آيات محكماتدركه آنلر امّ كتابدر. امّا قلبنده زيغ [١] اولانلر، فتنه غرضى وتأويل طلبى ايله قرآن كريمك متشابهنه اتّباع ايدرلر. متشابهك تأويلنى ايسه، الله تعالى حضرتلرندن بشقه كيمسه بيلمز، وعلمده راسخ اولانلر آنجق — آكا ايمان ايتدك، هربريسى ربّمز تعالى حضرتلرينك عندندندر. — ديرلر.»

بومعنى مذهب سلف اوزره «والرّاسخون» لفظ شريفنك ابتداء كلام اولمسنه مبنيدر.

چونكه علماء سلف، متشابهاتك حاوى اولديغى اسرارى، علم آلهى‌يه ترك ايله مقام تسليمده بولندقلرندن حين تلاوتده «الّا الله» اوزرنده وقف ايده‌رك «والرّاسخون» لفظ شريفنى «الا الله» اوزرينه عطف ايلمزلردى. متأخّرين ايسه «والرّاسخون» لفظ شريفنك

[١] الزيغ الميل عن الصواب فى الفهم. والالحاد هو الميل عن الحق.

«الّا الله» اوزرینه جواز عطفی بعض دلائل ایله اثبات ایدەرك، متشابهاتی تأویله همت بیوردقلرندن بونلرك مذهبنه کوره مآل آیت کریمه: «متشابهك تأویلنی الله تعالی حضرتلرندن وعلمده راسخ اولانلردن بشقه کیمسه بیلمز.» دیمك اولور.

بو بر اوزون بحثدر.

بو مبحثدەکی اقوال علمایی تماماً سرد ایتمك لازم کلسه، بر تألیف مستقل وجوده کلیر، صددن چیقلمش اولور. شو قدرکه موضوع بحثمز اولان متشابهاته دائر ایضاحات کافیه ویرەبیلمك ایچون دها بر ایکی سوز سویلیەجکز:

علماء اصول: «لفظك معناسنه دلالتی وضوح وخفا اعتباریله سکز قسم اولوب «متشابه» ایشته اوسکز قسمدن سکزنجیسیدر.» دیدیلر.

اقسام ثمانیه

برنجی قسم —: بر لفظدن مراد آلهی یا ظاهردر، یا دکلدر. ظاهر اولانده یا نسخی قبول ایتمز، یا ایدر. اوّلکیسی «مُحْکَم» در [°] «الجهاد ماضٍ الی یوم القیمة.» حدیث شریفنده اولدیغی کبی.

[°] محکمده ایکی قسمدر. بری — «محکم لعینه» درکه نسخ وتبدیلی قبول ایتامسی، یا تأبید ودوامه دلالت ایدن لفظ ایله ورودی جهتیلەدر. متن کتابده مذکور اولان حدیث شریف کبی. یاخود معنای کلام عقلاً تبدیله محتمل اولمادیغی جهتلەدر. صفات الٰهیەیه دلالت ایدن آیات کبی.

دیکری — «محکم لغیره» درکه زمان وحی وتنزیلك مرور وانقضاسی جهتیله نسخه احتمالی منقطع اولان کلامدر.

ایشته علماء اصولك: [حضرت رسول اعلم افندمزك داربقایی تشریفلرندن صکره قرآن کریمده وارد اولان «نص، ظاهر، مفسر»ك جملەسی محکمدر.] دیدکلرندن مراد بو محکمدر.

ایکنجی قسم —: نسخی قبول ایدن لفظك تأویله احتمالی یا واردر، یا یوقدر. ایکنجیسی «مُفَسَّر»در. «وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً.» نظم جلیلنده اولدیغی کبی. زیرا «کافّةً» لفظ شریفی باب تخصیص وتأویلی سد ایتمشدر. آنجق قتل مشرکین احکام شرعیەدن اولدیغیچون نسخی قبول ایدر.

اوچنجی قسم —: بر لفظك تأویله احتمالی اولمقله برابر او لفظ اکر کندیسندن ظاهر اولان معنای مراد ایچون سوق اولنمش ایسه، آکا «نَصّ» اطلاق اولنور. «مَثْنٰى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ.» نظم جلیلندەکی بیان عدد کبی. چونکه بو آیت کریمه بیان عددده (نص)در.

دردنجی قسم —: اکر کندیسندن ظاهر اولان معنای مراد ایچون سوق اولنمامش ایسه، اول معنایه نسبتله (ظاهر) اولور. آیت سالف الذّکرك حِلّ نکاحه دلالتی کبی. نکاحك حِلّی آیت اُخرادن معلوم اولمشدرکه، اوده «وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ.» نظم جلیلیدر.

بشنجی قسم —: اکر معنای مراد، بر عارضدن ناشی خفی اولورسه، آکا (خفی) اطلاق اولنور. «وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا.» قول شریفنده اولدیغی کبی. چونکه بو قول شریفك نبّاش ایله طرّاره شمولی خفیدر. زیرا آنلر اسم آخرله تسمیه قلنمشلردر.

آلتنجی قسم —: اکر معنای مراد، بر عارضدن دولایی خفی اولمیوب ده خفاسی کندندن ایسه، بونکله برابر نقلاً دکل، عقلاً ادراك اولنور ایسه، آکا (مُشْکِل) اطلاق اولنور. «وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا.» قول شریفنده اولدیغی کبی. زیرا فَمْ، حقنده اِشکال واقعدر.

چونکه فم، من وجهٍ باطن بدندر. حتّی ریقی بلع ایله صوم، فاسد اولماز. من وجهٍ دخی ظاهر بدندر. حتّی آغزه برشی داخل اولمقله ینه صوم، فاسد اولماز. بوصورتده وجهین ایله عمل اولندی.

فم، طهارت کُبراده ظاهره الحاق اولندی؛ آنکده غسلی لازم اولدی. طهارت صُغراده باطنه الحاق اولندی؛ حَدَث اصغرده آنك غسلی واجب اولمادی.

بوراده بردقیقه واردر: عجبا نیچون بالعکس طهارت کُبراده (باطن) طهارت صُغراده (ظاهر) اعتبار اولندی؟ شارع تعالی حضرتلری طهارت کُبری حقنده «وَإِنْ كُنتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا.» بیورمشدر. تشدید ایسه تکلّف ومبالغه‌یه دلالت ایدر، آنکچون.

یدنجی قسم — : نقلاً ادراك اولنورسه، آکا (مُجمَل) اطلاق اولنور. «وَحَرَّمَ الرِّبوا.» قول شریفنده اولدیغی کبی. زیرا (ربوا) لغتده «فضل» در. حال بوکه، هرفضل، بالاجماع حرام دکلدر. ایشته بو آیت کریمه‌ده حرمتی بیان بیوریلان فضلك نصل فضل اولدیغی معلوم دکلدی. وقتاکه فخر عالم، صلّی الله علیه وسلّم افندمز حضرتلری بو فضلك ایضاحنده اشیاء ستّه‌یی [١] بیان بیوردیلر، معنای مراد، معلوم اولدی. آندن صکره‌ده طلب وتأمّله احتیاج مسّ ایلدی. تا که فضلك علّت حرمتی بیلنسون ده اشیاء ستّه‌نك غیریسنده ده «ربا» حرامدر دیه حکم اولنسون.

---

[١] اشیاء ستّه شونلردر: حنطه، شعیر، تمر، ملح، ذهب، فضه.

سکزنجی قسم — : اکر معنای مراد، نه عقلاً نه نقلاً اصلا ادراك اولنه‌مازسه، آکاده «متشابه» اطلاق اولنور. بعض سُوَر کریمه‌نك اوائلنده‌کی حروف مقطّعه کبی [١] جناب حقّه نقص، ایهام ایدن صفتلردن «وجه، ید، صورت، استواء» کبی. [٢]

ایشته بتوفیقه تعالی تفسیرینه خامه‌زن جرأت اولدیغمز سورهٔ جلیلهٔ یوسف علیه السّلام اوّلنده‌کی «الر» شو سکز قسمك سکزنجیسی اولان متشابهات قرآنیّه‌دن اولوب مذهب سلفه کوره بوندن مراد آلهی نه اولدیغنی بز بروجه ایله آکلایه‌میز.

زیرا بوندن مراد آلهی اولان معنانك عقلاً ادراکی ممکن دکلدر. اعلم الانبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمز حضرتلرندن ده آکا دائر بزه برنقل وارد اولمامشدر.

شو قدرکه بالاده بیان اولندیغی وجه ایله علماء متأخّرین، متشابهاتی تأویله همّت بیوردقلرندن بوحروف تهجّی حقنده ده بعض معانئ مناسبه بیان بیورمشلردر.

از جمله: «الر»یه بروجه آتی اوچ درلو معنی ویرمشلردر.

١ — بن آلهم، اهل انکارك شو قصّهٔ یوسف علیه السّلامدن سکا واقع اولان سؤاللرینی کورر وایشیدیرم.

٢ — بن آلهم، اخوان یوسفك «علیه السلام» صنیعه‌لرینی ویوسف علیه السّلام ایله اولان معامله‌لرینی کوررم.

---

[١] بونلر، متشابه اللفظدرکه کندیلرندن هیچ برشی منفهم اولماز.

[٢] بونلر، متشابه المفهومدرکه کندیلرندن اکرچه برشی فهم اولنور لکن او شیئك اراده اولنمسی مستحیل اولور.

٣ — بن آلهم، خلقك كورديكنى‌ده، كورمديكنى‌ده كوررم.

—

رمز آشنايان قرآندن «امام ربّانى» نك شو سوزى بو بابده پك عاليدر:

«بعض سُوَر كريمه‌نك اوائلنده‌كى حروف مقطّعه، محبّ ايله محبوب آره‌سنده جلوه‌نما اولان سرائر مكتومه‌يه دائر بر رمز واشارتدركه او اسرار خفيّهٔ قدسيّه‌يه بيكانه آشنا اوله‌ماز. اگرچه علماء راسخين، خدمهٔ حبيب ربّ العالميندر، خدمهٔ خاصّه‌نك بعض اسرار مخدومه وقوف واطلاعى ايسه جائز وممكندر؛ لكن داخل بزم خاص الخاص اختصاص ومحرم اسرار خواص اولان آشنالر، بيكانه‌يه آچيليرلرمى؟ نه ممكن!

«يَضيقُ صدرى ولا يَنطَلِقُ لسانى»

ديكر اهل تحقيق‌ده بوكا ياقين سوزلر سويله‌مشلردر.

اوائل سُوَرده‌كى حروف تهجّى، بيكانه‌يه افشاسى حرام اولان سرائر مكتومه‌دندر.

متشابهاتك تأويلنى، علم محيط آلهى‌يه ترك ايله مقام تسليمده بولنانلر، طريق اسلمى اختيار ايتمش اولديلر. مع مافيه بونلرك معانىٔ صحيحه‌سنى كُمّل عبادينك مشرق انوار اسرار اولان قلوب صافيه‌سنه افاضه بيورمسى‌ده خداى متعالك الطاف بى‌نهايه‌سندن مستبعد دكلدر. شو قدركه هرحوصله، بومثللى معانىٔ دقيقه‌يى احاطه‌دن عاجز اولمغله محرمان اسرار خدا، وجه وجيه معنادن تماميله كشف غطا ايتميوب،

يالكز هرعقله كوره معناسى مستفاد اوله‌بيله‌جك بر رمز واشارتله اكتفا بيورمشلردر.

حافظ

قيمت درّ گرانمايه چه دانند عوام
حافظا گوهر يكدانه مده جز بخواص

شيخ عطار

دلى پر گوهر اسرار دارم
ولى اندر دهان مسمار دارم

مولانا

هركرا اسرار كار آموختند
مهر كردند ودهانش دوختند

امير المؤمنين حضرت على كرّم الله وجهه افندمزك كلام آتيسى‌ده شايان دقتدر.

مشار اليه حضرتلرى بيورمشلردركه:

«لَو حَدَّثتُكُم ما سَمِعتُهُ مِن فَمِ اَبِى القاسِمِ لَخَرَجتُم مِن عِندى وَتَقولونَ اِنَّ عَلِيّاً اَكذَبُ الكَذّابينَ وَافسَقُ الفاسِقينَ.»

معناى شريفى بودركه: دهان معجز بيان حضرت ابوالقاسمدن «صلّى الله عليه وسلّم» مسموعم اولان سرائر سنيّه‌يى سزه سويليه‌جك اولسه‌م، «محقّق، على كاذبلرك اكذبى، فاسقلرك افسقيدر.» ديرديكزده يانمدن اوليه چيقار كيدرديكز.

—

حاصلی: متشابهاتك حاوی اولدیغی حقائق واسراری الله تعالادن ورسول مجتبادن بشقه‌سی بیله‌مز، حتّی نیجه علوم غیبیّه، نیجه سرائر سنیّهٔ سبحانیّه واردرکه کُمّل ورثهٔ سیّد البشر بیله آنلره رهیاب اطلاع اوله‌مامشدر.

بر حدیث عالیٔ نبویدن مستفاد اولدیغنه کوره صاحب القرآن افندمزك لیلهٔ معراجده طرف اقدس آلهیدن اخذ وتلقّی بیوردقلری علوم سنیّهٔ ربانیّه‌نك بر قسمنی جناب رسالت مآبلرندن ماعداسی حمله قادر اولمادیغندن آنلری اظهاردن ممنوع، دیکر بر قسمنی امّت مرحومه‌سنه تبلیغ ایله مأمور اولوب برقسمنی‌ده اظهار واخفا بیننده تخییر بیورلمشدر. «وبه الکفایه»

§

الر، تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ

قاضی بیضاوی «الر» سورهٔ جلیله‌نك اسمی‌میدر؟ یوقسه تعداد حروف یولنده‌می سرد اولنمشدر؟ بورالره تعرّض ایتمکسزین «تلك»نك مشارالیهنی بیانه شروع ایله: «تلك، اشارةٌ الی آیات السّورة وهی المرادة بالکتاب.» دیمشدر.

شارح انوارالتنزیل، (قونوی) شوعباره‌یی شرح ایلرکن دیدی‌که: (تلك اشارةٌ) تعبیرنده لطافت واردر. شویله‌که، ایکی معنایی متحمّلدر. بری — «تلك» لفظیله اشارت اولنمشدر. دیکری — «تلك» لفظنك کندیسی اسم اشارتدرکه آنکله بوسورهٔ جلیله‌نك آیات بیناتنه اشارت

بیورلمشدر. (السّورة) ده‌کی لام تعریف، حس قرینه‌سیله عهد خارجی ایچوندر. «شو سوره‌نك آیاتنه» دیمکدر. «کتاب» ایله‌ده مراد، سورهٔ جلیله‌در.

—

«تلك» مقام تعیین وارائه‌ده مستعمل اولان کلمه‌لردندرکه بونلره «اسماء اشارات» دینیر. مذکّر ومؤنّث ایکی مفرد، ایکی تثنیه، بر جمعدن عبارت اولمق اوزره جمله‌سی بش صیغه‌در. تثنیه‌لردن ماعداسی مبنیدر. «تلك» صِیَغ مذکوره‌نك مؤنثلرندن اولوب کرك بونك، کرك مذکّری اولان (ذلك) نك لاملرینه «حرف توسّط» کافلرینه «حرف خطاب» دینیلیر. بونلرك اعرابدن محلّی یوقدر.

«تلك» بعیده مخصوص اولوب قریب اولان مشارالیهلرده بومثللی لفظ بعید استعمالی اعظامه مبنیدرکه بعد منزله، بعد مسافه حکمنده طوتیلور.

«المقتضبدن مقتبس»

امام فخر رازی دیرکه:

بوراده «مشارالیه» مادامکه محسوس دکلدر، مادامکه حیّز اشارتده واقع اولمقدن بعیددر، بعید منزله‌سنه تنزیل اولندی.

یاخود «مشارالیه» وقتاکه مرسِلدن مرسَل الیه واصل اولدی، متباعد حکمنده طوتلدی.

قونوی دیرکه: بوراده زیاده یاقیشق آلان وجه اخیردر.

انوار التنزیل، محشیلرندن «شیخ زاده» دیرکه:

قاضی بیضاوینك: «ای تلك الآيات آيات السّورة.» دیمسی، «الر» دن صکره واقع اولان «تِلْكَ» نك مبتدا، مابعدی اولان «آیات» آنك خبری ومشار الیهی اولدیغنه اشارتدر.

مشارالیهك دائما اشارته تقدّم ایلمسی ایسه لازمه‌دندر. چونکه موجود اولمیان شیئه اشارت ممکن دکلدر. حال بوکه شو آیت جلیله‌ده بالعکس اشارت، مشارالیهه تقدّم ایتمش اولیور.

ایشته بوتقدّمك سببنی بیانده دیمشلردرکه: «تِلْكَ» نك مشارالیهی اولان «آیات» منتظَرالورود اولدیغیچون متقدّم، منزله‌سنده طوتلمشدر. یاخود، اشارتدن اوّل «مشارالیه» مخاطبك ذهننده حاضر وموجود اولمق حسبیله خارجده، یعنی نفس الامرده‌ده حاضر وموجود حکمنده طوتلمشدر. «هذا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ.» قول کریمنده اولدیغی کبی.

زیرا «الر» — ایستر بو سورۀ جلیله‌نك اسمی اولسون، ایستر تعدید حروف یولنده سرد ایدلمش بولنسون — بو سورۀ جلیله‌یه، یاخود مطلقا متحدّی بهایه دلالت ایدر. بناءً علیه وجود خارجی حسبیله سورۀ جلیله، مترقب الورود ایسه‌ده، ذهنده حضوری اعتباریله آکا اشارت اولنمسی صحیح وجائزدر.

—

قاضی بیضاوی، «علیه الرّحمه» (الر)ی سورۀ جلیله‌نك اسمی عد ایتمدی. ایده‌یدی، «تِلْكَ» نك مشارالیهی اولمق اوزره آنی کوستردی.

مفسّر مشارالیهك کلامنده یالکز شوکا ایما واردرکه: «الف، لام، را» تعداد حروف ایچون مسروددر. «المؤلف من هذه الحروف»

انوار التنزیل، محشّیلرندن «شیخ زاده» ایسه دیرکه: «الر» بو سورۀ جلیله‌نك اسمی اولدیغی ظاهردر. «الر» محل رفعده واقع، خبری محذوف مبتدا در. (یاخود) مبتدای محذوفك خبریدر.

«الر» ایشته شو سورۀ جلیله‌در. (یاخود) ایشته شو سورۀ جلیله «الر» در. یعنی «الر» اسمدر، مسمّاسی‌ده شو سورۀ جلیله‌در معنای منیفنی افاده ایدر.

قاضی بیضاوی «تلك» نك مشارالیهنی کوستردکدن وکتاب ایله مراد، بوسورۀ جلیله‌در دیدکدن صکره، نظم جلیلی تفسیره شروع ایله:

«ای تلك الآيات، آياتُ السّورةِ الظّاهر امرُها فی الاعجاز، — او — الواضحة معانيها، — او — المبينة لمن تدبّرها انّها من عند الله [١] — او — لليهود ما سألوا اذ رُوی اَنّ علماءهم قالوا لكبراء المشركين: سَلُوا محمّداً لِمَ انتقل آل يعقوب من الشّام الى مصر وعن قصّة يوسف عليه السّلام، فنزلت.» دیوب درت وجه وجیه بیان ایتمشدر.

معلوم اولسونکه نظم جلیلده واقع «المبین» کلمۀ جلیله‌سی، هم «ظَهَرَ و وَضَحَ» معناسنه فعل لازم، هم «اَظْهَرَ وَ وَضَّحَ» معناسنه فعل متعدّی اولان «اَبَانَ» دن مأخوذ اولوب بناءً علیه وجوه تفسیردن اوّلکیسی ایله ایکنجیسی، «المبین» ك فعل لازم اولان «اَبَانَ» دن مأخوذ اولمسنه کوره‌در.

[١] «مبین» لفظنك مفعولی، محذوف اولدیغنه واسناد، مجازی بولندیغنه اشارتدر، کما فی الاول.

وجه اوّل وثانینك خلاصهٔ مآلی

شو آیات بیّنات، او سورهٔ جلیله‌نك آیتلریدرکه، آنك نصل برحدّ اعجازده، یعنی تنظیری طَوق بشردن خارج برطرز عالیٔ ممتازده واقع اولدیغی ظاهر و آشکاردر [١] (یاخود) آنك معانیٔ منیفه‌سی واضحدر. [٢]

ایشته بو معنایه کوره ظهور ایله مراد، نظم جلیل قرآنك بلغای عربك تنظیرندن عاجز قالدقلری برطبقهٔ علیای بلاغتده واقع اولدیغنی کوسترن بیّناتك ظهوریدر. یاخود معانیٔ منیفه‌سنك عرب عربایه ظاهر اولمسیدر. چونکه قرآن کریم، آنلرك لسانیله نازل اولمشدر. بو صورتده «الظّاهر» معناسنه اولان (المبین)ك فاعلنه اسنادی، یا مجاز عقلیدر؛ یاخود حذف مضاف بابندندر.

[مضاف، «الظاهر امرها» قولنده واقع «امر» مضاف الیه «ها» ضمیریدر.]

مضاف الیهك حقّی ایسه مجرور اولمق ایدی. آنجق بوراده ضمیر مرفوعه منقلب اولمغله «المبین» کلمهٔ جلیله‌سی تحتنده مستتر اولدی.

نظم جلیل قرآن، ظاهر الاعجازدر دینیلیور، بوظهور، فنّ بلاغت عربیّه‌ده مهارتی اولان کیمسه‌یه کوره درکه بوده یا سلیقه ایله اولور، عرب عرباده اولدیغی کبی. یاخود معانی وبیان علملرینه طول مدّت، خدمتله اولور.

[١] بلغاء عرب عربایه ومنتسبین فن معانی وبیانه نسبتله.

[٢] مطلقا عرب عربایه نسبتله.

یاخود، بوظهور، حضرت قرآنك مغیّبات اموردن‌ده خبر ویردیکنه اطّلاعی اولان کیمسه‌یه کوره‌در.

[قونوی، بوراده «الاوّل هو المعوّل» دیمش ایسه‌ده آتیده بیان اولنه‌جغی وجه ایله ابو السّعود افندی مرحوم، اعجازك نوع ثانیسنی ترجیح واختیار بیورمشدر.]

ینه نظم جلیل فرقانك معناسی واضحدر دینیلیور، بو وضوح ایله‌ده مراد، قوم نجیب عربه نسبتله اولان وضوحدر. چونکه قرآن کریم، آنلرك لسانیله نازل اولمشدر.

—

وجوه تفسیردن اوچنجی ودردنجیسی‌ده «المبین»ك متعدّی اولان (آبانَ)دن مأخوذ اولمسنه کوره‌در.

وجه ثالثك خلاصه‌سی

یاخود، شو آیات بیّنات، او سورهٔ جلیله‌نك آیتلریدرکه، اوسورهٔ جلیله آنلرك من عند الله اولدیغنی — اسلوب عالیسنی، معانیٔ شریفه‌سنی — تدبّر وتفکّر ایدنه مبین وموضحدر.

وجه رابعك خلاصه‌سی

یاخود، جناب رسالت مآبدن طائفهٔ یهودك صوردقلری قصّه‌یی مبین وموضحدر.

[زیرا — «افتتاح» عنوانلی مقاله‌مزده‌ده بیان اولندیغی وجه ایله مرویدرکه علماء یهود، کبراء مشرکینه: «محمّد علیه السّلامه صوریکز، آل یعقوب علیه

السّلامك شامدن مصره سبب انتقالی نه‌در؟ یوسف علیه السّلامك قصه‌سنی ده سؤال ایدیکز.» دیدیلر. صوردیلر، آنك اوزرینه قصّهٔ یوسف وسبب انتقال آل یعقوبی بیان ایچون بوسورهٔ جلیله نازل اولدی. «علیهما السلام.»]

ایشته شو معنایه کوره‌ده، بوسورهٔ جلیله‌نك نظم جمیلی من عند الله اولوب کلام بشر اولمادیغنه، یاخود علماء یهودك صوردقلری قصّهٔ عبرت‌آمیز جناب یوسفی «علیه‌السلام» مبیّن بولندیغنه دائر بر مفعول تقدیری لابد اولمغله او یولده تفسیر ایدلمشدر.

—

امام فخر الدّین رازی

حضرت امام دخی «تِلْكَ» کلمهٔ جلیله‌سی، بو سورهٔ جلیله‌نك آیات بیّناتنه اشارت اولدیغنی بیان بیوردقدن صکره نظم جلیلی تفسیره شروع ایله: «ای تلك الآیات الّتی اُنْزِلت الیك فی هذه السّورة المسمّاة الر، هی آیات الکتاب المبین وهو القرآن.» دیمشدر.

یعنی شو آیات بیّنات — که «الر» اسمیله نامور اولان بو سورهٔ جلیله‌ده یا محمّد! سکا انزال اولنمشدر. — کتاب مبینَ آیتلریدر. اوده قرآندر.

—

حضرت قرآنك «المبین» ایله وصفی سببنی بیانده‌ده مفسّر مشارالیه، برقاچ وجه درمیان ایدییور.

وجه اوّل — : قرآن، حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه وسلّم افندمزك برمعجزهٔ قاهره‌سی، بر آیت بیّنه‌سیدر.

وجه ثانی — : قرآنده رُشد وهُدی، حلال وحرام بیان بیورلمشدر. ایشته آنده بو شیلر بیان بیورلمش اولمسندن ناشی بو شیلرك مبینی اولمش اولدی.

وجه ثالث — : حضرت قرآنده قِصص اوّلین، واحوال متقدّمین شرح وبیان بیورلمشدر.

—

ینه امام مشار الیه، سورهٔ یونس علیه السّلام، اوّلنده دیمشدرکه: (الر) نك کندی باشنه بر آیت اولمادیغی، (طٰهٰ) نك ایسه مستقلاً بر آیت اولدیغی متّفق علیهدر. بینهماده‌کی فرق دخی «الر» آیات متعاقبه‌نك مقاطعنه مُشاکل ومشابه اولمامقدن، (طه) ایسه آیات متعاقبه‌نك مقاطعنه مُشاکل ومشابه اولمقدن عبارتدر.

ابو السّعود افندی مرحومده «المبین» کلمهٔ جلیله‌سنك، هم «بانَ» هم «بَیَّنَ» معنالرینی متضمّن اولان (اَبانَ) دن مأخوذ اولدیغنی بیاندن صکره: معنای اوّله کوره‌که لازمدر، «الظّاهر امره فی کونه من عند الله تعالی او فی اعجازه — بنوعیه — لاسیّما الاخبار عن الغیب — او — الواضح معانیه المعرب بحیث لایشتبه علیهم حقائقه ولایلتبس لدیهم دقائقه لنزوله علی لغتهم.» — ومعنای ثانی‌یه کوره‌که متعدّیدر، «ای المبین لمافیه من الاحکام و الشّرائع وخفایا الملك والملکوت واسرار

النّشأتين فى الدّارين و غير ذلك من الحكم والمعارف والقصص.» ديه تفسير ايتمشدر .

معناى اوّله كوره تفسيرك وجه اوّلى، محتاج ايضاح اولميوب فقط وجه ثانيده واقع «وفى اعجازه بنوعَيْه» كلامى شرحه محتاج اولديغندن ديرزكه :

اربابنك معلومى اولديغى اوزره اعجاز قرآن، ايكى نوعدر. نوع اوّل، نظم جليل قرآنك تنظيرى نا قابل برطبقهٔ علياى بلاغتده واقع اولمسيدر. نوع ثانى مغيباتدن خبر ويرمسيدر .

ايشته شوكتاب مبينْ اعجازك ايكى نوعنى‌ده شامل اولمقله برابر، «لاسيّما الاخبار عن الغيب» قيدينه نظراً نوع ثانى مفسّر مشار اليهك مختارى ايدوكى آ كلاشيلير. [١]

معناى ثانى‌يه كوره اولان تفسيره كلنجه : كمال وضوحى جهتيله محتاج شرح وبيان دكلدر.

مفسّر مشار اليه، «قرآن كريمى (ابانه) ايله وصف، ماسيأتى‌يه براعت استهلال قيلنلندر[٢]» ديدكدن صكره، شونى‌ده علاوهٔ مقال ايتدى‌كه: بارى تعالى وتقدّس حضرتلرى وقتاكه كتاب عزيزنى شرف ذاتى‌يه دال اولان «المبين» وصف جميليله وصف ايلدى؛ او وصف

[١] بالاده بيان اولنديغى وجه ايله قونوى نوع اوّلى اختيار ايتمشدر.

[٢] چونكه كتابدن مراد، سوره اولنجه (ابانه)دن‌ده مراد قصهٔ يوسف عليه السّلامى انباء ديمك اولور.

جميلى شرف اضافى‌يه دلالت ايلين وصف ايله‌ده تعقيب ايدوب :

«اِنّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»

بيوردى. خلاصهٔ مآل منيفى بودركه: نعوت جليلهٔ مذكوره ايله منعوت اولان كتاب عزيزى — مجرد معانئ منيفه‌سنى فهم وادراك ايده‌سكز ديه — بزعربى العباره اوله‌رق انزال ايلدك .

(اَنْزَلْنَاهُ) ده‌كى ضمير غائب سابق الذكر اولان كتابه راجعدر. او كتابدن‌ده مراد، يا بوسورهٔ جليله‌در، ياخود مجموع سُوَردر . قرآن ايسه متشابه الاجزا اولان برجنسك اسمى اولديغندن آنك مجموعنه‌ده، بعض اجزاسنه‌ده «قرآن» اطلاق اولنور .

صو، لفظى كبى‌كه بتون آب دريايه‌ده، آب دريادن بر قطره‌يه‌ده «صو» دينيلير .

آنجق (رَجُلْ) دخى براسم جنس ايكن متشابه الاجزا اولماديغندن نام رَجُلْ، يالكز هيئت مجموعه‌يه مختص اولوب اوكلّى تشكيل ايلين اجزادن مثلا: اله، آياغه «رَجُلْ» دينيلمز .

مع مافيه «قرآن» لفظى صورت مطلقه‌ده ذكر اولندقده درحال فهم سامعه تبادر ايدن مجموع سُوَر شريفه‌در .

چونكه «كتاب الله» بواسم جميل ايله مشهور، بونعت جليل ايله معروفدر . باخصوص، معرف باللام اوله‌رق اطلاقى حالنده مراد مجموع سُوَر شريفه‌در . غلبهٔ استعمال ايله مجموعنه عَلَم اولمشدر .

«قرآناً» حال، «عربياً» آنك صفتيدر[١] فقط شوراسی‌ده معلوم اولمليدركه عربيت، قرآن حكيمك نعت نسبيسيدر، نعت لزوميسی دكلدر. زيرا حضرت قرآن، نزولندن مقدمده قرآن ايدی. وقتاكه حضرت محمد عربی‌يه «صلى الله عليه وسلم» نازل اولدی؛ عربه نسبت اولندی‌ده وصفِ شانده «قُرْآناً عَرَبِيّاً» بيورلدی.

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

بوراده «لَعَلَّ» اراده معناسنه مستعاردر[٢] عقلدن‌ده مراد، معنای كلامی ادراكدر.

قاضی بيضاوی: «لعلكم تعقلون» علة لانزاله بهذه الصّفة» ديمشدر. يعنی بوقول كريم، قرآنِ حكيمك عربیّ العباره اوله‌رق نازل اولمسنك علّتنی، وشهابك توجيه وجيهنه كوره، حكمتنی بياندر.

شهاب، علته حكمت تعبير ايتمشدر. زيرا افعال باری اغراض ايله معلّل دكلدر.

---

[١] «انا انزلناه قرآناً عربياً» نظمِ جليلی كتب نحويه‌ده حال مُوَطّئه‌يه مثال اولمق اوزره ايراد اولنور. «حال موطِّئه» اسم جامد اولوب برصفت ايله موصوف بولنان حالدر.

[٢] «لعل» ادات ترجيدركه برامر مرجوك، ياخود برامر مخوفك توقع وانتظارينی افاده‌ده استعمال اولنور. لسانمزه نقلده «مأمولدركه، احتمالكه، اوميلوركه» ايله ترجمه اولنور.

ترجی حصولنه وثوق اولميان شيئی ارتقاب وانتظار ايتمك اولمغله كلام اللهده واقع «لعل» كلمه‌لرنده‌كی ترجی مخاطبه تعلق ايدر. «من المقتضب»

شهاب، بووجه وجيهی بياندن صكره: «أَوْ مستعملاً استعمال العلّة» ديه بروجه ديكر سرد ايلمشدر. زيرا «لَعَلَّ» استعارۀ تبعيّه طريقيله لام تعليل معناسنه استعمال اولنور.

قاضی بيضاوی بر وجه مشروح «لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ» قول كريمی قرآن حكيمك ايشته شو صفتله انزالنك علّتيدر.» ديدكدن صكره آيت جليله‌يی «ای اَنْزَلْنَاهُ مَجْمُوعاً اَوْ مَقْرُوءاً بِلُغَتِكُمْ كَیْ تَفْهَمُوهُ وَتُحِيطُوا بمعانيه وَتَسْتَعْمِلُوا فيهِ عُقُولَكُمْ فَتَعْلَمُوا اَنَّ اَقْتِصَاصَهُ كذلك ممّن لم يتعلّم القصص معجز لا يتصوّر الّا بالايحاء.» ديه تفسير ايتمشدركه ترجمۀ مألی بالاده كچمشدر.

حضرت مفسّرك: «مجموعاً — او — مَقْرُوءاً» قولی، محصّل معنايی بياندر. «قرآناً» لفظ شريفنك «حال غير مُوَطِّئَه» اولمسنی ترجيحه اشارت اولمسی‌ده محتملدر.

«كی تفهموه وتحيطوا بمعانيه» قولی، (المبين)ك سالف الذكر وجوه تفسيرندن ايكنجيسيله دردنجيسنه مناسب، «وتستعملوا فيه عقولكم» قولی‌ده وجه ثالثه ملائمدر.

«اقتصاصه» قولنده‌كی ضمير، كتابه راجعدر. يعنی اوده مغيّباتدن خبر ويرديكی جهتله كذلك معجزات حضرت رسالتپناهيدن برمعجزه‌در.

خلاصه: قرآن كريم، لغت ديكرله نازل اوليدی، مدلول منيفنی قوم نجيب عرب آكلايه‌مازدی. مدلول بلاغت شمول قرآنی فهم ايله معانئ منيفه‌سنی احاطه ايده‌بيلسونلر وآنك مشتمل اولديغی عجائب وغرائبه احالۀ فكر ونظرله قصص واخبار سلفی كيمسه‌دن

تعلّم ایتمامش، علمایه مقارن اولمامش بر ذاتك بو طرز بیانی، لا سیّما مغیباتدن خبر ویرمسی وحی خدادن غیری بر صورتله امکان پذیر حصول اولمق متصوّر اولمیان خارق العاده برمعجزه ایدوکنی آکلا-سونلر دیه آنی جناب باری «عزّ شانه» قرآن عربی اولدیغی حالده انزال ایلدی. نته‌کیم سائر کتب سماویه‌ده منزل الیهلری اولان انبیاء عظامك مبعوث اولدقلری اقوامك تکلّم ایتدکلری السنه اوزره نازل اولمشدر.

اشارت لطیفه

حقیقت کلام الله، کلامیتنده حروف، اصوات، لغات کسوه‌سندن منزّه ومعرّادر. لکن خلق عالم معانئ کلام‌اللّهی تعقّل وتفهّمده کسوهٔ حروف ولغاته محتاج اولدیغندن خطاب الٓهی پیغمبران ذیشانك مبعوث اولدقلری اقوامك تکلّم ایتدکلری السنه ایله واقع اولمشدر.

—

بو آیت جلیله، سائر بعض اخواتی کبی لسان لطافت بیان عربینك اشرفیتنه دلالت ایدر. برحدیث عالیده: «اَحِبُّوا اَلْعَرَبَ لِثَلاٰثٍ لِاَنّی عَرَبِيٌّ وَاَلْقُرْآنُ عَرَبِيٌّ وَكَلاٰمُ اَهْلِ اَلْجَنَّةِ عَرَبِيٌّ.» بیورلمشدرکه، عربی اوچ شی ایچون سویکز! زیرا بن عربدنم، (قرآن) عربیدر، اهل جنّتك کلامی‌ده عربیدر دیمکدر.

دیکر برحدیث شریفده: «اِذا ذَلَّتِ اَلْعَرَبُ ذَلَّ اَلْاِسْلاٰمُ.» بیورلمشدرکه بالخاصه شایان دقتدر.

—

قرآن

بو بابده بر مسئلهٔ مهمهٔ کلامیه تفرع ایدییور.

شرح مقاصدده مبیّن اولدیغی اوزره علما «قرآن» لفظنده اختلاف ایتمشلردر.

کیمیسی «قرآن» خالق تعالی وتقدّس حضرتلرینك صورت لفظی لوح محفوظده خلق ایتمسیدر دیدی. دلیلی: «بَلْ هُوَ قرآنٌ مجیدٌ فی لوحٍ محفوظٍ.»

کیمیسی «قرآن» جبریل علیه السّلامك لفظیدر ذهابنده بولندی. دلیلی: «اِنَّهُ لَقَوْلُ رسولٍ کریم.»

کیمیسی «قرآن» افصح الانبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمزك لفظیدر دیه زعم ایلدی. دلیلی: «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الامین علی قلبك.»

کاله، عظمته اقرب اولان قول اوّلدر.

(قرآن) نظم ومعنی مجموعنك اسمی اولوب لسان عذب البیان عرب اوزره نازل اولمشدر.

کلام الله

بر صفت ازلیه‌درکه نظم ایله مُعَبَّردر. حروفدن مرکب اولان (قرآن) او نظم جلیلك اسمیدر. صفت ازلیه اولان (کلام) الفاظ قرآنیه ایله معبّر عنها اولان معانئ قرآنیه‌در.

(کلام) علم وارادەنك غیری برصفت ازلیه‌در. زیرا هر آمر، هر ناهی اوّلا نفسنده بر معنی بولور. صکره او معنایی آخره افاده

ایچون آکا عباره، یاکتابت [١] یا اشارت ایله دلالت اولنور. شو معنی ایسه علمك غیریدر. چونکه انسان بعضاً بیلمدیکی وبلکه خلافنی بیلدیکی شیدن‌ده خبر ویره‌بیلیر. اراده‌نك‌ده غیریدر. زیرا انسان بعضاً خلاف مرادی اولان شیئ‌ده امر ایده‌بیلیر. [٢]

اوت! صفت کلام، علم واراده‌یه مغایردر. زیرا الله تعالی وتقدّس حضرتلرینك کلامی بعضاً علمنه‌ده، اراده‌سنه‌ده مخالف اولور.

بعضاً علمنه مخالف اولور. زیرا ذات اقدسی ابو لهبك ایمان ایتمیه‌جکنی بیلیردی. بونکله برابر آکاده ایمان ایله امر ایلدی [٣] ایمدی کلام الله، علم اللّهك غیری اولمیوب‌ده عینی اولیدی شو امرك وقوعی ممتنع اولوردی.

---

[١] عصام دیمشدرکه معنای نفسی‌یه کتابتله دلالت اولنه‌ماز. بلکه کتابتك افاده ایتدیکی عباره ایله دلالت اولنور.

[٢] امر بر حالت ذهنیه‌دن عبارتدر. یعنی (امر) اراده‌یه مغایردر. زیرا (امر) شول حالتدن عبارتدرکه (امر) قصد ایدنجه آمرك ذهننده حاصل اولور. [امرك تعلق ایتدیکی شیئك وقوعنی آمر مراد ایتسون ایتمسون. حتی ایسترسه عدم وقوعنی بیله مراد ایتسون.] حالت ذهنیه‌دن مقصود، بطریق‌الاستعلا اولان نسبت ایجابیه‌در.

[٣] امر ایسه اقسام کلامدندر. قِسمه مغایر اولان مقسمه‌ده مغایر اولور.

بوراسی‌ده معلوم اولملیدرکه بوامردن مراد، «امر نفسی» در، «امر لفظی» دکلدر. زیرا امرلفظی‌یه مغایرتی غایت ظهورایله ظاهردر. آنکچون کتب‌کلامیه‌ده (اراده)نك (امرلفظی)یه مغایرتنده اختلاف بیان اولنمامشدر. آنجق (امرنفسی)یه مغایر اولمسنده اختلاف ونزاع بیان اولنمشدر. بو (امرنفسی) ده (اقتضا)دن، یعنی ترك وکف اولنمیان فعلی، یاخود «کُفّ» و«اُتْرُكْ» لفظلرینه مدلول اولان فعلی طلبدن عبارتدر.

ایشته بوندن معلوم اولدی که، کلام الله، ارادهٔ اللّهك‌ده غیریدر. زیرا الله تعالی ابولهبه‌ده ایمان ایله امر بیوردی. حال بوکه آنك ایمانه ارادهٔ آلهیه‌سی تعلّق ایتمدی. چونکه ایمان ایتمیه‌جکنی بیلیردی.

الله تعالی ابو لهبك ایمانتی اراده بیورمدی. زیرا ارادهٔ آلهیه‌نك علم آلهی‌یه مخالف اولان شیئه تعلّقی ممتنعدر.

ابو لهبك ایمانتی اراده بیورمدی. زیرا اراده بیوره‌یدی، بواراده ابو لهبك بهمه حال ایمانه کلمسنی ایجاب ایدردی؛ بو ایجاب ایسه ابو-لهبك مطلقا ایمان ایتمیه‌جکنه دائر اولان علم ازلیٔ آلهینك «حاشا» جهله انقلابنی استلزام ایلردی. الله تعالی حضرتلری ایسه جهل ایله اتّصافدن منزّهدر.

نتیجه: کلام، علمك‌ده اراده‌نك‌ده غیریدر.

ایشته هر آمرك، هر ناهینك امر ونهیدن مقدم، نفسنده بولدیغی معنی «کلام نفسی» تسمیه اولنور.

شاعر مشهور «اخطل»:

إِنَّ ٱلْكَلَامَ لَفِى ٱلْفُؤَادِ وَإِنَّمَا
جُعِلَ ٱللِّسَانُ عَلَى ٱلْفُؤَادِ دَلِيلَا

بیتنده بوکا اشارت ایتمشدر.

امیر المؤمنین، حضرت عمر «رضی الله عنه» ارتحال نبی کونی «سقیفهٔ بنی ساعده» ده بین الاصحاب جریان ایدن مشاوره‌یی حاکی اولمق اوزره مؤخراً ایراد ایلدیکی خطبهٔ مشهوره‌ده «وَكُنْتُ زَوَّرْتُ

فی نَفسی مقالةً.» سوزینی سویلمشدرکه، بوده کلام لفظیٔ لسانیدن بشقه قلبده دوران ایدن سوزه اشارتدر.

ایشته «کلام نفسی» نفس متکلم ایله قائم اولان شو معنادرکه: متکلم، آخری او معنادن آگاه ایتمك ایستدکده، یا حروفدن مرکّب الفاظ ایله لساناً بیلدیرر یا الیله، کوزیله وسائر اعضا وجوار حیله اشارت ایدر. یاخود او معنایه دلالت ایده‌جك نقوش معروفه ایله بر یره نقش ایلر، مرامنی بو صورتله آکلادر.

تفصیلات مبسوطه‌دن تبین ایتدی که، کلام لفظیدن بشقه برده کلام نفسی واردر. لکن بونك ثبوتندن جناب واجب الوجودك کلام نفسیدن عبارت اولان صفت کلام ایله اتصافی نه‌دن لازم کلیر؟

جواب

انبیاء عظام، علیهم السّلام واجب تعالی وتقدّس حضرتلرینه کلام اثبات ایدرلردی. الله تعالی بونی امر بیوریور، شوندن نهی ایدییور، فلان شیئی خبر ویرییور دیرلردی. امر، نهی، اِخبار ایسه اقسام کلامدندر. انبیاء مشارالیهمك صدق مقاللری‌ده ید عالیه‌لرنده ظهور ایدن معجزات خارقة العادات ایله ثابتدر. الله تعالی حضرتلرینك متکلّم اولدیغنه دائر انبیاء علیهم السّلامك نقلی بزه تواتراً واصل، بناءً علیه تفصیلات مبسوطه ایله علم وارادەیه مغایرتی ثابت اولان صفت کلامك ثبوتنه اجماع امّت، منعقد اولمشدر.

سعدالدّین «رحمه‌الله» شرح مقاصدده دیرکه:

الله تعالی وتقدّس حضرتلری متکلّمدر. چونکه ذات اقدسنك

متکلّم اولدیغی ابنیاء عظام علیهم السلامدن تواتراً منقولدر. انبیاء مشارالیهمك صدق مقاللری ایسه الله تعالی حضرتلرینك تکلّم طریقیله اِخبارینه متوقف اولمیوب دلالت معجزه ایله ثابت اولمشدر. انبیاء عظامك صدق مقاللری بویله اِخبار آلهی‌یه متوقف اولمقسزین دلیل دیکرله ثابت اولنجه دور، لازم کلمز.

—

شوراسی‌ده محقّقدرکه: صفت کلام، ثابت اولمادقجه تکلّم، مستحیلدر. ایمدی الله تعالی برکلام ایله متکلّمدرکه، او کلام آنك صفتیدر. چونکه مأخذ اشتقاق، کندیله قائم اولمیان شیئه مشتقك اثباتی ممتنعدر. ازجمله تکلّم ایده‌مینه متکلّم دینیلمز. کندینه (متکلّم) اطلاقی صحیح اولان ذاتك ایسه صفت کلام ایله اتصافی ضروریدر.

«متکلّمك مأخذ اشتقاقی تکلّمدر. کلام دکلدر. (کلام) تکلّمك اثریدر. نقوش خطّیه، کتابتك اثری اولدیغی کبی. بناءً علیه تکلّمك ثبوتندن کلامك ثبوتی لازم کلمز.» یولنده وارد اوله‌بیله‌جك اعتراضی دفع ایچون (خیالی) مرحوم دیمشدرکه:

«مأخذ اشتقاق اولان تکلمك ذات باری ایله قیامی، کلامك قیامنی استلزام ایلر. مطلوب اولان‌ده بودر.»

فی‌الواقع (تکلم) عرف ولغتده صفت کلام ایله اتّصافدن عبارتدر. «علم ایله اتّصاف، معناسنه اولان تعلّم کبی.» یوقسه مجرّد ایجاداً ویا کسباً احداث کلام دیمك دکلدر. زیرا

مجرّد ، احداث کلام دیمك اولیدی ، سیاهلغك موجِدیده « سیاه » اولمق لازم کلیردی . بولازم ایسه باطلدر .

کلنبوی مرحوم دیرکه :

بالاده بیان اولنان استلزام ، حقیقت تکلمك تحققندن صکره متّضح اولور . چونکه تکلم حقیقی اکرکلام لفظی‌یی — آلات ومخارج واسطه‌سیله — ایجاداً ویاکسباً هواده احداث دیمك ایسه ، کرچه انسان کندیله تکلم ، قائم اولنجه حقیقةً متکلم اولمش اولور ؛ لکن واجب تعالی وتقدّس حضرتلری حقیقةً متکلم اولمش اولماز . زیرا ذات واجب‌الوجود حقنده آلات ومخارج تصوّری مستحیلدر .

کذلك استلزام مذکور تمام اولماز . زیرا شومعناجه تکلّم حقیقی ، کلام لفظینك متکلّم ایله قیامنی استلزام ایتمیوب بلکه « الفاظ واصوات ، هوا ایله قائم برطاقم کیفیاتدر . » دیه محلنده تحقیق وبیان اولندیغی اوزره هوا ایله قیامنی استلزام ایلر .

خلاصه : الله‌تعالی حضرتلرینك متکلّم اولدیغی هم اجماع امتله ، هم انبیاء عظام علیهم السّلامدن تواتراً بزه واصل اولان نقل وروایتله مادامکه ثابتدر ، شاعر مشهور (اخطل) ك بیت سالف الذکرنده اشارت ایتدیکی کبی مادامکه ، کلام نفسی‌یه کلام اطلاقیله برابر تجوّزه‌ده قرینه یوقدر ، تبیّن ایتدی‌که ، تکلّم حقیقی بزمله الله تعالی بیننده مشترکدر ، وشو مشترك اولان معنی‌ده کلام نفسی ایله اتّصافدن عبارتدر . مجرّد کلام لفظی‌یی ایجاد دکلدر . زیرا (افعال) حقیقةً یالکز فاعلنه مستند اولور ، موجدینه مستند اولماز . یوقسه جماداتك حرکاتنی موجد اولان

جناب خالق تعالی متحرّك اولمق لازم کلیردی . بوایسه ممتنعدر .

خیالی مرحوم دیرکه :

معتزله‌ده « مشتقك ثبوتی ، مأخذ اشتقاقك ثبوتنی اقتضا ایدر . باری تعالانك متکلّم اولدیغنك ثبوتی‌ده ذات اقدس اعلاسیچون تکلمك ثبوتنی مقتضیدر . لکن ذات اقدس اعلاسیله تکلّمك قیامی ، ذات پاکیله کلامك قیامنی استلزام ایتمز . زیرا تکلمك معناسی کلامی ایجاد دیمکدر . ذات باری ایله قائم اولان ایشته شو ایجاددر . کلام ایسه محل آخرده موجود بر عَرَضدر . بو تقدیرجه کلام نفسینك ثبوتی لازم کلمز . » دیرلر .

عبدالحکیم سیالکوتی مرحومك بیانه کوره بونده شووارکه ، معتزله (خلق کلام) معناسنجه‌ده تکلّمك ذات باری ایله قیامنه قائل اولمیوب بلکه عندلرنده الله تعالی حضرتلرینه « متکلّم وخالق کلام » اطلاقی کندینك غیریده حاصل ، معنی اعتباریله‌در .

(شرح مختصر عضدی) ده « لایُشتَقُّ اسمُ الفاعِلِ لشیءٍ باِعتبار معنی حاصِلٍ بِغیرِه خِلافاً للمعتزله . » بحثنده دیدی‌که : معتزله ، مخلوق ایچون حاصل اولان (خلق) اعتباریله باری تعالی وتقدّس حضرتلرینه (خالق) اطلاق اولنور دیدیلر . « انتهی کلامه »

معتزلیلر « خلق کلام » معناسنه اوله‌رق تکلمك ذات باری ایله قیامنه نصل قائل اوله‌بیلیرلرکه ، بونلر صفاتده‌ده ، قیامه‌ده ، ثبوتده قائل دکلدرلر ؟ بونکله برابر الله تعالی « کلامك موجدیدر » معناسنجه متکلمدر دیرلر . باری تعالی کلامك موجِدی اولمقله مأخذ اشتقاق اولان تکلّمك ذات پاکیله قیامی لازم کلمز .

عندالمعتزله مختار اولان بودركه:

« كلام الله، حافظ وقارئك ذاتيله قائم اولوب بقالری مستحيل بولنان حروف و اصواتدن عبارتدر. »

بو صورتده حروف مذكوره‌نك ايجادی ذات واجبله قائم اولميوب حافظ و قارئك ذاتيله قائم اولمش اولور. زيرا عندالمعتزله افعال عباد، مخلوق عباددر.

خلاصهٔ كلام: معتزله جناب واجب الوجودك تكلّمنی جميع صُوَرده اثبات ايتمزلر. جميع صُوَرده اثبات ايده‌جك اولسه‌لر او حالده بزم‌ده هر بريمزك كليم‌الله اولمه‌مز لازم كليردی. چونكه قارئ، اوقوركن كلام اللهی ايشيدييورز.

حال بوكه بز كليم الله دكلز، «كليم الله» صفتيله اتّصاف امتياز فاخری حضرت موسی عليه السّلامه اختصاص ايتمشدر.

معتزله‌نك «تكلّمك معناسی حروفی ايجاددر.» ديدكلری ايسه، هم ظاهرك، هم لغتك خلافيدر. زيرا متحرّك، حركه كنديله قائم اولاندر. حركه‌يی — ولوكه محل آخرده اولسون — ايجاد ايدن دكلدر.

عقيدهٔ اهل سنت

صفت كلام، ازليدر. چونكه الله تعالی حضرتلرينك ذاتيله حوادثك قيامی ممتنع ايدوكی ضروری و بديهيدر.

كلام الله، حروف واصوات، جنسندن دكلدر. زيرا علم ضروری ايله معلومدركه حروف واصوات، اعراض حادثه‌دن اولوب بعضيسنك

حدوثی بعضيسنك انقضاسيله مشروطدر. چونكه حرف اوّل منقضی اولمادقجه حرف ثانی ايله تكلّمك امتناعی آشكاردر.

دها آچيق سويليه‌لم:

باری تعالی و تقدّس حضرتلری ذات اعلاسيله قائم اولان بر كلام ازلی ايله متكلّمدركه، او كلام، حروف و اصوات، جنسندن دكلدر. مصحف شريفده‌كی عبارات، كلام اللهه دلالتلری جهتيله (كلام الله) تسميه اولنور. نصل‌كه باری تعالانك كرك هر لسانده، كرك لسان واحدده مختلف عباره‌لر، مختلف لفظلرله اسملری متعدّد ايسه‌ده مسمّی واحددر.

امام غزالی «رحمه الله» احياء العلومده ديركه: «الله تعالانك وارلغی بشقه‌سنك وارلغنه بكزه‌مديكی كبی، كلامی‌ده بشقه‌سنك كلامنه بكزه‌مز. »

حقّا كه بو بر كلام عاليدر.

[بز بروجه بالا «كلام خدا، حروف واصوات جنسندن دكلدر.» قولمزله «كلام‌الله، عرضدر. حروف و اصوات، جنسندندر. بونكله برابر قديمدر.» دين حنابله‌يی رد ايتمش اولدق.]

حروف و اصوات، جنسندن دكلدر ديديكمز كلام الله، سكوت و آفته منافی بر صفتدر. يعنی صفت كلام، ذات ايله قائم بر معنادركه، تكلّمه قدرت وار ايكن تكلّمی ترك ديمك اولان سكوته‌ده، آلاتك عدم مطاوعت و موافقتندن كنايه اولان آفته‌ده منافيدر. بو آفت‌ده يا بحسب الفطره اولور، ديلسزده اولديغی كبی. ياخود آلات تكلّمك ضعفی وحدّ قوّته عدم بلوغی حسبيله اولور، حال طفوليتده اولديغی

كبی. بو سكوت و آفتدن‌ده مراد، سكوت باطنی ایله آفت باطنیه‌در. زیرا (كلام) نصل كه «لفظی» «نفسی» دیه ایكی‌یه منقسم اولیورسه، كلامك ضدّی اولان سكوت ایله دیلسزلك‌ده ایكی‌یه منقسمدر.

ایضاح —: كلام ظاهری ایله متكلّم اولان كیمسه، شو كلام ظاهری ایله سویلشمه‌یی اوّلا نفسنده تدبّر ایتمك لابد اولوب، آنك شو تدبّری ایسه «كلام باطنی» دیمكدر. بوده تدبّر مذكورك عدمندن عبارت اولان «سكوت باطنی»یه منافیدر. چونكه «سكوت لفظی» (نطق لفظی)نك ضدیدر. (سكوت معنوی)نك ضدّی اولان (كلام معنوی)نك ضدّی دكلدر. بزم سوزمز ایسه (كلام لفظی)نك مدلولی اولان (كلام معنوی) بحثنده‌در. [١]

كلەلم سكوت باطنی ایله آفت باطنیه بیننده‌كی فرقه:

بونلرك بیننده عموم و خصوص مطلق واردر. زیرا متكلّم هر نه وقت نفسنده سوز سویله‌مه‌یه مقتدر اولماز ایسه، نفسنده تكلّمی مراد ایتمز. حال بوكه، هر نه وقت نفسنده سوز سویله‌مه‌یی مراد ایتمزسه، نفسنده تكلّمه مقتدر اولماق لازم كلمز.

---

[١] مدلولدن مراد، بحسب العرف دلالت التزامیهٔ عقلیه ایله دلالت اولنان مدلولدر. زیرا بر كیمسه‌یه‌كه (كلام لفظی) نسبت اولنور، عرفاً بو نسبت او كیمسه ایچون (كلام نفسی) اولدیغنه دلالت ایدر. فكذا جناب اقدس باری‌یه (كلام لفظی) نسبت و اضافه اولنمشدر: قرآن كبی.
چونكه «قرآن» قطعاً لوح محفوظده خلق اولندیغی معنی ایله (كلام‌الله)در. ایشته بو نسبت، جناب اقدس باری ایچون (كلام نفسی) اولدیغنه دلالت ایندی. آنكچون مقام تعلیمده «القرآن حادثٌ و مدلوله قدیمٌ.» دیرلر.

سكوت ظاهری ایله آفت ظاهریه بیننده‌ده «تباین كلّی» واردر.

سكوت باطنی ایله سكوت ظاهری بیننده‌ده «عموم و خصوص من وجه» واردر. زیرا تكلّمه قدرت وار ایكن تكلمی تركده‌ده، متكلم نفسنده تكلمی مراد ایتمامكده‌ده، متكلم نفسنده تكلمی مراد ایتمكله برابر تكلمی تركك وجودنده‌ده، تكلمه قدرت اولمقله برابر متكلم نفسنده تكلمی مراد ایتمامكده‌ده سكوت ظاهری ایله سكوت باطنی بولنور.

سكوت باطنی ایله آفت باطنیه بیننده‌ده كذلك «عموم و خصوص من وجه» واردر. چونكه كرك سكوت باطنی، كرك آفت باطنیه عند العقل ایكیسی بردن موجود اولور. دیلسزده سكوتسز آفت، مجنونده آفتسز سكوت بولنور.

—

ایشته الله تعالی بو صفت ازلیه ایله متكلمدر. آمردر. ناهیدر. مخبردر.

یعنی (كلام) صفت واحده اولوب فقط تعلّقاتك اختلافیله امره، نهیه، خبره منقسم اولور. علم، قدرت وسائر صفتلر كبی.

بونده بر سؤال وارد اوله‌بیلیر.

— كلام، نوع واحددرده جزئیات حقیقیه‌یه‌می آیریلیور؟ یوقسه مركبدرده اجزاء خارجیه‌یه‌می منقسم اولیور؟

— خیر، نه اوله‌در، نه بویله. زیرا اویله ویا بویله اولسه‌یدی، «صفت كلام» سائر صفتلر كبی هوّیت واحده اولمازدی.

(کلام) صفت واحده اولوب تعلقاتك اختلافیله امره، نهیه، خبره منقسم اولور دیمه‌دن مراد، بودرکه: «کلام الله» ذی تعلقات، برجزئیٔ حقیقیدر [١] بناءً علیه تعلقاتك اختلافنه کوره تکثّر اعتباری ایله تکثّر ایدر. مثلا: زیدك هم موجود، هم کاتب، هم شاعر اولمسی کبی.

ایضاح

تعلقاتك اختلافی سببیله کلام امر، نهی، خبر مثللی اقسام ثلاثه‌یه منقسم اولور. یعنی (صفت کلام) مأموربه تعلقنده امر اولور. منهیّ عنه تعلقنده نهی اولور. مُخْبَرٌبه تعلقنده‌ده خبر اولور.

---

[١] تعلقّات کلام اوچدر.

اوّلکیسی، «تعلّق تنجیزیٔ قدیم» در. امرو نهیده مأمور ومنهینك علم الهیده وجودلریله اکتفا ایدیلوب خارجده وجودلری شرط قلنمدیغی تقدیره کوره امره، نهیه نسبتله اولان تعلق کبی. برده امرو نهیك غیرینه نسبتله اولان تعلق کبی.

ایکنجیسی، «تعلق صلوحی» در. امرو نهیده مأمور ومنهینك خارجده وجودلری شرط قلندیغی تقدیره‌کوره مأمور ومنهی وجوده کلمزدن اوّل، امر ونهیه نسبتله اولان تعلق کبی.

اوچنجیسی، «تعلق تنجیزیٔ حادث» در. مأمور و منهینك وجودلرندن صکره امره، نهیه نسبتله اولان تعلق کبی دیه بعض اعاظم متکلمین بیان ایتمشلردر. لکن تعلق تنجیزیٔ قدیمك ایکنجی مثالنده «فرعون مثلا فعل کذا» مثللی اخبار، داخل اولوب فرعون، وجودندن فعلندن اوّل، خبر مذکوره کلامك تعلق (صلوحی)، وجودندن فعلندن صکره تعلق (تنجیزیٔ حادث) اولدیغنه مثال ثانی معترض فیهدر.

شوراسی‌ده معلوم اولملیدرکه، بوراده یالکز امرك، نهیك، خبرك ذکری کلامك یالکز بواوچ قسمه انحصارندن ناشی دکلدر؛ علی سبیل التمثیلدر. یوقسه استفهام، ندا وبلکه تعجّب، تمنی، ترجی دخی اقسام کلامدندر. کلام اللهده استفهام، تعجب، تمنی، ترجی وقوعی ایسه مجرّد، حضرت قرآنك لسان عباد اوزره نازل اولمش اولمسی سببیله در. یوقسه باری تعالی وتقدّس حضرتلری بو الفاظ اربعهٔ اخیره‌نك مدلولاتندن منزّهدر.

برده کلام اللهك اقسام متعددهٔ مذکوره‌یه انقسامی مالایزالده واقع «تعلقات» اعتباریله اولوب یوقسه ازلده نه حقیقةً نه‌ده اعتباراً برکونه انقسام یوق ایدی.

واقعا ائمهٔ متکلمیندن «فخر رازی» کلام اللّهك ازلده خبر اولدیغنه ذاهب اولمش واقسام سائره‌نك‌ده مرجعی اودر دیمش ایسه‌ده آنك بو ذهابی عندالجمهور مسلّم دکلدر.

مشارالیهك ذهابنجه «کلام الله» ازلده خبر ایدی. اقسام سائره‌نك‌ده مرجعی خبردر. زیرا امرك حاصلی وتعبیر دیکرله حقیقت امر [١] ایجاد فعل اوزرینه (ثوابه) ترك فعل اوزرینه (عقابه) استحقاقدن اِخبار اولوب حاصل نهی [٢] دخی بونك عکسیدر. یعنی حقیقت نهی، ایجاد فعلدن امتناع (ثوابی)، ایجاد فعله اقدام (عقابی)، ایجاب ایتدیکندن اِخباردر. استخبارك‌ده حاصلی [٣] طلب اعلامدن، ندانك حاصلی طلب اجابتدن خبردر.

---

[١] مثاله کقوله تعالی «اقیموا الصلوة وآتوا الزکوة.»

[٢] کقوله تعالی «ولا تأکلوا الربوا.»

[٣] استخبار وندایه مثال: «وماتلك بیمینك یاموسی ؟»

ذهاب مذکور، شو صورتله رد اولندی :

معانیٔ مذکوره‌نك مختلف، یعنی امرك، نهیك، استفهامك، ندانك هربری دیکره مخالف اولدیغی بالضروره بیلیرز. زیرا (امر) امر اولمق حیثیتیله (خبر)ك غیریدر. (کلام) ایسه اویله دکلدر. زیرا (امر) برکلام مخصوصدر. یعنی استعلاء طریقیله طلبدن عبارت اولان (امر) امر اولدیغی حیثیتله نسبتك وقوع ولا وقوعندن اعلام دیمك اولان (خبر)ك غیریدر. بومغایرته (امر) و(خبر) لوازمنك اختلافی‌ده دلالت ایدر. زیرا امرك صدقه، کذبه احتمالی اولمیوب خبرك ایسه بالعکس صدقه، کذبه احتمالی واردر.

اقسام مذکوره‌دن بعضیسنك بعضیسنی، مثلا: خبرك استفهامی مستلزم اولمسی ایسه، مفهومده اتحادی ایجاب ایتمز. زیرا لازم وملزوم بیننده‌کی فرق، «تباین کلی» در. بینهماده اتحاد یوقدر.

مفهومده اتحادی ایجاب ایتمز، یوقسه بینلرنده ملازمه اولان هرایکی شیئك متحد اولمسی لازم کلیردی. بو ایسه بدیهی البطلاندر.

برده اقسام کلامدن بعضیسنك بعض آخرینی استلزامی ولوکه مفهومده اتحادی ایجاب ایدر دیه تسلیم اولنسون؛ ینه امره، نهیه، استفهامه، ندایه (خبر)ی مرجع قیلمق عکسندن، یعنی اقسام سائره‌دن هرهانکیسی اولورسه اولسون برینی دیکرلرینه مرجع قیلمقدن اولی دکلدر.

§

کلام اللّهك «حاشا» حدوثنه قائل اولان معتزله طرفندن ایراد اولنه‌بیله‌جك سؤاللره جوابلری :

برنجی سؤال

کلام الله، ازلی اولیدی، ازلده امره، نهیه منقسم اولمق لازم کلیردی. ازلده ایسه نه مأمور وارایدی؛ نه منهیّ. مأمورسز، منهیسز ایسه امر ونهی، سَفَه و عَبَث دکلیدر؟

ایکنجی سؤال

مضی، طریقیله اِخبار، کذب محض اولوب الله تعالی وتقدّس حضرتلرینی آندن تنزیه، واجب دکلیدر؟

یعنی مسموعمز اولمشدرکه الله تعالی حضرتلری «اِنّا اَرْسَلْنا نُوحاً اِلٰی قَوْمِهِ.» بیورمشدر. ایمدی نوح علیه‌السّلام ایله قوم نوح، هنوز ایجاد اولنمامشلر ایکن، نوح علیه السّلامك ارسالندن لفظ ماضی ایله اِخبار نصل مستقیم اوله‌بیلیر؟ الله تعالی حضرتلرینك «وَعَصٰی آدَمُ.» قول کریمیله آدم علیه السّلامك عصیانندن و«رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ آمِناً.» نظم جلیلیله قصّهٔ ابراهیم علیه السّلامدن اخباری دخی بوقبیلدن اولوب بونك نظائری چوقدر. بونلری نصل توجیه وتأویل ایتملی؟

جواب ردی

کلام اللهك ازلده امره، نهیه، خبره انقسامنه قائل اولمیوب ده «کلام، ازلده صفت واحدهٔ حقیقیه ایدی، مستقبلده امره، نهیه، خبره منقسم اولدی.» دینیلیرسه اِشکال برطرف اولور. مذهب حق بودر.

جواب تسلیمی

کلام اللّهك ازلده امره، نهیه، خبره انقسامنی تسلیم ایدنجه‌ده

دیرزکه: فی‌الحقیقه هنوز صورتیاب وجود اولمیان معدومه، درحال اجابت ایتمك اوزره امرك صدوری جائز دكلدر. فقط وار اوله‌جغی وقت، اجابت ایتمك اوزره قبل الوجود، معدومه امر، جائزدر.

یاخود عبارهٔ دیكرله دیرزكه: هنوز صورتیاب وجود اولمیان معدوم، موجود فرض اولنه‌رق مأمور اولمق جائزدر. كورلمزمی كه حضرت رسول اكرم، صلّى الله علیه وسلّم افندمزه نازل اولان قرآن كریمك متضمن اولدیغی امر ونهی، وقت سعادتلرنده موجود اولانلره ده، اول‌وقتدن یوم‌قیامته‌دك موجود اوله‌جقلره‌ده شاملدر؟ ایمدی عهد سعید پیغمبریدن تامحشر، صورتیاب وجود اوله‌جق جن وبشره، قرآن كریمك اوامرینه امتثال، نواهیسندن اجتناب، نصل واجب وغیر ممتنع ایسه، بومقامده‌ده حال او منوال اوزره‌در.

معتزله‌نك سؤالنه شو وجه ایله ده جواب اعطاسی ممكندركه: مُخْبَرٌ عَنْه بری عقلی، دیكری حسّی اولمق اوزره ایكی قسمدر. ازلده اخباره مقارن اولان مُخْبَرٌ عَنْه «عقلی» در. حسّی دكلدر. زیرا كلام نفسی، عقلی اولان مُخْبَرٌ عنهی اقتضا ایلر. نصل كه، كلام حسّی دخی حسی اولان مخبر عنهی مقتضیدر. الحاصل مخبر عنهك علم مخبرده وجودی، اخباره كافی اولوب خارجده موجود اولمسی لازم كلمز.

سؤال ثانی‌یه جواب

ازله نسبتله اولان اخبار، ازمنهٔ ثلاثه‌دن بریله متصف اوله‌ماز. زیرا «ماضی» تكلمی سبق‌ایدن، «حال» تكلمه مقارن اولان، «استقبال» تكلمی قارشیلایان زماندر. واجب تعالى وتقدّس حضرتلرینك ایسه تكلمی ازلیدر. بناءً علیه آنده ماضی، حال، استقبال تصوّر اولنماز.

آنجق خطاب عزّتنك سامعه توّجهنه نسبتله، كلام ازلیٔ آلهیسی زمان ایله اتّصاف ایدر. اكر كلام آلهینك معناسی، خطاب عزّتك سامعه توّجهی اوزرینه سابق اولورسه «ماضی» سابق اولمیوب‌ده توّجهه مقارن اولورسه «حال» توّجهدن متأخر اولورسه «استقبال» اولور.

الحاصل: قدیم لم یزل حضرتلری زماندن منزّه اولدیغیچون آكا نسبتله ماضی‌ده یوقدر. حال‌ده یوقدر. مستقبل ده یوقدر. بناءً علیه بالاده بیان اولندیغی اوزره ازله نسبتله اولان (اخبار) ازمنهٔ ثلاثه‌دن بریله متصف اولماز. نته‌كیم علم شامل آلهیسی دخی ازلی اولوب اَزمانك تغیّریله متغیّر اولماز. زیرا «علم» برصفت حقیقیّه اولوب اَزمانك تغیّریله تغیّر ایتمز. بلكه علمك تعلّق واضافتی تغیّر ایدر. تعلّق واضافتك تغیّرندن ایسه صفت حقیقیّه‌نك تغیّری لازم كلمز.

§

شوراسی‌ده معلوم اولملیدركه: لسانمزله اوقودیغمز، مصاحف شریفه‌مزده یازدیغمز نظم جلیل — كه كلام لفظی دیمكدر — حادثدر. ایشته بونظم حادثه (قرآن) اطلاق اولندیغی كبی، ذات باری ایله قائم اولان كلام قدیم نفسی‌یه‌ده بعضاً (قرآن) اطلاق اولنور.

فقط مشایخ اهل سنت، قرآن كریمك غیر مخلوق اولدیغنی بیان بیوردقلرندن صورت مطلقه‌ده «قرآن، غیرمخلوقدر.» دینیلسه اصوات وحروفدن مؤلَّف اولان كلام لفظینك‌ده قِدمنه قائل اولیورمشز كبی، خاطره برمعنی تبادر ایده‌بیله‌جكی ایچون «كلام الله» قیدینك علاوه‌سیله «اَلْقُرْآنُ كَلَامُ اللّٰهِ غَیْرُ مَخْلُوقٍ.» دیمكه مجبورز.

زيرا (قرآن) هرنه قدر كلام نفسى‌يه‌ده اطلاق اولنورسه‌ده، كرك اهل لغت، كرك ائمهٔ قرائت واصول عندنده حروف واصواتدن مؤلّف اولان كلام لفظيده استعمالى شايعدر. (كلام الله) تعبيرى ايسه بونك عكسنه‌در. زيرا (كلام الله) تعبيرى دخى هرنه‌قدر (قرآن) كبى كلام لفظى ايله كلام نفسى بيننده اسم مشترك ايسه‌ده، عرف اهل سنتده بوندن خاطره متبادر اولان آنجق كلام نفسيدر.

غير مخلوق ايله غير حادث، مفهومده متحد اولوب برى نه ايسه اوته‌كى‌ده اودر.

بو «خلق قرآن» مسئله‌سى مسائل مهمه ومشهورهٔ كلاميّه‌دندر. «اهل اهواء» خلفاء عبّاسيّه زماننده (قرآن مخلوقدر) ديه آندن اول هيچ ايشيدلمامش بر سوز چيقارديلر. خلفاء مشارالیهمدن بعضلرى بو سوزه قاپلديلر. هركسى وباخصوص ائمهٔ دين وعلماء مجتهدينى صورت مخصوصه‌ده جلب وامتحان ايده‌رك، خلق قرآنه قائل اولميانلرى انواع عقوباته اوغراتديلر. كيمنى آصوب كسديلر! كيمنى زندانه آتديلر. حاصلى بو اوغورده چوق ذوات محترمه‌نك دماء محرّمه‌سنى هدر ايتديلر.

رؤساء اهل الاهواء اولان (معتزله) دخى خلفاء مشارالیهمه مداهنه ايله تقرب ايچون سلب صفات وخلق قرآن، مسئله‌سنده مظاهرت ايلديلر. بناءً عليه كلام نفسىٔ الٰهى‌يى اثباتده علماء اهل سنتله اهل اعتزال بيننده خيلى قيل وقال واپجه نزاع وجدال وقوع بولدى.

حال‌بوكه، تدقيق اولنورسه بومسئله‌ده اشاعره ايله معتزله بيننده‌كى خلاف بر نزاع لفظيدن عبارت قالير. زيرا بز الفاظ وحروفك قدمنه

قائل اولماديغمز كبى، آنلرده كلام نفسينك حدوثنه قائل اولمازلر. شو قدركه، آنلر كلام نفسى‌يى نفى ايله يالكز كلام لفظى‌يى اثبات ايتدكلرندن بو كريوهٔ ضلاله دوشمشلر ونيجه نادر الوجود ذوات كرامك افناسنه سبب اولمشلر.

بعض جهلهٔ حنابله دخى «كلام‌الله حرف وصوتدن عبارت اولوب ذات الله ايله قائمدر.» ديديلر وبو بابده مبالغه ايدوب حتى بعضلرى فرط جهللرندن ناشى «مصحف شريف شويله طورسون، مصحفك جلدى، غلافى بيله قديمدر!» ديديلر. تفصيلى كتب كلاميه‌ده‌در.

بالاده بيان اولنديغى اوزره كلام نفسىٔ الٰهى‌يى اثباتده بزم دليلمز: اجماع امّتله، برده انبياء عظام عليهم السّلامدن بزه واصل اولان نقل متواترله جناب حقك متكلّم اولديغنك ثبوتيدر. تكلّمك معناسى ايسه صفت كلام ايله اتّصافدر. بوصورتده قِدمنه قائل اولديغمز «كلام نفسى» تعيّن ايدر. زيرا (كلام) حدوثى بديهى اولان كلام لفظيدن عبارت اولسه، بونكله برابر جناب بارى‌يه متكلّم دينيلسه، ذات الله ايله حوادثك قيامى لازم كليركه بو بالاتفاق محالدر.

معتزله ايسه «قرآن، نصل قديم اوله‌بيليركه، كنديسى تأليف، تنظيم، انزال، تنزيل [١] كبى، عربى [٢] مسموع [٣] فصيح، مُعْجِز

---

[١] «انزال» ايله «تنزيل» بيننده فرق واردر. «انزال» دفعةً واحدةً اولور. «تنزيل» تدريجى اولور. (زمخشرى) تفسير كشاف، مقدمه‌سنده «الحمد لله الذى انزل الفرقان كتاباً مؤلفاً ونزّله بحسب المصالح منجماً.» قوليله شو فرقه اشارت ايتمشدر.

[٢] كقوله تعالى «انا انزلناه قرآناً عربياً»

[٣] كقوله تعالى «حتى يسمع كلام الله»

اولمق کبی صفات مخلوق وسمات[١] حدوثدن اولان وصفلرله وصف اولنور؟» دیرلر وبو سوزلرله حدوث قرآنی اثبات ایتمك ایسترلر. فقط بیچاره‌لر یاکیلیرلر! زیرا آنلرك بو استدلاللری حنابله علیهنه قائم اولور بر حجتدر. چونکه نظم مُؤَلَّف ومسموعك قِدمنه قائل اولان بز دکلز. حنابله‌در. بزده معتزله کبی نظم مُؤَلَّف ومسموعك حدوثنه قائلز. بحثمز ایسه قدیم اولان کلام نفسی حقنده‌در.

معتزله‌نك کلام نفسیٔ آلهی‌یی نفیده اك قوتلی دلیللری شودر. دیرلرکه:

«قرآن، مصحف شریفك ایکی جلدی آره‌سنده اوله‌رق رسول اکرم صلّی الله علیه وسلّم افندمزدن بزه تواتراً منقول اولان نظم جلیلك اسمی اولدیغنه اتفاقمز واردر. شو تعریف ایسه قرآن کریمك مصاحف شریفه‌ده مکتوب، السنه ایله مقروء، آذان ایله مسموع اولمسنی مستلزمدر. حال بوکه، یازلمق، اوقونمق، ایشیدلمك کبی شیلر حدوث علامتلرندندر.»

بزده آنلره شو جوابی ویریرز:

«کلام الله ایله عنوانطراز اولان (قرآن) اکرچه آکا دال اولان اَشکال کتابت وصُوَر حروف ایله مصاحفمزده مکتوبدر؛ اکرچه الفاظ مخیّله ایله قلبلرمزده محفوظدر؛ اکرچه ملفوظ، مسموع اولان حرفلرله لساناً اوقونیور؛ قولاقله ایشیدیلیور. فقط اویله مکتوب، محفوظ، مقروء، مسموع اولمسیله برابر نه مصاحفه، نه قلوبه، نه السنه‌یه، نه‌ده آذانه حلول ایدیجی دکلدر. بلکه ذات الله ایله قائم برمعنادرکه،

[١] «سمات» علامت معناسنه اولان «سمه» نك صیغة الجمعیدر.

او معنایه دال اولان نظم لفظیّ حسّی واسطه‌سیله تلفّظ اولنور وایشیدیلیر. نظم مخیّل واسطه‌سیله‌ده حفظ ایدیلیر. ینه او معنایه دال اولان حرفلر ایچون وضع اولنمش نقوش، صُوَر، اَشکال واسطه‌سیله یازیلیر.

نصل‌که، «آتش»، یاقیجی بر جوهردر؛ لفظ ایله ذکر اولنور، قلمله یازیلیر.» دینیلیر. آتشك لفظ ایله مذکور، قلمله مسطور اولمسندن ایسه حقیقت نار، حرف وصوت اولمق لازم کلمز.

شوراسنی‌ده علاوةً بیان ایلرزکه:

هر موجو خارجی ایچون اعیانده، اذهانده، عباره‌ده، کتابتده برر وجود واردر. کتابت، عباره‌یه — تعبیر دیکرله وجود لفظی‌یه، وجود لفظی، وجود ذهنی‌یه، وجود ذهنی وجود عینی‌یه — تعبیر دیکرله — وجود خارجی‌یه دلالت ایدر. کلام نفسی‌یی حفظ، قرائت، استماع مثللی امور ایله وصف ایسه وصف مجازیدر. بناءً علیه (قرآن) هر نره‌ده لوازم قدیمدن برشیله حقیقةً وصف اولنورسه، مراد، قرآن کریمك حقیقت موجوده‌سیدرکه ذات باری ایله قائم اولان کلام نفسیدر. هر نره‌ده لوازم محدثاتدن برشیله وصف اولنورسه، مثلا: قرآنی اوقودم. دیکله‌دم. ازبرله‌دم. یاخود «مطهر اولمیان کیمسه‌یه مسّ قرآن حرامدر.» دینیرسه، قرآن ایله مراد، منطوق، مسموع، مخیّل اولان لفظلرله اَشکال منقوشه‌در.

مسئلهٔ مبحوث عنهانك حائز اولدیغی اهمیت فوق العاده جهتیله بو قدر تفصیله مجبور اولدق. تاکه «قرآن» نه‌در؟ «کلام الله» نه‌یه دیرلر؟ اهل سنّتك، اهل اعتزالك بو بابده‌کی اعتقادلری نه وجه ایله‌در؟

تماميله بيلنسون‌ده ارباب مطالعه دوچار تردّد واشتباه اولمسون.

§

بالاده صحیفه بیرای تفسیر اولان «اِنّا اَنْزَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ.» نظم جلیلیه معتزله‌دن (ابو علیّ الْجبائی) حدوث قرآنه درت وجه ایله احتجاج ایلمشدر:

١ — «اِنّا اَنْزَلْناهُ» قول کریمی قرآنك مخلوق اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا کلام قدیمك انزال و تنزیلی، بر حالدن دیکر حاله تحویلی مستحیلدر.

٢ — الله تعالی قرآنی عربیتله وصف ایلدی. کلام قدیم الٰهی ایسه نه عربیدر، نه فارسی.

٣ — «اِنّا اَنْزَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً» بیورلمسندن استدلال اولنورکه، خدای متعال دیله‌سه‌یدی، قرآنی عربینك غیری برلسان ایله‌ده انزال ایده‌بیلیردی. بو امکان ایسه دلیل حدوث قرآندر.

٤ — «تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ» نظم جلیلی قرآنك آیات وکلماتدن مرکّب اولدیغنه دلالت ایدر. هر مرکّب ایسه مُحْدَثدر.

—

شو وجوه اربعه‌یه بر جوابمز واردر. دیرزکه:

دلائل مسروده حروف وکلماتدن، الفاظ وعباراتدن مرکّب اولان کلامك حدوثنه دلالت ایدر. بو طوغریدر. شوقدرکه، بزم قدمنی

ادعا ایتدیکمز کلام، شیٔ دیکردر. یعنی حروف وکلماتك، الفاظ وعباراتك مدلولی اولان معنادرکه، ذات پاك خدا ایله قائم اولوب «کلام نفسی» ایله مسمّادر. بوصورتده (جبائی)نك شو استدلالی حکممدن ساقط اولور.

اخطار — : اهل حقك «کلام نفسی» کلام لفظینك مدلولیدر. دیمه‌دن مرادلری، عبارات و اصطلاحاتك تغیریله متغیّر اولان کلام لفظینك مدلول لغویسی دکلدر. مراد بو اولدیغی نصل تصوّر اولنه‌بیلیرکه، بو، ذات الله ایله حوادثك قیامنی استلزام ایلر؟ «کلام نفسی، کلام لفظینك مدلولیدر.» دیمه‌دن مرادلری: «کلام نفسی شول معنادرکه، عبارات و اصطلاحاتك تغیریله متغیر اولمیان کلامدن‌ده متکلّمك غرضی اودر. ایشته اصطلاحده معانیٔ ثانیه ایله معبّرعنه اولان الفاظه نسبتله اصل اولان بودر.

حاصلی: قبل التکلّم نفسمزده بولدیغمز معنی‌که کلام نفسی دیدیکمز اودر؛ عباراتدن، تعبیر دیکرله الفاظدن عبارت اولان کلام لفظینك‌ده غیریدر، عباراتك تغیّریله متغیر اولان مدلولاتنك‌ده غیریدر. بناءً علیه «کلام نفسی، مادام‌که الفاظك مدلولاتیدر؛ مدلولات الفاظ ایسه مادام‌که عباراتك تغیّریله متغیّر اولدیغیچون حادثدر؛ الفاظك مدلولاتی اولملق اوزره جناب حقه برکلام نفسی اثبات ایتدیکمزده ذات الله ایله حوادثك قیامی لازم کلیر.» یولنده اعتراضه محل قالماز.

§

قوله تعالى

«نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ هٰذَ الْقُرْآنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ.»

§

ترجمهٔ مألى — : يا محمد! بوسورهٔ كريمه‌يى سكا وحيمزله بز قصّه‌لرك احسننى سكا ذكر ايلدك. (ياخود) قصّهٔ يوسفى «عليه السّلام» بز سكا احسن بيان ايله تبيين ايلدك. اگرچه آندن اوّل بيلمزلردن ايديسه‌كده. يعنى: قصّهٔ يوسف عليه السّلامى مشتمل اولان شو سورهٔ كريمه‌يى بز سكا وحى ايلدك. زيرا آندن مقدم قصّهٔ مذكوره سنك نه خاطر پاككه خطور ايتمش، نه‌ده كيمسه‌دن كوشندك اولمش ايدى. حال بوكه شو اشرارك سؤاللرينه قارشى لازم الاستحضار ايدى.

§

تفسير وايضاح — : «نَقُصُّ عَلَيْكَ» سكا خبر ويريرز، بيلديريرز، نقل و حكايه ايدرز ديمكدر. (نَقُصُّ) باب اوّلدن متكلم صيغه‌سى اولوب مصدرى فتحتين ايله (قَصَصْ) در. (قَصَصْ) اصل لغتده بر كيمسه‌نك ايزينى سوروب آردنجه كيتمكه دينير. نقل حديث ايدن كيمسه محفوظاتنه شيئاً فشيئاً اتباع ايتديكى و بو جهتله ايز سوروب كيدن

آدمه بكزه‌ديكى ايچون حكايه‌يه قافك كسريله (قصّه) دينيلدى. (قِصّه) ايز كبى تتبّع اولنمق شانندن اولان امر، حال، شان معناسنه اولوب جمعى عِنَب وزننده كسر قاف ايله (قصص)در.

(فَارْتَدّا على آثارهما قَصَصاً) نظم جليلنده واقع (قَصَص) دخى بو معنايى مفيد اولوب نظم مذكور «اى رَجَعا مِنَ الطّريق اَلّذى سَلكاهُ يَقُصّان الاِثرَ.» سياقنده تفسير اولنور. «سالك اولدقلرى يولدن ايز سوره‌رك كرى دونديلر.» ديمكدر.

(وَقالَتْ لاُخته قُصّيه) نظم جليلنده‌كى (قُصّيه) دخى «اَىِ اَتّبِعى اِثره.» معناسنى مفيددر. «قيز قرداشنه ديدى‌كه: آنك ايزينى سُوْر كيت!» ديمكدر.

اَحْسَنَ الْقَصَصِ [١]

«قَصَصْ» هم بالاده بيان اولنديغى وجه ايله شَلَل وزننده باب

---

[١] قاضى بيضاوى (احسن القصص)ى ايكى وجه‌ايله تفسير ايتمشدر. اوّلا: (قَصَص)ى مصدر اعتبار ايده‌رك، «احسن الاقتصاص» ديه معنى ويرمش و«لانّه اقتص على ابدع الاساليب» عباره‌سيله سبب وعلّتنى بيان ايتمشدر. [اساليب كلامك اك بالاسنده اولمسنك وجهنى بيانده‌ده قونوى: «اى اعجب الطّرق والمسالك لكونه بالنظم الوجيز والمعنى الجزيل مع المراعاة لمقتضى الحال فى كلّ مقام ومقال.» ديمشدر.]

ثانياً: «اَوْ احسن مايقص» ديمش ومتعاقباً «لاشتماله على العجائب والحكم والآيات» عباره‌سيله بونكده وجه وسببنى سويله‌مشدر.

اوّلدن مصدردر. هم‌ده فعل، بمعنی مفعول اوله‌بیلیر. یعنی (خلق) ایله مخلوق، (قبض) ایله مقبوض، مراد اولدیغی کبی (قَصَص) ایله‌ده مقصوص مراد اوله‌بیلیر.

شقّ اوّله کوره: (احسن القصص)ك معناسی «احسن الاقتصاص» اولورکه، او حالده احسنیت، قصه‌نك طرز بیانه راجع اولور.

شق ثانی‌یه کوره: (احسن القصص)ه «نحن نقص علیك احسن‌الاشیاء المقصوصة» سیاقده معنی ویریلیرکه، بو حالده‌ده احسنیت، قصه‌یه راجع اولور.

قصّه‌نك طرز بیانده‌کی احسنیته کلنجه: ذوق عربیتدن بهره‌دار اولان بدایع پرستان بلغایه خفی اولمادیغی اوزره شو حکایهٔ عجیبه‌نك بوندن کوزل، بوندن دلنشین براسلوب عالی ایله تصویری حقا که، امکان خارجنده‌در.

نه حاجت! پك چوق ادبا دخی بو قصهٔ هوشربایی اوزه‌نه‌رك یازمشلردر. ایمدی برکره آنلرك طرز تحریرینه، برده جناب حقك بو

قونوی دیرکه: حضرت مفسرك بو وجه ثانی‌یی تأخیر ایلسی، وجه اوّلده (قَصَص) حقیقتی اوزره حمل اولندیغیچوندرکه اصل و راجح اولان ده بودر، اکر وجه ثانیده (قَصَص) مصدر بمعنی مفعول عد اولنورسه.

یوق اکر صفت مشبهه عد اولنورسه — نته‌کیم حضرت مفسّرك کلامندن ظاهر اولان ده بودر — او صورتده وجه رجحان (قَصَص)ك مصدر اوله‌رق استعمالی شایع اولمسیدر.

سورهٔ کریمه‌ده‌کی تصویرینه باقلسون! بلاغت وفصاحتده هیچ بری بوکا یاقلاشه بیلمشمیدر؟ هیهات!

حقیقت! بو سورهٔ جلیله، الفاظك زیاده و جیزنی، معانینك زیاده جمعیتلیسنی متضمندر. وراثته، خلافته، روحه، قلبه، تصفیهٔ نفسه دائر نیجه سرائر عالیه‌یی اویله بر اسلوب وجدانکیز، اویله بر طرز وجیز اوزره شرح و بیان ایلرکه، بو حسن بیانه عقلا حیران، ادبا دُرپاش استحسان اولور.

—

قصّه‌نك ذاتنده‌کی احسنیّته کلنجه: بوده قصّه‌نك صلاح دین ودنیایی مترتّب نیجه حکم وعبر وعجائبی، سِیَرِ ملوك و ممالیکه دائر، مکر نسا، اذاء اعدایه صبر ایله عندالاقتدار آنلردن لزوم حسن تجاوزی مشعر نیجه نکت وفوائد وغرائبی تضمن واشتمالی جهتیله‌در. بونك کمال حسنی ایسه، نزد دقایق شناسانده نمایاندر. بوقصّهٔ عبرت آمیزی بردقت تامه ایله دیکله‌ین هر ملاحظه‌لی انسان، اللهك قضاسنی دفعه، قَدَرنی منعه فرد آفریده‌نك قدرتیاب اوله‌میه‌جغنه ایمان ایدر. جناب اقدس باری، بر انسان ایچون خیر ومکرمت، تقدیر بیورمش ایسه — ولوکه بتون خلق جهان، آنك علیهنده دامن درمیان عدوان اولسون — اوکیمسه حقنده موهبت افزای صدور اولان حکم قدری تغییره، دفعه مقتدر اوله‌بیلیرمی؟

—

قصّه‌یه راجع اولان حسنك توجهنده شویله‌ده دینیلمشدرکه:

یوسف علیه السّلام، کوزللکده بنی اسرائیلك سرفرازی، ممتازی ایدی. برحسن روز افزونه مالك ایدی‌که، روی زیباسنی کورن حیران اولوردی. حضرت یوسف علیـه السّلامك نَسَب شریفلری‌ده احسن انساب ایدی. نته‌کیم صحیح بخاریده‌کی احادیث نبویّه‌دن اولمق اوزره املح الرّسـل، صلّی الله علیـه وسلّم افندمز «اِذا قِیل مَن اَلکَریمُ فَقُولُوا الکَرِیمُ اَبنُ الکریم ابن الکریم ابن الکریم، یُوسُفُ بن یعقـوب ابن اسحاق بن ابراهیم.» بیورمشلردر. کرم ایسه سزاوار مدح وثنا اولان هر شیئك اسم جامعیدر. حضرت یوسف صدّیق، بویله اکابر انبیاء علیهم السّلامدن اوچ پیغمبر ذیشانك ابن نجیبی اولمقله برابر شرف نبوّت، حسن صورت، علم تعبیر رؤیا، ریاست دنیا مثللی نیجه مزیات علیـائی‌ده حائز ایدی. بوقدر مزیّات وکمالاتی جامع اولان بر ذات احسن الصفاتك قصه‌سی‌ده البت احسن اولور.

جامی

بس دلکش است قصهٔ خوبان وزان میان
تو یوسفی وقصهٔ تو «احسـن القصص»

قصص انبیاء علیهم السّلامدن خاتم الرّسـل افندمز حضرتلرینه الك اوّل مجموعاً نازل اولان قصه بودر.

بِمَا اَوْحَيْنَا

ذکری کچن (نَقُصُّ)یه متعلّقدر. (ما) مصدریّه‌در. (با) سببیّه‌در. (بایحائنا) دیمکدر.

اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ

بوراده مشـار الیه اولان (قرآن) ایله مراد، سورهٔ یوسف علیه السّـلامدر. (هذا) لفظی بوراده مذکور اولان (قرآن)ك اوّلجه «قُرآناً عربیّاً» نظم جلیلنده ذکری سبق ایدن (قرآن)ه مغایرتی ایما ایدر. چونکه اولکیسـیله مراد، مجموع کتـاب الله اولوب ایکنجیسیله مراد، یالکز شو سورهٔ جلیله‌در.

ایضاح

اکر «تلك ایاتُ الکتاب المبین» نظم جلیلنـده واقع «الکتاب المبین» ایله مراد، مجموع کتـاب الله ایسـه، بوراده‌کی (القرآن)ك «قُرآناً عربیّاً» نظم جلیلنده ذکری سبق ایدن (قرآن)ه مغـایرتی بدیهیدر. زیرا اولکیسـیله مراد، مجموع کتاب الله اولوب ایکنجیسیله مراد، یالکز بوسورهٔ جلیله‌در.

یوق اکر اولکیسیله‌ده مراد، ینه بو سورهٔ جلیله ایسه بینهماده مغایرت قالماز.

برده بو مغـایرته ایما قضیّه‌سی قاعدهٔ کلیه اولمیوب حکم اکثری مفید بولنان: «اذا ذُکر الشّیءُ نَکرَةً واُعیدَ معرفةً فالثّانی عین الاوّل» قاعدهٔ اصولیه‌سنه منافی اولماز.

هٰذَا الْقُرْاٰنَ

لفظ شریفی «اوحینا» نك مفعول بهی اولدیغی کبی (نَقُصُّ)نك‌ده مفعول بهی اولمق جائزدر. بو صـورتده «احسن القصص» ده‌کی

(احسن) لفظ شريفى مصدريّت اوزره منصوب اولمش اولور. نظم جليله : « نَقُصُّ عليك هذا القرآن قصصاً احسنَ الاقتصاص» ديه معنى ويريلير.

وَاِنْ كُنْتَ

بورادهكى (اِنْ) مشدّد (اِنَّ) دن مخففدر و آكا اسم واقع اولان ضمير شان، محذوفدر . «لمن الغافلين» دهكى (لام) لام فارقهدر . جمله، جملهٔ خبريّهدر. معناى منفى : «وان الشّان كُنْت» ديمكدر.

مِنْ قَبْلِهِ

«من قبل ايحائنا اليك هذه السورة» ديه تفسير اولنمشدركه شو سورهٔ جليلهيى سكا وحى وانزال ايتممزدن مقدم ديمكدر .

لَمِنَ الْغَافِلِينَ

اكابر مفسّرين: «عن هذه القصة، لم يخطر ببالك ولم تقرع سمعك قطّ» ديه تفسير ايتمشلردر.

يعنى قصّهٔ يوسف عليه السّلامى مشتمل اولان شو سورهٔ كريمهيى بز سكا وحى ايلدك، زيرا آندن مقدم او قصهسنك نه مبارك خاطركه خطور ايتمش، نهده سمع كريمكه دكمش ايدى. حال بوكه شو اشرارك سؤاللرينه قارشى لازم الاستحضار ايدى.

تنبيه

معلوم اولسونكه شو نظم جليلدن مستفاد اولان غفلت بين النّاس متعارف اولان غفلت دكلدر. معمافيه محب ايله محبوب آرهسنه كيرلمز،

محب ايله محبوب آرهسندهكى جلوهلره قاريشلماز. بناءً عليه [ماكنتَ تدرى ماالكتابُ ولا الايمانُ) ؛ (وَ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى) مثللى خطابات الٓهيهيه آلدانوبده زنهار تعبيرده سوء ادب ايتماملیدر. بوكا قطعاً مساغ يوقدر. بزه واجب اولان: دائما قاعدهٔ ادبه رعايتله تعبيرده التزام حسن ادادر. حتى بو سببله دركه علوّ شان نبوتى تقدير وتقديس ايدن عُرَفاى مفسّرين بوراده غفلتله مراد، عدم علم اولديغنى سويلين امام (زمخشرى) يى تعييب ايتمشلردر .

بو نظم جليلده عدم علمدن غفلتله تعبير بيورلمسى، مجرد شان جناب رسالت پناهىيى توقير واجلال ايچوندر .

باخصوص دقتله مطالعه اولنورسه معلوم اولوركه بارى تعالى وتقدس حضرتلرى حبيب اكرمنه طوغريدن طوغرىيه غفلت بيله اسناد بيورمامش ، غفلتى اول ذات بزركوارك ايچلرنده نشو ونما بولديغى قومه نسبت ايتمشدر . ايمدى (زمخشرى) كبى بر علامهنك تعبيرده ترك ادب ايتمسى نابجا دكليدر؟ لكن « لِكُلِّ جَوادٍ كَبْوَةٌ » : هر يوكرك آتك بر سورچمهسى واردر .

بر شيدن غفلت، او شيئك خاطره خطور ايتمامسندن كنايه اولمسيله بزده نظم جليله او يولده معنى ويرمشزدر. همان جناب مؤدب الرُّسُل بزه دائما حسن بيانه، موافق ادب اولان حال وشانه موفقيت احسانيله شفاعت عظماى محمّديهيه رهنماى توسل اولسون .

§

قوله تعالى

« اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ اِنِّى رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِى سَاجِدِينَ . »

خلاصهٔ مضمون منيفى —: ياد ايت، اول وقتى كه يوسف عليه السّلام باباسى يعقوب عليه السّلامه :

« بابا ! بن رؤيامده كوردم كه، اون بر يلدز وكونش وآى بكا سجده ايدرلر.» ديدى .

§

تفسير وايضاح —: بو آيت جليله‌ده ــ احسن اقتصاص ايله سبق ايدن وعدى انجازاً ــ قصّه‌يه شروع بيوريليور.

اِذْ قَالَ يُوسُفُ

« ياد ايت، اول وقتى كه يوسف عليه السّلام ديدى.»

اِذْ

زمان ماضى ايچون اسمدر، مفعول فيه ومفعول به اوله‌رق استعمال اولنور.

« المقتضب »

اكر « احسن القصص » (نَقُصُّ) نك مفعول بهى اعتبار اولنورسه، « اِذْ » (احسن القصص) دن بدل اشتمال اولور . [١]

[١] « بَدَلْ » شول تابعدركه عباره‌ده مقصود بالافاده اولوب متبوعى

يوق اكر « احسن القصص » (نَقُصُّ) نك مفعول مطلقى اعتبار اولنورسه، « اِذْ » مقدّر اولان «اُذْكُرْ» له منصوبدر .

يُوسُفُ

اسم عبريدر . عربى دكلدر . آنكچون منصرف اولماز . عربى اوليدى، منصرف اولوردى . [١]

سينى مفتوح‌ده مكسورده تلفظ اولنديغى واردر .

بوفتح وكسر آتيده بيان اولنه‌جغى وجه ايله ادباء عربك الفاظ اعجميّه‌يى تعريبده (تلعّب) تسميه ايتدكلرى تصرّفات واستعمالاتى اقتضاسندن اولوب يوقسه (يوسف) لفظنك « ايساف » مصدرندن فعل مضارع اولديغيچون دكلدر . زيرا « يوسف » لفظنك عُجمه‌سنه قرائت مشهوره شاهددر .

چونكه لغت عربده « يُفْعُلْ » وزننده عينك، يانك ضميله مضارع يوقدر .

توطئه اوله‌رق ذكر اولنور. ايكيسنك بردن ذكرندن كلامده مزيد تأكيد وتبيين حاصل اولور. متبوعنه «مُبدَلٌ منه» دينير. « جاء ابوك زيدٌ » = بدرك زيد كلدى.

«بَدَلْ» درت نوعدر. «بدل اشتمال» او انواع اربعه‌نك اوچنجيسيدر.

بدل اشتمال، مُبدَلٌ منهك مشتمل وملابس اولديغى شيدر.

«المقتضبدن ملخص»

[١] لوكان عربياً لصرف، لعدم وجود علة اخرى غير العلمية بخلاف كونه عبرياً فانه حينئذ ممنوع عن الصرف لوجود العلتين العجمة والعلية.

«یوسف» ایسه قرائت مشهوره‌ده اوّلکی واوچنجی حرفلرینك ضمیله‌در.

عجمه، ماعدا العربیه دیمکدر.

ایمدی مادامکه قرائت مشهوره «یوسف» لفظنك عجمه‌سنه شاهددر، سینك فتحی وکسریله مروی اولان قرائتی تلعبه حمل ایتمك لازم کلدی.

ایضاح

ادباء عرب، الفاظ غیر عربیه‌یی استعمالده کندیلرینی هیچ بر قید ایله مقید طوتمیوب کیف مایشاء تصرّف ایدرلر. ازجمله قرائت مشهوره‌یه کوره سینك ضمیله اوقونان (یوسف) لفظنك سیننی کیمیسی فتح ایله، کیمیسی کسر ایله تلفظ ایدر. بناءً علیه شو کثرت تغییری — طوپ وچوکان مثللی ایادیده تداول ایدن — بر نوع بازیچه عد ایده‌رك «تلعب» تسمیه ایتمشلردر. [١]

بو تعبیر الفاظ اعجمیه‌نك تصرفاتنده واقع اولان کثرت تغییردن کنایه‌در.

ادباء عربك: «اعجمیٌّ فالعب به ماشِئتَ» لطیفه‌لری مشهوردر.

—

عبرانی، حضرت ابراهیم علیه‌السّلامك تکلّم بیوردقلری لساندر.

—

[١] قونوی: «بو تعبیر غرائبدندر. بزده‌کی بعض نسخه‌لرده «تلعب» یرینه (تقلب) واقع اولمشدر.» دیدکدن صکره قلبدن مأخوذ اولان شو (تقلب) تعبیرینی «وله: وجه وجیه» قولیله‌ده ترجیحه اشارت ایتمشدر.

(اسف) حزن، (اسیف) کوله دیمك اولمسیله شو ایکی معنانك ایکیسنك‌ده یوسف علیه‌السلامده اجتماعی لطائفِ اتّفاقیه‌دندر.

—

یوسف علیه السلامك پدر محترمی یعقوب علیه السلامدرکه لقب عالیلری «اسرائیل» در. آنکچون مشارالیهك اولاد واحفادینه «بنی‌اسرائیل» دینیلدی.

«اسراء» عربجه یورتمك، (ئیل) عبرانیجه عبدالله دیمکدر.

اسحاق، حضرت یعقوبك ابراهیم خلیل‌الله، حضرت اسحاقك پدر بزرکواریدر. «صلوات الله علی نبینا وعلیهم اجمعین»

اسحاق علیه السلامك برادرلری اسماعیل علیه السلامدرکه رسالت‌پناه افندمزك جدامجدلریدر.

اسحاق علیه السلام، (کنعان) ده، برادر مکرّمی اسماعیل علیه‌السلام مکّهٔ مکرّمه‌ده متوطن ایدی.

اسحاق علیه السلامك حضرت یعقوب ایله توأم براوغلی دها وار ایدی‌که کتب تواریخك بیاننه کوره اسمی (عیص) ایدی. حضرت اسحاق، (عیص) ی، حرمی ایسه بالعکس حضرت یعقوبی دها زیاده سَوَردی. بناءً علیه والده‌لرینك موافق تقدیر اولان تدبیریله حضرت یعقوب، پدر معالی پرورینك دعوت مستجابه‌سنه مظهر اولوب نبوّتله تشرّف ایلدی. بوجهتله دادر توأمی عیص ایله آره‌لری آچلدی. تفصیلی امّهات کتب تواریخده مسطوردر.

اسحاق علیه السلام، یوز سکسان سنه قدر معمر و آخر عمرنده بحکمة الله تعالی دوچار ضعف بصر اولدی.

یعقوب علیه السلام، پدر بزرکوارینك ارتحالندن صکره، ینه پدرینك وبرروایته کوره مادر شفقت کسترینك وصیتی اوزره کنعان ایلندن دیار فیض مدار شامه هجرتله دایسی (لیا) نك یاننه واردی. چونکه دادر توأمی عیص کندینه سوء قصد ایدر دیه قورقاردی.

(لیا) نك «لایا» و«راحیل» نامنده غایتله حسناء ایکی دخترِ پاکیزه‌اداسی وار ایدی.

یعقوب علیه السلام، صداقلری مقابلنده یدیشر سنه (لیا) نك خدمتنده بولنه‌رق ابتدا (لایا) یی، صکره (راحیل) ی تزوج ایلدی.

اووقتك شریعتنده جمع اُختَینْ جائز ایمش.

برروایته کوره‌ده (راحیل) ی (لایا) نك وفاتندن صکره تزوّج ایتمشدر.

(لایا) دن آلتیسی ارکك بری قیز اولمق اوزره یدی نفر اولادی اولدیکه اسملری بروجه آتی مضبوطدر.

روبیل، شمعون، یهودا، لاوی، یسجر، زبالون، دینه.

یعقوب علیه السلامك استفراش ایتدیکی «زلفه» «بلهه» نامنده ایکی جاریه‌نك‌ده اوّلکیسندن: «دان، یغثالی» ایکنجیسندن: «جاد، آشر» نامنده درت اوغلی اولدی.

ایکنجی حرمی «راحیل» ایسه خیلی مدّت عاقر قالدقدن صکره یوسف صدّیق علیه‌السلامی طوغوردی. روایته‌کوره اووقت یعقوب علیه السلامك سنِّ سعادتلری حدِّ تسعینه رسیده اولمشدی.

بر آرالق حضرت یعقوب صلهٔ رحم آرزوسنه دوشوب بتون عائله‌سی خلقنی استصحاباً روبراه سمت کنعان اولدی. دادر توأمی

عیصك‌ده معاداتنی جناب حق موالاته تبدیل ایدوب خوش کچندیلر.

شو رحلت سنه‌سی ایدی‌که یوسف علیه السلامك برادر شقیقی (بنیامین) ده کهواره زیب وجود اولوب نبیّ مشارالیهك اولاد ذکوری بونکله اون ایکی‌یه بالغ اولدی.

راحیل، بنیامینك ولادتنده وفات ایتمکله یوسف علیه السلام‌ده، بنیامین‌ده حال صِغَرلرنده آنادن یتیم قالدیلر. بوسببله پدرلری بونلری دیکر اولادندن زیاده سور ایدی.

یوسف علیه السلام، یدی یاشنده ایکن شویله بر رؤیا کوردی:

«اون برعصای طویل، بردائره شکلنده زمینه دیکلمش طوریبور. ناکاه برعصای صغیر پیدا اولوب جمله‌سنی قلع ایله یره سرمش.»

یوسف علیه السلام، رؤیایی پدرینه نقل ایدر. یعقوب علیه‌السلام آکلارکه عصای صغیر یوسف علیه السلامه، آکامغلوب اولان اون بر عصای کبیرده یوسف علیه السلامك اون بر قرداشنه اشارتدر. بناءً علیه قرداشلری وهمه دوشوب‌ده یوسف علیه السلامی رنجیده ایتمسونلر دیه: «بورؤیاکی زنهار قرداشلریکه سویله‌مه!» دیه حضرت یوسفه صیقی تنبیه ایلر.

یوسف علیه‌السلام، اون‌ایکی یاشنده ایکن‌ده برکیجه پدر محترمنك قوجاغنده اویویه قالمشدی. ناکاه برتلاش ایله اویقودن اویاندی، پدر شفقت کستری: «اوغلم! سکا نه حال اولدی؟» دیه صوردی. ایشته اووقت تفسیری صددنده اولدیغمز شو آیت جلیله‌ده مذکور اولان رؤیایی کوردیکنی سویلدی.

یعقوب علیه السّلام، یکدیکری تأیید ایدن شو رؤیالردن یوسف

علیه السلامك قدر ومنزلتی عالی اولەجغنی استدلال ایدوب، آكا «اوغلجغزم! رؤیاكی قرداشلریكه نقل ایتمه، وسوسهٔ شیطانه اویوبده بلكه سكا برحیله ایدرلر. زیرا شیطان انسانه دشمندر. جناب حق سكا نبوّت وبیوك دولت ویرەجك.» دیدی و آكااولان میل ومحبتی برقات دها آرتدی.

یا اَبَتِ

بونك اصلی (یا ابیّ) در. آخرندەكی تاء تأنیث یاء اضافتدن عِوَضدر [١] بو (تاء) تاء تأنیث اولدیغیچوندركه، حال وقفده هایه قلب اولنور. تاء اصلیّه اولیدی، حال وقفده بویله هایه قلب اولنمازدی. ینه بو (تاء) یاءِ اضافتدن عِوَض اولدیغیچوندركه، ایكیسنك جمعی جائز اولەماز. زیرا اوحالده عِوَضله معوّض عنه جمع ایدلمش اولور. یالكز بیت آتی الذّكرده اولدیغی كبی بعضاً ضرورت شعر ایچون جمعی تجویز اولنور.

[٢] فیا اَبَتِی لازِلْتَ فینا فَاِنَّما
لَنا اَمَلٌ فی العیشِ مادُمْتَ عائِشاً

س — مذكّره تاء تأنیثك الحاقی جائزمیدر؟

ج — مذكّرك تاء تأنیثی حاوی اولان صفتله توصیفی كثیر الوقوعدر. «غلامٌ یَفَعَةٌ، رَجُلٌ ربْعَةٌ، حَمامَةٌ ذَكَرٌ، شاةٌ ذَكَرٌ» كبی.

---

[١] بو، بصریون مذهبیدر. كوفیون مذهبنده (تاء) تأنیث ایچوندر، یاء اضافتدن عوض دكلدر.

[٢] (فا) یرینه همزه ایله «ایا ابتی»ده روایت اولندیغی بعض كتب ادبیەده كورلمشدر.

[«ربعه» رانك فتحی، بانك سكونیله اورته بویلو «یفعه» فانك، عینك فتحیله (مرتفع القامه) اوزونجه بویلو كیمسەیه دینیر.]

ائمّهٔ قرائتدن یالكز (ابن عامر) قرآن كریمك هر نرەسنده (یا اَبَتِ) كلمەسی وارد اولمش ایسه یاء اضافتك حركەسی اولان فتحەیه دلالت ایتسون دیه تایی مفتوح اوقوردی. زیرا یاء اضافتك حقّی مفتوح اولمقدر. بناءً علیه (عِوض) معوّضٌ عنهك حكمنی آلمسی لابددر. ایشته بوسببدن ناشی مشار الیه (ابنِ عامر) تایی — اصلی اولان یاءِ اضافتك حركەسیله تحریك ایدەرك — مفتوح اوقوردی.

برقوله كورەده (یا اَبَتِ) كلمەسنك اصلی (یا ابتا) اولوب آخرندەكی (الف) حذف اولندی. تانك فتحەسی قالدی. (ابن عامر)ك تایی مفتوح اوقومسی بوسببه مبنی اولمقده احتمالی واردر.

ائمّهٔ مشارالیهمدن «ابن كثیر، ابو عمرو، یعقوب» دخی (یا اَبَتِ)نك تاسنی مكسور اوقومشلردر. بزده شایع اولان حفصك قرائتی بودر.

—

«اِنّی رَاَیْتُ اَحَدَعَشَرَ كَوْكَباً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَیْتُهُمْ لی ساجِدینَ.»

— اسئله —

١ — بوندەكی (رَاَیْتُ) فعلی (رُؤْیَتْ) مصدرندنمی؟ (رُؤْیا)دنمی؟

٢ — (رُؤْیَتْ) ایله (رُؤْیا) بیننده فرق وارمیدر؟

٣ — یوسف علیه السلامك كوردیكی كواكبك اسملری معلوممیدر؟

٤ — شمس وقمرك ذكری نیچون تأخیر بیورلدی؟

٥ — رؤیت ثانیه‌نك تكریرنده نه فائده واردر؟

٦ — (ساجدین) كلمه‌سی جمع مذكر سالمدركه، ذوی العقوله مخصوصدر. (سُجود)ده صفت عقلادر. ایمدی جماداتدن اولان كواكبك بویله ذوی العقوله مخصوص بر صفتله توصیفنه، ذوی العقوله مخصوص بر صیغة الجمع ایله ایرادینه سبب نه در؟

٧ — بونده‌كی سجده‌دن مراد، نفس سجودمیدر؟ یوقسه محض تواضعمیدر؟

٨ — یوسف علیه السلام بو رؤیایی نه وقت كوردی؟

— اجوبه —

١ — بونده‌كی (رَأَیْتُ) كلمه‌سی (رؤیا) مصدرندن فعل ماضی متكلّمدر. بوكا « لاتَقْصُصْ رُؤْیاكَ » و « هٰذا تَأْویلُ رُؤْیایَ مِنْ قَبْلُ » نظم جلیللری‌ده دلالت ایدر. زیرا بونلردن صراحةً آكلاشیلیركه، یوسف علیه السلامك كوردیكی بردوش ایدی.

برده كواكبك سجده‌سی حقیقی اوله‌ماز. زیرا معلومدركه، كواكب یره اینوب‌ده سجده‌یه وارماز. عالم شهادتده بویله خارق العاده بر امر بدیعك وقوعی اولسه، شیوعی لازم كلیردی. مشاهده‌سی رائیٔ واحده منحصر قالمازدی. مادامكه اویله برامرك وقوعی شایع دكلدر؛ دیمككه یوسف علیه السلامك كوردیكی بردوش ایدی.

§

٢ — (رُؤْیَتْ) ایله (رُؤْیا) بیننده فرق واردر. زیرا اگرچه «رؤیت» ده مصدر ایسه‌ده « بُشْری، سُقْیا، شُوری » كبی (رؤیا) ده

مصدردر وایكیسی‌ده ادراك معناسنه‌در. آنجق (رؤیت) حال یقظه‌ده، (رؤیا) ایسه حالت نومده واقع اولان ادراك معناسنه مستعملدر. ایشته رؤیتك مشاهدات حسیّهٔ بصریه‌یه، رؤیانك مشاهدات متخیّلهٔ منامیّه‌یه اختصاصی سببیله‌دركه، ایكیسنك بینی (تاء) و (یاء)دن عبارت ایكی حرف تأنیث ایله تفریق ایدلمشدر. عبادت وامثالی شیلرله حاصل اولان تقرّب معنوی معناسنده مستعمل (قربَت) ایله، قُرب نَسَبی معناسنده مستعمل (قُرْبیٰ) كبی.

رؤیانك حقیقتنه كلنجه: بعض مفسرین عظامك بیانه كوره حقیقت رؤیا، افق متخیله‌دن مُنْحَدِر اولان صورتك حس مشتركده انطباعیدر. تفصیلی « قالَ یا بُنَیَّ لاتَقْصُصْ رُؤْیاكَ » آیت كریمه‌سنك تفسیرنده كله‌جكدر.

§

٣ — یوسف علیه السلامك رؤیاسنده كوردیكی كواكبك اسملری قرآنده مذكور دكلدر. یالكز كبار صحابه‌دن حضرت جابر «رضی الله عنه» روایت ایتمشدركه:

بركون نزد سامئ جناب رسالتپناهی‌یه بریهودی كلوب، «یا محمّد! یوسف علیه السلامك كوردیكی كواكبك اسملرینی بكا خبر ویره‌بیلیرمیسین؟» دیدی. حضرت اعلم الرّسل صلّی الله علیه وسلّم افندمز بر آز سرفرو بردهٔ سكوت اولدقدن صكره، جبریل امینك تعلیمیله یهودی‌یه «شمدی سكا او، ستاره‌لرك اسملرینی خبر ویررسه‌م، ایمانه كلیرمیسین؟» بیوردیلر. یهودی «اوت!» دیدی. بونك اوزرینه حضرت رسول اكرم صلّی الله علیه وسلّم افندمز «یوسف علیه السلامك رؤیاسنده‌كی كوردیكی كواكبك اسملری — جرِیّان، طارق، ذیال، قابس، عمودان،

فليق، مصبح، ضروح، فرغ، وثّاب، ذو الكتفين — در. يوسف عليه السلام بونلرك و كونشك، آيك سمادن اینه‌رك كنديه سجده ايتدكلريني كوردی.» بيوردیلر. يهودی‌ده علماء بنی‌اسرائيلدن بشقه‌سی بيله‌مز ظن ايتديكی بو اسامئ نجومی ايشيدنجه « ای واللهِ[١] انّها لَاَسْماؤُها» كلاميله حضرت رسول اكرم افندمزی تصديق ايلدی.

امام فخر رازی بو روايتی تفسيرنده نقل ايتدكدن صكره «صُوَر كواكبه دائر اولان كتابلرده شو اسامئ نجومك اكثری مذكور دكلدر. حقيقت حالی الله تعالی بيلير.» ديدی.

شهاب خفاجی «عليه الرّحمه» حاشيهٔ انوار التنزيلده ديركه: بو حديث شريفی، ابو حاتم وحاكم كبی محدّثين ومفسّريندن برر جماعت نقل وروايت ايتمش، مع مافيه بونك صحّتنده‌ده اختلاف واقع اولمشدر. «ابو زرعه»، «ابن جوزی»: بو حديث، منكردر. موضوعدر. ديوب حاكم ايسه صحّتنه قائل اولمشدر. حديث مذكورك صحّتنه قائل اولانلر، حضرت رسول الله افندمزه ايراد سؤال ايدن يهودينك اسمی‌ده (سنان) ياخود (بستان)در ديديلر.

(جَرِبّان) جيمك فتحی، راء مهمله‌نك كسری، بانك تشديديله مضبوط ايدوكنی (شهاب) بيان ايتدكدن صكره: «منقولٌ من اسم طوق القميص» ديمشدر.

(الطّارق) صباح يلدزی ديدكلری نورانی يلدزدر. (شهاب) بونك ايچونده «معلومٌ مايَطْلَعُ لَيْلاً» ديمشدر.

---

[١] «ای والله» بورادەكی (ای) كلمه‌سی (نعم) كبی حروف تصديقندر. لكن (ای) قسمله برابر مستعملدر.

(الذبال) ذوات الاذنابدندر.

(قابس) قاف، باء موحّده، سين مهمله ايله مضبوط اولديغنی بعدالبيان «مِقْبَس النّار» ديمشدركه «آتشپاره» ديمكدر.

(عمودان) عمودك تثنيه‌سيدر.

(الفليق) نجم منفرددر.

(المصبح) بونك ايچونده «فجردن آز اوّل طوغان يلدزدر» ديمش.

(الضروح) بوكا دائر شهاب، حاشيه‌سنده صراحت يوقدر. لغتده (ضروح) ديه‌كن آته دينير.

(الفرغ) دَلْوْ برجنده برنجمدر.

(وَثّاب) ثاء مثلثه‌نك تشديديله‌در ديدكدن صكره: «سريع الحركه» ديه قيد ايتمشدر. وثاب، صيچرامق معناسنه اولان (وثوب)دن مبالغه‌لی اسم فاعلدر.

(ذوالكتفين) كتفك تثنيه‌سيدركه، برنجم كبيردر.[١]

شهابك سوزی بوراده بتدی.

§

٤ — شمس وقمرك ذكری نيچون تأخير بيورلديغنه دائر برقاچ وجه بيان ايتمشلردر:

١ — شمس وقمرك فضل ومزيّتجه سائر طوالع اوزرينه اولان تفوّق ورجحانلرينی بيان ايچون تأخير بيورلدی. جبريل وميكائيل

---

[١] وهذه نجوم غيرمرصودة خصت بالرؤيا لغيبها عنهم. ای لغيب النجوم عن الراصدين. (قونوی)

عليهما السلامك سائر ملائكهٔ كرام اوزرينه اولان رجحان فضيلتلرينى بيان ايچون «وملائكته وجبريل وميكائيل» قول كريمنده ذكرلرى تأخير بيورلمش اولديغى كبى .

ب — بونده‌كى واو عاطفه‌نك (مع) معناسنه اولمسى‌ده جائزدر . اوحالده «رَأَيْتُ الكَواكِبَ مَعَ ٱلشَّمْسِ وَٱلْقَمَرِ» ديمك اولور .

ج — شمس وقمرك تأخير ذكرى، يوسف عليه السلامك ابوينيله ياخود پدرى وتيزه‌سى ايله ملاقاتى، برادرلريله ملاقاتندن مؤخر اوله‌جغنه اشارت اولمسى‌ده مستبعد دكلدر .

٥ — (قَفّال) ك قولنجه، رؤيت اولانك ذكرى، يوسف عليه السلامك كواكبى، شمسى، قمرى كورديكنه، رؤيت ثانيه‌نك ذكرى بونلرك عموماً كنديسنه سجده ايتدكلرينى مشاهده ايلديكنه دلالت ايتمك ايچوندر .

ديكرلرينك قولنجه‌ده، رؤيت ثانيه ايله باشلايان جمله برسؤال مقدّره جوابدر . يوسف عليه السلام «إِنِّى رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ» ديينجه كويا «بونلرى نه حال وصفتده كوردك؟» كبى برسؤال وارد اولمغله آكا جواباً : «رَأَيْتُهُمْ لِى سَاجِدِينَ» بيورمشدر. بوصورتده رؤيت ثانيه، (تأسيس) اولمش اولوركه، بو (تأكيد) دن اَوْلادر .

§

٦ — جماداتدن اولان كواكبك جمعنده ذوى العقوله مخصوص بولنان (ساجدين) صيغه‌سنك ايرادى، كواكبه صفت عقلا اولان سجودك اسنادى سببنده قدماى مفسريندن «ابوالحسن علىّ بن احمد بن منوية الواحدى»

ديمشدركه: كواكب، صفات عقلادن اولان «سجود» ايله وصف ايديلنجه، ذوى العقول صره‌سنه قونلمش اولدى. آنكچون جمعنده ذوى العقوله مخصوص صيغه ايراد بيورلدى. نصلكه صفت اصنامده‌ده: [وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ] بيورلمش، [قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا اَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ] قول كريمنده‌ده قارنجه‌لر ذوى العقوله مخصوص خطاب ايله مخاطب اولمشدر.

بو، كلام عربده شايعدر. برشى برشيئه ملابس اولورسه، آنك احكامندن بوكا برحكم ويريلير.

استطراد

كواكبى اَحْياءِ ناطقه زعم ايدن متفلسفلر، شو آيت كريمه ايله، برده «كُلٌّ فى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ» نظم جليليله حيات كواكبه استدلال ايده‌رك ديديلركه : واو، نون ايله جمعلنن كلمه‌لر، عقلايه مخصوصدر. ايمدى كواكب ذوى العقولدن اولمسه‌يدى، بويله عقلايه مخصوص صيغه ايله جمع ايدلمزدى.

§

٧ — بوراده‌كى سجده‌دن مراد، نفس سجودميدر؟ يوقسه [تَرَى ٱلْاُكْمَ فِيهَا سُجَّداً لِلْحَوَافِرِ] قولنده واقع اولديغى كبى محض تواضعميدر؟ [١] سؤالنه جواباً ديديلركه: هر ايكى احتمالده جائزدر.

---

[١] «الاكم» قلم وزننده تپه معناسنه اولان و «قصبه» وزننده بولنان (اكمه) نك جمعيدر . (اكم) ك جمعى (اكام) كلير. جبل وجبال كبى. آنك ده جمعى (اكم) كلير. كتاب وكتب كبى. آنكده جمعى «آكام» كلير. عنق واعناق كبى. كما فى المصباح.

زیرا عالم منامده کونشك، آیك، کواکبك سجده ایتدکلرینی کورمکده
برمانع یوقدر.

§

٨ — یوسف علیه السلام، بورؤیایی نه وقت کوردی؟ شبهه یوقکه حال صغرنده کورمشدر. فامّا زمان رؤیته دائر قرآن کریمده صراحت یوقدر. بناءً علیه بوبابده اَخبار سائره‌یه مراجعته مجبورز.

§

وَهْبدن مرویدرکه: یوسف علیه السلام یدی یاشنده ایکن بالاده ذکری سبق ایدن عصالر رؤیاسنی، اون ایکی یاشنده ایکن‌ده سجدهٔ کواکب معناسنی کورمشدر.

یوسف علیه السلامك سجدهٔ کواکب رؤیاسنی کورمه‌سیله قرداشلرینك مصره عزیمتلری بیننده کچن مدتك تعیینده‌ده اختلاف اولنمشدر. مدت مذکوره‌یی (٢١) (٤٠) (٧٠) (٨٠) ییل تخمین ایدنلر واردر.

—

استطراد — بعض حکمادن منقولدرکه: رؤیای ردیئه‌نك تعبیری تز، رؤیای جیده‌نك تعبیری کچ ظهور ایدر. چونکه انسانی طول مدت، متألم ایتمك ایچون شرك حصولنی، آنجق قرب وصولی هنکامده اعلام ایتمك، خیرك توقع حصولی سببیله‌ده بهجت ومسرت

سُجَّد، ساجدك جمعیدر.

حوافر، هم آت قاطر مقوله‌سنك طرناغی معناسنه اولان (حافر) ك، هم چوقور معناسنه اولا (حفره) نك جمعیدر. بوراده مراد، معنای ثانیدر.

مزداد اولسون دیه خیری، زمان ظهورندن اول بیلدیرمك جناب حکیم لم یزلك مرحمت شاملهٔ الٰهیه‌سی اقتضاسندندر.

یوسف علیه السلامك رؤیاسنده کوردیکی اون بر یلدزله مراد، اون بر قرداشی اولدیغی کبی، کونش وآی دخی کیمی پدریله والده‌سنه، کیمی پدریله تیزه‌سنه اشارتدر دیدی. روایت ثانیه اَقوادر. چونکه یوسف علیه السلام، بو رؤیایی کوردیکنده والدهٔ محترمه‌سی فوت اولمشدی. والد ماجدیله برادرلرینك مصره دخوللرنده والدهٔ محترمه‌سی حاضر وموجود دکلدی.

§

(ارشاد)دن نقلاً (روح البیان)ده مسطوردرکه: (شمس) روحه، (قمر) نفسه، کواکب احدی عشر دخی حواسِ خمس ظاهره ایله قوای ستِ باطنه‌یه اشارتدر. زیرا بو حواس وقوی، پارلاق یلدزلره مشابهدرلر. یلدزلرله برّ بیابانده، بحر بی کرانده اهتدا حاصل اولدیغی کبی، حواس وقوی ایله‌ده هر برینه مناسبت آلان معنی ادراك اولنور. مثلا: سَسی، قوهٔ سامعه ایله ایشیدیرز. آقی، قاره‌یی قوهٔ باصره ایله تمیزرز. کذا وکذا.

بوحواس وقوی، یوسف قلبك اَخواتی صاییلیر. یعقوب روح ایله راحیل نفسك ازدواجندن وجوده کلمش، هپسی بربابا اولادیدر. مقام کمالیت انسان ایسه شهنشاه دلك اوله بر سلطنته مالك اوله‌بیلمسیدرکه، روحه، نفسه، حواسه، قوایه نافذ الحکم اولوب بونلرك کافه‌سی آکا سرفرو بردهٔ اطاعت وانقیاد اوله. برصورتده‌که، جناب ابو البشر، نصل مسجود فرشتکان اولمش ایسه، فرمانفرمای

اقلیم وجود اولان قلب دخی بونلرك اویله جه مسجود ومُطاعی اولسون! عمومی سلطان دله مسخّر ومنقاد، برر بنـدهٔ فرمان بردار کبی آنك زیر دسـتانی حکمنده بولنسون! ایشـته آیت جلیله‌ده مذکور اولان سجده‌نك معنای اشارتی بودر.

حواس خمس ظاهره شونلردر: «سامعه، باصره، شامّه، ذائقه، لامسه.»

قوای ستّ باطنه‌ده شونلردر: «حس مشترك، قوّهٔ متفکّره، قوّهٔ متذکّره، قوّهٔ حافظه، قوّهٔ متخیّله، قوّهٔ واهمه.»

§

قوله تعالی

«قَالَ یَا بُنَیَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْیَاكَ عَلٰی اِخْوَتِكَ فَیَكِیدُوا لَكَ كَیْداً اِنَّ الشَّیْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ. وَكَذٰلِكَ یَجْتَبِیكَ رَبُّكَ وَیُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِیلِ الْاَحَادِیثِ وَیُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَیْكَ وَعَلٰی آلِ یَعْقُوبَ كَمَا اَتَمَّهَا عَلٰی اَبَوَیْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرَاهِیمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِیمٌ حَكِیمٌ.»

§

خلاصهٔ مضمون منیفی —: باباسی شو رؤیای عجیبه‌یی ایشـیدنجه آکا دیدی‌که: «اوغلجغزم! زنهار بو رؤیاکی قرداشلریکه نقل ایتمه، صکره اهلاکك ایچون برحیله ایدرلر. زیرا شیطان، انسـانه ظاهر-

العداوه‌در. شاید آنلره وسوسه ویرر، وقلبلرینه حسد دوشورر. عز وشرفکه، عِظَم قدر وشانکه دلالت ایدن شو رؤیای عظیمه‌یی ارائه ایچون ربك «عزّ شانه» اخوانك بیننده سنی اختیار بیورمش اولدیغی کبی، آندن اعظم اولان نبوت ورسالتله‌ده حائز شرف امتیاز واورؤیای عظیمه‌نك مصداقنی عالم شهـادتده ابراز ایده‌جك، علم جلیل تعبیری سـکا اوکرته‌جك، جدلرك ابراهیم واسحاق علیهما السلامه نبوتله نعمتنی اتمام ایتدیکی کبی، سنی‌ده، یعقوبك سـائر اولادینی‌ده اتمام نعمتیله نائل دولت وسـعادت ایده‌جك، ربّك تعالی اجتبایه مستحق اولانی بیلیر. هرشیئی حکمتیله لایق اوزره اجرا ایدر.»

§

تفسیر وایضاح —: یعقوب علیه‌السلام شورؤیای عجیبه‌یی ایشیدنجه نه دیدی؟ ایشته (قَالَ) ایله باشلایان آیت جلیله شوسؤال مقدّره جوابدر.

بُنَیَّ

(ابن)ك مصغّریدر. شفقت ومحبتدن، یاخود صِغَر سِنّدن ناشی تصغیر بیورلمشدر. زیرا یوسف علیه السلام، اول وقت هنوز اون ایکی یاشنده برنوجوان ایدی.

ائمهٔ قرائتدن (حفص) حضرتلری کرك بو آیت جلیله‌ده، کرك «والصّافّات» سورهٔ کریمه‌سنده وارد اولان (یَا بُنَیَّ) کلمه‌سنك آخرنده‌کی یایی مفتوح، ائمهٔ سـائره مکسور اوقودیلر. فتح وکسرك سببلری اعلاله مبنی اولوب بورالرینی شیخ زاده «سورهٔ هود» علیه السـلام اوائلنده مفصّلاً بیان ایتمشدر.

لاتَقْصُصْ رُؤْيَاكَ

قدمای مفسریندن واحدی دیدی که: «بُشْرٰی، سُقْیا، شُورٰی» کبی (رؤیا) دخی مصدردر. شوقدرکه حالت منامده‌کی شیٔ متخیله بونام ویرلدکدن صکره مصدرلقدن چیقوب اسامی صره‌سنه کیرمشدر.

بوندن اولکی آیت جلیله‌نك تفسیرنده رؤیت ایله رؤیا کلمه‌لرینه دائر ایضاحات کافیه ویرلمشدر.

رُؤْيَاكَ

همزه‌یی واوه قلب ایله (رویاك) ده اوقوندی.

حقیقت رؤیا

بالاده دینلمشدی که: رؤیانك حقیقتی اُفق متخیّله‌دن[۱] منحدر اولان صورتك حسّ مشترکده انطباعیدر. انطباعك قُوای باطنه‌ده‌کی ارتسامده استعمالی مجاز مشهوردر.

«متخیله — حس مشترك» حکمانك حواس خمس ظاهره‌دن بشقه، دماغده اثبات ایتدکلری اوقُوای باطنه‌دندر.

حواس ظاهره‌نك آیری آیری وظیفه‌لری اولدیغی کبی، قُوای باطنه‌نك‌ده وظائف مخصوصه‌سی واردر.

برده انسانه مخصوص برنفس ناطقه وتعبیر دیکرله بر روح عاقل

[۱] هذا من اضافة المشبه به الى المشبه. ای المتخیلة کالافق فی کونها محل الضیاء الحسی والمعنوی.

واردرکه، عین ادراکدر. بو روح عاقل، عالم امرده اولان جمیع حقائقی مدرکدر. آنجق تدبیر بدن ایله اشتغالی، علوم غیبیه‌یی تعقل ایتمکه مانعدر. حالت نومده ایسه روح عاقله شاغل اعظم ومانع قوی اولان حواس ظاهره عوائقی خفّت بولور. اوحالده روح عاقل، کندی عالمنه — که عالم ملکوت دیمکدر — لائق اولان علوم غیبیه‌یی قبوله مستعد اولور. بوعلومدن برشی ادراك ایتدکده بدنه رجعت ایلر. زیرا بدنده بولندقجه کندیسی جسمانی اولمغله تصرّفی‌ده آنجق قوای جسمانیّه ایله اوله‌بیلیر. قوای جسمانیـه ایسه برطاقم امور دماغیـه اولوب ایچلرنده متصرّف اولان قوّهٔ متخیله‌در. زیرا قوّهٔ متخیله صور محسوسه‌دن صُوَر خیالیّه انتزاع ایدوب آنلری نظر واستدلال ایچون احتیاج مس ایتدکده احضار ایتمك اوزره خیال وحافظه‌یه ترك ایدر. نفس ناطقه دخی آنلردن برطاقم صور عقلیه تجرید ایلر. بو صورتله امر تجرید، محسوسـدن معقوله ترقی ایدر. بوخصوصده قوّهٔ متخیله آره یرده واسطه اولور.

کذلك روح، کندی عالمندن برشی ادراك ایتدکده آنی متخیله‌یه القا ایلر. اودخی آنی برصورت مناسبه ایله تصویر ایدوب حس مشترکه دفع ایتمکله نائم اولان کیمسه آنی محسوس کبی کوره‌رك مُدرَکاتك روح عقلیدن مرتبهٔ حسه تنزّلنده دخی قوّهٔ متخیله واسطه اولور.

ایشته رؤیانك حقیقتی بودر.

بوتقریرمزدن رؤیای صالحه ایله اَضْغاثُ اَحْلام کاذبه بیننده فرق ظاهر اولور. شویله‌که: جمله‌سی حالت نومده برطاقم صور خیالیه‌دن عبارتدر. لکن صور مذکوره روح عقلیدن متنزل ایسه رؤیادر. اکر

حالت يقظه‌ده متخيله‌نك خيال و حافظه‌يه براقمش اولديغى صوردن مأخوذ ايسه اضغاث احلامدر.

تعبيرك‌ده معناسى بو دركه : روح عقلى، كندى عالمندن برشى ادراك ايدوب‌ده آنى متخيله‌يه القا ايلدكده، متخيله آنى او معنايه مناسب برصورتله تصوير ايدر. نصل‌كه، «سلطان اعظم» معناسنى ادراك ايتدكده خيال آنى بحر صورتنده تصوير ايلر. عداوتى ادراك ايتدكده آنى دخى قوهٔ خياليه «حيّه» صورتيله تصوير ايدر. بناءً عليه انسان، اوياندقده آنجق «بحر» ياخود «حيه» كورمش اولديغنى بيلوب بشقه برشى تخطر ايتمديكندن معبّر دخى بحر بر صورت محسوسه اوله‌رق روحك ادراك ايتديكى آندن بشقه برمعنى اولديغنى تيقّن ايدوب او معنايى تعيين ايده‌جك برطاقم قرينه ايله استدلال ايتدكدن صكره، تشبيه و تنظير قوتيله دخى نظر ايدوب ديركه: «مثلا، او معنى سلطاندر. زيرا بحر بر مخلوق عظيم اولديغندن آكا سلطانك تشبيه اولنمسى مناسب اولور. كذا حيه‌نك دخى ضررى بيوك اولديغندن دشمنك‌ده آكا تشبيه اولنمسى مناسب اولور.»

بعض رؤيالر دخى صريح و آشكار اولديغندن، ياخود مُدْرَك اولان معنى ايله كوريلن صُوَر خياليه بيننده قرب مشابهت بولنديغندن تعبيره محتاج اولماز. آنكچون حديث صحيحده وارد اولمشدركه: رؤيا اوچدر. برى الله تعالى حضرتلرندن، برى ملكدن، برى دخى شيطاندندر. الله تعالى حضرتلرندن اولان تأويله محتاج اولميان رؤياى صحيحه‌در. ملكدن اولان تأويله محتاج اولان رؤياى صحيحه‌در. شيطاندن اولان أضغاث أحلامدر.

(مقدمهٔ ابن خلدون ترجمه‌سندن ملخص)

روح البيان

—

رؤيانك حقيقتى حالت نومده صورت مرئينك لوح دل انسانده ارتسامندن عبارتدر.

بو تعريفه كوره (رؤيا) علم بابندندر. هر علمك ايسه برمعلومى، هر معلومك‌ده برحقيقتى واردر.

معلومك حقيقتى نه‌در ؟

معلومك صورتندن عبارتدر.

يا علم نه‌در ؟

كرك حالت بيداريده، كرك حالت خوابده صورت معلومك قلب انسانه وصولندن، لوح جنانه انطباعندن عبارتدر.

ديمك‌كه جلوه‌كاه علم و عرفان، آيينهٔ دل انساندر. ايمان و عرفانك جاى قرارى، تجليزارى اوراسيدر.

ايمدى عالم ارواح — كرك وجودجه، كرك مرتبه‌جه — مادام‌كه عالم اجسامدن مقدّمدر؛ امداد روحانينك اجسامه وصولى مادام‌كه اجسام ايله حق بيننده توسط ارواحه محتاجدر؛ [١] عالم ارواح ايله عالم اجسام آره‌سنده بر برزخ جامع اولمق اوزره بارى تعالى و تقدس

[١] حال بوكه اجسامك تدبيرى‌ده ارواحه مفوضدر. ارواح ايله اجسام آره‌سنده ارتباطك تعذرى ايسه مركبات ايله بسائط بيننده‌كى مباينت ذاتيه‌دن ناشيدر. زيرا اجسامك كافه‌سى مركبدر. ارواح ايسه بسيطدر. بناءً عليه بينهماده مناسبت و ارتباط يوقدر. ارتباط اولمينجه‌ده تأثير و تأثر، امداد و استمداد تيسرنماى حصول اوله‌ماز.

حضرتلری عالم مثالی یاراتدی که، احدهمانك آخره ارتباطی صحیح اولسونده تأثر وتأثیرك حصولی، یكدیگره امداد وتدبیرك وصولی قولایلاشسون.

ایشته انسانك جسم طبیعیّ عنصریسی ایله روحنك‌ده حال وشانی بودر. زیرا انسانك روحی ایله بدنی بیننده مادام‌که، مباینت واردر؛ گرك تدبیرك، گرك كندینه مددك وصولنه مدار اولان ارتباط مادام‌که، ایكیسندن‌ده بشقه‌در؛ صانع تعالی حضرتلری انسانك نفس حیوانیه‌سنی بدن ایله روح بیننده بر برزخ جامع اولسون دیه خلق ایلدی.

ایمدی انسانك نفس حیوانیه‌سی — مادام‌که قوهٔ عاقله در — بسیطدر. بو جهتله نفس حیوانیه‌نك روح مفارقه مناسبتی وار در. اَقطار بدنده منتشر اولان قوای مختلفهٔ متكثره‌یی بالذات مشتمل، تصرفات مختلفه ایله متصرف، قلب صَنَوبرینك تجویف اَیسرنده‌كی بخار ضَبابیده [۱] محمول اولمق حیثیتیله ده عناصردن مركب اولان مزاجه مناسبتی واردر.

ایشته ارتباط، تأثیر، تأثر بو صورتله حاصل، اجسامه امداد روحانی بو واسطه ایله واصل اولور.

نشئهٔ انسانده‌كی قوهٔ خیالیه، عالم مثال مطلقه نسبتله عالمك بر نسخه‌سی مثابه‌سنده اولمغله كُلّه نسبتله جُزء، نهره نسبتله جدول كبیدر. جدولك نهری وَلی ایدن طرفی نصل نهره متصل ایسه، عالم خیال انسانینك دخی طرف اَعلاسی عالم مثاله متصلدر.

[۱] ضباب، سحاب وزننده علی‌الاكثر گوز موسمنده جو هواده تكون ایدن رطوبتلی پوس و تعبیر دیگرله سیس معناسنه ایسه‌ده بوراده معنای اصطلاحی مراددر.

مثال، ایكی نوعدر. بری مطلق، دیگری مقید در.

مثال مطلق: جمیع آثار دنیویّه واخرویّه‌دن عرش محیطك حاوی اولدیغی عالمدر.

مثال مقید: بوده ایكی نوعدر. بر نوعی نَوْم ایله مقیددر. دیگر نوعی نوم ایله مقید دكلسه‌ده صوفیه‌نك واقعات مشهوره‌سنده اولدیغی كبی حصول غیبتله، برده فتور حسّیات ایله مشروطدر.

انبیاء عظام علیهم السلامك اوائل حاللرنده‌كی مشاهدات سنیه‌لری‌ده عالم معناده مرئی اولان صُوَر خیالیه‌دن عبارت اولوب بو رؤیادن صكره كندیلری عالم مثال مطلقده، یاخود مثال مقیدده حالت نومك غیریده رؤیت مَلَكله مرتبه‌لرنده ترقی ایدرلر ایدی. لكن رؤیت مَلَكله تشرفلری، ینه حِسّده حاصل بر نوع فتور حالنده واقع اولوردی. شو قدركه، انبیاء عظام حضراتنك نزول وَحی اثناسنده دنیادن مأخوذ اولملری ینه عقل وتمیزك بقاسیله ایدی. بو سببله‌دركه، او حال شرفلرنده وضولری منتقض اولمازدی.

باخصوص «یَنَامُ عَیْنِی وَلاَ یَنَامُ قَلْبِی» حدیث عالیسی مصداقنجه، حضرات انبیانك دیدهٔ حق بینلری گاه خوابه وارسه‌ده قلب شریفلری دائما بیدار ایدی. چونكه آنلرك باطنلری صفات الٓهیّه ایله مُحَلّی، كندیلری اخلاق الٓهیه ایله متخلق، — عجز، حرص، ضعف كبی ذروهٔ كماله نسبتله نقصی ظاهر اولان — اوصاف بشریّه‌دن مطهر ایدی.

§

فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْداً

صکره اهلاکك ایچون اویله برمتین حیله ایدرلرکه، آنی دفعه مقتدر اوله‌مزسین. یاخود فرقنه واره‌میه‌جغك صورتده سکا بر حیله ایدرلرده مدافعه‌یه تصدی ایده‌مزسین.

ابو السعود، علیه الرحمه بومآلی افاده بیوردقدن صکره دیدی‌که: «یعقوب علیه السلام، رؤیانك وقوعنه دلالت ایتدیکی امر عظیمی تغییره برادران یوسفك (علیه السلام) قادر اوله‌میه‌جقلرینی اگرچه بیلیردی. فقط مقام تحذیرده اَوْفَق اولان بودر.»

«بو اسلوب «فَیَکِیدُوكَ کَیْداً» دینلمکدن‌ده زیاده تأکید افاده ایدر. زیرا «فیکیدوك کیداً» تعبیرنده مقصود، نفس فعلك ایقاعی اولدیغنه دلالت ایدر برشی یوقدر.»

—

(کَادَ) نك بنفسه متعدی اولدیغی حالده لام ایله تعدیه ایدلمسی، یعنی «فَکِیدُونِی جَمِیعاً ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ» نظم جلیلنده اولدیغی کبی لامسز اوله‌رق (فیکیدوك) دینلمیوبده لام ایله (فیکیدوا لك) بیورلمسی، مجرد لام ایله تعدیه ایدر بر فعلك که اوده (احتیال) در، معناسنی متضمن اولدیغیچوندر. «فیکیدوك مُحتالین لك» یاخود «فَیَحْتَالُونَ کَائِدِینَ لَكَ» دینلمش کبیدر. آنکچون یعنی مقصود تأکید اولدیغیچون «فیکیدوا لك کیداً» قول کریمی (کیداً) مصدریله تأکید[١] و «اِنَّ الشَّیْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ» قولیله تعلیل بیورلدی.[٢]

[١] زیرا مفعول مطلقك تأکید ایچون کلدیکی چوقدر.

[٢] زیرا برشیئك علتنی بیان، او شیئك تثبیت وتقریرنی مفیددر. جملهٔ

(کید) اغتیال ایچون احتیالدرکه، خبرسزجه غیره ایصال شری طلبدر. (اغتیال) هلاك ایتمك و آلداتمق معناسنه‌در.

احتیاللرندن تحذیر، واقع اولان اخوان یوسف علیه السلامدن مراد، (لیا) نك (زلفه) نك (بلهه) نك اوغللریدر. یوقسه یوسف علیه السلامك شقیقی (بنیامین) دکلدر. چونکه حین سجده‌ده (بنیامین) دیکر قرداشلریله برابر بولنمدی.

یعقوب علیه السلامك بوندن مرادی، رؤیایی قرداشلرینك هپسنه، یاخود بعضیسنه نقل ایتمکدن یوسف علیه السلامی نهیدر.

اِنَّ الشَّیْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِینٌ

عدو مبین، ظاهر العداوه دیمکدر.

بو برجملهٔ استینافیه‌در. کویا یوسف علیه السلام، پدرندن تحذیرات مذکوره‌یی ایشیدنجه: «بویله برحیله بیت نبوتده پرور شباب اولان اخوانمدن نصل صادر اوله‌بیلیر؟» دیمش‌ده آکا جواباً «ان الشیطان للانسان عدو مبین» بیورلمشکه، مضمون منیفی «شیطانك انسانه عداوتی ظاهردر. یاخود شیطان، انسانه اولان عداوتی اظهاردن کری طوردیغی یوقدر. کرك سکا، کرك سائر ابناء جنسکه آنك عداوت قدیمه‌سی میدانده‌در. اَبَوَینکز آدم وحوایی جنتدن چیقارنجه‌یه

اسمیه‌نك حرف تأکید ایله برابر ایرادی ایسه تقریر مذکوری تزیید ایلر. کویا «فیکیدوا لك کیداً» دینلنجه «ماعلة تعرضهم للکید؟» دیه سؤال اولندی. بوکاده «ان العلة له عداوة الشیطان للانسان فانه یغوی ویوسوس لهم ویغریهم الی الکید» دیه جواب ویرلدی. ایشته «وان الشیطان الآیه» قولیله تعلیل بیورلدی.» قولنك معناسی بودر.

قدر اوغراشدی . صِرتلرندن لباس نوری صییرتدی . — نوع انسانه اتمیه‌جکم حیله ، یاپمیه‌جغم مکیدت قالماز — دیه برده یمین ایتـدی . آنکچون او خبیث، قرداشلریکی ده آزدیرمغه چالیشمقدن کری طورمسه کرکدر . » دیمکدر .

—

ابناء یعقوب علیه السلامك علم تعبیره آشـنا اولدقلرینه بو آیت جلیله دلالت ایدر . آشنا اولمسه‌لردی، یوسف علیه السلامك رؤیاسی نه‌یه اشارت اولدیغنی بیله‌مزلردی. اوحالده بو تحذیراتده محل قالمازدی.

—

برده «ان الشیطان للانسان عدو مبین» بیورلمه‌سنده سبب بودرکه: یوسف علیه السـلامك برادرلری مکر وحیله‌یه نه‌قدر سعی ایتسه‌لر، آنلرك بو سعی واقدامی ینه شیطانه مضاف اولور. موسی علیه السلامدن حکایه طریقیله وارد اولان « هٰذا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطانِ » نظم جلیلی بونك نظیریدر .

یعقوب علیه السلام بو نصیحتله شو رؤیانك تعبیرینی قصد ایدوب بر طاقم امور، ذکر وبیان بیوردی. اولکیسی: [وکذلك یَجْتَبِیك ربُّك] ایکنجیسی : [ویُعَلِّمُك من تأویلِ الاحادیثِ] اوچنجیسی : [ویتم نعمته علیك وعلی آل یعقوب]

آکلاشیلیورکه، یعقوب علیه‌السلام حضرت یوسفی (علیه السلام) دیکر اوغللرندن زیاده سَوَردی . بوسببله درکه، یوسف علیه‌السلامه قرداشلری غبطه ایدردی. آنلرك بو غبطه‌لری امارات کثیره ایله یعقوب علیه السلامه ظاهر اولمشدی . وقتاکه یوسف صدّیق، علیه السلام،

شو عجیب رؤیایی کوروب کندیسـنه نقل ایتدی ؛ شاید قرداشـلری طویار ، تأویلنی‌ده آکلارلرسه وسوسـۀ شیطانه قاپیلیرلرده او معصوم پاکه بر فنالق ایتمکه قالقیشیرلر دیه یعقوب علیـه السلام قاعدۀ حزم واحتیاطه رعایت بیوروب آکا: «اوغلجغزم! رؤیاکی قرداشلریکه نقل ایتمه. . . . . . .» دیدی .

یعقوب علیه السلام تقدیرك ممتنع التغییر اولدیغنی بیلمز دکلدی ؛ فقط بیوك اوغللرنده حس ایتدیکی غبطۀ مفرطه‌نك آرتمامسنی، تعبیرك زحمتسز مشقتسزجه تیسرنمای حصول اولمسنی ایسـتردی ؛ آنکچون اعتلاءقدر وشان جناب یوسفه (علیه‌السلام) دلالت ایدن رؤیایی قرداشلرینه طویورمامسنی توصیه بیوردی. لکن نه چاره‌که سـلطان نافذ الحکم قضا، قورقیلان غوائل ومکائدك وقوعنی اقتضا ایتمشـدی. اوجهتله حزم واحتیاط یعقوب (علیه‌السلام) منتج حصول مطلوب اوله‌مدی .

وَكَذٰلِكَ

کاف، محل نصبده واقع، مصدر محذوفك صفتیدر. « عالم مثالده آثارینی مشاهده ایتـدیکك شو اجتباء بدیع مثللی » دیمکدر. جنـاب یوسف علیـه السلامك عالم مثالده آثارینی مشاهده بیورمش اولدیغی اجتباء بدیع، بر طاقم اجرام علویّۀ نیرّه‌نك یره اینوب کندیسـنه سجده ایتملرندن عبارتدر.

«شرف عظیمه، کمال نفسـه دال اولان شو رؤیای بدیعه‌یی ارائه ایچون قرداشلرك بیننده سنی نصل سچمش، بو سعادته سنی نصـل تخصیص بیورمش ایسه

يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ

سكا نبوّت ورسالت وبیوك دولتده ویره‌جك، سنی بو صورتله‌ده اخوانك بیننده ممتاز وسرفراز ایده‌جك.» دیمكدر.

«يَجْتَبِيكَ» دن مستفاد اولان (اجتباء) لغتده اختیار واصطفا دیمكدركه، عربك: «جَبَيْتُ ٱلشَّيْءَ إِذا خَلَصْتَهُ لِنَفْسِكَ» قولندن مأخوذدر.

بو (زجّاج)ك قولیدر.

ابو السعود علیه الرحمه شو نظم جلیلك تفسیرنده: «يَخْتارُكَ لِجَنابِ كِبْرِيائِهِ وَيَسْتَنْبِئُكَ، [افتعالٌ مِنْ جَباهُ إِذا جَمَعَهُ] وَيَصْطَفِيكَ عَلى أَشْرافِ الخَلائِقِ وَسُراةِ النّاسِ قاطِبَةً وَيُبْرِزُ مِصداقَ تِلْكَ الرُّؤْيا فى عالَمِ ٱلشَّهادَةِ حَسْبَما عايَنْتَهُ مِنْ غَيْرِ قُصُورٍ» دیدكدن صكره شونی‌ده علاوهٔ مقال ایتدی كه:

تشبیه ایله مراد، عالم مثالده كوریلن صور ایله عالم شهادتده كائنات ظاهره‌دن وقوعه كله‌جك حال بیننده‌كی مضاهات متحققه‌یی بیاندر. «ربّك او اجرام عظامی سكا مسخّر قیلدیغی كبی وجوه ناسی‌ده سكا فرمان بردار ایده‌جك.» دیمكدر. یعقوب علیه السلامك بوندن مرادی، ابوینك، اخوانك كندیسنه فرمان بردار اوله‌جقلرینی یوسف علیه السلامه بیان ایدی. فقط اشاعه‌سندن حذر ایتدیكی ایچون بوراسنی تصریح بیورمامشدر.

امام فخر الدین رازی «رحمه الله» بیوررلركه: شو آیت جلیله‌ده مذكور اولان «اجتباء» دن مراد نه اولدیغی بین المفسرین اختلافلیدر.

حسن بصری «رحمه الله» بوكا نبوت ورسالت معناسی ویرمش، دیكرلری یوسف علیه السلامك درجه‌سنی یوكسلتمك، مرتبه‌سنی بیولتمكدن عبارتدر، یوقسه تعیین نبوته دائر (اجتباء) لفظنده دلالت یوقدر دیمشدر.

وَيُعَلِّمُكَ

بو بر كلام مستأنفدر. تحت تشبیهده داخل دكلدر. زیرا (تعلیم) اجتبانك غیریدر. تحت تشبیهده داخل اولیدی، «وَيُعَلِّمُكَ تَعْلِيماً مِثْلَ ٱلاِجْتِباءِ بِمِثْلِ هٰذِهِ ٱلرُّؤْيا» سیاقنده تفسیر ایدلمك لازم كلیردی. بو تفسیرده‌كی سماجت (چركینلك، یاقیشقسزلق) ایسه ظاهردر. زیرا بونده‌كی (اجتباء) مشبه ایله مشبه به بیننده بر وجهِ شَبَهدر. تعلیمده ایسه بویله برشی ملاحظه اولنماز.

یعقوب علیه السلام «ویعلمك...» دیمكله مقاله‌سنك تأكید وتحقیقنی مراد بیورمش، صانكه یوسف علیه السلامه «وَهُوَ يُعَلِّمُكَ» دیمشدر.

مِنْ تَأْوِيلِ ٱلأَحادِيثِ

قاضی بیضاوی «علیه الرحمه» دیركه: بوراده‌كی (احادیث) حدیثك اسم جمعیدر. باطلك اسم جمعی (اباطیل) اولدیغی كبی.

محشّی «شهاب خفاجی» دیركه: اگرچه (احادیث) «أُحدوثه» نك‌ده جمعیدر؛ نصل كه (سورهٔ مؤمنین)ده وارد اولان «وَجَعَلْناهُمْ أَحادِيثَ» قول كریمنك تفسیرنده قاضی بیضاوی «احادیث، حدیثك اسم جمعی، یاخود (احدوثه) نك جمعیدر.» دیمش؛ فقط شو تفسیری صددنده

اولدیغمز (احادیث) ایچون (احدوثه) نك جمعیدر دینیله‌مز. زیرا بینهماده معناجه فرق عظیم واردر. (اُحدوثه) مُضحِكات وخُرافاتده مستعملدر. رسول اکرم صلّی الله علیه وسلّم افندمز حضرتلرینك احادیث شریفه‌لری‌ده حدیثك اسم جمعی اولوب آنلرده‌ده (احدوثه)نك جمعیدر دینیله‌مز. بو امام العربیّه (فرّاء)نك قولیدر. بو سببله (ابن هشام) دیمشدرکه: (احدوثه) حدیثدن مأخوذ اولوب «مابه التّحدّث» معناسنه ایسه‌ده بو لفظ یالکز شرده استعمال اولنور. (مبرّد) ایسه «احدوثه» لفظنك خیرده‌ده استعمالنه قائل اولمش وبو بابده (جمیل) نام شاعر مشهورك:

وکنت اذا ما جئت سعدی أزورها
أری الارض یُطوی لی ویَدْنو بعیدها
من الخفرات البیض وَدّ جلیسها
اذا ما انقضت (احدوثة) لو یعیدها

قطعهٔ بدیعه‌سیله استشهاد ایلمشدر.

[قال الشّهاب: ولمّا نقل کلام الفرّاء السهیلیّ تعجّب منه وقال: کیف لم یذکر هذا الشّعر وهومما سار وغار]

ابو السعود مرحوم دخی: «احادیث (حدیث)ك اسم جمعیدر. باطلك اسم جمعی (اباطیل) اولدیغی کبی. (احدوثه)نك جمعی دکلدر.» دیدکدن صکره صیغهٔ تمریض ایله شوراسنی‌ده علاوهٔ مقال ایدییورکه: «کویا (حدیث) لفظی (اَحدثه) وزنی اوزره جمعلندکدن صکره بو جمع دخی (احادیث) وزننده جمع ایدلمشدر. قطیع، اَقطِعه، اقاطیع کبی.»
یوسف علیه السلامه طرف آلهیدن تعلیم بیوریلان تأویل

احادیثدن مراد نه‌در؟ بو بابده علماء برقاچ وجه بیان بیورمشلردر:

١ — تأویل احادیثدن مراد، تعبیر رؤیادر. «رؤیالره (احادیث) اطلاقی صحیحدر. زیرا (رؤیا) اکر صادق ایسه، احادیث مَلَکدر. اکر کاذب ایسه، احادیث نفس وشیطاندر. حتی کتب احادیثده‌ده وارد اولمشدرکه: رؤیا اوچدر. بری حدیث نفسدر. بری تخویف شیطاندر. بری بُشرٰی من اللّهدر.»

٢ — تأویل احادیثدن مراد، کتب مقدسهٔ آلهیه‌نك غوامضنی تأویل، سنن انبیاء علیهم السلامی تفسیردر. (تأویل) اصله رجوع معناسنه اولان (اَوْل)دن مأخوذ اولوب کندینه رجوع اولنور موضع معناسنه بولنان (مَوئِل) دخی آندندر. «فالتّأویل رَدُّ الشئ اِلَی الغایَةِ اَلمُرادَةِ مِنهُ عِلماً کانَ اَوفِعلاً فَالاوَّلُ کقوله تعالی — وَما یَعلَمُ تَأویلَهُ اِلّا اللّهُ — والثانی کقوله تعالی — هَل یَنظُرُونَ اِلّا تَأویلَهُ، یَومَ یَأتی تَأویلُهُ ای بیانُهُ الذی هو غایَتُهُ اَلمَقصُودَةُ مِنهُ» (نقل عن الراغب)

٣ — احادیث، جمع حدیثدر. (حدیث) ایسه حادث، معناسنده کلیر. ایمدی تأویل احادیثدن مراد، اصناف مخلوقات روحانیه وجسمانیه ایله خالق کائناتك قدرتنه، حکمتنه، جلالتنه استدلال کیفیتیدر.

یعقوب علیه السلام، «وَیُعَلِّمُكَ مِن تَأویلِ الاَحادیثِ» قولیله یوسف علیه السلامك ایلریده ایکی زندان آرقداشنك ومَلِك مصرك رؤیالرینی تعبیر ایده‌جکنه وبو تعبیری کندیسنك اتمام نعمتله معبَّر عنها اولان ریاست عظمیایه بلوغنه ذریعه اوله‌جغنه اشارت بیورمشلردر.

یعقوب علیه السلام، بونی نور نبوتله کشف ودلائل شواهد ایله استدلال ایلدی.

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ

[عليك] نك (يُتِمُّ) قولنه‌ده (نِعْمَتَهُ) قولنه‌ده تعلّقی جائزدر. خطابك (نِعْمَتَهُ) قولنه تعلّقی تقدیرنده (اجتباء) دن مستفاد اولان نبوت ورساله، ملك وسلطنت دنیا دخی منضم اوله‌رق ملك وسلطنت، نبوت ورسالتك تمه‌سی عدّ ایدلمش اولور. تعلیم مذكورك بینهمایه توسیطی دخی هم نبوت واجتباء، لوازمندن اولدیغیچوندر. هم وجود خارجی ترتیبنه رعایت ایچوندر. هم‌ده تعلیم مذكورك اثری اتمام نعمته وسیله بولندیغیچوندر.

نفس رؤیا، یوسف علیه السلامه شایان بیوریلان نعم سنیهٔ آلٰهیه‌دن معدود اولمقده جائزدر. بوصورتده یوسف علیه السلامه رؤیا حسبیله واصل اولان نعم جلیله‌نك مجموعی نعمت رؤیانك مصداقی وتمه‌سی دیمك اولور.

وَعَلَىٰ

ضمیر مجرور اوزرینه عطف، ممكن اوله‌بیلك ایچون (عَلیٰ) حرفی تكریر بیورلدی.

آلِ يَعْقُوبَ

یعقوب علیه السلامك بو (آل) ایله مراد عائله‌لری دیكر اوغللریدر.

(آل) ك اصلی (اهل) ایسه‌ده استعمالده آل ایله اهلك فرقی واردر.

(آل) فقط اشراف حقنده استعمال اولنور. مثلا: «آل رسول، آل

عبّاس، آل عثمان» دینیر. اما «آل حجّام، آل حائك» دینیلمز. (اهل) ایسه اویله دكلدر. یعنی اهلك استعمالی اشرافه منحصر اولمیوب مثلا: «اهل الحجّام» ده دینیلیر.

یاخود آل یعقوب ایله مراد عائله‌لری نسل یعقوبدر.

(نسل) اركك اولسون دیشی اولسون، مطلقا ولده دینیر.

الحاصل تمام نعمتدن مراد، نبوت ایسه آل یعقوب ایله‌ده مراد، یالكز حائز شرف نبوت اولان آبناء یعقوب علیه السلامدر.

[احتمال كه یعقوب علیه السلام، دیكر اوغللرینك‌ده نبوتنه ضیاء كواكبله استدلال بیورمشلردر. چونكه یوسف علیه السلامك، رؤیاسنده قرداشلرینی ظلمات بر وبحرده انواریله اهتدا اولنور كواكب صورتنده كورمش اولمسی، بالآخره آنلرك‌ده نبوتله تشرف ایده‌جكلرینه، وهداة ناس اوله‌جقلرینه دلیلدركه، بوده حقلرنده سزاوار بیوریلان تمام نعم سنیهٔ آلٰهیه‌دندر.]

اكر تمام نعمتدن مراد، ملك وسلطنت ایسه آل یعقوب ایله‌ده مراد، نسل یعقوب علیه السلامدركه ذكور واناث بالجمله اولاد واحفادینه شاملدر. ملك وسلطنتك عموم اولاد واحفادینه نسبتی، یوسف صدّیقك سایهٔ عاطفتنده كندیلرینك‌ده عزّ وجاه وماله استفاده‌لری اعتباریله‌در.

—

فخر الدین رازی

معلوم اولسونكه، (اجتباء) نبوتله تفسیر ایدیلیرسه، اتمام نعمته آرتق نبوت معناسی ویریله‌مز. یوقسه تكرّر لازم كلیر. بوراده

مذكور اولان اتمام نعمت، سعادات دنيويّه واخرويّه ايله تفسير اولنور.

سعادات دنيويه: منعمٌ عليهك اولادينى، خَدَم وحشمنى، اتباعنى چوغالتمقله برابر مالده، جاه وجلالده، حَشَم واقبالده توسعى، قلوب ناسده اجلالى، حسن ثناسى كبى شيلردر.

سعادات اخرويه دخى: اخلاق فاضله، معرفة اللّهده استغراق كبى احوال سنيه‌در.

يوق اكر (اجتباء) درجات عاليه‌يه نيل ووصول ايله تفسيرايديليرسه، بوراده‌كى اتمام نعمته دخى نبوت معناسى ويريله‌بيلير.

بومعنى، امور آتيه ايله‌ده تأكّد ايدر:

١ — اتمام نعمت، نعمتى تام، كامل، جهات نقصاندن خالى قيلان شيدن عبارتدر. بو ايسه حق بشرده آنجق منصب جليل نبوتله حصولپذير اولور برحالتدر. زيرا منصب جليل نبوتدن ماعدا نه قدر مناصب عاليه وار ايسه، كمال نبوته نسبتله هپسى ناقصدر. حق بشرده كمال مطلق، تمام مطلق، نبوتدن عبارتدر.

٢ — متعاقباً «كَمَا اَتَمَّهَا عَلٰى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ ابراهيمَ وَ اسْحٰقَ» بيورلمشدر. ابراهيم واسحاق عليهما السلامك سائر افراد بشردن امتيازلرينه سبب اولان نعمت تامه ايسه، نعمت جليلهٔ نبوت ورسالتدن بشقه برشى دكل ايدى. بناءً عليه شو آيت جليله‌ده مذكور اولان اتمام نعمتدن مراد، نبوت اولمق لازم كلير.

شوراسى‌ده معلوم اولمليدركه، اتمام نعمتى نبوتله تفسير ايتديكمزده، بالجمله آبناءِ يعقوب عليه السلامه نبوت، اثبات ايتمه‌مز لازم كلير. چونكه «وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰى آلِ يَعْقُوبَ» بيورلمشدر. بونظم جليل ايسه بالجمله آل يعقوب حقنده تمام نعمتك حصولنى مقتضيدر. ايمدى اتمام نعمتدن مراد، مادامكه نبوتدر؛ شونظم جليل مادامكه، بالجمله آل يعقوب حقنده تمام نعمتك حصولنى مقتضيدر؛ بالجمله آل يعقوب ايچون حصول نبوت، لازمدر.

برده يوسف عليه السلام، «اِنّى رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا» قوليله رؤياسنده اون برنجم پرتونثار كورديكنى بيان بيورمشدر. بوكواكب احدى عشر ايسه، علم ودينلريله اهالئ روى زمينك استفاضهٔ انوار رشاد ايده‌جكى فضل وكمال اصحابى اون بر نفس نفيس ايله تأويل اولنور. زيرا كواكبدن زياده ضيادار برشى يوقدر. معلومدركه ظلمات برّ وبحرده انجم سما، رهنمالق خدمتنى ايفا ايدر. ايشته شو تأويل دخى بالجمله آبناءِ يعقوب عليه السلام ايچون اثبات نبوتى اقتضا ايدر.

كَمَا اَتَمَّهَا عَلٰى اَبَوَيْكَ

مصدريّت اوزرينه منصوبدر.

معلومدركه، مخاطب يوسف عليه السلامدر.

«ربّك، جلّ شانه، آبوَينكه نعمت جليلهٔ الهيه‌سنى رسالتله اتمام ايتديكى كبى» ديمكدر.

(بيضاوى) بويله تفسير ايتمش، بيضاوى محشيلرندن (شهاب) دخى

«بوتفسیر، ابوینك اب وجَدّ، یاخود فقط جد، معناسنه اولدیغنه اشارتدر.» دیمشدر.

بو نظم جلیلی «جناب حق، نعمت رسالتك تمه‌سی اوله‌رق ابراهیم علیه السلامی کندینه خلیل اتخاذ بیوروب نار نمروددن، ذبح ولددن قورتارمش، اسحاق علیه السلامی بر ذِبْحِ [١] عظیم فداسیله ذَبْحدن خلاص بیوروب آنك صلب پاکندن یعقوب علیه السلامی چیقارمش اولدیغی کبی» یولنده‌ده تفسیر ایتمشلردر. چونکه احوال مذکوره‌نك هپسی نعمت عظیمهٔ رسالتك تمه‌سی اوله‌رق وقوعه کلمش برطاقم نعم جلیله‌در.

بیضاوی بو تفسیری صیغهٔ تمریض ایله تصدیر ایتمش، چونکه «ذبیح» اسحاق علیه السلام اولدیغنه دائر برروایت وارسه‌ده مشهور اولان او دکل، اسماعیل علیه السلامدر. قاضی بیضاوی بو روایت مشهوره‌یی (والصّافّات) سورهٔ جلیله‌سی تفسیرنده مؤیدات کثیره وامارات بدیعه ایله تأیید وبناءً علیه بوراده آنی تمریض وتضعیف ایلمشدر.

ابوالسعود مرحوم ایسه عباره‌یی قید تمریضدن مجرّد اوله‌رق ایراد ایله برابر نهایتنده «وَلَا یَجِبُ فِی تَحْقِیقِ التَّشْبِیهِ کَوْنُ ذٰلِكَ فِی جَانِبِ الْمُشَبَّهِ بِهِ مِثْلَ مَاوَقَعَ فِی جَانِبِ الْمُشَبَّهِ مِنْ کُلِّ وَجْهٍ.» بیورمشدر.

بیضاوی محشیلرندن (شیخ زاده) دخی «شو تفسیره کوره یوسف علیه السّلام حقنده‌کی اتمام نعمتدن مراد، کندیسنه توجه ایدن محنتلردن جناب عصمت مآبنك تخلیصی دیمك اوله‌جقسه‌ده بو معنی، بُعددن خالی دکلدر.» دیمشدر.

---

[١] «ذبح» ذالك کسریله بوغازلادقلری طواره دیرلر.

مِنْ قَبْلُ

بوندن، یاخود سندن مقدّم دیمکدر. [١]

اِبْرٰهِیمَ وَاِسْحٰقَ

«علی اَبَوَیْكَ» قولنك عطف بیانیدر.

ابراهیم علیه السّلام، یعقوب علیه السلامك جدی، اسحاق علیه السلامك ده پدری ایدی. حال بویله ایکن «عَلٰی اَبَوَیْكَ اِبْرٰهِیمَ وَاِسْحٰقَ» نظم جلیلنده یوسف علیه السّلامك جدّیله پدرندن (اب) ایله تعبیر بیورلمسی، مجرّد یوسف صدیقك انبیاء کرام علیهم السلامه کمال ارتباطنی اشعار ایچوندر.

اِنَّ رَبَّكَ

ذکری کچن جمله‌نك مضمونی تحقیق ایچون استئنافدر.

مآل منیفی: «ربك، عزّ شانه، بو دیدیکم شیلری یاپار، زیرا محقق ربك

عَلِیمٌ

هر شیئی بیلیجیدر. آنکچون شرف اجتبایه مستحق اولان ذاتی‌ده طانیر.» دیمکدر. بو کلمهٔ کریمه «اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسَالَتَهُ» قول کریمنه اشارتدر. [٢]

---

[١] خطابه مناسب اولان معنای ثانیدر. لکن اوحالده برمضاف تقدیرینه احتیاج مس ایلر.

[٢] وذلك الاستحقاق بسبب کونهم ذوی قوة قدسیة وکمال شرف فی النفوس

حَكِيمٌ

بوكلمهٔ جليله‌يى بيضاوى «يَفْعَلُ الْاَشْيَاءَ عَلٰى مَا يَنْبَغِى — ابوالسعود «فَاعِلُ شَيْءٍ حَسْبَمَا تَقْتَضِيهِ الْحِكْمَةُ وَالْمَصْلَحَةُ فَيَفْعَلُ مَا يَفْعَلُ جَزْيًا عَلٰى سنن عِلْمِهِ وَحِكْمَتِهِ» عباره‌لريله تفسير ايتمشلردركه، ايكيسنكده خلاصهٔ مآلندن مستفاد اولديغى اوزره بوكلمهٔ كريمه دخى الله عظيم الشانك سَفَهْ وعبثدن منزّه ومقدّس اولديغنه، رسالت ونبوّتى آنجق برنفس قدسيه، بر جوهرهٔ مشرقهٔ علويه‌يه توديع بيورديغنه اشارتدر.

§

قوله تعالى

«لَقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ . اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ .»

§

و فضائل روحانية يخص الله تعالى به من يشاء من عباده من فضله والعبد الشريف اذا وصل واتصف بهذه المرتبة يستحق الاجتباء والاصطفاء بالرسالة قال الله تعالى: «الله اعلم حيث يجعل رسالته» غاية الامر ان ذلك الشرف الروحانى فضل من الله تعالى ولاغبار فى الكلام ولاخفاء فى المرام . (قونوى)

لاغبار فى الكلام الخ قوليله قونوى مرحوم شونى ديمك ايستركه: اهل سنتك اعتقادنجه (نبوت) بعض عباد مخلصينه موهبهٔ مخصوصهٔ جناب رب العزة اولوب حكمانك ديديكى كبى رياضات شاقه ايله مكتسب دكلدر.

خلاصهٔ مضمون منيفى —: يوسف عليه السلامك وقرداشلرينك قصّه‌لرنده — او قصّه‌لردن سؤال ايدنلره — الله تعالانك قدرت قاهره و حكمت باهره‌سنه (ياخود) يا محمّد ! سنك نبوّتكه دلالت ايدر نيجه علامات عظيمة الشان واردر.

يا محمد! ياد ايت اووقتى‌كه يوسف عليه السلامك بيوك برادرلرى ديديلركه: والله يوسف وقرداشى بنيامين، بابامزه بزدن زياده سوكيليدر. بز ايسه بر جماعت اقوياىز، سولمكه او ايكى صغير ضعيفدن اولى واليقز، بابامز آنلرى بزم اوزريمزه ترجيح وتفضيلده لائق اولان تعديل وهربريمزى محل مناسبنه تنزيل يولندن آشكار آيريليور.»

§

تفسير وايضاح —: آيت سابقه‌ده يعقوب عليه السلامك حضرت يوسفله مكالمه‌سى ختام بولوب بو آيت جليله‌ده بارى تعالى و تقدس حضرتلرى كندى جانب اقدسندن رسول الله افندمزه خطاباً: «لَقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ» بيوريوركه، يوسف عليه السلامك وقرداشلرينك قصه‌سنده — او قصه‌دن سؤال ايدنلره — الله تعالانك قدرت قاهره و حكمت باهره‌سنه (ياخود) يا محمد! سنك نبوتكه دلالت ايدر نيجه علامات عظيمة الشّان واردر ديمك اولوب، آندن صكره «اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا» قول كريميله يوسف عليه السّلامه غبطه‌كش اولان لابٍ اون قرداشنك مذاكرات واقعه‌سنى نقل وبيانه شروع بيوريور.

لَقَدْ كانَ فِي يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ

اخوهٔ یوسف علیه السلام ایله مراد، یا برادرلرینك جمله‌سیدر — چونکه شقیقی بنیامینك‌ده بو قصه‌دن حصه‌سی واردر — یاخود بالاده اسملری کچمش اولان لاب بیوك قرداشلریدرکه، تام اون نفردر.

آیاتٌ

الله تعالانك قدرت قاهره و حکمت باهره‌سی دلائلندن، یاخود صاحب القرآن، عمان عرفان افندمزك نبوّت سنیه‌لری علامتندن کنایه‌در.

خلاصه‌سی: «یوسف علیه السّلامك و قرداشلرینك قصه‌سندن سؤال ایدنلر بونده الله تعالانك کمال قدرت و حکمتنه دلالت ایلر نیجه علامات عظیمة الشانه تصادف ایدرلرکه، قصص سائره‌نك چوغنده بولنماز» دیمك ایسه‌ده علامات مذکوره‌یه مجرّد سؤال ایله دسترس اولنه‌ماز. لکن رسول الله صلّی الله علیه وسلّم افندمز بو سورهٔ کریمه‌یی تلاوت بیوروب‌ده سائللر قصه‌دن خبردار اولدقلرنده آکلامش اولورلرکه، یعقوب علیه‌السّلامك اولاد کباری اصغر اولادینی اذلاله همدست اتفاق اولمشلر و او بابده یاپه‌بیله‌جکلرینی یاپمشلر ایکن الله تعالی حضرتلری او صغیر معصومی عاقبة الامر منصب جلیل نبوّته، مسند جمیل سلطنته نائلیتله حائز شرف اصطفا و آکا غبطه‌کش اولان قرداشلری اوزرینه فرمانفرما بیورمشدر. ایشته جالب دقت وموجب عبرت اولان شو

حال، قدرت و حکمت مولای متعاله دال اولان دلائلك اجلّ واعظمیدر.

برده معلومدرکه، حضرت اعرف الانبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمز امی برقوم ایچنده پرورشیاب اولوب مدرسه کورمامش، کتاب اوقومامش، اُمم سالفه‌نك قِصص وأخبارینی کیمسه‌دن ایشتمامشلر ایدی. ایمدی بو قصّهٔ پر عِبرَدن کندیلرینه ایراد سؤال ایدن وقایع شناسان أخبار یهود، رسول محمود افندمزدن شو سورهٔ جلیله‌یی استماع ایله آنده محکی اولان قصّهٔ یوسف علیه السّلامك کتب متقدّمه‌ده مندرج اولدیغی وجه صحیح اوزره بیان بیورلمش اولدیغنی کورنجه، انکشت بردهان حیرت اولملری، بناءً علیه پیغمبر اکبر افندمزك صدق دعوای نبوّتلرینه دلالت ایدر بر معجزهٔ باهره اولدیغنی اعترافه مجبوریت کورملری طبیعی دکلیدر؟

ایشته شو ایکی صورتله‌ده بو قصّهٔ عبرت آمیزده خدای متعالك قدرت قاهره و حکمت باهره‌سنه دلالت ایدر علامات عظیمة الشانك وجودی مسلّمدر.

ائمهٔ علم قرائتدن ابن کثیر، (آیاتٌ) کلمهٔ کریمه‌سنی مفرد اوله‌رق (آیةٌ)، دیکرلری‌ده جمع صیغه‌سیله (آیاتٌ) اوقومشلردر.

جمع صیغه‌سیله قرائتی ترجیح ایدنلر، یوسف علیه‌السلامك اموری کثیر اولوب بو امورك هر بری بنفسها بر آیت و علامت عظیمه ایدوکنه نظراً ایتمشلر، افراد ایدنلر دخی «اسم جنس، واحدی‌ده متعددی‌ده متناولدر» دیه جمع ایله ایرادینه حاجت کورمامشلردر.

لِلسَّائِلِينَ

بونى بيضاوى، «لِمَنْ سَأَلَ عَنْ قِصَّتِهِم» ابوالسعود، «لِكُلِّ مَنْ سَأَلَ عَنْ قِصَّتِهِم وعَرَفَهَا اَوالطَّالِبِينَ لِلآيَاتِ المعتبرِينَ فانهم الواقِفُونَ عَلَيْهَا وَالْمُنْتَفِعُونَ بِهَا دُونَ مَاعَدَاهُمْ مِمَّنِ انْدَرَجَ تَحْتَ قَوْلِهِ تَعَالَى «وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَالاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ» سياقنده تفسير ايتمشلردر.

فقيرجه ابوالسعود مرحومك تفسيرى دها مفيددر.

بيضاوينك تفسيرينه كوره نظم كريمك مضمون منيفى: يوسف عليه السلامك وقرداشلرينك قصه‌سندن هر سؤال ايدن كيمسه ايچون بوقصه‌ده عبرت آله‌جق علامات واردر ديمك اولوب، ابوالسعود مرحومك تفسيرنده ايسه، بو مضمون وجه ابلغ اوزره افاده بيورلدقدن صكره دينيليوركه: مولاى متعالك قدرت قاهره و حكمت باهره‌سنه دلالت ايدن علاماتى اوكرنمك و او علاماتدن عبرت آلمق ايستين كيمسه‌لر ايچون بو قصه‌ده عبرت آله‌جق شيلر واردر. زيرا بو دلائله واقف، بو دلائلدن مستفيد اولان آنجق آنلردر. «وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ الآيه» قول كريمى تحتنده مندرج اولان كروه لايفهمون دكلدر. يوقسه كوكده، يرده مولاى متعالك قدرت قاهره و حكمت باهره‌سنه دلالت ايدر نيجه آثار واردركه، بارقهٔ آفتاب كبى هر كون اوكروه لايفهمونك كوزلرينه چارپمقده اولديغى حالده مظهر توفيق بارى اولمادقلرندن ناشى آندن

يوز چويررلر، عبرت بين اولمازلر. ايمدى قصهٔ مبحوث عنهادن حصه‌ياب استفاده اوله‌جق طالب وقوف اولان اهل استعداد در.

اِذْ قَالُوا

بوقولك قائللرى يوسف عليه السلامك لاب قرداشلريدركه، اون نفردر.

لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ

(لَيُوسُفُ) ده‌كى (لام)، لام ابتدا اولوب مضمون جمله‌يى تحقيق وتأكيد ايچوندر.

«بابامزك، يوسف عليه السلامه وقرداشى بنيامينه مزيد محبتى امر محققدر؛ بونده اصلا شبهه يوق!» ديمكدر.

بالاده كذارشپذير خامهٔ تحقيق اولديغى اوزره يوسف عليه السلام ايله بنيامين، آنا بابا برقرداش ايديلر. بيوك برادرلرينك: «يوسفك قرداشى» ديملرينك سببى بودر. يوقسه بنيامين، يالكز يوسف عليه السلامك قرداشى دكل ايدى، كنديلرينكده قرداشى ايدى. فقط بنيامينك پدر ومادر جهتندن يوسف عليه السلامه اولان اختصاصى آكا اضافتنى اقتضا ايتمشدر.

اَحَبُّ اِلَىٰ اَبِينَا مِنَّا

(اَحَبُّ) شذوذاً مبنىّ للمفعول اولان افعل تفضيلدر. بوسببله‌دركه (اِلَىٰ) ايله تعديه اولندى. زيرا حُبّ وبُغض، ماده‌لرندن كلن افعل

تفضيل، متعلق بهی من حيث المعنى فاعل اولديغى وقت (إلىٰ) ايله، مفعول اولدقده‌ده (فى) ايله تعديه اولنور.

مثلا: «زيد احب الى عمروٍ من خالد» دينير. زيرا (احب) ده مستتر اولان ضمير، من حيث المعنى مفعولدر. محب، يعنى فاعل دخى عمرودر. «زيد احبّ فى عمرو من خالد» دينلسه ضمير، «فاعل» عمرو، «محبوب» اولمش اولور.

خالد، مثال اوّلده «محبوب»، يعنى مفعول مفضل عليه، مثال ثانيده «محب»، يعنى فاعل مفضل عليه، واقع اولمشدر.

«ابو حيّان»ك بو وجه ايله ذكر ايلديكنى مولانا سعدى نقل ايتمشدر.

بزم بمنه تعالى تفسيرى صددنده اولديغمز «احبّ الى ابينا» قول كريمنده‌كى (احب) نك ضميرى، من حيث المعنى مفعول واقع اولوب محب، يعنى فاعل‌ده (اب) در.

اخوه‌ده كذلك (اب) ك محبوبلريدر، لكن يوسف وبنيامين، آنلردن محبتده مفضل ايديلر.

سؤال

اخوۀ موماالیهم، «اثنين» حقنده صيغۀ مفردله نيچون (احب) ديديلر؟ حالبوكه ظاهر اولان تثنيه صيغه‌سيله (احبان) ديمك ايدى. زيرا (مِنْ) لفظيله مستعمل اولان «افعل تفضيل» ده واحد ايله مافوقى، مذكّر ايله مؤنّث مساويدر. يعنى افعل تفضيلك (من) ايله استعمالى حالنده موصوفى — ايستر مفرد، يا تثنيه، ياخود جمع اولسون، ايستر

مذكر يا مؤنث بولنسون — دائما مفرد مذكر اوله‌رق ايرادى قاعده‌دندر. آنده صفت ايله موصوف آره‌سنده مطابقت آرانماز. لكن افعل تفضيل، لام تعريف ايله معرّف اولديغى حالده مفرد ايله تثنيه وجمعده، مذكر ومؤنثده فرق كوزه‌دلمك لابدر. يعنى او وقت صفت ايله موصوف بيننده مطابقت آرانير. اما مضاف واقع اولدقده هرايكيسى‌ده جائزدر. بونك وجهى (كافيه) شرحلرنده مبيّندر.

وَنَحْنُ عُصْبَةٌ

«بز ايسه حل وعقد اموردە اصحاب اقتدارز، بناءً عليه او ايكى صغير ضعيفدن زياده سولمكه سزاوار برجماعت اقوياز» معناسنى مفيد اولديغى تفسير قاضيدن مستفاددر.

شو ترجمه‌دن‌ده آكلاشلديغى اوزره بوراده‌كى «واو» حاليه‌در.

اخوۀ موماالیهمك جماعت اقويا اولملرى، يا من جهة الكثرتدر كه حضرت مفسرك عباره‌سندن ظاهر اولان بودر، ياخود كِبَرسنلرى وكمال اَشُدلرى جهتيله‌در. نته‌كيم مفسرك: «ايكى صغير ضعيف» قولى آنى ايما ايدر. [١]

—

[١] فحينئذ يرد عليه انه لادلالة للنظم الجليل عليه ودلالة الفحوى على ذلك لايفيد. (قونوى)

عُصبه، عَصابه

اون ایله اوندن زیاده اولان عدد رجاله دینیر. قرقه قدرده اطلاق اولندیغی منقولدر.

«نفر» اوچ ایله بش، «رَهط» بش ایله اون آره‌لرنده‌کی عدد رجاله اطلاق اولنور.

منقولدرکه: امام علی رضی‌الله عنه افندمز «ونحن عصبةٌ» قول کریمنك آخرینی نصب ایله «عصبةً» قرائت بیوررلردی.

اِنَّ اَبَانَا لَفِی ضَلَالٍ مُبِینٍ

بر پیغمبر ذیشانه طعن — هرکیمك طرفندن اولورسه اولسون — کفردر. خصوصا طاعن او پیغمبر ذیشانك کندی اولادی اولورسه! زیرا حرمت ابوت ونبوتی هتك، یالکز احدِ حرمتَینی هتکدن اقبحدر. ایدی یعقوب علیه السلام کبی اکابر انبیادن برذات عالیقدره اولاد کرامی طرفندن نسبت ضلال، نعوذ بالله کفر ووبال دکلیدر؟

بومهم سؤالك جوابنه قاضی بیضاوی وابوالسعود افندی «علیهما الرحمه» تفسیر آتی الذکرلریله اشارت بیورمشلردر.

قاضی بیضاوی: «لتفضیله المفضول — و — لترك التعدیل فی المحبة»

ابوالسعود افندی: «ای ذهابٌ من طریق التعدیل اللائق وتنزیل کلٍّ منا منزلته» دیمشدر.

یعنی اخوهٔ موما الیهمك پدر محترملرینه نسبت ایتدکلری ضلال ایله مرادلری، مجرّد محبتده ترك تعدیلدن، یعنی محبتده کندیلرینی‌ده یوسف علیه‌السلام وبرادر شقیقی بنیامین ایله مساوی طوتمامقدن وهر برینی کندی منزله‌سنه تنزیل ایتمامکدن عبارت اولوب ترك تعدیل ایسه حقیقتده تضلیل دیمك دکلدر. زیرا محبت، امور اختیاریه‌دن اولمادیغی معلومدر.

فخرالدین رازی

—

یوسف علیه السلامك قصهٔ عبرت بخشالرنده‌کی آیات عظیمه‌یی بیان، صره‌سنده امام فخر رازی مرحوم بیوررلرکه: اهل مکه‌نك اکثری، رسول الله علیه الصلاة و السلام افندمزك اقاربی ایدیلر، مع هذا نبوت و رسالت سنیه‌لرینی انکار، مجرّد سائقهٔ حسدله حق سعادتلرنده عداوت شدیده اظهار ایدرلردی. او سببله الله تعالی حضرتلری شو قصّهٔ عبرت آمیزی قرآن حکیمده ذکر بیوردی، تا که رسول مجتبی، صلّی الله علیه و سلّم افندمزك حاسدلری آکلاسونلرکه، حضرت یوسفك برادرلری‌ده بویله سائقهٔ غبطه ایله ایذاء جناب یوسفده پك ایلری وارمشلر ایدی، لکن او یولده‌کی سعیلری هپ بوشه کتدی، حافظ حقیقی یوسف علیه السلامی مکارهدن اسیرکه‌دی، کرچه ابتدالری بعض حکمت ومصلحته مبنی اول معصوم پاکه بر آز زحمت چکدیردی ایسه‌ده عاقبت کندینی نائل قوّت و اقتدار، وقتیله

پنجۀ قهرلرنده زبون اولدیغی کیمسه‌لری آ کا فرمان بردار ایلدی.

حقیقت! بو، حصه آلنه‌جق بر عبرت آمیز قصه‌درکه، آنی دقتله دیکله‌ین عاقل، اخوانه حسد ایتمکدن منزجر اولماق قابل دکلدر.

ینه امام مشارالیه بیوررلرکه:

یوسف علیه‌السلامك رؤیاسی حقنده پدری یعقوب علیه‌السلامك ایتدیکی تعبیر، اکرچه عینیله ظهور ایتدی؛ امّا آره‌دن قاچ ییل مرور ایتدی؟ ایمدی خاتمۀ شرفنامۀ نبوّت صلی الله علیه وسلم افندمزکده اعداسنه غالب، اعداسنك «علی عَقِبَیْهِم مُنْقَلِب» اوله‌جغنی جناب عالم السر والخفیات، مادامکه قرآن کریمنده وعد وبیان بیوردی، آثار نصرت و غلبه — ولوکه بر مدت، تأخر ایتسون — وعد صادق آلهینك ظهور و وقوعندن امیدلر منقطع اولماق، تأخیرنی بردن بره کذبه دلیل اتخاذ ایتمامك لازم کله‌جکنی بو سورۀ جلیله‌نك شرف نزولی اخطار ایلدی. نصل‌که حقیقت، آز مدّت صکره آثار وعد پروردکار، منظور یار و اغیار اولدی. دیمك‌که، شو وجهدن دولایی بو قصه‌نك قرآن حکیمده ذکری بر فائدۀ عظیمه‌یه مبنیدر.

ینه امام مشارالیه بیوررلرکه:

حضرت یوسف علیه السلامك پك پارلاق کورینان استقبالنی مجرد چکه‌مامکدن ناشی قرداشلری سوندیرمکه پك چوق چالیشمشلر. سه‌ده تدبیر، حکم تقدیری تغییرده حائز تأثیر اولمادیغندن بو بابده‌کی مساعئ مصروفه‌لری کاملاً محو وهبا، یوسف صدیق علیه السلام

بالآخره ینه آنلره حکمفرما اولدی. حبیب ادیب خدا، صلی الله علیه وسلم افندمزك وقعۀ سعادتلری‌ده عینیله ماجرای جناب یوسفه بکزه‌دی. زیرا خدای متعال حضرتلری اعلای درجۀ سید البشره کفیل اولمق حسبیله کسر شوکت اسلام ایچون عقد پیوند اتفاق ایدن کفار خاکسار، کوناکون مساعئ مفسدتکارانه‌یه اجتسار ایتمشلر ایکن حضرت نبیّ اکرمی ذره قدر اضراره موفق اوله‌مدیلر.

—

مهم بر استطراد

یوسف علیه السلامك اخوانك نبوّتلری مسئله‌سی مختلف فیهادر. بعضلری نبوتلرینه، بعضلری عدم نبوتلرینه قائل اولمشلردر.

برده قبل النبوه انبیاء علیهم السلامدن کبیره صدوری واقعمی دکلمی؟ بوده اختلافلیدر.

اخوان یوسف علیه السلام، انبیادن دکل ایدیسه‌لر، ماجرالری جای بحث اولمیوب فقط انبیادن ایدیسه‌لر چوق صو کوتورر. ایشته بوراسی جای دقتدر. مزالق آقدامدن اولان بو مثللی مباحث مهمه‌ده اطلاق افکار وکفتاردن صاقنملیدر.

فخر رازی مرحوم دیرکه: «بزم عندمزده عصمت انبیاء، وقت حصول نبوتده معتبردر، امّا حصول نبوّتدن مقدّم عصمت، واجب دکلدر.»

واقعا جمهور اهل سنت، قبل النبوه انبیادن کبیره صدوری جائز

وغير ممتنعدر ديه عقد اتفاق ايتمشلرسه‌ده بالاده بيان اولنديغى وجه ايله وقوع وعدم وقوعى بينلرنده مختلف فيه اولوب محققين عدم وقوع طرفنه كتمشلردر. از جمله علماء مصردن عمدهٔ متأخرين، شيخ بيجورى حضرتلرى قصيدهٔ برده شرحنده بو مبحثى شو عباره ايله ايراد ايلمشدر:

«وَٱلرَّاجِحُ اَنَّهُمْ مَعْصُومُونَ مِنْهَا قَبْلَ ٱلنُّبُوَّةِ وَبَعْدَهَا خلافاً لِمَنْ جَوَّزَهَا عَلَيْهِمْ قَبْلَ ٱلنُّبُوَّةِ وَلِمَا وَقَعَ مِنْهُمْ مَحَامِلُ فَاَمَّا قِصَّةُ آدَمَ وَهِىَ اَنَّهُ اَكَلَ مِنَ ٱلشَّجَرَةِ وَقَدْ نَهَاهُ ٱللّٰهُ عَنْهَا فَمَحْمُولَةٌ عَلٰى اَنَّهُ تَأَوَّلَ ٱلنَّهْىَ مَعَ اَنَّهُ وَاِنْ كَانَ مَنْهِيّاً ظَاهِراً هُوَ مَأْمُورٌ بَاطِناً لِحِكْمَةٍ يَعْلَمُهَا ٱللّٰهُ تَعَالٰى فَهِىَ مَعْصِيَةٌ لَا كَالْمَعَاصِى، وَاَمَّا مَا صَدَرَ مِنْ اِخْوَةِ يُوسُفَ عليه الصّلوة والسّلام فَلَا يَرِدُ لِاَنَّهُ قَدِ ٱخْتُلِفَ فِى نُبُوَّتِهِمْ فَعَلَى ٱلْقَوْلِ بِعَدَمِ نُبُوَّتِهِمْ لَا اِشْكَالَ وَعَلَى ٱلْقَوْلِ بِنُبُوَّتِهِمْ فَيُأَوَّلُ مَا صَدَرَ مِنْهُمْ بِمَا اُوِّلَتْ بِهِ قِصَّةُ آدَمَ.»

الحاصل مادام‌كه، برادران يوسف عليه السلام ايچون نبيدرلر دينلرده واردر، مادام‌كه اهل سنتك قول راجحى انبياء عليهم السلامك كرك قبل النبوه، كرك بعد النبوه معصوميتلرينى مثبتدر، اخوهٔ مشار-

اليهمدن صادر اولان ناسزا حاللرى تأويل ايتمكه مجبورز. آنلرك بو ياپدقلرى اكرچه ظاهراً برخوش شى دكل ايدى؛ آنجق جناب حقه معلوم اولان برحكمت خفيه‌يه مبنى احتمال‌كه بوكا باطناً مأمور ايديلر.

—

فخررازى، دخى شويولده تأويل ايدييور:

برادران يوسف (عليه السلام) پدرلرينك علو قدر ومنزلتنى بيليرلردى. آنجق انبياء عظام عليهم السلامك هرفعل وحركتلرى وحى آلهى‌يه مستند اولمق لازم كلميه‌جكنه، مجرّد كندى اجتهادلريله‌ده كنديلرندن بعض افعال مخصوصه‌نك صدورى جائز اوله‌بيله‌جكنه، بناءً عليه پدر بزركوار-لرينك يوسف عليه السلام ايله بنيامينى محبتده كنديلرينه ترجيح وتفضيل بيورملرينى اجتهاده حمل ايله حضرت مشارالیهك بواجتهادنده عدم اصابتنه ذاهب اولوب «يوسف وبنيامين، هنوز عقل كامله بالغ اولمامش ايكى طفل نوزاددر؛ بز ايسه سِنّاً، عقلاً، كفايةً، منفعةً آنلردن ايلرى‌يز؛ ايمدى بزم هرجهتله حق تقدّممز بديهى ايكن پدرمزك يوسفى (عليه السلام) بزه تقديم ايتمسى مخالف دليل حكمتدر.» ديه بشقه براجتهادده بولنمش اولملرى محتملدر.

يعقوب عليه السلامه كلنجه: احتمال‌كه او نبىّ محترم دخى «مزيد محبت، وسع وطاقت بشريه‌ده دكلدر، بناءً عليه بن بونك ايچون تحت تكليفده دكلم.» يولنده اعتذار بيوررلردى.

يعقوب عليه السلامك بوايكى فرزند نجيبى حقنده كوستردیكى

افراط میل ومحبتده‌کی اسباب ظاهره‌یه کلنجه : بونك‌ده اسباب آتیه‌یه مبتنی اولمسی محتملدر .

١ — یوسف علیه السلام ایله شقیقی بنیامینك حال صغرلرنده والده‌لری راحیل، وفات ایدوب ایکیسی‌ده آنادن یتیم قالدیغیچون پدر محترملری حقلرنده مزید شفقت ابراز ایدردی .

٢ — حضرت یوسف علیه السلامك ناصیهٔ حالنده کورمکده اولدیغی آثار رشد ونجابتی احتمال‌که دیکر اوغللرنده کورمیوردی، آنکیچون اول حضرتی زیاده سوَزدی .

٣ — یوسف علیه السلام، اووقت هرنه قدر صغیرالسن ایدیسه‌ده جائزکه پدر بزرکوارینك خصوصی خدمتنی او، کورردی. بوخصوصی خدمت ایسه بیوك قرداشلرینك کوردکلری خدمات سائره‌یه نسبتله حائز نصاب اولویتدر. حضرت یعقوبك یوسف صدّیقه دها زیاده ابراز محبت بیورمسنه بوده برسبب دیکر اوله‌بیلیر . «علیهما السلام»

حاصل کلام : بو برمسئلهٔ اجتهادیه‌در. میل نفس، موجبات فطرت ایله مخلوطدر. بناءً علیه اولاد ایله پدر آره‌سنده اختلافلی اولان بو مسئلهٔ مهمه‌ده احد طرفینی التزام ایله آخری دین وعرضنده طعن ایتمك لازم کلمز .

حقیقت ! بوبرجای خطردر .

آیت جلیله‌ده مذکور اولان (ضلال مبین) دن‌ده مراد، مصالح دنیویه‌یه رعایتدن عدول اولوب طریق رشد وصوابدن بُعد دکلدر .

§

قوله تعالى

«اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ . قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِى غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ .»

§

خلاصهٔ مآل منیفی — : «یوسفی اولدورك ! یاخود عمراندن ایراق بر مجهول یره براغك‌که اوراده تلف اولسون، باباکز آکا اقبالدن قالوب « بکلیته » سزه متوجه اولسون، سزدن بشقه‌سنه التفاتی ترك ایدوب محبتنده کیمسه منازع ومشارککز قالمسون. امر یوسفدن فارغ اولدقدن صکره ایشلدیککز جنایتدن تائب اوله‌رق، (یاخود) باباکزه تمهید ایده‌جککز عذر ایله آره‌کز بولنه‌رق صالحین اولورسکز ! »

« آنلردن بریسی دیدی‌که : [بنم مشورتمله ایش کوره‌جکسه‌کز] یوسفی قتل ایتمیکز . [زیرا بوبرائم عظیمدر، یوق بهمه حال باباکزدن آییرمغه عزم ونیت ایدییورسه‌کز] آنی برمعروف قیونك دیبنه براغك‌که، بعض یولجیلر اورادن چیقاروب بشقه طرفه کوتورسون . »

§

تفسیر وایضاح — : بو آیت جلیله ماقبلنه مرتبطدر . سیاق نظم

جليلدن مستفاد اولوركه، اخوان يوسف عليه السلامدن برى ديكرلره «يوسفى اولدورك !» ديمش ، امّا بونى سويلين كيمدر ؟ بوراسى آيت جليله‌ده تصريح بيورلمامشدر. بناءً عليه قائلى تعيينده بين العلماء اختلاف اولندى . بر روايتــه كوره قائل اخوهٔ موماالیهمدن (شمعون) ياخود (دان) در . شوقدركه — قائل كيم اولورسه اولسون — سامعينكده بوبابده رأى ورضالرى اولديغى، يالكز «بنى ديكلرســه‌كز يوسفى قتل ايتميكز» ديه رأى ديكر بيان ايدن ذاتك — كه (يهوذا) ايدوكى مرويدر — بوكا موافقت ورضاسى اولماديغى آكلاشيليور .

ديكر روايته كوره‌ده يوسف عليه السلامك قتلنى رأى وتدبير ايدن، قرداشلرينه «اُقْتُلوُ يُوسُفَ» ديين ابليس ، عليــه مايستحقدر . شويله‌كه: يوسف عليه‌السلامك قرداشلرنده قيصقانجلق آثارى كورنمكه باشلاينجه، ابليس، عليه مايستحق بوفرصتى غنيمت بيله‌رك همان بر پير روشن‌ضمير صورتنده تمثل ايدوب نزد مشاراليهمه واردى . «ياهو ! خبريكز وارمى؟ يوسف (عليه‌السلام) سزى تحت ربقهٔ اسارتنه آلمق ايستيور!» ديه‌رك سجدهٔ كواكب، رؤياسنى خاطرلرينه كتيردى . آنلرده بوندن خلاصه چاره نه‌در ؟ يولنده استفسار رأى ايدنجه، ابليس عليه مايستحق آنلره ديدى‌كه: «نه طوريورسكز ؟ يوسفى (عليه السلام) اولدورك ! ياخود عمراندن ايراق برمجهول يره براغــك‌كه اوراده كندى كنديـنه تلف اولسون! باباكز آ كا اقبالدن قالوب «بكليته» سزه متوجه اولسون، سزدن بشقه‌سنه التفاتى ترك ايدوب محبتنده كيمســه منازعكز قالمسون،

شايد بو برعظيم كناهدر ديرسه‌كز آنكده قولايى وار، امر يوسفدن فارغ اولدقدن صكره تائب اوله‌رق، ياخود باباكزه تمهيــد ايده‌جككز عذر ايله اصلاح ذات البين ايده‌رك صالحين اولورسكز!»

تفسير تيسيردن نقل ايتديكمز شوروايت ثانيه‌يه‌كوره يوسف عليه السلامك قتلنه ، ياخود تبعيدينه اشارت ايدن نه (شمعون)در نه (دان) شيطاندر.

بومثللى ابلهفريبانه صنيعه‌لر، هپ اوخبيثك مكائدندندر. چونكه او منحوس زشت رو، دائما ناشكيبان باديهٔ آرزويه

«امروز كُنَهْ كُنيد وفردا توبه»

يولنده نصيحتلر ويرر. آنلرى بويله‌جه آزديرر. حال بوكه عــذر فردا ايچون، عمر فردا كركدر. عمره ايسه اعتماد يوقدر.

كار امروز بفردا نكذارى زنهار
كه‌چوفردا برسد نوبت كاردكرست

اكرچــه حكمادن بعضلرى «مؤمن توبه‌يى معصيــتدن مقدّم، تهيئه ايدر» ديمشــلر ايسه‌ده بونك معناســى غلبهٔ بشريت حسـبيله انساندن سهواً صادر اوله‌بيله‌جك زلات اوزرينه توبه‌يى تصميم ديمكدر. يوقســه انسانك پاك، نظيف بر لباسى عن قصدٍ اليله تلويث ايدوب‌ده صكره آنى تميزله‌مكله اوغراشمه‌سنده نه‌معنى واردر؟ چوق كورلمشدركه: ييلان، عقرب مثللى موذياتك صوقديغى كيمسه‌لر، تداوى ايچون علاج يتشمزدن مقدم، چاه مركه وضع قدم ايتمشلردر. ايمدى ترياق، مضرتنى دفع ايدر اميديله زهر يوتمق كار عاقلميدر؟

اَرْضاً

«یولجی اوغراغی اولمیان عمراندن ایراق برمجهول یره» دیمکدر. ارضك تنکیر و ابهامنك معناسی بودر. آنکچون ظروف مُبْهَمَه کبی منصوب اولمشدر. یعنی (ارض) ظرف مکان اولدیغی جهتله نصب اولندی. ظرف مکان ایسه مبهم وغیر محدود اولدیغی وقت آنجق (فی) تقدیریله نصب اولنور. بوراده (ارضاً) لفظی وقتا که هم نکره واقع اولمش، هم ده هیچ برصفتله صفتلنمامشدر؛ مبهمات صره‌سنه کیرمش اولدی. بونك تنکیری‌ده «عمراندن ایراق، بر مجهول یر» وصفیله توصیفی حکمنده اولمغله ظروف مبهمه کبی منصوب اولمشدر. حاصلی: بونك ابهامی هم تنکیرندن، هم هیچ برصفتله عدم توصیفندن ناشی اولوب عمراندن و یعقوب علیه السلامك یوردندن ایراق برمجهول یر معناسی دخی نکره‌دن مستفاددر.

(مُبْهَم) غیر محدود اولاندر. (ارض مبهمه) دخی اویله‌در. یعنی محدود دکلدر.

يَخْلُ لَكُمْ

(يَخْلُ) خلوص وصفوتدن فعل مضارع اولان «يخلص ويَصْفُ» معناسنه اولوب (اُقْتُلُوا) امرینك جوابیدر [*]

[*] (یصف) من صفا یصفو حذف الواو للجزم لانه تفسیر للمجزوم وهو (یخل) ای یخلو عن مشارکة الغیر ویصفو لکم وجه ابیکم لیکون اقباله علیکم بالکلیة صافیاً خالصاً لکم. (ابن تمجید)

وَجْهُ اَبِيكُمْ

بوراده بالخاصه وجهك ذکری، پدرلرینك کندیلرینه توجه و اقبالی معناسنی تصویر ایچوندر.

(وجه) معروفدرکه، بزلسانمزده آکا یوز دیرز. بوراده ایسه مجازاً (ذات) مراددر. اقبال حقیقی‌یی مشعر اولان اقبال حسی آنجق (وجه) ایله اولور. آنکچون ذاتدن (وجه) ایله تعبیر بیورلدی. (وجه) ایله بعضاً (ذات) مراد اولور. «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ — وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ» آیت کریمه‌لرنده اولدیغی کبی.

بو جهتله‌درکه کشافك حاشیه‌سی کشفده شو وجه ایچون ایکی وجه بیان اولنمشدر.

وجه اول

بو آیت جلیله‌ده مذکور اولان (وجه) بابالرینك کندیلرینه خلوص و محبتندن کنایه‌در. زیرا (وجه) تعبیری، بابالرینك کندیلرینه اقبالنه دلالت ایدر. چونکه بر شیئه اقبال (وجه) ایله اولور. بر شیئه توجه واقبال ایسه اوشیئه خلوص ومحبتك لوازمندندر. بونده لازمدن ملزومه انتقال، مرتبتین ایله اولور. بوصورتده (وجه) معنای معروفنده استعمال اولنمش اولوب کنایه‌ده (تلویحیه) اولور.

بروجه بالا (يَخْلُ) کلمه‌سنك «يَصْفُ ويَخْلُصْ» ایله تفسیری ایشته بوکا اشارتدر.

اكر (وجه)دن (ذات) معناسی مراد اولورسه، لازمدن ملزومه انتقال، مرتبهٔ واحده ایله اولور. بروجه بالا (بِكلّيتِه) تفسيریده ایشته بوكا اشارتدر. [١]

وجه ثانی

احوال و امور ذاتیه‌لرینك تنظیم و تدبیرینه توجه و تقیددن كنایه‌در. شویله‌كه: بابالرینك منحصراً بونلره توجهی، شغل یوسفدن «علیه السلام» فراغنه دلالت ایدر. بناءً علیه یوسف علیه‌السلام آره‌دن چیقی ویرنجه پدر بزركوارلری مستقلاً بونلرك انتظام اموریله مشغول اولمش اولور. بو تقدیرجه‌ده (وجه) مذكوره ذات معناسی ویریلیر. بوكاده بروجه بالا «بشقه كیمسه پدركزك محبتنده منازع ومشاركگز اولماز» قولیله اشارت اولنمشدركه سزدن بشقه پدركزی اشغال ایده‌جك كیمسه قالماز دیمكدر.

—

وَ تَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ

یوسف علیه السلامی اولدوردكدن، (یاخود) عمراندن ایراق بر

---

[١] قاضی بیضاوی «فیقبل بكلیته علیكم» دیمش و مآل نظم جلیل بو وجه ایله ترجمه ایدلمشدر. ایشته مفسر مشارالیهك بویله دیمسی آیت جلیله‌دهكی (وجه) ایله مراد (ذات) اولدیغنه تنبیه ایچوندر. (يَخْلُ)دن مستفاد اولان معنای خلو دخی كندیلرینه بالكلیه اقبال ایله غیریلرینه عدم التفاتدر. بر قوله كوره‌ده (وجه) معنای معروفنده مستعملدر. كلام‌ده (كنوی)در. زیرا انسان بر شیئه اقبال ایتدیكی وقت یوزیله اقبال ایلر. بناءً علیه (ملزوم) ذكر اولنوب (لازم) اراده بیورلدی. بونده ملزومدن لازمه انتقال واردر.

مجهول یره براقدقدن صكره ایشلدیككز جنایتدن تائب اوله‌رق، (یاخو) باباكزه تمهید ایده‌جككز عذر ایله اصلاح ذات البین ایده‌رك، (یاخود) باباكزك توجه و اقبالی سزه منحصر قاله‌جغی سببیله دنیاكز كسب صلاح و انتظام ایلیه‌رك صالحین اولورسكز دیمكدر.

«صلاح» یادینی اولور، یادنیوی.

اخوان یوسفك (علیه‌السلام) صلاح دینیلری، یا«بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ اللّٰهِ» توبه ایله تحقق ایدر؛ یاخود «بینهم وبین اَبِیهِمْ» عذر ایله تحقق ایدر.

شق ثانی، كذب اولدیغیچون، یعنی پدرلرینه عرض وتمهید ایده‌جكلری عذر، بر عذر واهی وغیر واقع اولدیغیچون اگرچه دینه مخالفدر؛ فقط بونلر عقوقدن رهایاب اولمق ایچون او عذر مسرود غیر واقعله عفو وصفح والدی طلب و رجا ایتمش اوله‌جقلرندن ایشته بو جهتله دینه موافقدر. بناءً علیه «عذر كاذبله تحقق ایده‌جك صلاح، نصل صلاح دینی اوله‌بیلیر؟» دیه سؤال وارد اولماز.

صلاح دنیوی دخی كندی امور وخصوصلرینك انتظامیله تحقق ایدركه، بوده ظاهردر.

—

قَالَ

یوسف علیه السلامی قتل، (یاخود) بر مجهول یره تبعید خصوصنده قرداشلرینك جمله‌سی مطابق الفكر اولوب اولمادقلرینه دائر مقدر اولان سؤاله جواباً استئنافدر.

قَائِلٌ مِنْهُمْ

«یوسف علیه السلامك قرداشلرندن بریسی دیدی‌كه:» مألنی افاده ایدییورسه‌ده بوقائل كیم ایدی؟ بوراسی مصرح دكلدر. بعض مفسرین كرامك بیانلرینه كوره قائل مومالیه (یهوذا) ایدی‌كه یوسف علیه السلامك شان عالیلرنده رأیجه احسنلری ایدی. یاخود (روبیل) ایدی [*]

لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ

یوسف علیه السلامك قتلنی، (یاخود) شنلكدن عاری ایسسز بر یره براغلمسنی اولجه رأی و تدبیر ایدنلرك رحم وشفقتنی استجلاباً وامر قتلی استعظاماً قائل، مقام اضمارده اسم یوسفی (علیه‌السلام) اظهار ایده‌رك «لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ» دیدی. زیرا مرویدركه، قائل مومالیه «قتل بر اثم عظیمدر» تحذیرینی‌ده علاوهٔ كفتار ایلدی.

قائل مومالیهك بو فعل ناسزایه موافقت ورضاسی اولمادیغنه «اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ» قولنده اشارت واردر. بوجملهٔ جمیله‌دن شویله مستفاد اولیوركه، كویا قائل مومالیه «اولی اولان شو تصور وتصمیمدن فارغ اولمقدر؛ زیرا قتل بربیوك كناهدر؛ تغریب و اجلا دخی قتله بدلدر.

---

[*] قونوی دیركه: نظم كریمده مادامكه قائلك اسمی مصرح دكلدر. اولی اولان جزمی تركدر. یعنی عدم یقین جهتیله عدم تعیین، اولی وانسبدر.

امّا بهمه‌حال یوسفی (علیه السلام) باباكزدن آییرمغه عزم ونیت ایتمشسه‌كز، باری اولدورمیك، بر معروف قیونك دیبنه براغك‌كه یولجیلر آندن آلوب بشقه طرفه كوتورسونلر، مقصد بوصورتله‌ده حاصل اولور.» دیمشدر.

وَاَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ

(القاء) براقمق، (غیابة) درینلكی جهتیله بالطبع قراكلق اولان قیو دیبی، (الجب) جیمك ضمیله قیو دیمكدر.

قاموسك بیانه كوره دیبی درین، صویی چوق اولان، (یاخود) اوتلاغك و چایرلغك اعلی، الطف یرنده واقع اولان، (یاخود) ایچ دیواری طاش ایله اوریلوب یاپلمش اولان، (یاخود) آنی ناس، حفر ایتمش اولمیوب اویله‌جه حالیله بولنان قیویه (جُبّ) دینیر.

آیت جلیله‌ده معرف باللام اوله‌رق ورودی معهود سابقی اقتضا ایلر. یعنی قائلك یوسف علیه‌السلامك برمعروف قیویه براغلمسنی تكلیف ایتمش اولدیغنه دلالت ایدر. معهذا جُبِّ یوسف، هانكی قیودر؟ بوراسی اختلافلیدر. (وَهْب) دیدی‌كه: اردن، حوالیسنده كائن بر چاه مظلمدر. (مقاتل) دیدی‌كه: یعقوب علیه السلامك یوردندن اوچ فرسخ ایراقده واقع بر بئر معروفدر. قاموس مؤلفی دیركه: جُبِّ یوسف بلاد شامدن (طبریه) شهرینه اون میل مسافه‌ده، علی قولٍ (سنجل) ایله (نابلس) آره‌سنده واقعدر.

—

قرداشلرینك یوسف علیه السلامی القا ایچون شو بئر معروفی تخصیص ایتمسنك سببی،

یَلْتَقِطْهُ بَعْضُ ٱلسَّیَّارَةِ

نظم جلیلی افصاح ایلر.

(التقاط) مشرف ضیاع اولان شیئی یردن قالدیروب آلمقدر. بو صورتده (یَلْتَقِطْهُ) جمله‌سی «ضیاع و تلفدن صیانت ایچون آنی اخذ ایده» معناسنی مفید اولوب کلام، مابعدیله تمام اولور.

بَعْضُ ٱلسَّیَّارَةِ

(سیاره) رهرو معناسنه اولان (سیارك) جمعیدرکه، یولجیلر دیمکدر. ایشته کلام بو عباره ایله تمام اولور.

«تلف وضیاعدن صیانةً آنی بعض یولجیلر آلوب کوتورسون» دیمك اولور.

[اومعروف قیویه اوغراملری معتاد اولان یولجیلردن بعضلری، آنی اوراده کورنجه آلیر، بشقه طرفه کوتورر، سزده آنك غائله‌سندن قورتیلورسکز] مآلنی افاده ایدن شوکلامی «اِنْ کُنْتُمْ فَاعِلِینَ» شرطیه‌سی تعقیب ایتمکله بوندن — بالاده بیان اولندیغی اوزره — قائل موماالیهك بو ایشه اصلا موافقت و رضاسی اولمادیغی آکلاشیلیر. فقط

[۱] « بعض الذین یسیرون فی الارض » بیضاوی. ای السیارة اللام فیها موصولة وهی بمعنی المضارع کماهو مقتضی المقام . (قونوی)

دیکرلری اصغا ایتمزلر دیه صراحةً نهیه‌ده جسارت ایده‌میوب « اکر یوسفی (علیه‌السلام) مطلقا بابا کزدن آییره‌جقسه‌کز، باری اولدورمیك، زیرا بو بر عظیم کناهدر . ایسسز شنلکسز ایراق بر یره‌ده براقمیك، چونکه تغریب واجلا دخی قتله بدلدر. آنی بر معروف قیونك دیبنه براغـك‌که اوقیویه او غرامسی معتاد اولان یولجیلرك بعضلری آلوب بشقه طرفه کوتورسون» دیمکله اکتفا ایلدی.

واقعا آراء سائره‌یه نسبتله بو اهون شر اولمغله قائل موماالیـه یوسف علیه السلامك شان عالیلرنده رأیجه احسنلری ایدی دینیلیور.

بو رأیك احسنیتی شو وجه ایله‌ده توجیه اولنورکه: مقصدلری یوسف علیه السلامی باباسندن آییرمقدن عبارت اولنجـه، بو مقصـد صورت معروضه ایله‌ده بالسهوله حصوله کلیر. چونکه قیویه اوغرایه‌جق اولان یولجیـلر اوراده اویله بر کوهر کران بهـایی بولنجـه آلوب کوتوره‌جکلری شـبهه‌سز ایدی . بو صورتله کندیلری یورولمقسزین مقصد تبعید، حصوله کلیر . باخصوص اویله یاپیوب‌ده یوسف علیـه السلامی عمراندن ایراق بر مجهول یره کوتوروب براقملری لازم کلسه، پدرلرندن اذنسز کیده‌میه‌جکلردی؛ پدرلری ایسه احتمال‌که، یا اویله بر سفر بعیـد ایچون کندیلرینـه رخصت ویرمزدی ؛ یاخود رخصت ویرسه‌ده یوسف علیه السلامی آنلرله برابر کوندرمزدی. آنکچون او ماه جهـان آرایی قعر چاهه براقق صورتیله باباسـندن تبعیده قرار ویردیلرکه، تدابیر سائره‌یه نسبتله بونك احسن تدبیر اولدیغی ظاهردر.

امام فخر رازی بیوررلرکه:

وَاِنْ عاقَبْتُمْ فَعاقِبُوا بِمِثْلِ ما عُوقِبْتُمْ

نظم جلیلی، تفسیری صددنده اولدیغمز آیت جلیله‌ده‌کی «اِنْ كُنْتُمْ فاعِلِينَ» قول کریمنك نظیریدر. چونکه بو نظم جلیلده‌ده معاقبه‌نك ترکی اولی اولدیغنه اشارت واردر.

«ترك معاقبه اولادر، فقط معاقبه‌یی ترك ایتمزسه‌کز، مقابله بالمثل ایله اکتفا ایدیکز، دها ایلری‌یه وارمیکز» مضمون منیفنی مفیددر.

—

تفسیری ختام بولان آیت جلیلهٔ سالف الذّکرك معنای اشارتی (تأویلات نجمیّه)ده بر وجه آتی بیان اولنمشدر:

«حواس وقُویٰ، یوسف قلبی سکّین هویٰ ایله قتل و افنایه سعی ایدرلر! زیرا هویٰ، قلبك سمّ قاتلیدر. موت قلب آنکله حاصل اولور.

«یاخود حواس وقُویٰ، یوسف قلبی زمین بشریّته طرد وتبعیده چالیشیرلر! زیرا محقّقدرکه، برکرّه موت قلب، حاصل اولدیمی؟ آرتق حواس وقوانك شهوات ومراداتی حصوله کتیرمك ایچون روح، آنلره توجّه واقبال ایدر. حواس وقُویٰ دخی موت قلبدن صکره حیوانی، نفسانی تنعّماته صالح بر حال کسب ایلر.

«حواس وقوادن بریسی —که یهوذای متفکره‌در— دیدی‌که:

بکا صورارسه‌کز، شو تصوردن بالکلیه واز کچیك دیرم؛ اما بهمه حال بر شی یاپه‌جقسه‌کز باری یوسف قلبی اولدورمیك، آنی قالب قیوسنك دیبنه، بشریّتك طرف سافلنه براغك‌که، حوادث نفسانیّه یولجیلری کچرکن آلوب کوتورسونلر.»

دیمك‌که حیات حقیقیّه حیات قلبدر. چونکه دل صفوت انتما بر آینهٔ خدانما، نظرکاه مولادر.

§

قوله تعالی

«قالُوا يا اَبانا ما لَكَ لا تَأْمَنّا عَلى يُوسُفَ وَ اِنّا لَهُ لَناصِحُونَ. اَرْسِلْهُ مَعَنا غَداً يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنّا لَهُ لَحافِظُونَ.»

§

خلاصهٔ مآل منیفی — : «دیدیلرکه: ای بابامز! سکا نه اولدی‌که، یوسفی (علیه السلام) بزه اینانمازسین؟ [یوقسه آکا بزدن ضرر ایرر دیه‌می قورقیورسین؟] حال بوکه، بز آنك نیکخواهی، مهربانی‌یز؛ یارین آنی ده بزمله صحرایه کوندرکه، اوراده یه‌سین، ایچسین، اویناسین، اکلنسین، بز آکا بر اذا ومکروه ایرشمکدن البته کندیسنی صاقینیرز.»

§

تفسیر وایضاح —. آیت سابقه‌نك تفسیرنده بیان اولندیغی اوزره یوسف علیه السلام قرداشلری بعد المشاوره (یهوذا)یه، یاخود

(روبیل)ه نسبت اولنان تدبیر اخیر سالف الذّکری تصویب ایده‌رك اول معصوم بی‌کناهی صحرایه کوتوروب برمعروف قیونك دیبنه براقغه قرار ویردکدن صکره، پدر بزرکوارلرینك یاننه واردیلر. شو آیت جلیله‌ده بیان بیورلدیغی وجه ایله ایرته‌سی کونی حضرت یوسفی آلوب صحرایه کوتورمك اوزره اذن ایستدیلر. چونکه بونلر رعی اغنام ایچون دائما قیره کیدر، برمدّت اوتلو صولو مرعالرده امرار وقت ایدرلردی. یوسف علیه السلامك تطیب خاطری ایسه، پدرلرینك بغایت ملتزمی اولدیغنی‌ده بیلیرلردی. آنکچون حضور پدرده شو وجه ایله بسط مقدمات اقناعیّه‌یه ابتدار ایلدیلر. حتی روایته کوره جناب یوسفی (علیه السلام)ده رجالرینه تشریك ایچون وجه آتی اوزره تشویق ایتدیلر:

«یوسف! بز دائما قیره کیدییورز، سن ایسه اَوْده یالکز قالیورسین، صقیلیورمیسین؟ باقسه‌ك آ، هوا نه قدر لطیف! بوکوزل هواده اَوْده طوریلورمی؟ یازق! اَوْده قپاندك قالدك؛ سن‌ده بزمله بر آز قیره چیق، اکلن! بو رونق بهاری سن هردمی صانیرسین؟ بوصفا فزا هوالر چوق سورمز تبدّل ایدر، باد خزان، عاقبت بوخوشبوکُللری، دلجو سُنبللری پژمرده وپریشان، پُرکو بلبللری دمبسته وحیران ایدر.» دیدیلر.

یوسف علیه السلام، بو دلفریبانه سوزلری ایشیدنجه، سوق حکم شباب ایله هوس سیر چمنزاره دوشدی. سوینه‌رك باباسنك یاننه قوشدی.

استحصال موافقت پدرده برادرلریله همزبان تضرّع ونیاز اولدی. برادرلری پدرلرینه خطاباً:

قَالُوا يَا أَبَانَا [١]

دیدیلرکه: بابا!

—

پدرلرینه بووجه ایله خطاب ایتملری کندیلریله حضرت مشارالیه آره‌سنده‌کی سلسلهٔ نسبی تحریك، یوسف علیه السلام ایله کندی بینلرنده‌کی رابطهٔ اخوتی تذکیر ایچوندرکه، بوالطف الحِیَل ایله یعقوب علیه‌السلامی تأمین ایدوب یوسف علیه‌السلامی، کندیلرندن اسیرکه‌مك فکرندن واز کچیرسونلر؛ او معصوم پاکی برلکده قیره کوتوروب مقررات واقعه‌لرینی اجرا ایتسونلر.

مَالَكَ

سکا نه اولدی‌که؟ (یاخود) نه عذرك وارکه؟

لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ

یوسفی بزه اینانمیورسین. «مع ذلك سن بزم بابامزسین، بز اوغللرکز، اوده بزم قرداشمزدر. اویله ایکن نیچون آنی بزدن اسیرکه‌یورسین؟ نه‌یه بزدن خوف ایدییورسین؟»

[١] شروعٌ فی بیان کیدهم لابیهم. (مالك لاتأمنّا) حال من الضمیر المستتر فی (لك).

وَ اِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ

بز البته آنك نكهبانی، مشفقی‌یز! خیرخواهی‌یز! بزده محلّ نصیحت، هیچ بركوتو نیّت یوقدر!

اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَداً

یارین آنی‌ده بزمله صحرایه كوندر.

يَرْتَعْ

بول بول یمش یه‌سین، [١]

وَيَلْعَبْ

استباق وانتضال ایله اویناسین.

—

(استباق) یاریش، (انتضال) اوق آتیش معناسنه اولوب تفصیلی (اِنّا ذهبنا نستبق) آیت جلیله‌سنك تفسیرنده كله‌جكدر.

بیضاوی محشّیلرندن شهابك بیاننه كوره (یرتع ویلعب) كله‌لرنده قرآآت مشهوره وشاذّه‌دن اون درت قرائت واردر. بونلردن امام

[١] فانّ الرتع هو الاتّساع فی المَلاذّ «ابو السّعود» (مَلاذّ) ملذوذك جمیدركه لذیذ شیلر دیمكدر. وفی الشهاب «اصل معنی الرتع ان تأكل وتشرب ماتشاء فی خصبٍ وسعةٍ ولذا اطلقت الرّتعة بسكون التاء وفتحها علی الخصب بكسر اوّله.»

فخر رازینك تفسیر كبیرنده یازدیغی بش قرائت بر وجه آتی بیان اولنور.

اوّلكیسی

ابن كثیرك قرائتیدر.

امام مشارالیه (یَرْتَعْ) كلمه‌سنی نون ایله وعینك كسریله (نرتعِ) دیكرینی‌ده یا ایله (یَلْعَبْ) اوقوردی.

نَرْتَعِ، (ارتعاء)دن فعل مضارع مع الغیردر. (ارتعاء) «رعَیْتَ»دن افتعالدركه، اوتلامق معناسنه‌در. طائفهٔ عرب «رعی الماشیةُ الكِلاءَ یَرْعاها رَعْیاً اذا اَكَلَتْهُ» دیر. زیرا (رَعیٰ) و(اِرْتَعیٰ) ایكیسی‌ده (اَكل) معناسنه‌در.

(ارتعاء) فعل مواشیدر. شوقدركه مواشینك اوتلامسنه سبب كندیلری اولدیغیچون ارتعایی نفسلرینه، لعبی‌ده صِغر سنّی جهتیله یوسف علیه السلامه نسبت ایلدیلر.

ایكنجیسی

نافعك قرائتیدر.

امام مشارالیه ایكیسنی‌ده یا ایله وفقط (یرتع)ی عینك كسریله اوقوردی.

بو قرائته كوره (ارتعا)ده، (لعب)ده یوسف علیه السلامه نسبت ایدلمش اولور.

رعيه آليشمق ايچون كاه دوه‌كودر، منشرح الصدر اولمق ايچون‌ده كاه اويون اوينار ديمكدر.

اوچنجيسى

ابو عمرو ايله ابن عامرك قرائتلريدر.

مشار اليهما (يرتع)ى نون ايله وعينك جزميله (نَرْتَعْ)، (يلعب)ى‌ده كذلك نون ايله (نَلعَبْ) اوقورلردى.

ابن اعرابى ديمشدركه: (رَتْع) حرص وشرهله اكل معناسنه‌در.

دينيلديكه: بو آيت جليله‌ده مذكور اولان لعبدن مراد، مباحاته اقدامدر.

ابناء يعقوب عليهم السلام، انبياء اولدقلرى حالده حرام اولان لعبى نفسلرينه نسبتله نصل (نَلعَبْ) ديه بيلديلر؟ يولنده كنديسنه ايديلن سؤاله (ابو عمرو) شويله جواب ويرديكه: آنلر اول وقت هنوز منصب جليل نبوتله تشرف ايتمامشلردى. برده آنلرك لعبدن مرادلرى احتمالكه، انشراح صدر ايچون مباحاته اقدامدن عبارت ايدى. نصلكه فخر عالم صلى الله عليه وسلم افندمزك صحابهٔ كزيندن جناب جابره (رضى الله عنه) «فَهَلّا بِكراً تُلاعِبُها وَتُلاعِبُكَ» بيورمش اولدقلرى مرويدر.

ابناء يعقوب عليه السلام، غزايه حاضرلانمق، كفار ايله محاربه‌يه آليشمق ايچون آره صره قيره چيقوب يارش ايدرلردى. آنلرك لعبدن

مقصدلرى‌ده بو اولديغنه آتى الذكر، «اِنّا ذَهَبْنا نَسْتَبِقُ» قوللرى‌ده دليلدر.

استباقدن (لعب) ايله تعبير ايتملرى استباقك (لعب) هيئتنده اولديغيچوندر.

دردنجيسى

كوفيونك قرائتيدر. [١]

آنلر بو كلمه‌لرك ايكيسنى‌ده يا ايله و(يرتع)ده‌كى عينك كسريله اوقورلردى.

بو (يَرْتَعِ) كلمه‌سى (رَعْى)دن دكلدر، (رَتْع)دندر. عربجه‌ده «رَتَعَتِ الماشيةُ تَرْتَعُ رُتُوعاً» دينيركه، «اَكَلَتْ ماشاءَتْ وَتَوَسَّعَتْ» ديمكدر.

(رُتوع و رَتْع) تنعم معناسنه‌دركه ييوب ايچمكدن كنايه‌در.

بو قرائته كوره (رَتْع)ده، (لُعْب)ده يوسف عليه السلامه اسناد ايدلمش اولور.

بشنجيسى

«يرتع» يا ايله، «نلعب» نون ايله اوقونه بيليركه، بو قرائته كوره «رتع» يوسف عليه السلامه، «لعب»ده برادرلرينه نسبت ايدلمش اولور. فقط بو صورت عقلدن بعيددر. چونكه يوسف عليه السلامى كنديلريله برلكده صحرايه كوندرمسنى پدرلرندن طلب والتماس ايتملرى، مجرد او معصوم پاكك صحراده تنعم وتنزهله منشرح الصدر اولمسى ايچون ايدى. يوقسه كنديلرينك اوينايوب اكلنملرى ايچون دكل ايدى.

—

[١] عاصم، حمزه، كسائى.

وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

بز آكا برمكروه ايرشمكدن البتّه كنديسنى صاقينيرز.

—

اخوهٔ مومااليهم پدرلرينى تأمين ايله استحصال رخصت ايچون مقالەلرينى تأكيدات كوناكون ايله تأكيد ايلديلر.

او تأكيدات شونلردر:

[جملهٔ اسميّەنك ايراديله برابر (اِنّ) و(لام) ايله تحليەسى، حفظك ايچلرندن يالكز برينه ايكيسنه دكل، عمومنه اسنادى، (لَهُ)نك خبر اوزرينه تقديمى]

§

قوله تعالى

«قَالَ اِنِّى لَيَحْزُنُنِى اَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ. قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّا اِذاً لَخَاسِرُونَ.»

§

خلاصهٔ مآل منيفى — : يعقوب عليه السلام ديديكه: — مفارقتى آجيسنه عدم تحمّلم وقلّت صبرم جهتيله — سزك آنى آلوب كتمكز شويله طورسون، الآن بو طلب وتصوركز بيله بنى محزون ايلر. بونكله برابر — اويونه طالمكز، ياخود حفظنه قلّت اهتمامكز

جهتيله — سز آندن غافل بولنديغكز حالده آنى قورت يرديه‌ده خوف ايلرم.

ديديلركه: بز بر جماعت اقويا اولديغمز حالده «والله» اكر آنى قورت يرسه، او تقديرجه بز عَجَزَه وتَبَهْكارانز. (ياخود) خسار ودمار ايله ياد ايدلمكه، يعنى حقمزده «خسرهم الله ودمّرهم» دينلمكه شايانز. (ياخود) بز برادرمزى — كنديسنه بر مكروه ايرشمكدن — حفظ وصيانت ايده‌مديكمز حالده يا مواشيمزى محافظه‌يه نصل مقتدر اوله بيليرز؟

§

تفسير وايضاح — . اخوهٔ مومااليهمك بو طلب والتماسلرى اوزرينه يعقوب عليه السلام عجبا نه بيورديلر؟

ايشته (قَالَ) شو سؤاله مبنى استئنافدر.

يعنى يعقوب عليه السلام، مخاديم كرامنه جواباً ديديكه:

اِنِّى لَيَحْزُنُنِى

بونده‌كى لام، لام ابتدادر. [١]

كتب نحويّه‌ده مبيّن اولديغى اوزره (لام ابتدا) مضموننده تأكيد، مقصود اولان جُمَل اسميّه‌نك مبتداسنه، و(انّ) ايله مصدّر بولنان جمل

---

[١] لامات مفتوحه درت قسمدر: لام قسم، لام موطّئه، لام جواب، لام ابتدا.

اسمیه‌نك خبرینه، وتقدیم وتأخیر صورتنده اسمنه داخل اولور. بوراده (انّ) ایله مصدّر بولنان جملهٔ اسمیه‌نك خبرینه داخل اولمشدر.

اَنْ تَذْهَبُوا بِهِ

(یَحْزُنُنی)نك فاعلیدر. مآل منیفی «یحزننی ذهابکم» دیمکدر[١] تقدیر کلام، «یحزننی تصوّر ذهابکم»در.

سزك آنی آلوب کتمکز شویله طورسون، الآن بوطلب وتصوّرکز بیله بنی محزون ایدر. زیرا آنك مفارقتی آجیسنه تحمّل یوقدر، صبرم آزدر.

فائده

یحزننی تصوّر ذهابکم

بوتقدیر ایله [لام] مضارعی حاله تخصیص ایله‌یکیچون مستقبلده‌کی ذهاب، حالده‌کی حزنه نصل فاعل اوله‌بیلیرکه او حالده فعلك فاعل اوزرینه تقدّمی لازم کلیر، بو ایسه جائز دکلدر دیه وارد اولان اعتراض مندفع اولور. لکن شهاب خفاجی: بو اعتراض فاعل نحوی ایله فاعل حقیقینك بینلرینی عدم فرقدن نشأت ایتمش بر مغلطه‌دن عبارت اولوب بوکبی یرلرده تقدیره، تأویله حاجت یوقدر دیه تحقیق ایتمشدر. تفصیل ایستین حاشیه‌سنه مراجعت ایتسون.

---

[١] هذا اعتذار منه علیه السلام فی عدم مساعدة مسئولهم.

وَاَخافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غافِلُونَ

بونکله برابر سز ---- اویونه طالمکز، یاخود حفظنه‌قلت اهتمامکز جهتیله — آندن غافل بولندیغکز حالده آنی قورت یر دیه‌ده خوف ایلرم.

—

اورالری قورت یاتاغی یرلر ایمش، آنکچون یعقوب علیه السلام بویله بیورمشلردر.

بر روایته کوره‌ده نبیّ مشارالیه حضرتلری یوسف علیه السلامی قورت قاپمش اولدیغنی اوّلجه رؤیاسنده کورمش ایدی، آنکچون قورتدن حذر بیوررلر ایدی.

ازان ترسم کزو غافل نشینید
زغفلت صورت حالش نبینید
درین دیرینه دشت محنت انکیز
کهن کرکی برو دندان کند تیز

معمافیه شواحتراز واحتیاطیله برابر عاقبت یوسف علیه السلامی قرداشلرینه تسلیم ایدوب صحرایه کوندرمکه موافقت بیوردیلر. چونکه حکم قدر، لایتغیّردر.

این هم ازتأثیر حکمست وقدر
چاه می بینی ونتوانی حذر

دیرلرکه:

«وَاَخافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ» کلامی عادتا تلقین جواب یولنده یعقوب علیه السلامك مبارك لسانندن من غیر قصدٍ صدور ایتمشدر. بو کلام «ما غَرَّكَ بِرَبِّكَ الكريم» قول کریمنك اسلوبی اوزره واقع اولمشدر.

البلاءُ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ

(دارمی) ابن عمردن «رضی الله عنهما» شوحدیث شریفی روایت ایتمش، دیمشدرکه: سیّد الانبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمز «لا تُلَقِّنُوا النّاسَ فیکذبون فانّ بنی یعقوب (علیه السلام) لم یعلموا انّ الذّئب یأکل النّاس فلمّا لَقَّنَهُمْ: [اِنِّی اَخافُ اَنْ یَأْکُلَهُ الذِّئْبُ] قالوا اَکَلَهُ الذِّئْبُ» بیورمشلردر. «کذا فی جامع الکبیر»

خصمه تلقین حجّت، جائز دکلدر. زیرا شوحدیثِ حکمت تحدیث نبویدنده مستفاد اولدیغی اوزره یعقوب علیه السلامك مخادیم کرامیده قورت انسانی یدیکنی اوّلدن بیلمزلردی. وقتاکه مشار الیه حضرتلری آنلره «بن یوسف علیه السلامی قورت یر دیه قورقارم!» دیوب تلقین حجت بیوردیلر؛ آنلرده «یوسف علیه السلامی قورت یدی!» دیدیلر.

—

اخوهٔ موما الیهم پدر بزرکوارلرینك سالف الذّکر اعتذارلرینه جواباً:

قالُوا!

دیدیلرکه:

لَئِنْ اَکَلَهُ الذِّئْبُ

والله اکر آنی قورت یرسه،

—

لَئِنْ

بونده‌کی لام مفتوحه‌نك فائده‌سی نه‌در؟

بوسؤاله ایکی وجه ایله جواب ویرلمشدر؟

وجه اوّل — «اِنْ» شرطك جزایی مستلزم اولدیغنی افاده ایدر. مآلی «اکر آنی قورت یرسه او تقدیرجه بز دیمك که عَجَزَه وتَبَهْکارانز. (یاخود) خسار ودمار ایله یاد ایدلمکه، یعنی حقمزده «خسرهم الله ودمّرهم» دینلمکه شایانز» دیمك اولوب ایشته بو لام، مجرّد شو استلزامی تأکید ایچون کلمه‌یه داخل اولمشدر.

وجه ثانی — صاحب کشاف دیدی‌که: بولام، اضمار قَسَمه دلالت ایدر. «واللهِ لئن اکله الذّئبُ لَکُنّا خاسِرِینَ» تقدیرنده‌در.

لاحقه

لامات مفتوحه‌نك ایکنجیسی اولان «لام مُوَطِّئَه» وتعبیر آخر ایله (لام مُؤْذِنَه) درکه جملهٔ شرطیه‌نك اداتنه داخل اولوب کلامك شرطه

دکل، قسمه بنا ایدلمش اولدیغی ایذان واعلان ایدیجی لامدر. «کذا فی المقتضب»

—

وَنَحْنُ عُصْبَةٌ

واو، حالیه‌در.

حال بوکه بز برجماعت اقویایز.

اِنَّا اِذاً لَخَاسِرُونَ

اوتقدیرجه دیمك‌که بز ضعفایز، مغبونلرز.

یاخود خسار ایله مدعوّ اولمغه سزاوارز.

قاضی بیضاوی، بو وجه ایله معنی ویرمشدر.

امام فخر رازی‌ده بو نظم جلیلك تفسیرنده وجوه آتیه‌یی بیان ایتمشدر.

وجه اوّل — (خاسرون)ك معناسی: «هالکون عجزاً وضعفاً» دیمکدر. «اِنْ اَطَعْتُمْ بَشَراً مِثْلَکُمْ اِنَّکُمْ اِذاً لَخَاسِرُونَ» آیت جلیله‌سی بونك نظیریدر. چونکه بو آیت جلیله‌ده‌کی (لَخَاسِرُونَ) کلمه‌سنی‌ده (لَعَاجِزُونَ) ایله تفسیر ایتمشلردر.

وجه ثانی — کندیلری حاضر ایکن قرداشلرینی قورت ییه‌جك اولورسه، حقلرنده «خسرهم الله ودمّرهم» دینلمکله، جمله‌سی خسار ودمار ایله یاد ایدلمکه سزاوار اولسونلر مألنی افاده ایدر کندیلرینه عائد بر بددعادر.

وجه ثالث — بز اکر قرداشمزی — کندینه برمکروه ایرشمکدن قورویه‌ماز صاقینه‌مازسه‌ق یا مواشیمزی محافظه‌یه نصل مقتدر اوله‌بیلیرز؟

—

تفصیلات مبسوطه‌دن مستبان اولدیغی اوزره یعقوب علیه السلام فرزند حبیب ونجیبنی صحرایه کوندرمك ایسته‌مامسنك سببنی بیانده ایکی معذرت سرد ایلمش، «آنی آلوب کیتمکز شویله طورسون، بو طلب وتصورکز بیله بنی محزون ایدر. بونکله برابر قورقارم‌که اویونه طالارسکز، حفظنه لایقیله اهتمام ایتمزسکزده بو غفلتکزدن بالاستفاده آنی قورت یر.» بیورمشدی. اخوهٔ موما الیهم ایسه یالکز عذر ثانی‌یه جواب ویروب عذر اولی مسکوت عنه براقدیلر.

بونك سببنی بیانده دیمشلردرکه:

آنلرك یوسف علیه السلامه اولان قیصقانجلقلری عذر اول سببیله ایدی. وقتاکه بو معنایی بالذات پدرلرینك مبارك لسانندن ایشتدیلر، جوابندن تغافل ایدی ویردیلر.

§

قوله تعالی

«فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فِى غَيَابَةِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ.»

§

ترجمهٔ مآل منیفی — : [پدرلری یوسف علیه السلامه اذن ویردی وآنی قرداشلریله برابر صحرایه کوندردی] وقتاکه قرداشلری یوسف علیه السلامی آلوب کتدیلر [آکا یاپه‌جقلرینی یاپدیلر] وآنی قیونك دیبنه براقمغه عزم ایتدیلر؛ بزده — ازالهٔ وحشت، وتبشیر امر عاقبت ایچون — آکا مَلَك واسطه‌سیله وحی ایلدك که: غم چکمه، البته سن شو سوء حالدن، شو ضیق مجالدن قورتیلورسین، وبو ایتدکلری ایشدن آنلره خبر ویررسین. حال بوکه کندیلرینك خیال وخاطرلرینه بیله کلمین او وقتکی علو شانك، سمو مکانك جهتیله سنك یوسف اولدیغکی بیله‌مزلر.

§

تفسیر وایضاح — بو آیت جلیله مبادیٔ ابتلاء جناب یوسف علیه السلامی مشعردر.

تفسیره شروعدن مقدم (روح البیان) دن نقلاً دیرز که:

جمال وکمال، ملك خاص مولای متعالدر. جمال وکمالك عبده نسبتی مجازیدر. بناءً علیه جمال وکمال صاحبی اولان بختیاران بندکان خدایه سزاوار اولان حال، علائق ماسوادن بالانقطاع حرّ اولمغه، قیود واضافاتدن قورتلمغه چالیشمق، هرشی ملك خدا اولدیغنی بیلوب حضرت پروردکاره عبد محض اولمقدر.

جامی

کسوت خواجکی وخلعت شاهی چه‌کند
هرکرا غاشیهٔ بندکیت بردوش است

مع مافیه طریق تصفیه سهل السلوك دکلدر. صعب ودشواردر. ادب ومحبت او یولك جملهٔ اسبابندندر. بوسره مبنیدرکه حبیب ادیب خدا، رسول مجتبی افندمز: «ما اُوذِیَ نَبِیٌّ مِثلَ ما اُوذِیتُ» بیورمشلردر. «هیچ بر پیغمبر ذیشان، بنم صفوتیاب اولدیغم قدر صفوت پذیر اوله‌مامشدر.» مآل منیفنی مفید اولان شو حدیث عالی، جالب انظار اعالیدر.

ایشته شو طریق تصفیه‌نك غبار محنتدن بر ذرهٔ ناچیز، کشف وکرامتك چوغندن عزیزدر.

بو عالم ابتلاده هیچ کیمسه یوق‌که جناب کردکار، اصفیاسنی مبتلا ایتدیکی بلالره بکزر بربلایه آنی کرفتار ایتسون‌ده او دردمند بختیاری کندی ذات احدیت وعبودیتی ایچون اختیار ایله کامکار بیورمسون.

«والله الهادی الی الحقائق»

—

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ

وقتاکه یوسف علیه السلامی آلوب کتدیلر.

«ذهبوا» ده‌کی ضمیر جمع یوسف علیه السلامك برادرلرینه راجع اولدیغی محتاج بیان دکلدر.

[لَمَّا] حین، یاخود «اذ» معناسنه اوله‌رق ظرف زماندر. ادات شرط کبی استعمال اولنوب شرط ایله جواب اقتضا ایدر. شرط، لفظاً یاخود معنیً ماضی اولور. جوابه کلنجه، اوده شرط کبی لفظاً یاخود

معنیً ماضی اولور یاخود (فا) یه و (اذا فجائیه) یه مقارن جملهٔ اسمیه بولنور.[١]

بو آیت جلیله‌ده ایسه لمانك جوابی محذوفدر. «فلمّا ذَهَبُوا بِهِ — فَعَلُوا بِهِ ما فَعَلُوا مِنَ الاذی» دیه بر جواب تقدیر اولنور.

آیت جلیله‌ده بر محذوف دیگر دها واردرکه شیخ زاده آنی بر وجه آتی تقدیر ایتمشدر:

«قالوا لئن اکله الذئب ونحن عصبة انّا اذاً لخاسرون» [فاذن له وارسله مَعَهُمْ] «فلما ذهبوا به [فعلوا ما فعلوا به»]

ایشته «فلما ذهبوا به» قول کریمی سالف الذکر [فاذن له وارسله معهم] عبارهٔ محذوفه‌سنه متصلدر.

لمانك جوابی لاجل التهویل حذف اولنمشدر. اخوهٔ موما الیهمك جرملری او قدر بیوك، جنایتلری اوقدر چوق ایمش که علی وجه التعیین صحیفهٔ ذکر وبیانه صیغمیور گبی بر نکته‌یی مفیددر.

وَاَجْمَعُوا

اجماع، فی الاصل عزم مصمم معناسنه‌در. بناءً علیه بو آیت جلیله‌دکی (اجمعوا) کلمه‌سنی بیضاوی و سائرلری (ای عزموا) دیه تفسیر ایتمشلردر.

[١] فلما نجاهم الی البر فنهم مقتصد. فلما نجاهم الی البر اذاهم یشرکون.

اَنْ يَجْعَلُوهُ

(اَجْمَعُوا) نك مفعولیدر.

فِى غَيَابَةِ اَلْجُبِّ

(غیابه) نك (جب) ك معنالری بالاده کچدی.

بیضاوی علیه الرحمه «یوسف علیه السلامك براغلدیغی قیو بیت مقدسدر.» دیمش ایسه‌ده ابو السعود افندی مرحوم بو قوله اعتراض ایدوب «يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ اَلسَّيَّارَةِ» تعلیلی، بو قولك عدم صحتنه دلیلدر. برده نص قرآنایله ثابتدرکه یوسف علیه‌السلامك قرداشلری پدرلرینك یانندن آیرلدقلری کونك آخرنده ینه نزد مشارالیهه عودت ایتمشلردر. حضرت یعقوبك اقامتکاهیله بیت مقدسك آره‌سنده ایسه مرحله‌لر واردر.» دیمشدر.

ینه تفسیر بیضاویده مسطوردرکه جُبِّ یوسف، دیگر بر قوله گوره (اُرْدُنْ) ده بر قیو در. (یاخود) مصر ایله مَدْيَنْ آره‌سنده، (یاخود) یعقوب علیه السلامك اقامتکاهنه اوچ فرسخ مسافه‌ده کائن بر قیودر. یعقوب علیه السلامك اقامتکاهی (اُرْدُنْ) نواحیسندن (کنعان) ایلی ایدی. (مَدْيَنْ) ده او نواحی جمله‌سندندر.

[شهاب دیرکه: (اردن) همزه‌نك ضمی، رانك سکونی، دال مهمله‌نك ضمی، نونك تشدیدیله مضبوط اولوب قاموسده «دالك تشدیدیله» دینلمسی طغیان قلمدن ناشیدر.]

وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ

ارسال مَلَكله آكا اعلام ايلدك كه :

لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ

سن شمدى بولنديغك اسفناك حالدن، ضيق مجالدن البته خلاص اولوب بوسكا ياپدقلرينى آنلره اويله بر وقتده خبر ويره‌جكسين كه، كنديلرينك خيال وخاطرلرينه بيله كلمين او وقتكى علو شانك، سمو مكانك جهتيله سنك يوسف اولديغكى آنلر بيله‌ميه‌جكلردر. يعنى شمديكى حالكله او وقت بولنه‌جغك حال بيننده تباين عظيم اولمق حسبيله سنك يوسف اولديغكى آنلر طانيه‌ميه‌جقلردر . چونكه بوسكا ياپدقلرى ايشى آنلره خبر ويره‌جكك زمان، سن اويله بر علو شانه، بر سمو مكانه مالك بولنه‌جقسين كه ، او حال وشانك، آنلرك خيال وخاطرلرينه بيله كله‌ميه‌جكندن هيچ برى سنى تشخيص ايده‌ميه‌جكدر.

—

(وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ) قول كريمنك (ايحا)يه متعلق اولمسى‌ده جائزدر. او حالده نظم جليله « اِنَّا آنَسْنَاهُ بِالْوَحِى وَاَزَلْنَا عَنْ قَلْبِهِ الْوَحْشَةَ الَّتِى اَوْرَثُوهُ وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ بِذٰلِكَ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُ مُسْتَوْحِشٌ لَا اَنِيسَ لَهُ » سياقنده معنى ويريليركه : بز آنى وحى ايله ايناس ايدوب قرداشلرينك كنديسنه ايراث ايلدكلرى وحشتى مبارك قلبندن كيدردك. آنلر ايسه

بزم بو ايناسمزدن بى خبر اولوب يوسف عليه السلامى انيسدن محروم، مستوحش بر حالده‌در صانيرلردى ديمكدر .

تاء خطابه بدل نون متكلم ايله « لننبئنهم » ده اوقوندى. بو صورتده نظم جليل، برادران جناب يوسف عليه السلامه معناى وعيدى متضمن اولمش اولور. « وَهُمْ لَايَشْعُرُونَ » قول كريمى‌ده آنجق (اَوْحَيْنَا »يه متعلق اولور .

§

امام فخر رازى

وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ

بو نظم جليلدن مستفاد اولان وحى ايله مراد نه‌در ؟

بو بابده علماء كرامك ايكى قولى واردر .

قول اول

بو (وحى) دن مراد، نبوت ورسالتدر .

بو، محققيندن بر طائفهٔ عظيمه‌نك قوليدر.

—

شو وحى آلهينك نزولنده يوسف عليه السلام سن بلوغه واصل اولمشمى ايدى، يوقسه هنوز صبى نا بالغمى ايدى ؟

بوراسى اختلافليدر.

محققين مشارالیهمدن كيميسى ديدى كه : بالغ ايدى، سنّ سعادتلرى اون يدى‌يه واصل ايدى.

كيميسى ديدى كه : صغير ايدى، شو قدر كه بارى تعالى وتقدس

حضرتلری قدرت آلهیه‌سیله عقلنی اکمال ایدوب کندینی تلقئ وحی ونبوته صالح برحاله ایصال ایلدی. حضرت عیسی علیه السلام حقنده واقع اولدیغی کبی.

قول ثانی

بو(وحی) دن مراد، الهامدر.

«وَاَوْحَيْنَا اِلٰى اُمِّ مُوسٰى» و«وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ» آیت جلیله‌لرنده مذکور اولان وحی آلهیدن مراد، الهام ربانی اولدیغی کبی.

امام المفسرین بیوررلرکه:

قول اول، حائز نصاب اولویتدر؛ زیرا (وحی) دن ظاهر اولان معنی‌ده بودر. شوقدرکه بوراده برسؤال وارد اولور: نبوت ورسالت، تبلیغ احکام ایچوندر، حال بوکه یوسف علیه‌السلام قعر چاهده ایکن. اوراده رسالتنی تبلیغ ایده‌جك کیمسه یوق ایدی؛ ایمدی اویله برزمانده، بویله برمکانده منصب جلیل نبوتی احراز بیورمش اولمسی، نصل معقول اوله‌بیلیر؟

بو سؤاله‌ده شویله جواب ویریلیر:

حکیم لم یزل حضرتلری آنی اووقت وحی وتنزیل ایله تشریف، برمدت صکره رسالتنی تبلیغ ایله‌ده مأمور بیورمش اولمسی ممتنع دکلدر. وحی وتنزیلی، امرتبلیغه تقدیمك فائده‌سی‌ده اومعصوم بلازده‌یی تأنیس، نفس نفیسنی تسکین، مبارك قلبندن اندوه و وحشتی ازاله کبی شیلردر.

لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

بو نظم جلیلك‌ده تفسیرنده ایکی قول واردر.

قول اول

«برکون کله‌جك که، اوکونکی علو شانك، سمو مکانك جهتیله سنك برادر ستمدیده‌لری یوسف اولدیغك خاطرلرینه بیله خطور ایتمدیکی حالده سن آنلرك بو سوء صنیعلرینی کندیلرینه خبر ویره‌جکسین» دیمکدر.

الله تعالی حضرتلرینك بونی وحی ایله بیلدیرمسندن مراد، یوسف علیه السلامك او اثناده گرفتار اولدیغی قید محنتدن قریباً آزاد، قرداشلرینك بالآخره کندینه مطیع ومنقاد اوله‌جغنی تبشیر ایله مبارك قلبنی تقویه وشاد ایتمکدر.

مرویدرکه: قحط سنه‌لرنده ذخیره طلبی ایچون یعقوب علیه السلامك مخادیم کرامی مصره واروب حضور جناب یوسفده (علیه السلام) حائز شرف مثول اولدقلرنده یوسف علیه السلام، آنلری درحال طانیدی، فقط حضرت یوسف (علیه السلام) غائب اوله‌لی روایت صحیحه‌یه کوره یکرمی بر ییل اولمشدی. او وقتدن بری کندیسندن برخبر آلنه‌مامش اولمسیله قرداشلری آنك صاغلغندن بیله امیدی کسمشلردی. او سببله بونلر حضورنده شرفیاب مثول اولدقلری ذات عالیقدرك یوسف علیه السلام اولدیغنی اصلا خاطرلرینه بیله کتیرمدیلر.

یوسف علیه السلام، برصو قدحنی مبارك النه آلوب طنقرداتدی،

و آنلره «بو قدح نه سویلیور بیلیرمیسکز؟» دیه صوردی. خیر، بیلمز دیدیلر.

دیدی‌که: «بو قدح بر غریب، وقعه‌دن خبر ویرییور! دییورکه: سزك یوسف، نامنده لاب بر قرداشکز دها وار ایدی. سزدن زیاده باباکزك مقرّب و محبوبی ایدی. سز او قرداشکزی برحیله ایله باباکزدن آییروب قیره کوتوردیکز، بر قیونك دیبنه براقدیکز، صکره دونوب باباکزه «یوسفی قورت یدی!» دیه یالان سویلدیکز.»

ایشته «لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا» نظم جلیلنك سرّی بو وجه ایله ظاهر اولمش، جناب حقّك وعد کریمی حق اولدیغی میدانه چیقمشدر.

قول ثانی

مراد الٰهی، شو مضمون اوللیدر:

«قرداشلرك وحی وتنزیل ایله تشرّفکدن بی‌خبر اولدقلری حالده سن آنلرك یاپدقلری ایشی کندیلرینه خبر ویره‌جکسین دیه قعر چاهده ایکن یوسف علیه السلامه وحی ایله بیلدیردك.»

—

او وقت کندینه وحی الٰهینك نزولنی یوسف علیه السلام قرداشلرندن نیچون کیزله‌دی؟

شاید جناب معلّا القابنك وحی وتنزیل ایله تشرّفنی‌ده حسّ ایتسه‌لردی، احتمال که حسدلری آرتاردی‌ده قتل واعدامنه قدر یوررلردی. آنکچون مکتوم طوتمغه مجبور اولدی.

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

تفسیر اوّله کوره شو قول کریمه معنی ویریله‌جك اولورسه، «لتنبئنهم بامرهم هذا الخ» نظم جلیلی، یوسف علیه‌السلامك کندینی باباسندن ستر ایتمکه، یعنی وحی وتنزیل ایله شرفیاب اولدیغنی باباسنه بیلدیرمامکه، حال وشاننی آکلاتمامغه دائر برامر مخصوص الٰهی اولمق اوزره تلقّی ایدلمك لازم کلیر.

بو سببدن ناشیدرکه، پدر بزرکوارینك کندینه درکار اولان وجد ومحبّتنی رعنا بیلدیکی حالده مجرّد، امر الٰهی‌یه مخالفت ایتمش اولور خوفیله طول مدّت، کندی حال وشاننی او پیر روشن ضمیره بیلدیرمکه اجتسار ایده‌مامش، آیریلق آجیسنی یوتمغه قاتلانمشدر.

الحاصل جناب حقه رجوعی چوغالمق، فکری دنیادن بالکلیه قطع علائق ایتمك، عبودیّت خالصهٔ خداده — مِحَن ومَشاق شدیده‌یه تحمّلسز وصولی ممکن اولمیان — بر درجهٔ علیایه واصل اولمق ایچون حکیم قدیر، غموم شدیده‌نك، هموم عظیمه‌نك حضرت یعقوبه (علیه السلام) ایصالنی تقدیر بیورمشدی. تقدیر خدا ایسه ممتنع التغییردر.

«والله اعلم»

§

قوله تعالی

«وَجَاؤُا اَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ. قَالُوا يَا اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ

وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ. وَجَاؤُا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ. قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ.»

§

ترجمهٔ مآل منيفى — . [اخوهٔ موما اليهم] آقشام وقتى آغلاشه‌رق پدرلرينه كلديلر. [يعقوب عليه السلام، صيحه‌لرينى ايشيدنجه، برصداى فزعفزا ايله يا هو! سزه نه اولدى؟ يوسف نره‌ده؟ ديه صوردى] قوشو قوشمغه (ياخود) اوق يارشى ايتمكه كيدوب يوسف عليه السلامى متاعمزك يانـنده براقمش ايدك، قورت كلوب آنى يدى! بز كرچك ايسـه‌كده، سن [بزه اولان سوء ظنّك، يوسف عليه‌السلامه اولان فرط محبّتك سببيله] بزه اينانمازسين ديديلر ويوسف عليـه السلامك يالان قان ايله آلوده اولان كوملكنى كتيرديلر. يعقوب عليه السـلام [كوملكى آلوب كوردى‌كه يرتيغى يوق، آنلره وجـه عتاب اوزره] ديدى‌كه: [خير، سوزكز طوغرى دكل] بلكه سزك نفسكز بر امر عظيمى، [يعنى يوسف عليه السـلامك هلاكنى] سزه زينتلـنديروب آسان كوستردى. ايمدى بنم امرم، صبر جميلدر. يوسف عليه السلامك شانده‌كى كذبكزه صبر ايچون اللّهدن مددخواه اولورم.

§

تفسير وايضاح — . يعقوب عليه السلامك ابتلاسى ايشته بوندن باشلار.

اخوهٔ موما اليهم، يوسف عليه‌السلامى قيويه القا ايتدكلرى وقت، صرتندن كوملكنى چيقاروب آلمشلر، صكره «قورت يدى!» سوزينى پدرلرينه ايناندرمق ايچون اوزرينه يالان قان سورمشلر ايدى. آقشام وقتى كوملكى مستصحباً آغلاشه‌رق، پدرلرينه كلديلر. يعقوب عليه السلام، آنلرك ظاهراً كريه‌بار تأثّر اولدقلرينى كورنجه: «اوغللرم! سزه نه اولدى؟ يوقسه مواشيكزه‌مى بر آفت اصابت ايتدى؟» ديدى.

خير، مصيبت آندن‌ده بيوكدر ديديلر.

بو دفعه دها زياده شبهه‌لنه‌رك، «او نه؟ يوسف نره‌ده؟» ديدى.

بابا! بز قوشو قوشمغه، (ياخود) اوق يارشى ايتمكه كيدوب يوسفى متاعمزك يانـنده براقمش ايدك؛ قورت كلوب آنى يدى! ديديلر.

حضرت يعقوب عليه السلام، عاقبت قورقديغنه اوغرادى، بو قره خبر، سيف قاطع كبى جكرينى طوغرادى. مبارك چشم لاهوتى نگاهى كريهٔ بى اختيار ايله چشمه سـاره دوندى، «واه يوسفم!» ديوب النى پيراهنـه صوندى. پيراهن ايسه اكرچـه خون آلود ايدى؛ فقط يرتيغى مفقود ايدى.

يعقوب عليه السلام، بو امارهٔ قاطعه ايله يالانلرينه حكم ايلدى. «بو نه حليم قورت ايمش كه اوغلجغزمك اتنى يمش‌ده كوملكنى يرتمامش!» ديدى ونص كريمه‌ده مصرّح اولديغى وجـه ايله، «بلكه

سزك نفسكز هلاك يوسف كبى بر امر عظيمى سزه تزيين ايدوب آسان كوستردى! ايمدى بنم ايشم صبر جميلدر، يوسف عليه السلام، شانندەكى كذبكزه صبر ايچون جناب اللّهدن مدد خواه اولورم» جوابيله آنلره عتاب ايلدى.

فى الواقع اخوۀ موماالیهم بوراسنى دوشونەمديلر. كوملكك اوتەسنى بريسنى يیرتمش اولسەلردى، صنيعەلرى بويله تز آكلاشلمازدى. لكن معصيتى فضاحت، تعقيب ايتمامك ممكن دكلدر. بناءً عليه حق تعالى حضرتلرى شق پیراهنى خاطرلرينه كتيرمامش اولديغندن پدر محترملرى شو اماره ايله تقصيرلرينه حكم ايلمشدر.

ينه روايت اولنوركه:

شو محاورەدن صكره اخوۀ موما الیهم تحويل لسان ايدەرك: «خير، قورت يمدى، خرسزلر اولدوردى!» ديمشلر. يعقوب عليه السلامده: «بو دها غريب! او نصل خرسز ايمش كه كنديسنه بركونه ضرر ايتمك احتمالى اولميان بر صغيرِ معصومى اولدوررده صرتندەكى كوملكى آلماز؟ حال بوكه خرسزك احتياجى چوجغك قتلنه دكل، كوملكنه اوله بيلير» جوابنى ويرمش ومخدوملرينك اقوالنده كوريلن اضطراب واختلاف، تقصيرلرينى ضمناً اعتراف ديمك اولمغله او دم ماتمده او نبىّ محترم: «فصبرٌ جميلٌ واللّهُ المُسْتَعانُ علىٰ ما تَصِفُونَ» ديوب اوغللرينك قولنجه، احتمالِ هلاك يوسف (عليه السلام) مصيبتنه صبر وتحمل ايچون جناب ربّ مستعاندن عون ومدد ايستەمشدر.

—

وَجاؤُا اَباهُمْ عِشاءً يَبْكُونَ

اخوۀ موما اليهم آقشام اوستى آغلاشەرق بابالرينه كلديلر.

بو نظم جليل (فَلَمّا ذَهَبُوا بِهِ ـ الآيه) قول كريمنه متّصلدر. «واو حينا اليه. . .» آره يرده جملهٔ معترضەدر.

عِشاءً

بونك انتصابى ظرفيّت اوزرينه مبنيدر. «جاؤا فى هذا الوقت» ديمكدر.

«عشاء» عينك كسريله آخر نهاردر.

[آخر نهاردن نصف الليله قدردر، غروب شمسدن ياتسو وقتنه قدردر، زوال شمسدن غروب شمسه قدردر، زوالدن طلوع فجره قدردر] دينلرده واردر.

تفسير ابو الليثدەده (عشاء) بعد العصردر دينلمش.

«عشائين» مغربله ياتسودر.

برده «عشاء» كوزه عارض اولور بر ظلمتدر. بويله كوزى دومانلى اولان ارككه «رجلٌ اَعْشىٰ» وقادينه «اِمرأةٌ عَشواء» دينير.

«يخبط خبط عشواء» ياخود «خبط خبط عشواء» ضرب مثلى بومعنادن مأخوذدر.

عَشِىَ، كوزى كور اولدى ديمكدر.

عُشْوَه، شعله معناسنه در.

« عشوت النّار » — قصدتها ليلاً — ديمك اولوب شعله معناسنه اولان (عُشوه) بو معنادن آلنمشدر.

آيت جليله‌ده‌كی (عِشاءً) كلمهٔ جليله‌سی (عُشَيًّا) ده اوقوندی. (عشياً) كوزه عارض اولان ظلمت معناسنه كلن (عشی) نك مصغّريدر. تصغيرده تقليل ايچوندر. صانكه اخوهٔ مومااليهمك كثرت تباكيلرندن اويله ظن اولونوردی‌كه كوزلرينه ضعف عارض اولمشدر.

«عُشىٰ» ده — ضم وقصر ايله — بر قرائتدر.

(عُشىٰ) صفت مشبهه اولان (اعشى) نك صيغهٔ الجمعيدر.

قاضی بيضاوی بويله ديدكدن صكره: « ای عُشواً من البكاء» عبارهٔ مفسره‌سنی‌ده علاوهٔ مقال ايده‌رك قياسه باقيليرسه (اعشى) نك صيغهٔ الجمعی (حُمْر) وزننده (عُشو) اولمق لازم كله‌جكنه اشارت بيورمشدر.

بو قرائتدن مقصود، شدت بُكا ونحيده مبالغه‌در، حقيقت بُكا دكلدر. يعنی اخوهٔ مومااليهمك كثرت بكادن كنديلرينه ضعف بصر عارض اوله‌يازدی.

يَبْكُونَ

قاضی بيضاوی: « متباكين » ديه تفسير ايتمشدر. يعنی (يبكون) كلمهٔ جليله‌سی تفاعل معناسنه ثلاثيدر. (جاؤا) نك فاعلندن جملهٔ حاليه‌در. « متباكی اولدقلری حالده كلديلر » ديمكدر. لكن، (ثلاثی) نك تفاعل معناسنه استعمالی قليلدر. احتمال كه حضرت مفسرك مرادی، حاصل معنايی بيان اوله.

مقتضای ظاهر بودركه، اخوهٔ مومااليهم حقيقةً باكی دكل، متباكی ايديلر. لكن تباكيدن ثلاثی صيغه‌سنه عدول بيورلدی‌كه بُكالرينك استمرارينه واظهار بُكا خصوصنده‌كی اجتهادلرينه دلالت ايتسون. تا كه متباكی اولدقلری آكلاشلمسون، بلكه حقيقةً باكی اولدقلرينه حكم اولنسون‌ده مكر وحيله‌لری ميدانه چيقمسون.

بو صورتده قاضی بيضاوينك «مُتَبَاكِين» قوليله تفسيری نفس الامری بياندر. (يَبْكُونَ) تعبيری‌ده كنديلرندن ظن اولنديغنه كوره‌در. چونكه آنلری كورن، حزنلرندن جِدّاً آغلادرلر ظن ايدردی. حال‌بوكه آنلرك آغلامه‌لری حقيقی آغلامق دكل، ستر حال ايچون زوراكی آغلاشمق ايدی.

تباكی، تكلّفله — يعنی حقيقی وحزندن ناشی اولميه‌رق زوراكی آغلاشمق معناسنه‌در.

مرويدركه، زوجندن شكايت ايچون مشهور قاضی شُرَيْحك حضورينه چيقان برخاتون، رقت انكيز برصوت حزين وچشم نمكين ايله تقرير دعوی ايتديكنی بالتصادف مجلسده حاضر بولنوب كورن (امام شعبی) قادينك كريهٔ بی اختيارينه باقه‌رق حقيقةً مظلومه اولديغنه ذهاب ايله قاضیٔ مشار اليهه خطاباً: « يا ابا اميه! بن صانيرم‌كه شو دردمند قادين، مظلومه اولسه‌كركدر، باقسه‌كز آ نصل هونكور هونكور آغلايور! » ديدی.

قاضی شُرَيْح، كولومسه‌يه‌رك ديدی‌كه: ييلزميسين يوسف عليه

السلامك قرداشلری‌ده بویله آغلاشه‌رق پدرلرینه کلمشلر ایدی؛ حال ـ بوکه . . . ایشته کوزلر بعضاً اویله یالاندن‌ده اشکبار اولور. بناءً علیه سرشـك دیده هیچ بر وقت دلیـل مظلومیت ، حجّت برائت اوله‌ماز. حاکم، قاضی، حکمنده، قضـاسنده آنجق حقی کوزتملیدر. حقك غیریله قضاء روا دکلدر.

مثنوی

زاریٔ مضطر نشسته معنویست
زاریٔ نزد دروغ آن غویست
کریهٔ اخوان یوسـف حیلتست
که درو نشان پرزرشك وعلتست

قَالُوا يَا اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ

دیدیلرکه: ای بابامز! بز قوشو قوشمغه (یاخود) اوق یارشی ایتمکه کتمشیدك .

استباق

(عَدو) ایله، یاخود (رَمی) ایله اولور.

عدو، سکردشمك رَمی، اوق آتشمقدر. مع مافیه رَمی، یالکز اوق آتشمغه‌ده منحصر اولمیوب مطلقا آتمق معناسنه اولمغله مثلا: عصرمزده طوپ وتفنك ایله ایدیلن مسابقه‌یه‌ده شمولی واردر.

آیت جلیـله‌ده مذکور اولان استباقدن مراد، اوق آتشمه‌می؟ سکردشمه‌می؟ بوراسی بین العلماء اختلافلیدر.

زجّاج دیدی‌که:

اخوهٔ موما الیهمك استباق ایله مرادلری اوق یارشی ایدی . «استباق» لفظنك بو معناده استعمال اولندیغنـه فخر الانام علیه الصّلاة والسلام افنـدمزك : «لاسَبَقَ اِلّا فی خُفٍّ او نَصْلٍ او حافِرٍ» حدیث شریفلری‌ده دلیلدر.

—

سَبَق، — فتحتین ایله — یارش وقوشی ایدنلرك اورته‌یه قویدقلری اوکدله دینیر.

خف ، — خاء معجمه‌نك ضمّی ، فانك تشـدیدیله — دوه‌نك طبانی دریسـنك بریکدیکی یره دینیر. آت ، قاطر قسمنك (حافر)ی منزله‌سنده‌در.

حافر، طوار وسائر مواشینك طرناغنه دینیر.

بونلر، یعنی «خُفّ، حافر» جزء اعظم اولملریله (خُفّ) دوه‌نك، (حافر) آت، قاطر قسمنك وجودلرندن کنایه اولور.

نصل، — نونك فتحی، صاد مهمله‌نك سکونیله — اوق ومزراق تمرنه دینیر.

حدیث شریفده‌کی (نَصل) ایله مراد (رمی) درکه بونك‌ده اصلی اوق ایله‌در. هانکیسی اوقنی دهـا اوزاغه آته بیله‌جکی، یاخود هانکیسی

هدفه اصابت ایتدیره‌جکی بیلمك واورته‌یه قونیلان اوکدلی آلمق ایچون ایکی کشی بیننده اوق یارشی ایتمك دیمکدر.

زمانمزده تفنك وسائر آلات جنك ایله ایدیلن نشان تعلیملری‌ده بو قبیلدندر.

ایشته فی الاصل بومعنایه موضوع اولان استباق، لفظی بالآخره مترامیلره وصف اوله‌رق یارش ایدن ایکی کیمسه ایچون تثنیه صیغه‌سیله (اِسْتَبَقَا) و(تَسَابَقَا) دینیلدی.

استباقك شوتفسیری صحیح اولدیغنه عبد اللهك قرائتی‌ده دلالت ایدر. موما الیه «اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ»ده‌کی (نستبق) یرینه (نَنْتَضِلُ) اوقوردی.

«انتضال» فضل، وزننده اولان (نضل)دن افتعالدرکه، اوق آتشمقده خصمی کچمك معناسنه اولوب مغالبه بابنده مستعملدر.

—

استباق، حقنده‌کی قول ثانی سُدّی ومقاتلکدر.

مشار الیهما دیمشلرکه: شو آیت جلیله‌ده مذکور اولان استباقدن مراد، بری برینی کچمك ایچون سکردشمك وقوشمقدر.

دینیرسه‌که:

یوسف علیه السلامك قرداشلری صاچلی صقاللی بابا یکیت آدملر ایدیلر، بویله چوجقلره لائق اولان سکردشمك، قوشمق کبی اویونجقلر آنلره یاقیشیرمی ایدی؟

دیرزکه:

آنلرك بویله سکردشمسی، قوششمسی بر نوع محاربه تقلیدی ایدی؛ سواری حربنده کرّ وفرّه آلیشمق، بینیجیلکده ادمان حاصل ایتمك ایچون ارباب حرب بیننده آت یارشدیرمق نصل معتاد ومُجاز ایسه، آنلرده پیاده حربنده ممارسه پیدا ایتمك، قورت قیونه صالدیغنده مدافعه ایده‌بیلمك ایچون آرالقده بویله قوششمه‌یی اعتیاد ایتمشلردی.

وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ

«بز صادق ایسه‌كده، سن بزی مصدّق دکلسین»

فخر رازی دیرکه: بونظم جلیله باشلیجه ایکی مسئلهٔ مهمّه واردر.

اوّلکیسی — یعقوب علیه السلام، صادقلری‌ده‌می تصدیق بیورمیورلردی‌که، اوغللری کندیسنه: «بز صادق ایسه‌كده، سن بزی مصدِّق دکلسین» دیدیلر؟

خیر، «عندکده صدق وثقه ایله موصوف ایسه‌كده سن یوسف علیه‌السلامه اولان فرط محبّتك جهتیله بزم آنی امر محافظه‌ده تقصیر ایتمدیکمزه دال اولان شو مقاله‌مزده بزی تصدیق ایتمك ایسته‌مزسین، زیرا یوسف علیه السلامدن خوشلاشمیورز ظن ایدرسین، آکا عداوتمز وار صانیرسین، آنکچون سوزمزه اعتماد بیورمازسین» دیمك ایستدیلر.

—

ایکنجیسی — ایمان، اصل لغتده تصدیقدن عبارت اولدیغنه اهل

سنّت، شو آیت جلیله ایله احتجاج ایتمشدر. زیرا بونده‌کی (بِمُؤْمِنٍ) کلمه‌سنی «بِمُصَدِّق» لفظ مرادفیله تفسیر ایتمشلردر. (ایمان) لفظی مادام‌که، اصل لغتده تصدیق معناسنه‌در؛ عرف شرعده‌ده بونك اصلی اوزره ابقاسی لازم کلیر دیدیلر. [١]

---

[١] وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا

«بمصدق لنا» دیه تفسیر اولنمشدر.

بوراده‌کی (ایمان) ایله مراد، (ایمان لغوی)در. آنکچون (لام) ایله تعدیه اولنه‌رق (لَنَا) بیورلدی. مراد، معنای شرعیسی اولیدی، (با) ایله استعمال اولنه‌رق (بنا) بیوریلوردی.

بویله دیمشلر. بو ایسه جای نظردر.

طوغریسی شودر: ایمان لغوی، (لام) ایله‌ده تعدیه ایدر. بو آیت جلیله‌ده اولدیغی کبی.

(با) ایله‌ده تعدیه ایدر. «الایمانُ اَنْ تؤْمِنَ بالله...» حدیث شریفنده واقع اولدیغی کبی.

ایمانك لام ایله تعدیه‌سی، معنای اعترافی تضمّنندن ناشیدر.

ایمانك معنای لغویسی: یالکز اقرار باللساندر. معنای شرعیسی: اقرار باللسان وتصدیق بالجناندر.

وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ

قاضی بیضاوی: «لسوء ظنّك بنا وفرط محبّتك لیوسف» دیه تفسیر ایتمشدرکه یعقوب علیه السلامك کندیلرنی تصدیق بیورمامسنك علتی اولیور.

«بز صادق ایسه‌كده، — بزه اولان سوء ظنك، یوسف علیه‌السلامه اولان فرط محبتك جهتیله — سن بزی مصدق دکلسین، سوزمزه ایناممازسین.»

قاضی بیضاوی، سوء ظن یرینه، «عدم حسن ظن» تعبیر ایتسه‌یدی، حسن ادبه دها قریب اولوردی. چونکه سوء ظن تعبیریله پدره خطاب، منافیٔ آدابدر.

«قونوی»

§

استطراد

—

قال الله تعالى

« وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ. »

—

شو آیت کریمه، ارهاب عدو ایچون دائما ایکی شی حاضر ومهیا بولندیرمه‌مزی امر ایدییور. — بری قوت، دیکری — «رباط الخیل» در.

رباط الخیل، آت سوریسی دیمکدرکه مابها المرابطه اولدیغیچون بو نامی آلمشدر.

خیل، مجازاً آتلی عسکره‌ده دینیر.

قوّت، لفظی ایسه معناجه پك شموللی اولمقله برابر حقیقتده بوندن مراد الٰهی نه ایدوکی بیلنمیوردی. وقتا که، رسول اعلم واکرم افندمز برکون بعض تیر اندازلرك اوق تعلیمیله مشغول اولدقلرینی کوردیلر؛ «اَلَا اِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْیُ، الرَّمْیُ، الرَّمْیُ» بیوردیلر. ایشته بو حدیث عالیده (قوّت) لفظی اوچ کره تکرار ایدیلن (رمی) ایله تفسیر بیورلمغله آیت جلیله‌ده مذکور اولان قوّتله مراد، (رمی) اولدیغی آکلاشلدی. (رمی)

ایسه مطلقا آتمق دیمك اولوب اول وقتك حكمنجه اوق كبی محاربه‌لرده استعمال اولنان مرمیاته حمل اولنوب اصحاب كرام، دشمنله محاربه ایچون اوق حاضرلارلر ایدی. آنجق (رمی) اوقك اسم خاصی دكلدر. بناءً علیه بو تعبیرك او وقتدن شمدی‌یه قدر ایجاد ایدیلن وایدیله‌جك اولان هر نوع مرمیلره شمولی بدیهیدركه، بوده خاتم الانبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمز حضرتلرینك بر معجزهٔ باهره‌سیدر.

چونكه جمله‌نك معلومی اولدیغی اوزره مرور زمان ایله ادوات حربیّه‌جه كوناكون، تجدّدات وتبدّلات، وقوعه كلش ایسه‌ده دشمنه مسافهٔ بعیده‌دن ایصال ضرر ایدن مرمیاتدن زیاده مؤثّر، زیاده مستعمل هیچ بر آلت جنك هنوز ایجاد ایدیله‌مامشدر.

آلات حربیّه ایچنده مرمیاتك برنجی درجه‌ده حائز اهمیّت اولدیغنه نص جلیل قرآنك اسلوب عالیسی‌ده دلالت ایدر. چونكه آتلی عسكر دخی كرك ازمنهٔ متقدّمه‌ده، كرك عصرمزده اهمیتدن ساقط اولمامش ایسه‌ده مثلا: محاربات بحریّه‌ده سواریدن اصلا استفاده اولنه‌ماز. حالبوكه لدی الحاجه بحراً دخی مدافعهٔ اعدایه مجبورز. بناءً علیه آیت جلیله‌ده ارهاب عدو ایچون رِباطُ الخَیلك لزوم اعدادی طرف اشرف جناب رسالت پناهیدن (رمی) ایله تفسیر بیوریلان قوّتدن صكره ذكر بیورلمش اولمسنه نظراً سواریلرك لزومی ایكنجی درجه‌ده اولدیغی آكلاشیلیر.

مع مافیه آتلی عسكرك‌ده محاربه ایچون مرمیاته احتیاجلری ملاحظه

اولندقده ینه رمی ایله مفسّر اولان قوّتك معناجه سواری‌یه‌ده شمولی دركاردر.

الحاصل اسلوب كلامدن مستفاد اولدیغنه كوره حِیَل وخُدَع حربیه‌یه وارنجه‌یه قدر جهاد ایچون لازم اولان هر درلو ادوات جنكك جمله‌سنه (قوّت) لفظ وجیزینك شمولی واردر.

ایمدی اِرهاب عدو ایچون اِعدادیله مأمور اولدیغمز ادوات حربیه‌نك برنجیسنی حضرت قرآن، هرشیئه شمولی تدقیقات مشروحه ایله مستبان اولان (قوّت) لفظیله تعبیر، صاحب القرآن افندمز دخی آنی (رمی) ایله تفسیر بیورمیوب‌ده او زمانده مستعمل اولان آلات حربیه‌دن برینی، مثلا: (اوق)ی، تخصیصاً ذكر ایتمش، یعنی «قوّتدن مراد، اوقدر» بیورمش اولیدی، تجدّدات واختراعات اخیره، او آلت مُخصّصه‌یی اهمیتدن اسقاط ایتمكله او بابده‌كی امر آلهی دخی (حاشا) حكمتدن ساقط اولمق لازم كلیردی، واو جهتله احكام قرآنیّه تامحشر مرعی ومعتبر اولمامق كبی برشی خاطره كله‌بیلیردی.

ظلمت مجهولیّت ایچنده مستور اولان احوال مستقبله‌یی ایسه اللهدن بشقه‌سی بیله‌مز. حضرت قرآن، كلام قدیم یزدان اولمسه‌یدی، زمان مستقبلده طوپ وتفنك، امثالی آلات جنك ایجاد اولنه‌جغنی او وقت كیم تخطّر ایده بیلیردیكه ارهاب عدو ایچون هرزمان، هردولتده اعدادی لازم كلن شیلره نصّ قرآنده عن قصدٍ بویله (قوّت) مثللی شموللی بر تعبیر استعمال ایلسون؟

سلطان انبیاء علیه اکمل التحایا افندمز حضرتلری بر پیغمبر ذیشان اولمسه‌یدی، احوال مستقبله‌یی نصل کشف ایده بیلیردی‌که شو (قوّت) تعبیرینی اوزاقدن دشمنه ایصال ضرر ایچون اختراع اولنمش واولنه‌جق هردرلو ادوات حربیه‌یه شمولی ظاهر اولان (رمی) ایله تفسیر بیورسون؟

اویله بر تعبیرك، بویله بر تفسیرك عن جهلٍ تصنیعی ایسه حقیقت عقلدن ابعد، بونلرك تصادفی واتّفاقی اولمسی‌ده مستبعددر. «تمّ الاستطراد»

§

وَجَاؤُا عَلٰى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ

«کوملکی اوستنده یالان قان اولدیغی حالده کلدیلر»

بو نظم جلیلك اعرابی حقنده اقوال مختلفه واردر.

کیمیسی — «عَلٰى قَمِيصِهِ بِدَمٍ» قولنه «جَاؤُا فَوْقَ قَمِيصِهِ بِدَمٍ» یولنده معنی ویرمشدر. کیمیسی «جاؤا مُسْتَوْلِينَ عَلٰى قَمِيصِهِ» سیاقنده تفسیر ایتمشدر.

(بِدَمٍ) قمیصدن حالدر.

لکن ظاهر اولان «اِسْتَوْلوا علی القميص مُلْتَبِساً بِدَمٍ جَائِينَ» معناسنی مفید اولمسیدر. ایشته بو «جاؤا مستولین» یولنده ویریلن معنادن اولادر.

اظهر اولانی‌ده (علی قمیصه) مجیءِ متعدّینك ظرفی اولمقدر [١]

[١] مجیئه اولان ظرفیت مفعول اعتباریله‌در، فاعل اعتباریله دکلدر. عربك «جاؤا علی رِجالهم باحمالٍ» قوللری کبی.

بونك‌ده معناسی «اَتَوْا بِهِ فَوْقَ قَمِيصِهِ» دیمکدر. بو معنانك استقامتی ایسه خفی دکلدر. [بوصوك توجیهلر شهابکدر] شیخ زاده: «وعن صاحب التقريب اَنَّ كَوْنَهُ ظَرْفاً لِلْمَجِيءِ مَعَ بَقَاءِ مَعْنَى الْمَقْصُودِ فِيهِ حَزَازَةٌ» دیدکدن صکره «وَالْحَقُّ اَنْ يُقَالَ اِنَّهُ حَالٌ مِنْ جَاؤُا بِتَضْمِينِهِ مَعْنَى الْاِسْتِيلَاءِ، اى جاؤا مُسْتَوْلِينَ على قميصِهِ» قولیله معنای صوابی بیان ایلمشدر.

یوسف علیه السلامك کوملکنی چیقاروب یالان قانه بویادقدن صکره بابالرینه کتیرملری مجرّد «یوسفی (علیه السلام) قورت یدی» دیدکلرینی ایناندیرمق ایچون ایدی.

ایشته او معصومی قیویه براقدقلرنده صرتندن کوملکنی چیقاروب آلملری احتمال‌که، بو مقصده مبنی اوله. یوقسه کوملکه طمعلرندن ناشی اولمسی مستبعددر.

مرویدرکه: یوسف علیه السلامی قیویه براقدقدن صکره بر اوغلاق ذبح ایدوب قاننی اول پیراهنه سورمشلردر.

بِدَمٍ كَذِبٍ

(كَذِبٌ) مصدردرکه (دَمْ) مبالغه ایچون آنکله وصف اولندی. کویا (یالان) تجسّم ایدوب قان اولدی. بو صورتده (دم کذب) مجاز عقلی اولمش اولور. (کذب)ك مصدر بمعنی مفعول اولمسی‌ده جائزدر. «ماء مسکوب» معناسنه اوله‌رق «ماء سکب» دینیلدیکی کبی. «بِدَمٍ كَذِبٍ» احتمال‌که تقدیر مضاف ایله وصف بالمصدرِ اوله‌رق «بِدَمٍ ذِى كَذِبٍ»

دیمکدرکه «بِدَمٍ مکذوبٍ فیهِ» مضمونی مفیددر . [١]

(جاؤا) دەکی ضمیردن حال اولمق اوزره نصب ایله (کَذِباً) دخی قرائت اولندیکه، «جاؤا کاذبینَ» دیمکدر. بو صورتده‌ده مجاز لغوی اولمش اولور.

عائشهٔ صدیقه، رضی الله عنها والده‌مز دال مهمله ایله (بِدَمٍ کَدِبٍ) اوقورلردی.

ذال معجمه، دال مهمله‌یه قلب اولنمش ظن اولنمسون، دال مهمله ایله (کَدِبْ) صفوت مقابلی اولان (کَدِرْ)، یاخود یابسك نقیضی اولان (طَرِیّ) معناسنه لغت دیکردر. [٢]

(کَدِبْ) مجازاً تازه قان معناسنه مستعملدر. اصلی کنجلرك طرناقلرنده اثری کورینن آقلقدر. پیراهن جناب یوسفه یاپشان تازه قان، پیراهنه تأثیر ایله پیراهنك لون اصلیسنی تغییر ایلدیکندن اظافیر شبانده اثرنمای ظهور اولان سالف الذکر (کَدِب)ه تشبیه اولندی. بوصورتده (دم کَدِبْ) تعبیری، یا استعارهٔ تصریحیّه، یا تشبیه بلیغ اولور.

[وجه الشبه غیرواضح اذ شبه الدم الاحمر بالبیاض لیس بظاهرٍ الّا ان یقال الدم اذاکان یابساً یمیل الی البیاض]

—

[١] اذ قوله: «ذی کذب» ینتظم الکاذب والمکذوب فیه ولا یحتمل الاول فیتعین الثانی. (قونوی)

[٢] فهو من الاضداد ولا مبالغة فیه اذ هو صفة مشبهة.

امام شعبی دیمشدرکه:

یوسف علیه السلامك قصّه‌سی هپ کوملکی اوزرینه‌در. قرداشلری کندینی قیویه براقدقلرنده صرتندن کوملکنی چیقاروب یالان قانه بویادیلر. «یوسفی قورت یدی! نشانه‌سی‌ده شودر» دیوب بابالرینه عرض ایتدیلر. آتیده بیان اولنه‌جغی وجه ایله مراوده وقعه‌سنده برائت جناب یوسفه شهادت ایدن شاهد، «اِنْ کانَ قَمیصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ....» دیدی. صکره یوسف علیه السلام، پیراهنی مصردن کنعانه کوندروب «اِذْهَبُوا بِقَمیصی هذا فَاَلْقُوهُ عَلی وَجْهِ اَبی یَاْتِ بَصیراً» بیوردی.

قالَ

یعقوب علیه السلام، اوغللرینك «یوسفی قورت یدی» دیدکلرینی ایشیدنجه نه بیوردیلر؟ یولنده وارد اولان سؤاله مبنی استئنافدر.

یعقوب علیه السلام، آنلره جواباً بیوردیلرکه:

بَلْ

خیر، سزك دیدیککز کبی دکلدر. بلکه:

سَوَّلَتْ لَکُمْ اَنْفُسُکُمْ اَمْراً

نفسلرکز، آنك شانده بو وصف ایتدیککز شیئك غیری، برامر عظیمی سزه تزیین ایدوب کوزکزه اهون کوسترمشدر.»

ابن عباس، رضی الله عنهما تسویلی (تزیین) ایله تفسیر بیورمشلردر.

(تسویل) نفسك طبعاً مائل و منهمك اولدیغی بر شیئی صاحبنه

كوزل، قولای، مزيّن کوستروب آنى او شيئه مباشرته تشويق وترغيب ايتمكه دينير.

(تسويل) اغواء شيطان معناسنه‌ده استعمال اولنور. [١]

ائمّـهٔ لغتدن (ازهرى) تسويلك معناسنى بيـانده «كأنّ التّسويل تفعيلٌ مِنْ سُؤْلِ الانسانِ وهو اُمْنِيَّتُهُ الّتى يطلُبُها فَتُزيِّنُ لطالبها الباطلَ وغيرَه واَصله مهموزٌ غيرَ اَنّ العرب استثقلوا فيه الهمزة» ديمشدر. بو قوله كوره (تسويل) سُؤْلدن تفعيل اولوب (سُؤْل) دخى انسانك آرزو وتمنّى ايتديكى (اُمنِيّه) معناسنه‌در.

نهايت، (امنيه) تقدير وتصميم اولنان مطلوبده، (سؤل) دخى طلب والتماس اولنانده مستعملدر.

صاحب كشّاف دخى «سوَّلَتْ، سَهَّلَتْ مِنَ السَّوَل وهو الاسترخاء» ديوب تسويل ايچون بر بشقه مأخذ اشتقاق كوسترمشدركه، اوده (استرخا) معناسنه اولان (سَوَلْ) در. [٢]

ايشته ائمّهٔ لغتك تسويله ويردكلرى معنالر بونلردر.

يعقوب عليه السلامك «بَلْ سَوَّلَتْ اه» قولنده‌كى (بَلْ) كلمه‌سى اوغللرينك «اَكَلَهُ الذِّئْبُ» كلاملرينى رددر. آنلره «خير، يوسف عليه السلامى قورت يدى ديديككزك اصلى يوق، بلكه نفسلركز آنك شاننده

[١] قال الراغب: التسويل تزيين النفس لما تحرص عليه وتصوير القبيح منه بصورة الحسن.

[٢] وفى الشهاب: واصل اشتقاقه من السول بفتحتين وهو استرخاء فى العصب ونحوه.

بو وصف ايتديككز شيدن بشقه بر امر عظيمى سزه تزيين ايدوب آسان كوسترمشدر» ديدى.

«يوسف عليه السلامى قورت يدى» ديدكلرينك اصلى اولماديغنى يعقوب عليه السلام نه‌دن بيلدى؟

بونك سببنى بيانده علما اختلاف ايتمشدر.

كيميسى ديدى‌كه: اوغللرينك قلبلرنده‌كى غبطهٔ مفرطه‌يه آكاه ايدى، او سببله بيلدى.

كيميسى ديدى‌كه: يعقوب عليه السلام او فرزند نجيبنك بر حيات اولديغنى بيليردى، زيرا آكا «وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ» بيورمش، او اجتباء موعود ايسه هنوز حاصل اولمامشدى. ايشته بو، يوسف عليه السلامى قورت يدى ديدكلرينك اصلى اولماديغنه بر دليل قاطعدر.

سعيد بن جُبيرده ديدى‌كه:

يعقوب عليه السلام، خون آلود اولان پيراهنِ جناب يوسفده (عليه السلام) پيرتق كورمينجه مخاديم كرامنه بيورديلركه: طوغرى سويله‌ميورسكز، يوسف عليه السلامى قورت يسه‌يدى، بهمه حال كوملكنى‌ده پيرتاردى.

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ

قاضى بيضاوى: «اى فامرى صبر جميلٌ (او) فصبرٌ جميلٌ اجمل»

ديه ايكى وجه ايله تفسير ايتمشـدر. [١] «ايمدى بنم ايشم صبر جميلدر (ياخود) صبر جميل دها كوزلدر.»

حديث شريف نبويده: «الصّبر الجميل الّذى لاشكوى فيه» بيورلمشدر.

بو بر حديث مرسَل اولوب آنى (ابن جرير) تخريج ايتمش وشكوايى — «اى الى الخلق» قيديله تقييد ايلمشدر. [٢]

مأل منيفى: «صبر جميل اودركه آنده خلقه شكوى اولميه.»

ديمككه يالكز جناب حقه بثّ شكوى، صبر جميلـه مانع دكلدر. نصلكه يعقوب عليه السلامده [اِنَّمَا اَشْكُوا بَثّى وَحُزْنى اِلَى اللّٰهِ] ديمش ايكن ينه صبرى، صبر جميلدن معدود اولمشدر.

وَاللّٰهُ الْمُسْتَعانُ عَلٰى ما تَصِفُونَ

قاضى بيضـاوى: «على احتمال ماتصفونه من هلاك يوسف» ديه تفسير ايتمشـدر. يعنى يوسف عليه السـلام تلف اولدى دييورسكز. ايشته بواحتماله قارشى صبر ايچون جناب حقدن استعانه واستمداد ايلرم.

---

[١] الاول: على ان ارتفاع (فصبرٌ) على انه خبر مبتدأ محذوف والثانى: على انّه مبتدأ خبره محذوفٌ. وجعل الجميل اجمل، على الوجه الثانى انمّا هو على ان يراد بالجمـال مطلق الجمال القـابل اَن يوصف بالزّيادة والنّقصـان والاّ فلو اريد به الجمـال المفضول لَماصحّ انَ يجعل «اجمل» بلفظ التفضيل الدالّ على الجمال الفاضل. (ابن تمجيد)

[٢] انّما قيّـد الشكوى الواقع فى الحديث بهذا القيـد لئلا يخالف معنى الحديث قوله عزّ وجلّ حكايةً: [انّما اشكوا بثّى وحزنى الى الله] (ابن تمجيد)

حضرت مفسّر شوراسىده علاوهٔ مقال ايدوب ديمشدركه: «بو جريمهٔ عظيمه اخوهٔ موما اليهمك استنباءلرندن مقدم ايدى. اكر نبوّتله تشرّفلرى صحيح ايسه.»

بو بر سؤال مقدّره جوابدر.

يعنى انبياء كرامدن اولانلرك بويله بر جريمهٔ عظيمه‌يى ارتكاب ايلملرى، نصل تجويز وتصور اولنه‌بيلير؟ دينيرسـه جواب ويريليركه: اخوهٔ موما اليهمك استنباءلرى صحيح ايسـه بو جريمهٔ عظيمه‌يه جرأتلرى مطلقا نبوّتله تشرّفلرندن مقدّم ايدى.

§

امام فخر الدّين رازى

—

بونظم جليلك تفسيرنده درت مسأله واردر.

اولكى مسأله

كيميسى «فصبرٌ جميلٌ» ابتدا ايله مرفوع، خبرى محذوفدر. تقدير كلام: «فصبر جميل اولى من الجزع» در ديدى.

كيميسى مبتدايى اضمار ايلدى.

امام خليل ديدىكه: «الّذى اَفْعَلُهُ صبرٌ جميلٌ» ديمكدر.

قطرب ديدىكه: «فصبرى صبرٌ جميلٌ» معناسنى مفيددر.

فرّاء ديدىكه: «فهو صبرٌ جميلٌ» ديمكدر.

ايكنجى مسأله

يعقوب عليه السلامك قاشلرى كوزلرى اوزرينه سقوط ايتمشدى،

برکون آکا: «بو نه حالدر؟» دیه صورمشلر. [طول الزّمان وکثرة
الاحزان] یولنده جواب ویرمش. درحال جانب اقدس آلهیدن جناب
نبوّت مآبلرینه: [یا یعقوب! أَتَشْكُونِي؟] دیه وحی بیورلمش، اوده:
[یا ربّ خطيئةٌ أَخطأْتُها فاغفرها لی] دیوب طلب مغفرت ایتمشدر.

استطراد

عائشهٔ صدّیقه «رضی الله عنها» والده‌مزدن مرویدرکه: مشارالیها
قصهٔ إفکده [والله لئن حلفتُ لاتصدّقونی وإن اعتذرتُ لا تعذرونی
فمثلی ومثلکم کمثل یعقوب وولده «فصبرٌ جمیلٌ والله المستعان علی ما
تصفون»] دیمش، متعاقباً برائتی حقنده چند آیت جلیله نازل اولمشدر.

بتدی

اوچنجی مسأله

حسن بصریدن مرویدرکه: رسول مجتبی صلی الله علیه وسلم افندمز
«فَصَبْرٌ جَمِيلٌ» قول کریمندن سؤال ایدنلره «صَبْرٌ لا شَكْوَى فِيهِ فَمَنْ
بَثَّ لَمْ يَصْبِرْ» بیورمشلردر. بوکا نصوص قرآنیه‌دن‌ده «إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي
وَحُزْنِي إِلَى اللهِ» قول کریمی دلالت ایدر.

مجاهد «فَصَبْرٌ جَمِيلٌ» قول کریمی «ای من غیر جَزَعٍ» دیه تفسیر
ایتمش.

ثوری حضرتلری‌ده «من الصبر أن لا تُحَدِّثَ بِوَجَعِكَ ولا بِمُصِيبَتِكَ
ولا تُزَكِّيَ نَفْسَكَ» دیمشدر.

«صبر جمیل اودرکه آنده شکوی اولمیه»

بو، مضمون حدیثدر.

«صبر جمیل اودرکه فریاد وفغاندن خالی اوله»

بو، مجاهدك تفسیریدر.

«انسانك درد درونی، مصیبتنی کیمسه‌یه سویله‌مامسی، نفسنی‌ده
تزکیه ایتمامسی صبردن معدوددر.»

بوده سفیان ثوری حضرتلرینك مآل مقالی اولوب اوچنجیده
قریب المعنادر.

امام فخر رازی دیرکه: بوراده مهم بر بحث واردر. شویله‌که:
اللهك قضاسنه رضا کوستروب صبر ایتمك اکرچه واجبدر، امّا
ظالملرك ظلمنه، ماکرلرك مکرینه صبر واجب دکلدر. بلکه ظلم ومکرك
ازاله‌سی واجبدر. لاسیّما غیره عائد اولان ضررده سکوت، اصلاً جواز
دادهٔ عقلا دکلدر.

امام مشارالیه بوراده برمهم سؤال وجواب دخی ایراد ایدییور،
دییورکه:

یعقوب علیه السلام، اوغللرینك «یوسف علیه السلامی قورت
یدی» دیدکلرینه ایناندیغنی سیاق کلامدن آکلاشیلیور. ایمدی
او معصوم مظلومی — اکر هنوز حیاتده ایسه، کرفتار اولدیغی
قید محنتدن تخلیص ایچون، اکر قرداشلری آنی اولدوردکلری تبیین
ایدرسه، اقامهٔ قصاص ایچون — تفتیش وتحرّیده نیچون مبالغه
بیورمدی؟

حضرت یعقوب (علیه السلام) یوسف علیه السلامك هنوز

برحيات اولديغنى بيليردى. زيرا آكا «وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ» بيورمشدى. بو سوزى ايسه وحى الٰهى ايله سويلەمش اولديغى ظاهردر. ايمدى يوسف عليه السلامك حىّ، سليم اولديغنى بيلديكى حالده آنى طلب وتحرّىيه سعى بيورمسى واجب ايدى. نيچون ايتمدى؟

باخصوص يعقوب عليه السلام، بر خاندان ذيشانه منسوب عظيم‌القدر بر ذات بزركوار ايدى؛ شهرتشعار ايدى؛ نزد عالميانده حائز شرف واعتبار ايدى. بناءً عليه طلب وتفحّصده مبالغه بيورسەيدى، حقيقت حال ميدانه چيقار ايدى. ايمدى حضرت مشار اليه، حضور يوسفه (عليه السلام) دركار اولان شدّت رغبتى وفرط محبتى ايله برابر سبب نەدركه آنى تحرّىيه قيام ايتمدى؟

امام مشار اليه بو وجه ايله ايراد سؤالدن صكره «وَالْجَوَابُ عَنْهُ اَنْ نَقُولَ لَاجَوَابَ عَنْهُ اِلَّا اَنْ يُقَالَ اِنَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى مَنَعَهُ عَنِ الطَّلَبِ تَشْدِيداً لِلْمِحْنَةِ عَلَيْهِ وَتَغْلِيظاً لِلْاَمْرِ عَلَيْهِ» ديمشدر. خلاصهٔ مألى: بوسؤاله جواباً: «بونك جوابى يوق!» ديمكه مجبورز. مكر دينيلەكه: حق سبحانه وتعالى حضرتلرى مجرّد تشديد محنت ايچون كنديني طلب وتحرّيدن منع بيورمشدر.

—

شويلەده توجيه اولنەبيلير:

اوغللرى كوجلو قوّتلو كيمسەلر ايدى. بناءً عليه طلب وتفحصده

كنديني تمكين واقتدار ايتميەجكلريني وبلكه تحرّيده مبالغه بيورەجق اولسه، كنديني ايذايه بيله قالقيشەجقلريني احتمالكه قرائن احوال ايله آكلادى؛ آنكيچون ترك تحرّىيه مجبور اولدى.

شويلەده دينيلەبيلير:

جائزكه الله تعالى حضرتلرى يوسف عليه السلامى مكارهدن صيانت وبالآخره نائل دولت وسعادت ايدەجكنى محقّق اولەرق بيليردى؛ اولاد كرامنكده آستار اسرارينى هتك ايتمك، كنديلريني خلقك لسانانه دوشورمك ايستەمزدى؛ چونكه اَحَدِ وَلَدَيْن، آخره ظلم ايدنجه والد، بر عذاب شديد ايچنده قالير. ولد ظالمدن ولد مظلومك انتقامنى آلسەده، آلمسەده يوركى يانار. ايمدى يعقوب عليه السلام، وقتاكه بويله بربلاى مبرمه دوچار اولدى؛ صبر جميلى اختيارايله جناب حقه تفويض امور ايتمەيى اولى كوردى.

دردنجى مسأله

«فَصَبْرٌ جَمِيلٌ» قول كريمى صبرك ايكى قسم اولديغنه دلالت ايدر. صبرك بعضيسى جميل، بعضيسى غير جميل اولور.

صبر جميل اودركه: مبتلا كنديسنه نازل اولان بلانك مُنْزِلى آنجق الله ذو الجلال اولديغنى، برده الله ذو الجلال مالك الملك اولوب ملكنده كيف مايشاء متصرف اولمقده ايسه مالكه اعتراض اولنەميەجغنى بيلمكله بومقامده قلبنك استغراقى، اظهار شكايته مانع اوله.

بونك ايكنجى وجهىده شودر:

مبتلا، بلايى انزال ايدن ذات اقدسك « حكيمٌ لايَجْهَلُ ، عالمٌ لايَغفَلُ، عليمٌ لايَنسى، رَحيمٌ لايَظلِمُ » اولديغنى بيلير؛ بويله اولنجه او حكيم عليمدن هرنه صادر اولورسه، محض حكمت وصواب اولديغنى ده بيله‌رك بر بلانك هنگام نزولنده اختيار صبر وسكوت ايله دهن‌كشاى اعتراض اولماز.

اوچنجى وجهى ده شودر:

بلاى نازلك حقدن اولديغى مبتلايه منكشف اولورده آنك شهود نور مُبليده استغراقى كنديني بلادن شكايتله اشتغالدن منع ايلر. بو سببدن ناشى ديندى‌كه: محبت تامّه، نه‌وفا ايله آرتار، نه‌جفا ايله اكسيلير.

ايشته صبر جميل بودر.

امّا مبتلانك صبرى قضاء الٓهى‌يه رضادن ناشى اولميوب ده سائر اغراضه مبنى اولورسه او صبر، (جميل) وصفنى آله‌ماز.

افعالك، اقوالك، اعتقاداتك كافّه‌سنده قاعده بودركه: عبوديّت خدايى طلبه مستند اولان هرشى حَسَندر. عبوديّت مولايى طلب ايچون اولميان شى (حسن) وصفنه سزا اوله‌ماز.

ايشته اثرده مروى اولان « اِستَفتِ قَلبَكَ وَلَو اَفتاكَ المُفتُونَ » حكمتك صدقى بونده ظاهر اولور. « فَليَتَأَمَّلِ الرَّجُلُ تَأَمُّلاً شافِياً اَنَّ الَّذى اَتى بِهِ هَلِ الحامِلُ وَالباعِثُ عَلَيهِ طَلَبُ العُبُودِيَّةِ اَم لا. فَاِنَّ اَهلَ العِلمِ لَو اَفتَونا بِالشَّىءِ مَعَ اَنَّهُ لايَكُونُ فى نَفسِهِ كَذلِكَ لَم يَظهَر مِنهُ نَفعٌ البَتَّةَ »

§

يعقوب عليه السلام (فَصَبرٌ جَمِيلٌ) ديدكدن‌صكره « وَاللّهُ المُستَعانُ عَلى ما تَصِفُونَ » بيوردى. بونك معناسى شو ديمكدركه: كنديك صبره اقدامى آنجق مددكارئ خدا ايله تيسّر نماى حصول اولور. زيرا مرد دردمندى، بر طرفدن دواعئ نفسانيّه‌كه بونلر پك قويدرلر؛ فرياد وواويلايه، ديكر طرفدن‌ده دواعئ روحانيّه صبر ورضايه دعوت ايدر؛ يعنى مبتلايى او، بريكا بو، بريكا چكيور. كويا كه صفين بيننده محاربه ووقوع بوليور. بناءً عليه عون خدا حاصل اولمادقجه دواعئ نفسانيه‌يه غلبه ممكن اوله‌ماز.

شو تقريردن تبيّن ايدركه، (فَصَبرٌ جَمِيلٌ) قول كريمى «اِيّاكَ نَعبُدُ» نظم جليلنك، «وَاللّهُ المُستَعانُ عَلى ما تَصِفُونَ» قول كريمى‌ده، «وَاِيّاكَ نَستَعِينُ» نظم جليلنك مجراسنده جريان ايلر.

كمال خجندى

بوصل صحبت يوسف عزيز من مشتاب

جمال يار نبينى مكر بصبر جميل

قاضى بيضاوى، «قالُوا يا اَبانا استَغفِر لَنا ذُنُوبَنا اِنّا كُنّا خاطِئِينَ » آيت جليله‌سنك تفسيرنده « . . . ويؤيّده ماروى اَنَّهُ استَقبَلَ القِبلَةَ قائماً يَدعُو وقام يُوسُفُ خَلفَهُ يُؤَمِّنُ وقاموا خَلفَهُما اَذِلَّةً خاشِعينَ ، حتّى نَزَلَ جبريلُ فقال اِنَّ اللهَ قَد اَجابَ دَعوَتَكَ فى وَلَدِكَ وعَقَدَ مَواثيقَهُم بَعدَكَ عَلَى النُّبُوَّةِ . وهو (اِن صَحَّ) فَدَليلٌ عَلى نُبُوَّتِهِم وَاَنَّ ما صَدَرَ

عنهم كانَ قَبلَ آستِنبائِهِمْ . » دیمشدرکه ان شاءالله تعالی یری کلدیکنده ماقبلیله برابر بالترجمه کتابمزه نقل ایتمه‌مز مقرّردر . ایشته بیضاوی بوراده « شو روایت اکر صحیح ایسه عموماً ابناء یعقوبك (علیه السلام) نبوتلرینـه وکندیلرندن صادر اولان جریمه‌نك نبوّتله تشرّفلرندن مقـدّم ایدوکنه دلیلدر » دیمش اولمغله اسماعیل حقی مرحوم ، روح البیانده دیرکه: « بیضاوینك — اکر صحیح ایسه — قیدی یوسف علیه السلامدن ماعدا ابناء یعقوبك (علیه السلام) نبوّتله تشرفلری مشکوك اولدیغنـه دلالت ایدر. (بیضاوی) شو قیـدی علاوه ایتمکده اصابت بیورمشدر. زیرا انبیاء عظام، منصب جلیل نبوّتله تشرّفلرندن صکره ارتکاب معاصی ومناهیدن نصل معصوم ایسه‌لر قبل النّبوّه، موجب نفرت اولان وعلوّ شانلرینه لائق اولمیان امور قبیحه‌دن‌ده محفوظدرلر. آتیده بیان اولنه‌جغی وجه ایله یوسف علیه السلامك همّی، برادرلرندن — قابل تأویل اولمیه‌جق صورتده عمداً — صادر اولان افعال غیر لائقه‌یه مقیس دکلدر .

آل یعقوب (علیه السـلام) حقنده اتمام نعمتی مشعر ومبشّر اولان « وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ » آیت کریمه‌سنه کلنجـه: بو بالجمله ابناء یعقوبك (علیه السـلام) نبوّتلرینه دلالت ایتمز. مادامکه، سلسلهٔ نبوّت، اعقاب نبی یعقوبدن (علیه السلام) منقطع اولمامشدر؛ بو شرف جهان قیمت، آل یعقوب (علیه السلام) حقنده بر بیوك نعمتدر. بناءً علیه شو آیت جلیله‌ده لسان یعقوبدن (علیه السلام) موعود اولان

نعمت جلیلـهٔ آلهیّه‌نك تحقّق اتمـامی ایچون یوسف علیه السلامك برادرلرینه‌ده اثبات نبوّت ایتمکه لزوم یوقدر.

اخوان یوسفك (علیه السلام) صُوَر کواکبده تمثّللری دخی نبوّتلرینه دلیل اوله‌ماز. زیرا حضرت یعقوب، مادامکه شمس منیره بکزه‌دلمشدر؛ اولاد کرامنك‌ده شمسه تابع اولان کواکبه تشبیه وتمثیل ایدلمسی طبیعیدر.

برده ابناء یعقوب علیه السـلامك جمله‌سی انبیاء اولسـه‌لردی ، پدرلرینك نبوّتنه وارث اولملری لازم کلیردی. بوده حضرت یعقوبك ابتـدای امردن بری جمله‌سنه محبتی اوله‌بی ایجـاب ایلردی. یعقوب علیه السلام ایسه مادامکه حضرت یوسف علیه السلامی محبتده دیکر مخادیم کرامنـه تفضیل وترجیح ایدردی؛ حاصلی مادامکه آنی هپسندن زیاده سوردی؛ سائر اولاد یعقوب (علیه السلام) بیننده جناب یوسف صدّیق ، سائر ابناء آدم (علیه السلام) بیننده حضرت شیث (علیـه السلام) کبی ممتاز ومستثنی اولمق لازم کلیر .

§

قوله تعالی

« وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ . وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ . »

§

ترجمهٔ مآل منیفی : [یوسف علیه السلامك قویه القاسندن اوچ کون صکره ، (مَدیَن)دن مصره کیدن] بر قافله خلقی کلوب [او قویه یاقین یره قوندیلر.] درحال صو ایچون سقالرینی قویه کوندردیلر. سقاده قوغه‌سنی [طولدیرمق ایچون] قویه صالیویردی. [یوسف علیه السلام قوغه‌یه یاپشدی. سقا آنی کورنجه،] بو بر غلامدر دیوب کندی کندینه، [یاخود، قومنه] مژده ایلدی. [یاخود، بشارتك اسمی اولان «بشرا»یی قابل خطاب بر شخص منزله‌سنه تنزیل ایله آکا ندا ایلیه‌رك، «ای بُشری! کل کل، زیرا بو آن سنك کله‌جكك آندر» دیدی. یاخود، یوسف علیه السلامی قیودن چیقارمغه یاردم ایتمك ایچون «بُشری» نامنده بر رفیقنی چاغیردی.]

سقا و آرقداشلری سرمایهٔ تجارت اولمق اوزره [یوسف علیه السلامی کوروب‌ده طمعه دوشمسونلر دیه دیکر رفیقلرندن] کیزله‌دیلر. [یاخود، قیوده بولدقلرینی کیزله‌یوب : «مصرده صاتمق ایچون اهل ماء بزه ویرمش» دیدیلر] آنلرك اسراری جناب حقه خفی دکلدر. [١]

یاخود، برادران یوسفك (علیه السلام) پدر وبرادرلرینه اولان صنیعه‌لری الله تعالایه خفی دکلدر. [٢]

قرداشلری یوسف علیه السلامی، قلب، یاخود کمعیار، آز آقچه ودکرسز بهـا ایله صاتدیلر. (یاخود) سقا و آرقداشلری یوسف علیه

[١] هذا علی ان یراد بضمیر الفاعل فی «اسروه» الوارد واصحابه.

[٢] هذا علی ان یراد بالضمیر اخوة یوسف علی اللف والنشر فی تفسیر الآیة الکریمة.

السلامی قرداشلرندن کمعیار، زیوف آز آقچه ودکرسز بها ایله صاتین آلدیلر. یولجیلر یوسف علیه السلامك شراسنده (یاخود) قرداشلری ثمننده قلیل الرّغبه ایدیلر.

§

تفسیر وایضاح — . یوسف علیه السلامك برادرلریله پدر محترمی آره‌سنده‌کی وقعه‌یی ذکردن بعد الفراغ یوسف علیه السلام اوزرینه قیوده جریان ایدن احوالك بیانه شروع ایله بیوریلیورکه:

وَجاءَتْ سَيّارَةٌ

بر قافله خلقی کلدی.

مَجیء ایله تعبیر، اخوهٔ موما الیهمك مکانلرینه نسبتله دکلدر. زیرا [کنعان] [مَدیَن]ك مصر جهتنده دکلدر.

مَجیء، تعبیرینك مرور واتیان مثللی سائر تعبیرات اوزرینه ایثار واختیاری یوسف علیه السلامك ملیك مقتدر عندنده (سلام وزُلفی)ده اولدیغنی ایما ایلر.

سیّاره

قاموسك بیانه کوره [سیّاره] قافله معناسنه اولان کاربانه اطلاق اولنور. « جاءت سیّارة — ای قافلةٌ »

خازن : « جاءت سیّارةٌ، وهم المسافرون سُمّوا سیّارة لمسیرهم فی

الارض » دیمشدر. یعنی «سیّاره» مسافرلر دیمکدر. مسافرلرك (سیّاره) نامنی آلمسی کشت وکذار ایلدکلرندن ناشیدر.

قاضی بیضاوی: « رُفْقَةٌ یسیرون من مدین الی مصر » ابو السعود افندی: « رُفْقَةٌ تسیر من جهة مدین الی مصر » صاحب مدارك: « رُفْقَة تسیر من مدین الی مصر » دیه تفسیر ایتمشلردر.

رُفْقَه، رانك حرکات ثلاثی وفانك سکونیله یولداش وهمراه اولدیغك جماعته دینیر. جمعی، رِفاق وأَرفاق ورفق کلیر.

قاضی بیضاوی، کلام سالف الذّکرینی تعقیباً: «فنزلوا قریباً من الجُبّ وکان ذلك بعد ثلاثة ایّام من القائه فیه» دیمشدر. ترجمهٔ مألی بالاده کچمشدر. ایشته قول صحیح بودر.

اکرچه بعض تفاسیر شریفه‌ده ابن عباس حضرتلرندن مروی اولمق اوزره «[مدین] دن جانب مصره متوجه عزیمت اولان برکاربان خلقی نصلسه یوللرینی شاشیردیلر. برمدت یولسز اوته بری کیده‌رك نهایت یوسف علیه السلامك القا اولندیغی قیویه قریب بریره قوندیلر. جُبّ یوسف، شنلکدن ایراق بربیابانده اولوب چوبانلره مخصوص بر قیو ایدی» دیه مسطورایسه‌ده بوروایت [یَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ] قولنه مخالفدر. زیرا بوقولك مضمونی بئر مذکورك سیر وسفر معتاد اولان امین، مسلوك برجادّه اوزرنده واقع اولمسنی اقتضا ایدر.

دیرلرکه:

بئر مذکورك صویی اصلندن آجی ایمش‌ده، یوسف علیه السلامك اورایه حین القاسنده کسب عذوبت ایتمشدر.

فَاَرْسَلُوا وارِدَهُمْ

متعاقباً صو ایچون سقّالرینی قیویه کوندردیلر.

—

وارد، صو آلوب بشقه‌لرینه کتیرمك ایچون منابع میاهه ورود ایدن کیمسه‌یه دینیر. او مقوله‌لره ینه عربیدن مأخوذ اولمق اوزره لسانمزده (سقّا) اطلاق اولنور.

بو سقّانك آدی [مالك بن ذُعر الخزاعیّ] ایدوکی رقمزدهٔ یراعهٔ مفسّرینندر.

آیت جلیله‌ده منتهای مجیٔ وارسالك ذکر اولنمامسی معهود ایدوکنی ایذان ایچوندر.

[منتهای مجیٔ وارسال، جبّ یوسفدر. بز آیت جلیله‌نك ترجمهٔ مألنده بومثللی محذوفاتی بیان ایله قوسین آره‌سنه آلمشزدر]

فَاَدْلیٰ دَلْوَهُ

سقّاده قوغه‌سنی طولدیرمق ایچون قیویه صالیویردی.

اَدْلیٰ

صو چیقارمق ایچون قوغه‌یی قیویه صالیویردی معناسنه‌در.

دَلاها

صو طولمش قوغه‌یی قیودن چیقاردی دیمکدر. «یُقال: اَدلی،

يُدلى، اِدلاءً — اذا ارسل — ودَلاً، يدلو، دلواً — اذا جذب واخرج.»

دَلْو، معروفدر. تركجه قوغه ديمكدر. مؤنّثِ سماعيدر. جمعى (دِلاء) كلير.

قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا غُلَامٌ

سقّا ديدى‌كه: اى بُشْرى! بو بر غلامدر.

قاضى بيضاوى: «نادى البُشرى بشارةً لنفسـه (او) لقومه [١] كانّه قال تعالى فهذه اوانك» ديه تفسير ايتمشدر.

يعنى سقّا بشارتدن اسم اولان (بُشرا)يى اولو العلم منزله‌سنه تنزيل ايليـه‌رك كندى كندينى، ياخود قومنى تبشير ايچون آكا ندا ايلدى. اظهار كمال شوق ايچون بشرانك اقبالى مطلوب اولمغله كويا: اى بُشرى! كل كل، بو اوان سنك كله‌جكك آندر ديمش كبى اولدى.

حاصلى: سقّا قوغه‌سنى قيويه صاليويرنجه يوسف عليه السـلام، ظاهر اولوب قوغه‌يه ياپشدى. سقا قوغه‌ده بر آغيرلق حس ايدوب نه در او؟ ديه قيونك ايچنه عطف نظر ايلدى. نه كورسون‌كه بر ماه جهـان آرا، قوغه‌يه ياپشمش طوريبور. ايشـته او آنده ايدى‌كه بر كنج شايكانى‌يه مالك اولمشجه‌سنه (مالك بن ذُعر الخزاعىّ) كندى كندينه، ياخود قومنه مژده ايده‌رك — بشارتك اسمى اولان — بُشرايى قابل خطاب برشخص عاقل منزله‌سنه تنزيل ايله آكا خطاباً: [اى بشرى! كل كل، زيرا بو اوان، سنك كله‌جكك آندر] ديدى.

---

[١] وهو البعيد. (قونوى)

ياخود «بُشرى» نامنده بر آرقداشنى چاغره‌رق «ايشته بر غلام بولدم» ديدى.

[ائمهٔ علم قرائتدن «عاصم، حمزه، كسائى» بوآيت جليله‌ده‌كى لفظ بشرايى — الفسز — سكون يا ايله «بشرى»، ائمهٔ باقيه — الفله و يانك فتحيله — اضافت اوزره «بشراى» اوقوديلر.]

فخر رازى، بشرانك تفسيرنده ايكى قول بيان ايتمشدر.

قول اول

«بشرى» مژده‌لەمك معناسنى افاده ايدر بركلمه‌دركه عند البشاره ذكر اولنور. «يا عجباً من كذا — يا اسفا على يوسف» قوللرى «يا بشرى» نظائرندندر.

[«يا حسرتا على العباد» قول كريمنده اولديغى كبى «سقا» بشرايى برشخص عاقل منزله‌سنه تنزيل ايده‌رك آكا ندا ايلدى، دينلره كوره بو «استعارهٔ مكنيه وتخييليه» اولمش اولور. (١)]

دينيلدى‌كه:

بوراده منـادا محذوفدر. «يالَيْتَ» قولنـده اولديغى كبى — «ياقومى اُنْظُرُوا وَاْسْمَعُوا بُشْرٰاىَ» ديمكدر.

بو قوله كوره (ندا) ايكى وجه ايله تفسير اولنور.

وجه اول — زجّاج، ديدى‌كه: مجيب اولمق شانندن اولميان بو

---

[١] فالنداء على حقيقته. ولايخفى ضعفه لعدم ملايمته لقوله: «هذا غلامٌ» والقرائة الآتية لايساعده الّا بتأويل لايُناسب التنزيل. (قونوى)

برشى، ذهنده اولان برشيئه بكزه‌ديلير ومشبه بهك لوازمنـدن برشى كلامده مشبهله برابر ذكر ايديليرسه «استعارهٔ مكنيه» اولور. استعارهٔ مكنيه‌يه قرينه اولان لفظ دخى «استعارهٔ تخييليه» اولور.

مثللی شیلرده ندانك معناسی: مخاطبلری ایقاظ و قصه‌یی توکیددر. «یا عجباه» دیدیکك وقت «اِعْجَبُوا» دیمش کبی اولورسین.

وجه ثانی — ابو علی دیدی که: «سقّا» بشرایی برشخص عاقل منزله‌سنه تنزیل ایده‌رك کویا آکا خطاباً: «اَیَتُّها البشری هذا الوقت وقتُكِ ولوکنتِ ممّن یخاطَبُ لَخُوطِبْتِ الآنَ ولَاُمِرْتِ بالحضور» دیمش اولدی.

[مفهومی: ای بشری! بو وقت، سنك کله‌جك وقتدر. اکر خطاب شانندن اولان ذوی‌العقولدن اولیدك، حضور ایله مأمور اولوردك. یعنی سکا کل، کل دینیردی.]

سقانك ورفیقلرینك بشارتلرینه سبب شو ایدی که: آنلر قیوده صاحبسز غایتله کوزل برغلام خوش اندام بولنجه، «بونی برثمن عظیم مقابلنده صاتارزده سبب حصول غنا اولور» دیدیلر.

قول ثانی

«سُدّی» نك قولیدر.

سقا، «بشری» نامنده برآرقداشنه ندا ایدوب (یا بشری) دیدی. زید وعمروه خطاباً: یازید! یاعمرو! دینیلدیکی کبی.

اعمشدن مرویدرکه: (بشری) برخاتونك آدیدر. سقا اوخاتونی چاغروب «یا بشری» دیدی.

—

وَاَسَرُّوهُ

و آنی — یعنی یوسف علیه‌السلامی، یاخود یوسف علیه‌السلامی قیوده بولدقلرینی — کیزله‌دیلر.

بوقول کریمده‌کی ضمیر فاعلك مرجعنی تعیینده‌ده ایکی قول واردر.

قول اول

ضمیر مذکور، سقّایه واصحابنه راجعدر. یوسف علیه السلامی قیوده بولدقلرینی سائر رفیقلرندن کیزله‌دیلر.

شویله که:

«قیوده بولدق‌ده آلدق» دیه‌جك اولسه‌ق، رفقامز بزه مشارك اولورلر. «صاتین آلدق» دیسه‌ك، ینه بزه اورتاق اولمق ایسترلر، ایسی «اهل ماء — کندیلریچون — مصره کوتوروب صاتەلم دیه بونیماللرندن افراز ایدوب بزه تودیع ایتدیلر» دیرز، یولنده قرار ویروب حقیقت حالی کتم ایلدیلر.

ابن عباس رضی الله عنهما حضرتلرندن منقولدرکه: مشارالیه، ضمیر مذکوری اِخوه‌یه ارجاع ایله: «یوسف علیه‌السلامك حال وشاننی قرداشلری یولجیلردن کیزله‌دیلر» دیه معنی ویرمشدر. یعنی اخوهٔ موماالیهم «بو بزم قرداشمزدر» دیمدیلر. «بو بزم کوله‌مزدر! بزدن قاچدی» دیدیلر. یوسف علیه السلام دخی بالضروره سکوتی اختیار ایلدی. «خیر، بن کوله دکلم» دیه‌مدی. زیرا آکا لسان عبرانی ایله: «سس چیقارمه، صکره سنی اولدوررز!» دیه تهدید ایتمشلر ایدی.

امام فخر رازی دیرکه:

قول اول، اولادر. زیرا [واسرّوه بضاعةً] قول کریمی دلالت ایدرکه مراد، یوسف علیه السلامی قیودن چیقارانلر او کوهر کرانبهانك کندیلری ایچون بر بیوك سرمایهٔ تمتع اوله‌بیله‌جکنی عقللری کسنجه کیفیت التقاطنی دیکر آرقداشلرندن کیزله‌دیلر. بو اِسرار ایسه سقایه یاقیشیر.

بِضاعَةً

زجّاج دیدی‌که: حالیت اوزره منصوبدر. کویا «واسروه حال ما جعلوه بضاعةً» بیورلمش اولدی.

قاضی بیضاوی‌ده کذلك حالیت اوزره منصوب اولدیغنی بیان ایله برابر «ای اَخْفَوْهُ متاعاً للتّجارة» دیه تفسیر ایتمشدر.

«یوسف علیـه السلامی متاع تجـارت اولمق اوزره کیزله‌دیلر» دیمکدرکه ایکیسی‌ده یکمأل اولوب «[وَاَسَرُّوهُ] قول کریمنك تفسیرنده ذکری سبق ایدن احتمالَیْندن احتمال اوله اوفقدر. «وهو المعول»

(بضاعه) برکیمسه‌نك برای تجارت مالندن افراز ایتدیکی سرمایه‌یه دینیر. قطع معناسنه اولان [بضع]دن مشتقدر. یُقال: «بضعتُ اللحمَ بِضعاً اذا قطعتَه»

[بضعه] کوشتپاره دیمکدر.

راغب اصفهانی مفرداتنده دیرکه: [بضاعه] تجارت ایچون مالدن مفرز بر قطعهٔ وافره دیمکدر. [بضع] دخی بوندن مأخوذدر. اوچ ایله

طقوز آره‌سنده‌کی عـدده دینـیر. عدد مذکور، عشره‌دن مقتطع اولدیغیچون بو نامی آلمشدر.

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

آنلرك اسراری جناب حقه خفی دکلدر. [١]

یاخود برادران یوسفك (علیه السلام) پدر وبرادرلرینـه اولان صنیعه‌لری الله تعالایه خفی دکلدر. [٢]

بوندن مراد شودرکه:

یوسف علیه السلامك کورمش اولدیغی سجدهٔ کواکب رؤیاسنی استماعلرندن صکره برادرلری آکا افراط مرتبه غبطه ایده‌رك او رؤیانك دلالت ایتدیکی دولت و سعادته نائل اوله‌مامسیچون کندیسنی کرفتـار اشد بلا ایتمشـلر ایدی. حال بوکه یوسف علیه السـلامك او بلای

---

[١] هذا علی تقدیر کون المُسِرّین الوارد واصحابه. وهذا وعید لهم فانه فی حکم اللقیط فاخفاءهم علی نفسه او امره متاعاً للتجارة وبال یستحقون الوعید علی الوجه الاکید. فعلم منه ضعف ماقیل فی تأیید احتمال کون الضمیر لاخوة یوسف علیه السلام بان قوله تعالی: [والله علیم بما یعملون] للوعید. (قونوی)

[٢] قاضی بیضاوی: «لم یخف علیه اسرارهم (او) صنیع اخوة یوسف بابیهم واخیهم» دیه تفسیر ایتمکله ترجمه‌مز آکا توفیق ایدلمشدر. قونوی وجه ثانی ذیلنده: «تفنن فی العبارة لتنشیط الاذهان. فان المعنی ایضاً [لم یخف علیه اسرارهم] فلو عکس لکان له وجه وانما تعرض هنا اباهم مع ان اِسرارهم فی شان یوسف لان صنیعة یوسف صنیعة ابیهم من حیث انه تضاعف غمه وهمه» دیمشدر.

طاقتفرسـايه دوشمنى مصره وصولنـه، آندن صكره الجاء وقايع ايله حكمران اقليم جسيم مصر اولوب خوابده كورديكى معنانك حصولنه بادى اولدى. حاصلى: قورقدقلرينـه اوغرامامق ايچـون قيصقانج قرداشلرينك اتخاذ ايتـدكلرى تدابيرى جنـاب مقدّر حكيم او مقصد يكانه‌نك حصولنه وسيلهٔ مستقله ايتمشدر. ايشته شو معنايى اشراب ايچون [والله عليم بما يعملون] بيورلدى.

—

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ

قرداشلرى آنى كمعيار، زيوف آز آقچه ودكرسز بها ايله صاتديلر. (ياخود) سقا و آرقداشـلرى آنى كمعيار، زيوف آز آقچه ودكرسز بها ايله صاتين آلديلر.

وَشَرَوْهُ

(اَمَرُّوهُ) اوزرينه معطوفدر.

(شراء) لفظى اضداددندر. هم صاتمقده، هم صاتين آلمقده استعمال اولنور. بناءً عليـه امام فخر الدين رازى ديدى‌كه: بو قول كريمك تفسيرنده ايكى قول واردر.

قول اول

شرادن مراد، (بيع) در.

يعنى «وَشَرَوْهُ» = وباعوه، ديمكدر.

ضمير فاعلك مرجعنى تعيينده‌ده ايكى قول واردر.

قول اول — بايعلرى كيملر ايدى ؟

ابن عباس حضرتلرينك قولنه كوره برادرلرى ايدى.

شويله‌كه: اخوهٔ موما اليهم، يوسف عليه السلامى قيويه القا ايتـدكدن اوچ كون صكره، نه اولديغنى آكلامق ايچون تكرار قيو باشنه كلوب درون چاهه مدّ نكاه دقت ايتديلرسه‌ده او ماه منيرى آنده كوره‌مديلر. فقط بر كاروانك ايزينى كورديلر. ايزى سـوروب كيتديلر. كاروانه يتشديلر. وقتاكه يوسف عليه السلامى كاروان خلقى آره‌سـنده بولديلر؛ [بو بزم كوله‌مزدر! قاچمشدر!] ديديلر. كاروان خلقى‌ده [اويله ايسه بزه صاتيكز] ديديلر. آنلرده صاتديلر. ايشـته [وشروه] قول كريمندن مراد بودركه بالاده‌ده بيان اولنديغى وجه ايله [باعوه] ديمكدر.

« يُقال: شريتُ الشئَ اذا بعتَه »

امام المفسرين ديركه:

بوراده‌كى شرايى بيعه حمل ايتمه‌نك لزومى شوندن ايلرى كليوركه، كرك [وَشَرَوْهُ] كرك [وكانوا فيه مِنَ الزّاهِدينَ] جملهٔ جليله‌لرنده‌كى ضمير فاعل شئ واحده راجعدر. لكن [وكانوا فيه من الزّاهدين] قول كريمنـده‌كى ضمير، اخوه‌يه راجع اولديغى كبى [وشَرَوْهُ]ده‌كى ضميرده

اخوه‌یه عائد اولمق لازم کلیر. بوصورتده یوسف علیه السلامی صاتانلر برادرلری اولدیغی تبیّن ایدر. بناءً علیه [وشَرَوْهُ]ده مذکور اولان شرایی بیعه حمل ایتمك ضروریدر.

قول ثانی — یوسف علیه السلامك بایعلری آنی قیودن استخراج ایدنلردر.

محمد بن اسحاق دیدی‌که:

یوسف علیه السلامی قرداشلریمی صاتدی؟ کاربان خلقیمی؟ بوراسنی الله بیلیر.

قول ثانی

شرادن مراد، نفس شرادرده دینیله‌بیلیر. آیت جلیله‌نك معنای شریفی‌ده شودر:

«قیویه کلن یولجیلر، یوسف علیه السلامی صاتین آلدیلر. بونلرك مشار الیه حقنده رغبتلری آز ایدی. زیرا آنی صاتان قرداشلرینك: [بو بزم کوله‌مزدر! بزدن قاچمشدر] دیدکلرینك اصلی اولمادیغنی قرائن حال ایله آکلامشلر ایدی.»

برده احتمال که یعقوب علیه السلامك فرزند نجیبی اولدیغنی سزمشلرده آنکچون یا اللهدن قورقدیلر، یاخود وقعه میدانه چیقار دیه احتراز ایتدیلر؛ بناءً علیه آنی صاتین آلمه‌یی خوش کورمدیلر.

مع ذلك ینه صاتین آلدیلر! زیرا بهاسنك اوجوزلغنه طیانه‌مدیلر.

شوراسی‌ده ملحوظدر که اوّل امرده اشترایه طالب وراغب دکل ایمشلر کبی بر وضع استغنا کوسترملری مجرّد، تقلیل ثمنه یول بولمق مقصدینه مبنی ایدی.

بر احتمال دها واردر.

وقتا که اخوهٔ موما الیهم «بو بزم کوله‌مزدر! بزدن قاچمشدر» دیدیلر؛ بوسوز مشتریلرك انکسار رغبتنی موجب اولدی.

مجاهدك قولنجه، یولجیلر یوسف علیه‌السلامی بالآخره قاچه‌بیلیکدن منع ایچون رِق ایله تقیده لزوم کوره‌رك صاتین آلدیلر.

—

شوراسی‌ده معلوم اولسون‌که حق تعالی حضرتلری یوسف علیه السلامك ثمننی اوچ صفتله وصف ایلدی.

صفت اولی

«بَخس» ایله وصف ایلدی.

ابن عبّاس رضی الله عنهما دیدی‌که: بو آیت جلیله‌ده‌کی [بخس] ایله مراد، حرامدر. زیرا حرّك ثمنی حلال دکلدر.

مشار الیه شونی‌ده علاوهٔ کفتار بیورمشدرکه: بو آیت جلیله‌دن ماعدا کتاب اللهك هرنره‌سنده «بَخس» کلمه‌سی وارد اولمش ایسه، آنکه مراد (نقصان)در. یالکز بو آیت جلیله‌ده‌کی (بخس) ایله مراد، حرامدر.

امام واحدی دیدی‌که: حرامی (بخس) ایله تسمیه ایتملری ناقص‌البرکه اولدیغیچوندر.

قتاده دیدی‌که: (بخس) ظلم دیمکدر. ظلم‌ده نقصان حقدر. یقال: ظَلَمَهُ اذا نَقَصَهُ حقّه.

عکرمه وشعبی دیدیلرکه: (ثمن بخس) آز آقچه دیمکدر.

ثمن بخس، «ناقصاً عن القیمة نقصاناً ظاهراً» یولنده‌ده تفسیر ایتمشلردر.

دراهم معدودهٔ مذکوره‌نك زیوف، کمعیار اولدیغی‌ده مرویدر.

امام واحدی دیدی‌که: اقوال مذکوره‌نك کافه‌سنه کوره (بخس) اسم موضعنده موضوع مصدردر. «بِثَمَنٍ مبخوسٍ» دیمکدر. [۱]

صفت ثانیه

دراهم معدوده دیه وصف ایلدی.

معدود، مقدار قلیلدن کنایه‌در. چونکه او وقت قرق درهمی بر اوقه اعتبار ایدرلردی. بناءً علیه بیع وشراده تعاطی ایدیلن دراهم، بر اوقه ودها زیاده ایسه کویا کثرتی جهتیله صایی‌یه کلمدیکندن آنلری صایمازلر، طارتارلردی. بر اوقه‌دن دون ایسه صایارلردی.

[۱] ذیل مقاله‌ده بخسه دائر ایضاحات زائده ویریله‌جکدر.

یوسف علیه السلامك ثمنی یکرمی درهم ایدوکنی ابن عباس «رضی الله عنهما» یکرمی ایکی درهم ایدوکنی‌ده (سُدّی) روایت ایتمشدر.

صفت ثالثه

«وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ» قول کریمیدر.

زهدك معناسی قلّت رغبتدر. برکیمسه‌نك برشیده رغبتی آز اولور، یاخود هیچ رغبتی اولمازسه «زَهَدَ فلانٌ فی کذا» دینیر.

بونك اصلی قلتدر. برکیمسه‌نك طمعی آز اولورسه، آکا «رجل زهید» دیرلر.

بو قول کریم بر قاچ وجه ایله تفسیر اولنور.

وجه اوّل — قرداشلری یوسف علیه السلامی صاتدیلر. زیرا آنده قلیل الرّغبه ایدیلر.

وجه ثانی — یوسف علیه السلامی صاتان یولجیلر آنده قلیل‌الرّغبه ایدیلر. زیرا آنی پاره ایله صاتین آلامشلر ایدی؛ التقاط ایتمشلر ایدی. برشیئی ملتقط اولان کیمسه‌نك ایسه او شیئه تهاونی طبیعیدر. برمشتری ظهورنده آنی اوجوز، بهالی دیمیوب صاتار. (یاخود) یولجیلر شاید صاحب ومستحقی ظهور ایدرده اللرندن آلیر دیه قورقدیلر؛ آنکچون اوجوز بها ایله صاتدیلر.

وجه ثالث — يوسف عليه السلامی صاتين آلانلر، آنده قليل‌الرّغبه ايديلر.

—

بو اقوالك توجيهی بالاده كچمشدر.

(فيه)ده‌كی ضميرك يوسف عليه السلامه‌ده، ثمنِ بخسه‌ده عائد اولمسی محتملدر. «والله اعلم»

—

ذيل .

—

بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ

— بَخْس —

لغتده بر شيئی اكسلتمك معناسنه باب ثالثدن مصدردر. ظلم وتعدّی ايتمك معناسنده كلير. ومنه قوله تعالى: «ولا تبخسوا النّاس» — ای لا تظلموهم.

ابو السّعود افندی مرحوم ثمن بخسی: «زيف ناقص العيار» ديه تفسير ايتمش، «دراهم» ايچونده ثمندن بدلدر، يعنی مبدلٌ منهك عينی اولان بدل دكلدر، دنانير ديمكدر ديمش اولديغی كبی قاضی بيضاوی‌ده: «بثمنٍ بخسٍ، مبخوسٍ لزيفٍ ونقصانٍ» ديه تفسير ايدوب «دراهم» ايچونده كذلك «ثمندن بدلدر» ديمشدر.

ايضاح — . آنفاً بيان اولنديغی اوزره [بخس] فی الاصل اكسلتمك معناسنه مصدردر. ثمن ايسه معنای مصدری ايله وصف اولنماز. بناءً عليه بوراده «بخس» ايله مراد، مبخوسدر. ثمن مذكورك مبخوس اولمسی‌ده يا حد ذاتنده‌كی ردائتی، ياخود وزن وعيارينك نقصانی جهتيله‌در. بو سببدن ناشيدركه ترجمهٔ مألنده «قلب، ياخود كمعيار» ديدك.

مَعْدُودَةٍ

قلتدن كنايه اولديغی بالاده‌ده بيان اولنمشدی.

وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

(كانُوا)ده‌كی ضميرك اِخوه‌يه‌ده، رُفقه‌يه‌ده، (فيه)ده‌كی ضميرك يوسف عليه السلامه‌ده، ثمن بخسه‌ده ارجاعی ممكن ايدوكی كذلك بالاده بيان اولنمشدی.

(الزّاهدين)ده‌كی لام، اكر لام تعريف اعتبار اولنورسه، (فيه) زاهدينه متعلق اولور. يوق اكر لامه «الذی» معناسی ويريليرسه، (فيه) برمحذوفه متعلّق اولوركه او محذوفی «الزّاهدين» كلمهٔ جليله‌سی تبيين ايلر. [وانْ احدٌ من المشركين استجارك] قول كريمنده اولديغی كبی.

زيرا صله‌نك متعلقی، موصوله تقدّم ايده‌مز. تقدير كلام: «وكانوا منِ الزّاهدين فيه»در. ايكنجيسی اوّلكيسنی تأكيددر.

من الزّاهدين

قاضی: «الرّاغبين عنه»، ابو السعود: «من الذين لايرغبون فيما بايديهم فلذلك باعوه بما ذُكِر من الثّمن البخس» ديه تفسير ايتمشدر. چونكه «زهد وزهادت» برشيئه قلت رغبتدن عبارتدر.

ايمدی (كانوا) نك ضميری اخوه‌يه ارجاع اولنورسه، اخوه‌نك يوسف عليه السلامده‌كی قلت رغبتلرينك وجهی ظاهردر. زيرا آنلر مشاراليه حضرتلرينك عند الله حائز اولديغی موقع رفيع وكريمی بيلمزلردی. يوق اكر رُفقه‌يه ارجاع اولنورسه، بونلرك حق مشار اليهده‌كی قلت رغبتلرينك وجهی بالاده بيان اولنمشدر.

حافظ

هرآنكه كنج قناعت بكنج دنيا داد

فروخت يوسف مصری بكمترين ثمنی

احسن القصص

تفسير سورهٔ يوسف عليه السلام

جزء ثانی

دياربكر ولايت جليله‌سی واليسی دولتلو سری پاشا حضرتلرينك آثار
خامهٔ بلاغتعلامه‌لرندندر

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتيله طبع اولنمشدر

استانبول
باب عالی جاده‌سنده ٥٢ نومرولی شركت مرتبيه مطبعه‌سنده طبع اولنمشدر
١٣٠٩

احسن القصص

بسم الله الرحمن الرحيم

قوله تعالى

وَقَالَ الَّذِى اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ اَكْرِمِى مَثْوَاهُ عَسٰى اَنْ يَنْفَعَنَا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى اَمْرِهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

§

خلاصهٔ مآل منيفى ـ. يوسف عليه السّلامى اشترا ايدن اهل مصردن [عزيز] زوجه‌سنه: «مقامنى عندمزده كريم، حَسَن قيل. [يعنى كنديني خوش طوتوب حسن تربيه‌سنه دقت ايت] بلكه بزه نفعى اولور. [يعنى بلكه عقارات واموالمزك اداره‌سنه يارارده امور ومصالحمزده مظاهرت ومعاونتندن مستفيد اولورز] ياخود آنى اوغل ايدينيرز» ديدى. بز يوسف عليه السّلامك محبتنى قلب عزيزده نصل جايگير ايتدك ايسه، (ياخود) بز يوسف عليه السّلامى سراى عزيزده

نصل مكانت آرای توقیر ایتدك ایسه، كندیله عزیزك زوجه‌سی آره‌سنده جریان ایدن وقعه‌نك جلوه‌نمای ساحۀ حصول اولمسی وتعلیم تأویل رؤیا ایله ریاست عظمانك اله كچمسی ایچون یوسف علیه السلامك محبتنه كافۀ اهل مصرك قلبلرنی‌ده محل قیلدق .

(یاخود) بز یوسف علیه السلامی كربت چاه هولناكدن نصل رهایاب ایلدك ایسه، آنی ارض مصرده‌ده اویله حائز مكنت واقتدار ایلدك، تاكه آنده عدل ایله تصرّف امور وتدبیر مصالح جمهور ایده. [یعنی آنی قیودن رهایاب وشوتمكین سعادت قرین ایله كامیاب ایتدك كه غوامض اسرار كتب آلهیه‌یی، انبیاء متقدمین علیهم السلامدن مأثور، دقائق سُنن سنیه‌یی بیلوب مصریون بیننده وقوع بوله‌جق حادثه‌لرده، احكامنی انفاذ ایده] [*]

(یاخود) كندیله عزیزك حرمی بیننده جریان ایدن وقعۀ عجیبه‌نك جلوه‌نمای ساحۀ حصول اولمسی وتعلیم تأویل رؤیا ایله ریاست عظمانك اله كچمسی ایچون بز یوسف علیه السلامك محبتنی درجۀ نهایه‌ده اوله‌رق قلب عزیزده جایگیر ایلدك .

الله تعالی امری اوزره غالبدر . دیله‌دیكنی ایشلر . لكن اكثر ناس هرشی قبضۀ قدرت خداده اولدیغنی، (یاخود) جناب حقك لطائف صنعنی، خفایای لطفنی بیلمزلر .

—

[*] وجه اول [وكذلك] ده‌كی كافك كاف تشبیه اولمسنه ، وجه ثانی بنه اوكافك مقحمه، یعنی زائده اولمسنه كوره‌در .

تفسیر وایضاح — . بو آیت جلیله، یوسف علیه السلامك مصره وصولیله سرای دلارای عزیزده كچیردیكی ایام اقبال وآنی تعقیب ایدن احوالك فاتحۀ بیانی‌در .

وَقَالَ ٱلَّذِی ٱشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِٱمْرَأَتِهِ

یوسف علیه السلامی صاتین آلان اهل مصردن [عزیز] حرمنه دیدی كه :

—

مشتریدن مراد، عزیز اولدیغی، [وقال نِسوةٌ فی المدینة امرأةُ العزیز الآیه] قول كریمندن مستفاد اولمغله قاضی بیضاوی: «وهو العزیز الذی كان علی خزائن مصر» دیه نام عزیزی تصریح ایتمشدر.

ینه قاضی بیضاوینك وسائر مفسّرینك بیانه كوره عزیزك اصل اسمی [قطفیر] یاخود [اطفیر] ایمش . [*]

عزیز، برعنوان رسمی ایدی كه او تاریخده خزائن مصریه‌یه ناظر اولان وزیره اطلاق اولنوردی .

اووقت مصرك حكمدار اكبری [ریّان بن الولید العِملیقی] ایدی. بت پرست ایدی . یوسف علیه السلامك ارشادیله ایمانه كلدی و نبیّ مشارالیهك حال حیاتنده ارتحال داربقا ایدوب یرینه [قابوس بن مصعب] جالس اورنك مصر اولدی. فقط روایته كوره بو، قبول اسلامدن ابا ایلدی.

[*] عبّر باشرف احواله اذ الوزیر المعتمد مأمور بحفظ خزائن البلد .
(قونوی)

استطراد

ظهور نور اسلامدن صکره بر مدّت مصرده حکومت سورن کوله‌منلردن بر [قابوس] دها واردرکه (٤٠٣) سنۀ هجریه‌سنده وفات ایتمشدر. بوقابوس اخیر، حسن خط ایله شهیر ایدی. حسن خطندن کنایةً «خطّ قابوس اَمْ جَناحِ طاووس» لطیفه‌سی عصرنده زبانزد صغیر وکبیر ایدی.

[قابوس] لفظی [کاووس] دن معرّبدر.

—

بعضلری: حکمدار موما الیه [ریّان بن‌الولید] درت یوز ییل معمر اولوب عهد موسی علیه السّلامده دعوای الوهیّتله اعلان ضلال ایدن «فرعون مصر» بودر دیمشلر. [وَلَقَدْ جٰاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنٰاتِ] آیت جلیله‌سیله بوقول ضعیفی تقویه‌ایتمك ایسته‌مشلر ایسه‌ده بیهوده یورولمشلردر.

مشهور اولان بودرکه: فرعون موسی، فرعون یوسف «علیهما السّلام» اولادندر. برای استشهاد ایراد ایدیلن آیت مذکوره، احوال آبا ایله اولاده خطاب قیلنمشدر. چونکه احوال آبایه اولادك رضالری اولمق مناسبتیله مجاز عقلی اوله‌رق بابالره اسنادی بجا اولان احوال اوغللرینه اسناد ایدلمشدر. قرآن کریمده بونك نظائر وامثالی چوقدر. ازجمله عصر سعید حضرت نبویده بولنان یهوده خطاباً شرفنازل اولان «وَاِذْ واعَدْنا موسی اَرْبعينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجل الآیه» قول شریفی کبی.

—

مِنْ مِصْرَ

بوقید، اکرام مثوای یوسفله (علیه‌السلام) حرمنه امر ایلین ذات، حضرت مشار الیهی ملتقطلردن ثمن بخس ایله صاتین آلان کیمسه اولمیوب بشقه‌سی ایدوکنی اشعار ایچوندر.

لِامْرَأَتِهِ

لام، [اِشْتَرٰاهُ] یه دکل، [قٰالَ] یه متعلقدر. ضمیر، عزیزه عائددر. (امرأه) دن مراد، عزیزك حرمیدر.

بو خاتونك اسمی مختلف فیه‌در. کیمیسی اسمی [راعیل]، لقبی [زلیخا] در دیدی. کیمیسی اسمی [راعیل] در دیوب لقبنی قاله آلمادی. لکن مشهور ومعروف اولان اسمی زلیخادر.

عین المعانیده «زلیخا» زای معجمه‌نك ضمّی، لامك فتحیله مضبوط ایسه‌ده السنۀ ناسده زای معجمه‌نك فتحی، لامك کسریله متداول اولدیغی روح البیانده مسطوردر.

شهاب، [زلیخا] کلمه‌سنی زای معجمه‌نك فتحی، لامك کسریله ضبط ایدوب «مشهوری بودر» دیدکدن صکره: «وقیل انّه بضمّ اوّله علی هیئة المصغّر» دیوب صیغۀ تمریض ایله ضبط ثانینك ضعفنه اشارت ایتمشدر.

عاصم افندی مرحوم دخی (زلیخا) کلمه‌سنی (قاموس) ترجمه‌سنده

فتح زا ایله ضبط ایتمش ایکن (برهان قاطع) ترجمه‌سنده «زلیخا ـ ضمّ زا ایله نام زوجهٔ یوسف علیه السّلامدر» دیمشدر .

بوندن آکلاشیلیرکه زلیخا کلمه‌سی عبارات عربیه آره‌سنده کوریلورسه ضم ایله اوقونملی .

بوراده وارد اولان: «یا بوکلمه‌یی عثمانلیلر نصل استعمال ایتملیدرلر؟» سؤالنه جواباً عصرمز ظرفای اُدباسندن بری: «عثمانلیلر هم عرب، هم عجم مقلّدی صایلدقلرندن زلیخا کلمه‌سنی ایکی صورتله ده تلفّظ ایده‌بیلیرلر» دیمش. نه خوش سویله‌مش!

اَکْرِمی مَثْواهُ

امام فخر رازی: «ای منزلَه ومقامَه عندكِ» دیه تفسیر ایتدکدن صکره [مثوی]نك مأخذینی، معناسنی کوستره‌رك، «من قولك ثَوَیْتُ بالمکان اذا اَقَمْتَ به» دیمش، مصدری‌ده [ثواء] اولدیغنی بیان ایتمشدر . متعاقباً: «اِنَّهُ رَبّی اَحْسَنَ مَثْوایَ» قول کریمی دلالت ایتدیکی اوزره بونك معنای منیفی: «اِجْعَلی منزلَه عندكِ کریماً حَسَناً مرضیّاً» دیمك اولدیغنی‌ده سویله‌مشدر .

«ای زلیخا! یوسف علیه السّلامك ناصیهٔ حالنده رشد ونجابت آثاری کوریلیور؛ ایلریده بلکه ایشمزه یارار؛ بناءً علیه منزل ومقامنی نزدکده کریم، حَسَن، مرضی قیل. یعنی آکا برمقام کریم، برکوزل یر تهیئه وتخصیص ایدوب کندینی خوش طوت» دیمکدرکه ذاتنه اکرامدن کنایه‌در.

قاضی بیضاوی: «اِجْعَلی مقامَه عندنا کریماً ـ ای حَسَناً. والمعنی: احسنی تعهّده» [١] دیه تفسیر ایتمشدرکه امام فخر رازینك تفسیریله یکمآل کبیدر.

شهاب، بیضاوینك کلامنی حضرت امامك کلامنه وفاقاً: «المراد بکونه کریماً اَن یکون حَسَناً مرضیّاً» دیدکدن صکره مثوایه معنی ویره‌رك «المثوی محل الثّواء وهو الاقامة» دیمشدر .

مَثْوٰی

مأوی وزننده منزل ومقام معناسنه‌درکه طوره‌جق واینه‌جك یر دیمکدر .

اکرام مثوی ایله مراد، حضرت یوسف علیه السّلامك ذات علیاسنه اکرامدر. زیرا مسافرك طوروب اوطوره‌جغی، یاتوب قالقه‌جغی یرك تمیزلکنه، کوزللکنه دقت ذاتنه عائد برحرمتدر.

اهل تحقیق دیمشدرکه: عزیزك حرمنه «اکرمی مثواه» دیوب‌ده طوغریدن طوغری‌یه یوسف علیه السّلامك ذات علیاسنه اکرام ایله امر ایتمامسی، آکا علی سبیل التّعظیم والاجلال نظر ایلدیکنه دلالت ایدر.

عزیزك یوسف علیه السّلامه اکرامی توصیه‌ده «اکرمی مثواه» دیمسی، بربیوك ذاته عرض تحیّت وسلام قصد اولندقده [سلام الله علی المجلس العالی] دینلمسنه بکزر .

---

[١] ای تربیته. قاضی کلامی کنایه‌یه حمل ایتمشدر. چونکه یالکز احسان منزلده فائده یوقدر. مراد آنك لازمیدرکه اوده کندینه اکرامدن وحسن تربیه‌سنه دقتدن عبارتدر . (قونوی)

امام غزالی «رحمه الله» بیوررلرکه: حائز شرف وشان اولان ذوات کرامدن [حضرت، جناب، مجلس] مثللی الفاظ مخصوصه ایله کنایه اولنورده مثلا: «السّلام علی حضرته المبارکة ومجلسه الشریف» دینیلیرکه مراد، «السّلام علیه» دیمکدر.

عَسٰی اَنْ یَنْفَعَنَا

قاضی بیضاوی وابوالسّعود: «عَسٰی اَنْ یَنْفَعَنَا ـ فی ضِیاعنا واموالنا ونستظهربه فی مصالحنا» دیه تفسیر ایتمشلردر.

ضِیاع ـ غله ومحصولی اولان تارلا وچفتلك مقوله‌سی ملك وعقار معناسنه اولان [ضیعه] نك جمعیدرکه تفقد اولنمازسه ضایع اولور. [ضیعه] دینیلسنه سبب بودر.

«ضاع، یضیع» دن مصدر اولان [ضیاع] ضادك فتحیله‌در.

خلاصهٔ مآلی —: بلکه عقارات واموالمزی اداره‌یه یارارده امور ومصالحمزده آنك مظاهرت ومعاونتندن مستفید اولورز.

اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَداً

قاضی بیضاوی وابوالسّعود: «ای نتبنّاه» دیه تفسیر ایتمشلردرکه یاخود آنی تبنّی ایلرز، یعنی آنی اوغل ایدینیرز دیمکدر.

عزیز وقتاکه حرمنه اکرام مثوای یوسف علیه السلام ایله امر ایلدی، بو امرینی «عَسٰی اَنْ یَنْفَعَنَا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا» سوزیله تعلیل ایتدی. چونکه کندیسی عقیم ایدی؛ اولادی اولمازدی. بناءً علیه یوسف

علیه السلامك ناصیهٔ حالنده اثر رشد و رویت کورنجه، آنی کندینه اوغل ایدینمك ایستدی.

ایشته بو سببدن ناشیدرکه، [اَفْرَسُ النّاسِ ثلاثةٌ عزیزُ مصرَ وابنةُ شعیبٍ الّتی قالت: «یاأَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ» وابو بکرٍ حین استخلف عمرَ] دینیلدی.

مآلی —: ناسك، یعنی آحاد امّتك زیاده فراستلولری، وتعبیر دیکره کوره زیاده آکلایشلولری اوچ ذاتدر. بری: عزیز مصردرکه برکوله دیه صاتین آلمش اولدیغی یوسف علیه السلامده‌کی رشد ونجابتك فرقنه واروب آنی کندینه اوغل ایدینمك ایستدی. دیکری: شعیب علیه السلامك کریمه‌سیدرکه حضرت موسی علیه السلامده‌کی علو جنابی، قوت شبابی کوروب پدر بزرکوارینه استیجارینی توصیه ایلدی. اوچنجیسی‌ده ابوبکر الصدیق رضی الله عنه حضرتلریدرکه عدل واستقامت جناب عمری تفرسله آنی استخلاف ایلدی.

فراسة

تفرسدن اسمدرکه رأی وظن وادراکده دقت نظر ایده‌رك مصیب اولمغه دینیر. ومنه الحدیث: «اِتَّقُوا فِراسَةَ الْمُؤْمِنِ فَاِنَّهُ یَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰهِ تعالی»

[یقال بمعنیین: احدها مادلّ ظاهر هذا الحدیث علیه وهو مایوفق الله تعالی فی قلوب اولیائه فیعلمون احوال بعض النّاس بنوع من الکرامات

واصابة الظّنّ والحدس. والثّانى نوعٌ يُعلم بالدلائل والتجارب والاخلاق فيُعرف به احوال النّاس] «قاموس»

الفراسة هى خاطرٌ ينشأ من قوة الايمان يهجم على القلب فينفى مايضاده فان لقلب المؤمنَ نوراً يُدْرَكُ به ماهو باطنٌ لادليلَ عليه. قال عليه السلام: «اتّقوا فِراسةَ المؤمن، الحديث» فاثبات الفراسة لعزيز مصرَ، امّا بنـاء على التغليب اوالفراسة بمعنى الفهم. و المعنى: اَفْهَمُ النّاسِ. ثم المراد بالنّاس آحاد الامة.» (قونوى)

يعنى فراست، وجودينه دليل وعلامت بولنميان برشيئى نور ايمان ايله ادراك ايلمكدن عبارت اولمغله كلام سـالف الذكرده عزيز مصره فراست اثباتى، ياشعيب عليه السلامك كريمهٔ محترمه‌سيله صديق اكبر (رضى‌الله عنه)ى عزيز اوزرينه تغليب وياخود [افرس] لفظنك [افهم] معناسنه حمل اولنمسنه مبنيدر.

ذٰلِكَ

كلام عزيزدن مفهوم اولان معنايه اشارتدر. بونك متضمن اولديغى معناى بعد دخى تفخيم ايچوندر. «مثل ذلك التمكين البديع» ديمكدر.

مَكَّنّا لِيُوسُفَ فِى الْاَرْضِ

امام فخررازى: «اى كما انعمنا عليه بالسّلامة من الجُبِّ مكّنّاه بِاَن عَطَفْنا عليه قلبَ العزيزِ حتّى توَصَّل بذلك الى اَن صار متمكّناً من الامر والنّهى فى ارض مصرَ» ديه تفسير ايتمشدر.

خلاصهٔ مآلى —: بز يوسف عليه‌السّلامى نصل اومعهود قيودن سالماً اخراج واِنجا ايله مظهر انعام ايتدك ايسه، قلب عزيزى كنديسنه عطف ايتمكله‌ده حائز مكنت واقتدار ايلدك، تا كه او واسطه ايله ارض مصرده امر ونهيه مقتدر اوله‌بيله‌جك برمقامه واصل اوله.

قاضى بيضاوى: «وكما مكّنّا محبّتَه فى قلب العزيز [١] او مكّنّاه فى منزله [٢] اوكما انجيناه [٣] وعطفنا عليه قلب العزيز مكّنّا له فيها» [٤] ديه تفسير ايتمشدر.

خلاصهٔ مآلى —: بز يوسف عليه‌السّلامك محبّتنى قلب عزيزده نصل جايكير ايتدك ايسه، ياخود يوسف عليه السّلامى سراى عزيزده نصل مكانت آراى توقير ايتدك ايسه، ياخود آنى كُربتِ چاه هولناكدن نصل رهاياب ايتدك ايسه ارض مصرده ده اويله حائز مكنت واقتدار ايلدك.

---

[١] اى جعلناله فى الارض مكاناً اوقدرناله فيه، اذ بناء «مكنا» للصيرورة واشتقاقه من المكان والمعنى: جعلناه ذى مكان، وحاصله ماذكرناه. والمعنى: كما مكنا محبته فى قلب العزيز بحيث لايصبر عنه. (قونوى)

[٢] وجعلناله مأوى كريما فى منزل العزيز. (كذا)

[٣] من كربة الجب.

[٤] بفرط الحب. مكناله، جعلناله مكاناً فى الارض اى قدراً ووجاهةً فيها. ولابد من مثل هـذا التأويل اذ جعل الارض مكاناً عام ولافائدة يعتـد بها. واشاربه المصنف الى ان [ذلك] اشارة الى ماقبل، لاالى مابعده وان المشاراليه احد هذه الامور والمشبه به والمشبه تمكينه فيها وجعله ذا وجاهةٍ ومهابةٍ يتبعون اثره ويطيعون امره فيما يفعلون ويريدون. (قونوى)

ابو السّعود افندی : «ای جعلناله فیها مکاناً [١] دیوب بروجه آتی معنی ویرمشدر :

بز یوسف علیه السّلام ایچون منزل عزیزده نصل برمثوای کریم میسّر قیلدق ایسه، یاخود بز یوسف علیه السّلام ایچون قلب عزیزده نصل بر عالی مکان، مقدّر قیلدق ایسه، [٢] آنی ارض مصردەده اویله برمکانت رفیعه‌یه نائلیتله کامکار ایلدك.

—

ارض مصرده نائل اولدیغی مکانت رفیعه‌دن مراد، جائزکه اهل مصر آره‌سنده وجیه، — قلب عزیزده اولدیغی کبی — کافهٔ اهل مصرکده قلبلرنده مجتبی اولمه‌سندن عبارت اوله.

وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ

ابو السعود افندی مرحوم دیرکه : بونظم جلیل، ایستر سیاق کلام ایجابنجه برغایت مقدره‌یه معطوف اولسون، ایستر برمعلل محذوفك علتی اولسون، هرایکی صورتده ده «ای نوفقه لتعبیر بعض المنامات التی عمدتها رؤیا الملك وصاحبی السّجن» دیه تفسیر اولنور.

خلاصهٔ مآلی : بز یوسف علیه‌السّلامی بعض مناماتی تعبیره

[١] یقال مکنه فیه ای اثبته فیه ومکن له فیه ای جعل له فیه مکاناً ولتقاربهما وتلازمهما یستعمل کل منهما فی محل الآخر. قال عزوجل: [وکم اهلکنا من قبلهم من قرن مکناهم فی‌الارض مالم نمکن لکم] ای مالم نمکنکم فیها. او مکنا لهم فی‌الارض، الی آخره. (ابو السعود).

[٢] حیث امر امرأته دون سائر حواشیه باکرام مثواه. (ابوالسعود)

موفّق ایلرز — که او مناماتك عمده‌سی‌ده ملکك وایکی زندان آرقداشنك رؤیالریدر»

چونکه یوسف علیه‌السّلام بورؤیالره اشارتله «ذلك مما علّمنی ربی» دیمشدر.

وجه اوّله کوره، کویا «ومثل ذلك التمکین مکنا لیوسف فی‌الارض وجعلنا قلوب اهلها کافةً محال محبته لیترتب علیه ماترتب مما جری بینه وبین امرأة العزیز ولنعلّمه بعض تأویل الاحادیث» دینیلمش اولدی‌که او بعض احادیثك تأویلیله‌ده مراد، رؤیای مذکوره‌نك تأویلیدر.

خلاصهٔ مآلی — : بو تمکین بدیع مثللی یوسف علیه‌السّلامی ارض مصرده‌ده حائز مکانت واقتدار وکافّهٔ اهل مصرك قلبلرینی آنك محبّتنه جای قرار قیلدق‌که کندیله امرأهٔ عزیز بیننده جریان ایدن وقعهٔ غریبه آکا ترتّب ایلسون. وبعض مناماتی — که آنلرك ده عمده‌سی ملکك وایکی زندان آرقداشنك رؤیالریدر — تعبیره موفق ایلدك‌که کندینك ریاست عظمایه وصولنه مؤدی اولسون.

—

نظم جلیلده معطوف علیهك ترکی، جائزکه بالذات مراد اولمادیغنی اشعار ایچوندر.

معلّل محذوفه علّت اولدیغی تقدیرجه‌ده کویا «ولهذه الحکمة البالغة فعلنا ذلك التّمکین فی جانب العزیز» دینیلمش اولدی.

ایشته بو حکمت بالغه‌یه مبنی [١] شو تمکینی جانب عزیزده جلوه‌کر ایلدك دیمکدر.

کافهٔ ناس جانبنده‌کی تمکینه کلنجه: بو تمکینك امور مذکوره‌یه مؤدّی اولمسی، جانبِ عزیزده‌کی تمکینی مشتمل اولدیغی جهتله‌در.

یعنی یوسف علیه السّلام ایله امرأهٔ عزیز بیننده جریان ایدن وقعهٔ غریبه‌نك میدان حصوله کلمسی وتعلیم تأویل رؤیایه وبو تعلیمك بالآخره ریاستِ عظمایه مؤدی اولمسی جانب عزیزده جلوه‌نمای ظهور اولان تمکین سببیله‌در. یوقسه قلوب ناسده‌کی تمکین سببیله دکلدر.

ایمدی حق اولان [ذلك] نك « مَكَّنَّا لِيُوسُفَ » قول کریمنده‌کی [مكّنّا] نك مصدرینه اشارت اولمسیدرکه اوده عزیزك قلبنده، یاخود منزلنده‌کی تمکیندن عبارتدر.

عزیزك قلبنده، یاخود منزلنده‌کی تمکینك ارض مصرده « تمکین » دیمك اولمسی، موماالیهك اوراده عزیز، عنوانیله معنون برمسند رفیع وزارتی حائز بولنمسی ملابسه‌سیله‌در، تمکین آخر سببیله دکلدرکه آکا تشبیه ایدلمش اولسون. نته‌کیم [وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً] قول کریمنده ذکری مرور ایتمشدر.

چونکه بوراده‌کی [ذٰلِكَ] ده فعل مذکورك مصدرینه، یعنی [جَعْل]ه اشارتدر. بوراده‌ده برجعل دیکر یوقدرکه بوجعلك آکا تشبیهی قصد ایدلمش اولسون.

[١] یوسف علیه السلامك فرمانفرمای اقلیم مصر اولمسی دیمکدر.

بو صورتده [وَكَذٰلِكَ] نك کافی کاف تشبیه اولمیوب مُقحَم، وتعبیر دیکرله زائددر. بوده مشارالیهك فخامتنه دلالت ایتمك ایچوندر.

ایشته لایق اولان بو وجه ایله تحقیق مقام ایدلملیدر. زیرا «جَعَلَهُ مِلِكاً يتصرف فى الارض بالامر والنهى» دیه تفسیر ایدیلن تمکینه کلنجه، بوده، یعنی یوسف علیه‌السلامك مصرده ولی‌الامر اولمسی‌ده ایشته شو تعلیم ایله آنك نتایج متفرعه‌سی آثارندندر. یوقسه آنی مؤدی اولان مبادیسندن دکلدر. بناءً علیه تمکین مذکوری، ولایتك علت غائیه‌سی عد واعتبار ایده‌بیلمکه طریق امکان یوقدر.

حاصلی: تمکین، «جَعَلَهُ مِلِكاً يتصرف فى الارض بالامر والنهى» معناسنه حمل اولندقدن صکره، تعلیم تأویل احادیث، تأویل رؤیایه حمل اولنه‌ماز دیه ابوالسعود افندی مرحوم: [ولم يُعهد منه عليه السّلام، فى تضاعيف قضاياه العملُ بموجبِ المنامات المُنَبِّهةِ على الحوادث قبل وقوعها عهداً مُصَحِّحاً لِجَعْلِه غايةً لولايته وما وقع من التّدارك فى امر السّنين فانّما هو عملٌ بموجَب الرّؤيا السّابقة المعهودة] عباره‌سیله ایضاح ایدوب بووجه ایله امام فخررازینك مرادینی کشف، بیضاوی‌یه‌ده تعریض ایتمش ونهایتنده: [اللهمّ الا ان يراد بتعليم تأويل الاحاديث ماسبق من تفهيم غوامض اسرار الكتب الآلهيّة ودقائق سنن الانبياء عليهم السّلام] دیمشدر.

بو تقدیرجه آیت جلیله‌یه [مكّنّاله فى ارض مصرَ ليتصرّف فيها بالعدل ولنعلّمه معانىَ كُتُب الله تعالى واحكامها ودقائق سنن الانبياء فيقضى بها فيما بين اهلها] دیه معنی ویرلمك لازم کلیر.

ذكر اولنان معانی واحكامك تعليم اجماليسی اگرچه حضرت مشار اليهك — معنای مذكوره محمول اولان — تمكننده متأخر دكلدر، لكن حوادث ووقوعات ضمننده پی درپی وقوع بولان تعليم وارشاد الٰهی تمكين مذكوردن بالطبع متأخر اولوب او جهتله آكا غايت اولمغه صالحدر.

—

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا

آيت كريمه‌سی ذيلنده‌ده ابو السعود افندی مرحوم: [بو قول شريف يوسف عليه السّلام ايله زليخا آره‌سنده جريان ايدن وقعه‌نك شرح وبيانه رجوعدر. [وكذلك مكنا ليوسف] قول شريفندن بورايه قدر اعتراضدركه فائده‌سی، تفاصيلی حكايه اولنه‌جق فتنه‌لرك البتّه برغايت جميله‌سی، برعاقبت حميده‌سی اولديغی، برده يوسف عليه السّلامدن نزاهت وعصمتنی مخل اوله‌جق بر شی صادر اوليوب كنديسی جميع اعمالنده محسن بولنديغی اوّل امرده سامع بيلسون ديه قصّه‌يه بربليغ نمونه‌در. بو جملهٔ معترضه‌يه قبل تمام الآيه حسن تخلصك مداری‌ده كلام عزيزدن آكلاشيلان تمكين بليغدر. اويله ايسه جمهور مفسّرينك يايدقلری كبی كُربت چاهدن تخليصی [وكذلك] اشارتی آلتنه ادراج ايتمك تقريب آيادن دوردر] ديه‌رك بيضاوينك: «اوكما انجيناه مكنّاله فيها» تفسيرينه برنوع تعريض ايتمشدر.

§

معلوم اولسون كه كمالات حقيقيّه قدرت وعلمدن عبارتدر. حق سبحانه وتعالی حضرتلری يوسف عليه السّلامك اعلای شاننی اراده ايدنجه آنی بو ايكی وصفِ عالی ايله وصف ايلدی.

صفت قدرت ومكننده او نبیّ ذيشانی حائز قسط اوفای كمال ايتديكنه: «مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ» صفت علمده حائز نصاب كمال ايتديكنه: «وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ» قول كريمليه اشارت بيورمشدر.

بوراسی ده معلوم اولسون كه يوسف عليه السّلام قيويه القا اولنديغی وقت، حق عاليلرنده «وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا» بيورلمش ايدی. بو آيت جليله، حضرت مشار اليهك دها اووقتدن بری وحی الٰهی ايله متشرّف اولديغنه دلالت ايدر.

واقعا بزجه ارهاص [١] جائز اولمغله [يوسف عليه السّلامك قيوده ايكن وحی الٰهی ايله تشرّفی، خلقه بعثتدن ناشی اوليوب بلكه مبارك قلبنی تقويه، صدر سعادتلرندن حزنی ازاله، حضور جبريل ايله استئناسی مقصدينه مبنی ايدی] بولنده‌ده توجيه اولنه‌بيلير.

حالا تفسيری صددنده اولديغمز آيت جليله‌ده ايسه «وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ» بيورلمشدر. ايشته بوندن‌ده مراد، تكاليف الٰهيه‌يی تبليغ، خلقی حق دينه دعوت ايچون حضرت مشار اليهی بعث وارسالدر.

مع مافيه آيت اولادن مستفاد اولان وحيك نبوت ورسالت ايچون

[١] پيغمبر بعث اولنمازدن اوّل نبوّتله تشرفنه دليل اولان خارق عاده شيلره دينير.

اولمسی‌ده محتملدر. بوحالده «وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ» قول کریمی بر بشقه معنایه حمل ایدلمك لازم کلیر. بناءً علیه امام فخر رازی: «ویحمل قوله [وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ] علی انّه اوحی الیه بزیاداتٍ ودرجاتٍ یصیربها کلّ یوم اعلی حالاً ممّا کان قبله» دیمشدر.

—

وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى اَمْرِهِ

الله تعالی وتقدّس حضرتلرینك امر الهیسنی هیچ برشی رد ایده‌من وآنك دیله‌دیکی شیئه هیچ برکیمسه مانع اوله‌ماز.

یاخود الله تعالی امر یوسف اوزره غالبدر. یوسف صدّیق علیه السّلام ایچون قرداشلرینك مرادی بشقه، حقك مرادی بشقه ایدی. عاقبت حقك مرادی جلوه‌نمای ساحهٔ ظهور اولدی.

بیضاوی بو وجه ایله تفسیر ایتمشدر.

امام فخر رازی دیرکه: بو قول کریم، ایکی وجه ایله تفسیر اولنور:

١ — «والله غالب علی امرِ نفسه» دیمکدر. زیرا او خداوند وحید، فعّال لما یریددر. زمینده، آسمانـده آنك قضاسنی دفع، حکمنی منع ایلیه‌جك کیمسه یوقدر.

٢ — «والله غالب علی امرِ یوسُفَ» سیاقده‌ده تفسیر اولنور. یعنی یوسف علیه السّلامك انتظام اموری، الٰهی ایدی. کندی سعیله دکل ایدی. قرداشلری آکا هر درلو فنالغی ایتمك ایستدیلر. الله تعالی

ایسه آنك حقنده خیر، مراد بیورمشدی. عاقبت الله تعالی حضرتلرینك دیدیکی ودیله‌دیکی اولدی.

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

لکن اکثر ناس، هرشی قبضهٔ قدرت خداده اولدیغنی بیلمزلر.

یاخود جناب حقك لطائف صنعنی، خفایای لطفنی آکلامازلر دیمکدر.

—

معلوم اولسون که هرکیم دنیانك احوالنی، عجائبنی پیش نظر دقت وتأمله آلیرسه، آکلار، تیقّن ایلرکه، هرشی قبضهٔ قدرت خداده‌در. هرشیئه قضای الٰهی غالبدر.

بود هرکسی را دکر کونه رای
نباشد مکر انچه خواهد خدای

اسماعیل حقی مرحوم (روح البیان) ده دیرکه:

حق تعـالی حضرتلری شو آیت جلیله‌ده علمی مدح، جهلی ذم ایلدی. علمك مدحی آنی مقام امتنانده ذکر ایدوب «وَلِنُعَلِّمَهُ» بیورمسندن، جهلك ذمّی «وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» دیمسـندن مستفاد اولور.

بو آیت جلیله‌دن معلوم اولورکه بیلنلر ناسك قسم قلیلیدرلر.

—

علم، ایکیدر. بری علم شریعت، دیکری علم حقیقتدر. بو ایکی علمدن هر برینك کندی مقامنده فضل ورجحانی واردر.

مرویدرکه:

صحابهٔ کزیندن بعضلری، حضرت اعلم الانبیاء صلّی الله علیه وسلم افندمزدن «افضل أعمال نه‌در؟ یا رسول الله!» دیه سؤال ایدوب (العلم بالله) جوابنی آلدیلرله «یا رسول الله! عاملك عند الله مرتبه‌سنی تزیید، رتبه‌سنی ترفیع ایدن نه‌در؟» زمیننده سؤال اوّلی تکرار ایلدیلرسه‌ده ینه جواب اوّلدن بشقه جواب آله‌مدیلر. بونك اوزرینه افصاح مرام ایله «یا نبیّ الله! بز عملدن صوریيورز. افندمز ایسه علمدن جواب ویریيورسکز! بونك سرّ وحکمتی نه‌در؟» دیدیلر. نبیّ الرّحمه افندمز حضرتلری دخی «انَّ قلیلَ العملِ ینفعُ مع العلمِ وانَّ کثیرَ العملِ لاینفع مع الجهلِ» جواب مستطابیله رفع نقاب اشکال بیوردیلر.

بو عرفان اعلانك حصولی، مجرّد تصفیهٔ باطنله آیینهٔ خدانمای دلك صیقلپذیر اولمسنه متوقفدر.

مَطْمَحِ نظر اکابر، قوالب وظواهر دکل، قلوب وسرائردر. زیرا (ظواهر) خلقك (بواطن) حقك نظرکاهیدر. حقه متعلق اولانك اصلاحی ایسه، خلقه متعلق اولانك اصلاحندن البته اولیدر.

قیمةُ المرءِ مایُحسِنُهُ

کلام نفیسی، امیرالمؤمنین علی المرتضی کرم الله وجهه افندمزك

لسان کوهرفشانلرندن شرفریز صدور اولان جوامع الکلمندندر.

انسانك قیمتی، علوّ قدری، مزید رفعتی، حُسنیله جِسْمیله دکل، احسانیله عرفانیله متناسبدر دیمکدر.

وقیمة المرأ ماقد کان یُحسنه

والجاهلون لاهل العلم اعداء [۱]

بیت متینی‌ده حضرت مشارالیه منسوبدر.

فَضْلُ العلمِ اَحَبُّ اِلَیَّ مِنْ فَضْلِ العِبادَةِ

حدیث عالیسی‌ده علمك عبادت اوزرینه فضل ورجحانی معلندر.

نه‌حاجت؟ بیلنلرله بیلمینلر مساوی اوله‌بیلیرمی؟ مآل منیفنی مفید اولان:

هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ

آیت جلیله‌سی، رجحان علمی اعلان ایچون دیکر دلیل وبرهان اتیانندن مُغنی‌در.

اعرف الانبیاء افندمز حضرتلری وارث علوم اولین وآخرین ایکن (وَقُلْ رَبِّ زِدْنِی عِلْمًا) آیت جلیله‌سی ناطق اولدیغی اوزره ازدیاد علمی طلبله مأمور اولمشدر.

---

[۱] قال الراغب: الاحسان یقال علی وجهین، احدهما الانعام علی الغیر والثانی الاحسان فی فعله وذلك اذا علم علماً حسناً وعمل عملا حسناً وعلیه قول امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه (الناس ابناء مایحسنون) ای ینسبون الی مایعلمونه ویعملونه من الافعال الحسنة اه
ومعنی المثال المذکور فی الکتاب زیادة رفعة المرء وعلو قدره بعلمه لابحسنه وجسمه فالقیمة مجاز فیه. (شهاب)

يَرْفَعُ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

آيت كريمه‌سى، اهل ايمان وعرفان حقنده مدح عظيمى متضمن،

وَعَلَّمَ آدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا

نظم جليلى، علمك رفعت شانى مبين‌در. علمك شرفى سايه‌سنده‌دركه جناب ابوالبشر، مسجود فرشتكان، ميان آسمانيان وخاكيانده رفيع الشان اولمشدر.

بر طالب علم، لساندن شاعر شو قطعه‌يى نه كوزل سويله‌مشدر:

سَأَضْرِبُ فى طول البلاد وعَرْضِها
لِاَطْلُبَ علماً او اَمُوتَ غريباً
فَاِنْ تلفت نفسى فللهِ دَرُّها
وإنْ سَلِمَتْ كان الرجوع قريباً

نَسْأَلُ اللّٰهَ التوفيق.

§

قوله تعالى

«وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماً وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ»

§

ترجمهٔ مآلى — يوسف عليه السلام وقتاكه، جسم وقوتنك اشتدادى نهايت بولديغى زمانه ايردى، آنى حكمت عمليه ايله‌ده، حكمت

نظريه ايله‌ده ممتاز وبختيار ايلدك. آنك كبى نوائبه صبر ايدن وعمللرى شرك ومعصيتله مخلوط اولميان اَعمال حسنه اصحابى‌ده حسب الاستعداد والاراده بويله مظهر مكافات ايلرز.

§

تفسير وايضاح — يوسف عليه السلامك اعتلاى شانى بوندن صكره باشلاديغنه اشارت بيوريله‌رق دينليوركه:

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ

«اى زمانَ اَشُدِّهِ» تقديرنده اولوب يوسف عليه السلام، وقتاكه جسم وقوتنك اشتدادى نهايت بولديغى زمانه ايردى ديمكدر.

مفسرين كرامك بيانلرينه كوره اوزمان، اوتوز ايله قرق آره‌سنده‌كى سِنِّ وقوفدر.

همزه‌نك فتحى، شينك ضميله (اشد) برقوله كوره سِنِّ شبابدركه، مبدأى عرفاً معروف اولان حد بلوغدر.

اون سكز ايله اوتوز آره‌سنده‌كى (سِنّ) در دينلرده واردر.

ابوالسعود افندى مرحوم، قول اول اظهردر. بوكا «آتيناهُ حُكْماً وعلماً» قول كريمى‌ده دلالت ايدر ديدى.

(اَشُدّ) لفظى، جمع، بناسى اوزره مفرددر. (آنُكْ) [١] كلمه‌سى كبى. بوايكى كلمه‌نك نظيرى، يعنى ثالثى يوقدر. برقوله كوره‌ده (اَشُدّ) كلمه‌سى جمعدر. لفظندن مفردى يوقدر. (ابابيل) كبى.

---

[١] (آنك) قورشون معناسنه‌در.

دیکر برر أيه کوره مفردی شینك کسریله (شـده) در. مع هذا (فِعْله) بنیه‌سی (اَفْعُل) وزنی اوزره جمعلنمز.

بعضلری‌ده مفردی شینك فتحیله (شد) در دیدیلر. (کَلْب ــ و ــ اَکْلُب) کبی.

کیمیسی‌ده مفردی شینك کسریله (شد) در دیدی. (ذِئْب ــ و ــ اَذْؤُب) کبی.

حال‌بوکه، «شَدّ» و «شِدّ» کلمه‌لری عربدن مسموع دکلدر. دیمك‌که، بووجه ایله تقدیری قیاسه مبنیدر.

بیضاوی علیه الرحمه، سورهٔ أنعامده «وهو جمع شِدّةٍ کنِعْمَةٍ وأَنْعُمٍ، او شَدٍّ، کَصِرٍّ واصر. وقیل مفرد کآنُكْ» عباره‌سیله وسورهٔ أحقافده «حَتّى بَلَغَ اَشُدَّهُ» آیت کریمه‌سنده «اذا اَسْتَکْهَلَ وَاَسْتَحْکَمَ قُوَّتُهُ وَعَقْلُهُ» عنوانیله تفسیر ایلمشدر.

عبدالباسط، صاحب کشافك «ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّکُمْ» آیت کریمه‌سنده «وَحْدَهُ لِاَنَّ الغَرَضَ الدلالةُ على الجنسِ وَالْاَشُدُّ، کمالُ القوةِ والعقل وهومن اَلْفاظِ الجُمُوعِ التی لم تُسْتَعْمَلْ لَهَا واحدٌ» قولنده «وفیهِ مناقَضَةٌ لقوله (وَحْدَهُ) ومقتضاه اَنَّ الْاَشُدَّ مفردٌ لاجَمْعٌ» قولیله نقض، ایراد ایلمشدر. لکن اوراده (وَحْدَهُ) ضمیری ماقبلنده‌کی «نُخْرِجُکُمْ طِفْلاً» قول کریمنده واقع «طفل» لفظنه راجعدر. بوحالده عبدالباسطك نقض مذکوری بی‌وجهدر.

الحاصل مفسرین عظامك ارجح اقوالنه کوره «وَلَمّا بَلَغَ اَشُدَّهُ»

نظم جلیلی «ای مُنْتَهى اشتدادِ جِسْمِهِ وقوّتِهِ واستحکام عقلهِ وتمیزه وهو سِنُّ الوقوفِ مابین الثلاثین والاربعین» سیاقنده تفسیر اولنور.

بوتفسیره کوره انسانك کرك قوهٔ بدنیه‌سی، کرك قوهٔ عقلیه‌سی اوتوزله قرق یاشلری آره‌سنده حائز نصاب کمال اولور.

عُقلا، عمر انسان ایچون درت مرتبه اعتبار ایتمشلردر:

١ ــ سن نشوونما .... نهایتی سنه ٣٠

٢ ــ سن وقوف [*] .... « « ٤٠

٣ ــ سن کهولت [**] .... « « ٦٠

٤ ــ سن شیخوخت [***] .... « « ١٢٠

—

اَشُدّ، صوفیه‌نك «مقام فتوت» تسمیه ایتدکلری غواشیٔ خلقتدن تجردله فطرت اولایه وصولك غایتی دیمکدر. علامه سید شریفك تعریفاتده بیاننه کوره (فتوت) ك معنای لغویسی سخا وکرم، معنای اصطلاحیسی (ایثار) در.

ایثار، کندی محتاج ایکن بخش واعطاده وهرشیده آخری نفسنه ترجیح ایلمکدر.

غواشی، اورتو معناسنه اولان غاشیه‌نك جمعیدر.

[*] سن شباب دیمکدر. [**] سن انحطاط یسیر خفی دیمکدر. [***] سن انحطاط عظیم جلی درکه عندالاطباء حد غایتی (١٢٠) بیلدر.

آتَيْنَاهُ حُكْماً

حرفیاً معناسی «آكا حكم ویردك» دیمكدركه بو حكمدن مراد، عمل ایله مؤیّد (علم) در. چونكه (حُكْم) لسان شرعده «علم نافع» تعبیر اولنان حكمت، معناسنه‌ده كلیر. بوسببله‌دركه قاضی بیضاوی وابو‌السّعود علیهما الرّحمه «بو حكمدن مراد، عمل ایله مؤیّد علمدر» دیدیلر. «علم وعملدر» دیمدیلر. زیرا عملسز علم، معتدّ به دكلدر. علمك خلافیله عمل ایدنه سفیه تسمیه اولنور، حكیم تسمیه اولنماز.

یاخود بو حكمدن مراد، بین النّاس حكمدركه حكومتدن كنایه‌در.

ابو السّعود افندی مرحوم قاضی بیضاوی‌یه اقتفاءً «اَوْ حكماً بین النّاس» دیدكدن بشقه «وفِقهاً اونُبُوّةً» قیدلرینی‌ده علاوه بیورمشدر. بوقید اخیره كوره حكم مذكوره نبوّت معناسی‌ده ویریله‌بیلیر.

روح البیانده‌كی تفسیره كوره‌ده شویله معنی ویریلیر:

«یوسف علیه السّلامی، علم وعملده حائز نصاب كمال ایتدك. تاكه بین النّاس، موافق حق وصواب اوله‌رق اجرای حكومت وریاسته كسب استعداد واقتدار ایلسون.»

امام قشیری، «رحمه الله تعالی» حضرتلری بیوریبوركه: جناب حقك یوسف علیه السّلامه بخش واحسان بیوردیغی (حكم)، جمله‌سندن بری‌ده نفس نفیسنه حكمنك نافذ اولمسیدركه، حضرت مشارالیه بوسایه‌ده قوهٔ شهوانیه‌سنه غلبه ایده‌رك زلیخایه موافقت ایتمیوب دلخواهنی

قبولدن امتناعه موفق اولدی. چونكه نفسنه حكمی كچمینك آخره حكمی نافذ اوله‌ماز.

وَعِلْماً

«یوسف علیه السّلامه علمده ویردك» دیمكدر. بو علمدن مراد، علم تأویل احادیث اولدیغنی قاضی بیضاوی بیان ایتمش، شهاب دخی «احادیث ایله مراد، ذكری مرور ایتدیكی كبی رؤیادر: یا كتب التهیه‌در» دیه ایضاح ایلدكدن صكره «فخص بالذّكر لانّه غَيْرُ داخلٍ فیما قبله اَوْ اُفْرِدَ بالذّكر لانّه تمّاله شأن ولِیوسُفَ به اختصاص تام وعلی تفسیر الحكم بالحكومة فهو ظاهر ولذا فسّر الزّمخشریّ عِلْمَ هذا بعِلم الدین» دیمشدر.

ابو السّعود افندی مرحوم دخی علمی، دینده تفقهله تفسیر ایتمش، برده «حكمك، علمك تنكیری تفخیم ایچوندر. یعنی جناب حق یوسف علیه السّلامه اویله برحكم، اویله برعلم، احسان بیورمشدركه كنهلری اكتناه، قدرلری تقدیر اولنه‌ماز. ایستر نبوّتدن ایستر حكومتدن عبارت اولسون، بو حكم وعلمی جناب حق آكا قوای بدنیّه وعقلیّه‌سنك تكاملی زماننده اعطا واحسان بیورمشدر.» دیمش، نه‌كوزله سویله‌مش!

اخطار

(وعلماً) لفظ شریفندن مراد، (بیضاوی) علم تأویل احادیث اولدیغنی تحریر، (شهاب خفاجی) دخی حاشیه‌سنده (احادیث) ایله

مراد، رؤيا، ياخود كتب الٓهيه‌در ديه تقرير ايتمش ايسه‌ده ايام بلانك تناهى وانقضاسندن صكره ايتاء علم، جزا جمله‌سندن اولديغنه مبنى، رؤيانك رؤياى ملكله تخصيص قلنمسنى ابو السّعود افندى مرحوم تنبيه ايتمشدر.

امام فخررازى، عليه الرّحمه حضرتلرينك بو بابده‌كى تدقيقات حكيمانه‌سنى بياندن اوّل، «روح البيان» صاحبى اسماعيل حقى مرحومك تدقيقات متصوّفانه‌سنى ديكليه‌لم.

مشار اليه ديركه:

اهل تفسيرك بيانه كوره، يوسف عليه السّلامه طرف حقدن اعطا واحسان بيوريلان (حُكم) دن مراد، «حكمت عمليّه» (عِلم) دن‌ده مراد، حكمت نظريّه‌در. بو پك طوغريدر. زيرا اصحاب رياضات ومجاهدات، اوّلا حكمت عمليّه‌يه واصل اولورلر. صكره او مرتبه‌دن حكمت نظريّه‌يه ترقّى ايدرلر.

افكار وانظار عقليه اصحابى ايسه، بالعكس اوّلا حكمت نظريّه‌يه واصل، آندن حكمت عمليه‌يه نازل اولورلر.

حضرت يوسف عليه السّلامك سالك اولديغى مسلك، طريقت اولى ايدى. زيرا حضرت مشاراليه مكاره وبلايايه، محن طاقتفرسايه صبر وتحمّل ايتمكله، جناب ارحم الرّاحمين دخى، آكا ابواب مكاشفاتى كشاد ايله نظرگاه الٓهيسى اولان دل صفوت مآبنى شاد ايلدى.

حافظ

مكن زغصّه شكايت كه در طريق طلب
براحتى نرسيد آنكه زحمتى نكشيد

الحاصل يوسف عليه السّلامك يولى، سالك مجذوبك يولى ايدى؛ مجذوب سالكك يولى دكلدى. طريقت اولى ايسه، جناب حقك انبيا واولياسى حقنده‌كى سنت غالبه‌سيدر. «ولما بلغ اشده» آلات بدنيه‌نك اعتداله «حكماً وعلماً» قوهٔ عمليه ونظريه‌سنده نفسك استكماله رمز واشارتدر.

حسن بصرى حضرتلرى بيورمش كه: «مَنْ اَحْسَنَ عِبادَةَ رَبِّهِ في شَبِيبَتِهِ آتاهُ اللهُ اَلْحِكمة فى اكتهاله» يعنى عنفوان شبابنده جناب رب الاربابه كوزل عبادت ايدن كيمسه، اختيارلغنده حكمته مظهريتله مكافات الٓهيه‌يه نائل اولور.

اهل عرفان، بوندن شومعنايى استنباط ايدركه: پرستشكار خدا اولان بندهٔ فرمان برداره ينابيع حكمت، كشاده، عطاياى جناب رب العزة آماده اولور. بناءً عليه طالب حق، آره‌دن چوق زمان كچسه‌ده البته بركون عطاياى الٓهيه‌نك كندينه وصولنى محقق بيلوب احسان خدايه منتظر اولملى، الطاف سبحانيه‌دن قطع اميد ايتماملى‌در.

حضرت سيد الانبيا افندمز «اَفْضَلُ اَعْمالِ اُمَّتى اِنْتِظارُهُمْ فَرَجَ اللّهِ» بيورمشدر.

بزركواران امتدن بعضلرى ديديلركه: كمالات علميه، كمالات عمليه‌دن

افضلدر؛ جهت علمدن واقع اولان تقصير دخی جهت عملدن وقوعه كلن تقصيردن اشددر. زيرا حسن عقيده، صفای قريحه مجرد علم سببيله حصولپذير اولور. حتّی علمك حائز اولديغی شرف عاليدن ناشيدركه «وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْماً» منطوق منيفنجه حضرت اعلم الانبيا افندمز بيله مزيد علمی طلبله مأمور اولمشدر.

جناب آدمك مسجود ملائك، حضرت سليمانك ملك عظيمه مالك اولمسی، يوسف صديقك انواع مهالكدن قورتيلوب دولت وسلطنته ايرمسی هپ علم شريفك سايهٔ لطفنده‌در.

ايمدی علم جليل توحيده منتسب اولان برمؤمن حقشناس، لطف حقله نارجحيمدن قورتيلوب قرب عزتده نائل شرف حضور واستئناس اولماق متصورميدر؟

وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

عمللری شرك ومعصيتله مخلوط اولمايان اعمال حسنه اصحابنه‌ده اويله مكافات ايلرز.

جزاء مذكورك محسنينه تعليقی يوسف عليه السلامه سزاوار بيوريلان احسانك علیتنی مشعردر. يعنی حق سبحانه وتعالی حضرتلرينك آنی حكمت عمليه ونظريه ايله شرفياب ايتمسی، مجرد اعمالنده مُحسِن، عنفوان امرنده متقی اولمسنك — تعبير ديكرله اعمالنده‌كی احسانيله ابتداء نشأتندن بری تقوی اوززه استمرارينك جزاسی ومكافاتی اولديغنه تنبيهدر.

«هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ»

«طلب وارداده، اجتهاد ورياضتده نفسلرينه احسان ايدن محسنلره خير، جزا ايدرز» يولنده‌ده معنی ويرمشلردر.

حاصل كلام، كنديني اهل احسان زمره‌سنه ادخال ايدن كيمسه‌يی جناب حق احسن جزا ايله جزالنديرر، سَوَر. نصل كه ذات مقدسلری «وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» بيورمشدر. الله محسنلری سَوَر. الله هركيمی سَوَرسه، سعادت دارينه نائليتله كامكار ايدر.

§

فخر الدّين رازی

—

«وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماً وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ.»

—

آيت جليله‌سی چند مسئله‌يی متضمندر.

اوّلكی مسئله

— وجه نظم —

حق تعالی حضرتلری بيان بيورمشدركه: يوسف عليه السلام، قرداشلرينك كنديسنه ايتدكلری اسائه، واواسائتك مستلزم اولديغی شدت ومحنته صبر ايتمكله جناب نبوتماٰبی اقليم جسيم مصرده حائز

مکنت واقتدار، جسم وقوتنك اشتدادی نهایت بولدیغی زمانه ایردکده‌ده نبوت وحکومتله کامکار ایلدی. بو بیاندن مقصود، یوسف علیه السلامك نائلیتیله کامیاب اولدیغی نعم جلیله‌نك کافه‌سی، دوچار اولدیغی شو محنتلره صبر وتحمل بیورمسنك مکافاتی کبی اولدیغنی ایضاحدر.

ناسدن بعضلری دیدی‌که: منصب جلیل نبوت، اعمال حسنه‌نك جزاسی، مکافاتیدر.

بعضلری‌ده دیدی‌که: هرکیم اجتهاد ایدر، الله تعالی وتقدس حضرتلرینك بلاسنه صبر، نعمتلرینه شکر ایلرسه، منصب رفیع الشان رسالته نائل اولور.

بوقولك قائللری «جناب حق، یوسف علیه السلامك دوچار اولدیغی محن طاقتفرسایه صبر ایتدیکنی وقتاکه بیان بیوردی، آنی نبوت ورسالتله کامیاب ایلدیکنی‌ده اتیان بیوردی. آندن صکره‌ده «وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» بیوردی. ایشته بونظم جلیل، ادلّ دلیلدرکه، یوسف علیه السلامك طاعات حسنه‌سی کبی طاعات حسنه اتیان ایدن هرکسه، جناب یزدان، اومناصب جلیله‌یی اعطا واحسان ایدر» دیه احتجاج ایلدیلر.

بوایسه بعیددر، (بلکه بعد خاتم النبیین محالدر) چونکه منصب جلیل نبوتك غیر مکتسب اولدیغی بین العلماء، متفق علیهدر.

شوده معلوم اولسون‌که: ناسدن بعضلری «یوسف علیه السلام، رسول‌ده دکل ایدی، نبی‌ده دکل ایدی، فقط اللهك برمطیع قولی ایدی. الله ذو الجلال دخی طاعات حسنه‌سنه مکافاةً آنی مظهر انعام

واحسان بیوردی» دیمش ایسه‌ده بوقولك بطلانی اجماع امتله ثابتدر.

حسن بصری حضرتلری بیورمشدرکه: یوسف علیه السلام، حق سعادتلرنده «وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا» بیورلدیغی وقتدن بری نبیّ ذیشان ایدی، فقط رسول دکل ایدی. صکره «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا» قول کریمی منطوقنجه حکم وعلمك دلالت ایتدکلری معنایه مظهر اولدیغی آندن اعتباراً منصب جلیل رسالتله‌ده کامیاب اولدی.

بعضلری‌ده قعر چاهه القا اولندیغی وقتدن بری رسول ایدی دیدی.

ایکنجی مسئله

أَشُدّ

ابو عبیده دیدی‌که: برکیمسه کنجلکك حد منتهاسنه ایروب‌ده جسماً نقصان وانحطاطه میل ایتمزدن اولکی چاغده ایکن طائفهٔ عرب آکا «بَلَغَ فُلَانٌ أَشُدَّهُ» دیر.

بوبرلفظدرکه، هم واحده‌ده، هم جمعده استعمال اولنور. «يُقَال بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغُوا أَشُدَّهُمْ»

[بوکلمه‌یه دائر بالاده ایضاحات کافیه ویرمشزدر.]

تفسیره کلنجه: ابن جُرَيْج، مجاهددن، اوده ابن عباسدن «رضی الله عنهما» روایت ایتمشدرکه، مشارالیه ابن عباس حضرتلری «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ» قول کریمنك تفسیرنده «ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ سَنَةً» بیورمشدر.

بن[١] دیرم‌که: شو روایت، قوانین طبیه‌یه‌ده زیاده‌سیله مطابقدر. زیرا اطبانك بیانه‌کوره جسم انسان، فطرت اُولادن غایت کماله رسیده اولنجه‌یه قدر، هرکون شیئاً فشیئاً تزاید وترقیدن خالی اولماز. حد کماله واصل اولدقدن صکره‌ده او نشو ونمادن اثر قالمینجه‌یه قدر کریله‌مکه، اکسیلمکه باشلار. بناءً علیه حالت انسان، حال ماه تابانه بکزر. چونکه قمر دخی ابتدا ابروی دلبر کبی ضعیف بر هلال شکلنده جلوه‌کر اُفق کبود فام اولور. صکره تدریجاً قسم منیری زیاده‌لشه‌رك بدر تام اولور. بدرتام اولدقدن صکره ده عدم ومحاقه منتهی، یعنی آخر شهرده کوزدن بالکلیه مختفی اولنجه‌یه قدر کریله‌یه‌رك اکسیلیر.

ایشته قمرك حالی بودر.

ایمدی دیرزکه: قمرك مدت دوری، یکرمی سکز کون وشوقدر ساعتدن عبارتدر. دورهٔ مذکوره درت قسمه تقسیم ایدیلنجه، هرقسمه یدیشر کون دوشر. بناءً علیه احوال ابدانی‌ده یدیشر یدیشر ترتیب ایلدیلر. شویله‌که: انسانك حین تولدندن یدی سنهٔ دوریه‌سنی تکمیل ایدنجه‌یه قدر خلقتی ضعیف، ترکیبی نحیف اولور. سبعهٔ ثانیه‌یه کیرنجه کندیسنده فهم، ذکا، قوت آثاری حاصل وظاهر اوله‌رق اون دردنجی اتمام ایدنجـه‌یه قدر بو آثار ترقی وازدیاددن خالی قالماز. اون بشنجی سنه‌یه کیرنجه‌ده، اُسبوع ثالثه داخل اولمش اولور. ایشته بوسن وسالده عقل، کمال بولور. چوجق حد تکلیفه بالغ اولور. شهوت نفسـانیه

[١] فخر رازی.

حرکته کلیر. صکره یکرمی بر یاشنی تکمیل ایدنجـه‌یه قدر شوحالت اوزره ترقی ایلر. یکرمی برنده اسبوع ثالث تمام اولور. دلیقانلی یکرمی ایکی یاشنه کیرر. ایشته بواسبوع رابع، اسابیع نشو ونمانك صوکیدر. بناءً علیه یکرمی سکزنجی سنه تمام اولنجه، مدت نشو ونما دخی تمام اولوب انسان بوسندن زمان وقوفه انتقال ایدرکه، دلیقانلینك اَشُدّینه بالغ اولدیغی زمان بوزماندر. بواسبوع خامسك تمامنده انسان، اوتوز بش سنهٔ دوریه‌سنی بتیرمش اولور.

شوراسی‌ده محققدرکه: مراتب مذکوره زیاده ونقصان، جهتلرنجه مختلفدرلر.

ایشـته شو اسبوع خامس‌که، شدت وکمال اسبوعیدر، یکرمی طقوزنجی سنه‌دن باشلار، اوتوز اوچه قدر امتداد ایدر. بعضاً اوتوز بشه قدرده سورر.

بوبابده‌کی طریق معقول ایشته بودر. «والله اعلم بحقائق الاشیاء»

اوچنجی مسئله

حُکم، عِلم

بوایکی کلمه‌نك تفسیرنده علمانك برقاچ قولی واردر.

قول اول — . حکمك‌ده، حکمتك‌ده اصلی «نفسی هوی وهوسندن حبس، نفسه شین ویره‌جك شیدن منع» معناسنه‌در. بوصورتده حکمدن مراد، حکمت عملیه، علمدن مراد، حکمت نظریه‌در.

بوراده حکمت عملیه حکمت علمیه‌یه تقدیم اولندی. زیرا اصحاب

رياضات اولا حکمت عمليه ايله اشتغال، صکره آندن حکمت نظريه‌يه ترقی وانتقال ايدرلر. افکار عمليه، انظار روحانيه اصحابنه کلنجه: بونلر اولا حکمت نظريه‌يه واصل، صکره آندن حکمت عمليه‌يه نازل اولورلر. يوسف عليه السلامك طريقت عليه‌لری ايسه اولکيسيدر. زيرا حضرت مشاراليه بلايه، محنته صبر ايتمکله الله تعالی حضرتلری آکا ابواب مکاشفاتی فتح ايلدی. ايشته بوسببدن ناشی باری تعالی وتقدس حضرتلری حقنده «آتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماً» بيوردی.

قول ثانی — . «حُکم» نبوتدن عبارتدر. زيرا پيغمبر اولان ذات عاليقدر، خلقه حاکم اولور. «عِلم» دن‌ده مراد علم ديندر.

قول ثالث — . محتملدرکه، حکمدن مراد، يوسف عليه السلامك نفس مطمئنه‌سنی نفس اماره‌سی اوزرينه حاکم، مستعلی، قاهر قيلمقدن عبارت اوله. قوهٔ شهوانيه وغضبيه ايسه مقهور ودوچار ضعف وفتور اولديغی آنده عالم قدسدن جوهر نفس اوزرينه مقدس نورلر، آلهی ضيالر، اثر نمای فيضان اولور.

تحقيق وايضاح — . جوهر نفس ناطقه، معارف کليه‌يی، انوار عقليه‌يی قبوله مستعد برصورتده يارادلمش ايسه‌ده بزجه براهين عقليه، مکاشفات علويه ايله ثابتدرکه ارواح بشريه‌نك ماهياتی مختلفدر. روح وارکه، ذکاوتله، روح وارکه، بلادتله متصفدر. روح وارکه، حر وسربستدر. روح وارکه، سفيل وپستدر. روح وارکه، شريف وعاليدر. روح وارکه، خسيس ودنيدر. روح وارکه، عالم روحانياته ميلی زياده، روح وارکه، جسمانياته رغبتی فوق العاده اولور.

ايشته بو اقسامك هپسی صايیله‌جق اولسه چوغه وارر. بومقامانك ايسه هر بری، اشد، اضعف، اکمل، انقص اولمق استعدادينی‌ده حائزدر.

ايمدی جوهر نفس ناطقه، راست کله نورانی، شريف، اضواء عقليه‌يی، لوائح آلهيه‌يی قبوله زياده‌سيله مستعد اولسه دخی حال صغرنده آندن شو احوال، ظهوره کله‌مز. زيرا نفس ناطقه، افعالنده آنجق آلات جسدانيه‌يی استعمال ايله تقويت پذير اولور. بو آلات ايسه، حال صغرده هنوز ناپخته اولان رطوباتك تحت استيلاسنده بولنور. فقط انسان، بيويوب‌ده حرارت غريزيه بدنه مستولی اولدقده رطوبات مذکوره حد نضجه کله‌رك آزالير، کسب اعتدال ايدرده آلات بدنيه، نفس انسانيه طرفندن ايستنديکی کبی استعماله صالح برحاله کلير. نفس ناطقهٔ انسانيه، اصل جوهرنده شريف، عالی قسمندن ايسه، آلات بدنيه‌نك حد کماله وصولنده اونفس ناطقهٔ شريفه‌نك معارفی‌ده حائز نصاب کمال اوله‌رق انواری قوتلشير. کنديسنده ضيای معارفك لمعانی، پرتوی زياده‌لشير.

بوصورتده «وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ» قول کريمی، آلات بدنيه‌نك اعتداله، «آتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماً» قول کريمی‌ده نفس ناطقه‌نك قوهٔ عمليه ونظريه‌سنده استکماله اشارتدر. «والله اعلم»

§

قوله تعالی

«وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ

وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ، قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبّٖى اَحْسَنَ مَثْوَاىَ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ .

§

ترجمهٔ مآلی — : عزیزك حرمی‌که، یوسف علیه السلام، آنك خانه‌سنده ایدی، یوسف علیه السلامدن کندیله وقاع ایتمسنی طلب ایتدی، ویوسف علیه السلامه «سکا سویلیورم، بری کل» دیدی. یوسف علیه السلام دخی «بن سنك بوتکلیف ایتدیکك فعل ناروادن اللهه صیغینیرم. عزیز، بنم افندمدر، بنی معزز ومحترم طوتدی، شمدی آنك بو احساننه اساءته‌می مقابله ایده‌یم؟ اهلنه خیانتمی ایده‌یم؟ الله تعالی ظالملری افلاح ایتمز» دیه جواب ویردی.

§

تفسیر وایضاح — : یوسف علیه السلام برجمال جمیله صاحب ایدی‌که، کندیسنی کورن جاذبهٔ حسن وآنه حیران اولوردی. عزیز ایسه عنّین ایدی. بناءً علیه کنج، دینچ اولدیغی حالده معاملهٔ زوجیه‌دن بالکلیه محروم اولان حرمی زلیخانك نظر اشتیاقی وقتاکه اونور مجسمه ایلیشدی، الندن اختیاری کیدوب طالبهٔ وصال، فریفتهٔ خیال محال اولدی.

ایشته بو آیت جلیله، سرای عزیزده وقوع بولان شو ماجرایی حاکیدر.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا

یعنی عزیزك حرمی‌که، یوسف علیه السلام آنك خانه‌سنده ایدی، یوسف علیه السلامدن مواقعه طلب ایتدی.

«رَاوَدَتْهُ» کلمه‌سی (مراوده) دن فعل ماضیدر. «مراوده» اثنین بیننده واقع اولان مطالبه معناسنه‌در. بومطالبه‌یی‌ده شویله تعریف ایتمشلردر: «بحیث يُرید احدهما اَنْ يَحْمِلَ الآخَرَ علی شیٔ لایریده الآخَرُ فیجری بينهما بذلك مدافعةٌ وممانعةٌ، مأخوذةٌ مِنَ الرَّوْدِ، وهو الطَّلَب»

بوکله معنای طلبی مشعر اولان (رود) دن مأخوذ اولوب موضع استعمالنی شیخ زاده بروجه‌بالا تعریف ایتدیکی کبی قاضی بیضاوی علیه الرحمه دخی تفسیرنده «طَلَبَتْ مِنْهُ وَتَمَحَّلَتْ اَنْ يُوَاقِعَهَا، مِن [رَادَ، يَرُودُ] اذا جَاءَ وذَهَبَ لِطَلَبِ شَیْءٍ وَمِنْهُ الرَّائِدُ» دیمشدر.

بوتفسیره کوره، زلیخا کندیله مواقعه ایتمسنی یوسف علیه السلامدن حیله ایله، تکلفله طلب ایتمش اولدیغی آکلاشیلیر.

چونکه (تمحل) حیله ایله، تکلفله طلب معناسنه‌در. (مواقعه) مجامعه دیمکدر.

(مراوده) بروجه‌بالا معنای طلبی مشعر اولان (رَود) دن مأخوذ اولوب بومأخذ اشتقاق، طلب واقعك جدی اولدیغنه دلالت ایدر. قاضینك «من راد، يَرُودُ، اذا جَاءَ وذَهَبَ لِطَلَبِ شَیْءٍ ومنه الرائد» دیمسی‌ده بومعنای جدیتی ایما ایچوندر.

(الرائد) صو، اوت تحریسنه کوندریلن کیمسه‌یه دینیر. ایشته بو معناده مستعمل اولان (رائد) لفظی‌ده، ایستك معناسنه اولان (اراده) لفظی‌ده (مراوده) کبی (رَوْد) مصدرندن مأخوذدر.

امام فخر رازی «رحمه الله» بیوررلرکه: ارکك قادین، هانکیسی اولورسه اولسون، یکدیکردن وَطْء وجماعه طالب اولدقده «راوَدَ فلانٌ جارِیَتَهُ عَنْ نَفْسِها، وَراوَدَتْهُ هِیَ عَنْ نَفْسِهِ» دینیر.

بوراده برسؤال، وارد اولور:

طلب وقاع، یالکز زلیخا جانبندن واقع اولمش ایکن سبب نه‌درکه، مشارکتی مشعر اولان مفاعله صیغه‌سیله (مراوده) دینلدی؟

جواب —. زلیخانك طلبی مجرد جمال یوسفدن ناشی ایدی، آنکچون فعل طلب، اسم مسببله تسمیه اولنه‌رق مفاعله صیغه‌سیله (مراوده) دینلدی. طبیبك مداواتی کبی‌که (مداوات) مریض، جانبنده اولان خسته‌لك سببیله وقوع بولدیغیچون اسم مسببله تسمیه اولنه‌رق (مداوات) دینلدی.

عَنْ نَفْسِهِ

«مِنْ اَجْلِ نَفْسِهِ» دیمکدر. «یُقالُ یُخاصِمُ عَنْ فلانٍ، ویَتَکَلَّمُ عَنْ فلانٍ، ای من اَجْلِهِ»

(مراوده) کلمه‌سنك (عَنْ) حرف جریله تعدیه‌سی، معنای مخادعه‌یی متضمن اولدیغیچوندر.

بوصورتده معنی «خادَعَتْ زَلیخا یوسفَ عن نَفْسِهِ لِتَنالَ غَرَضَها»

تقدیرنده اولورکه، بوده «ای فَعَلَتْ مایَفْعَلُ الْمُخادِعُ لِصاحِبِهِ عن شیءٍ لایُرِیدُ اِخراجَهُ عن یَدِهِ وهُوَ یَحْتالُ اَنْ یَأْخُذَهُ مِنْهُ وهو عِبارَةٌ عَنِ اَلتَّمَحُّلِ فی مُواقَعَتِهِ اِیّاها» یولنده شرح وایضاح اولنور.

بکا قالسه (زجّاج) ك تفسیری دها مختصر، دها مفیددر. مشارالیه (راوَدَتْهُ) کلمه‌سنك تفسیرنده «طالَبَتْهُ بِما یُرِیدُ اَلنِّساءُ مِن اَلرِّجالِ» دیمشدر.

نکته

اَلَّتِی هُوَ فِی بَیْتِها

عزیزك حرمی‌که، یوسف علیه السلام آنك خانه‌سنده ایدی دیمك اولوب حال بوکه، بو عبارۀ جلیله‌نك یرینه «امرأة العزیز» بیورلسه‌ایدی، دها مختصر، دها مفید اولوردی؛ ایمدی بویله بیورلمیوب‌ده «اَلَّتِی هُوَ فِی بَیْتِها» بیورلمسی نه ایچوندر؟

جواب —: مجرد یوسف علیه السلامك کمال نزاهتنی اظهار ایچوندر. زیرا حضرت مشارالیه، سرای زلیخاده آرامساز اولمغله محاسن زلیخایی دائما یقیندن کورردی. زلیخانك نصل برمهپاره اولدیغنی بیلیردی. بونکله برابر آکا میل ورغبت ایتمدی. باخصوص کندی ظاهراً آنك تحت اسارت وتملکنده ایکن تکلیفنی رد ایله قبولدن امتناع ایلدی. بوحال عصمت مآل ایسه حضرت مشارالیهك معارج عفت ونزاهتك اك یوکسك باصه‌ماغنده حائز عز مکانت اولدیغنی اعلان ایدر.

ابوالسعود افندی مرحوم دیرکه: زلیخانك اسمنی تصریحدن عدول بیورلمسی، هم سری محافظه مقصدینه مبنیدر، هم ذکری مستهجن اولدیغیچوندر. اسم موصولك[١] ایرادی دخی (مراوده) یی تقریر ایچوندر. زیرا یوسف علیه السلامك خانهٔ زلیخاده بولنمسی، مراودهیه جرأت ویرن دواعیٔ قویهدندر.

براویغونسز خاتون کندیسنه «شوایشه سنی مجبور ایدن نه ایدی؟» دینلره «قُرْبُ الوِسَادِ وَطُولُ السَّوَادِ» معذرتنی سرد ایلدی.

وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ

قاپولری قاپاتدی.

دروننده مراوده وقوع بولان خانهیه یدی قاپودن کیریلیر ایمش. ایشته زلیخا بوقاپولرك یدیسنیده قاپاتدی. اوجهتله تکثیری مفید اولان صیغهٔ تفعیل ایله (غلّقت) بیورلمش، صیغهٔ اِفعال ایله (اَغلقت) بیورلمامش.

یاخود صیغهٔ تفعیل ایله ورودی ایثاق واِحکامده مبالغه ایچوندر. یعنی تفعیل صیغهسی تکثیر فعل معناسندهده کلدیکندن کویاکه، یوسف علیه السلام، دیشاری چیقامامق ایچون خانه قاپوسنی مرةً بعد اخری قاپادی. بوتقدیرجه ابوابك جمعی، قاپونك یاهرجزئنی برباب عد ایتمکدن یاخود اغلاقك تعددینی قاپونك تعددی منزلهسنده کوسترمکدن ایلری کلمش اولور.

امام فخر رازی بیوررلرکه: عمل معهود، مواضع مستورهدن

[١] التی.

غیریده آتیان اولنماز. لاسیما هم حرام، هم خوف شدیده مقرون اولورسه، اجراسیچون برکیزلی یر آرانیر. ایشته زلیخانك اثنای مراودهده قاپولری قپامسنه سبب بودر.

«غلّقت الابوابَ» بیورلمش، یعنی هرنه قدر صیغهٔ تفعیل ایله وارد اولمش ایسهده «اَغلقتها» ایله تفسیر اولنور.

مفسرین کرام بیورمشلردرکه: آیت جلیلهده معنای تکثیری متضمن اولان تفعیل، صیغهسیله (غلّقت) بیورلمسی، زلیخا ابتدا یدی قاپو قپامش، آندن صکره یوسف علیه السلامی نفسنه دعوت ایتمش اولدیغیچوندر.

وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ

زلیخا، یوسف علیه السلامه «سکا سویلیورم، بری کل» دیدی.

واحدی دیدیکه: «هَیْتَ لك» بری کل، معناسنه اولوب «رُوَیْداً، صَه، مَه» کبی اسم فعل امردر.

اخفش دیدیکه: «هَیْتَ لك» هانك تانك فتحیله مضبوط اولوب تانك کسریده، رفعیده جائزدر.

دیکرلرینك بیانه کوره بونده جمع وتثنیه برابردر. «هَیْتَ لكَ، هَیْتَ لکما، هَیْتَ لکُمْ» دینیر.

(لك) دهکی لام، تبیین ایچون اولوب برمحذوفه متعلقدر. شویله که (لمن التهیؤ) سؤالنه جواب اولهرق (لك) دینمشدر. ایمدی (هوکائن لك) تقدیرنده اولور یاخود (لمن تقولین) سؤالنه جواب اولهرق (لك)

دینمشدر. بو صورتده (اقول لك) سبکنده اولور که سکا سویلیورم دیمکدر. شیخ زاده دیرکه: بونده قرا آت سبع مشهوره‌دن درت قرائت واردر.

١ — هَیْتَ، بو اکثر ائمه‌نك قرائتیدر.
٢ — هَیْتُ، بو ابن کثیرك قرائتیدر.
٣ — هِیْتُ، بو نافعك، ابن عامرك قرائتیدر.
٤ — هِیْتِ، بو هشامك قرائتیدر.

واحدی، (ابوالفضل المنذری) دن، اوده (ابن تبریزی) دن، بوده (ابوزید) دن نقلاً دیدی‌که: «هَیْتَ لَكَ» لسان عبرانیده «بری کل» معناسنه اولان (هیالج) یاخود (مزهر) ده بیان اولندیغنه کوره (هیتلج) دن معربدر.

—

زلیخا، بویله آچیقدن آچیغه طالبهٔ وصال اولنجه، یوسف علیه السلام، دیدی‌که:

مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبِّیٓ اَحْسَنَ مَثْوَایَ

بن سنك تکلیف ایتدیکك فعل ناروادن اللهه صغینیرم. او، یعنی عزیز، بنم مربیم، افندم، مالکمدر. مُکرَم و محترم طوتلمقلغمی سکا اصمارلادی، بو صورتله بنی مستغرق لطف واحسان ایتدی. شمدی او احسانه بو جنایت قبیحه ایله‌می مقابله ایده‌یم؟ بو کار عاقلمیدر؟ بونی عقل تجویز ایدرمی؟

اِنَّهُ لَا یُفْلِحُ الظّٰالِمُونَ

الله تعالی احسانه اسائله مقابله ایدنلری قرین فوز وفلاح ایتمز.

زهی خجلت‌که درروز قیامت
که افتد بر زناکاران غرامت

جزای آن جفا کیشان نویسند
مراسر دفتر ایشان نویسند

احسانه، اسائله مقابله هم معصیت، هم دنائتدر. احسانه، احسان ایله مقابله لائق شان انسانیتدر. ایشته شو آیت جلیله بو معنایه رمز واشارتدر. زیرا اسلوب کلامدن مستفاد اولدیغی اوزره یوسف علیه السلامك تکلیف زلیخایی رد بیورمسی، هم معصیتدن، هم عزیزك احسانه اسائله مقابله کبی بردنائتدن احترازی جهتیله ایدی.

مولانا جامی، خلوتسرای زلیخاده جریان ایدن مراوده کیفیتنی بروجه آتی تصویر ایدییور:

که چون نوبت بهفتم خانه افتاد
زلیخارا زجان بر خاست فریاد

مراتاکی درین محنت پسندی
که چشم رحمت ازرویم ببندی

بکفتا مانع من این دوچیزست
عتاب ایزد وقهر عزیزست

زلیخا کفت زان دشمن میندیش
که‌چون روز طرب بنشاندم پیش
دهم جامی که باجانش ستیزد
زمستی تا قیامت بر نخیزد
تومیکویی خدای من کریمست
همیشه برکنهکاران رحیمست
مرا از کوهر وزر صد خزینه
درین خلوتسرا باشد دفینه
فدا سازم همه بهر کناهت
که تاباشد بایزد عذرخواهت
بکفت آنکس نیم کافتد پسندم
که آید برکس دیکر کزندم
خدای من که نتوان حقکزاریش
برشوت کی سزد آمرزکاریش
زلیخادر تقاضا کرم ویوسف
همی انکیخت اسباب توقف
دلش میخواست در سفتن بالماس
ولی میداشت حکم عصمتش پاس

§

إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

قول کریمنده مذکور اولان ظالملره مراد، زانیلر اولمق احتمالی‌ده واردر. زیرا شناعتی بدیهی اولان معصیت زنایی ارتکاب ایدنلر نفسلرینه ظلم ایتمش اولورلر. یاخود، زانیلرك عمللری شیئی موضعنك غیریده وضع ایتمه‌یی مقتضی اولدیغندن اوعمل غیر صالحك مرتکبلرینه ظالم دینیلیر.

—

بو مبحثده برقاچ سؤال وارد اولور.

برنجی سؤال — یوسف علیه السلام، حر ایدی، قول جنسندن دکل ایدی. بوصورتده عزیز حقنده « اِنَّهُ رَبِّي » دیمه‌سی کذب اولوب یالان سویله‌مك ایسه کبائردندر.

جواب — یوسف علیه السلام مخاطبنك ظن واعتقادینه کوره ادارهٔ کلام ایلدی. چونکه مصرلیلر آنی عزیزك کوله‌سیدر صانیرلردی. برده عزیز، یوسف علیه السلامی تربیه ونائل نعم سنیه ایتمش اولمغله حضرت مشارالیهك « اِنَّهُ رَبِّي » دیمکدن مرادی مربیسی، منعمی اولدیغنی بیان ایدی. بوتعبیر، معاریض حسنه‌دندر. زیرا آنك مرادینی بیلینلر « اِنَّهُ رَبِّي » قولنی ایشیدنجه رِقّنی اعتراف ایتمش ظن ایده بیلیرلرسه‌ده کندینك مرادی بروجه بالا بشقه‌در.

ایکنجی سؤال — یوسف علیه السلامك (معاذ الله) قولی، بز

معشر اهل سنتك قضا وقدر حقنده‌كی مذهبمزك صحتنه دلالت ايدرمی؟ [١]

جواب — بك آشكاره اوله‌رق دلالت ايدر. زيرا يوسف عليه السلامك (اعوذ بالله معاذاً) بيورمسی، زليخانك تكليف ايتديكی عمل قبيحدن كنديسنی حفظ وصيانت بيورمق اوزره جناب حقدن برطلب واستدعادر. شو اعاذهٔ مطلوبه ايسه قدرت، عقل، آلت ويرمكدن، آغذار وموانعی كيدرمكدن، فعل الطافدن عبارت دكلدر. زيرا بونلردن مقدور خدا اولانلری جناب حق احسان بيورمشدر. بناءً عليه بونلری تكرار ايستمك ياتحصيل حاصلی، ياتحصيل ممتنعی طلب ديمكدركه بو بر امر محالدر.

ايشته بوندن بيلدككه، يوسف عليه السلامك باری تعالی وتقدس حضرتلرندن شو طلب ايتديكی اعاذه‌نك معناسی: كنديسنه طاعات، جانبنده برداعيهٔ جازمه ياراتمقدن، داعيهٔ معصيتی مبارك قلبندن كيدرمكدن بشقه برشی دكلدر. «وهو المطلوب»

اعاذهٔ مطلوبه‌دن مراد بو اولديغنه بردليلمزده شودر:

حبيب اديب خدا، صلی الله عليه وسلم افندمزك مبارك چشم لاهوتی نظرلری جانب جناب زينبه «رضی الله عنها» تعلق ايتدكده «يا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دينك» بيورديلر. حضرت پيغمبر اعظم افندمز حضرتلرينك بويله بيورمقدن مراد عاليلری ايسه داعيهٔ طاعتی تقويه، داعيهٔ معصيتی ازاله‌دن عبارتدر.

[١] معتزله بومسئله‌ده بز معشر اهل سنته مخالفدرلر.

ايشته بوراده‌ده اويله‌در. يعنی حضرت يوسف عليه السلامك شو مقامده (معاذ الله) ديمه‌سی‌ده اوقبيلدندر.

«قلب المؤمن بين اصبعين من اصابع الرحمن» حديث عاليسی دخی كذلك مذهبمزك صحتنی مؤيد دليل ديكردر.

چونكه بو حديث شريفده مذكور اولان (اصبعين) دن مراد، داعيهٔ فعل ايله داعيهٔ تركدركه بوداعيه‌لرك ايكيسی‌ده آنجق الله تعالی وتقدس حضرتلرينك ياراتمه‌سيله حاصل اولور. يوقسه داعيتين مذكورتينك‌ده حصولی، داعيهٔ ديكره مفتقر اولوردی. محال اولان دور وتسلسل لازم كليردی.

شو ايضاحات ايله تبين ايتدی‌كه، حضرت يوسف عليه السلامك (معاذ الله) قولی بز معشر اهل سنتك قضا وقدر حقنده‌كی مذهبمزك صحتنه بك قوتلی بردليلدر. «والله اعلم بالصواب»

اوچنجی سؤال — يوسف عليه السلام، زليخايه ويرديكی جوابده اوچ شی ذكر ايلدی.

١ — معاذ الله.

٢ — إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ.

٣ — إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ.

ايمدی بو اوچ جوابك يكديكره وجه تعلقی نه‌در؟

جواب — بوترتيب، غايتله كوزلدر. زيرا عبد حقنده‌كی كثرت نعم والطافی جهتيله الله ذوالجلالك امر وتكليفنه عرض مطاوعت

وانقياد، اهم اموردر. بناءً عليه يوسف عليه السلامك زليخايه جوابنده اولا «معاذالله» ديمسى، حق الله، آنك تكليف ايتديكى عمل ناسزايى ايشلەمكە مانع اولديغنه اشارتدر. حقوق الله كبى حقوق عباد دخى واجبة الرعايەدر. ايمدى (عزيز) دخى مادام‌كه، بنم حقمده بوقدر لطف واحسان ايتمشدر، انعام واحسانه اسائله مقابله، سزاوار تقبيح ونفرين برمعاملەدر. نفسى ضرردن صيانت ايتمك دخى واجبدر. تكليف ايديلن لذت وقاع ايسه برلذت قليله اولمغله برابر دنياده رسوايلغى، آخرتده شدتلى عذابى مستتبع اولوب بويله ضرر شديدى مستلزم بولنان لذت قليله‌يى ترك ايله آندن احتراز ايتمه‌يى ايسه عقل اقتضا ايلر. «اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ» قولىده بوكا اشارتدر. ايشته شوايضاحات ايله تبين ايتديكه، بواوچ جواب، احسن وجوه ترتيب اوزره مرتبدر.

§

قوله تعالى

«وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَاٰى بُرْهَانَ رَبِّهِ، كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ وَالْفَحْشَاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ».

§

ترجمهٔ مآلى — زليخا، يوسف عليه السلام ايله مخالطت ومجامعته توجه ايلدى. اوده اوفعل مكروهك قبحنه دلالت ايلين برهان يزدانى كورمسەيدى، طبيعت بشريه مقتضاسنجه آكا تحت تكليفده اولميان ميل

جبلى ايله ميل ايليه‌جكدى. بز يوسف عليه السلامه اوبرهان باهرى كوستردككه، افنديسنه خيانت كبى، او فعل مكروه كبى برمعصيتى كنديسندن صرف وازاله ايده‌لم. محقق يوسف عليه السلام، بزم مخلص اولان قوللرمزدندر.

§

تفسير وايضاح — . امام فخرالدين رازى، عليه الرحمه حضرتلرى بو آيت جليله‌نك بحث وتفسيرى فوق العاده واجب الاعتنا اولان آيات مهمه‌دن اولديغنى، بالخاصه بيان واخطار ايلر.

حقيقت، اويله‌در. همان جناب حق بزەده تفسير صوابه موفق بيورسون. چونكه توفيق حضرت اللهندر.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا

هانك فتحى، ميمك تشديديله مضبوط اولان (هم) ك برمعناسى‌ده حزن واندوهدر. فقط بوراده مراد اودكلدر. بوراده‌كى (هم) كرك خير، كرك شر اولسون، برشيئى ياپمقسزين اوشيئه ربط قلب ايتمك معناسنه‌دركه، عزم وقصددن عبارتدر.

قاضى بيضاوى عليه الرحمه، بونظم جليلى «قَصَدَتْ مُخَالَطَتَهُ وَقَصَدَ مُخَالَطَتَهَا» عبارەسيله تفسير ايتمشدركه، (زليخا) يوسف عليه السلامه، يوسف عليه السلامده (زليخا) يه مخالطه قصدنده بولندى ديمكدر.

شهاب عليه الرحمه دخى همى «الهمّ بمعنى الارادة والقصد مطلقا» عبارەسيله تفسير ايتدكدن صكره «بو (هَمّ) ذواته وتعبير ديكرله اعيانه

تعلق ایتمز. فلذا قُدّر ماذکر» دیمش: بعده «محیی السنه» رحمه الله حضرتلرینك (هم) حقنده‌کی قول آتیسنی بالالتزام نقل ایتمشدر:

«هم ایکیدر. بری ــ عزمه، قصده، رضایه مقرون اولان هم ثابتدر.

«زلیخانك همی کبی.

«بوهم، مذمومدر. صاحبی آنکله مؤاخذه اولنور.

«دیکری ــ خاطر وحدیث نفس، معناسنه اولان همدرکه، تصمیمسز، اختیارسز خاطره خطور ایلر.

«یوسف علیه السلامك همی کبی.

«بوهم، مذموم دکلدر. صاحبی‌ده بونك اوزرینه معاقبه اولنماز.»

بوقولی صحیحنده مسطور اولان «اِنَّ اللّهَ تَجاوَزَ عَنْ اُمَّتی ما حَدَّثَتْ بِهِ اَلنَّفسُ ما لَمْ یَعْمَلوُا اَوْ یَتَکَلَّموُا» حدیث عالیسی‌ده تأیید ایلر.

ینه قاضی بیضاوی همّی تفسیرده «والهم بِالشَّیْءِ قَصْدُهُ وَالعزمُ عَلَیْهِ وَمِنْهُ الهَمّامُ» دیدکدن، یعنی بالاده بیان ایتدیکمز وجه ایله همه قصد ایله برابر عزم، معناسی ویروب همك مطلقا قصد، معناسنه مستعمل اولمادیغنی بزه آکلاتدقدن صکره همامك دخی بوندن مأخوذ اولدیغنی بیان و آنی‌ده «وهو الذی اذا هم بشیٔ امضاه» قولیله تعریف ایتمشدر. بوراده «امضاه» فَعَلَه، معناسنه‌درکه، (همام) عزم وقصد ایتدیکی شیئی فعله چیقاران کیمسه‌در دیمك اولور.

آندن صکره ینه تفسیره دوام ایله دیرکه: یوسف علیه السلامك

همیله مراد، میل طبیعت، منازعهٔ شهوتدر. قصد اختیاری دکلدر. بوده تحت تکلیفه کیرمین شیلردندر. بوهمك قیامی حالنده حکم طبیعته متابعت ایتمیوب وده‌ها آچیق تعبیر ایله نفسنه اویمیوب‌ده عفتنی، عصمتنی محافظه ایده‌بیلن کیمسه ایسه شرعاً مذموم اولمق شویله طورسون، بلکه مدح جمیله، الله طرفندن اجر جزیله کسب استحقاق ایدر.

ایضاح — معلومدرکه، یوسف علیه السلامه علمادن بعضلری (هم) اثبات، بعضلری همك دکل وقوعنی، امکانتی بیله بالکلیه نفی ایتمشلردر. قاضی بیضاوی «علیه الرحمه» بوراده (هم) اثبات ایدنلرك مذهبنه کوره ادارهٔ کلام ایدوب دیمك ایسترکه: یوسف علیه السلامه نسبت اولنان (هم) واقع اولسه بیله آنك همیله مراد، قصد اختیاری دکلدر. تحت تکلیفه داخل اولمیان میل طبیعت ومنازعهٔ شهوتدرکه، اومیلان طبیعی‌یی کیمسه نفسندن دفعه مقتدر اوله‌ماز. اوجهتله بو (هم) سیئاتدن عد اولنماز. بالعکس او میلی فعله چیقارمیوب نفسنی ارتکاب فاحشه‌دن منع ایتدیکیچون بوجبر نفس، حسناتدن معدوددر.

شهاب دیرکه:

یوسف علیه السلامه نسبت اولنان همه میل طبیعی معناسی ویرلمسی، صائمك ماء بارده میلی کبیدر.

ایضاح — ایام صیفده اورج طوتان کیمسه ماء باردی کورر، نفسی آنی او ماء بارده میل ایتدیرمکه چالیشیر، صائم ده او صغوق صودن ایچمك ایستر، لکن دینی، تقواسی نقض صیامدن، ارتکاب

آنامدن كنديني منع ايلر. ايشته مذموم اولميان ميل طبيعت بوكا ديرلر.

مثال ديكر — غايت كوزل برقيز، كنج دينج بر دليقانلى ايچون سوسلنير، ميدانه چيقارسه، شهوتله عفت، نفس ايله عقل بيننده مجاذبه، منازعه واقع اولور. ايشته بوراده (هم) جواذب طبيعتدن، (رؤيت برهان) دخى جواذب حكمتدن عبارتدر. بو ايسه حصول ذنبه دلالت ايتمز. بلكه شوحال، نه قدر زياده شديد اولورسه لوازم عبوديتده كى قوت دخى او درجه مكمل اولور. يعنى صيجاق بركونده اورج طوتان كيمسه‌نك صغوق صويى كوروب آكا ميل ايدى‌ويرمسيله اورجى فاسد، كندى آثم اوله‌ميه‌جغى كبى حسب الطبيعة البشريه بر كوزل قيزى كوروب‌ده كوكل آكا ميل ايتمكله برابر دينى، تقواسى كنديني او ميلان طبيعيسنى فعله چيقارمقدن منع ايلين كيمسه دخى شرعاً نه معاقب اولور، نه مقدوح. بالعكس ممدوح اولور.

ينه قاضى بيضاوى ديركه: ياخود هم يوسفله مراد مشارفة الهمدركه، همه قريب ديمكدر. «قَتَلْتُهُ لَوْلَمْ اَخَفِ اَللّهَ» قولك كبى.

ايضاح — مثلا: بركيمسه‌يى طوتار آكا، اييجه برطياق آتارسين، صكره «اللهدن قورقسه‌يدم، اولدورردم» ديرسين. چونكه اوكيمسه‌يى دوكمكله آنى اولدورمكه مشارف اولمشسين. فقط الله، قورقوسى اولدورمكه مانع اولمغله اولدورمامشسين. ايشته مجرد قتله ياقلاشمش اولديغك ايچون «قَتَلْتُهُ لَوْلَمْ اَخَفِ اَللّهَ» ديرسين‌ده كنديكى قاتل عد ايلرسين. يوسف عليه السلامه اثبات ايديلن هم غيرمذموم دخى بو

قبيلدندر. مادام‌كه، غيراختيارى اوله‌رق طبعاً زليخايه ميل ايتمش، همه مشارف اولمش ديمكدر. آنكيچون حق عاليلرنده «وَهَمَّ بِهَا» بيورلدى‌كه بالاده‌كى تفسير وايضاحه كوره بوكا همه ياقلاشدى معناسى ويريلير.

شيخ زاده عليه الرحمه بو مبحثى شووجه ايله ايضاح ايدييور، دييوركه:

«بروصف ايله اتصافه مشارف اولان كيمسه، اووصف ايله موصوف كبى صاييلير. «قَتَلْتُهُ لَوْلَمْ اَخَفِ اَللّهَ» قولنده كورلديكى كبى. زيرا بوقولك قائلى، قتله مشارف اولديغيچون كنديني قاتل عد ايلدى. ايشته يوسف عليه السلامك دخى قلب شريفلرى وقتاكه، زليخايه مخالطه قصد ايتمكه مشارف اولدى، بارى تعالى وتقدس حضرتلرى حق عاليلرنده «وَهَمَّ بِهَا» بيوردى.»

محشئ مشاراليه ديمك ايستركه: مشارفة الهم ايله هم صحيح بيننده فرق عظيم واردر. زيرا زليخانك مخالطت ومجامعته توجهى اختياره مقرون اولان عزم مصمم ايله ايدى. يوسف عليه السلامك ميلى ايسه تحت تكليفه كيرمين برميل جبلئ غير اختيارى ايدى.

چونكه محققين مفسرينك مختارى اولديغى اوزره يوسف عليه السلام، نفس فاحشه‌يى، عمل باطلى ارتكابدن مصون الساحه اولدقلرى كبى همّ محرّمدن‌ده عارى وبريدرلر.

حضرت يوسفك شومَيلان جبليسنه (هم) تعبير بيورلمسى، مجرد ذكرده هَمّ زليخايه مقترن اولديغيچون مشاكله طريقيله‌در. يوقسه همّ زليخايه شبيه اولديغيچون دكلدر. اكر ايكيسنك‌ده هملرى معنىً وماهيةً

متباين اولميوب‌ده متشابه اولسه‌لردی، اوحالده «وَلَقَدْ هَمَّا بِالْمُخَالَطَةِ» یاخود «وَهَمَّ كُلٌّ مِنْهُمَا بِالْآخَرِ» بیوریلوردی. بینهماده تباین اولدیغیچوندر که، اویله بیورلمیوب ایکیسنك‌ده هملری آیری آیری ذکر اولنه‌رق «وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا» بیورلدی.

شیخ افتاده حضرتلرندن نقلاً اسماعیل حقی مرحوم روح البیانده دیرکه: یوسف علیه السلام، طبیعت بشریه‌یه بالهجوم آنك مقتضاسنی نفسندن منع وصرف ایلدی. طبیعت بشریه‌نك حكمنی ویرمدی. زیرا انسانك میلان جبلیدن بالكلیه محروم اولمسی، شهوات نفسانیه‌دن طبعنده اصلا اثر بولنمامسی كماله دكل، نقصانه دلالت ایدر. كمال اودركه حسب الطبیعة البشریه بر شیئه شدتله آرزومند اولوب او شیئی یاپمغه‌ده مقتدر ایكن، جبر نفس ایله طبیعت بشریه‌نك حكمنی ویرمیه. كندینی او آرزوی طبیعیدن، اومیلان جبلیدن اختیاریله منع ایلیه.

ایشته انسانك ترقیات معنویه‌سی بونكله حاصل، مرد كامل عند الله مراتب عالیه‌یه بوصورتله نائل وواصل اولور.

یوقسه مثلا، عنینی ارتكاب فعل زنا ایتمیور دیه كیمسه مدح وثنا ایتمز.

مثنوی

هین مكن خودرا خَصی رهبان مشو
زانكه عفت هست شهو ترا كرو

بی هوا نهی از هوا ممكن نبود
غازیٔ بر مردكان نتـوان نمود

اسماعیل حقی مرحوم (قِنْیه) دن نقلاً روح البیانده «انبیاء عظام ایچنده «حضرت یحیی بن زكریا» علیهما السلامدن بشقه كندیسندن زله صادر اولمامش بر پیغمبر یوقدر.» دیمش وكرچه صاحب قنیه‌نك بو قولنی [لكن حضرات انبیا ارتكاب فواحشدن معصومدرلر. بناءً علیه فِرَقِ ضاله‌دن (حشویّه) نك، یوسف علیه السلام حقنده جرأت یاب تفوه اولدقلری زنایه قصد وعزیمت و بوكا بكزر معاصیٔ كبیره‌یه توجه ونیت كبی فواحشك انبیای كرامه نسبتی معاذ الله، كفر صریحدر. زیرا بومثللی اسنادات غیر لایقه، انبیای كرام حقلرنده سب و شتم دیمكدر.] عباره‌سیله تعقیب وتعمیر ایلمش ایسه‌ده ارباب مطالعه‌نك معلومی اولدیغی اوزره صاحب قنیه، معتزلیّ المذهب اولمغله كتاب قنیه، اوج وثوق ومتانته ارتقا ایدن معتبرات كتب فقهیه‌دن دكلدر، اقوال ضعیفه وابحاث سخیفه‌یی مشتملدر دیه فقها بیان ایتمشلردر. «یحیی بن زكریا، علیهما السلامدن بشقه كندیسندن زله، صادر اولمامش بر پیغمبر یوقدر» دیدیكی دخی بوقبیلدن اولمغله مقدوحدر.

زیرا مذهب تحقیقه كوره بالجمله انبیاء كرام قبل النبوّه و بعدها صغائردن دخی معصومدرلر.

ازجمله امام زرقانی «مواهب لدنیه» شرحنده بیوررلركه: «لِأَنَّهُ — ای نبیّنا صلّی الله علیه وسلّم كَغَيْرِهِ مِنَ الاَنْبِيَاءِ مَعْصُومُونَ حَتَّى مِنَ الصَّغَائِرِ قَبْلَ النُّبُوَّةِ وَلَوْ سَهْواً عَلَى الاَصَحِّ لِكَرَامَتِهِمْ عَلَى اللهِ، خِلَافاً لِلاَكْثَرِ فِي تَجْوِيزِ وُقُوعِ الصَّغَائِرِ مِنْهُمْ سَهْواً اِلَّا الدَّالَّةِ عَلَى خِسَّةٍ.»

مذهب مشهورده حضرات انبيادن وقوع صغيره تجويز اولنمش ايسه‌ده ينه پيشواى خيرامُم ، امام اعظم حضرتلرى فقه اكبرده «وَلَمْ يَرْتَكِبْ صَغِيرَةً وَلاَ كَبِيرَةً قَطُّ» قوليله اشارت بيوردقلرى وجه ايله پيغمبر اكبر عليه الصّلاة و السّلام افندمز حضرتلرينى استثنا بيورمشلردر .

علىّ القارئ ، قول مذكورك شرحنده «فَاِنَّ الانبياء مَعْصُومُونَ عَنِ الكفر مطلقا بالاجماع ، وَاِنْ جَوَّزَ بَعْضٌ صُدُورَ الصَّغِيرَةِ بَلِ الْكَبِيرَةِ قَبْلَ النُّبُوَّةِ وَبَعْدَهَا اَيْضاً فِى مَقَامِ النِّزَاعِ ، وَ اَمَّا هُوَ عليه الصّلاة والسّلام فَكَمَا قال الامامُ لَمْ يَرْتَكِبْ صغيرةً ولا كبيرةً قَطُّ ، وامّا قوله تعالى (عَفَى اللّهُ عَنْكَ الآيه) وكذا قوله تعالى (مَاكَانَ لِنَبِىٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى ، الآيه) و غيرهما فَمَحْمُولٌ على تَرْكِ الاَوْلىٰ بِالنِّسْبَةِ الى مقامه الاَعلىٰ .»

حتّى مرويدركه :

اعزّهٔ كرامدن «عمربن الفارض» حضرتلرى كنديسندن صادر اولان بر زلّه‌دن دولايى بغايت متأسّف اولوب مصر عتيقده «جامع ابى عمرو» ساحه‌سنده جوف الليلده متحيّر و سركردان ، آغلايه‌رق دوران ايدردى . نهاية الامر ، متأثّرانه ومتسلّيانه :

مَنْ ذَا الَّذِى لَمْ يخطِ قطْ
وَ مَنْ لَهُ الحُسْنىٰ فَقَطْ

بيتنى انشاد ايلدكده ، هاتفدن «ايشته محمّد الهادى حضرتلرى هيچ بركونه خطابى هيچ بروقتده اقتراف ايتمامشدر» مآلنى ناطق اولان :

مُحَمَّدٌ الهادِى الّذِى
عَلَيْهِ جِبْرِيلُ هَبَطْ

جوابنى آلمشدر .

—

حسن حال اربابندن برى ديمشدركه : راست كله برقصّه خوانك مجلسنده بولندم . قصّه خوان ، سوز آره‌سنده «بوعالمده هوادن سالم قالمش كيمسه يوقدر ، حتّى فلان بيله !» ديدى ، وعظيم قدر وشاندن ناشى بوراده تصريحى لايق اولميان بر بيوك ذاتك اسم شريفنى ذكر ايلدى . بن طيانه‌مدم «بى آدم ! اللهدن قورق ، بوسوزى بردها آغزيكه آلما !» ديدم . حريف ينه فكر فاسدنده مصر اوله‌رق «يااوذات عاليقدر [حُبِّبَ اِلَىَّ . . .] بيورمديمى؟» يولنده مقابله ايلدى . بن‌ده «واقعا (حُبِّبَ) بيوردى ، (اَحْبَبْتُ) بيورمدى» ديدم . محزون ومكدر اوله‌رق او مجلسدن قالقوب كتدم . آره‌دن چوق زمان كچمكسزين بركيجه عالم معناده رسول اكرم صلى الله عليه وسلم افندمزى كوردم ، بكا «محزون اولما ، بزاوحريفى كبرتدك» بيورديلر . فى‌الحقيقه قصه‌خوان بركويه كيدركن بعض قطاع طريق الندهٔ مقتول اولدى . فاعتبروا . . .

(حُبِّبَ) فعل غيراختيارى (اَحْبَبْتُ) فعل اختيارى اولمغله تعبيرين بيننده معناجه فرق عظيم واردر .

لَوْ لَا اَنْ رَاٰى بُرْهَانَ رَبِّهٖ

یوسف علیه السلام، زنانك كمال قبحنـه دال اولان حجت باهرهٔ خدایی كورمسـه‌یدی، طبیعت بشریه وشهوت شباب مقتضاسنجه تحت تكلیفه كیرمین میلان جبلیٔ غیر اختیاریسنه تبعیت وموجبنجه حركت ایده‌جكدی. لكن اوبرهان نیری مشاهده بیورمغله میلان جبلیٔ غیر اختیاریسی موجبنجه‌ده حركت ایتمیوب اولكی حال عصمت مآلی اوزره مستقر اولدی دیمكدر.

اهل تحقیقك بیانه كوره یوسف علیـه السلامك حجت باهرهٔ خدایی رؤیتیله مراد، زنانك كمال قبحنه دال اولان برهان یزدانه كمال ایقانیدر. اوحجت باهره‌یی مشاهده‌سی دخی مرتبـهٔ عین‌الیقینه واصل اولان برمشاهده‌دركه، اومرتبه‌ده حقائق اشیا بونشئهٔ فانیه‌نك مقتضاسی اوله‌رق بورونمش اولدقلری صُوَر مستعاره‌دن بالتجرد صور حقیقیه‌سیله تجلی ایدر. نصلكه «حُفَّتِ ٱلْجَنَّةُ بِٱلْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ ٱلنَّارُ بِالشَّهَوَاتِ» حدیث عالیسی بومعنایی ناطقدر.

ایشته یوسف علیه السلام، اوبرهان نیر موجبنجه زنایی، علی‌ماهو علیه، یعنی حد ذاتنده‌كی اقبح صورتله مشاهده بیورمشدر. آنكچون اوفعل قبیحه میل وتوجهدن حذر ایده‌رك زلیخـانك تكلیفنی رد ایله استعصاماً قاپویه طوغری فراره قیام ایلدی.

شهاب دیركه:

یوسف علیه السـلام زلیخانك عزم وقصد ایلدیكی فعلك حرام

اولدیغنی بیلیردی. ایشـته برهان یزدان، شو حرمته دال اولان علم وعرفاندركه، زلیخانك مراوده‌سی اوزرینه اوعلم وعرفان، پیش نظرنده تجلی ایده‌رك قبول تكلیفه اصلا میل ایتمدی. دیمككه یوسف صدیقده همك وقوعی شویله طورسـون، امكانی بیله متصور دكلدر. بوبابده بزه اعتقادی واجب اولان بودر.

لَوْ لَا اَنْ رَاٰى بُرْهَانَ رَبِّهٖ

(لَوْلَا) نك جوابی محذوف اولوب سیاق كلام آكا دلالت ایدر[١] بونظم جلیل «لَوْلَا مُشَاهَدَتُهُ بُرْهَانَ رَبِّهِ فِى شَاْنِ ٱلزِّنَا لَجَرَىٰ عَلَىٰ مُوجَبِ مَيْلِهِ الجِبِلِّيِّ ولكنّه حيثُ كانَ مشاهِداً من قبلُ ٱسْتَمَرَّ علىٰ ما هو عليه من قَضِيَّةِ البرهان» معنـاسنی افاده ایدركه، بالاده‌ده خلاصةً ترجمه اولندیغی وجه ایله «یوسف علیه السلام زنا شـاننده‌كی حجت باهرهٔ خدایی مشـاهده بیورمسه‌یدی، ظـاهرده برمانع اولمادیغیچون میل جبلیسی موجبنجه جریان ایده‌جك، یعنی احتمالكه میل جبلیسـنه تابع اوله‌جقدی. لكن اوجریاندن مقدم، زنا شـاننده‌كی برهان نیرخدایی كورمسیله اسكی حال عصمت‌مآلی اوزره مستمر اولدی دیمكدر.

ایمدی بو«لَوْ لَا اَنْ رَاٰى بُرْهَانَ رَبِّهٖ» شرطیه‌سنك فائده‌سی‌نه‌در؟

یوسف علیه السلامك تكلیف زلیخایی قبولدن امتناعی من جهة الطبیعه عدم مساعده‌دن ناشی اولمیوب بلكه دواعیٔ داخلیه‌نك وفوری

[١] آتیده بیان اولنه‌جغی وجه ایله فخر رازی (اولا) نك جوابی مقدمدر دیمشدر.

واحكام طبيعيه‌نك ظهورینی موجب اولان مقدمات خارجیه‌نك ترتبی ایله برابر محض عفت ونزاهتدن ناشی ایدوکنی بياندر .

مع‌هذا ائمهٔ صناعت، تصریح ایتمشلردرکه : بونك امثالی مواقعده «لَوْلا» من حیث الصیغه دکل ، من حیث المعنی حکم مطلقی تقیید، مجراسنده جاریدر . «ان کاد لَیُضِلّنَا عن آلهتنا لَوْلا اَنْ صَبَرْنا عَلَیها» نظم کریمنده اولدیغی کبی .

بوصورتده یوسف علیه السلام ایچون هیچ برمعناجه اصلا هَمّ، ثابت اولماز .

كَذٰلِكَ

کاف، محلاً منصوبدر .

بو، «لَوْلاٰ اَنْ رَاٰی بُرْهاٰنَ رَبِّهِ» قول کریمیله مدلول علیها اولان ارائه‌یه اشارتدر .

«ای مثل ذلك التبصیر والتعریف عرفناه برهاننا فیما قبل»

یاخود ارائه‌نك لازمی اولان تثبیته اشارتدر .

«ای مثل ذلك التّثبیت ثَبّتْناهُ» دیمکدر .

لِنَصْرِفَ عَنْهُ اَلسُّوءَ

بوراده (سُوء) علی‌الاطلاق ذکر اولندیغندن بونده اول باول، سیدینه خیانت معناسی داخل اولور .

وَ اَلْفَحْشاٰءَ

فحشاده (زنا) دیمکدر . زیرا آنك قبحی افراط، درجه‌سنده‌در .

یوسف علیه‌السلامك معصیته اصلا، عزم، قصد، توجه ایتمدیکنه شو نظم جلیل، برحجت قاطعه‌در . یوقسه «اِنْصَرِفَهُ عَنِ اَلسُّوءِ وَاَلْفَحْشاٰءِ» بیوریلوردی .

اِنَّهُ مِنْ عِباٰدِنَا اَلْمُخْلَصِينَ

قاضی بیضاوی بونی «الذین اَخلَصَهُمُ اللّٰهُ لِطاعَتِهِ» عباره‌سیله تفسیر ایتدکدن صکره «ابن کثیر، ابوعمرو، ابن عامر، یعقوب قرآن مبینك نره‌سنده اولورسه اولسون، اولنده الف، لام اوله‌رق ورود ایدن (المخلصین) کلمهٔ جلیله‌سنی فاعل صیغه‌سی اوزره کسرایله اوقومشلردر» دیمش وآکا «ای اَخلَصُوا دِینَهُمْ لِلّٰهِ» یولنده معنی ویرمشدر .

ابوالسعود مرحوم دخی کلمهٔ جلیلهٔ مذکوره‌نك صیغهٔ فاعل اوزره‌ده قرائت اولندیغنی بیان ایله برابر «الذین اَخلَصُوا دِینَهُمْ لِلّٰهِ سبحانَهُ» دیه‌رك آکا قاضی بیضاوی کبی معنی ویرمش، وصیغهٔ مفعول اوزره اوقونان (المُخْلَصُونَ) کلمه‌سنی‌ده «هُمُ اَلَّذِينَ اَخلَصَهُمُ اللّٰهُ لِطاعَتِهِ بِاَنْ عَصَمَهُمْ عَمّا هُوَ قادِحٌ فیها» عباره‌سیله تفسیر ایتمشدر .

هرایکی صورتده‌ده یوسف علیه السلامك اوائل حالندن بری شو تعریف اولنان زمرهٔ جلیله‌ده داخل اولدیغنه، بوزمره‌نك سلکنه صکره‌دن کیرمش اولمادیغنه بوکلمهٔ جلیله دلالت ایدر .

—

فخر رازی

بالاده بیان ایتدیکمز وجه ایله بو آیت جلیلهنك بحثنده اعتنا واجب اولان آیات مهمهدن اولدیغنی حضرت امام تنبیه واخطار بیوردقدن صکره آیت جلیلهیی اوچ مسئله ضمننده تفسیر ایتمشدر.

برنجی مسئله

یوسف علیه السلامدن کناه، صادر اولدیمی اولمادیمی؟

واحدی کبی بعضلری حضرت مشارالیهدن کناه، صادر اولدیغنی زعم ایتمشلرسهده بالجمله اهل تحقیق، حضرت مشارالیهك عمل باطلدن، همّ محرّمدن بری بولندیغنی بیان واثبات ایتمشلردر.

یوسف علیه السلامدن کناه، صادر اولدیغنی زعم ایدنلردن موماالیه امام واحدی (کتاب الوسیط) ده زعمنی تأیید ایچون بر طاقم روایات غیر معتمدبها سرد ایتمش، امام فخر رازی دخی او روایاتی (مفاتیح الغیب) نده ملخصاً نقل ایلدکدن صکره بروجه آتی رد بیورمشدر.

معلوم اولسونکه، حضرات انبیانك وجوب عصمتلرینه دال اولان دلائل چوقدر. سورهٔ بقرهده قصهٔ جناب ابوالبشرده بونلری تفصیلاً ذکر ایلمش اولدیغمزدن بوراده تکرار ایتمك ایستهمیز، بوراده یالکز آنلره علاوةً برقاچ وجه دها بیان ایدهجکز.

حجت اولی

محققدرکه، (زنا) منکرات کبائردندر. معرض امانتده خیانت دخی

منکرات ذنوبدندر. برده احسان عظیمه فضیحهٔ تامهیی، عار شدیدی موجب اولان اساءتله مقابله کذلك مُنْکرات ذنوبدندر.

شوراسیده محتاج ایضاح دکلدرکه، برکیمسه حال صباوتندن زمان شباب وقوتنهدك مَکْفِیّ المُؤنَه، معصون العِرض اولهرق حجر تربیهسنده پرورشیاب اولدیغی برمنعم عظیمه انواع اساءتك اقبحنی ایصاله چالیشیرسه بودخی مُنْکرات اَعْمالدندر.

بوراسی جای انکار دکلدر.

ایمدی دیرزکه: یوسف علیه السلامه نسبت ایدیلن شو معصیت، سالف الذکر درت جهتك دردیلهده موصوفدر. حال بوکه شونك کبی برمعصیت، اك فاسق، اك فاجر برشخصه عزو ایدیلهجك اولسه، شبهه یوقکه اوبیله آندن استنکاف وتبری ایلر. آرتق انصاف اولنسون! بویله برمعصیتی، معجزات قاهرهٔ باهره ایله مؤیَّد اولان بر پیغمبر ذیشانه نسبت ایتمك نصل جائز اولهبیلیر؟

شوراسیده جای دقتدر. جناب حق بو وقعه حقنده «کَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ» بیورمشدر. بو نص جلیل ایسه، سوئك، فحشانك ماهیتی یوسف علیه السلامدن مصروف اولدیغنه ادل دلیلدر. حال بوکه یوسف علیه السلامه نسبت ایلدکلری معصیت، انواع سوئك اعظمی، اقسام فحشانك افحشی اولدیغنده شك یوقدر.

ایمدی یوسف علیه السلام، مخالفلرمزك زعمنجه شو وقعهده انواع سوء وفحشانك اعظمنی (حاشا) ارتکاب ایتمش اولسهیدی، آنك

ينه شو وقعه‌ده سوء وفحشادن عاری وبری اولدیغنه شهادت ایتمك جناب رب العالمینه نصل یاقشدیریله‌بیلیردی ؟

بو آیت جلیله بر وجه دیکردن‌ده قولمزك صحتنه دلالت ایدر .

شویله‌که :

بو آیت جلیله، یوسف علیه السلامدن شو معصیتك نفینه دلالت ایتمز دیه‌لم، فقط حق مشارالیهده مدح عظیمی مفید اولدیغنده شك یوق یا. شمدی دوشونه‌لم، برانسانك برمعصیت عظیمه‌یه جرأت واقدامنی نقل وحکایه ایلدکدن صکره آندن صدور ایدن اومعصیتك ذکری عقیبنده اوانسانی درجهٔ نهایه‌ده مدح وثنا ایتمك حکمت خدایه لائقمیدر؟ اصلا .

حجت ثانیه

انبیاء علیهم السلام، هرنه‌وقت کندیلرندن برزله، یاخود برهفوه صادر اولمش ایسه، آنی استعظام ایده‌رك درحال توبه وندامت اظهار، جناب آمرزکاردن استغفار ایدرلردی. ایمدی یوسف علیه السلام دخی اکر بویله بر معصیت کبیره‌یه جرأت ایتمش اولسه‌یدی، درحال توبه واستغفار ایله آنی تعقیب ایتمامسی محال ایدی. واکر توبه ایتمش اولسه‌یدی، مواضع سائره‌ده اولدیغی کبی بوراده‌ده آنی جناب باری البته بیان وحکایه بیوررلردی. مادام‌که یوسف علیه السلامك توبه‌سنه دائر قرآن کریمده صراحت یوقدر، بوندن بیلدك‌که، حضرت مشارالیهدن شو وقعه‌ده نه برذنب، صادر اولدی؛ نه‌ده برمعصیت .

حجت ثالثه

وقعهٔ مذکوره‌ده علاقه‌دار اولانلرك هر بری یوسف علیه السلامك معصیتدن برائت ونزاهتنه بر صورتله شهادت ایتمشدر .

علاقه داران

یوسف علیه السلام، زلیخا، عزیز، اللرینی کسن قادینلر، شاهدلر.

بونلردن بشقه جناب رب العالمین دخی یوسف علیه السلامك ذنبدن برائتنه شهادت بیورمش، ابلیس‌ده اول معصومك معصیتدن برائتنی اقرار ایلمشدر .

ایمدی مسلمان اولانه کوره شو حالده بومسئله‌ده توقفه محل قالماز.

یوسف علیه السلامك ذنبدن ادعای برائت بیوردیغنك بیانی : حضرت مشارالیه «هِیَ راوَدَتْنی عَنْ نَفْسی» برده «رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَیَّ مِمّا یَدْعُونَنی اِلَیْهِ» بیورمشدر . ایشته یوسف علیه السلامك بو ایکی قولی کندینه نسبت ایدیلن ذنبدن ادعای برائت بیوردیغنه شاهدین عادلیندر .

زلیخانك برائت جناب یوسفی اعتراف ایتدیکنك بیانی : مومااليها اللرینی کسن مصرلی خانملره «وَلَقَدْ راوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ» دیمش اولدیغی کبی «اَلْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا راوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّادِقینَ» قولیله‌ده قابل تأویل اولمیه‌جق صورتده حقیقت حالی میدانه قویمشدر .

عزيزك برائت حضرت يوسفى اقرار ايلديكنك بيانى : عزيز،
« اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ. يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا وَاسْتَغْفِرِى لِذَنْبِكِ » ديمكله حضرت مشاراليهك ذنبدن برائتنى اعتراف ايتمش اولدى.

شهودك شهادتلرى : بوده بارى تعالى وتقدس حضرتلرينك « وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَا اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ » قول كريميدر .

جناب حقك شهادتنه كلنجه : ايشته حق تعالى حضرتلرى‌ده حق مشاراليهده « لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ » بيوروب طهارت ذيلنه درت كره شهادت بيورمشدر.

اولكيسى — « لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ » قول كريميدر . بونده‌كى حرف لام، تأكيد ومبالغه ايچوندر .

ايكنجيسى — « الْفَحْشَاءَ » قول كريميدر . « كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ والْفَحْشَاءَ » ديمكدر .

اوچنجيسى — « اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا » قول كريميدر . بونكله برابر بارى تعالى وتقدس حضرتلرى « وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا » بيورمشدر.

دردنجيسى — « الْمُخْلَصِينَ » قول كريميدر . بوكلمه‌ده ايكى قرائت واردر . هم اسم فاعل، هم اسم مفعول صيغه‌لرى اوزره اوقونمشدر. ايمدى بوكلمهٔ جليله‌نك اسم فاعل صيغه‌سيله ورودى، يوسف عليه السلامك صفت اخلاصه مقرون اولديغى حالده اتيان طاعات و قربات

ايله مألوف برذات ستوده‌سمات اولديغنه دلالت ايدر. اسم مفعول صيغه‌سيله ورودى، جناب بارى اول حضرتى كندى ذات اقدسى ايچون استخلاص ايله بختيار، كندى حضرت الٓهيه‌سى ايچون اصطفا واختيار بيورديغنه دلالت ايدر . هر ايكى صورتده‌ده بوكلمهٔ جليله ، حضرت مشاراليهه اسناد ايديلن مناهيدن كنديسنك منزه ومبرا اولديغنه اك شامل معنى ايله دلالت ايدن الفاظ شريفه‌دندر .

ابليسك طهارت ذيل جناب يوسفى اقرار ايلديكنك بيانه كلنجه، بوده شووجه ايله تقرير اولنوركه: ابليس « فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ » ديمش، جناب حقك (مخلصين) اولان قوللرينى اغوا، كنديسى ايچون امكان، خارجنده اولديغى اقرار ايلمشدر . يوسف عليه السلامك‌ده اوزمرهٔ جليله‌دن اولديغى « اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ » قول كريميله ثابتدر . بناءً عليه بو آيت جليله يوسف عليه السلامى اغوا ايده‌مديكنه، شهراه هدادن صاپديره‌مديغنه دائر ابليس طرفندن اقرار ديمكدر .

ايشته بوراده بزده ديرزكه: يوسف عليه السلامه شوفضيحه‌يى نسبت ايدن جاهللر، اكر دين حق خدا اتباعندن ايسه‌لر، حضرت مشاراليهك طهارتنه دائر اولان شهادت خدايى قبول ايتسونلر . اكر ابليسك اتباعندن، جنودندن ايسه‌لر، حضرت مشاراليهك طهارتنه دائر اولان شهادت ابليسى قبول ايتسونلر. اوجاهللر، جائزكه، « بز اوائل حالمزده ابليسك تلاميذندن ايدك ! وقتاكه تفنن ايدوب استاد

كامل مرتبه‌سنه واصل اولدق؛ وادئ سفاهتده آنى فرسخ فرسخ كچدك !» ديرلر. نصل‌كه خوارزمى شو قطعه‌سيله بووجه ايله اعلان ضلال ايتمشدر :

وكنتُ امرأ من جُنْدِ ابليَس فارتقى
بِىَ الحالُ حتّى صار ابليسُ من جُنْدى
فَلَوْمات قَبْلى كنتُ اُحْسِنُ بَعْدَهُ
طرائقَ فِسْقٍ ليس يُحْسِنُها بَعْدى

ايشته شو دلائل ايله تبين ايتدى‌كه‘ يوسف عليه السلام او جاهللرك تفوهات واسنادات واقعه‌سندن منزه ومبرادر.

بوراسى معلوم اولدقدن صكره ديرزكه: شو آيت جليله‌نك ظاهرى اوزره ايكى مقامده ادارۀ كلام اولنور.

مقام اول

يوسف عليه السلامك دخى زليخايه مخالطه قصد ايتديكنى تسليم ايتميز. بوكا دليلمز شودركه: جناب حق «وَهَمَّ بِهَا لَوْلاَ اَنْ رَأٰى بُرْهَانَ رَبِّهِ» بيورمشدر. بوراده ايسه (لولا) نك جوابى مقدمدر. بو «قَدْ كِدْتَ مِنَ الهَالِكِينَ لَوْلاَ اَنَّ فُلاَناً خَاصَكَ» قولنه بكزر [١].

[١] بوقوله زجاج طرفندن ايراد ايديلن اعتراض، جوابلريله برابر طى ايدلمشدر. بالاده بيان اولنديغى وجه ايله (شهاب) (لولا) نك جوابى محذوف اولوب سياق كلام آكا دلالت ايدر ديمشدر.

مقام ثانى

ديه‌بيليرزكه: اوت، يوسف عليه السلامده (هم) حاصل اولدى. فقط بز ديرزكه: «وَهَمَّ بِهَا» قول كريمنى معناى ظاهرى اوزرينه حمل ايتمك ممكن دكلدر. زيرا همّك ذات زليخايه حملى محالدر. زيرا (همّ) قصد، جنسندندر. قصد ايسه ذوات باقيه‌يه تعلق ايتمز. ايشته تبين ايتدى‌كه‘ يوسف عليه السلامك همنك متعلقى اولمق اوزره برفعل مخصوصك اضمارى لابد ولازمدر. اوفعل مخصوص ايسه مذكور دكلدر. بناءً عليه يوسف عليه السلامه اسناد معصيت ايدن جاهللر‘ اوفعل مضمر، زليخايه ايقاع فاحشه‌در ديه زعم ايتديلر. بز ايسه آنلرك ذكر ايتدكلرى فعلدن بشقه برشى اضمار ايلرز.

بوبرقاچ وجه ايله ايضاح اولنور:

وجه اول — «المراد انه عليه السلام همّ بدفعها عن نفسه ومنعها عن ذلك القبيح» يعنى آيت جليله‌ده‌كى «همّ بها» قولندن مراد‘ يوسف عليه السلام، زليخايى نفسندن دفعه، اوفعل قبيحدن منعه توجه بيورمش ديمكدر. زيرا (هم) قصد) در. بناءً عليه آيت جليله‌ده مذكور اولان هملرى يوسف عليه‌السلام ايله زليخادن هربرينك حال وشانته ياقيشق آلان قصده حمل ايتمك لازم كلدى. ايمدى زليخايه ياقيشق آلان شى لذتى، تنعمى، تمتعى تحصيله عزم وقصددر. خلقه مبعوث اولان رسوله لائق اولان دخى عاصى‌يى متجاسر اولديغى معصيتدن زجره‘ امربالمعروف

ونهى عن المنكره توجهدر . «يقال همت بفلان اى بضربه ودفعه»

اكر ديرلرسه‌كه: بوحالده «لَوْلَا اَنْ رَأٰى بُرْهَانَ رَبِّهِ» قولنده بر فائده قالماز .

ديرزكه : بالعكس، بونده فوائدك بيوكى واردر . بوده آتى الذكر ايكى وجه ايله ايضاح اولنور :

١ — يوسف عليه السلام زليخايى دوكه‌رك نفسندن دفعه توجه بيورسه‌يدى، زليخا، آنى قتل ايده‌جكدى . ياخود حاضر اولانلره قتلنى امر ايليه‌جكدى . ايشته بوراسنى جناب حق يوسف عليه السلامه بيلديروب نفسنى هلاكدن صيانت ايچون زليخايى ضربدن امتناع، اولى اولديغنى آكلاتدى .

٢ — يوسف عليه السلام، زليخايى نفسندن دفع ايله اشتغال ايتسه‌يدى، اوله‌بيليردى‌كه زليخا، آكا صاريليردى‌ده حضرت مشاراليهك كوملكى اوك طرفدن ييرتيليردى . حال بوكه شاهدك اثناى شهادتده «اكر كوملكى اوك طرفدن ييرتلمش ايسه (زليخا) صادق (يوسف) خائندر» ديه‌جكى جناب حقك معلومى ايدى . بناءً عليه خداى متعال حضرتلرى بو معنايى يوسف عليه السلامه بيلديردى . اوسببله‌دركه زليخايى نفسندن دفع ايله اشتغال ايتميوب، زليخانك يانندن قاچدى، تاكه شاهدك شهادتى كندينه عزو ايديلن معصيتدن حجت براءتى اوله .

وجه ثانى — «هَمَّ بِهَا» ده‌كى هم، شهوتله‌ده تفسير اولنه‌بيلير . همك شهوت معناسنه استعمالى ايسه شايعدر . بركيمسه مشتهى اولماديغى

شى حقنده «مايهمنى هذا» مشتهى اولديغى شى حقنده‌ده «هذا اَهَمُّ الاشياءِ اِلَيَّ» دير . الله ذوالجلال‌ده يوسف عليه السلامك شهوتنى (هم) تسميه بيوردى . بوصورتده آيت جليله‌يه «وَلَقَدْ اَشْتَهَتْهُ وَاَشْتَهٰاهَا لَوْلَا اَنْ رَأٰى بُرْهَانَ رَبِّهِ لَدَخَلَ ذٰلِكَ الْعَمَلُ فِى الْوُجُودِ» سياقنده معنى ويريلير .

وجه ثالث — (هم) حديث نفس ايله تفسير اولنمقدر . ايضاح — : حسن وجمالده امثالنه فائق اولان برقادين، كنج دينج بردليقانلى ايچون سوسلنوب حاضرلاندقده لابد حكمت ايله شهوت طبيعيه، نفس ايله عقل بيننده مجاذبه‌لر، منازعه‌لر وقوع بولور . ايمدى وقت اولوركه، داعيهٔ طبيعت وشهوت، وقت اولوركه، داعيهٔ عقل وحكمت تقويت‌پذير اولور . بوتقديرجه آيت جليله‌ده مذكور اولان (هم) جواذب طبيعتدن، «رؤيت برهان» دخى جواذب عبوديتدن عبارت اولوب بونك ايكى مثالى‌ده بالاده بيان اولنمشدر .

ايكنجى مسئله

يوسف عليه السلامك كورديكى برهان الٰهى نه ايدى ؟

عصمت جناب يوسفى (عليه‌السلام) اثبات ايدن محققلر، بوبابده وجوه آتيه‌يى بيان ايتمشلردر :

١ — او برهان الٰهى، تحريم زنا حقنده‌كى حجت خدا، زانى‌يه ترتب ايدن عقابه دائر علم وعرفان اعلى ايدى .

٢ — جناب حق، انبياء كرامك نفوس شريفه‌لرينى ذمائم اخلاقدن

تطهیر بیورمشدر . حتی یالکز آنلرك دکل « اِنَّمَا یُرِیدُ اللّٰهُ لِیُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَكُمْ تَطْهِیرًا » آیت جلیله سی منطوق منیفنجه آنلره منتمی ومنتسب اولانلرك بیله نفوسنی تطهیر بیورمشدر .

ایشته رؤیت برهان ایله مراد، ذمائم اخلاقك حصولندن، انبیاء کرامی منکراته اقدامدن مانع اولان احوالك تذکیری دیمکدر .

٣ — درونده مراوده وقوع بولان قصرك سقفنده « وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِیلًا » آیت جلیله‌سنی یازیلی کوردی .

٤ — برهان، ارتکاب فواحشدن کندینی منع ایلین نبوتدر.

دلیلی : انبیاء کرام، خلقی قبائح وفضائحدن منع ایچون بعث وارسال بیورلمش اولدقلری حالده اکر کندیلری بویله اك قبیح برفعلی ارتکاب ایتسه‌لر، « یَا اَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ » وعیدی تحتنده داخل اولمش اولورلر.

کذلك الله تعالی « اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ » قول کریمیله طائفهٔ یهودی تعییر بیوردی . یهود حقنده موجب تعییب اولان شی ایسه، معجزات ایله مؤید اولان برپیغمبر ذیشانه نصل نسبت اولنه‌بیلیر ؟

—

یوسف علیه السلامه اسناد معصیت ایدن کوته بینلر دخی او برهان نیرك تفسیری حقنده نامعقول برطاقم امور بیان ایتمشلرسه‌ده بز بوراده آنلرك ذکرینی مناسب کورمدك .

—

اوچنجی مسئله

(سُوء) و (فحشاء) بیننده فرق نه‌در ؟

—

بومسئله برقاچ وجه ایله ایضاح اولنور :

١ — (سُوء) سیده خیانتدر . (فحشاء) زنادن عبارتدر .

٢ — (سُوء) اوپمك، شهوتله نظر ایتمك کبی مقدمات فاحشه‌یه دینیر . (فحشاء) دخی زنادر .

اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِینَ

(المخلصین) ده‌کی (لام) کسر ایله اوقونورسه « ای الذین اَخْلَصُوا دِینَهُمْ لِلّٰهِ تعالی » یولنده معنی ویریلیر . فتح ایله اوقونورسه « اَلَّذِینَ خَلَّصَهُمُ اللّٰهُ من الاسواء » سیاقنده تفسیر اولنور .

محصّلدرکه مراد الهی، « یوسف علیه السلام جلالت شانلری « اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ » مدیحه‌سیله اعلا بیورلمش اولان ذریت ابراهیم علیه السلامدندر » دیمك اوله .

§

قوله تعالی

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِیصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَیَا سَیِّدَهَا لَدَی الْبَابِ ، قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوءًا اِلَّا اَنْ

يُسْجَنَ اَوْ عَذابٌ اَليمٌ . قالَ هِيَ راوَدَتْني عَنْ نَفْسي وَ شَهِدَ شاهِدٌ مِنْ اَهْلِها اِنْ كانَ قَميصُهُ قُدَّمِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكاذِبينَ . وَاِنْ كانَ قَميصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصّادِقينَ . فَلَمّا رَأى قَميصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قالَ اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظيمٌ . يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هذا ، وَ اسْتَغْفِري لِذَنْبِكِ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخاطِئينَ »

§

ترجمهٔ مآلی — . یوسف علیه السلام، زلیخانك تكلیفنی قبولدن ابا ایدوب مشارالیهانك دست تعرضندن تخلیص كریبان، املیله دیشاری چیقمق، زلیخا دخی آنی چیقوب كتمكدن منع ایتمك اوزره ایكیسیده جایكاه رهایی اولان دیش قپویه طوغری سكرتدیلر .

زلیخا آرقه‌دن یتشوب دامن پیراهن یوسفه یاپشدی ، چكدی ، كوملكك آرد انكنی ییرتدی . ایكیسی بردن قپو خارجنه چیقوب اوراده زلیخانك زوجی عزیزه راست كلدیلر .

زلیخا همان بلافتور « سنك اهلكه سوء قصد ایدنك جزاسی نه‌در؟ آنجق حبس اولنمق، یاخود (ضرب شدید كبی بر صورتله) عذاب ایدلمكدر! » دیدی .

یوسف علیه السلام، (كندینه ایدیلن بو اسنادی رد ایله) بندن طلب وصال ایدن اودر. (بن ایسه آندن ابا ایدوب قاچدم) دیدی .

زلیخانك اقرباسندن برحاكم « كوملكی اكر اوك طرفدن ییرتلمش ایسه، زلیخا صادقدر، یوسف، كاذبلردندر . اكر آرقه طرفدن ییرتلمش ایسه زلیخا، كاذبدر، یوسف، صادقلردندر » دیه حكم ایلدی .

ایمدی وقتاكه كوملكك آرقه طرفدن ییرتلمش اولدیغنی كوردی، « محقق بوسزك مكر وحیله‌كزدندر، حقیقت، سزك حیله‌كز بیوكدر . یوسف ! بوماجرایی كتم ایت. زلیخا ! سن‌ده كناهك ایچون استغفار ایت. حقیقت، سن كناهی قصد ایدنلردن اولدك » دیدی .

§

تفسیر وایضاح — . واجب تعالی وتقدس حضرتلری همّ زلیخایی بعد الحكایه، مشارالیهانك كیفیت طلبنی، یوسف علیه السلامك‌ده آندن صورت هربنی بیانه شروع ایله :

وَاسْتَبَقَا الْبابَ

بیوردی . بوكلام، « وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِها لَوْلا اَنْ رَأى بُرْهانَ رَبِّهِ» قول كریمنه متّصلدر . متعاطفین بیننده واقع اولان « كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشاءَ الی آخره» كلام شریفی برجملهٔ متعرضه‌در .

[سورهٔ انعامده واقع « وكذلك نری ابراهیم مَلَكُوتَ السَّمٰواتِ والارضِ ولیكونَ من الموقنین» قول كریمی كبی]

سالف الذكر جملهٔ معترضه‌نك فائده‌سی یوسف علیه السلامك نزاهت وطهارتنی تقریر وتثبیتدر.

معنای شریفی بو دیمکدرکه: یوسف علیه السلام، زلیخانك طلبكار اولدیغی مواقعه‌دن ابا ایدوب، مشار الیهانك دست تعرضندن تخلیص کریبان املیله قصردن دیشاری چیقمق، زلیخا دخی حضرت مشارالیهی چیقوب کتمکدن منع ایتمك اوزره جایكاه رهایی اولان دیش قپویه طوغری هر بری آخری سبق ایتمك ایستدی.

یوسف علیه السلام، زلیخایی مسابقت ایتسه‌یدی، قپودن دیشاری فرلایه‌جقدی؛ زلیخا آنی سبق ایتسه‌یدی، حضرت مشارالیهی خروجدن منع ایچون قپویی طوته‌جقدی.

«استبقا الباب» قول کریمی «استبقا الی الباب» یاخود «تسابقا الی الباب» تقدیرنده اولوب حرف جر که (الی) در، حذف اولنـدی. «وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً» نظم جلیلی کبی‌که بوده (مِنْ قَوْمِهِ) تقدیرنده اولوب (مِنْ) حرفی محذوفدر.

«وَاسْتَبَقَا الْبَابَ» قول کریمنده مذکور اولان قپودن مراد، درونده مراوده وقوع بولان قصرك دیش قپوسیدر. آنکچون اولجه ذکری مرور ایدن «وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ» نظم جلیلنـده اولدیغی کبی، جمع صیغه‌سیله ایراد بیورلمیوب مفرد اوله‌رق (الباب) بیورلدی.

بوراده برسؤال وارد اولور:

دیش قپویه وارنجه‌یه قدر دها بونجه قپالی قپولر وار ایدی. بو قپولردن کچمکسزین بردن بره دیش قپویه نصل سکرتمشلردر؟

امام زمخشری، روایت آتیه‌یی ایراد ایله بوسؤالك دفعنه اشارت

ایتمش، دیمش‌که: یوسف علیه السلام، او قپـالی قپولره یاقلاشـدقجه کلیدلری کندی کندیلرینه طاغیلیر، قپولر آچیلیردی.

—

معلوم اولسون‌که، یوسف علیه السلام، زلیخـادن مقدم، قپویه واردی، دیشاری چیقمق ایستدی، زلیخا ایسه آرقه‌سـندن قوشه‌رق کوملکنك آرد اتکندن طوته‌بیـلدی، کری چکدی، کوملك طولاً منشق اولدی. ایشته اول وقت، عزیزه تصادف ایدی ویردیلر.

وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ

قول کریمندن مراد بودر. (اَلْفَيَا سَيِّدَهَا) «صَادَفَا بَعْلَهَا» دیمکدر. (بَعْل) زوج معناسنه اولوب قادین زوجنه «سَيِّدِى» دیمك بین‌العرب شایعدر. سیدك معنای مستعملی «افندی» دیمك اولمسنه نظراً بوتعبیر، عثمانلی قادینلری بیننده‌ده مستعملدر. عثمانلی قادینلری‌ده زوجلرینـه «بزم افندی» دیرلر.

هرنه قدر (اِلفاء) وجدان معناسنه ایسـه‌ده بالاده‌کی تفسیره کوره «وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ» نظم جلیلی «قپوده زلیخـانك زوجنه راست کلدیلر» یولنده ترجمه ایدلمك لازم کلیر.

تثنیه ضمیریله «سَيِّدَهُمَا» بیورلمامسی یوسف علیه السلام، حقیقتده عزیزك کوله‌سی اولمادیغیچوندر.

ایشته قپوده زوجنه راست کلنجه، زلیخا، قورقدی‌ده یوسف علیه السلامه اسناد فعل قبیحه مبادرت ایده‌رك:

مَاجَزَاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوءاً اِلَّا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيمٌ

دیدی‌که معناسی: سنك اهلکه سوء قصد ایدنك جزاسی نه‌در؟ آنجق حبس اولنمق، یاخود (ضرب شدید ایله) عذاب ایدلمکدر» دیمك اولوب بو عبارهٔ جلیله‌نك متضمن اولدیغی لطائف ادبیه‌ده بروجه آتی بیان اولنور:

لطائف

١ — «ماجزاء» ده‌کی (ما) نافیه اولمق احتمالی واردر. او حالده «لیس جزاؤه الا السجن» معناسی ویریلیر. استفهامیه اولمسی ده جائزدر. بو صورتده ده «ای شیءٍ جزاؤه الا اَنْ يُسْجَنَ» سیاقنده معنی ویریلیر. نصل‌که «من فی الدار الازید» دینیر.

٢ — زلیخانك یوسف علیه السلامه اولان فرط محبتی کندیسنی بوراده ایکی دقیقه‌یه رعایته مجبور ایتدی. شویله‌که: زوجنه زندانی اخطار ایله سوزه باشلایوب ذکر عذابی تأخیر ایلدی. زیرا محب، سوکیلیسنی ایلامه سعی ایتمز. برده یوسف علیه السلام، حقنده حبس و عذابدن بریله معامله ایدلمك لازم کله‌جکنی صراحةً بیان ایتمیوب سوء ایله، الله ذکردن محبوبنی صیانةً جزا خصوصنی شمولی برلفظ ایله ذکر ایلدی. کذلك «اِلَّا اَنْ يُسْجَنَ» دیدی. بوندن مراد ایسه علی سبیل التخفیف برکون، یاخود برقاچ ساعت حبس ایله اکتفا اولنمق ایدی. مراد، حبس دائم اولسه ایدی، بویله تعبیر اولنمازدی. «یجب اَنْ يُجْعَلَ من المسجونین» دینلك لازم کلیردی. کورلیورمی‌که، موسی

علیه السلامی، فرعون، تهدید ایلدیکی وقت «لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلَهاً غَيْرِي لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ» قولنده بویله دیمشدر.

٣ — زلیخا، یوسف علیه السلامك کنج، دینج بردلیقانلی اولدیغی حالده کندی کبی غایت کوزل برخاتونك تکلیف وصالنی رد ایله آندن ابا و امتناع ایلدیکنی کورنجه، طهارت و نزاهتی خصوصنده اعتقادی بیودی. بناءً علیه، یوسف علیه السلامك نام عالیلرینی تصریح ایله «یوسف بکا سوء قصد ایتدی» دیمکدن اوتاندی، آچیقدن آچیغه بویله بریالانك تفوهنی علوجنابنه یاقیشدیره‌مدی، کنایه طریقیله «سنك اهلکه کوتولك قصد ایدنك جزاسی نه‌در؟» دیمکله اکتفا ایلدی.

٤ — یوسف علیه السلام، زلیخایی دوکمك، و بو صورتله نفسندن دفع ایتمك ایسته‌مشدی. بوایسه زلیخایه کوره سوء قصد دیمك اولمسیله «سنك اهلکه سوء قصد ایدنك جزاسی نه‌در؟» سوزی ایکی معنایی‌ده شامل، کنایه‌لی برسوز اولمق اوزره تلقی اولنه‌بیلیر. بناءً علیه جائزکه، بو سوزیله زلیخا قلباً یوسف علیه السلامك کندینه وقوع بولان مدافعه‌سنی، ممانعتنی اراده، ظاهراً دخی حضرت مشارالیهك مالاینبغی‌یه قصدینی ایهام ایتمش اوله.

ایشته وثوق و اعتماده شایان اولان تفسیر بودر.

شوراسی شایان دقتدرکه یوسف علیه السلام سایهٔ عاطفتنده پرور شباب اولدیغی خاندانك حقوق معززه‌سنه رعایت بیوروب اویله بر تهلکه‌لی زمانده بیله تبرئهٔ ذمت ایچون بردن بره کشف راز ایله موما-

الهامی رسوای ایتمك ایسته‌مدی. فقط زلیخا، قپونك اوكنده زوجنه راست كلوب‌ده كویا یوسف علیه السلامك الندن قاچمش كبی بر وضع وطور كوسترمسیله، باخصوص اول معصوم پاكدن اخذ ثار ایچون حقنده حبس وعذاب كبی برجزا تعیین ایله اوجزانك اجرایه زوجنی تشویق ایتمسیله یوسف علیه السلام دخی زلیخانك تفضیح ایچون دكل، بلكه نفسندن دفع ضرر، دها طوغریسی حفظ ناموس ایچون «هی راودتنی عن نفسی» دیمكه مجبور اولدی. یوقسه زلیخا، كندینه بویله براسناد كاذبده بولنمسه‌یدی، حضرت مشارالیه هتك أستار أسرار ایتمزدی. حتی زلیخادن ضمیر غائبله «هی» تعبیر ایدوب‌ده آكا خطاباً (انت) یاخود اسم اشارتله (هذه) دیمامسی دخی رعایت ادبدن ناشیدر.

زلیخانك یوسف علیه السلامه اشارتله «هذا اراد باهلك السوء وجزاؤه السجن» دیمیوب‌ده «ماجزاءُ مَنْ اراد بِاَهْلِكَ سوءاً اِلّا اَنْ یُسجَنَ» دیمسی، یعنی قصد عموم ایله مجمل برسوز سویله‌مسی، (فاحشه) تعبیرینی تصریح ایتمیوب آندن (سوء) ایله كنایه ایلمسی دخی زوجندن استحیاسنه مبنیدر.

شعیب علیه السلامك كریمهٔ محترمه‌لرینك دخی حضرت موسی علیه‌السلام حقنده پدر بزركوارینه «اِنَّ مَنِ آسْتَأْجَرْتَ آلْقَوِیُّ آلْاَمِینُ» دیوب‌ده «اِنَّهُ قَوِیٌّ اَمِینٌ» دیمامسی كذلك استحیایه مبتنیدر.

—

منلا جامی مرحوم، لسان صدق بیان یوسفدن (علیه السلام) شو بیتلری نه كوزل سویله‌مشدر:

زلیخا هرچه میكوید دروغست
دروغ او چراغ بی فروغست
زن ازپهلوی چپ شد آفریده
كس از چپ راستی هرگز ندیده

—

یوسف علیه السلامك صدق مقالنه دلالت ایدن اماره‌لر چوقدر. ازجمله:

١ — یوسف علیه‌السلام، كرچه حرّ الاصل ایدی، لكن ظاهر حالده بونلرك كوله‌سی صاییلیردی. بركوله‌نك ایسه خانمنه بودرجه تسلط ایده‌بیلمسی مستبعددر.

٢ — كرك عزیز، كرك یاننده‌كیلر، یوسف علیه السلامك قپودن دیشاری فرلامق ایچون خیزلی خیزلی قوشدیغنی مشاهده ایلدیلر. برقادینك طالب وصالی اولان كنج دینج كیمسه ایسه بووجه ایله آوْدن دیشاری چیقماز.

٣ — بونلری سكرته‌رك قپودن دیشاری چیقاركن كورنلر، زلیخانك نظر ربا سُوسِنی، یوسف علیه السلامك سادكی حالنی‌ده مشاهده ایلدیلر. ایشته بوده بادئ فتنه كیم اولدیغنی كوسترر.

٤ — یوسف علیه السلام، بوخاندانه انتساب ایده‌لی خیلی زمان

اولمشدی. حال بوکه شووقعه‌یه کلنجه‌یه قدر آنده بوفعل قبیحه یاقیشق آلیر هیچ برحال کورمامشلر ایدی. بوده حضرت مشارالیهك برائتنه، زلیخانك تهمتنه ظنی تقویه ایدر.

٥ — زلیخا، یوسف علیه السلامی صراحةً طلب فحشه نسبت ایتمدی. اول بابده مجمل، مبهم برسوز سویلدی. یوسف علیه السلام ایسه بی‌پروا ایشی اولدیغی کبی سویلدی. حضرت مشارالیه متهم اولسه ایدی، بویله لفظ صریح ایله وقعه‌یی تصریح ایده‌بیلیرمیدی؟ البته ایده‌مزدی. زیرا خائن، خائفدر.

٦ — دینلدی‌که: زلیخانك زوجی عاجز ایدی، عنین ایدی. زلیخاده ایسه طلب شهوت، آثاری متکامل ایدی. بناءً علیه بوفتنه‌نك زلیخایه حملی اولی کورینور.

—

وقتاکه بوفتنه‌نك مبدأ ومنشأی زلیخا اولدیغی مؤید بوقدر اماره‌لر حاصل اولدی؛ عزیز، یوسف علیه السلامك صادق، زلیخانك کاذبه اولدیغی آکلادی. اوتاندی. بربهت وحیرت ایچنده قالدی. سسی کسیلدی. یره ییقیله‌جق برحاله کلدی.

متعاقباً یوسف علیه السلامك جنایت خیانتدن برائتی، زلیخانك اثبات تهمتی ایچون دلائل مذکوره‌یی مؤید اوله‌رق بر دیکر دلیل دها اظهار ایتمه‌یی جناب حق اراده بیوردی. بوده:

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَا

نص مبینی ناطق اولدیغی اوزره زلیخانك اقرباسندن اظهار حقیقته خدمت ایدن شاهددر.

اوشاهد کیم ایدی؟

بونده اوچ قول واردر.

قول اول — زلیخانك برحکمت شناس عم زاده‌سی وار ایدی. راست کله اوصره‌ده عزیز ایله برابر زلیخانك یاننه وارمق ایستیوردی. یوسف وزلیخا تلاش ایله قپودن دیشاری فرلایوب‌ده او بوکا، بو آکا عطف تهمت ایدنجه، اوحکیم آدم «واقعا بز قپونك آردندن برکشاکش ایله کوملکك ییرتلدیغنی ایشتدك؛ فقط بیله‌میزکه هانکیکز ایلریده، هانکیکز کریده ایدی؛ باقه‌لم، اکر یوسفك (علیه‌السلام) کوملکنده‌کی ییرتق اوك طرفده ایسه، زلیخا! سن صادقسین، یوسف، کاذبدر. اکر آرقه طرفده ایسه، یوسف، صادقدر، زلیخا! سن کاذبه‌سین» دیدی. باقدیلر، پیراهنك آرد اتکی ییرتلمش اولدیغنی کوردیلر. بونك اوزرینه اوحکیم آدم، ابتدا خطاب عتاب آمیزنی طائفهٔ نسایه تعمیم ایده‌رك:

اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ

ثانیاً، یوسف علیه السلامه:

يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا

ثالثاً، بالخاصه زلیخایه:

وَاسْتَغْفِرِى لِذَنْبِكِ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ

دیدیکه، ایتها النساء ! شو بادیٔ مشاجره اولان فتنه، محقق سزك حیله‌کزدندر. بشقه‌سنك کاری دکلدر. حقیقت، سزك حیله‌کز بیوکدر. یوسف ! سن‌ده بوماجرایی کتم ایت. زلیخا ! کناهك ایچون اللهه توبه واستغفار ایت‌که سن قصد کناه ایدنلردن اولدك دیمکدر.

ایشته بو، مفسرین عظامدن برطائفهٔ عظیمه‌نك قولیدر.

قول ثانی — بوقول، ابن عباسدن «رضی الله عنهما» سعید بن جُبَیْردن، ضحاکدن منقولدر. شویله‌که: یوسف علیه السلامك برائت ذمتنه شهادت ایدن شاهد بشیکده برطفل نوزاد ایدی. جناب حق آنی کهواره‌ده ایکن انطاق ایلدی دیرلر.

قول ثالث — شاهددن مراد، قمیص یوسف علیه السلامدر. کبار تابعیندن مجاهد دیدیکه: (شاهد) پیراهنك آرقه‌دن ییرتلمش اولمسیدر.

بوقول ثالث، غایتله ضعیفدر. زیرا کوملك، شاهد دیه وصف اولنماز. اهله، یعنی اقربایه‌ده نسبت ایدلمز.

قول ثانینك ضعفنی، قول اولك اَوْلویتنی‌ده رؤسای معتزله‌دن جبائی بروجه آتی بیان ایتمشدر. شویله‌که:

۱ — حق سبحانه وتعالی حضرتلری برطفل نوزاده بویله برسوز سویلتمش اولسه‌یدی، آنك مجرد، «زلیخا کاذبه‌در» دیمه‌سی کفایت ایدردی، بربرهان قاطع حکمنه کیرردی. زیرا بشیکده‌کی برچوجغك بویله نطق ایتمسی براهین قاطعه‌دندر. پیراهنك، اوکدن، آردن تمزیقیله استدلال ایسه ضعیف بردلیل ظنی‌در. حالبوکه حجت قاطعه، موجود وحاصل ایکن آنی براقوب‌ده دلالت ظنیه‌یه عدول ایتمك جائز اولماز.

۲ — باری تعالی وتقدس حضرتلری «وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَا» بیوردی. «مِنْ اَهْلِهَا» بیورمسی ایسه، زلیخا حقنده قبوله اولی اولمق ایچوندر. زیرا ظاهردرکه زلیخانك اقرباسندن، اولان کیمسه آکا سوء قصد ایتمز، آکا ایصال ضرر ایتمك ایسته‌مز. بناءً علیه برائت یوسف علیه السلامه شهادت ایدن شاهدك اقرباء زلیخادن اولدیغنی بیاندن مقصود، قولنی تقویه‌دن عبارتدر. بوترجیحات ایسه دلالت واقعه، دلالت ظنیه اولدیغی وقت، نظر اعتباره آلنیر. بوسوز ایسه بشیکده‌کی برطفل شیرخوارك لساندن صادر اولسه‌یدی، زلیخانك اقرباسندن اولسون اولمسون، آنك مجرد نطقه کلوب بویله برسوز سویله‌مسی حجت قاطعه اولوردی. اوحالده «مِنْ اَهْلِهَا» قیدینه احتیاج قالمازدی.

۳ — برده (شاهد) لفظی، وقعه‌یه وقوف واحاطه‌سی تقدم ایدن کیمسه‌یه اطلاق اولنور.

—

امام فخررازی اقوال مذکوره‌یی بووجه ایله نقل ایتدکدن‌صکره بروجه آتی ادارهٔ کلام ایلر:

معلوم اولسون‌که، قول اوله دخی براشکال عظیم وارد اولور. شویله‌که: پیراهنك آرقه طرفدن ییرتلمش اولمسی، یوسف علیه‌السلامك معصیتدن برائتنه قطعاً دلالت ایتمز. زیرا برارکك، عرضنه تسلط

ایتمك قصدیله بر اهل عرض قادینك اوزرینه واروبده قادینك کندینی قبول ایتمدیکنی، حدت وغضبه کلدیکنی کورنجه دونوب قاچمق، قادین‌ده آنی طوتوب دوکمك ایچون تعقیب ایتمك، ویتشنجه کوملکنك آرد اتکنی طوتوب ییرتمق احتمال خارجنده اولان شیلردن دکلدر. دیمك که قادین بی کناه، ارکك طالب سفاح اولمقله برابر کوملکك آرقه طرفدن ییرتلمسی‌ده جائزدر.

امام مشارالیه بواشکاله ینه کندیسی جواب ویروب دیرکه:

بالاده بیان اولندیغی اوزره زلیخانك کذبنه دلالت ایدن علامات، مبلغ یقینه بالغ اوله‌جق درجه‌ده چوق ایدی. بوعلامت دیکری‌ده که، پیراهنك آرقه طرفدن انشقاقیدر؛ امارات سائره‌یه ضم ایدی ویرملری، یوسف علیه السلامك برائتنه، زلیخانك معصیتنه حکمی آکا بنا ایتمك ایچون دکل، بلکه اسباب مؤکده ومرجحه‌دن اولمق ایچوندر.

—

فَلَمَّا رَأٰى قَمٖيصَهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ

حق سبحانه وتعالی حضرتلری شاهدك صورت شهادتنی حکایه بیوردقدن صکره: «ایمدی وقتاکه، یوسف علیه السلامك کوملکی آرقه طرفدن ییرتلمش اولدیغنی کوردی» بیورمش، فقط رائی‌یی تصریح بیورمامش اولدیغندن، بونك ایسه زوج زلیخاده، شاهد موما الیه‌ده اولمق احتمالی بولندیغندن بوراسی بین العلما مختلف فیه‌در. اورائی هرکیم ایسه زلیخایه خطاباً دیدی‌که:

إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ

ای زلیخا! سنك «مَاجَزَاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوءًا» دیمشك محقق سز قادینلرك مکر وحیله‌کزدندر.

إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ

حقیقت، سزك مکر وحیله‌کز بیوکدر.

بعده — کندینه اسناد ایدیلن فعل منکردن برائتی ظاهر اولان — یوسف علیه السلامه‌ده دیدی‌که:

يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هٰذَا

یوسف! سن‌ده بووقعه‌دن اعراض ایت، یعنی ماجرایی بردها لسانکه آلما، تاکه خبری اورتالغه یایلمسون، وانتشار سببیله عار عظیم حاصل اولمسون.

ایشته رائی موماالیه کرك عزیز اولسون، کرك شاهد اولسون، یوسف علیه السلامه ماجرانك کتمانی بووجه ایله توصیه ایتدیکی کبی، زلیخایه‌ده کناهی ایچون استغفار ایتمسنی امر ایدوب:

وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ

دیدی. بونظم جلیلك ظاهری، کرچه طلب مغفرتی امردر، اما جناب حقدنمی زوجدنمی؟ بوراسی مصرح دکلدر. احتمال‌که مراد، زوجدن اوله. زوجدن اولنجه، مغفرته «عفو وصفح» معناسی ویریلیر. بو تقدیره کوره قول مذکورك قائلی شاهد اولمق عقله دها قریبدر.

الله تعالی حضرتلرندن طلب مغفرت، مراد اولمسی‌ده محتملدر.

زیرا اووقت مصر خلقی کرچه صانع حقیقی‌یی اثبات ایدرلردی، فقط آنکله برابر، یوسف علیه السلامك «أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَاحِدُ ٱلْقَهَّارُ» بیورمش اولمسی دلیلیله ثابتدرکه، بتلره‌ده طاپارلردی. ایشته شو تقدیره کوره‌ده قول مذکورك قائلی زوج زلیخا اولمسی دخی جائزدر.

إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ ٱلْخَاطِئِينَ

زلیخایی ماتقدمده کثیرة الخطا اولدیغنه نسبت ایدن بوکلام، عزیزك دها اول امرده زلیخا، صوچلو، یوسف علیه‌السلام، صوچسز اولدیغنی آکلادیغنه دلالت ایدن احوالدن بریسیدر.

صاحب کشافك بیانه کوره مخاطب قادین اولدیغی حالده لفظ تذکیر ایله: (من الخاطئین) بیورلمسی تغلیب طریقیله‌در.

مراد، «سن نسل خاطئین دنسین. بوعرق خبیث سکا اونسلدن سرایت ایتمشدر» دیمك اولمق احتمالی‌ده واردر.

§

آیت جلیله‌نك معنای اشارتی

—

(یوسف) قلبه، (برهان) نور عنایته اشارتدر. قناعت بونورك نتایجندندر.

وقتاكه یوسف خوش لقای جنان، اونور پرتوا فروزك ارشادیله

زلیخای دنیانك زیبایش وشهوات دلفریبانه‌سنه آلدانمیوب آندن روکردان اولدی، زلیخای دنیا درحال آرقه‌سنه دوشوب آنی تعقیب ایلدی. ایکیسی بردن قپویه سکرتدیلر. [۱] زلیخای دنیا، موت حقیقی قپوسندن چیقمقسزین ید شهوتیله یوسف قلبك پیراهن بشریتنه یاپشدی. پیراهن بشریتنی آرقه طرفدن ییرتدی. وقتاكه «یوسف قلب» موت بشریت، صفات حیوانیت قپوسندن دیشاری چیقدی، زلیخای دنیا، ینه آرقه‌سندن قوشدی. ایکیسی‌ده قپوده زلیخای دنیانك سیدینه [۲] راست کلدیلر.

زلیخای دنیا، افندیسنه دیدی‌كه: حکم طبیعته اویوب خلاف شریعت، دنیاده سوء تصرف ایدن کیمسه‌نك جزاسی نه‌در؟ صفات ذمیمهٔ نفسانیه زندانده حبس اولنمقدر، یاخود الم فراق ودوری ایله عذاب ایدلمکدر.

یوسف قلب دخی — پیراهن بشریتی یرتلدقدن، اولوم قپوسندن چیقوب صفات بشریتی آرقه‌ده براقدقدن صکره زلیخای دنیانك کندینه اولان عداوتنی میدانه قویه‌رق — دیدی‌كه: خیر، دیدیکی کبی دکل، بنی نفسمدن مطالبه ایدن اودر. زیرا اوبنم خدمتمه مأمور ایدی. [نته‌کیم برحدیث قدسیده «یا دنیا آخْدِمِی مَنْ خَدَمَنِی» بیورلمشدر] بن

[۱] بوقپو موته اشارتدر. زیرا (موت) دنیا ایله عقبی آره‌سنده برقپودرکه هرکس ارکج اوقپودن بچسه کرکدر. دنیا قپوسندن چیقان کیمسه دارآخرت قپوسندن ایچری کیرر. زیرا «من مات قامت قیامته» بیورلمشدر.

[۲] بوذات، یوسف قلبك تربیه‌سنك صاحب ولایتی وزلیخای دنیانك زوجیدر. آنکچون «سید» نامنی آلمشدر. زیرا «اصحاب ولایات» سادات دنیا وآخرتدرلر. بونلر اول حقیقت ارلریدرلركه ارککك قادیننه تصرفی کبی دنیایه متصرفدرلر.

«فَفِرُّوا الى الله» فرمانه امتثالاً آندن روكردان اولوب حقه طوغرى قاچيوردم.

اوصره‌ده «حاكم عقل غريزى» كه، اقرباى زليخادندر [١] ميدانه چيقوب حكم آنى ايله دعوايى فصل ايتدى، ديدى‌كه: يوسف قلبك پيراهن بشريتنه باقلسون، انشقاقى اكر اوك طرفده ايسه، بو دلالت ايدركه «يوسف قلب» هوانك، حرصك آرقه‌سنه دوشمش، ره راست عصمتدن عدول ايتمشدر. اوصورتده زليخاى دنيانك سوزى طوغرى، يوسف قلبك ادعاسى يالاندر. اكر آرقه طرفده ايسه، زليخاى دنيانك ديديكى يالان، يوسف قلبك سوزى كرچكدر.

حاكم عقل، عطف نظر تفتيش ايتدى. يوسف قلبك پيراهن بشريتنى آرقه طرفدن منشق كوردى. اول وقت دعوايى شويله تميز ايتدى‌كه: زليخاى دنيا، آنجق پيراهن بشريتى واسطه‌سيله يوسف قلبه دست زن تصرف اوله‌بيلير. بناءً عليه ديدى‌كه: يوسف قلبك پيراهن بشريتنه ال اوزاتمق دنيانك وشهواتك مكر وحيله‌سندندر. اى دنيا! اى شهوات دنيا! سزك مكر وحيله‌كز بيوكدر. سز الله عظيم الشانه وصولنى منع ايليه‌جك مكر وحيله‌لرله قلب سليمه رهزنلك ايديورسكز.

اى يوسف دل! زليخاى دنيادن يوز چوير چكل، بردها آنى لسانكه آلما، زيرا كثرت ذكر، مورث محبتدر. حب دنيا ايسه رأس خطيئاتدر.

[١] بوراده حاكم، (عقل غريزى) در. عقل مجرد دكلدر. زيرا (غريزى) دنيويدر. (مجرد) اخرويدر.

اى زليخاى دنيا! تائبه ومستغفره اول، زيرا سن زيب وزينتكله، انواع شهوتكله طريق خداده يوسف مهلقاى دله رهزنلك ايتمشسين، سالك راه صواب اولانلردن چوق كيمسه‌لرى يولدن چيقارانلرك بريسى‌ده سنسين.

—

تذنيب

وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ

بو نظم كريمك تفسيرنده، قاضى بيضاوى وسائر مفسرين كرام: «اِجْتَذَبَتْهُ مِنْ وَرائِهِ فَانْقَدَّ قَمِيصُهُ، وَ القَدُّ الشَّقُّ طولاً وَالقَطُّ الشَّقُّ عَرْضاً» ديمشلردر.

زليخا، يوسف عليه السلامه يتشدى، كوملكنك آرد اتكندن چكدى‌ده كوملكى طولاً منشق اولدى. چونكه انشقاق طولانى‌يه (قَدّ)، انشقاق عرضانى‌يه (قَطّ) دينير.

يعنى (قد) برشيئى بوينه كسمك، (قط) اكنه كسمكدر.

قط قلم، بوندن مأخوذدر.

«اذا قال القلم فى المقط قط، فبشر الكاتب بِحُسْنِ الخط» لطيفه‌سى كتبه بيننده مشهوردر. (مقط) اوزرينه قلمى ياتيروب كسديكمز معروف آلتدر.

على بن ابى طالب كرم الله وجهه حضرتلرى وصفنده «اِنَّهُ كانَ اِذا اَعْتَلىٰ قَدَّ وَاِذا اَعْتَرَضَ قَطَّ» بيورلمشدر.

زلیخا آرقه‌دن چکدیکی وقت یوسف علیه السلام، زورلامسه‌یدی، کوملکی ییرتلمازدی. دیمک‌که، کوملکك ییرتلمسنده حضرت یوسفك‌ده (علیه السلام) دخلی واردر. اویله ایسه قد پیراهنی خاصةً زلیخایه اسناد، (زلیخا) یاعلت تامه‌نك جزء اخیری اولدیغیچوندر، یاخود فوت محبوب، یاخوف افتضاحدن ناشی یوسف علیه السلامی خروجدن منعده کوستردیکی مبالغه‌یی ایذان ایچوندر.

—

وَأَلْفَیَا

(اَلْفی) نك ثنیه‌سیدرکه، بولمق معناسنه باب افعالدن مصدر ناقص اولان (الالفاء)ك ماضیسیدر. قاضی بیضاوی وسائر بعض مفسرین بولفظ شریفی «ای صادفا» دیه تفسیر ایتملریله بزده لسانمزه نقلده تصادفك مراد قیله ترجمه ایدوب «راست کلدیلر» دیدك.

(بولمق) لفظنك عربجه مرادفی اولان (وجدان) ایله (تصادف)ك قریب المعنی اولدیغنی «شهاب» حاشیه‌سنده بیان ایتمشدر.

—

عزیز، قپودن ایچری کیرمك اوزره ایکن‌می یوقسه قپوده اوطورر ایکن‌می یوسف علیه السلام ایله زلیخا آکا راست کلدیلر؟ بوراسی اختلافلی اولوب، برروایته کوره عزیز، زلیخانك عمزاده‌سیله برابر درون قصره کیرمك اوزره ایکن بونلر یکدیکری تعقیباً دیشاری چیقی ویرملریله قارشی‌یه کلدیلر. روایتِ ضعیفهٔ دیکره

کوره، بونلر دیشاری چیقدقلرنده عزیز ایله زلیخانك عمیسی اوغلی قپوخارجنده اوطوررلردی. آنلره اوراده اوطوررکن تصادف ایتدیلر.

«شاهد یوسف (علیه السلام) برطفل نوزاد ایدی» دینلر، بونك خال‌زادهٔ زلیخا اولدیغنی، کهواره‌ده ایکن باذن الله تعالی نطقه کلوب برائت جناب یوسفه (علیه السلام) شهادت ایلدیکنی‌ده بالبیان، حدیث شریف آتی الذکر ایله تأیید مدعا ایتمشلردر:

حدیث شریف

عن النبی صلی الله علیه وسلم، اوکماقال «تکلم اربعة صغارا، ابن ماشطة فرعون، وشاهد یوسف، وصاحب جُرَیج، وعیسی بنُ مَرْیَمَ علیه السلام.»

رؤسای معتزله‌دن (جُبائی) نك بو روایته اولان اعتراضی بالاده کچمشدر.

بخاری ومسلم، ابوهریره‌دن «رضی الله عنه» دیکر برحدیث روایت ایتمشلردرکه: رسول اکرم، صلی الله علیه وسلم افندمز «لم یتکلم فی المهد الا عیسی بنُ مریَمَ وصاحب جُرَیجٍ» بیورمشدر.

ایشته بوحدیث شریفده طفل ایکن بشیکده کویا اولانلر، ایکیدن زیاده اولمادیغی بیان بیورلمش، حدیث اولده ایسه درتدر دینلمش اولمغله قاضی بیضاوینك حدیث اول ایله استدلالنه (طیبی) اعتراض ایتدیکنی (شهاب) بیان ایتدکدن صکره بعض علما طرفندن (طیبی)نك بواعتراضنده بروجه آتی اعتراض اولندیغنی نقل ایتمشدر. شویله که:

(طیبی) نك بو اعتراضی احادیث شریفه‌یه عدم اطلاعنه مبنی‌در . زیرا حدیث اول، برحدیث صحیحدر. آنی (احمد) مسندنده (ابن‌حبّان) صحیحنده (حاکم) مستدرکنده اخراج ایتمش و (حاکم) آنی ابن عباسدن، ابو هریره‌دن «رضی الله عنهم» تصحیح ایدوب شیخینك شرطی اوزره‌در دیمشدر.

بو حسابجه بشیکده کویا اولانلرك عددی بشه بالغ اولور. حال بوکه، بونلر بشدن‌ده زیاده‌در.

صحیح مسلمده مرویدرکه: وقعهٔ اُخدودده دخی بر طفل نوزاد تکلم ایتمشدر.

بویله طفل ایکن «باذن الله تعالی» نطقه کلنلری (امام سیوطی) مرحوم، نظم آتی الذکرده بیان ایتمشدرکه، عند الحساب جمله‌سی اون بره بالغ اولور.

امام سیوطی

تَکَلَّمَ فی المهد النبی محمد
ویحیی وعیسی والخلیل ومریم
ومُبْرِی جُرَیْجٍ ثمّ شاهد یوسف
وطفلٌ لدی الاُخدودِ یَرویه مُسْلِمُ
وطفلٌ علیه مَرَّ بِالاَمَةِ الّتی
یُقالُ لها تَزْنی وَلا تَتَکَلَّمُ

وماشطة فی عهد فرعون طفلها
وفی زمن الهادی المبارك یُختم

—

(طیبی) یه ایدیلن اعتراض بوراده بتدی.

شهاب خفاجی، شو اعتراضی دفع ایده‌رك دیرکه:

بکا قالیرسه (طیبی) نك مقصودی حدیثه اعتراض دکلدر. آنك مقصودی بین‌الاحادیث کورینن تعارضك محتاج توفیق اولدیغنی بیاندر. بوده کتب احادیثه مراجعتله حاصل اولور.

حدیث سالف الذکرده «اِبْنُ ماشِطَةِ فِرْعَونَ» بیورلمش، مراد، بنت فرعونك مشاطه‌سی اوغلیدر. بونده‌کی اضافت، ادنی ملابست ایچوندر. ماشطهٔ مرقومه قومنك دین باطلنی ترك ایله اسلامه کلمش، بونی فرعونك قزی باباسنه سویله‌مش. فرعون باقردن اوکوزه بکزر بر هیکل یاپدیروب آنی آتشده قزدیرر، اسلامه کلنلری او هیکلك جوفنه القا ایله تعذیب ایلردی. بیچاره ماشطه‌نك ده چوجقلریله برابر او قزغین باقر هیکلك جوفنه آتلمسنی امر ایلدی. برر برر آتمغه باشلادیلر. نوبت، ممه‌ده‌کی چوجغنه کلنجه، چوجق بحکمة الله تعالی آغاز نطق ایده‌رك «آناجغم! صبر ایت، سن دین حق اوزره‌سین» دیدی.

«جُرَیْج» ایکی جیم ایله ومصغر صیغه‌سیله مضبوط اولان بوذات، صومعه نشین برعابد کیمسه ایدی. آلفته طاقمندن برمکاره، «بن بوصوفیی مطلق هلاك ایدرم!» دیدی. صومعه‌یه واردی. نفسنی جریجه عرض

ایلدی. جریج، آکا التفات ایتمدی. جریجك صومعه‌سنه کیرر چیقار
بر چوبان وار ایدی. قحبه، آکا واردی؛ عرض نفس ایدوب آندن
بر ولد زنا طوغوردی. «بومادر بخطا، جریجدندر» دیه اعلان ایلدی.
خلق، اومکاره‌نك حیله‌سنی آکلامقسزین بی‌کناه جریجه برابی طیاق
آتدیلر. صومعه‌سنی ییقوب خاك ایله یکسان ایتدیلر.

جریج، معصومیتنی کیمسه‌یه آکلاته‌مدی. خلوص قلب ایله بر نماز
قیلدی؛ جناب حقه دعا ایتـدی؛ بعده او ولد زنایه یاقلاشوب «سکا
اللهه قسم ویررم، ای چوجق! باباك کیمدر؟ سویله» دیدی. چوجق
اذن حقله نطقه‌کلوب «بابام، چوباندر» جوابنی ویردی. قصهٔ مشهوره‌سی
بخاریٔ شریفده مسطوردر.

—

کیدنسا، کید رجالدن الطفدر. کیدنسانك قلبه تأثیری، علاقه‌سی
کید رجالدن اکثردر. حتی کید شیطان بیله کید نسایه نسبتله پك
ضعیف قالیر. زیرا زنانك انسـانی مکره اوغراتمسی وجاهیدر. کید
شیطان ایسه بروسوسه‌دن، برمسارقه‌دن عبارتدر. بوسببله‌درکه، بعض
علماء «بن شیطاندن زیاده، زناندن قورقارم. زیرا الله تعالی حضرتلری
کید ابلیس حقنده «إِنَّ كَيْدَ ٱلشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً» بیورمش، کید نسایی
ایسه «عظیم» ایله وصف ایتمشدر.

—

تهمت زلیخا، ظاهر اولدقدن صکره، عزیزك یوسف علیه السلامه:

«يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هٰذَا» دیمسی، عدم غیرته دلالت ایدرکه، بوده
جناب حقك یوسف علیه السلامه بربیوك لطفیدر.

شهابك بیاننه کوره، «ابوحیـان» بو غیرتسزلك خاك مصرك
مقتضاسیدر دیدی.

—

الخاطئين

«خَطِئَ» خلاف صواب برایش یاپه‌بی عمد وقصد ایتدی دیمك
اولوب مضارعی «يَخْطَأُ» مصدری (خِطأً) و (خَطَأً) در.

(اَخْطَأَ) دخی خلاف صوابی من غیر تعمدٍ ایشله‌دی دیمکدر.

بو سببدن ناشیدرکه «اصاب الخطأ واَخطأ الصواب، واصاب
الصواب» دیرلر.

§

قوله تعالی

«وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي ٱلْمَدِينَةِ ٱمْرَأَةُ ٱلْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ
نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبّاً، إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ. فَلَمَّا سَمِعَتْ
بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ
وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّيناً وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ

وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَاهٰذَا بَشَراً اِنْ هٰذَا اِلَّامَلَكٌ كَرِيمٌ ٠»

§

ترجمهٔ مآلی — . مدینهٔ مصرده نسادن بر جماعت دیدی که: عزیزك حرمی قوله‌سندن کندیله مواقعه طلب ایدییور. محقق او کنجك محبتی بونك یورکنی بورومش اولان غلافی دلوب کچه‌رك سُوَیدای دلنه واصل اولدی. قوله‌سنه کوکل ویرمسندن دولایی محقق بز آنی خطاء ظاهرده کوررز.

ایمدی وقتاکه زلیخا او خاتونلرك بومکرینی ایشتدی، آدم کوندروب آنلری دعوت ایلدی. کندیلری ایچون طیانه‌جق ' یاخود ییه‌جك شیلر حاضرلادی. هر برینك النه برر بچاق ویردی. او حالده یوسف علیه السلامه‌ده «اوزرلرینه چیقی‌ویر» دیدی. «یعنی شونلره بر کورون، دیه ابرام ایلدی.»

خاتونلر، وقتاکه یوسف علیه السلامی کوردیلر، هیبت ووقارندن، انوار دیدارندن جمله‌سی مدهوش، یاخود بر بشقه حاله دوش اولوب فرط دهشتلرندن طوتدقلری بچاقلرله اللرینی کسدیلر. «بونك کبی برجوان یاراتمغه الله ذوالجلالك حاشا عجزی یوق، بو بشر دکل، بر کریم ملکدر» یاخود «بو، بزم کبی آلودهٔ چرکاب شهوت بشریت دکلدر. بو، بر کریم ملکدر» دیدیلر.

§

تفسیر وایضاح — . یوسف علیه السلامه کوکل ویرمسندن دولایی زلیخایی عیبلایان قادینلر قاچ نفر ایدی؟ کیملر ایدی؟ بونده اختلاف واقع اولوب بعضلری سلطان مصرك ساقیسنك، اکمکجیسنك، زندانجیسنك، امیر آخورینك حرملری ایدی دیدی.

مقاتل حضرتلری پرده‌جیسنك حرمی‌ده بونلره علاوه ایلدی.

نِسْوَةٌ

نسادن برجماعت دیمکدر. بوکلمه (اِمْرأه) نك جمعی اولان نسانك اسمی[١] اولوب بو اعتبار ایله تأنیثی حقیقی دکلدر. آنکچون فعلی اولان (قال) تاء تأنیثدن تجرید اولندی.

شهاب خفاجی «المشهورُ اَنَّهُ جمعُ تَكسيرٍ كِصِبْيَةٍ وَغِلْمَةٍ وقيل اَنَّهُ اِسْمُ جَمْعٍ» دیدکدن صکره، ایستر جمع تکسیر، ایستر اسم جمع اولسون تأنیثی غیر حقیقی‌در. آنکچون فعلی تأنیث اولنمادی. بونك کندی لفظندن واحدی، تعبیر دیکرله مفردی یوقدر، مفردی معناسندن مأخوذدرکه، اوده (امرأه) در. وکسر نون ایله استعمالی مشهوردر. بعضاً ضم ایله‌ده استعمال اولندیغی واردر. او حالده اسم جمع اولمق لازم کله‌جکی محل خلاف دکلدر دیمشدر.

---

[١] قاضی بیضاوی بویله دیمش. امام فخرالدین رازی ایسه «النسوة اسم مفرد لجمع المرأة» دیوب (مفرد) لفظنی علاوه ایتمشدر. ابوالسعود افندی «جماعت نسانك اسمیدر» دیمکله بیضاوی‌یه پیرو اولمشدر.

فِي الْمَدِينَةِ

(قال) نك ظرفيدر. (نسا) دن برجماعت حكايه‌يى مصرده اشاعه ايتديلر ديمكدر. ياخود (نِسوَه) نك صفتيدر.

كيفيت مراوده‌يى مصرده اشاعه ايدن خاتونلر كيملر ايدى؟ بوبابده‌كى اقوال علما بالاده بيان اولندى. (امام فخررازى) رحمه الله ديمك ايستركه: وقعهٔ مبحوث عنها نصلسه مملكتده شايع اولدى، قادينلرك لسانه دوشدى. بونص قرآن ايله ثابتدر. اما بوخبرى اشاعه ايدن قادينلر كيملر ايدى؟ بوراسى قرآن مجيدده مصرح دكلدر.

اِمْرَأَةُ الْعَزِيزِ

عزيزك حرمى ديمكدركه، مكرراً بحثى كچن زليخادر.

نِسوهٔ مرقومه‌نك نام زليخايى تصريح ايتميوب‌ده «عزيزك حرمى» ديملرى عرف ناسه مبنيدر. چونكه خواص ناسك حرملرينى اسملريله ياد ايتميوب زوجلرينه اضافتله «فلانك حرمى» ديمك همان هرملتده عادت جاريه حكمنى آلمشدر.

بعضلرى ديديلركه: او خاتونلرك زليخايى عزيزه اضافتله ياد ايتملرى، اشراف ناس حقنده سويلنن سوزلره خلق دها زياده قولاق قبارتير ديه اشاعه‌ده مبالغه ايچون دكل، بلكه زليخايى تشنيعده مبالغه ايچوندر. چونكه آنلرك مقصدلرى عزيزى تفضيح دكل ايدى.

تُرَاوِدُ

حيله ودسيسه ايله «طلب» معناسنه اولان «مراوده» دن فعل مضارعدر. بالاده بالمناسبه بيان اولنديغى وجه ايله «مراوده» معانى‌يه تعلق ايدر، ذواته تعلق ايتمز.

فَتَاهَا

ضمير، امرأهٔ عزيزه راجعدر. عصا وزننده اولان (فتا) قوتلى يكيت، وبيغى ترله‌يوب چارابرو حدينه وارمش دلى‌قانلى معناسنه ايسه‌ده بوراده كوله‌دن مستعاردر.

برحديث شريف نبويده «لَا يَقُلْ اَحَدُكُمْ عبدى ولا اَمَتى وَلْيَقُلْ فَتَاىَ وفَتَاتى» بيورلمشدركه بريكز كوله وجاريه‌سنه كوله‌م، جاريه‌م ديمسون. يكيتم، جوانم ديسون مآلنى مشعردر.

بوسببله قاضى بيضاوى دخى «تُرَاوِدُ فَتَاهَا» نظم جليلنى «تَطْلُبُ مُوَاقَعَةَ غُلَامِهَا اِيَّاهَا» عباره‌سيله تفسير ايدوب فتايه كوله ديمك اولان (غلام) معناسنى ويرمشدر. [١]

يوسف عليه السلامه «غلام زليخا» دينلمسى، مجرد خدمت زليخاده بولنديغى، ياخود بر روايت ضعيفه‌يه كوره عزيز، آنى زليخايه هبه ايتمش اولديغى ايچوندر. يوقسه حقيقةً زليخانك كوله‌سى اولديغى ايچون دكلدر.

[١] غلامك بشقه معنالرى‌ده واردر.

زنان مصرك بو بابده مضارع صيغه‌سنى ، ايثار واختيار ايتملرى
مراوده‌نك دوامنه دلالت ايچوندر.

قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا

« قلبنك شغافنى ، يعنى غلافنى ياردى ، تا كه نقطهٔ سُوَيداى دلنه
محبتى واصل اولدى » ديمكدر.

(شغاف) غين معجمه ايله (سحاب) وزننده يوركك غلافنه دينيركه،
يوفقه‌جق برزاردر. برقوله كوزه، يوركك پرده‌سنه دينيركه، يوفقه‌جق
اينجه ياغيدر. كوملك كبى يوركى بورومشدر. ياخود حَبَّةُ القَلب
وسُوَيدا ديدكلرى سياه دانه‌جكدركه، يوركك اورته‌سنده قاندن برنقطه‌در،
مردمك ديدهٔ دلدر، محل ادراك وبصيرتدر.

(شَغَف) كرك غين معجمه، كرك عين مهمله ايله اولسون، عشق
ومحبتك استيلاسيله قلبى اوست طرفدن بورومسى معناسنه‌دركه، فرط
محبتدن كنايه‌در. باب ثالثدن مصدردر.

نظم جليل بومعناجه تفسير ايدلدكده يوسف عليه السلامك عشق
ومحبتى زليخانك يوركنى بورومش اولان غلافى دلوب كچه‌رك سُوَيداى
دلنه واصل اولدى ديمك اولور.

ياخود (شغاف) دينلن او يوفقه‌جق زار ، يوركى نصل احاطه
ايديورسه، يوسف عليه السلامك عشق ومحبتى‌ده زليخانك دل سودا-
زده‌سنى او صورتله قاپلامش ديمك اولور.

(زجّاج) ديدى كه : (شغاف) حَبَّةُ القلب وسُوَيداء قلب ديدكلرى
سياه دانه‌جكدر . معناى نظم جليل دخى «حُبِّ يوسف (عليه السلام)
سُوَيداى قلب زليخايه واصل اولدى» ديمكدر. وبالجمله بو تعبير دلپذير،
حب شديددن، عشق عظيمدن كنايه‌در .

شوحب وسودانك دل زليخايى احاطه واستيلاسندن مقصود ،
يوسف عليه السلامك عشق ومحبتيله اشتغالى ، محبوبندن بشقه‌سنى
كوزى كورمز، بشقه‌سنى دوشونمز، بشقه‌سى خاطرينه خطور ايتمز
برصورتده كنديسيله اغيار آره‌سنده برحجاب حائل اولمش ديمكدركه،
بو زليخانك احوال قالبيه‌سى كبى احوال قلبيه‌سنك‌ده اختلالنى بياندر .

صحابهٔ كزيندن وتابعيندن بعض ذوات كرام ، عين مهمله ايله
(شَعَفَها) قرائت ايتمشلردر. «نار عشق يوسف (عليه السلام) زليخانك
يوركنى ياقدى» ديمكدر .

ابن سكيت ديركه: عشق ومحبت حد احتراقه بالغ اولدقده «شَعَفَهُ
الهَوَى» دينير. دوه، وجودينه طلا ايديلن قطراندن متألم اولوبده
حد احتراقه بالغ اولدقده «شَعَفَ الهِناءُ البَعيرَ» دينلديكى كبى.
« هناء » هانك كسريله برنوع قطرانه دينيركه، دوه‌لرى آنكله
طلا ايدرلر .

(ابوعبيده) بومعنادن كشف قناع اشكال ايده‌رك ديدى‌كه : عين
مهمله ايله (شَعَف) برنوع لذت بولمقله برابر نار محبتك دل انسانى
طاتلى طاتلى ياقيشنه دينير . نصل‌كه دوه، قطران ايله طلالنديغى وقت

وجودنده بر آز حرقت طویارسه‌ده اوطلادن متلذذ ومستریح‌ده اولور.

(ابن الانباری) دیدی‌که: (شَغَف) طاغ باشلرینه دینیر. «شَغَفَ بِفُلانٍ» قولنك معناسی: «فلانك محبتی یورکنك اك یوکسك موضعنده بر طوتدی» دیمکدر.

إِنَّا لَنَرٰاهٰا

بز محقق بیلیرزکه (زلیخا) کوله‌سنه ایتدیکی مراوده‌دن، کوستردیکی محبت مفرطه‌دن دولایی،

فِي ضَلاٰلٍ .

کُمشراغ رشد وصواب اولمقده،

مُبِینٍ

آپ آشکاره انهماك کوستریبور دیمکدر.

«إِنَّ آبانا لَفِي ضَلاٰلٍ مُبِینٍ» بونك نظیریدر. مع مافیه بینهماده فرق واردر. زنان مصرك «إِنَّها لَفِي ضَلاٰلٍ مُبِینٍ» دیمیوب‌ده «إِنّا لنراها فِي ضَلاٰلٍ مُبِینٍ» دیملری، بومجازفةً، یعنی کیف ماتفق کندیلرندن صادر اولمش برحکم اولمیوب سویلدکلری سوزی بیله‌رك وایشی لایقیله آکلایه‌رق سویلدکلرینی اشعار وبونکله برابر کویا کندیلری زلیخانك بولندیغی حال وحرکتدن عاری وبری اولدقلرینی تلویح مقصدینه مبنی‌در.

ایشته سبب بودرکه، حق تعالی حضرتلری جزای تعییبلری اولمق

اوزره بالآخره آنلری‌ده زلیخانك اوغرادیغنه اوغراتمش؛ «ماعَيَّرَ اَحَدٌ اَخاهُ بِذَنْبٍ اِلاَّ ارْتَكَبَهُ قَبْلَ مَوْتِهِ» سرینه مظهر ایتمشدر.

خلقك عاشقلره آندقلری سنك ملامت، محبتك کماله، نتیجه‌سنه علامتدر. زیرا مولای متعال حضرتلری، برقولنی جناب اقدسی ایچون اختیار بیورنجه آنك حب ذاتیسنی قلوب اغیاردن رفع وازاله ایتمك غیرت الٰهیه‌سی ایجابندندر. بوسببدن ناشیدرکه، ارباب احوالی واصحاب کمالی علی الاکثر ذم وتعییب ایدرلر. چونکه آنلر حد جمهوری تجاوز ایتمشلردر. آنلر مسك خوشبویه بکزرلر. مسك، نشر ایتدیکی رائحهٔ طیبه‌دن عبارت بروصف زائدله جنس دمدن نصل آیریلیورسه[١] عاشقلر دخی حالت جمعیهٔ کمالیه ایله اصحاب تفرقه ونقصان اولان سائر عباد، جنسندن اویله آیریلیرلر.

—

معلومدرکه، «محبت» برامر جمیله میلدن عبارتدر. بومَیَلان طبیعی، مرتبهٔ افراطه وارنجه، (عشق) نامنی آلیر.

عشق نه‌در؟ سؤاله جواب ویرمك مشکلدر. کرچه دیمشلرکه: عشق، برکیمسه‌نك سوکیلیسندن بشقه‌سی نظرنده محبوب اولمیوب اوکیمسه نظر سودا آورینی سوکیلیسنه حصر ایلمك، آنی افراط اوزره سومکدر. کرك عفاف وعصمت، کرك فساد ضمیر ونیت جهتیله

[١] وان تفق الانام وانت منهم — فان المسك بعض دم الغزال.

اولسون. مع مافیه منلا جامی مرحومك فصوص الحکم شرحی نقد النصوصده اوقودیغمز :

کویند عشق چیست بکو ترك اختیار
آن کوزاختیار نرست اختیار نیست

عارف شهنشهی است دو عالم نثار اوست
هیچ التفات شاه بسوی نثار نیست

قطعهٔ بلیغه‌سنك مضمونیله تعریف آنف الذکر بیننده اوقدر بیوك فرق واردرکه آنی اك کوته‌بین اولانلر بیله فرق ایدر .

بعضلری‌ده عشقی تعریفده : محبك نظری، محبوبنك عیوب ونقائصی اولسه بیله آنلری کورمز اولوب سوکیلیسنی سراپا عین جمال، محض کمال مشاهده ایلمکدر دیدیلر .

وعین الرضا عن کلّ عیبٍ کلیلةٌ
ولکنّ عین السُّخطِ تُبْدی المساویا

بوده تعریف لطیف جناب جامی‌یه نسبتله پك عادی قالیر .

افراط اوزره اولان عشق وسودا لسان عربده (سَکر) و(هَیَمان) تسمیه اولنور .

عشق مفرطه مبتلا اولان معذوردر. سرزنش وملامته استحقاقدن دوردر . زیرا عشق دینلن داهیه، جنون، مَرَض کبی بر آفت سماویه‌در. حتّی بوسببه مبنی عشقی شویله‌ده تعریف ایتمشلردر :

عشق، بر مَرَض وَسْواسیدرکه، عاشق ، کندی فکر

واندیشه‌سنی بعض صور حسنه‌نك استحسانی اوزره تسلیط ایلمکله مرض مذکوری کندینه جلب ایتمکدن عارض اولور.

اطبّا دخی عشقی امراضدن عد ایدرلر. حتّی فیلسوف شهرتشعار یونانی (بُقْراط) «عشق نصف امراضدر» دیر ایدی .

حکیم نامدار اسلام (فارابی) دخی عشقی ثلثان اَمراض عد ایدر ایدی، زیرا هم نفسه، هم بدنه تعلقی واردر دیر ایدی.

بوراسی‌ده مجرب ومحققدرکه، درد عشق، غلیظ الطبع، فاسد المزاج، دون همت اولان اشخاصه عارض اولماز .

محبت، سبب ایجاد کائناتدر . «کُنْتُ کَنْزاً مَخْفِیًّا فَاَحْبَبْتُ اَنْ اُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِاُعْرَفَ» حدیث قدسیسی بو بابده اصح بیناتدر.

(امام قاشانی) دیمشدرکه : (عشق) محبتدن اخصدر. زیرا (عشق) محبت مفرطه‌دن کنایه‌در . بوسببدن ناشیدرکه جناب حقه (عاشق) اطلاق اولنماز. زیرا صفات اللهدن صفت افراط، منتفی‌در.

کبار اولیاء اللهدن (۲۹۸) سنهٔ هجریه‌سنده مدینهٔ دار السلامده ارتحال داربقا ایدن (جنید بغدادی) قدس سره دیمشدرکه: ناردوزخ، لسان حال ایله «یارب! فرض محال اوله‌رق شاید سرفروبردهٔ اطاعتك، منقاد فرمان الوهیتك اولمسه‌م، بنی ده بندن شدید بر شیله تعذیب ایدرمی ایدك ؟» زمیننده عرض بارکاه خدا ایتدیکی رقعهٔ مقاله جواباً «اوت، سکا نارکبرامی تسلیط ایدردم» خطاب عزتی کلمکله «یارب ! بندن بیوك ، بندن شدید اولان آتشك نصل آتشدر؟» دیدی .

بو دفعه‌ده «اولیای کرامك که مؤمن پاك اعتقاد اولان قوللرمدر، کوکللرینه القا ایتدیکم آتش محبت سندن بیوك، سندن شدیددر» جوابنی آلدی.

(کذا فی فتح القریب)

یحیی بن معاذ حضرتلری دیر ایدی که: خزائن عذابه متولی اولسه‌م، عشاقدن کیمسه‌یی قطعاً تعذیب ایتمزدم. زیرا عشق بر ذنب اضطراریدر. ذنب اختیاری دکلدر.

«مَن عَشِقَ فَعَفَّ وَكَتَمَ ثُمَّ مَاتَ مَاتَ شَهِيداً» حدیث عالیسی مشهوردر.

حافظ

عاشق شو ارنه روزی کارجهان سرآید
ناخوانده نقش مقصود ازکارگاه هستی

عشق زلیخا، مبادیسنده مجازی ایدی، بالآخره حقیقته انقلاب ایله اول دلخسته‌یی کامیاب ایتدی.

اَلْمَجَازُ قَنْطَرَةُ الْحَقِيقَة

عشق سینه‌کده نهان ایله مجازی ایسه‌ده
آب انکور خم ایچره طوره‌رق باده اولور

ترجمان الغیبك:

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد
ای خواجه درد نیست وکرنه طبیب هست

بیت دلنشینی ایله حضرت شیخ عطارك:

هرکه اودر عشق صادق آمدست
بر سرش معشوق عاشق آمدست

کر بصدقی عشق پیش آید ترا
عاشقت معشوق خویش آید ترا

نظم متینی یکمآل وموافق حقیقت حالدر.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ

زلیخا، وقتا که اومصرلی خانملرك غیبتلرینی ایشتدی دیمکدر.

زنان مصرك اغتیابلرینه (مکر) نامی ویرلدی. زیرا ماکر، مکرینی اخفا ایتدیکی کبی آنلرده اغتیابلرینی اخفا ایتمشلردی. یعنی اخفاده غیبته اولان مشابهتندن ناشی (مکر) غیبتدن استعاره اولندی.

زنان مصرك زلیخا حقنده سویلدکلری سوزلرك «مکر» تسمیه بیورلمسنده برقاچ وجه دها بیان ایتمشلردر:

١ — بوخانملر یوسف علیه السلامك شهرت حسننی ایشیدوب جمالنی کورمك هوسنه دوشدیلر. بومقصدلرینك حصولنه چاره آرارلردی. نهایت، سمع زلیخایه وارسون‌ده زلیخا، عذرینی تمهید ایچون اول ماه جهان آرایی کندیلرینه کوسترمکه مجبور اولسون دیه بویله طعنه‌زن اولمشلردی. آنکچون سوزلری «مکر» تسمیه بیورلدی.

٢ — زلیخا، یوسف علیه السلامه اولان عشق ومحبتنی بونلره کیزلیجه آچمش. وبورازنهانك کتمانتی کندیلرندن رجا ایتمشدی. آنلر

ایسه کیزله‌میوب افشای سر ایتملریله زلیخایه غدر ومکر ایتمش اولدیلر .
آنکچون سوزلرینه «مکر» دینلدی . هرایکی صورتده‌ده لفظ مذکور
من غیر مجاز کندی معناسنده استعمال ایدلمش اولدی .

٣ — بونلر، زلیخانك غیبتنده بولندیلر . غیبت ایسه آشکاره
اولماز . کیزلی اولور . بناءً علیه بالاده‌ده بیان اولندیغی وجه ایله اخفاده
مکره شبیه اولدیغیچون غیبتلری «مکر» تسمیه اولندی .

اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ

آدم کوندروب آنلری دعوت ایلدی دیمکدر .

زلیخا، یوسف علیه السلامه اعلان عشق ایتمسندن دولایی او
خاتونلرك کندینی لوم وتعییر ایتدکلرینی ایشیدنجه آنلره «یوسف
علیه السلام کبی برنور مجسمه یالکز بن دکل، جهان مفتون وحیران
اولور. ایشته سزده کورکز، باقه‌لم نه حال کسب ایدرسکز» دیمك واول
ماه کنعانی‌یی سومکده معذور اولدیغنی بیان ایتمك ایچون برضیافت
ترتیب ایدوب دینلدیکنه کوره سالف الذکر بش زن طعنه‌زنله برابر
اکا برمملکت، حرملرندن قرق معتبر خانم دعوت ایلدی .

وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً

آنلره طیانوب استراحت ایده‌جك وساده‌لر، یاخود بچاقله کسیلیر
طعاملر حاضرلادی دیمکدر .

مُتَّكَانك تفسیرنده وجوه عدیده بیان ایتمشلردر : .

«مُتَّكَا» یا وساده معناسنه اسم آلتدرکه بوصورتده کندی معنای
حقیقیسنده استعمال بیورلمش اولدی .

یاخود «مُتَّكَا» بچاقله کسیلیر طعامدر . کویا قاطع، اوطعامه
بچاقله طیانیر ایمش‌ده آنکچون اویله بچاقله کسیلکه محتاج اولان طعامه
(متکا) دینلدی .

یاخود «مُتَّكَا» طعامك اسمیدر . بوصورتده، اسم مفعول،
یاخود مصدردرکه طعامدن کنایه ویاخود مجازدر .

یاخود «مُتَّكَا» مجلس طعام معناسنه اسم مکاندر . زیرا مصرلیلر،
ترفه وتکبرلرندن ناشی شورایه‌بورایه طیانه‌رق یاصلانه‌رق طعام ایدرلردی .
بوصورتله طعام ایدش، مُتْرَفینك، متکبرینك کاری اولدیغیچون شرع
منیر احمدی، بزی آندن نهی ایلدی .

ابن ابی شیبه «جابر» رضی الله عنه حضرتلرندن روایت ایتمشدرکه،
رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز، صول ال ایله یمك یمکدن،
مُتَّكِأً طعام ایتمکدن نهی بیوردیلر .

بوحدیث شریفده واقع اولان نهی، مُتَّكِأً اکله دائر اولوب صویه
دائر صراحت یوقدر . مُتَّكِأً صو ایچمه‌نك‌ده منهیتی دلالت قیاس ایله
رهین مرتبهٔ ثبوت اولمشدر .

«مُتَّكَا»نك طعام معناسنه استعمالی مشاهیر شعراء اسلامیه‌دن
(جمیل)ك بیت آتیسیله مستشهددر .

فَظَلِلْنَا بِنَعْمَةٍ وَآتَّكَأْنَا [١]
وَشَرِبْنَا آلْحَلَالَ مِنْ قُلَلَهْ

بو بيت شاعر موماالیهك بحر خفيفدن نظم ايتمش اولديغى بر قصيدهٔ طويلهدندر . اولى شودر :

رَسْمَ دارٍ وَقَفْتُ فِي طَلَلِهْ
كِدْتُ اَقْضِي آلْحَيَاةَ مِنْ جُلَلِهْ

مُوحِشاً مَاتَرى بِهِ اَحَداً
تَنْسِجُ آلتُّرْب رِيحٍ معتدله
فَظَلِلْنَا بنعمةٍ وَ اتكأنا
وشربنا الحلال من قلله .

—

كنديله استشهاد اولنان بيت مذكورك معناسى : اوزون كون تنعمله، اكل طعام، شرب شراب ايله اشتغال ايلدك ديمكدر .
مُتَّكَأ، ترنج معناسنهده كلير .
مُتَّكَأ، هر نوع مأكولاتدن بچاقله قطعه محتاج اولان شيلرهده دينير .
دينلدى كه : مُتَّكَأ، « زماورد » دينلن بر نوع طعامكده اسميدر .

[١] يقال « ظللت اعمل كذا » بالكسر ظلولاً اذا عملت بالنهار دون الليل و (اتكأنا) اى طعمنا والقلل جمع قُلةٍ وهى الجرة والحلال النبيذ والقلل ظرفه.
شيخ زاده

وَآتَتْ كُلَّ واحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّيناً

هر برينك النه برر بچاق ويردى ديمكدر .

زليخا، مصرلى خانملرك جمال جميل يوسفى (عليه السلام) كورنجه، نصل آشفته حال اولهجقلرينى، تماشاى ديدار يوسف كنديلرينى مشغول ايدوب نصل بربهت وحيرت ايچنده قالهجقلرينى، حاصلى نهيه اوغرايهجقلرينى محقق بيليردى. آنكچون هر برينه اوطورهجق، ياصلانهجق يرلر حاضرلاديغى كبى ات، اكمك، ياخود ميوه كسمك ايچون اللرينه برر بچاقده ويردى. صكره يوسف عليه السلامه :

وَقَالَتِ آخْرُجْ عَلَيْهِنَّ

اوزرلرينه چيقى وير، يعنى شو قادينلره بر كورون ديدى . يوسف عليه السلامده قورقوسندن امرينه مخالفت ايدهمدى . چيقدى عرض ديدار ايلدى .

فَلَمَّا رَأَيْنَهُ

وقتا كه آنى كورديلر؛

اَكْبَرْنَهُ

آنى اعظام ايدوب مهابت جمالندن مدهوش وروايت ديكره كوره بر بشقه حاله دوش اولديلر .

چونكه (اَكْبَرْنَ) «حِضْنَ» معناسنهده كلير. عربك «اَكْبَرَت المَرْأةُ

اذا خاضَتْ» قولندن مأخوذدر. زیرا قادین قسمی حیض ایله کبره داخل اولور.

(اَكْبَرْنَهُ) ده‌کی (هِ) ضمیری — فعلیله مدلول علیـه اولان — مصدره، یاخود یوسف علیه‌السلامه راجعدر. «حِضْنَ لِاَجْلِهِ» دیمكدر. نصل كه (متنبیٔ) حسین بن اسحاق التّنوخینك مدحنده انشاد ایلدیکی بر قصیده‌ده:

خَفِ اللّٰهَ وَاسْتُرْ ذَا الْجَمَالَ بِبُرْقُعٍ
فَاِنْ لُحْتَ خاضَتْ فِى الْخُدُورِ الْعَواتِقُ

دیمشدر.

شاعر مومالیه ممدوحنك صباحت وجهنی وصفده مبالغه ایده‌رك دیركه: ممدوحم! اللهدن قورق، بوجمـال جمیلی سـتر ایت؛ زیرا سن بودیدار پرتو نثار ایله مهابت نمای ظهور اولورسه‌ڭ، پرده‌نشین ناز وعصمت اولان كنج قزلرك افتتانی، شـدت شهوت ومحبتـدن دم حیضلرینك سیلانی مقرردر.

(عواتق، تازه قز معناسنه اولان (عاتق)ك جمعیدر.)

(اكبار) خاتون حیض كورمك معناسـنه‌ده كلدیكی كتب لغتده مصرحدر.

شیخ زاده بومعنایه بیت آتی ایله استشهاد ایتمشدر:

یأتی النساء علی اطهار هن ولا
یأتی النساء اذا اكبرن اكباراً

وفی القاموس: روی عن ابن عباس انه قال فی قوله تعـالی «فلما رأینه اكبرنه» ای حضن. فان صحت الروایة فالهاء هاء وقفة لاهاء كنایة انتهی.

هرشـیده جستجوی حقیقت، معتـادی اولان امام فخر رازی بیورردلركه: یوسف علیه السلام، كمال تمكین ووقار ایله مجمع نسـایه مهابت‌نمای ورود اولنجه، خانملر آنی اعظام ایتدیلر. زیرا اول پیغمبرك جبین تابانده‌كی نور عالم آرای نبوتی، وسیمای رسالتی، وآثار خضوع وحشمتی كوردیلر. روی درخشانـده پرتونثار اولان مهابت نبوتی، ناصیهٔ حالنی شعشعه‌دار ایدن هیئت مَلَكیتی [١] مشاهده ایلدیلر.

ایشته حضرت یوسف صدیقه بخشایش الٰهی اولان حسن روز-افزون، شو هیبت وهیئته مقرون اولمغله اوهواپرسـت خانملر، آنی كورنجه، اعظام ایدوب جناب رسالت مآبنك، هیئتندن اوركدیلر. كمال تعجبلرندن بیكانهٔ عقل وشعور اولدیلر.

وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ

اللرینی جریحه‌دار ایتدیلر.

وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

شو كوردیكمز وجود پرلطافت، حاشـا بزم كبی آلودهٔ چركاب شهوت بشریت دكلدر. بو بر كریم ملكدر دیدیلر.

[١] وهی عدم الالتفات الی المطعوم والمنكوح وعدم الاعتداد بهن.
(فخر رازی)

(مهابت حضور يوسف (عليه‌السلام) كنديلرينه الم قطعى احساس ايتمدى.)

بوراده برسؤال وارد اولور:

آيت جليله‌نك معناى شريفى بو ايسه، زليخانك آيت آتيه‌ده محكى اولان «فَذٰلِكُنَّ الَّذِى لُمْتُنَّنِى فِيهِ» قولى، بوتأويل ايله نصل منطبق اوله‌بيلير؟ شوحال حيرت شمول، قوت عشقده، فرط محبتده زليخا ايچون نصل برعذر مقبول عد اولنه‌بيلير؟

جواب — محققدركه، دائما ممنوع، متبوعدر. آنكچون زليخا، كويا مقام اعتذارده «فَذٰلِكُنَّ الَّذِى لُمْتُنَّنِى فِيهِ» قوليله آنلره شونى آكلاتمق ايسته‌مشكه، ايشته بومهپاره‌نك شوكورديككز عجيب، خلقتى، طاهر، مطهر، مَلَكى سيرتى ايله برابر حسن روز افزونى، حب شديدى موجب اولوب دل وجانى مفتون ايدر. فقط سيرت ملكيه‌سى‌ده انسانى نيل وصالندن نوميد ايلر. ايشته بنم تحملسوز برمحبت وحسرته، دلدوز براضطراب و محنته دوچار اولمشمه سبب بودر.

روح البيان

زليخانك حالى — اهل نهايات — كبى واصل سرمنزل تمكين اولمشدى. آنكچون شو مشاهده‌ده — قطع يد كبى — براثر دهشت كوسترمدى. مصرلى خانملرك حالى ايسه — اهل بدايات كبى — مقام تلوينده ايدى. آنكچون بركوروشده مست ومدهوش اولوب اللرينى جرح ايتديلرده آندن خبرلرى بيله اولمادى. زيرا هرمقامك برتلونى، برتمكنى، بربدايتى، برنهايتى واردر.

زليخانك ايسه شبهه يوق كه، يوسف عليه السلامه محبتى، مصرلى خانملرك محبتندن زياده ايدى. فقط حال شهود، آنك دل سودازده‌سنده متمكن اولديغيچون بو دفعه حضرت مشاراليهك مشاهدهٔ جماليله مصرلى خانملر كبى كنديني غائب ايتمدى. آنلر ايسه بركوروشده فرط دهشتدن بيهوش اولوب اللرينى جريحه‌دار ايتديلر.

غابت صفات القاطعات اَكُفَّها
فى شاهدٍ هو فى البرية ابدع

مرويدركه:

يوسف عليه السلامك فضيلت وكمالده، حسن وجمالده سائر ناس اوزرينه فضلى، شب مهتابده بدر منيرك سائر ستاركان اوزرينه فضلى كبى ايدى.

حضرت املح الرسل محمد صلى الله عليه وسلم افندمز «رَأَيْتُ يُوسُفَ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ» بيورمشدر.

بو حديث شريفى ابن جرير، حاكم، ابن مردويه، ابو سعيد الخدرى، رضى الله عنه حضرتلرندن اخراج ايتمشلردر.

ديرلركه:

يوسف عليه السلامك مبارك يوزينك پارلتيسى، ضياى آفتاب كبى ديوارلرده اثرنماى ظهور اولوردى.

اكثر علمانك همزبان وفاق اولديغى قوله كوره يوسف عليه السلام، جناب ابوالبشرك ابتدا آفريده اولديغى صورت زيبايه بكزردى.

قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ

يوسف عليه السلام كبي خوش صورت، ملك سيرت بر كوزلى يارادتمقده جناب حق صفات عجزدن منزهدر مضمونىده افاده ايدر .

ائمهٔ قراءتدن (ابو عمرو) شيندن صكره الفى اثبات ايله «قُلْنَ حَاشَا لِلّٰهِ» اوقودى . بو قرائت (اصمعى) نك (نافع) دن روايتيدر . اصل اولانده بودر . يعنى (حاش) نك اصلى (حاشا) در . زيرا معناى تبعيدى متضمن اولان (محاشات) دن مأخوذدر .

(ابو عمرو) دن بشقه‌لرى السنهٔ ناسده كثرت دورانى جهتيله براى تخفيف الفك حذفيله — مصاحف شريفه‌مزده مرسوم اولديغى اوزره — «حاش لله» اوقوديلر .

بو بر حرفدركه باب الاستثناده معناى تنزيهى افاده ايدر . «أساءَ القَوْمُ حاشا زيداً» تركيبنده واقع اولديغى كبى‌كه، قومه اسناد اولنان اساءتدن زيد، (حاشا) نك دخوليله استثنا ايدلمشدر . صكره تنزيه وبراءت، موضعنده استعمال اولنمشدر . (لله) ده‌كى (لام) دخى مبرايى، منزهى بيان ايچوندر .

(حاش) فى الاصل حرف جر ايدى . صكره معناى مصدرى‌يه نقل اولندى . «براءةً وتنزيهاً لله» معناسنى مفيددر . (قاضى بيضاوى) عليه الرحمه بو صورتى اختيار بيورمشدر . حال بوكه نحاة آنى حرفيت وفعليت بيننده متردد اولان ادواتدن عد ايدوب ديمشلردركه : اكر

مدخولنى جر ايلرسه، حرفدر . نصب ايلرسه فعلدر . وادوات استثنادن معدوددر .

(سيبويه) رحمه الله بونك فعليتنى بيان ايتمدى .

(زمخشرى) ديمشدركه : بو حرف، استثناده‌ده تنزيه، افاده ايدر؛ وموضع تنزيهده موضوع بر حرف جردر .

(ابو حيان) ايسه زمخشرينك بو قولنى رد ايدوب ديدى‌كه : (حاش) نك استثناده تنزيه افاده ايلديكى غير معروفدر . «قام القوم الا زيداً» ياخود «حاشا زيداً» قولمز بيننده اصلا فرق يوقدر . نحاتك بو عدم فرقى ذكر ايتمامش اولملرى، زمخشرينك صحت قولنه دلالت ايتمز . زيرا بونك ذكرى لغويونك وظيفه‌سيدر . نحويونك وظيفه‌سى دكلدر .

قاضى بيضاوى ديدى‌كه :

(حَاشَى) مفاعله بابندن فعل ماضيدر . (ناحيه) معناسنه اولان (حشا) دن مأخوذدر . فاعلى، يوسف عليه السلامه عائد، ضميردر . «اى صار فى ناحيةٍ لله مما يتوهم فيه»

—

بو، امام مبردك مذهبيدر .

چونكه امام مشار اليهك مذهبنه كوره (حاشا) لفظندن صكره حرف جر، واقع اولورسه (حاشا) نك فعليتى تحقق ايدر . بوراده اولديغى كبى .

مَا هٰذَا بَشَراً

شو كورديكمز ذات ملكسمات، بزم كبي جنس بشردن اولمسه كركدر. زيرا بو جمال وكمال، جنس بشرده كورلمش شي دكلدر.

اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

بو دكل، الا بر كريم ملكدر. زيرا بويله بر جمال رائقي، بر كمال فائقي، بر عصمت بالغه‌يي جمع ايده‌بيلمك آنجق ملائكهٔ كرامه مخصوصدر.

ياخود بو ذاتك جمالي، جمال بشر فوقنده‌در. بوكا ملكدن بشقه‌سي فائق اوله‌ماز ديمكدر.

بو راده‌كي (اِنْ) حرفي (ما) معناسني افاده ايدن (اِنِ نافيه) در.

—

فخر رازی

—

مَا هٰذَا بَشَراً اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

بو قول كريمك تفسيرنده ايكي وجه واردر:

وجه اول — مشهور اولان وجه بودر. آيت جليله ناطقدركه: مهابت حضور يوسفدن (عليه السلام) ترنج صوياركن اللريني جريحه‌دار ايدوب‌ده الم قطعي طويميان مصرلي خانملر «شو كورديكمز ذات، بزم كبي جنس بشردن دكلدر. بو بر كريم ملكدر» ديديلر. بوندن مقصود، حضرت يوسف عليه السلامه بر حسن عظيم اثبات

ايتمكدر. زيرا من طرف الله طباع بشريه‌ده مركوزدركه، ارباب حيات ايچنده ملكدن كوزل، شيطاندن چركين بر كيمسه يوقدر. طباع بشريه‌ده مركوز اولان شو اعتقاده مبنيدركه، جناب حق صفت جهنمده‌ده «طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ» بيورمشدر. ايشته بو بولده‌كي توصيف الٰهي مجرد «اقبح اشيا شيطاندر» اعتقادينك طباع بشريه‌ده مركوز اولمسي حكمتنه مبنيدر. لابس لباس حيات اولانلرك اك كوزلي‌ده ملك اولديغي كذلك طبيعت بشرده يرلشمش اولمسندن ناشيدركه مصرلي خانملر دخي يوسف عليه السلامي كوزللكله وصفده مبالغه مراد ايدنجه آني ملكه بكزتديلر.

وجه ثاني — «بنجه (فخر رازي حضرتلرنجه) عقله دها قريب اولان وجه بودر.»

عند الجمهور مشهوردركه، ملائكهٔ كرام، شهوتك بواعثندن، غضبك جواذبندن، وهم وخيالك نوازعندن پاكدرلر. طعاملري توحيد الله، شرابلري ثناء على اللهدر.

او جماعت نسا ايسه وقتاكه يوسف عليه السلامك كنديلرينه اصلا عطف لحاظهٔ التفات ايتمديكني كورديلر؛ وقتاكه آنده هيئت نبوتي هيئت رسالتي، سيماي طهارتي مشاهده ايلديلر؛ «بز او ذاتده نه آثار شهوتدن بر اثر، نه بشريتدن بر شي، نه انسانيتدن بر صفت كورمدك. بو كورديكمز ذات مقدس، جنس بشرده مغروز اولان صفات نفسانيه‌نك كافه‌سندن تطهر ايتمش، حد انسانيتدن ترقي ايده‌رك دائرهٔ فاخرهٔ ملكيته داخل اولمش» ديديلر.

«مراد بو اولدیغی حالده زلیخانك « فَذَٰلِكُنَّ ٱلَّذِی لُمْتُنَّنِی فِیهِ » قولیله لائمه‌لرینه بیان ایتدیکی معذرت، نصل قابل توفیق اوله‌بیلیر ؟ » یولنده وارد اوله‌بیله‌جك سؤالك جوابی ایسه بالاده کچمشدر. والله اعلم بالصواب.

—

روح البیان

—

منلا جامی مرحوم، ضیافت زلیخایی بروجه آتی تصویر ایدییور:

روان هرسو کنیزان وغلامان
بخدمت همچو طاووسان خرامان

پری رویان مصری حلقه بستند
بمسندهای زرکش خوش نشستند

چو خوان برداشتند از پیش آنان
زلیخا شکر کویان مدح خوانان

نهاد از طبع حیلت ساز پرفن
ترنج وکزلکی بردست هر زن

بو نظم آبدارك روشنجه، ختام طعامده زلیخا، مدعو اولان قادینلرك اللرینه بر ترنج ایله بر کسکین بچاق ویرمش، آندن صکره‌ده ابیات آتیه‌ده حکایه اولندیغی وجه ایله کندینی میدانه چیقاروب دعوتلیلرینه کوسترمك ایچون حضرت یوسفه یالوارمغه کتمشدر.

بپای خود زلیخا سوی اوشد
در آن کاشانه هم زانوی اوشد

بزاری کفت کای نور دودیده
تمنای دل محنت رسیده

فتادم در زبان مردم ازتو
شدم رسوا میان مردم ازتو

مده زین خواری وبی‌اعتباری
زخاتونان مصرم شرمساری

شد از افسون آن افسونکر کرم
دل یوسف به بیرون آمدن نرم

پی تزیین او چون باد برخاست
چو سرو ازحلهٔ سبزش بیاراست

فرود آویخت کیسوی معنبر
به پیش حله اش چون عنبر تر

میانش را که باموهمسری کرد
ززرین منطقه زیور کری کرد

بپا نعلینی از لعل وکهر پر
برو بسته دوال از رشتهٔ در

بديهيدركه، يوسف عليه السلام، زليخانك بو تكليفنى قطعياً رد ايتمك ايستردى. لكن مكرندن قورقديغيچون چار ناچار،

زخلوت خانه آن كنج نهفته
برون آمد چو كلزار شكفته

مدلولنجه كمال عزّ و وقار ايله كل نثار لطافت اوله‌رق زنان مصره عرض ديدار وصباحت وجه منوريله مجلسلرينى رونقدار ايلدى.

ايشته او آن دهشت نشانده ايدى‌كه، خانملرك نور نكاهى، تماشاى جماى دلاراى يوسفه (عليه السلام) مستغرق اوله‌رق ترنج صويدقلرى بچاقلرله اللرينى جريحه‌دار ايلديلرده الم قطعى اصلا حس ايده‌مديلر.

چو هريك را در آن ديدار ديدن
تمنا شد ترنج خود بريدن

ندانسته ترنج ازدست خود باز
زدست خود بريدن كرد آغاز

يكى از تيغ انكشتان قلم كرد
بدل حرف وفاى اورقم كرد

يكى برساخت ازكف صفحهٔ سيم
كشيدش جدول ازسرخى چو تقويم

بهر جدول روانه سيلى ازخون
زحد خود نهاده پاى بيرون

كروهى زان زنان كف بريده
زعقل وصبر وهوش ودل رميده

زتيغ عشق يوسف جان نبردند
ازان مجلس نرفته جان سپردند

كروهى ازخرد بيكانه كشتند
زعشق آن پرى ديوانه كشتند

كروهى آمدند آخر بخود باز
ولى بادرد سوز عشق دمساز

جمال يوسف آمد خمى ازمى
بقدر خود نصيب هركس ازوى

نشيده‌سنجه او خانملرك كيمى جانندن دور، كيمى بيكانهٔ عقل وشعور، كيمى صهباى عشق ايله دلخراب، كيمى ينه افاقت ياب اولدى.

نهايت:

چو ديدندش كه جز والا كهر نيست
برآمد بانك كاين «هذا بشر» نيست

نه چون آدم زآب وكل سرشتست
زبالا آمده قدسى فرشتست

مفهومنجه «بو بزم كورديكمز وجه منوّر بشر دكل، بركريم ملكدر» ديديلر.

یوسف علیه‌السلام، حقیقتده پك كوزل ایدی. آنك كبی والدهٔ ماجده‌سی (راحیل) ده جدهٔ ممجده‌سی (ساریه) ده كوزللكده بی مثل وبی بدل ایدی.

چه كویم كان چه حسن دلبری بود
كه بیرون از حد حور وپری بود
مقدّس نوری از قید چه وچون
سر از جلباب چون آورده بیرون
چون آن بیچون درین چون كرد آرام
پی روپوش كرده یوسفش نام
زلیخایی كه رشك حور وعین بود
بمغرب پردهٔ عصمت نشین بود
زخور شید رخش نادیده تابی
كرفتار جمالش شد بخوابی

جامینك شو صوك بیت آبداری، زلیخانك یوسف علیه السلامی مقدما رؤیاسنده كوروب عاشق دلفكاری اولدیغنی ایما ایدییوركه بونك قصّه‌سی مشهوردر. روح البیانده ده مسطوردر. لكن صحّتنی مؤیّد برروایت صحیحه‌یه دسترس اولنه‌مدیغیچون نقلندن صرف نظر اولندی.

(كاشفی) تفسیرنده رقمزدهٔ كلك تحقیق اولان روایاتندر كه (جابر انصاری) رضی الله عنه الباری، احسن الانبیاء صلّی الله علیه

وسلّم افندمز حضرتلرندن مسموعی اولان حدیث آتی‌نی زیور كوش مستمعین ایتمشدر. دیمشدركه: بركون جبریل امین، سیّد المرسلین افندمزك نزد همایونلرینه كلوب سلام سامیٔ خدایی تبلیغدن صكره خالق تعالی حضرتلری «ای بنم حبیبم! بن حسن وجه یوسفی نور كرسیدن، سنك ده قبای زیبای حسنكی نور جهان افروز عرشدن خلق ایلدم. سندن احسن برفرد یاراتمدم» بیوردی.

یوسف علیه السلامده جمال، حضرت رسالتده كمال وار ایدی. شهود جمال یوسفده اللر بُریده اولدی. ظهور كمال محمدیده زنّارلر انقطاع بولدی.

ازحسن روی یوسف، دست بُریده سهلست
درپای دلبرمن، سرها بُریده باشد

عایشهٔ صدیقه، رضی الله عنها حضرت رسالتپناه افندمزك وصف شانندە شو بیت دلنشینی انشاد بیورمشدر.

[١] لَواحی زلیخا لَوْرَأَیْنَ جَبِینَهُ
لَآثَرْنَ فِی الْقطعِ الْقُلوُبَ عَلَی الأَیْدِی

زلیخایه طعنه‌زن اولان دست بُریده زنلر، جبین تابان محمدی (صلّی الله علیه وسلّم) كورسه‌لردی، اللرینی دكل، دل محبت مائللرینی جریحه‌دار ایدرلردی مآلنی مفید اولان بیت مذكور، حقاكه لسان لطافت بیان صدیقه‌یه سزاوار اولان بدایع ادبیه‌دندر.

[١] لواحی، لائمه معناسنه اولان لاحیه‌نك جمعیدر.

حضرت یوسف علیه‌السلام اول بزم کرما کرمده جلوه‌کر اولنجه نور شهود، زنان مصری بیخود ایدوب کندیلرینه الم قطعی طیورمدی. حال بوکه:

مقررست که دل پاره پاره میکردند
اکر جمال تو ای نور دیده میدیدند

مصداقنجه ای حبیب ادیب خدا، ای نور دیدهٔ اهل هدی! سنك جمال باکمالکی کورسه‌لردی. یورکلرینی پاره پاره ایتملری مقرر ایدی.

« مَا بَعَثَ اللّٰهُ نَبِيّاً اِلَّا حَسَنَ الْوَجْهِ حَسَنَ الصَّوْتِ وَكَانَ نَبِيُّكُمْ اَحْسَنَهُمْ وَجْهاً وَاَحْسَنَهُمْ صَوْتاً » حدیث عالیسی کافهٔ انبیاء عظام علیهم السلامك کوزل یوزلی، کوزل سسلی اولدقلرینی حضرت املح الرسل افندمزك ایسه جمله‌سندن دها کوزل، مبارك سسلری‌ده بی بدل ایدوکنی موضحدر.

حضرت یوسف علیه‌السلام، لونی غایتله بیاض بر دلبر مهپیکر، فخر انام علیه الصلاة والسلام افندمزده ملاحت تامه ایله برابر لوناً بر آز اسمر ایدی. اسمرلك ایسه کوزللکه منافی دکلدر. نصل‌که ترجمان الغیبك:

آن سیه چرده که شیرینیٔ عالم با اوست
چشم میکون، لب خندان، رخ خرم با اوست

بیت دلنشینی بوکا شهادت ایدر.

منلا جامی مرحومك وصف جمیل نبی علیه‌السلامده‌کی:

دبیر حسن نوشتست کرد عارض تو
بمشکناب که « اَلْحُسْنُ والملاحةُ لَكْ »

بیت متینی پك لطیف اولمقله برابر بوبابده سویلنن آشعار جیده‌دن:

خُلِقْتَ مُبَرَّأً من كُلِّ عَيْبٍ
كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كما تشاءُ

بیت رنکین عربیسنك فوقنده بربیت سویلنه‌مز اعتقادنده‌یم.

واقعا حُسن بشقه، ملاحت‌ده بشقه‌در. مع مافیه کوزللر کوزلی، جناب حقك رسول بی بدلی افندمزك حضرت یوسفه تفوقی هم حسن، هم ملاحت جهتیله‌درکه، منلاجامی:

زخوبیٔ تو بهرجا حکایتی کفتند
حدیث یوسف مصری فسانهٔ باشد

وامام بوصیری:

منزهٌ عن شريكٍ في محاسنِهِ
فَجَوهَرُ الحسنِ فيه غيرُ مُنْقَسِمِ

بیتلریله آکا اشارت بیورمشلردر.

قصیدهٔ برده شارحلری، بیت مذکورك شرحنده دیمشلردرکه: حضرت یوسفه حُسنك شطری ویریلوب رسالت پناه افندمزه تمامی احسان بیورلمغله حضرت اکمل کائنات واجمل مخلوقات افندمز ممتاز اولمشلردر. آنجق حسن جمالِ یوسفله افتتان، واقع اولوب حسن

محمدی ایله افتتان، وقوعه کلدیکندن قصهٔ جناب یوسف، شهرهٔ آفاق اولمشدر.

بونك سرّ وحکمتی بودرکه: جمال پرکمال حضرت محمدی، پردهٔ جلال ایله ستر بیوریلوب فرد آفریده کوزی طلوسنجه مبارك یوزینه عطف نظر تماشا ایله محاسن علیه‌لرندن تأمله تاب آور اوله‌مازدی.

ایشته بو، مقتضای مقام محبوبیتدر.

امام فخر رازی

—

ملکمی بشردن افضلدر؟ بشرمی؟

—

بومسئله علما بیننده مختلف فیهادر.

ملائکهٔ کرامك افضلیتنه قائل اولانلر، بالاده کذارشپذیر صحیفهٔ تفسیر اولان آیت جلیله ایله‌ده احتجاج ایدوب دیمشلردرکه:

مصرلی خانملر، «ماهٰذا بَشراً اِنْ هذا اِلّا مَلَكٌ کَریْم» کلامنی، مجرّد یوسف علیه السلامی تعظیم، معرضنده ایراد ایتمشلردر. بناءً علیه آنی بشریتدن اخراج ایله ملکیته ادخال ایدی ویرمك، شانتی تعظیمه، مرتبه‌سنی اعلایه سبب اولمق لازم کلوب بوده مَلَكْ شاناً، حالاً بشردن اعلی اولورسه اولور.

ملائکهٔ کرامی تفضیل ایدنلرك احتجاجلری بودر.

بزده دیرزکه[١] یوسف علیه السلامی بر کریم، مَلَکه تشبیهدن مقصود، شو ایکی احتمالدن خالی دکلدر:

یا خَلْق ظاهردن عبارت اولان حُسْنده‌کی کمال حالنی یاخود خُلُق باطندن عبارت بولنان حُسْنده‌کی کمال حالنی بیاندر.

احتمال اول ایسه باطلدر. زیرا یوسف علیه السلامی مَلَکه بکزه‌دنلر، آنی برده «کریم» دیه وصف ایلدیلر. آنك کریم اولمسی ایسه آنجق اخلاق باطنه سببیله اوله‌بیلیر، خلقت ظاهره سببیله دکل.

احتمال اول باطلدر. زیرا بز بالضروره بیلیرزکه، وجه انسان، وجوه فرشتکانه اصلا بکزه‌مز. یوسف علیه السلامك شهوتدن غضبدن بعید، لذّات جسمانیه‌دن مُعْرِض، عبودیت خدایه متوجّه، عبودیتده — قلبیله روحیله — مستغرق اولمسی بجثـه کانجه، بوحال شرف مآل، انسان کامل ایله ملائکهٔ کرام آره‌سنده برامر مشترکدر.

بوراسی تبیّن ایدنجه دیرزکه: انسانی کندیسنده علی سبیل الحقیقه مشابهت، حاصل اولان شیده مَلَکه تشبیه ایتمك، کندیسنده اصلا مشابهت، حاصل اولمیان شیده تشبیه ایلمکدن اَوْلی اولدیغی شبهه‌سزدر.

ایشته شو ایضاح ایله ثابت اولدی‌که، بو آیت جلیله‌ده یوسف علیه السلامك مَلَکه تشبیهی، مجرد اخلاق باطنه سببیله واقع اولوب صورت وخلقت ظاهره‌ده‌کی حسنی سببیله دکلدر.

مادام‌که، امر بویله‌در؛ فضائل مبحوث عنهاده مَلَکك حالی،

---

[١] بو، امام فخر رازی طرفندن ایراد اولنمش بردلیل دیکردر.

انساندن عالی اولمق لازم کلوب بوصورتده تبیّن ایدرکه مَلَك، بشردن افضلدر. والله اعلم.

ذیل

فخر رازی حضرتلرینك بوراده مسکوت عنه براقش اولدیغی بر مهم، بحثی من غیر حدٍ ایراد ایله اکمال نقصان ایتمك ایسترز.

شویله که:

بو احتجاج، یالکز ملائکهٔ کرامك بواعث شهوت وغضبدن برائتلرینه، نوازع وهم وخیالدن نزاهتلرینه، عبودیّت خداده استغراقلرینه، عصمتده علوّ درجه‌لرینه دلالت ایدر. نزاع ایسه طاعات اوزره کثرت ثواب جهتیله اولان علوّ درجه‌ده اولدیغی مطوّلات کتب کلامیه‌ده مصرحدر.

رسول بشری، رسول ملکیدن، رُسُلِ ملائك اولان جبریل میکائیل، اسرافیل، عزرائیل، برده حملهٔ عرش رحمان ومالك ورضوان مثللی اکابر فرشتکان، غیر ازانبیا عامهٔ آدمیاندن، عامهٔ آدمیان، عامهٔ فرشتکاندن افضلدر.

ایشته جمهور علماء اهل سنّتك قوللری بودر.

خصوصاً «اِنْ هٰذا اِلّا مَلَكٌ کریم» قول شریفنده بیان اولنان ایکی وجهدن اوّلکی وجهه کوره احتجاج سالف الذکر، بالکلیه ساقط اولدیغی ظاهردر.

§

قال تعالی

«قالَتْ فَذٰلِکُنَّ الَّذی لُمْتُنَّنی فیهِ وَلَقَدْ راوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ یَفْعَلْ ما آمُرُهُ لَیُسْجَنَنَّ وَلَیَکُوناً مِنَ الصّاغِرینَ.»

§

ترجمهٔ مآلی — زلیخا، آنلره دیدی‌که: ایشته بو، اوغلام کنعانیدر مفتون حسن وآنی اولدیغمدن دولایی بنی لوم وتعییب ایتدیکز. بن آنك طلبکار وصالی اولدیغم حالده او، عصمت‌کزین اولوب تکلیفمی قبولدن امتناع ایتدی. اکر آکا امر ایتدیکم شیئی یاپمازسه، بهمه‌حال حبس اولنور وذلیللردن اولور.

§

تفسیر وایضاح — بالاده‌کی تفصیلاتدن معلوم اولمشدی‌که، خانملرك سرزنشلری زلیخایه غایتله کران کلدی. یوسف علیه السلامی سومکده‌کی معذرتنی آنلره آکلاتمق ایستدی. برضیافت ترتیب ایدوب اوخانملری دها برچوق قادینلرله برابر دعوت ایلدی. یوسف علیه السلامی کندیلرینه کوستردی. خانملر وقتاکه، اونور مجسّمی کوردیلر؛ مهابت جمالندن مدهوش وروایته کوره بربشقه حاله دوش اولدیلر. ترنج صویارکن اللرینی کسدیلرده فرط دهشتدن الم قطعی طویه‌مدیلر. اول وقت زلیخا، آنلره: ایشته کوردیکزمی؟ سز بندن زیاده سزاوار

لوم وتعييب ايمشسكز كه، بركوروشده حس وشعوركز كيدوب اللركزى جريحه‌دار ايتديكز. بن ايسه طول مدت اول مَلَكْ سيرتله همبزم الفت ايكن، بويله برحاله اصلا دوش، آنى كورمكله هيچ بروقت بيكانۀ عقل وهوش اولمادم ديدى.

فَذٰلِكُنَّ الَّذى لُمْتُنَّنى فيهِ

«سز جاذبۀ حسن وآنى لايقيله تصور ايتمكسزين بنم كنديسيله افتتانمدن دولايى حقمده سنك انداز ملامت اولديغكز غلام كنعانى ايشته او بودر. اكر شمدى كورديككز وجه ايله اوّلجه تصوّر ايتمش اولسيديكز، آنى سوديكم ايچون بنى معذور طوتارديكز.»

بوتفسيره كوره (ذلك) مبتداء محذوفك خبريدر. مبتدانك حذفندن صكره (فا) آكا داخل اولمشدر. بو (فا) فاء فصيحه‌در. (الّذى) اسم اشارتك صفتيدر. (خطاب) نسوه‌يه (اشارت) يوسف عليه‌السلامه‌در.

ياخود «ايشته بوكورديككز ذات اودليقانليدركه، كنديسنى سو- ديكمدن دولايى بنى لوم وتعييب ايتديكز» سياقنده معنى ويريلير.

بوتفسيره كوره‌ده (ذلك) مبتدا (الذّى) آنك خبريدر.

بوصورتده (ذلك) لفظنك (هذا) موضعنده استعمالى مشاراليهك قدر ومنزلتنى ترفيع واعلا ايچوندر.

شيخ زاده ديركه:

عباره‌نك ظاهرينه باقيليرسه (ذلك) نك مبتدا، صله‌سيله موصول

دخى آنك خبرى اولمسى لازم كليرسه‌ده يوسف عليه‌السلام، حاضر ايكن آكا لفظ بعيد ايله اشارت بيورلمسنده قاضى بيضاوينك بيان ايتديكى نكته، مبتدانك مقدّر اولمسنى، «ذلكنّ الذىّ الخ» كلامنك‌ده مبتداء محذوفه خبر قلنمسنى اقتضا ايدر.

نكته‌نك تقديرى

(ذلك) كرچه مشاراليه محسوس بعيده اشارت ايچون موضوع برلفظ ايسه‌ده، اشارت عقليه‌يى اشارت حسيه‌يه تنزيلاً بعض كرّه بونكله محسوس غير مشاهَده‌ده اشارت عقليه ايله اشارت اولنور. محسوس غير مشاهَد ايسه معلومدركه غائبدر. بناءً عليه بعيد، حكمنده‌در. بو جهتله آكا (ذلك) لفظيله اشارت اولنمسى صحيحدر.

نحرير محقّق، شرح تلخيصده ديمشدركه: (ذلك) لفظى، عين اولسون، معنى اولسون هربرغائبه اشارته صالحدر. شويله‌كه: (مشاراليه) اولا بيان وحكايه ايديلير؛ صكره آكا (ذلك) لفظيله اشارت اولنور.

«جاءنى رجلٌ فقال ذلك الرجل» تركيبنده واقع اولديغى كبى.[١]

ايمدى زليخا دخى وقتا كه، اومصرلى خانملرك «عزيزك حرمى، كنعانلى كوله‌سنه عاشق دلفكار؛ وبى صبر وبى قرار اولدى. آتش تحملسوز عشقى سونديره‌جك بشقه چاره بوله‌مديغندن اوكنجك زلال وصالنه طلبكار اولدى» ديدكلرينى ايشتدى؛ ديمك كه، كمال حسنى،

---

[١] بواوله يعنى عينه مثالدر.

لطافت منظرینی خانملرك اوّلجه تصوّر ایده‌مامش اولدقلری كنعانلی كوله‌نك ذكری سبق ایتمش اولدی. آنكچون زلیخا، آكا (فذلكنّ) قولیله اشارت ایلدی. آنی مبتداء محذوفك خبری مقامنه قویدی‌ده كویا « هذا الذی رأیتموه هو ذلك العبد الكنعانی الذی لمتُنّنی فیه » دیمش اولدی. (هذا) ایله عندنده حاضر اولان شخصه، (ذلكنّ) ایله‌ده خانملرك تصوّر ایتدكلری ذاته اشارت ایلدی.

—

فخر رازی

یوسف علیه‌السّلام ، حاضر اولدیغی جهتله زلیخا، آكا (هذا) لفظیله اشارت ایدوب « فهذا هو الّذی لمتنّنی فیه » دیمك لازم كلیركن مشاهَدِ محسوسِ بعیده موضوع اولان (ذلك) صیغه‌سنی استعمال ایتمكله بونك وجهنی بیانده (ابن الانباری) دیمشدركه :

« زلیخا، بوسوزی یوسف علیه‌السلام، او مجلسـدن صاووشوب كتدكدن صكره دیمش، بو جهتله (ذلك) صیغه‌سی موضعنده استعمال ایدلمشدر. »

(صاحب كشّاف) ایسه آندن دها كوزل توجیه ایلدی. دیدی كه: مصرلی خانملر ، كنعانلی كوله‌سـنه علاقه پیدا ایتدیكندن بحثله زلیخایی تعییب ایدرلردی . وقتاكه، او محبوب قلوبی كوروب دفعةً وَلَهزدهٔ عقل وشعور اولدیلر؛ زلیخا، بوحالدن بالاستفاده آنلره دیدی‌كه: « ایشته بو منظور نظر حیرتكز اولان ذات، او عبد كنعانیدركه ،

كندیسنی سودیكم ایچون بنی لوم وتعییب ایتدیكز. یعنی آنك صورت زیباسی، اولجه سزك مرآت خیالكزده جلوه‌كر اولسه‌یدی، او كلغنچهٔ ملاحتك جاذبهٔ حسن وآنی حقیله تصوّر اولنسه‌یدی، آنی نیچون سودك دیه بكا سنك انداز ملامت اولمازدیكز . شمدی اكلادیكزمی ؟ آنی سومكده بن معذور دكلمی‌یم؟»

ذیل

ملامت كن مرا چندان كه خواهی
كه نتوان شستن از زنكی سیاهی

شیخ سعدی شیرازینك كتاب نفیس كلستانده درج ایتدیكی بدایع ادبیه‌دن، ابیات آتیه مقامه مناسب اولمغله نقل اولندی.

ورُبَّ صَدیق لأمَنی فی ودادها
الَمْ یَرَها یوماً فَیُوضِحُ لی عُذری

—

كاش كانان كه عیب من جستند
رویت ای دلستان بدید ندی
تا بجای ترنج در نظرت
بی خبر دستها بُرید ندی

امام بوصیری حضرتلرینك بیت آتیسی‌ده نه كوزلدر .

يا لائمى فى الهوى العُذْرِىّ معذرةً
منّى اليك ولو انصفت لم تَلُمُ

زليخا، مصرلى خانملره يوسف عليه‌السلامى كوستروب‌ده «زليخا! حقيقت بو محبوب قلوبى سومكده معذور ايمشسين» ديديردكدن صكره، بلكه او آهوى رميده‌يى آولامقده كنديسنه معاونت ايدرلر ديه حقيقت حالى ميدانه قويه‌رق «ديديككز وايشـتديككز كبى حقيقت، بن آنك طلبكار وصالى اولدم. او ايسه عصمت‌كزين اوله‌رق تكليفمى قبولدن امتناع ايلدى. اكر آكا امر ايتديكم شى‌ئى ياپمازسه، بهمه حال حبس اولنور وذليللردن اولور» ديدى.

ايشته:

«وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ»

آيت جليله‌سى بو حقيقتى ناطقدر.

يوسف عليه‌السلامك جنايت خيانتدن، كنديسـنه عزو ايديلن تهمتدن برئ الذّمه اولديغنى بو آيت جليله صراحةً افاده ايدر.

«فَاسْتَعْصَمَ» كلمهٔ جليله‌سنى قاضى بيضاوى «فامتنع طلباً للعصمة» عباره‌سيله تفسير ايتمش، شيخ زاده دخى «بو بناء مبالغه‌در، امتناع بليغه، تحفّظ شـديده دلالت ايدر، كويا يوسف عليه السلام، ذاتنده عصمت، موجود اولديغى حالده استزادهٔ عصمته جهد ايلدى» ديمشدر.

استعصامه، عصمتده طلب ثبات معناسى‌ده ويريله‌بيلير.

اهل تصريف، استعصامه (اعتصام) معناسى ويرمشلردر.

ظاهر اولان بودركه، (عصمت) لفظى مطلقا (امتناع) معناسنه لغتدر. عرفده‌ده «ما أودعه اللهُ فيهِ ممّا يَمْنَعُ عن الميلِ للمعاصى كما لِلانبياءِ عليهمُ الصّلاةُ والسّلامُ» يولنده تعريف اولنمشدر.

(ما آمُرُه) كلمهٔ جليله‌سنده‌كى (ما) موصوله اعتبار اولنورسه، كلام «ما آمُرُ بِهِ» يولنده تقدير اولنور. جارّك حذفيله (به) ده‌كى ضمير، موصوله ارجاع قلنور.

«امرتك الخير فافعل ماأتمرت به» [١]

مصراعنده واقع (به) ك ضميرى موصوله راجع اولديغى كبى.

اكر (ما) مصدريّه اعتبار اولنورسه، (آمْرِىْ اِيّاهُ) يولنده تقدير اولنوركه، بو صورتده‌ده ضمير، يوسف عليه‌السلامه راجع اولور.

«آكا امر ايتديكم شى‌ئى ياپمازسه» اسناد مجازى، ياخود تقدير مضـاف اوزره «امر ايتـديكم شيئك موجبنى — فتح جيم ايله — ياپمازسه» ديمكدر.

(من الصّاغرين) ده‌كى (صاغر) ذليل معناسـنه‌در. فعلى (فرح) وزننده (صغر) در. مصدرى — فتحتين ايله — (صَغَر) وضم صاد وسكون عين ايله (صُغر) وفتح صاد ايله (صغار) كلير.

بونلر قدر وشرفده مستعمل اولان صيغه‌لردر.

جُثّه وجِرْم معناسنه مستعمل اولانلرك دخى فعل ماضيسى (كَرُم)

---

[١] اصلى: امرتك الخير لكن ماأتمرت به.

وزننده (صَغُر) در مصدری ده (عِنَبْ) وزننده (صِغَرْ) در . قاموسده بونك مصدری (صَغار) در دینلدی. فقط مشهور اولان اولکیسیدرکه، قاضی بیضاوی‌ده آنی اختیار ایتمشدر.

(لَيُسْجَنَنَّ) کلمه‌سنك نون شدید ایله تأکید بیورلمسی، یوسف علیه السلام حقنده مسجونیتنك تحققنه مبنیدر. مابعدینك — یعنی (وَلَيَكُونَنْ) کلمه‌سنك‌ده نون خفیفه ایله تأکید بیورلمسی، مشعر اولدیغی ذلتك عدم تحققنه مبتنیدر .

معلومدرکه، زلیخا، یوسف علیه‌السلامی اطاعته مجبور ایتمك ایچون « شاید امر ایتدیکمی یاپمازسه، زندانه آتیله‌جق، ذلیل وحقیر اوله‌جق» دیه تهدید ایلدی. یوسف علیه السلام کبی عظیم القدر رفیع النفس اولان بر ذات حقنده ایسه ذلت وحقارتله تهدیدك تأثیر عظیمی واردر.

منلا جامی، شو بیتلری لسان زلیخادن سویلیور:

اکر ننهد بکام من دکر پای
ازین پس کنج زندان ساز مش جای

نکردد مرغ وحشی جزبدان رام
که کیرد در قفس یك چند آرام

ابیات آتیه دخی اللرینی جریحه‌دار ایدن خانملرك یوسف علیه السلامه اولان خطابلرینی مشعردر.

جامی

بدو کفتند کای عمر کرامی
دریده پیراهن درثیك نامی

درین بستان که کل یاخار جفت است
کل بی‌خار چون توکم شکفت است

زلیخا خاك شد در راهت ای پاك
همی کش کَهْ کَهی دامن برین خاك

حذر کن زان که چون مضطر شود دوست
بخواری دوست را از سر کشد پوست

چواز سر بکذرد سیل خطر مند
نهد مادر بزیر پای فرزند

دهد هر لحظه تهدیت بزندان
که هست آرامکاه نا پسندان

کجا شاید چنین محنت سرایی
که باشد جای چون تو دلربایی

خدا را بر وجود خود ببخشای
بروی او دری از مهر بکشای

دکر باشد ترا ازوی ملالی
که چند انش نمی بینی جمالی

چوزو ایمن شوی دمساز ما باش
نهانی همدم وهمراز ما باش

که ما هر یك بخوبی بی نظیریم
سپهر حسن را ماه منیریم

چو بکشاییم لبهای شکرخا
زخجلت لب فرو بندد زلیخا

چنین شیرین وشکرخا که ماییم
زلیخا را چه قدر آنجا که ماییم

چو یوسف کوش کرد افسونکریشان
پی کام زلیخا یاور یشان

کذشتند ازره‌دین وخرد نیز
نه تنها بهروی از بهر خود نیز

شو حال ملاحظه اولنورسه، اوزمان یوسف علیه‌السّلامك حسب البشریّه نصل برمشکل موقعده بولندیغی کوز اوکنده تجسّم ایدر .

یوسف علیه‌السّلام بویله برحال حیرت مآلده قوهٔ بشریه‌نك طاقت انسانیّه‌نك حصول عصمته عدم کفایتنی بیلیردی . آنکچون آیت کریمهٔ آتی الذکرده بیان بیورلدیغی اوزره صون صمدانی‌یه صغندی .

§

قوله تعالی

«قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي اِلَيْهِ وَاِلَّا تَصْرِفْ

عَنِّي كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ . فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ . »

§

خلاصهٔ مآلی — . یوسف علیه‌السّلام دیدیکه : « آلهی ! زنان مصرك بنی دعوت ایتدکلری شیدن زندان، عندمده دها سوکیلی‌در. (یعنی آنلره مطاوعت، تکلیفلرینه موافقت ایتمکدن ایسه زندانی اختیار ایلدم.) الهی ! اکر سن آنلرك کید وحیله‌لرینی بندن صرف وتحویل ایتمزسه‌ك، بنی عصمت اوزرینه تثبیت ایله اسیرکه‌مزسه‌ك، بن میل طبیعیٔ اضطراری ایله آنلرك جانبنه تمایل وتکلیفلرینی قبول ایده‌رك سفها زمره‌سنه التحاق ایتمش اولورم. یاخود علملرینك مقتضاسیله عامل اولمیانلر زمره‌سنه داخل اولمش اولورم . »

بونك اوزرینه مولاسی دعاسنی قرین شرف اجابت بیوروب زنان مصرك مکر وحیله‌لرینی شرلرینی آندن صرف وتحویل ایلدی . البتّه مولای متعال کندینه تضرّع والتجا ایدنلرك دعالرینی ایشیدیجی، حاللرینی ومابه الصّلاحلرینی بیلیجی‌در .

§

تفسیر وایضاح — معلومدرکه زندان، سولمز ایستنلمز بریردر. کرك زلیخانك، کرك بزم سالف الوصفده بولنان دیکر نسانك عرض وتکلیف ایتدکلری شی ایسه، دنیاده اك زیاده سویلن، فوق العاده آرزو ایدیلن مطالبدن ایدی . ایمدی سبب نه‌درکه یوسف علیه‌السّلام،

اوسَوِلمز ایستنلمز منحوس برمشقّتی دلخواه جهان، مطلوب عالمیان اولان
بولذّته ترجیح ایدەرك آنلرك بوتكلیفلرینه موافقتدن ایسه زندان بكا
دها سوكیلی‌در » دیدی ؟

ج — آنلرك تكلیف ایتدكلری لذّت وصال، دنیاده ذم، عقباده
عقاب كبی آلام عظیمه‌یی مستتبع اولمقله برابر ذاتاً سریع الزّوالدر.
ظاهرده مكروه كورینان سجنی اختیار ایسه دنیاجه مدحی، عقباجه
ثوابی مستلزم اولمقله برابر ثواب آخرت، قرین دوام واستقراردر.
ایشته سبب بودركه، یوسف علیه‌السّلام، « سزك بنی دعوت ایتدیككز
شیئه موافقتدن ایسه زندانی اختیار ایلرم » دیدی.

س — ارتكاب فعل زنا، معاصئ كبیره‌دن اولدیغی كبی قادینلرك
آنی بغیر حق، حبس ایتملری دخی معصیتدر. ایمدی یوسف علیه
السّلامك بی كناه اولدیغی حالده حبسی اختیار بیورمسی نصل جائز
اولوركه اوده برمعصیتدر ؟

ج — زنا وزنداندن برینك اختیاری لابد اولنجه البتّه زندان،
ترجیح اولنور، زیرا انسان، هربری‌ده شر اولان احد شیئینی التزامه
مجبور ومضطر اولدقده معلومدركه آنلرك اخفنی اختیار ایدر.

جامی مرحوم، لسان صدق بیان جناب یوسفدن (علیه‌السّلام)
شو بیتلری نه كوزل سویله‌مشدر.

عجب درمانده ام دركار اینان
مرا زندان به از دیدار اینان

به ار صد سال درزندان نشینم
كه یكدم طلعت اینان به بینم
بنا محرم نظر دلرا كند كور
زدولتخانهٔ قرب افكند دور

بزركواران، دائما مصیبتی معصیته ترجیح ایدرلر.

قالَ

جناب حقه مناجات ایدەرك دیدیكه :

رَبِّ

الٰهی !

اَلسِّجْنُ

سنی ایچنه آتارز دیه تهدید ایتدكلری زندان بلا نشان،

اَحَبُّ اِلَیَّ مِمَّا یَدْعُونَنی اِلَیْهِ

آنلرك بنی دعوت ایتدكلری مطاوعت زلیخادن عندمده دها سوكیلی‌در.
یعنی بوخصوصده زلیخایه مطاوعتدن ایسه زندانی ترجیح واختیار ایلرم

اَحَبُّ اِلَیَّ

« آثرُ عندی من مؤاتاتها » دیمكدر.

(آثر) ایثاردن افعل تفضیلدر.

(ایثار) معلومدر. (مؤاتاة) مطاوعت معناسنه‌در.

برشیئی سومك سَوَنك عندنده مرضی اولمسی مستلزمدر.

زندان ایسه مکروهدر. غیر مرضیدر. بناءً علیه قاضی بیضاوی، علیه الرّحمه (اَحَبُّ) کلمهٔ جلیله‌سندن مستفاد اولان محبّتی (ایثار) ایله تفسیر ایتمشدر. زیرا برشیئك اختیاری، مرضی اولمسنی مستلزم دکلدر. معلومدرکه مُکرَهْ اولان کیمسه اهون شَرَّینی اختیار ایدر. مع هذا آنك عندنده ایکیسندن هیچ بری مرضی دکلدر.

ایشته یوسف علیه‌السّلامك‌ده زندانی اختیار بیورمسی، مجرد اهون شرّین اولدیغیچوندر.

«مِمّا یَدْعُونَنی اِلَیْهِ» دن مستفاد اولان دعوتك اوقادینلرك جمله‌سنه اسنادی، زلیخانك امرینه مخالفتدن آنی ترهیب، مطاوعتنه ترغیب ایلملرندن، یاخود بالاده ایراد ایدیلن منلا جامی مرحومك ابیاتنده‌ده بیان اولندیغی وجه ایله آنی کندیلریله مواقعه‌یه دعوت ایتمش بولنملرندن ناشیدر.

مرویدرکه:

او مجلس بوالعجبده حاضر بولنان خانملردن هربری کویا یوسف علیه‌السّلامه نصیحت ایچون طالبهٔ خلوت اولدی. وقتاکه، خلوتخانه‌یه کیرلدی؛ هربری کندی ایچون اول صاحب جمالدن طلبکار وصال اولدی. دینلدیکه:

یوسف علیه‌السّلامك بالآخره زندان ایله ابتلاسنه «بن بونلره مطاوعتدن ایسه زندانی اختیار ایلرم» دیمسی سبب اولمشدر. اکر کندی زندانی اختیار بیورمیوب‌ده هم شرزناندن، هم مشقّت زنداندن

خلاصنی الله تعالی حضرتلرندن دیلسه‌یدی، ایکیسندن‌ده خلاصنی خدای متعال تسهیل ایدردی.

البلاء مُؤَکَّلٌ بِالمنطِقِ

حقیقت، بوزیاده‌سیله کوزدیله‌جك شیدر. لکن انسان، غافلدر. حکم قدر ایسه لایتغیردر.

مرویدرکه:

یوسف علیه‌السّلام «اَلسِّجْنُ اَحَبُّ اِلَیَّ» دینجه درحال کندینه وحی الٓهی نازل اولوب «یا یوسف! سن نفسکه جنایت ایتدك. «العافیة اَحَبُّ اِلَیَّ» دیمش اولسه‌یدك، ایکیسندن‌ده خلاص اولوردك» بیورلدی. (ذکره القرطبی) امام ترمذی (معاذ) رضی‌الله عنه حضرتلرندن روایت ایتمشدرکه: حضرت رسول مجتبی صلّی الله علیه وسلّم افندمز برکیمسه‌نك «اَللّهُمَّ اِنّی اَسْاَلُكَ اَلصَّبْرَ» دیدیکنی ایشیدوب آکا «سَاَلْتَ اَللّهَ اَلْبَلاءَ فَاسْاَلْهُ اَلْعافِیَةَ» بیوردیلر.

وَاِلاّ تَصْرِفْ عَنّی کَیْدَهُنَّ

بونده‌کی (الاّ) کلمه‌سی (اِنْ) ایله (لاءِ نافیه) دن مرکب اولوب «وان لم تصرف» تقدیرنده‌در.

صرف، تحویل معناسنه‌درکه ترجمه‌سی چویرمك، دوندرمك دیمکدر. «اکر اوزنان مکیدت نشانك شرلرینی بندن صرف وتحویل ایتمزسه‌ك، بنی عصمت اوزرینه تثبیت ایله اسیرکه‌مزسه‌ك» مآلنی مفیددر.

أَصْبُ اِلَيْهِنَّ

«بن میل طبیعیٔ غیر اختیـاری ایله آنلرك جانبنه میل ایلرم» دیمکدر.

(صَبْوَة) هوی وهوسه میل دیمك اولوب جانب شرقدن هبوب ایدن (صبـا) نام لطیف روزکارك اسمیده بوندن مأخوذدر. زیرا او روزکار لطافت نثارك طیب نسیمی جهتیله نفوس بشریّه آكا مائلدر.

اَصَبُّ

بویله تشدید ایله‌ده اوقوندی.

بو (شوق) دیمك اولان (صبابت) دن مأخوذدر. ماضیسی (عَلِمَ) وزننده (صَبِبَ) در. «صَبِبْتُه» عَشِقْتُهُ معناسـنه‌در. بوده مخففی كبی معنای میلی متضمّندر.

یوسف علیه السّلامك بو تضرّع ونیازی الطاف الٰهیه‌دن استمداددر. بو بر مستغیثك «اَدرِكْنی والّاهلكتُ» = «امان، بكا یتش، یوقسـه هلاك اولدم» دیمسنه بكزر.

وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ

كلام سابقك تتمّه‌سیدر.

«زنان مصرك مكر وحیله‌لرینی شرلرینی بندن صرف وتحویل ایتمزسه‌ك، نی عصمت اوزرینه تثبیت ایله اسیركه‌مزسه‌ك، بكا تكلیف

ایتدكلری شیئی قبول وارتكاب ایله بن سفها زمره‌سنه داخل اولمش اولورم» دیمكدر.

زیرا حكیمدن فعل قبیح، صادر اولماز.

یاخود «علملرینك مقتضاسیله عامل اولمیانلرك زمره‌سـنه داخل اولمش اولورم» دیمكدر.

زیرا علملرك مقتضاسیله عامل اولمیانلرله جاهللر مساویدرلر.

قاضی بیضاوی بووجه ایله تفسیر ایتمشدر.

شهاب دیركه: جهلك معنای معروفی عدم ضِرفك مترتّب علیهی اولمادیغیچون (قاضی) بوراده جهل، «فعل مالایلیق» معناسنه اولدیغنه اشارت ایتمشدركه بوده جهلك احد معنییی‌در. شاعرك:

ونجهل فوق جهل الجاهلینا

قولی كبی.

جهلك فعل مالایلیقه اطلاقی حكیم، عالم اولان ذات هیچ بر وقت اویله بر فعل ناسزاده بولنمیه‌جغی، فعل ناسزایه سفیهدن بشقه‌سی متجاسر اوله‌میه‌جغی بدیهی اولدیغیچوندر.

بو تقدیرجه سفاهت معناسـنه اولان جهل، علمك ضدّی دكل، بلكه حكمتك ضدّیدر.

وجه ثانی‌یه كوره عدم عمل، یاخود خلاف علم ایله عمل، جهل عد اولندی. زیرا او تقدیرجه (علم) عدم، منزله‌سـنده‌در. یعنی هیچ عامل اولمیان، یاخود علمك مقتضاسیله عمل ایتمین كیمسه‌نك علمی یوق وهیچ حكمنده‌در.

فخر رازی

الله تعالی حضرتلری محض لطفیله معصیتدن صرف وتحویل ایتمدکجه، انسان خود بخود آندن منصرف اوله‌ماز. کناهه انهماکدن کندینی قورتاره‌ماز دیه اصحابمز بو آیت جلیله ایله احتجاج ایتمشلر دیمشلرکه:

بو آیت جلیله‌دن استدلال اولندیغنه کوره اکر حق تعالی حضرتلرینك ارشادیله یوسف علیه السّلام، کندینه تکلیف ایدیلن فعل قبیحدن منصرف اولمسه‌یدی، اوفعل قبیحده واقع اوله‌جقدی.

ایضاح — قدرت ایله فعل وترکی داعی اولان سبب مرغّب، یاخود سبب منفّر، مساوات اوزره بولنورسه فعلك صدوری ممتنع اولور. زیرا (فعل) احد طرفینك رجحانی، طرف آخرك مرجوحیتی دیمکدر. حال بوکه طرفین، یعنی فعل وترك، مساوی ایکن فعلك‌ده ترکك‌ده حصولی محال اولان اجتماع نقیضینی مؤدی اولور. فعل وترك، مساوی ایکن احد طرفنده رجحان، حاصل اولورسه، اورجحان، عبددن دکلدر. عبددن اولمق لازم کلسه (مراتب) الی غیرالنهایه سورر کیدردی. اویله ایسه اورجحان؛ الله تعالی حضرتلرندندر.

بوتقدیرجه صرف وتحویل، اوفعل قبیحی مرجوح قیلمقدن عبارتدر. زیرا اوفعل قبیح مرجوح اولدقجه ممتنع الوقوع اولور. زیرا (وقوع) رجحاندر. بناءً علیه فعل قبیح حال مرجوحیتده وقوعه کله‌جك اولسه، مرجوحیتك حال حصولنده (رجحان) حاصل اولمق لازم کلیرکه بو، محال اولان اجتماع نقیضینك حصولنی اقتضا ایدر.

ایشته شو ایضاحات ایله تبیّن ایتدی‌که، عبدك برفعل قبیحدن انصرافی آنجق اللهدندر. طاعته توجّهی‌ده آنجق اللهدندر. یعنی بونلرك هرایکیسی‌ده اثر لطف خدادر.

بوکلام شو وجه ایله‌ده تقریر اولنه‌بیلیر:

یوسف علیه السّلام حقنده مال وجاه ایله انتفاعدن منکوح ومطعوم ایله تمتعدن عبارت اولان معصیت مذکوره‌یه دائر جمیع اسباب تشویق وترغیب، حاصل اولمش اولدیغی کبی آندن اعراضه دائر نه قدر اسباب تنفیر وار ایسه آنلرده حصوله کلمشدی. دیمك‌که، دواعیٔ فعل، تقویت پذیر اولمش، دواعیٔ ترك کسب ضعف ایتمشدی. بناءً علیه او سلطان سریر صدیقیت، قلبنده دواعیٔ معصیته معارض، برطاقم داعیه‌لر احداث بیورمسنی جناب مقلب القلوبدن طلب واستدعایه مبادرت ایلدی. چونکه قلب تابناك جناب یوسفده (علیه السّلام) بومعارض حاصل اولمسه معارضدن خالی اوله‌رق وقوع معصیته مرجح، حاصل اوله‌جقدی. بویله معارضدن خالی مرجحك حصولی ایسه وقوع فعلی ایجاب ایدر. «أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ» قولنده‌ده مراد بودر.

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ

یوسف علیه السّلامك «وإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ الخ» قولی متضمن اولدیغی دعاسنی الله تعالی شرف اجابته قرین ایلدی دیمکدر. زیرا آنك بوکلامی «رب اصرفه عنی» قوتنی حائزدر.

(استجابة) لفظی (دعا) یه بنفسه تعدیه ایدر. «استجاب الله دعاءه»

ترکیبنده واقع اولدیغی کبی. (داعی) یه‌ده (لام) ایله تعدیه ایدر. شو
قدرکه، (لام) ایله (داعی) یه تعدیه ایتدیکی وقت، علی الاکثر (دعا)
لفظی حذف اولنور. یالکز «استجاب له» دینیر.

فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ

دعاسنی قرین شرف اجابت بیوروب زنان مصرک کید وحیله‌لرینی
آندن صرف وتحویل ایلدی. یعنی آنی مقام عصمتده حائز تمکین
وثبات بیوروب تاکه — برشی وطننده ثابت اولدیغی کبی اوده مشقت
زندانی تحمله، معاصی‌یی متضمن اولان لذات فانیه اوزرینه او مشققی
ایثار واختیاره نفسنی توطین وتثبیت ایلدی.

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

البته الله ذو الجلال کندینه تضرّع والتجا ایدنلرک دعالرینی ایشیدیجی،

الْعَلِيمُ

حاللرینی صلاحلرینه ترتب ایدن شیئی بیلیجی‌در.

—

معلومدرکه، طبع بشر کوزله مائلدر. نظر ایسه جاسوس دلدر.
انسانی بلای عشقه مبتلا ایدن نظردر. نظر عظیم الخطردر.

وانت اذا ارسلتَ طرْفَكَ رائداً
لقلبك يوماً اتعبتْكَ المَناظِرُ

رأيتَ الذی لا كُلَّهُ انتَ قادرٌ
عليه ولا عَنْ بعضِهِ اَنْتَ صابرُ

لطف خدا مددرس اولمسه هواجس نفسدن، وساوس ابلیسدن
خلاصه امکانمی وار؟

حافظ

دام، سخت است مگر لطف خدایار شود
ورنه آدم نبرد صرفه زشیطان رجیم.

«نَسْأَلُ اللّٰهَ الْقُوَّةَ وَالْغَلَبَةَ علی الاعداء الظاهرة والباطنة اِنَّهُ هو المعين.»

§

قوله تعالی

«ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حِينٍ
وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ اَحَدُهُمَا اِنّى اَرَانى اَعْصِرُ
خَمْراً وَقَالَ الْآخَرُ اِنّى اَرَانى اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِى خُبْزاً تَأْ
كُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ اِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ.»

§

ترجمهٔ مآلی — صکره عزیز واصحابنه — یوسف علیه السلامک
برائت ذمتنه دلالت ایدن بونجه علامات واضحه‌یی کورمشلر ایکن —
بررأی دیکر ظاهر اولدی‌که (خلقك قیل وقالی کسیلنجه‌یه قدر) آنی

برمدّت الدّه حبس ايده‌لر. «حبس ايتديلر» راست كله آنكله برابر
ايكي كوله‌ده زندانه كيردي. اوكوله‌لردن بريسي ديدي‌كه: «بن رؤيامده
اوزم صيقديغمي كوردم.» ديكري ديدي‌كه: «بن باشم اوستنده اكمك
طاشيديغمي، وقوشلر او اكمكدن يدكلريني كوردم.» آنك تأويلني بزه
خبر وير، يعني رؤيالرمزي تعبير ايت. بزسني كوريبورزكه دائما احساني
ايثار، لطفي ترجيح واختيار ايدنلردنسين.

ياخود بز سني كوريبورزكه زندان آرقداشلرينه لطف واحسان
ايله معامله ايدنلردنسين.

ياخود بز سني كوريبورزكه امر دينده محسنيندنسين.

ياخود بز سني كوريبورزكه رؤيالري كوزل تعبير ايدنلردنسين.

§

تفسير وايضاح — بالاده مفصلاً ايضاح ايتديكمز وجه ايله عزيز،
يوسف عليه‌السّلامك بي كناه اولديغنه دلالت ايدن بونجه علامات
واضحه‌يي كوردكدن صكره زليخايي توبيخ ايتمش، يوسف عليه‌السّلامه‌ده
يالكز وقعه‌يي اشاعه بيورماملريني امر ايلمش ايدي. زليخا ايسه شو
حالده بنه يوسف عليه‌السّلامي اله كتيرمكه چاليشمقدن كري طورمدي.
فقط بردرلو موفق اوله‌مدي. نيل املدن اميدي كسدي. صوك تدبير
اولمق اوزره شويله برحيله دوشوندي.

بركون اشكبار تأثر اوله‌رق عزيزك حضورينه چيقدي «شو
عبد عبراني، بني لسانه ويريبور! بن ايسه اختلاطدن ممنوع اولديغم

جهتله خلقه عذرمي بيانه مقتدر اوله‌ميورم. يا بني‌ده براق، ميدانه
چيقوب مدافعه ايده‌يم؛ ياخود بني سراي ايچنده حبس ايتديكك كبي
آني‌ده حبس ايت كه خلقك برآز ديلي طوتلسون» ديدي. عزيز
بونك اوزرينه رأي اوّلني دكيشديروب السنهٔ ناسدن ماجرانك ذكري
ساقط اولنجه‌يه قدر يوسف عليه‌السّلامي بر مدت حبس ايتمكه قرار
ويردي.

ايشته

«ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ.»

قول كريمنـدن مراد بودر. زيرا (بداء) رأي اولك تغيّرندن
عبارتدر.

ٱلْاٰيَاتِ

بو آيتدن مراد، پيراهننك آرقه‌دن طولاً انشقاقيله يوزينك طرمالانمش اولمسي «اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ» قول كريمي ناطق
اولديغي اوزره حكمك زليخايه الزام ايدلمسي كبي يوسف عليه‌السّلامك
برائتنه دال اولان اماراتدر.

بونلردن بشقه بالاده بيان ايتديكمز وجه ايله بو بابده يقين افاده
ايدر دها خيلي دلائل وامارات، ظاهر اولمش ايدي. لكن فضاحتي
آرتيرمامق، ايشي اورت باص ايتمك ايچون ميدانه قويه‌مديلر.

قاضي بيضاوي «بو آيتدن مراد، صبي‌نك شهادتي، پيراهنك
انشقاقي، ايدئ نسانك قطعي، يوسف عليه‌السّلامك آنلردن استعصامي

كبی جناب رسالت مآبلرینك برائتنه دال اولان شواهددر » دیمكله « قطع ید ایله استعصام، یوسف علیه السّلامك برائتنه دلالت ایدن شواهددن دكلدر » دیه اعتراض اولندی. بوكاده « حیرتلرندن اللرینی جریحه‌دار ایدن خانملر نبیّ مشارالیهی كندیلریله وقاعه دعوت ایتمشلر ایكن او معصوم پاكك آنلردن استعصامی (راعیل)ك ادعا واسناد ایتدیكی تهمتدن برائتنه دلالت ایدر بر امارهٔ قویّه‌در. عزیز واصحابی ایسه نبیّ مشارالیهك بواستعصامنی ایشتمشلر وایشك صورت جریانی بالاطراف آكلامشلر ایدی. برصورتده‌كه بوماجری آنلرك یاننده بر امر مشاهَد، حكمنه كیرمش ایدی » یولنده جواب ویرلدی.

بَدالَهُمْ

بو (بَدا) فعلنك فاعلی.

لَيَسْجُنُنَّهُ

قول كریمیدر. شو كلامك ظاهری ایسه، فعلك فعل آخره اسنادینی اقتضا ایدر. فقط نحویون همزبان وفاق اولمشلردركه: « بویله برفعلك فعل دیكره اسنادی جائز دكلدر. « خرج ضرب » دیمكدن برمعنی چیقماز » بناءً علیه بونده دیدیلركه: نظم جلیل مذكور « ثُمَّ بَدالَهُمْ سجنه » تقدیرنده اولوب « لَيَسْجُنُنَّهُ » فعلی (سجنه) اسمی مقامنه قائم اولمشدر.

امام فخر رازی دیركه: فعلی مخبرعنه قیلمق جائز اولمادیغنه ذوق سلیم، شهادت ایدر. « فعل، خبردر آنكچون خبری مخبرعنه قیلمق

جائز اولماز » دینیلمسون. زیرا جوابنده دیرزكه: اسمده بعضاً خبر اولور. « زیدٌ قائمٌ » تركیبنده واقع اولدیغی كبی. چونكه بوتركیبده واقع اولان (قائمٌ) لفظی هم اسمدر، هم خبردر.

ایشته بوندن بیلدككه كرك فعل، كرك اسم اولسون، برلفظك خبر، واقع اولمسی، مخبرعنه اولمسنه منافی دكلدر.

دیمككه (لَيَسْجُنُنَّهُ) نك (بَدا) یه فاعل اولمسی صحیح وجائزدر.

قاضی بیضاوی دیدیكه: (بَدا) نك فاعلی مضمردر [١] آنی (لَيَسْجُنُنَّهُ حتّی حِینٍ) قول كریمی تفسیر ایدر.

مازنی دیدیكه: (بدا)نك فاعلی فعلده مضمردر. « ثمّ بدالهم بداءٌ » معناسنه‌در. فاعل مذكور، اضمار اولندی. زیرا فعلكه (بَدا) لفظیدر، آكا دلالت ایدییور، چونكه (بَدا) لفظی معنای مصدرینك غیریده استعمال اولنه‌رق (بَدا لَهُ بِداءٌ) دیدیلركه « ظهرله رأیٌ » دیمكدر. بوكا شاعرك:

لعلّك والموعود حقٌّ لِقاؤُه
بَدالك فی تلك القَلوُصِ بداءُ [٢]

قولی‌ده دلالت ایدر.

لَيَسْجُنُنَّهُ

بوجملهٔ جلیله‌نك توجیهنده اوچ وجهك احتمالی واردر.

---

[١] فاعل مضمر (سجنه) در.

[٢] (قلوص) قافك فتحیله كنج دیشی دوه‌یه دینیر. تازه قیزدنده كنایه اولنور.

اولكيسى — جملهٔ مذكوره برقول مضمرك مفعولى اولمقدر. بو حالده « قالوا لَيَسْجُنُنَّهُ » يولنده تقدير اولنور. (مُبرِّد) بو احتماله ذاهب اولمشدر.

ايكنجيسى — (بدا) ده مستتر اولان ضميرك مفسّرى اولمقدر. اوحالده اعرابدن حظى يوقدر. ايشته قاضى بيضاوى‌نك ذكر ايتديكى بودر. بو ايكنجى احتماله كوره ضمير مذكورك مرجعى تعيينده دخى اوچ احتمال واردر.

١ — معناى مصدرى‌يى مفيد اولان (بداء)ه.

٢ — رأى معناسنه اولان (بداء)ه.

٣ — كلمه‌دن مفهوم اولان — سينك فتحيله — (سجن)ه راجع اولمقدر.

اوچنجيسى — (بَدا)نك جوابى اولمقدر. زيرا (بَدا) افعال قلوبدندر. عربلر ايسه افعال قلوبى قَسَم مجراسنده اجرا ايده‌رك قَسَمى نه ايله تلقّى ايدرلرسه آنلرى‌ده او وجه ايله تلقّى ايدرلر.

بواوچنجى توجيهه كوره (بدا) نك فاعلى اولان ضمير مستتر مذكور حقنده اقوال كثيره واردر. (ابوحيّان) رحمه الله بالاده مذكور احتمالات ثلثه‌دن اوچنجيسنى يعنى ضميرك (سجن)ه راجع اولمسنى اختيار ايلدى. قاضى بيضاوى مرحومك كلامى‌ده بو احتمال داخلنده‌در. (ظَهَرَ لَهُمْ سِجْنُهُ) ديمكدر.

حَتّٰى حِينٍ

بوراده‌كى (حتّى) حروف جارّه‌دن اولوب (إلى) معناسنه‌در.

حِينٍ

اهل لغتك بيانه كوره (حين) وقت مُبهم، يعنى مطلقا وقت معناسنه‌دركه جميع ازمانه صالح اولور. كرك اوزون، كرك قيصه، اولسون. حاصلى بولفظك مفيد اولديغى زمان ايچون برحدّ معيّن يوقدر. جمعى (اَحيان) وجمع الجمعى (احايين) كلير. بشقه معنالرى‌ده واردر.

كتب فقهيّه‌ده مذكوردركه، وقتدن معيّن برشى نيّت ايتميه‌رك «والله لا اُكلّم فلاناً حيناً وزماناً» ديه يمين ايدلسه، نصف سنه‌يه محمول اولور.

ابن عبّاس، رضى الله عنهما «حتّى حينٍ» قول كريمندن مراد، درون شهرده شايع ومنتشر اولان مقالات فاحشه‌نك انقطاعنه قدر ديمكدر ديدى.

واقعا بوراده‌كى (حين) دن مراد، كيميسى بش، كيميسى يدى ييلدر ديمش، (مقاتل بن سلمان) دخى يوسف عليه السلام اون ايكى سنه حبس اولندى ديه تعيين مدت ايلمش ايسه‌ده قرآن مجيدده بوكا دائر دلالت صريحه يوقدر. طوغريسى آرانيرسه مقادير مذكوره‌نك هپسى تخمينى شيلردر.

يالكز بارى تعالى وتقدّس حضرتلرى (وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ) بيورمش

اولمسندن شوراسنی محقق بیلیرزکه او نبیّ معصوم، اوزون بر مدت
تنکنای زندانده محبوس قالمشدر.

دیرلرکه: او تاریخده مصرده سجن عذاب، سجن قتل، سجن
عافیت نامنده اوچ زندان وار ایمش.

سجن عذاب، جایکاه انواع موذیات، قاپ قراکلق قورقنج بر
مطموره ایدی‌که، اوراده کوندزك کیجه‌دن فرقی یوق ایدی.

سجن قتل، قرق ذراع عمقنده برچاه هولناك ایدی‌که، سزاوار
اعدام اولان بدبختان، اوزندان غیّابنشانه باش آشاغی آتیلیرلر، قعر
چاهه وارمقسزین هلاك اولورلر ایدی.

سجن عافیت وسلامت، دخی قصر عزیز، جوارنده انشا اولنمش
برتوقیفخانه ایدی‌که، سلطان مصرك خدمهٔ خاصّه‌سندن خدمتلرنده
قصور ایدنلر اوراده توقیف اولنورلردی.

§

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ

«یوسف علیه السلام ایله برابر راست کله ایکی کوله‌ده زندانه
کیردی.»

—

بوکوله‌لر سلطان مصرك عبیدندن ایدی. بری شربتجیسی، دیکری
اکمکجیسی ایدی.

قَالَ اَحَدُهُمَا اِنِّى اَرَانِى اَعْصِرُ خَمْرًا

«اوایکی کوله‌دن بریسی دیدی‌که: بن رؤیامده اوزم صیقدیغمی
کوردم.»

—

بورؤیایی کورن ساقی ایدی. اوزم «مایؤول الیه» اعتباریله خمر
تسمیه بیورلمشدر. چونکه صیقمقدن مقصود، خمردر.

وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّى اَرَانِى اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِى خُبْزًا تَأْكُلُ
الطَّيْرُ مِنْهُ

دیکری دیدی‌که: بن رؤیامده باشم اوستنده اکمك طاشیدیغمی،
قوشلر کلوب او اکمکدن یدکلرینی کوردم.
بورؤیا صاحبی‌ده اکمکجی ایدی.
ایکیسی بشقه بشقه رؤیاسنك تعبیرینی طلب ایده‌رك:

نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ

شوکوریلن رؤیالرك نه‌یه دلالت ایتدکلرینی بزه خبر ویر. یعنی رؤیا-
لرمزی تعبیر ایت.

اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

بز سنی کوریبورزکه رؤیالری کوزل تعبیر ایدنلردنسین دیدیلر.
بوکوله‌لر شو رؤیالری کرچکدن کوردیلرمی ایدی؟

بوراسی اختلافلیدر. کیمیسی کرچکدن کورمشلر، کیمیسی یوسف علیه السلامی تجربه ایچون بورؤیالری اویدورمشلر دیدی.

کرك صحیح، کرك اویدورمه اولسون، بونلر اویله برر رؤیا کوردکلرینی یوسف علیه السلامه سویله‌مشلر، تعبیرینی رجا ایتمشلر. اوده آیت آتیه‌ده بیان بیورلدیغی وجه ایله تعبیر بیورمشلر. تعبیرلری ده عینیله ظهور ایتدی.

طبیعیدرکه: بوکوله‌لرك هر بری «نَبِّئْنی بتأویله» دیمش، هر بری کوردیکی رؤیانك تعبیرینی بشقه بشقه صورمشدر. آیت جلیله‌ده‌کی «متکلّم مع الغیر» صیغه‌سی ایسه محکیده دکل، حکایه‌ده واقعدر.

یَا اَیُّهَا الرُّسُلُ کُلُوا مِنَ الطَّیِّبَاتِ

آیت کریمه‌سی ده بویولده وارد اولمشدر. زیرا بدیهیدرکه، پیغمبران ذیشان حضراتی شو خطاب جلیل الٰهی ایله آن واحدده دفعةً مخاطب اولمامشلردر. هر بری کندی زمان سعادت نشاننده بشقه بشقه، صیغهٔ مفرده ایله خاصّةً مخاطب اولمشدر.

فخر رازی

—

بعض سؤال و جواب

س — اوایکی کوله حضرت یوسف علیه السلامك علم تعبیره آشنا اولدیغنی نه‌دن بیلدیلر؟

ج — جائزکه، یوسف علیه السلام، آنلرك مغموم ومحزون اولدقلرینی کورمش ده سببنی صورمش، آنلرده اویله برر رؤیا کوردکلرینی سویله‌مشلر. یاخود احتمال‌که، یوسف علیه السلام، کندیلکندن بالمناسبه علم تعبیره‌ده آشنا اولدیغنی سویله‌مش ایدی. اوسببله آنلرده رؤیا کوردکلرینی بیان ایدوب طالب تعبیر اولمشلردر.

س — آیت جلیله‌ده (فَتَیَانِ) بیورلمشکه (فتا) نك تثنیه‌سیدر؛ (فتی) ایسه کنج دلیقانلی‌یه‌ده، کوله‌یه‌ده دینیر. ایمدی بونلرك هم، کوله، هم مَلِکك کوله‌لری اولدقلری نه‌دن بیلندی؟

ج — «فَیَسْقِی رَبَّهُ خَمْراً» برده «اُذْکُرْنِی عِنْدَ رَبِّكَ» قوللرنده‌کی (رب) تعبیرندن بیلندی. چونکه بونلرده‌کی (رب) تعبیری (مَوْلیٰ) معناسنه‌درکه، کوله وجاریه صاحبی اولان (افندی) دیمکدر.

س — بونلرك بری، مَلِکك ساقیسی، دیکری اکمکجیسی اولدیغی نه‌دن بیلندی.

ج — هر برینك کوردیکی رؤیا، کندی حرفتیله متناسبدر. چونکه بریسی اوزم صیقدیغنی، دیکری باشی اوستنده اکمك طاشیدیغنی کورمشدی. آندن بیلندی.

س — رؤیت منام، نصل واقع اولمشدر؟

ج — بونده ایکی قول واردر.

قول اوّل

یوسف علیه السّلام، وقتاکه زندانه کیردی؛ اوراده موجود اولان

موقوفنه علم جليل تعبيره آشنا اولديغنی بالمناسبه سويله‌مش، او ايكی قوله‌دن بری ديكرينه «كل. برر رؤيا اويدوره‌لم‌ده آنكله شو عبدعبرانی‌یی تجربه ايده‌لم» ديديلر؛ شو رؤيالری اويدوروب سويلديلر.» «ابن مسعود» حضرتلری‌ده بويله بيورمشلردر.

قول ثانی

مجاهد، ديدی‌كه: بو قوله‌لر زندانه كيردكلرنده برر رؤيا كورديلر. نزد حضرت يوسفه كيدوب بروجه آتی رؤيالرينی نقل ايتديلر.

ساقی: «كوردم‌كه، كويا بر بستانده ايمشم؛ كوزيمه بر كوزل آصمه ايليشدی؛ آصمه‌نك اوچ دالی هردالنده برر صالقم اوزوم وار ايدی؛ بو اوچ صالقم اوزومی قوپاردم؛ ملكك ذاتنه مخصوص اولان قدح اليمده ايدی؛ اوزوم صالقملرينی او قدحك ايچنه صيقدم؛ عصيره‌سنی كوتوروب ملكه ايچيردم» ديدی.

ايشته «اِنّی اَرانی اَعْصِرُ خَمْراً» قول شريفی بوكا اشارتدر.

اكمكچی‌ده: «كوردم‌كه، كويا باشم اوستنده اوچ طبله اكمك ويمك وار ايدی؛ يرتيجی قوشلر كلوب او اكمك ويمكدن يرلر ايدی» ديدی.

ايشته «وَقَالَ الْآخَرُ اِنّی اَرانی اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِی خُبْزاً تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ» قول كريمی‌ده بوكا اشارتدر.

س — يوسف عليه‌السّلام، ساقينك «اِنّی اَرانی اَعْصِرُ خَمْراً» ديمه‌سندن مرادی دوش اولديغنی نه‌دن بيلدی؟

ج — بوكا ايكی وجه ايله جواب ويريلير: ١ — ساقينك مقصدی رؤيا اولمسه‌يدی، (اَعْصِرُ) قولی (اَرانی) قولنی ذكردن مغنی اولوردی. ٢ — «نَبِّئْنا بتأويله» ديمه‌سی‌ده رؤيا اولديغنه دلالت ايدر.

س — آيت جليله‌ده «اِنّی اَرانی اَعْصِرُ خَمْراً» بيورلمش؛ خمر، صقيليرمی؟

ج — بونك توجيهنده اوچ قول واردر. قول‌اول — «اَعْصِرُ عِنَبَ خَمْرٍ» معناسنه‌دركه، عصيره‌سی خمر اولان اوزومی صيقيوردم ديمكدر. مضافی محذوفدر. قول ثانی — عربلر معنی منكشف وغير ملتبس اولورسه بعضاً برشی‌ئی «اسم مايؤول اليه» ايله تسميه ايدرلر. عصارهٔ انكور، طبخ ايتمكده اولان بركيمسه ايچون «فلانٌ يَطْبُخُ دِبْساً» ديرلر. قول ثالث — ابوصالح، ديدی‌كه: (عمان) اهاليسی اوزومه (خمر) نامنی ويررلر. مكهٔ مكرمه اهاليسی‌ده بولفظی آنلردن آلوب استعمال ايتمشلردر. (ضحّاك) ديدی‌كه: — قرآن مجيد، جمله عربك لسانلريله نازل اولمشدر.

س — «نَبِّئْنا بِتَأْوِيلِهِ» قولنده‌كی (تأويل)ك معناسی نه‌در؟

ج — تأويل، برشی‌ئی برشيئه رد وارجاع ايلمك معناسنه‌در. چونكه (تأويل) رجوع، معناسنه اولان (اَوْل) دن مأخوذدر. برشيئك تأويلی شو ديمكدركه اوشی، دونر طولاشير، عاقبت بيان اولنان معنايه وارر. برده (تأويل) رؤيا تعبير ايلمك معناسنه‌دركه، آيت جليله‌ده‌كی

تأويلدن مراد بودر. (تأويل كلام) مرجع كلامى تدبّر، تحرّى، تقدير ايله تفسير ايلمكدن عبارتدر.

—

«س — تفسير ايله تأويلك فرقى نه‌در؟

ج — (تفسير) آيتك سبب نزولندن بحث ايله برابر من حيث اللغه» موضع كلامك بياننه متعلق ماده‌يه مباشرتدن عبارتدر. (تأويل) اسرار آياتى، أستار كلماتى تفحص وَ احد احتمالات آتى تعيين ايلمكدن عبارتدركه، وجوه مختلفه‌يه احتمالى اولان آيتده اولور.»

—

س — «إنّا نراك من المحسنين» قولندن مراد نه‌در؟

ج — بوكا درت وجه ايله معنى ويريلير.

وجه اول

بز سنى كوريبورزكه، دائما احسانى ايثار، لطفى ترجيح واختيار ايدرسين؛ مكارم اخلاق ايله متخلّقسين؛ افعالك افعال حميده، احوالك احوال پسنديده‌در.

وجه ثانى

محبوسينك خسته‌لرينى عياده ايدر، جمله‌سنك حال وخاطرلرينى صورار، محزون كورديكى كيمسه‌لره تسليت ويرردى بوسبله آكا «إنّا نَراكَ مِنَ المُحسِنينَ» ديديلر. «بزسنى كوريبورزكه، زندان آرقداشلرينه لطف واحسان ايله معامله ايديبورسين» ديمك اولور.

وجه ثالث

اورج، نماز كبى طاعاته مواظبتى زياده ايدى. آنكچون «بز سنى امر دينده محسنيندن كوريبورز» ديديلر. بويله طاعات خدايه مواظب اولان ذاتك ايسه كرك رؤيا تعبيرنده، كرك سائر اموردە كلامنه اعتماد اولنور.

وجه رابع

مراد، حسن تعبيره موفقيتنى بياندر. يعنى «سنى كوريبورزكه، رؤيايى كوزل تعبير ايديبورسين» ديمك ايستديلر. چونكه يوسف عليه السّلام رؤيا، تعبيرنده خطا ايتمزدى. كما قال: «وَعَلَّمْتَنِى مِنْ تَأْوِيلِ الأحاديثِ»

س — علم تعبيرك حقيقتى نه‌در؟

ج — قرآن، برهان، علم تعبيرك صحّتنه بشقه بشقه دلالت ايدر. دليل قرآنى، شو آيت جليله‌در. برهانه كلنجه: بوراسى مثبتدركه، حق سبحانه وتعالى حضرتلرى جوهر نفس ناطقه‌يى عالم بالايه صعود وارتقايه، لوح محفوظى مطالعه‌يه مقتدر اوله‌بيله‌جك برحال وحيثيّتده يارادمشدر. آنى شو صعود ومطالعه‌دن منع ايلين، تدبير بدنله اشتغاليدر. اويقو وقتنده ايسه بوتشاغل آزالديغندن مطالعهٔ لوح محفوظه اولان استعدادى قوّت بولور. ايمدى روح، عالم بالاده سير ايدركن هرنه حالتده دوش اولورسه اوادراك روحانى‌يه مناسب بعض آثار مخصوصه‌يى قوّهٔ خياليه‌يه

ترك ایلر. صکره معبّر ایشته بو آثار متروکهٔ خیالیه ایله اوادراکات عقلیّه‌یی استدلال ایدر.

«شو تعریف مجملك مفصلی بالاده کچمشدر.» [*]

شرح منیر احمدی دخی بونی مؤکّددر.

مرویدرکه:

رسول اکرم، صلّی الله علیه وسلّم افندمز «اَلرُّؤیا ثلاثةٌ رؤیا مایُحدِّثُ بهِ اَلرَّجُلُ نَفْسَهُ ورؤیا یَحْدُثُ من الشیطان ورؤیا التی هی الرؤیا الصادقة حقة» بیورمشلردر.

علوم عقلیه‌جه‌ده بو برتقسیم صحیحدر.

ینه رسول مجتبی، صلّی الله علیه وسلّم افندمز: «رؤیا الرَّجُلِ الصّالحِ جزءٌ من ستةٍ واربعینَ جزءاً من النبوّةِ» بیورمشلردر.

حدیث اوّلدن مستفاد اولدیغنه کوره رؤیا اوچدر: نفسانی، شیطانی، حقّانی. رؤیای حقّانی رجل صالحك کوردیکی رؤیادرکه، حدیث ثانی حکمنجه نبوّتك قرق آلتی جزئندن برجزءدر.

بونده برنکتهٔ جلیله واردر:

حضرت سیّد الانبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمزك سنین عمر شریفلری حدّ اربعینه رسیده اولدقده منصب جلیل نبوّت ورسالتله تشرّف، آلتمش اوچ یاشندده بالاخانهٔ علّیینی تشریف بیورمش اولدقلری معلومدر. بوحسابجه مدّت نبوّت ورسالت سنه‌لری یکرمی اوچ سنه‌یه بالغ اولور. بوراسی‌ده تحقیقکردهٔ ثقات رواتدرکه: مجرد تأنیس ایچون

[*] جلد اوله.

مدّت مذکوره‌نك ایلك آلتی آینده وحی خدا، کندیلرینه عالم منامده تجلّی نما اولوردی. یکرمی اوچ ییلده ایسه قرق آلتی کره آلتی آی واردر. ایشته «رجل صالحك رؤیاسی، نبوّتك قرق آلتی جزئندن برجزءدر» بیورلمش اولمسی بوسرّ وحکمته مبنی‌در.

شارح شهیر بخاری (امام قسطلانی) دخی حدیث مذکوری بو وجه وجیه اوزره توجیه ایتمش ایسه‌ده بوندن استنباط اولنان برمعجزهٔ باهرهٔ جناب پیغمبری‌یی ذکر ایتمیوب مسکوت عنها براقمش اولدیغندن اتمام فائده ایچون محرّر عاجز آتی‌ده عرض وتقریر ایله کسب شرف ایلر.

شویله‌که:

انسان، نه قدر یشایه‌جغنی نه وقت ونره‌ده اوله‌جکنی بیله‌مز. مغیّبات خمسه‌دن بری‌ده بودر. فخر عالم، صلّی الله علیه وسلّم افندمز ایسه نه‌قدر یشایه‌جغنی وحی الٓهی ایله بیلمش اولملیدرکه «رجل صالحك رؤیاسی نبوّتك قرق آلتی جزئندن برجزءدر» بیورمشدر. ایشته بو بربیوك معجزه‌در.

استطراد

امام الهُدی، ابواللیث السّمرقندی حضرتلری (بستان العارفین) آدلو کتابنده یازارکه: امیر المؤمنین جناب عمر بن خطاب، «علیکم بالتفقّه فی الدّین والتّفهم فی العربیّة وحسن العبارة» بیورمش، (حسن عباره)دن مراد، تعبیر رؤیادر.

علوم دینیّه‌یی، ادبیات عربیّه‌یی تعلّمدن صکره علم تعبیرك لزوم

تحصیلنی مشعر اولان شو کلامك اسلوبندن استدلال اولندیغنه کوره انسانك علم تعبیر ایله توغلی، علم فقه ایله اشتغالنه مانع اوله‌جق درجه‌ده اولمامسیله مقیّد ومشروطدر.

مرویدرکه :

امام ابو یوسف علیه الرّحمه حضرتلری رؤیادن سؤال ایدن بر کیمسه‌یه : « هله امر یقظه‌دن فارغ اوله‌لم ، وقت بولورسه‌ق امر نوم ایله‌ده اشتغال ایدرز » بیوردیلر .

مشاهیر معبّریندن (محمد بن سیرین) بر رؤیای هائله کورن واو جهتله مراق ایدن کیمسه‌لره : «یقظه‌ده اللّهدن قورق ، اویقوده کوردیکك سکا ضرر ویرمز » دیر ایدی .

—

« الرُّؤیا لِاَوَّلِ عابرٍ وهی علی رِجلِ طائرٍ » حدیث شریفنك ظاهرینه نظراً رؤیا ، تعبیره تابعدر. نصل تعبیر اولنورسه اویله ظهور ایدر. لکن حدیث شریفدن مراد ، عابر ، عالم اولوب تعبیرنده اصابت ایدرسه دیمکدر. مثلا : بر رؤیانك ایکی تأویله ، یا دها زیاده‌یه احتمالی اولوب‌ده علم تعبیره آشنا اولان کیمسه ، او احتماللرك بریسیله تأویل ایلدیکی حالده او تعبیر وزره واقع اولوب تأویلات سائره منتفی اولور. یوقسه رؤیانك حکمی بر نادانك تعبیر جاهلانه‌سیله تغیّر ایتمز. بر جاهلك ویردیکی یاکلش جواب ایله مسائل فقهیه‌نك احکام صحیحه‌سی دکیشیرمی؟ بونده‌ده اویله‌در .

—

« رؤیانك اك طوغریسی وقت سحرده کوریلندر » مآلنی مفید اولان « اصدق الرؤیا ماکان فی الاسحار » حدیث عالیسنك حکمتنه دائر آتیده ایضاحات کافیه ویریله‌جکدر .

—

ابو هریره‌نك « رضی الله عنه » روایت ایلدیکی « مَن رآنی فی المنام فقد رآنی حقاً فان الشیطان لایتمثّل بی » حدیث شریفی که ، ابلیسك صورت اقدس پیغمبری ایله تمثّلی ممتنع اولدیغنی جهتله هرکیم شمائل شریفه‌لرینه مطابق اوله‌رق فخر عالم صلی الله علیه وسلّم افندمزی رؤیاسنده کوررسه ، محقق جناب رسالت مآبلرینی کورمش اولور مآلنی متضمن‌در ؛ برده «من رآنی فی المنامِ فسیرانی فی الیقظة» حدیث عالیسی که، بنی اویقوده کورن اویانقلقده‌ده کوره‌جکدر مآلنی مبیّن‌در ؛ له الحمد بز معشر اهل اسلام ایچون برر بیوك بشارتدر .

اَللّٰهُمَّ مَتِّعْنا بِرُؤْیَةِ جَمالِهِ فِی الدّارَیْنِ آمین

§

قوله تعالی

« قالَ لا یَأْتیکُما طَعامٌ تُرْزَقانِهِ اِلّا نَبَّأْتُکُما بِتَأْویلِهِ قَبْلَ اَنْ یَأْتِیَکُما ذٰلِکُما مِمّا عَلَّمَنی رَبّی اِنّی تَرَکْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ کافِرُونَ . وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبائی اِبْراهیمَ

وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ . »

§

خلاصهٔ مآلی — یوسف، علیه‌السلام؛ دیدی‌که: مرزوق اوله‌جغکز اطعمه‌دن هیچ بر طعام سزه کلمز، الّا اوکلمزدن اوّل رؤیانك تأویلنی سزه خبر ویررم. یاخود او طعام کلمزدن اول آنك ماهیت وکیفیتنی وسائر احوالنی سزه خبر ویررم. او، (یعنی رؤیا تأویلنی بیلمك، یاخود مغیّباتدن خبر ویرمك) بكا ربّمك (وحی والهام ایله) بیلدیردیکی شیلردندر. (کهانت وتنجیم قبیلندن دکلدر) تحقیق بن بر قومك دینی ترك ایتدم‌که آنلر اللّهه ایمان ایتمزلر؛ آخرتی (یعنی یوم قیامتی) ده انکار ایدرلر وبن بابالرم ابراهیم، اسحق، یعقوب علیهم السّلامك دیننه تابع اولدم. (نه برضرری، نه برنفعی اولمیان جماداتدن دکل، بلکه اِنسدن، جِندن، مَلَکدن، حاصلی) هیچ برشیدن الله تعالی وتقدّس حضرتلرینه شریك اثبات ایتمه‌نك بزمعشر انبیا ایچون وقوعی دکل جوازی بیله متصوّر دکلدر. اونعمت توحید، بز معشر انبیایه‌ده، سائر ناسه‌ده الله تعالانك محض فضل وکرمندندر. لکن اکثر ناس بوفضل الٰهی‌یه شکر ایتمزلر. توحیددن اعراض ایدوب چرك شرکه طالارلر. ارشادات انبیادن متنبّه اولمازلر.

§

تفسیر وایضاح — معلومدرکه بوآیت جلیله‌ده بیان بیوریلان شیلر، ساقی وخبّازك سؤاللرینه جواب دکلدر. بناءً علیه آیت کریمه‌یی تفسیره کیرشمزدن اول، یوسف علیه السلام، ذکر جوابدن بوکلامه نیچون عدول بیورمش اولدیغنی بیان ایتمك لازم کلیر. معلوم اولسون‌که، علماء کرام بونده — برقاچ وجه بیان ایتمشلردر.

وجه‌اوّل — سائلَینَدن بریناك جوابی صلب اولنه‌جغنه دائرایدی. اوایسه شبهه یوق‌که، بوجوابی ایشیدنجه، فوق العاده محزون اوله‌جق، توحیده دعوتی متضمن اولان سوزلری استماعدن شدتله نفرت ایده‌جکدی. بناءً علیه یوسف علیه‌السلام سؤاللرینه جواب ویرمزدن، یعنی رؤیا-لرینی تعبیر ایتمزدن مقدّم، آنلری حق دینه دعوت ایتمسنی وکندیسنك راستکولغنی مؤیّد برمعجزه کوسترمسنی مناسب کوردی. تاکه بالآخره رؤیاسنك تأویلنی خبّازه بیان ایده‌جکی وقت تهمت وعداوت سببیله سویلیور ظن اولنمسون.

وجه ثانی — جائزکه، یوسف علیه‌السلام، علم وعرفانده درجه‌سی آنلرك اعتقاد ایتدکلرندن دها عالی اولدیغنی کندیلرینه بیلدیرمك ایستدی. چونکه آنلر کندیسندن یالکز علم تعبیری طلب ایتمشلردی. علم تعبیر ایسه شبهه یوق‌که، ظن وتخمین اوزرینه مبنی‌در. بناءً علیه آنلره آکلاتدی‌که، غیبدن خبر ویرمك هرکسه میسر دکل ایکن کندیسی ایچون آندن دخی علی سبیل القطع والیقین خبر ویرمك امکان تحتنده‌در. بوصورتده کندیسنك علم تعبیرده هرکسه تفوّقی آولی

اوله‌جغنده اشتباه قالمیه‌جغندن سؤاللرینه جواب ویرمکسزین مقدمهٔ مذکوره‌یی تقدیم وتمهیددن مقصود، علم تعبیرده بشقه‌سنه میسر اولمایان بردرجهٔ عالیه‌یه واصل وجمله‌یه فائق اولدیغنی بیاندر.

وجه ثالث — (سُدّی) دیدی‌که: «لایأتیکما طعام ترزقانه» قولندن مراد، (فی النوم) دیمکدر. یعنی آنی رؤیاده کورسه‌کز، نه‌یه دلالت ایتدیکنی سزه بیلدیره‌بیلیرم. بونکله آنلره شونی آکلاتدی‌که: تأویل رؤیایه اولان علمی یالکز برشیئه مقصور دکلدر. اوسببله آنلره «الا نبأتکما بتأویله» دیدی.

وجه رابع — جائزکه یوسف علیه السلام، ساقی ایله خبّازك کندی حقنده حسن ظنلری اولوب سوزینی قبول ایده‌جکلرینی آکلاینجه، الله طرفندن مبعوث برپیغمبر اولدیغنه دلالت ایده‌جك بر شیئی ایراد ایلمسنی، تعبیره ترجیح وتقدیم بیوردی. زیرا مهمات دینی اصلاح ایله اشتغال، مهمات دنیا ایله اشتغالدن أولادر.

وجه‌خامس — جائزکه یوسف علیه‌السلام، خبّازك برقاچ کون صکره صلب اولنه‌جغنی آکلادیغی ایچون آنی دائرهٔ منجیهٔ اسلامه ادخال ایتمکه چالیشدی. تاکه کفر اوزرینه اولوب مستوجب عقاب شدید اولمسین. تاکه «لِیَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَیِّنَةٍ وَیَحْیٰی مَنْ حَیَّ عَنْ بَیِّنَةٍ» عدالت الٰهیه‌سنه مظهر اولسون.

وجه سادس — «لَا یَأْتِیكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِیلِهِ» قولی منامه دکل، یقظه‌یه محمولدر. «مرزوق اوله‌جغکز اطعمه‌دن هیچ

برطعام سزه کلمز، الا اوکلمزدن اول نصل طعام کله‌جکنی وآنك لوننی، کمیتنی، وکیفیتنی، یعنی آنی انسان اکل ایلدکده صحتی‌می، خسته‌لکی‌می، نه‌یی؟ مفید اوله‌جغنی سزه خبر ویریرم» دیمکدر.

بونده بروجه دیکر دها واردر.

روایت اولنورکه: مصر حکمداری برکیمسه‌یی اعدام ایتمك ایستدیکی وقت بر زهرلی یمك ترتیب ایدر، او اعدامی مطلوب اولان بدبخته کوندریردی. مغضوباً حبسه القا اولنان ساقی وخبّازك‌ده ذهنلرینی بر اندیشه طرمالار طورردی. بناءً علیه یوسف علیه السلام آنلره دیدی‌که: «مرزوق اوله‌جغکز اطعمه‌دن هیچ برطعام سزه کلمز، الا اوکلمزدن اول آنده زهر وارمی یوقمی؟ بن سزه خبر ویریرم.»

ایشته «لَا یَأْتِیكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِیلِهِ» قول کریمندن مراد بودر.

بونك حاصلی شودرکه: یوسف علیه السلام صحت نبوّت ورسالتنه دلیل اولمق اوزره غیبدن‌ده خبر ویره‌بیله‌جکنی ادعا ایلدی. بو ادعا حضرت عیسی علیه السلامك «وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِی بُیُوتِكُمْ» قول شریفی مجراسنده جاریدر.

ایشته وجوه مذکوره‌دن اوچ اوّلکی وجه، یوسف علیه السلامك علم تعبیرده هرکسه فائق، اوچ صکره‌کی وجه دخی الله طرفندن مبعوث برپیغمبر صادق اولدیغنی بیان ایچوندر.

س — ادّعای نبوّت، تقدّم ایتمامش اولدیغی حالده آیت جلیله‌نك ادّعای معجزه‌یه حملی نصل صحیح اوله‌بیلیر؟

ج — یوسف علیه‌السّلامك آندن اوّل ادّعای نبوّت بیوردقلری هر نه قدر صراحةً مذکور دکلسه‌ده بویله بردعوی سبق ایتدیکی سیاق حالدن آکلاشیلیر. «ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي» و «وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي» جملهٔ جلیله‌لرنده دعوای مبحوث عنهانك مسبوقیّتنه دلالت ایدر شیلر واردر.

—

«قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا»

بروجه مشروح بو آیت جلیله‌یه ایکی درلو معنی ویریلیر.

١ — یوسف علیه‌السلام دیدی‌که: مرزوق اوله‌جغکز اطعمه‌دن هیچ بر طعام سزه کلمز، الّا اوکلمزدن اوّل رؤیانك تأویلنی سزه خبر ویررم.

٢ — مرزوق اوله‌جغکز اطعمه‌دن هیچ بر طعام سزه کلمز، الّا اوکلمزدن اوّل آنك ماهیّت وکیفیّتنی وسائر احوالنی سزه خبر ویریرم.

ابوالسّعود افندی مرحوم دیرکه: بو آیت جلیله‌ده‌کی استثناء، اعمّ احوالدن مفرّغدر. «لایأتیکما طعامٌ فی حالٍ من الاحوال الّا حال ما نبّأتکما به بأن بیّنتُ لکما ماهیّتَهُ وکیفیّتَهُ وسائرَ احواله» دیمکدر.

ایکنجی تفسیره کوره (تأویل) ایله مراد، معنای مجازیدرکه، قاضی

بیضاوی علیه الرّحمه آکا سالف‌الترجمه «سزه کله‌جك طعامك ورودندن اوّل، ماهیّت وکیفیّتنی بیان ایدرم» قولیله اشارت ایلدی.

برمعتاد سزه کتیره‌جکلری طعام، هانکی جنسدندر؟ لحم وشحم جنسندنمیدر؟ بشقه‌میدر؟ لوّنی نه‌در؟ نه قدردر؟ نصلدر؟ طاتلیمی آجیمی؟ کلمزدن اوّل بورالرینی بیان ایده‌جکم.

یاخود، سزه کتیره‌جکلری طعامده سمّ وارمی یوقمی؟ طعامك ورودندن مقدم خبر ویره‌جکم دیمکدر.

شو تفسیردن مستبان اولدیغنه کوره بوراده‌کی (تأویل) لفظی مجازی اولان کشف وبیان ماهیّت معناسنه‌در.

چونکه کوله‌لر، کندیلرینه نصل طعام کتیرلمکده اولدیغنی اجمالاً بیلیرلردی. لکن آنك ماهیّت وکیفیّتنی بیلمزلردی. بناءً علیه کندیلرنجه معلوم اولمیان ماهیّت وکیفیّت طعامی، یوسف علیه السّلام آنلره بیان، آنلرجه مبهم اولانی تفسیر وعیان ایلدی. بوکشف وبیانی‌ده کوله‌لرك «نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ» قوللرینه اویغون دوشسون دیه مشاکله طریقیله (تأویل) تسمیه بیووردی.

قاضی بیضاوی «فَاِنَّهُ یشبه تفسیر المشکل» دیمشدر. یعنی بوراده (تأویل) لفظنك ذکری، قرآن وحدیثك مشکلنی تفسیر بابنده مستعمل اولان تأویله بکزر.

یوسف علیه السّلام، او ایکی زندان ارقداشنك رؤیالرینی تعبیر بیورمزدن اوّل، کندیلرینی توحید باری‌یه دعوتله اسعاد، طریق قویمه ارشاد ایتمك ایستدی. نصلکه، سائر انبیاء علیهم السّلامك‌ده،

منازل انبیایه نازل اولان علماء کرامك‌ده، هدایت وارشادده مسلکلری بودر .

بناءً علیه — غیبدن اخبار کبی — برمعجزه‌یی تعبیر رؤیایه تقدیم ایلدی‌که، کرك دعوت واقعه‌سنده، کرك ایده‌جکی تعبیرده صادق القول اولدیغنه دائر کندیلرینه اوکجه اطمئنان بخش اوله‌جق بردلیل کوسترمش اولسون .

ذٰلکما مما علّمنی ربّی

ذلکما، تأویل سالف الذّکره اشارتدرکه غیبی بیلمکدن عبارتدر.

غیبی بیلیشم، ربّم تعالی وتقدس حضرتلرینك بکا الهامیله، وحیله‌در . سحر وکهانت قبیلندن دکلدر دیمك اولوب بوبابده خاطره کلن اوهامی بوسوزله ازاله ایلدی .

مثنوی

این طبیبان بدن دانشورند
بر سقام تو زتو واقفترند

تاز قاروره همی بینند حال
که نداری تو ازان رو اعتلال

هم زنبض وهم زرنك وهم زدم
بو برند ازتو بهر کونه سقم

پس طبیبان آلهی درجهان
چون ندانند ازتو بی کفت دهان

هم زنبضت هم زچشمت هم زرنك
صد سقم بینند درتو بی درنك

این طبیبان نو آموزند خود
که بدین آیاتشان حاجت بود

کاملان از دور نامت بشنوند
تابقعر باد وبودت در روند

بلکه پیش اززادن تو سالها
دیده باشندت ترا با حالها

—

« اِنّى تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لاٰيُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كٰافِرُونَ »

جملهٔ جمیله‌سیله،

« وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبٰائى اِبْراهيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ »

جملهٔ جلیله‌سی، یا یوسف علیه‌السّلامه وحی والهام ایله تعلیم خدا علّتنی بیان ایچون مَسُوق‌در یاخود مستأنفدر .

یعنی جملهٔ اولی، دعوتی تمهید ایچون، جملهٔ ثانیه، کندیسنك بیت نبوّتدن[١] برخاندان عالی منقبتدن اولدیغنی اظهار ایچوندر . تاکه

[١] بوراده (بیت) تعبیری «مقر نبوت» ایچون مستعاردر .

رؤیالرینك تعبیرینی ذات مقدسلرندن رجا ایدن او ایکی کوله، کلام شریفی استماعه رغبت، کندیسنه ابراز وثوق واعتماد ایله احراز دستمایهٔ سعادت ایده‌لر.

تنبیه

إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ

جملهٔ جلیله‌سی وحی والهام ایله تعلیم خدا علّتنی بیان ایچون مسوقدر. یاخود مستأنفدر دینلمش. لکن مذکور علّتك (آحاد مؤمنین) ده تحققی، ومعلول اولان وحی والهام ایله تعلیم خدانك مذکور آحاددن تحققی جهتیله (ترك) مستقل، علّت اولمیوب آنجق فضل الٰهی ایله برابر علّت مستقلّه اولدیغنه، برده مذکور، جملهٔ جمیله‌نك کلام مستأنف اولمسی جهتنی (بیضاوی) هرنه قدر تأخیر ایتمش ایسه‌ده تکلّفدن استغناسی جهتیله ترجیحکردهٔ ارباب تحقیق بولندیغنه تنبیه اولنور.

شوراسی ده بالخاصه اخطار اولنورکه، جملهٔ جمیلهٔ (اِتّباع) ك، جملهٔ جلیلهٔ (ترك) دن تأخیر بیورلمسی (تخلیه) نك، (تحلیه) اوزرینه تقدیمی قضیه‌سنه مبنی‌در.

آتیده تفصیل اولنه‌جغی وجه ایله مصریلر هم وحدانیت خدایی، هم عقبایی انکار ایدرلردی. ایشته بو ایکی آیت کریمه‌ده محکی اولدیغی اوزره یوسف علیه السلام آنلرك بو دین باطللرینه عدم تعرّضله آباء

کرامنك طریقت ناجیه‌لرینه سلوك ایتدیکنی واو سببله بویله برشرف عال العاله اختصاص ایله ممتاز وبختیار اولدیغنی بیان بیورمشلردر.

بوسببله‌درکه، مجرّد حال وشانی بیلنسون‌ده کندیسندن اقتباس انوار فیض ورشاد ایدلسون دیه زاویه‌گزین عزلت وخمول، فضائلی مجهول اولان ذات ایچون «وصف نفس» تجویز اولنمشدر.

یوسف علیه السّلامك شرف نسب عالیسنی زندان آرقداشلرینه بیان ایله ایمان واسلامنی اظهار بیورمسی، شویله برمقصد مقدسه مبنی اولوب (فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ) قول کریمیله نهی بیوریلان تزکیهٔ مذمومه قبیلندن دکلدر.

زیرا کرك حضرت ابراهیم، کرك اسحق ویعقوب علیهم السّلامك فضل وشرفلری مشهور جهان ایدی. ایمدی کندیسی‌ده اوپیغمبران ذی شانك ولد مکرّمی اولدیغی میدانه چیقنجه، اهل مصرك جناب رسالت مأبلرینه نظر تعظیم واجلال ایله باقلری، امر ونهینه دها زیاده عرض مطاوعت وانقیاد ایتملری طبیعی اولمغله بونکتهٔ پرفائده‌یه مبنی کرچکدن شایان افتخار اولان شرف نسب عالیسنی تعریف وبیان بیوردی.

—

یوسف علیه السّلام، (إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ) بیورمسیله ذهنلره برتوهّم عارض اولورسه‌که، عجبا

کندی‌ده اوملت متروکه‌یه منتمی می ایدی ؟ ایشته اوتوهمك دفعنده ایکی وجه ایله ادارهٔ کلام اولنور :

اوّلا — (ترك) برشیئه عدم تعرّضدن عبارتدر. اوشیئك ایچنده بولنلمش اولمسی شرط دکلدر.

ثانیا — یوسف علیه السّلام، مصریّونك زعم فاسدلرنجه آنلرك کوله‌سی صاییلیردی. آنکچون جائزکه، مصریّوندن خوف واحترازی سببیله شو رؤیا مسئله‌سنه کلنجه‌یه قدر توحید باری اعتقادینی اظهار ایتمیوب کیزلردی. وقتاکه، اوکوله‌لرله زندانده انس والفت پیدا ایدوب کندیلرنده استعداد قبول کوردی؛ اظهار توحید وایمان ایله ادّعای نبوّت بیوردی. کندیلرینه اطمئنان بخش اولمق ایچون، غیبدن خبر ویرمك کبی، برمعجزه‌ده کوستردی. ایشته بحسب الظّاهر بوترك، اللّهه ویوم آخرته ایمان ایتمین کفرهٔ مصری ترك دیمکدر.

—

نظم جلیل سالف الذّکرده یالکز (وَبِالآخِرَةِ کافرونَ) دینلمکله‌ده ادای مقصود، ممکن ایکن (هُمْ) ضمیرینك تکریریله برابر (کافرون) کلمه‌سی اوزرینه تقدیمی، مجرّد کفرك مصرتونه اختصاصنی بیان وبونلرك اللّهه ایناندمقلری کبی آخرتده‌ده ایمان ایتمدکلرینی تأکید ایچوندر.

[«تخصیص» تقدیمدن «تأکید» تکریردن منفهم اولور.]

برده جائزکه، کفرهٔ مصرك (معاد) ی انکارلری (مبدأ) ی

انکارلرندن اشد ایدی. اوجهتله (معاد) ی انکارده‌کی مبالغه‌لرندن ناشی (هُمْ) ضمیری آنی توکید ایچون تکرار بیورلدی.

—

مصرلیلرك کنعانلیلردن فرقلری بوایدی. کنعانلیلر، وحدت خدایه، عقبایه ایناننیرلردی. مصرلیلر ایسه الله تعالایه‌ده عقبایه‌ده ایناتمیوب بتلره طاپارلردی.

ذیل

وَهُمْ بِالآخِرَةِ هُمْ کافِرُونَ

آیت کریمه‌سنك تحقیقنده بروجه بالا، (شیخ زاده) دن نقلاً، ضمیرلرك تکریرندن و (کافرون) اوزرینه تقدیمندن اختصاص وتأکید معنالرینك مستفاد اولدیغی کوسترلمشدر. بیضاوینك ظاهر کلامنه باقیلیرسه (بِالآخِرَةِ) لفظ شریفنك تقدیمی دخی فواصله رعایت ایچوندر. یوقسه اختصاص ایچون دکلدر. اولمادیغی‌ده عدم استقامت معنی ایله مستدل بولنمشدر. شویله‌که :

(بالاخرة) نك تقدیمی، اختصاص ایچون اولورسه، مصرتونك کفرلری همان آخرته مخصوص اولور. حال بوکه اویله دکلدر. مکرکه «آخرتی انکار ایدن عذاب آخرتدن قورتماز وقورتمیان نظر صحیح ایله نظر ایتمیوب «مُؤْمَنٌ بِه» اولان اموره ایمان واعتقاد ایتمز. بوجهتله آخرتی انکار، جمیع معتقدات دینیه‌نك انکارینه منشأ

وبادیدر» دیه تصحیح معنی ایدیله. بوایسه ضرورتسز ارتکاب اولنمیان برتکلّفدر.

امام فخر رازی بیوررلرکه: «انّی ترکتُ مِلَّةَ قوم لایؤمنون باللهِ» قول کریمی علم مبدأه، (وَهُمْ بالآخِرَةِ هُمْ کافِرُونَ) نظم جلیلیده علم معاده اشارتدر.

هرکیم قرآن مجیده متأمّلانه عطف نظر دقّت، کیفیّت دعوت انبیایه احالهٔ فکر وروّیت ایلرسه، آکلارکه ارسال رُسُلدن، انزال کُتُبدن مقصود اصلی — خلقه توحید باری‌نی، (مبدأ) ی، (معاد) ی — اقرار ایتدیرمکدن عبارتدر. اوته‌سی عبثدر.

ما کانَ لَنا

قاضی بیضاوی، بونی «بز معشر انبیا ایچون» قولیله تفسیر ایلدی. حال بوکه انبیادن اولمایانلر ایچون دخی اثبات شرکه جواز یوقدر. ایمدی مفسّر مشارالیهك نفی صحّت شرکی انبیاء علیهم السّلامه تخصیص بیورمسی، مجرّد آنلردن اشراکك انتفای جوازی بالطریق الاولی ثابت اولدیغیچوندر.

آتیده بیان اولنه‌جغی وجه ایله «امام فخر رازی» بونی وجه آخرله توجیه بیورمشدر.

اَنْ نُشْرِكَ بِاللهِ مِنْ شَیْءٍ

بو «اَیِّ شیءٍ کانَ» تقدیرنده اولوب ملکدن، اِنسدن، جِندن بریسنی الله تعالی وتقدّس حضرتلرینه شریك اثبات ایتمه‌نك بز معشر

انبیاء ایچون وقوعی دکل، جوازی بیله متصوّر دکلدر. نرده قالدی‌که، برصنم منحوتی الوهیّتده، استحقاق عبادتده آکا تشریك ایده‌لم دیمکدر.

بوصورتده (شی) لفظنده درکار اولان شمول افاده جهتیله نظم جلیلدن مراد، «ماکان لَنا اَنْ نُشْرِكَ باللهِ شیئاً غَیْرَهُ» دیمك اولور. (شی) نه مصدر معناسی‌ده ویریله‌رك «شیئاً من الاِشْراك» سیاقنده تفسیر اولنه‌بیلیر[١].

ذٰلِكَ

بونك مشارالیهی (نفی صحّت شرك) دن مأخود اولان توحیددر. ایشته بوتوحید باری، معتدٌّبه اوله دیه،

مِنْ فَضْلِ اللهِ عَلَیْنا وعلی النّاسِ

بز معشر انبیایه وحی ایله سائر ناسه‌ده کندیلرینی ارشاد وتوحید اوزرینه تثبیت ایچون بزم بعثتمزله، یعنی کرك رُسُل، کرك مرسل الیهم حقنده جناب پروردکارك محض فضل وکرمندندر.

ولٰكِنَّ اَكْثَرَ النّاسِ لایَشْكُرُونَ

لکن مبعوث الیهم اولان ناسك چوغی، بوفضل خدایه شکر ایتمزلر. الوهیّتده، استحقاق عبودیّتده جناب پروردکاره شریك اثبات ایدرلر. متنبه اولمازلر. توحید باریدن اِعراض ایدرلر دیمکدر.

شویله‌ده تفسیر اولنه‌بیلیر:

کائناتك هر ذرّه‌سی، یاراداناك وارلغنه برلکنه برر دلیل ناطقدر.

---

[١] تفسیر اوله کوره (شیئا) مفعول به، تفسیر ثانی‌یه کوره مفعول مطلقدر.

بودلائل اعجاز نمایه عطف نظرله وحدانیّت سبحانیّه‌سنی، فردانیّت صمدانیّه‌سنی استدلال ایچون صانع تعالی وتقدّس حضرتلری هرکسه عقل، فکر ویرمش. لکن اکثر ناس، هوالرینه اتباع ایله بونلره باقوب استدلال ایتمزلر. ظلمت کفر ایچنده قالوب کونش کبی تنویر ساز عیون ناظرین ومعتبرین اولان — انفسی و آفاقی — بونجه آیات توحیده نظر، مدار استدلال اولمق اوزره نائل اولدقلری نعمت عقله شکر ایلمزلر[١].

فخر رازی

س — هرپیغمبرك کندینه مخصوص برشریعتی اولور. مادام‌که یوسف علیه‌السّلام دخی برپیغمبر ایدی؛ نیچون «اِنّی اتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبائی» بیورمشدر؟

ج — جائزکه مرادی تغیّردن مصون اولان توحید باری اوله. بوده محتملدرکه کندیسی من عند الله رسول اولمغله برابر جدّ امجدی حضرت ابراهیم علیه السّلامك شریعت مطهّره‌سنه تابع ایدی.

س — نیچون «ماکان لنا اَنْ نُشْرِك باللّهِ من شیء» دیوب صحت شرکی یالکز معشر انبیادن نفی ایلدی؟ کافهٔ مکلّفینك حالی بویله دکلمیدر؟ هانکی مکلّف وارکه آنك ایچون خدای واحده اثبات شریك جائز اولسون؟

[١] بوتفسیره کوره بطریق الکنایه ترك شکر ایله آیات آفاقیه وانفسیه‌یه ترك نظر مراد اولنمشدر.

ج — یوسف علیه السّلامك «ماکان لنا» قولیله مراد، شرکك یالکز معشر ابنیایه حرمتی بیان دکلدر. بلکه مراد، ذات واجب الاحترامی‌ده، آباء کرامی‌ده جناب حق اَوساخ کفردن تطهیر بیورمش اولدیغنی بیاندر. «ماکانَ لِلّهِ اَنْ یَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ» قول کریمی بونك نظیریدر.

س — «من شیء» قولنده‌کی فائده نه‌در؟

ج — شرکك انواعی چوقدر. بُتْلره، آتشه، ییلدزلره طاپانلر وار. ایمدی «ماکان لنا اَنْ نُشْرِكَ باللّهِ من شیء» قولی ذکر اولنان طوائف وفِرَقِ مشرکینك کافّه‌سنی رد ایله حق، دینه ارشاددر. اودین حق دخی اللّهدن بشقه موجد، اللّهدن بشقه خالق، اللّهدن بشقه رازق اولمادیغنی اعتقاد ایتمکدر.

ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَیْنا وَعَلَی النّاسِ

بونده برمسئلهٔ مهمّه واردر. شویله‌که: یوسف علیه السّلام (ماکان لنا اَنْ نُشْرِكَ باللّهِ من شیء) دیدکدن صکره (ذٰلك من فضلِ اللّهِ علینا وعلی النّاسِ) بیوردی.

(ذلك) کلمه‌سی ذکری تقدّم ایدن عدم اِشْرا که اشارتدر. ایشته بودلالت ایدرکه، عدم اِشْراك، حصول ایمان ایکیسی‌ده مخلوق جناب یزدان ومحض لطف واحساندر. عبدك کندی مخلوقی دکلدر.

صکره یوسف علیه السّلام شوراسنی‌ده بیان بیوردی‌که چرك شرکدن دامن چین خلاص اولوب ایمانه کلمك کرك کندی حقنده،

كرك سائر ناس حقنده محض فضل واحسان خدا اولمقده يكساندر .

عقبنده‌ده «لكن اكثر ناس شكر ايتمزلر» ديدى‌كه اكثر ناس، نعمت كرانقدر ايمان اوزرينه الله تعالى وتقدّس حضرتلرينه لازمهٔ شكرگذارى‌يى ايفا ايتمزلر ديمكدر .

ايشته شو آيت جليله، عدم اشراك ايله حصول ايمان، محض فضل يزدان ومخلوق جناب منّان اولديغنه ادلّ دليل اولوب نظم اللاّليدن شو:

خدادر خالقى ايمان وكفرك
خدادر موجدى كفران وشكرك

بيتنده بيان اولنديغى وجه ايله بوبابده اعتقادى واجب اولان بودر .

معتزله بونك خلافنه ذاهب اولوب آنلر زعملرنجه ايمان وكفرى مخلوق عباد اولان افعالدن عد ايدرلر .

محكيدركه :

اهل سنتدن بريسى رؤساى معتزله‌دن (بشر بن معتمر) ك نزدينه واروب آكا: «نائل اولديغك نعمت ايماندن دولايى جناب حقه شكر ايدرميسين ايتمزميسين؟ ايتم ديرسه‌ك، اجماع امّته مخالفت ايتمش اولورسين . ايدرم ديرسه‌ك، اعتقادكزجه فعل خدا ومخلوق جناب ذو الكبريا اولميان شيدن دولايى آكا نصل شكر ايدرسين» دينجه (بشر) جناب حق بزه قدرت، عقل، آلت، اعطا واحسان بيورمش اولمسيله بوندن دولايى آكا عرض تشكره بورجلويز. فامّا كندى فعلى اولميان ايمان ايچون آكا شكر ايتمه‌مز باطلدر جوابنى ويردى .

اوصره‌ده ينه مشاهير علماء معتزله‌دن (ثمامة بن الاشرس) (بشر بن معتمر) ك امدادينه يتشوب «نائل اولديغمز نعمت ايماندن دولايى بز اللهه شكر ايتميز . بالعكس الله تعالى بزه شكر ايدر . نصل‌كه ذات مقدّسى قرآن حكيمده «فَاُولٰئِكَ كانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُوراً» بيورمشدر» ديدى .

(بشر بن معتمر) (ثمامه) نك بوافاده‌سندن ممنون اولوب «لمّا صعب الكلام سهل» ديدى .

حال بوكه عند التّدقيق مستبان اوله‌جغى اوزره (ثمامه) نك الزام ايتديكى معنانك بطلانى، بعون الله تعالى تفسيرى صددنده اولديغمز آيت جليله‌نك نصيله بديهى الثّبوتدر .

ايضاح — جناب حق، عدم اشراك كندى محض فضل وكرمى اولديغنى بيان بيوردقدن صكره «اكثر ناس شو نعمته شكر ايتمزلر» ديوب بوبابده‌كى كفران ناسى، ذم وتقبيح يولنده درميان ايلدى . ايشته بودلالت ايدركه نعمت عظيم القدر ايماندن دولايى جناب آفرينندهٔ كفر وايمان، يزدان عميم الاحسانه شكر فراوان ايتمك هرمؤمن پاك وجدانه متحتم ذمت عبوديتدر .

محرّر عاجز ديركه: «يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَىَّ اِسْلَامَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ» آيت جليله‌سى بوكا دها واضح برصورتده دلالت ايدر .

§

قوله تعالى

«يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ. مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ، أَمَرَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.»

§

خلاصهٔ مآلی — ای بنم زندان آرقداشلرم! آیا کیمسه‌یه منفعت بخش اوله‌مامقده، ربوبیته عدم لیاقتده جمله‌سی یکسان اولان متعدد آله‌می خیرلیدر؟ یوقسه غیریسی کندیسنه معادل ومقاوم اولمیان، الوهیتله متفرد، وحدتیله کثرته غالب اولان خدای واحدمی؟

سز ذات وصفاتنده یکتا اولان اوخدای واحددن بشقه هیچ بر شیئه پرستش ایتمزسکز، مکر سز وباباکز تسمیه ایتدیککز برطاقم اسملره‌که آنلرك نفس الامرده مطابقلری یوقدر.

[زیرا سز الوهیته استحقاقلرینه نه عقلك، نه نقلك دلالت ایتمدیکی برطاقم شیلره (آله) نامنی ویرمشسکز. دیمك‌که سزك عبادتکز اسماء مجرده‌دن بشقه برشیئه دکلدر.]

الله تعالی او اسملرك معنای الوهیتده مسمالرینك تحققنه — تعبیر

دیکرله — مستتبع عبادت اولان او تسمیه‌نك صحتنه دلالت ایدر هیچ بر حجت وبرهان انزال ایتمامشدر.

عبادت، شاننده حکم وقضا، عبادتك بالذات مستحق اولان مولای ذو الکبریایه مخصوصدر. انبیاسنك لسانیله فرمان بیورمش‌که، «بشقه هیچ برشیئه عبادت ایتمیکز، آنجق کندیسنه عبادت ایدیکز»

ایشته براهین عقلیه ونقلیه ایله مؤید اولان ثابت، طوغری، حق، دین بودر. لکن اکثر ناس بونی بیلمزلر، طوغری‌یی اکریدن سچمزلرده یاکیلیرلر.

§

تفسیر وایضاح — معلومدرکه «یا صاحبی السجن» قول کریمنه «ای زندان صاحبلری!» دیه معنی ویرمکه مقام، مساعد دکلدر. زیرا صاحب زندان، یا مالکدر یا سجان. بناءً علیه بوندن مستفاد اولان صحبته یا (سکنی) معناسی ویریله‌رك «ای زندان، ساکنلری!» دیه تفسیر اولنور.

[چونکه جنت وجهنمه ملازمتلری جهتیله اهل جنته، اهل ناره «اصحاب الجنه، اصحاب النار» دینلدیکی کبی، سجنه ملازمتلری حسبیله محبوسین دخی «اصحاب السجن» نامنی آله‌بیلیرلر.]

یاخود «یا صاحبیّ فیه» سیاقنده تفسیر اولنور.

[یاسارق اللیلة اهل الدار» قولنده واقع اولدیغی کبی[١] چونکه

---

[١] ظرفه اضافت قبیلندندر. یعنی ظرفی مفعول به قیلمشدر.

ليله، مسروقه دكلدر. مسروق فيهادر. كذلك سجن دخی مصحوب دكل مصحوب فيه‌در. «شارب الليل والنهار» تعبيری‌ده بوقبيلدندر.

يوسف عليه‌السّلام، آنلره بويله «ای زندان آرقداشلرم!» ديه ندا ايتمسنك وجهنی بيانده ابوالسعود افندی: «ناداهما بعنوان الصّحبة فی مدار الاسجان ودارالاحزان الّتی تصفو فيها المودّةُ وتخلص النّصيحةُ لِيُقْبِلاَ عليه ويَقْبَلاَ مقالَتَهُ» ديمشدر.

الحاصل: يوسف عليه‌السّلام، كرك كندی، كرك آباء كرامی متديّن اولدقلری دين قويمی‌كه توحيد باريدن عبارت ايدی؛ آنلره بالبيان شايان التزام، دين مبين بودين اولديغنی، تفهيم بيوردقدن صكره منسوب اولدقلری قومك‌كه اهل مصر اوله‌جقدر، طوتمش اولدقلری بت پرستلك يولنك برطوغری يول اولماديغنه، بت پرستلكك برباطل اعتقاد اولديغنه حسن استدلالده تلطف ايده‌رك اتّساعاً ذات شريفنه اضافتله «ای زندان آرقداشلرم!» ديه ندا، آنلری مودّتی مقتضی اولان صحبت ضروريه ايله وصف ايدوب قدرلرينی اِعلا بيوردی.

شهاب: ماصحبة الغار يا خليلی!

كصحبة السّجن والسفينه

بيتنده بيان ايتديكی كبی كرچه، يارغار حضرت پيغمبر، جناب صدّيق اكبرك صحبت موجب المفخرتی، زندان آرقداشلغنه مقيس اوله‌مازسه‌ده زندانده وقوع بولان شومرافقت قليله بيله، اوايكی بختيار كوله ايچون يوسف عليه‌السّلامه مضاف اولمق شرفنی احرازه وسيله اولدی.

ايمدی شومرافقت قليله، شرف صحبتی احرازه كفايت ايدنجه يااللّهی بيلن، اللّهی سون، طول عمری اللّهك محبّتيله كچن مرد خردمندك «مؤمن، عارف، محب» نامنی آله‌جغی اولويّتده قالمازمی؟

ايشته يوسف عليه‌السّلام او زندان آرقداشلرينه اظهار حقه مدار اتمّ اوله‌جق برمثل، ضربيله ديدی‌كه:

ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ

آيا كيمسه‌يه نفعی اوله‌مامقده، ربوبيّته عدم لياقتده جمله‌سی يكسان اولان سيم وزردن، حجر وشجردن مصنوع، متعدّد آله‌می خيرليدر؟

اَمِ اللّٰهُ الْواحِدُ الْقَهّارُ

يوقسه غيريسی كنديسنه معادل ومقاوم اولميان، الوهيّتله متفرّد، وحدتيله كثرته غالب اولان خدای واحدمی؟

قاضی بيضاوی، جملهٔ اولايی «شتّی متعدّدةٌ متساويةُ الاَقدامِ» عباره‌سيله تفسير بيوروب تفرّقی، تعدّد معناسنه حمل ايتمشدر.

ابوالسّعود افندی مرحوم دخی نظم جليلده‌كی (متفرّقون) لفظ شريفنی «لاارتباط بينهم ولا اتفاق الخ» تفسير بيوروب تفرّقه عدم ارتباط، عدم اتفاق معناسی ويرمشدر.

—

يوسف عليه‌السّلام، آيت سابقه‌ده ادّعای نبوّت بيورمش ايدی. اثبات نبوّت ايسه الٓهيّاتی اثباته متوقّف بولنمش اولمغله بو آيت جليله‌ده‌ده برطرفدن الٓهيّاتی، ديكر طرفدن بت پرستلكك فسادينی تقريره شروع

بیوروب ترجمهٔ مآلی بالاده بیـان اولندیغی وجه ایله «آیا . . . متعدّد آلهه‌می خیرلیدر؟ یوقسه . . . خدای واحدمی؟» دیدی.

بو استفهام، انکاریدر.

آله عالمك تعدّدینی انکار ایدییور. زیرا آلهه‌نك تعدّدی، نظام عالمك اختلالنی مستلزمدر. مادامکه حیرتفزای عقول اولان نظام کائنات، اختلالدن مصوندر. وحدت خالقده اشتباه قالماز. چونکه کثرت آلهه فساد وخللی موجب، وحدت خدا حسن ترتیب وانتظامی مقتضیدر. انتظامك ایسه فساد واختلالدن خیرلو اولدیغنده شبهه یوقدر. ایشته تبین ایتدی‌که، جهانك حسن ترتیب وانتظامنی مقتضی اولان وحدت خیرلیدر. زیرا فساد کائناتی موجب اولان کثرتده خیر، متصوّر دکلدر.

اَمِ اللّٰهُ

لفظهٔ جلاله، جزئیٔ حقیقینك عَلَمیدر. بو لفظهٔ جلیله‌یی تعقیب ایدن:

اَلْواحِدُ

آنك صفتیدر. الوهیتده متفرّد ومتوحّد اولان ذات پاك خدا دیمکدر. مراد، صفت الوهیتده وحدت خدایی اثباتدر.

اَلْقَهّارُ

وحدتیله کثرته غالب اولان اول ذات مقدّس‌که، غیریسی کندیسنه معادل ومقاوم اوله‌ماز دیمکدر.

یوسف علیه السّلام تعدّد آلهه فسادینه تنبیه بیوردقدن صکره،

اوزندان آرقداشلرینك واهل مصرك معبود اتّخاذ ایتدکلری آلهه‌نك درجهٔ اعتباردن بالکلیّه ساقط اولدیغنی‌ده بیان ایله دیدی‌که:

مَاتَعْبُدُونَ

کرك سز، کرك سزك دینکزده اولان سائر کیمسه‌لر اوخدای واحددن بشقه هیچ برشیئه پرستش ایتمزسکز.

اِلَّا اَسْمَاءً

مکر خارجده، یعنی نفس الامرده مطابقلری اولمیان برطاقم اسملرکه،

سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ

او اسملری سز وباباکز — محض جهل وضلالکز سببیله — تسمیه ایدی ویرمشسکز.

مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ

الله تبارك وتعالی حضرتلری بو اسملرك معنای الوهیتده مسمّالرینك تحققنه — وتفسیر ابوالسعوده کوره — مستتبع عبادت اولان او تسمیه‌نك صحتنه دلالت ایدر هیچ برحجّت وبرهان انزال بیورمامشدر.

اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ

تسمیهٔ مذکوره‌یه متفرّع اولان عبادت شاننده [١] حکم وقضا، جناب خدای ذوالکبریایه مخصوصدر. زیرا واجب الوجود، هرشیئك موجدی، امرینه مالك اولمسی جهتیله عبـادته بالذّات مستحق اولان

[١] بو تقیید، مقام قرینه‌سیله‌در. یوقسه هرشیده (حکم) جناب حاکم مطلقه مخصوصدر.

آنجق اودر. بناءً علیه آندن ماعداسنه عبادت، صحیح وجائز دکلدر. الله تعالی وتقدّس حضرتلری کندیسندن غیری‌یه عبادت ایدلمسنی امر ایتمامش، ماسواسنك معبود، اتّخاذ اولنمسنه اصلا رضا کوسترمامش، بالعکس او خداوند وحید، انبیاسنك لسانیله بزه:

أَمَرَ

فرمان بیورمش‌که:

أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ

بشقه هیچ بر شیئه عبادت ایتمیکز. آنجق کندیسنه عبادت ایدیکز. نصل‌که قضیّهٔ عقل دخی بونی اقتضا ایدر.

دیمك‌که عبدهٔ اصنامك برطاقم بتلره نام خدایی اطلاق ایله آنلره پرستش ایتملری کندی جهللرینك مقتضاسی اولوب بوعبادتك صحّتنی مؤیّد، عقلی ونقلی هیچ بر دلیللری یوقدر.

ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

ایشته براهین عقلیه ونقلیه ایله مؤیّد اولان ثابت، طوغری، حق، دین اودرکه، عبادتی خداوند وحیده تخصیصدن عبارتدر.

وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

لکن اکثر ناس، او براهینی بیله‌مدکلرندن، یاخود اصلا برشی بیلمدکلرندن طوغری، حق دین، بو دین اولدیغنی بیلمزلرده کندی

کندیلرینه تسمیه ایدی ویردکلری برطاقم اسملره پرستش ایدرلر. برهان عقلیدن، سلطان نقلیدن روکردان اولورلر.

مَا تَعْبُدُونَ

مخاطبلر، یالکز ایکی نفر ایکن، (خطاب) جمع، صیغه‌سیله وارد اولدیغندن بوخطاب جمعی تصحیح ایچون قاضی بیضاوی: «بو، هم زندان آرقداشلرینه، هم مصریوندن آنلرك دیننده اولانلره خطابدر» دیدی.

حال بوکه مصریوندن اولسون اولمسون، خطاب بالجمله مشرکینه عام وشاملدر دیه (قنوی) تخصیص مذکوری تعمیم ایتمشدر.

ابو السّعود افندی مرحوم (إِلَّا أَسْمَاءً) لفظ شریفنی تفسیرده «فارغةً لامطابق لها فی الخارج، لانّ مالیس فیه مصداق اطلاق الاسم علیه لاوجودله اصلا فکانت عبادتهم لتلك الاسماء فقط» دیمشدر.

یعنی برطاقم حجر وشجره وسائره‌یه خود بخود (الٓه) نامنی ویردکدن صکره دونوب آنلره عبادت ایتمك، نفس الامرده مطابقلری اولمیان برطاقم اسماء مجرّده‌یه پرستش ایلمکدر. زیرا کندیسنده مصداقی نابود اولان براسم ایله تسمیه اولنان شیئك اصلا وجودی یوق دیمکدر.

قاضی بیضاوی علیه الرّحمه دخی ینه بونظم جلیلی: «ای الاشیاء باعتبار اسامٍ اطلقتم علیها من غیر حجّةٍ علی تحقّق مسمّیاتها فیها فکأنّکم لاتعبدون الّا الاسماء المجرّدة» دیمش، شیخ زاده‌ده بروجه آتی تحریر مراد ایتمشدر:

مفسّرك بوقولى اسماء مجرّده ايله مراد، مجازاً (مسمّيات) اولديغنه اشارتدر. ياخود حذف مضاف اوزرينه «اى الّا ذوات الاسماء» سياقنده تقدير اولنور. زيرا مفسّرك قولنده مذكور اولان (اشيا) لفظنك معناى اصليسى اوزره ابقاسى مسمّياتك نفس الامرده حاصل اولمش اولمسنى استلزام ايلر. بو ايسه «أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ» قولنه مخالف دوشر، زيرا بوقول شريف، او مسمّياتك نفس الامرده عدم وجودينه دلالت ايدر. بوصورتده مفسّر مشار اليهك قولى «اى الاشياء مُلْتَبِسَةً باعتبار أَسَامٍ» يولنده تقدير اولنور.

بوراسى‌ده معلوم اولسون كه، آيت جليله‌ده واقع اولان (سَمَّيْتُمُوهَا) لفظ شريفى (مسمّيات) معناسنه اولان (أَسْمَاء) نك صفتيدر. لفظ مذكور ايكى مفعوله تعديه ايدر. بونلرك ايكنجيسى محذوفدر. «او شيلره (آلهه) نامنى سز ويرمشسكزدر» ديمكدر. (سمّيتموها) يى تعقيب ايدن (انتم) دخى (سمّيتموها) ده متصل اولان ضميرى تأكيددركه آنك اوزرينه عطف ممكن اوله.

تفسير قاضى‌نك خلاصهٔ مآلى شودركه: «معناى الوهيّتده مسمّالرينك تحققنه دلالت ايدر نه عقلى، نه نقلى هيچ برحجّت وبرهان يوق ايكن برطاقم اشيايه اطلاق ايتديككز اسملر اعتباريله پرستش ايدييورسكز. ديمك كه سز كويا اسماء مجرّده‌دن بشقه برشيئه طاپميورسكز.»

زيرا (اله) اسم شريفى عبادته لايق ومستحق اولان ذات اقدسه

موضوعدر. آنلرك (آلهه) تسميه ايتدكلرى شيلرك ايسه عبادته استحقاقلرينه دلالت ايدر بردليل وبرهان يوقدر.

مفسّر مشار اليهك سالف الذكر «من غير حجّة» قولى (ما انزل الله) ده‌كى نفيك قيده‌ده [١] مقيّده‌ده [٢] متوجّه اولديغنه اشارتدر.

مفسّر مشار اليه معناى مرادى ايضاح ايچون ده: «والمعنى انّكم سَمَّيْتُمْ مالم يدلّ على استحقاق الالوهيّة عقلٌ ولا نقلٌ آلهةً، ثمّ اخذتم تعبدونها باعتبار ما تطلقون عليها» ديمشدر.

يعنى سز، الوهيّته استحقاقنه نه عقلك نه نقلك دلالت ايتمديكى برطاقم اشياء متعدّده‌يه (آلهه) نامنى ويرديكز. صكره‌ده طوتوب او شيلره عبادت ايدر اولديكز.

تحقيق

قُنوى، مرحومك بيانته كوره قاضى بيضاوى حضرتلرينك «من غير حجّة تدلّ على تحقّق مسمّياتها» قولى، «او اشيانك نه اشتراكنه دليل و برهان واردر؛ نه‌ده او واديده بارى تعالى وتقدّس حضرتلرى طرفندن انزال حجّة وسلطان بيورلمشدر» مآلنى متضمّن اولمغله، «مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ» آيت كريمه‌سنده‌كى (نَفْى) ك مقيّد اولان (سلطان) ايله قيدى بولنان (انزال) ه متوجّه اولديغنه اشارتدر.

چونكه آيت مذكوره‌نك ظاهرى، «كويا بو مقامده حجّت وار ايمش. لكن جناب بارى انزال بيورمامشدر» كبى بر معنايى ايهام

[١] قيددن مراد انزالدر [٢] مقيددن مراد سلطاندر.

ایلدیکندن نفی مذکور، مقیّد ایله قیدك هرایکیسنك نفینه حمل اولندی. نته‌کیم شاعرك وصف مفازه حقنده انشاد ایلدیکی:

لایُفزِعُ اْلاَرْنَبَ آهوالُها
ولاتری الضّبَ بها یَنْجَحِرْ

بیتده اولدیغی کبی.

معنای بیت: «او مفازه‌ده نه طاوشان واردرکه، مفازه‌نك آهْوال ومخاوفی آنی هراسان ایده. نه ده کَلَرْ دیدکلری حیوان واردرکه او مخاوفدن دولایی دلیکنه کیره.»

شوقدر وارکه، مفسّر مشارالیهك نفی حجّتی ذکر ایله اکتفا ایدوب نفی انزاله تعرّض بیورمامشدر. بونك حاصلی، مآلی اخذ قبیلندندر.

—

بالاده کی ترجمه‌دن معلوم اولدیغی وجه ایله (دین قیّم)ه ثابت، طوغری، حق دین معناسی ویرلمش، قاضی بیضاوی فضله اوله‌رق «وانتم لاتمیّزون المُعْوَجَّ عن‌القویم» یعنی سز ایسه اکری‌یی طوغری‌دن سچه‌مزسکز سوزینی تفسیرنده علاوه بیورمشدر.

شهاب خفاجی دیرکه: بوتفسیر، (قیّم)ك حق وصواب، معناسنی افاده‌ده (مستقیم) لفظی کبی اولدیغنه اشارتدر. «سز ایسه اکری‌یی طوغری‌دن سچمیورسکز» قولی دخی مبتدا ایله خبرك [١] تعریفندن

[١] «ذلك الدین القیم»

مستفاد اولان حصردن مأخوذدر. یعنی طوغری دین، آنجق بودر. سزك دینکز کبی توحیده منافی اولان ادیان سائره دکلدر.

—

ایضاحات مبسوطه‌دن معلوم اولدیغی وجه ایله یوسف علیه السّلام، زندان آرقداشلرینه اوّلا: توحیدك لزومنی، آلهۀ متفرّقه‌دن اعراضك وجوبنی علی طریق الخطابه (خانك فتحیله) بیان، ثانیاً: کندیلرینه آلهه تسمیه ایدوب پرستش ایلدکلری شیلرك الوهیّته عدم استحقاقلرینه اتیان برهان بیورمشدر. چونکه عبادته استحقاق، یا بالذات یا بالغیر اولور. بونك ایسه هرایکی قسمی‌ده آنلرك (آلهه) نامنی ویردکلری شیلردن منتفی‌در.

ثالثاً: حق قویمی، دین مستقیمی برصورتده میدانه قویدی‌که، عقل آندن بشقه‌سنی اقتضا ایتمز. وحی وشرع آندن اوته‌سنه رضا ویرمز.

توضیح — «آلهه‌نك تعدّد وتشعّبی می خیرلی‌در؟ یوقسه وحدتیمی؟» ایشته بو (فتح خا ایله) خطابی یولیدر. برهانی دکلدر. بوامر خَطابی ترهیب، افاده ایدرسه‌ده یقین افاده ایتمز.

«سزك آلهه دیه پرستش ایتدیککز شیلر، برطاقم اسماء مجرّده‌دن عبارتدرکه او اسملری‌ده خودبخود طاقان سزسکز»

ایشته او آلهۀ متعدده‌نك عبادته عدم استحقاقلرینه بونکله استدلال بیورلمش، «عبادت والهیّت» متحدان، یاخود متلازمان اولدیغیچون

مفسّر دخی «چونكه عبادته استحقاق الخ» سوزيله دليل مذكوری تأييد ايلمشدر .

كرك بو [چونكه عبادته استحقاق الخ] سوزيله باشلايان مقدّمهٔ اولی، كرك [بونك ايسه هر ايكی قسمیده الخ] قوللمزدن عبارت اولان مقدّمهٔ ثانيه، مقدّمات يقينيه‌دن اولوب بو ايكی مقدمه‌دن مركب اولان (دليل) برهاندر . لكن بالذات عبادته استحقاق، منتفی اولديغی نظم كريمده مذكور دكلدر . شو قدركه خصم آنی معترفدر . مشركيندن بركيمسه يوقكه، غيراز خدا عبادت ايتدكلری شيئك واجب الوجود اولديغنی ادعا ايتسون . بونده ايسه (بالذات) عبادته استحقاق، منتفيدر . (بالغير) يعنی نص جليلك نفييله عبادته استحقاقك انتفاسی دخی حق سبحانه وتعالی حضرتلری كنديسندن بشقه‌سنك معبود اتخاذی صحيح وجائز اولديغنه هيچ برحجت وبرهان انزال بيورمامش، انبياسنك لسا- نندن بويله برامر آلهيسی ايشيدلمامش اولمسيدر .

—

«عقل، اودين قويمدن بشقه‌سنی اقتضا ايتمز.» زيرا (ابو حيّان)ك ديديكی كبی (قويم) ديه شول ثابت اولان شيئه دينيركه، آنك ثبوتنه براهين، دلالت ايده .

—

«دينِ قيّمْ» بالاده مكرّراً بيان اولنديغی وجه ايله ثابت، طوغری، دين ديمكدركه اعوجاجدن سالم اولان دين اسلامدن كنايه‌در .

جناب حق، قرآن كريمك ديكر برآيت جليله‌سنده «اِنَّ الدّينَ عندَاللهِ الاسلام» بيورمشدركه، بودين، (اصول) اعتباريله واحد (فروع) اعتباريله مختلفدر . استعدادات امم اوزرينه مبنی اولان شرايع حسبيله عارض اولان كثرت وحدتِ دينه مانع دكلدر .

معلومدركه، جميع ماسوی الله، ظلِّ زائلدر . مرد خردمند ايسه ظلّه دكل، خالق الظلّه تابع اولوركه، اوده خدای واحددر . مرد عاقلك مولای متعاله اتباعی‌ده اوامر الهيّه ايله تديّندن عبارتدركه، او اوامر جليله جمله‌سندن بريسی‌ده شِرْك خفيدن، شِرْكِ جليدن بالاجتناب، عبادتی جناب ربّ الاربابه حصر وقصر ايلمكدر .

ايشته انسانی مَلِك علامه ايصال ايله كامياب ايدن اخلاص تام بودر .

—

بركوزل سوز :

ايمانه، محضا ايمان اولديغيچون رغبت ايدلميدركه مفيد اولسون . يوقسه ايمان وطاعته، اميد ثواب، ياخود بيم عقاب ايچون كوستريلن رغبت، ثمره بخش منفعت اوله‌ماز .

—

فقره

عارفات نسادن بريسی، بعض محرمان بزم عرفانندن «سخانه‌در؟»

سؤالنه «بذل مالدر» جوابنی آلمغله «بو، اهل دنیانك، عوام ناسك سخاسیدر. بن سزه سخای خواصی صوریبورم» دیدی.

«سخای خواص، طاعت خداده بذل مجهوددر» دیدیلر.

«بو طاعت سببیله ثواب، امیدنده بولنیورمیسکز؟» سؤالنه ده (اوت!) جوابنی آلمسیله، «جناب حق (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امثالِها) بیورمشدر. دیمك كه، سز بره مقابل اون آلمق ایستیورسکز؛ اویله ایسه بونك سخا نره‌سیدر؟» دیدی.

«یا سزجه سخا نه‌در؟» صوردیلر.

«نه جنّت، نه نار ایچون، نه امید ثواب، نه بیم عقاب ایچون اولمیوب محضا الله ایچون اولان عمل، سخادن معدوددر» جواب صوابنی ویردی.

بو درلو عملك تیسّر حصولی، آنجق تجرید وتفرید طریقیله حقیقت وجوده وصوله متوقّفدر.

ایشته انسان آكاه، بودرلو عمل ایله واصل الی الله اولور.

بو مرتبهٔ عالیه‌یه وصول ایله کامکار اولان بزرکواران امّتك عند الله هر مرادی حاصل اولوب عوالم بأذن الله قبضهٔ تصرفلرنده بولنور. حکم آلهی ایله حاکم، علم آلهی ایله عالم اولورلر. حضرت یوسف علیه السّلام کبی مغیّباتدن خبر ویره‌بیلیرلر.

—

فخر رازی

معلوم اولسون كه، یوسف علیه السّلام، بوندن اوّلکی آیت جلیله‌ده ادّعای نبوّت بیورمشدی. اثبات نبوّت ایسه آلهیاتی اثباته مبنی اولدیغندن بو آیت کریمه‌ده‌ده آلهیّاتی تقریره شروع ایلدی.

خلقك اکثری برآله قادرك وجودینی مقر اولوب فقط بونكله برابر ارواح فلکیه صورتنده بتلر اتخاذ ایله آنلره عبادت ایدرلر، آنلردن منفعت ومضرّت، حصولنی اومارلر. اوجهتله اکثر انبیاء کرامك علیهم السّلام، سعی واجتهادلری خلقی عبادت اَوْثاندن منعه مصروف ایدی. یوسف علیه السّلامك زمان سعادتلرنده‌ده حال، بومنوال اوزره ایدی. ایشته بوسببدن ناشی حضرت مشارالیه دخی بتلره طابمه‌نك فسادینه دلالت ایدن براهینی بوراده بیانه شروع بیوروب دلائل عدیده اتیان ایلدی.

اوّلکیسی — «ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الواحدُ القهارُ» قول کریمیدر.

بو حجّت، وجه آتی اوزره تقریر وایضاح اولنور:

تعدّد آله بوعالمده خلل وفسادی موجب اولدیغنی جناب حق «لَوْكَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ اِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا» قول کریمنده بیان بیورمشدر. دیمك كه کثرت آلهه، فساد وخللی موجب، وحدت آله، نظام عالمك، حسن ترتیبك حصولنی مقتضیدر. بومعنی سائر آیات بیّناتده تقریر وبیان بیورلمش اولدیغندن تفسیری صددنده بولندیغمز بو آیت جلیله‌ده

دخی «أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ» بیورمشدر .
بوندن مراد، استفهام انکاریدر .

ایکنجیسی — بت پرستلرك طاپدقلری اصنام، معمولدرلر. عامل دکلدرلر. مقهوردرلر، قاهر دکلدرلر. زیرا انسان، آنلری قیروب دوکمك ایستسه آكا مقتدر اولەبیلیر. دیمك‌كه بونلر مقهوردرلر. هیچ برتأثیری حائز دکلدرلر. بونلرك یوزندن نه برمنفعت، نه بر مضرّت، حصولی متوقّع ومنتظر دکلدر. آله عالم ایسه فعّالدر، قهّاردر، ایصال خیراته، دفع شرور و آفاته قادردر .

بناءً علیه مراد، «بویله مقهور، ذلیل اولان آلهه‌یی پرستش ایتمك خیرلیدر؟ یوقسه واحد، قهّار اولان اللّٰهه‌می؟» دیمكدر .

ایمدی (أَأَرْبَابٌ) قول کریمی کثرته اشارت اولوب مقابلنده واجب تعالی وتقدّس حضرتلرینك فرد واحد اولدیغی کوسترلدی. (متفرّقون) نظم جلیلی‌ده طاپدقلری اصنامك بیوکلکده، کوچوکلکده، لوْنده، شکلده مختلف اولدقلرینه اشارتدر. اصنامده‌کی بو اختلاف صُور واشکال ایسه مجرّد آنلری اعمال وتنظیم ایدن ناحت وصانعك او یولده اوشکل وصورتده اعمال ایلمش اولمسندن حصوله کلمشدر. ایمدی (متفرّقون) سوزی، اصنامك مقهور، عاجز اولدقلرینه‌ده اشارت اولوب مقابلنده صانع لم یزلك قهّار اولدیغی ارائه بیورلدی .

ایشته شو شرح ایتدیکمز طریق ایله تبیّن ایدرکه بوآیت جلیله دلائلدن بوایکی نوع ظاهری مشتملدر .

اوچنجیسی — اللّٰه تعالی وتقدس حضرتلرینك واحدیّتی، معبودیتنی ایجاب ایدر. زیرا ایکنجیسی اولسه‌یدی، بزی یارادان، بزم رزقمزی ویرن، بزدن شرور و آفاتی دفع ایلین هانکیسی اولدیغنی بیله‌مزدك‌ده بوکامی؟ آکامی کیمه عبادت ایتمه‌مز لازم کله‌جکنده شك واقع اولوردی.

بونده بت پرستلکك فسادینه دلالت ایدر بردقیقه‌یه اشارت واردر. شویله‌که: اصنامك نفعی‌ده، ضرری‌ده اوله‌بیلیرمش دیه‌لم! فقط بونلر بردکل، متعدّددر.

آنکچون عجبا بومی؟ اوبریمی هانکیسی بزه نافع، هانکیسی بزدن دافعدر؟ یوقسه نفع وضرر ایکیسـنك مشارکت ومعاونتیله‌می حاصل اولیور؟ بالطبع بوراسنی جزماً ویقیناً بیـله‌میه‌جکمزدن عبادته مستحق اولان اومی؟ بومی؟ هانکیسی اولدیغنی کسـدیره‌میز. امّا معبود، بر اولدیغی وقت بوشك وتردّده محل قالمیوب عبـادته مستحق اوخدای واحددن بشقه‌سی اولمادیغنه، مخلوقات وکائناتك آندن بشقه معبودی بولنمادیغنه یقین، حاصل اولور.

ایشته بوده تفسیری صددنده اولدیغمز آیت جلیله‌دن مستنبط بر وجه لطیف دیکردر.

دردنجیسی — . . . .

بشنجیسی — قهّارك شرطی اودرکه، ماسواسندن هیچ بریسی کندینی قهر ایده‌میوب بالعکس کندی جمیع ماسواسنك قهّاری اوله. ایشته بوقهّاریت، الٰهك واجب الوجود اولمسنی اقتضا ایدر. چونکه ممکن الوجود اولسه مقهور اولوردی، قاهر اولمازدی.

برده صفت قهّاريت، آله عالمك واحد اولمسنی ايجاب ايدر. چونكه واجب الوجود، واحد اولميوب متعدّد اولسه، آله عالم، جميع ماسواسنك قاهرى اوله‌ماز. آله ايسه واجب الوجود اولمادقچه، قهّار اوله‌ماز. اوده واحد اولور.

ايمدى معبود اوله‌جق ذاتك بو اوصاف عاليه‌يی جامع بولنمسنی لابد اولنجه، ديمك كه؛ (آله) فلكك، كواكبك، نورك، ظلمتك، عقلك، نفسك غيرى اولمق لازم كلير.

يلدزلره طاپانلرك معبودلرى متعدّد، مختلف اولمقله برابر صفت قهاريتله‌ده متّصف دكلدرلر.

طبايع، ارواح، عقول، نفوس دخى كذلك متعدّد و مختلف، صفتِ قهّاريتله‌ده غير متّصفدرلر.

ايشته شو حرف واحد[١] بو توحيد مطلقى اثباته كافيدر.

شو آيت جليله‌دن مستنبط اولان دلائلك مجموعى بونلردر. بونده يالكز ايكى سؤال قالمشدر:

س — بتلر (ارباب) دكل ايكن يوسف عليه‌السّلام، آنلره نيچون بو نامى ويرمشدر.

ج — بت پرستلرك آنلر حقنده اعتقادلرى بويله اولديغيچون. برده كلام، على سبيل الفرض والتقدير ايراد بيورلمشدر. بونك معناسى شو ديمكدركه، «سزك معبود اتخاذ ايتديككز اصنام، اكر

[١] قهار.

(ارباب) ايسه‌لر، آنلرمى خيرليدر؟ يوقسه واحد، قهّار اولان اللّهمى؟»

س — اصنام ايله خداى علّام بيننده تفاضل، جائزمى؟، تاكه «آنلرمى، خيرليدر؟ يوقسه واحد، قهّار اولان اللّهمى؟» دنيله‌بيلسون.

ج — كلام، على سبيل الفرض والتقدير صادر اولمشدر. بونك معناسى شو ديمكدركه: «بالفرض، اصنامدن‌ده (خير) صادر اولورمش ديه‌لم. لكن بونكله برابر عجبا آنلرمى خيرليدر؟ يوقسه واحد، قهّار اولان اللّهمى؟»

مَاتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ اِلَّا اَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَااَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ.»

بو راده برسؤال وارد اولور:

بو آيت جليله‌نك ماقبلنده «ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ» بيورلمش. بو نظم جليل، شو مسمّياتك وجودينه دلالت ايدر. صكره بو آيت جليله‌نك عقبنده «مَاتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ اِلَّا اَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا» بيورلمشكه، بوده مسمّى، غير حاصل اولديغنه دلالت ايلر. بينهماده ايسه تناقض واردر.

جواب — ذات — كه منحوت، ياغير منحوت اولان صنمدر — موجوددر. حاصلدر. فقط (آله) نامنك مسمّاسى حاصل دكلدر.

بومسئله ايكى وجه ايله ايضاح اولنور:

١ — ذوات اصنام، هرنه‌قدر موجود ايسه‌ده بونلر آلهيت، صفتيله

موصوف دکلدر. بویله اولنجه، (آله) نامیله مسمّی اولان شی، حقیقتده موجودده دکلدر. حاصل‌ده دکلدر.

٢ — مرویدرکه: عبدهٔ اَوْثان، مشبّهه‌دندرلر. شویله اعتقاد ایدرلرکه، (آله) نور اعظمدن عبارتدر. مَلَکلرده کوچوك کوچوك نورلردر. ایشته بو اعتقاد باطله بناءً انوار مذکوره‌یی آکدیرمق ایچون آنلرك صورتنده برطاقم بُتلر دوزمشلر. حال بوکه حقیقتده معبودلری او انوار سماویّه ایدی.

ایشته (مشبّهه) طائفه‌سنك قولی‌ده بودر.

چونکه بونلرده عرش اعظم اوزرنده مستقرّ، برجسم کبیر تصوّر ایدوب آکا عبادت ایدرلر. شوجسم متخیّل ایسه البتّه موجود دکلدر. دیمك‌که بونلرده عبدهٔ اصنام کبی اسماء مجرّده‌دن بشقه بر شیئه عبادت ایتمیورلر.

—

معلوم اولسون‌که، بتلره طاپانلردن برطاقمی «بز — عالمی یارادان بونلردر — معناسنه اوله‌رق بوبُتلر عالمك آلهه‌سیدرلر دیمیز، بزم بونلره (آله) نامنی ویرمه‌مز، بونلره عبـادتله عرض تعظیمات ایتمه‌مز، مجرّد الله بزه اویله امر بیورمش دیه اعتقاد ایتدیکمزدندر» دیرلر.

ایشته بویله دین، بویله اعتقاد ایدنلره جناب حق جواب ویروب بیوررلرکه: اصنامه (آلهه) نامی ویرلمسنی الله تعالی امر بیورمدی. مستتبع عبادت اولان شوتسمیه‌نك صحتنه دلالت ایدر برحجّت بربرهان،

بردلیل، برسلطان‌ده انزال بیورمدی. اللّهدن غیری ایسه کیمسـه‌نك حکمی واجب القبول، کیمسـه‌نك امری واجب الالتزام دکلدر. بلکه حکم، امر، تکلیف هپ جناب حقکدر.

بوجوابدن صکره‌ده بشقه شیئه عبادت ایدلمیوب آنجق کندیسنه عبادت ایدلمسنی امر بیوردی.

زیرا عبادت دینیلن شی، تعظیم واجلالك نهایتی‌در. بناءً علیـه عبادت بشقه‌سنه لایق دکلدر. آنجق نهایت انعام کندیسـندن صادر وحاصل اولان ذاته سزادرکه اوده خدای متعال حضرتلریدر. زیرا یاراتمق، دیرلتمك، عقل، رزق، هدایت، هپ آندندر. هپ اول منبع جود واحساندندر. نعم آلهیّه ایسه چوقدر. خلقه واصل اولان احسان بی امتنانك جهتلری‌ده غیر متناهی‌در.

—

حق تعالی حضرتلری بوشیلری بیان بیوردقدن صکره: «وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» بیوردی.

بونك تفسیری شووجه ایله‌درکه: هرکسك ذهننده اویله یرلشمشدرکه هر حادثه‌نك البتّه برسببی واردر. آنکچون خلقك چوغی، حوادث ارضیّه‌یی اتّصالات فلکیّه‌یه، مناسبات کوکبیّه‌یه اسناد ایدرلر. بوسببله درکه، حر وبرد ده، فصول اربعه‌ده، احوال عالمده وقوع بولان تغیّرات، مجرّد احوال شمس منیرك ارباع فلکده تغیّرندن حصوله کلدیکنی کورنجه فصول اربعه‌یی، حرکت شمسه ربط ایتدیلر.

صكره‌ده فصول اربعه‌نك اختلافى حسبيله احوال نباتاتده، احوال حيواناتده اختلاف حاصل اولديغنى كورنجه، نباتاتك تكوّن وحدوثى‌ده، احوال حيواناتك تغيّرينى‌ده فصول اربعه‌نك اختلافنه ربط ايتديلر.

ايشته شو طريق ايله اكثر خلقك اذهاننده بر فكر پيدا اولدى كه، بو عالمده ساحه‌نماى وقوع اولان حوادث كونيه‌نك مدبّرى كونش، آى وسائر يلدزلردر.

ايمدى جناب فيّاض مطلقك فضل وكرميله ادراكك بو درجه‌سندن ترقّى ايدوب‌ده كونش، آى، يلدزلر دخى كرك ذاتلرنده، كرك صفاتلرنده قاهر، قادر، عليم، حكيم بر موجده، بر مبدعه محتاج ومفتقر اولدقلرينى آكلامغه موفق اولان انسانلر ندرت اوزره بولنديغندن بو آيت جليله‌نك خاتمه‌سنده‌ده «ولكنّ اكثر النّاس لا يعلمون» بيورلدى.

§

قوله تعالى

«يَا صَاحِبَيِ ٱلسِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْراً، وَأَمَّا ٱلْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ، قُضِيَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ»

§

خلاصهٔ مآلى — اى بنم زندان ارقداشلرم! ايكيكزدن بريكز — اوّلكى كبى — افنديسنه ساقيلك ايده‌جك، ديكريكز آصيله‌جق،

باشندن قوشلر ييه‌جك، «كرچكدن رؤيا كورمش اوليكز اولميكز» معناسنى صورديغكز رؤيانك حكمى بودركه وقوعه كلسه كركدر.

§

تفسير وايضاح — يوسف عليه السّلام، امر توحيد ونبوّتى تقرير بيوردقدن صكره او ايكى زندان ارقداشنك سالف الذّكر رؤيالرينى تعبيره عودت ايلدى. ساقى‌يه ديدى كه: «نه كوزل رؤيا كورمشسين! كورديكك آصمه مَلِكه، آنك كوزللكى‌ده سنك نزد ملوكانه‌ده حسن حالنه اشارتدر. كورديكك اوچ دال، اوچ كونه اشارتدر. بو اوچ كونك انقضاسنده مَلك سنى زنداندن اخراج ايله اسكى خدمتكده ابقا ايده‌جكدر. اسكيسى كبى آكا ساقى اوله‌جقسين، بلكه‌ده اوّلكيدن زياده اعتبار بوله‌جقسين.»

خبّازه ديدى كه:

«نه كوتو رؤيا كورمشسين! كورديكك اوچ سپد، اوچ كونه اشارتدر. بو اوچ كونك انقضاسنده مَلك سنى زنداندن اخراج ايله صلباً اعدام ايده‌جكدر! بر مدّت دار اغاجنده قالوب باشكدن قوشلر ييه‌جكدر!»

—

دينلدى كه:

يوسف عليه السّلام، تعبيردن فارغ اولنجه ايكيسى بردن رؤيالرينى انكار ايدوب «بز هيچ برشى كورمدك» ديملريله آنلره «قُضِيَ الأَمْرُ

اَلَّذِى فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ» جوابنى ويردى. «برشى كورمش اولیکز، اولمیکز، معناسنى صوردیغکز رؤیانك حكمى بودركه، وقوعه كلسه كركدر» دیمكدر.

ملاحظه — : «باقلسه رؤياسنى انكار ايلين يالكز خبّاز اولمق لازم كلير. چونكه ساقى ايچون رؤياسنى انكاره برسبب يوقدر. مكركه، آنك انكارى، آرقداشنك خاطرينه رعايتدن ناشى اوله.»

قاضى بيضاوينك بيانىنه كوره، جناب حق بونلرك عاقبت حاللرينى يوسف عليه السّلامه وحى ايله بيلديرمش اولمغله اوده بويله جزم وقطع افاده ايدر يولده جواب ويردى. يوقسه جوابنى يالكز علم تعبيره بنا بيورمش اولسه يدى، بويله جزماً «قُضِىَ الأَمْر» بيورمزدى. زيرا علم تعبير، ظن وحسيات اوزرينه مبنى برعلمدر.

مع هذا يوسف عليه السّلام، جوابنى علم تعبيره بنا بيورمش اولمسى ده بعيد دكلدر. «قُضِىَ الأَمْرُ الَّذِى فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ» قوليله، ايتديكى تعبيرك لامحاله واقع اولديغنى اراده بيورمامش، بلكه «اويله رؤيانك حكمى بودر» ديمك ايستهمشدر دنيله بيلير. زيرا قواعد علم تعبير، يالكز ظن وتخمين، افاده ايدر. تعيين ويقين، افاده ايتمز.

مفسّر مشاراليه (قُضِىَ) لفظنه (قُطِعَ) معناسى ويروب «قُطع الامر الّذى تَسْتَفْتِيَانِ فِيهِ وهو مايُؤُولُ اليه امركما» عبارهسيله تفسير ايلدى.

او امر مقطوعدن مراد، مستفتيلرك عاقبت ومآل حاللريدركه، برينك كما فى السّابق مَلِكه ساقى اولهجغندن، اوبرينك صلب اولنوب باشندن قوشلر ييهجكندن عبارتدر. ايشته مراد، بو اولديغيچوندركه، (قُضِىَ

الامر)دهكى (امر) لفظى توحيد ايديلوب تثنيه بيورلمادى. زيرا «يَؤُولُ اليه» امر واحد اولوب متعدّد دكل ايدى.

كرچه آنلرك استفتالرى (امرين)ده واقع اولمش ايديسهده مرادلرى كوردكلرى رؤيالرك عاقبت ومآلنى آكلامقدن عبارت ايدى.

ابو السّعود افندى ايسه «استفتا، حادثهده واقع اولور، حادثهنك حكمنده واقع اولماز. «استفتى الفقيهَ فى الحادثة» دينليركه حادثهنك حكمنى بيان ايتمسنى فقيهدن طلب ايتدى ديمكدر. فقط «استفتاه فى حكمها» دينلمز. افتا دخى بويلهدر. «افتى فلان فى الواقعة الفلانية بكذا» دينليرده «افتى فى حكمها اوجوابها بكذا» دينلمز. «ياايّها الملاء اَفْتُونى فى رؤياى» نظم جليلى بومدعانك برقوّتلى دليليدر. بناءً عليه امر مقطوعدن مراد، كوريلن رؤيالردر. يوقسه برينك نجاتندن ديكرينك هلاكندن عبارت اولان حكملرى دكلدر. نتهكيم قضانك امره اسنادى بونى ايهام ايتديكى كبى» ديمكله (قُنوى) مفسّر مشاراليهك بواعتراضنى بروجه آتى دفع ايدييور.

«رؤيا صاحبلرينك (نبّئنا بتأويله) ديمكدن مرادلرى حكم رؤيايى آكلامق ايدى. بناءً عليه امر مذكور، رؤيالرينك حكمى اولان «مايؤول اليه امرهما» ايله تفسير اولندى.

بونك دليلىده (قُضِىَ الأَمْرُ) قول شريفنك تعبيردن صكره وارد اولمش اولمسيدر.

ينه ابو السّعود افندى مرحوم ديركه:

قُضِىَ الْاَمْرُ الَّذى فيهِ تَسْتَفْتِيَانِ

نظم جليلنده رؤيايه «امر» رؤيانك تأويلنى طلبه «استفتا» تعبير بيورلمسى، رؤيانك امرينى تهويلدن، شاننى تفخيمدن عبارتدر. زيرا استفتا آنجق حكمى مشكل، جوابى مبهم اولان حادثه‌لر حقنده واقع اولور.

—

ساقى وخبّازك كورمش اولدقلرى رؤيا حقنده استفتالرى سبق ايتمش ايكن نظم جليل مذكورده صيغهٔ استقبال ايله «تستفتيان» بيورلمسى دخى يوسف عليه السّلام استفتالرينك جوابنى ويروب ايشنى بيتيرنجه‌يه قدر آنلر او استفتا صددنده بولندقلريچوندر.

—

(قضا) رؤيانك مآلى احوالندن اولديغى حالده (امر)ه اسناد اولنوب «قضى الامر» بيورلمسى او (امر) حقيقتده مآلك عينى اولديغيچوندر. حال بوكه، عالم مثالده‌ده عينيله اوصورتده جلوه‌كر ساحهٔ ظهور اولمشدر.

—

بونلرك ايكيسى‌ده بشقه بشقه برر رؤيا كورمشدى. ايمدى رؤيالر متعدّد ايكن «قضى الامر» قول كريمنده مذكور اولوب رؤيادن كنايه اولان (امر) لفظى نيچون توحيد اولندى ديه بر سؤال وارد اولمغله «آنلر (نبّئنا بتأويله) قوللرنده رؤيالرينى توحيد ايتمش اولملريله جوابده اوسياق اوزره وارد اولمشدر. يوقسه مذكور (امر) لفظنك توحيدى (امر) دن مراد مدار اتهام وسبب حبسلرى اولان مَلِكى

تسميم، قضيّه‌سى دكلدر. چونكه آنلرك استفتالرى سمّ، قضيّه‌سنه دائر اولميوب سمّك مآل وعاقبتنى كوسترن رؤياده واقع اولمشدى» ديه ابو السّعود افندى مرحوم، جواب ويرمش وبونكله جار الله علامه (محمود زمخشرى) نك: (امر) دن مراد، (ما اُتّهما من تسميم الملك) توجيهنه تعريض ايلدكدن صكره، «مآل وعاقبت» تقديريله ده علامهٔ موما اليهك كلامنى اصلاحه اشارت بيورمشدر.

دينلدى كه:

رؤيايى بويله جزم ويقين، افاده ايدر صورتده تعبير ايتمك، آنجق يوسف عليه‌السّلامه مخصوص ايدى. بوكا «وَيُعَلِّمُكَ من تأويل الاحاديث» قول كريمى ده دلالت ايدر. چونكه بو تعليم آلهى، وحى ايله شرف آراى وقوع اولوب وحى ايسه ظن دكل، يقين، افاده ايدر.

بونلر ابتدا رؤيالرينى بيان ايله طالب تعبير اولمشلر ايكن، صكره نيچون وادئ انكاره صاپه‌رق «بز هيچ برشى كورمدك» ديديلر!

بونك سببنده اختلاف اولندى. علماى كرامدن دين واركه: فى‌الحقيقه اويله رؤيا كوردكلرى يوق ايدى. مجرّد يوسف عليه السّلامك علم تعبيره آشنا اولوب اولماديغنى تجربه وامتحان ايچون اصلسز اويله برر رؤيا اويديروب سويلديلر.

دين واركه: او رؤيالرى كوردكلرى صحيحدر. فقط برينك تعبيرى خوشلرينه كتمديكندن صكره يالاندن «بز هيچ برشى كورمدك» ديديلر.

—

فی الحقیقه یوسف علیه السّلامك تعبیری كبی اولدی. اوچنجی كونی ایكیسی‌ده محبسدن اخراج اولنوب ساقی، خدمت سابقه‌سنه عودتله اولكیدن زیاده شرف واعتبار بولدی. خبّاز، صلب ایله مظهر قهر ودمار اولدی.

دیرلركه:

آدم آصمق عادتنی ایجاد ایدن بو (ملك ریّان) در. آندن صكره فرعون موسی دخی صلبی استعمال ایتمشدر. «وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِى جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ» نظم جلیلی، بونك دلیلیدر.

مرویدركه:

حضرت قائد جیوش انبیاء صلّی الله علیه وسلّم افندمز بدر غزاسندن عودتلرنده اُسراء حربیه‌دن اولوب وقتیله بر چوق فضاحت لسانیه‌ده بولنان (عُقْبة بن ابی مُعَیط) نام خبیثی صلب ایله اعدام بیورمشلردر. عهد اسلامده كفّاردن برنجی مصلوب بودر.

§

قوله تعالى

«وَقَالَ لِلَّذِى ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٍ مِّنْهُمَا ٱذْكُرْنِى عِندَ رَبِّكَ، فَأَنسَٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ فَلَبِثَ فِى ٱلسِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ»

§

خلاصهٔ مآلی — یوسف علیه السّلام، اورؤیا كورنلرك ایكیسندن

ناجی ظن ایتدیكنه، یاخود كندینی ناجی ظن ایدنه دیدی‌كه: «بنی افندیكك یاننده یاد ایت!» شیطان‌ده آكا یاد ایتمه‌یی اونوتدیردی. بناءً علیه یوسف علیه السّلام، زندانده یدی سنه دها اكلندی.

§

تفسیر وایضاح — (ظن) ك معنای مشهوری (یقین) مقابلی اولوب فقط بعضاً (یقین) معناسنده استعمال اولندیغی واردر. بو آیت جلیله‌ده ایسه (ظن) ایله موصوف اولان ذات، یوسف علیه السّلام میدر؟ ناجی‌میدر؟ بوراسی بین العلما اختلافلیدر.

قاضی بیضاوی دیدی كه: «یوسف علیه السّلامك ذكری مرور ایدن تأویلی اكر عن اجتهادٍ، یعنی مقتضای علم تعبیر ایله ایسه ظن ایله موصوف اولان كندیسیدر. اكر عن وحیٍ، یعنی تعلیم ربِّ قدیر ایله ایسه ظن ایله موصوف اولان ناجی‌در. مكركه ظن (یقین) ایله تأویل اولنه.»

واقعا بالاده بیان اولندیغی وجه ایله قواعد علم تعبیر، تعیین ویقین، افاده ایتمز. ظن وتخمین افاده ایدر. بناءً علیه یوسف علیه السّلامك تأویلی مقتضای علم تعبیر ایله ایدیسه، آكا معنای مشهوریله (ظن) اسنادی صحیح وجائزدر. امّا تعبیری، وحی، طریقیله ایدیسه، آكا (ظن) اسنادی جائز اوله‌ماز. زیرا (وحی) آنجق یقین افاده ایدر؛ ظن دكل. بوصورتده ظن ایله موصوف اولان (ناجی) اولمق لازم‌كلیر.

احتمال اوّله كوره آیت جلیله‌یه شو وجه ایله معنی ویریلیر:

«یوسف علیه السلام، ناجی، ظن ایتدیکی ، یعنی تنکنای زنداندن رهایاب اولوب اوّلکی کبی مَلِك مصره ساقی اوله‌جغنی اومدیغی کیمسه‌یه دیدی‌که : . . . . »

احتمال ثانی‌یه کوره‌ده شو وجه ایله معنی ویریلیر :

«یوسف علیه السلام، کندینی ناجی ظن ایدنه دیدی‌که : . . . . . »

ساقی، کرچه حبسدن قورتیله‌جغنی خدمت و منزلت سابقه‌سنه عودت ایده‌جکنی یوسف علیه السلامدن ایشتمش ایسه‌ده حضرت مشارٌ الیهك نبوّت سنه‌لرینه قلبی مطمئن دکلدی . لکن حق عالیلرنده حَسَن الاعتقاد ایدی . او جهتله تعبیرده مصیب اولدیغنه ظنی غالب ایدی .

احتمال اوّل اوزرینه شویله براعتراض وارد اولور :

«قُضِیَ الأمر» قول کریمی ، یوسف علیه السلامه — معنای مشهوریله — ظن اسنادینه منافی‌در . مکرکه ، شویله تأویل اولنه :
«بنم بیلدیکم علم تعبیرك مقتضاسی بودر . بنده بونك خلافی یوقدر . والعلم عند الله»

یاخود ظن (یقین) معناسنه مستعمل اوله .

ظنك (یقین) معناسنه ورودی ایسه کثیردر . ظنك (یقین) معناسنه استعمالی هم ارخاء عنان قبیلندندر . هم الله تعالی ایله تأدب ایچوندر .

تأویل مذکور حقنده (قُنوی) دیرکه :

بو برتأویل عجیبدر . زیرا اجتهاد انبیاء علیهم السلام ، وحی‌در . وحی ایله بیلینن شی ایسه عند اللهده‌کی علمك عینی‌در . ایمدی یوسف

علیه السلامك اجتهادی بالفرض علم آلهی خلافنه واقع اولسه‌یدی، طرف آلهیدن ایقاظ اولنوردی . خلاف علم خدا اولان اجتهادنده تقرّر ایتمز دونردی . وقتاکه حضرت مشارالیه بو اجتهادنده ثبات ایتدی ؛ بیلندی‌که ، اجتهاد واقعی عین علم خدادر .

کرچه بوراده ظن (یقین) معناسنه مستعملدر دیه اشکال مذکوردن جواب ویرلمش ایسه‌ده ارباب البابه خفی دکلدرکه بوتقدیرجه‌ده تقابل، بجا دوشمز . بناءً علیه ظنك ناجی‌یه اسنادیله اکتفا اَوْلی وانسبدر .

—

امام فخر رازی

حضرت امام، ظن ایله موصوف اولان یوسف علیه السلام‌میدر؟ ناجیمیدر ؟ بونده علماء کرام اختلاف ایدوب بروجه بالا کیمیسی احتمال اوّله کیمیسی احتمال ثانی‌یه ذاهب اولدیغنی واحتمال اوّله ذاهب اولانلر «یوسف علیه السلامك تعبیری وحی‌یه مستند ایدی . بناءً علیه بونده‌کی ظن ، علم ویقینه محمولدر . قرآن حکیمده ایسه ظنك یقین معناسنه ورودی کثیردر» دیوب «الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُلاقُو رَبِّهِم» ویا «إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلاقٍ حِسابِيَه» قول کریملریله استدلال ووحی آلهی‌یه مستند اولمیوب ده ظن وحسباندن بشقه بر شی افاده ایتمین اصول وقواعد علم تعبیره مبتنی اولدیغی تقدیرجه بو ظنك حقیقت ظنه محمول اولمسی لازم کله‌جکنی‌ده علاوةً مقال ایلدکلرینی سویلیور.

احتمال ثانی‌یه ذاهب اولانلر دخی رؤیالرینی تعبیر ایتدیرنلر،

يوسف عليه السّلامك نبوّت سنيّه‌لرینه ایمان ایتمامشلردی. شوقدرکه، صدّیق مشار الیه حسن اعتقادلری وار ایدی. بناءً علیه یوسف علیه السّلامك قولی کندی حقلرنده ظنِ مجرّد دن بشقه بر شی افاده ایتمزدی دیدکلرینی بیان ایدییور.

—

وَقَالَ لِلَّذِی ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ

تفصیلات مبسوطه‌دن مستبان اولدیغی وجه ایله بو قولك قائلی یوسف علیه السّلام اولوب اسم فاعلك یعنی (ناجٍ) کلمه‌سنك صیغهٔ مضارع اوزرینه ایثار بیورلمسی، «قُضِیَ الامر الّذی فیه تستفتیان» قول کریمندن مستفاد اولان نجاته دلالتده مبالغه‌یه مبنی‌در.

ایشته «وقال للّذی ظنّه ناجیاً» بیورلمیوب‌ده «وقال للّذی ظَنَّ اَنَّهُ ناجٍ» بیورلمسنده‌کی سرّ و حکمت‌ده بودر دیه ابوالسّعود افندی مرحوم بیان ایتمشدر.

مفسّر مشارالیه شونی‌ده علاوهٔ مقال ایتمشدرکه: ظن ایله موصوف اولان یوسف علیه السّلامدر. صاحبی دکلدر. چونکه وجه مشروح اوزره وقوع بولان توصیه، یالکز یوسف علیه السّلامك ظنّی یاخود یقینی اوزرینه دائردر.

مفسّر مشارالیه بوکلامیله «ظن ایله موصوف اولان یوسف علیه السّلامیدر ناجی‌میدر» دیه بین‌العلما وقوع بولان اختلاف براساس

قویدن منبعث اولمادیغی جهتله شق ثانی‌یه ذاهب اولانلره برنوع تعریض بیورمشلردر.

مِنْهُمَا

تثنیه ضمیری، (صاحبی السّجن)ه عائددر.

اُذْكُرْنی عِنْدَ رَبِّكَ

«بنی نه حال وصفتده کوردك ایسه او حال وصفتمی افندیکك نزدنده یاد ایت.» دیمکدر.

بو ابوالسّعود افندینك تفسیریدر.

— یاخود «حال وشانمی حضور حضرت ملوکانه‌یه عرض ایت‌که بنی بوتنکنای زنداندن خلاص ایتسون.» دیمکدر.

بوده خلاصة المآل اوله‌رق قاضی بیضاوینك تفسیریدر.

امام فخر رازی دخی یوسف علیه السّلامك بو التماسنی شووجه ایله تصویر ایدییور:

ساقئ ناجی‌یه خطاب

— حضور همایون ملوکانه‌ده شرفیاب مثول اولدیغکده حضرت پادشاهه عرض ایت‌که، زندانده برغریب، محبوس واردر. قرداشلری آنی پدرندن آییروب «کوله» دیه صاتدیلر! بوجهتله مظلومدر.

صکره شو وقعهٔ معهوده‌دن دولایی افترایه اوغرایوب حبس ایدلدی. بوجهتله‌ده عدالتدن محرومدر. ایشته ذکر مطلوبدن مراد بودر.

بکو هست اندران زندان غریبی
زعدل شاه دوران بی نصیبی
چنینش بی کنه مپسند رنجور
که هست این از طریق معدلت دور

فَاَنْسٰاهُ الشَّيْطٰانُ ذِكْرَ رَبِّهِ

بو نظم کریمك تفسیرنده ایکی قول واردر .

قول اوّل

(اَنْسٰاهُ) ده‌کی ضمیر، یوسف علیه السّلامه راجعدر. «ذکر خدایی یوسف علیه السّلامه شیطان اونوتدیردی» دیمکدر .

بو قول ایکی وجه ایله توجیه اولنور .

وجه اوّل — یوسف علیه السّلامك غیر اللّهه تمسّکی مستدرك ایدی. بو استدراك دخی اوچ وجه ایله تقدیر اولنور .

۱

یوسف علیه السّلامك او وقعه‌ده مخلوقه مراجعت، خالقدن بشقه‌سنه عرض حاجت ایتماسی، جدّ امجدی حضرت ابراهیم علیه السّلامه، اقتدا بیورمسی اَوْلی ایدی. زیرا معلومدرکه، ابراهیم علیه السّلام، آتشه آتلمق ایچون منجنیقه قونلدقده، جبریل امین، نزدینه کلوب آکا «برحاجتك وارمی؟» دیه صورمش؛ او سلطان سریر خلّت دخی «اَمّٰا اِلَيْكَ فَلٰا» [۱] جوابنی ویرمشدی .

[۱] سکا عرض ایده‌جك حاجتم یوقدر .

یوسف علیه السّلام ایسه، وقتا که، مخلوقه رجوع ایتدی؛ لاجرم باری تعالی و تقدّس حضرتلری‌ده «اللّهه تفویض امور ایتمه‌یی شیطان آکا اونوتدیرمش، آنی مخلوقه عرض حاجت ایتمکه دعوت ایتمش» دیه جناب رسالت مآبی وصف ایلدی . و بو وصفدن صکره اوسببدن ناشی یدی سنه دها تنکنای زندانده اکلندیکنی‌ده بیان بیوردی.

۲

یوسف علیه السّلام، عبادت اَوْثانی ابطالده «ءَاَرْبٰابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوٰاحِدُ الْقَهّٰارُ» بیورمشدی . بوراده ایسه، ظاهراً جناب خداوند وحیددن غیری بر (رب) اثبات ایدوب «اُذْكُرْنى عِنْدَ رَبِّكَ» دیدی. مع هذا حاشا که، بویله دیمه‌سیله مَلِكِ مصرك (آله) معناسنه اوله‌رق بر (رب) اولدیغنه حکم ایلمش اولسون . آکا ربوبیتله حکمی صاحب خانه‌یه «ربّ الدّار» دینلدیکی کبی صاحب و افندی معناسنه‌در . فقط آکا (رب) اطلاقی بحسب الظّاهر اربابی نفیه دائر سبق ایدن کلامنه مناقض کبی‌در .

۳

یوسف علیه السّلام، عبادت اَوْثانی ابطالده «مٰا كٰانَ لَنٰا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ» دیمشدی. بو کلامی ایسه علی الاطلاق شرکی نفی ایله اللّه تعالایه بالکلیّه تفویض اموری مشعر اولمغله، بوراده غیر اللّهه رجوعی [۱] او توحید محضه مناقض کبی‌در .

—

[۱] ساقی‌یه «اذکرنی عند ربك» دیمه‌سی .

شوراسیده معلوم اولسونكه، دفع مظالمده ناسدن استمداد واستعانه شرعاً جائزدر. شوقدركه «حَسَناتُ الْاَبرار، سَیِّئاٰتُ الْمُقَرَّبین» مدلولنجه ابرارك حسناتی، مقرّبینه كوره سیئاتدن معدوددر. بناءً علیه بو استعانه عوام ناس حقنده جائز ایسه‌ده صدّیقینه كوره اَولی اولان، اسبابدن بالكلیّه قطع نظرله مسبب الاسبابه حصر اشتغال ایتمكدر.

وجه ثانی — آیت جلیله‌نك تأویلنده شویله‌ده دنیله‌بیلیر: یوسف علیه السّلام، فرض ایتكه غیراللّهـه تمسّكله مَلِكِ مصر، نزدنده حال مغدوریتنی عرض ایتمه‌سنی ساقئ ناجیدن طلب و التماس ایلسنده برباس یوقدر. فقط «بنم شوحالمی مَلِكه عرض ایت» دیدیكی وقت، سوزینی ذكر خدادن تجرید ایتاملی ایدی. (ان شاء الله) كبی بر سوز علاوه بیورملی ایدی. وقتاكه، كلامنی ذكر خدادن تجرید ایلدی، شواستدراك، وقوعه كلدی.

قول ثانی

دینله‌بیلیركه:

«فَاَنْسٰاهُ الشَّیْطانُ ذِكْرَ رَبِّهِ» قول كریمنده‌كی ضمیر، ناجی‌یه راجعدر. بو صورتده شو وجهله معنی ویریلیر: «شیطان، مَضیق زنداندن رهایاب اولان ساقی‌یه یوسف علیه السّلامك حالنی مَلِكِ مصره عرض ایتمه‌یی اونوتدیردی. تاكه ایش اوزادی. بو سببدن ناشی یوسف علیه السّلام، یدی سنه دها زندانده اكلندی.»

بعض كیمسه‌لر «قرداشم یوسف علیه السّلامه حق، رحمت ایتسون،

ساقی‌یه: بنی افندیكك یاننده یاد ایت! دیمسه‌یدی، زندانده بش سنه‌دن صكره یدی سنه دها اكلنمزدی» مألنده مروی اولان «رَحِمَ اللّهُ اخی یُوسُف، لَوْلَمْ یَقُلْ — اُذْكُرْنی عند ربّك — مالَبِثَ فِی السِّجْنِ سبعاً بعدالخمس» حدیث شریفنه باقه‌رق قول اوّلك اَولویتنه قائل اولمشلردر.

قتاده‌دن‌ده مرویدركه: یوسف علیه السّلام، غیراللهه رجوعی سببیله معاقبه بیورلمشدر.

امام مالكدن‌ده مرویدركه: یوسف علیه السّلام، ساقی‌یه «بنی افندیكك یاننده یاد ایت!» دیینجه، آكا «ای یوسف! مادام كه بندن بشقه‌سنی وكیل، اتخاذ ایتدك، بن‌ده سنك حبسكی اوزاتیرم» بیورلغله یوسف علیه السّلام، كریه‌بار تأثّر اولدی. و «طول بلا، ذكر مولایی بكا اونوتدیردی ده شوكله آغزمدن چیقی ویردی. وَیل قرداشلرمه» دیدی.

امام فخرالدّین الرّازی، رحمه الله بوراده دیركه: عمرمك اوّلندن بو وقته قدركه سِنّم اللی یدی‌یه واردی. شویله تجربه ایتمشدركه، انسانك هر هانكی ایشده اولورسه اولسون، اللّهدن بشقه‌سنه اعتماد واستناد ایتمسی، بلا ومحنته، خسران وخیبته سبب اولور. بالعكس انسان، هر هانكی ایشده اولورسه اولسون، اعتمادینی، امیدینی جناب مسبّب الاسبابه حصر ایله آندن بشقه‌سنه رجوع ایتمزسه، مطلوبی حاصل، مرادینه نائل اولور.

ایشته شو تجربه‌م اوزرینه قلبمده شویله قرارپذیر اولمشدركه:

انسان، هیچ برشیده فضل خدا، احسان مولادن ماعداسنه اعتماد واستناد ایتمسی عبثدر.

—

بعض کیمسه‌لرده قول ثانی‌یی ترجیح ایدرلر. دیرلرکه:

«وسوسهٔ شیطانی یوسف صدّیقه صرف ایتمکدن ایسه، ساقی‌یه صرف ایتمك اَولی‌در. برده ظلمدن تخلّصده عباددن استعانه جائزدر.»

امام فخر رازی، بوسوزلری نقلدن صکره دیدی که:

حق وصوابه مقرون اولان قول اوّلدر. قول ثانی‌یی ترجیح ایدن ظاهر شریعته، قول اوّلی تقریر ایدن اسرار حقیقته، مکارم شریعته تمسّك ایتمش اولدی.

مع مافیه لذائذ عبودیتله ذوقیاب، شراب توحید ایله سیراب اولان دل آگاهان امّت، قول اوّلك حق وصوابه مقرون اولدیغنی تسلیم ایدرلر.

باخصوص، آیت جلیله‌نك لفظ شریفی‌ده قول ثانینك ضعفنه صراحةً دلالت ایدر. زیرا مراد، نسیانِ ذکری ساقی‌یه اسناد اولسه‌یدی، «فَأَنْسَاهُ ٱلشَّيْطَانُ ذِكْرَهُ لِرَبِّهِ» بیورلمق لازم کلیردی.

مسئله

وقت حاجتده، باخصوص دفع ظلمده غیر اللّهدن ده استمداد، شرعاً جائز اولدیغنی جای انکار دکلدر. فقط مادام که غیر اللّهدن استمداد شناوران بحار عبودیت اولان محقّقیندن مستدرکدر؛ لاجرم،

یوسف علیه السّلام، ساقیدن استعانه‌سی سببیله مؤاخذه بیورلدی.

ایشته بوراده شونی ده علاوهٔ مقال ایدرزکه: دفع ظلمده غیر اللّهدن استعانه شرعاً جائز ایکن، مجرّد کندی کبی صدّیقیت مقامنی احراز ایدن برپیغمبر اکبرك علوّشانیله متناسب اولمادیغیچون بوقدرجك برمسامحه‌سی، حقنده موجب مؤاخذه اولدی. یا معهود (حَشوی) لرك ظن وگمانلری کبی معاذ الله طلب زنایه اقدامی، احسانه اسائه مقابله‌سی واقع اولسه‌یدی، مؤاخذه‌سزمی قالیردی؟

ایمدی جناب حق وقتاکه یوسف علیه السّلامك شو قدرجك برمسامحه‌سی سببیله آنی مؤاخذه بیورمش اولدیغنی، مراوده قضیه‌سنده ایسه مؤاخذه، تعییب دکل، بالعکس اعظم وجوه مدح وثنا ایله یاد ایلدیکنی کوردك؛ یقیناً بیلدك که، او نبیّ معصوم، برطاقم جهلهٔ قلیل الادراکك، حشویلرك اسنادات غیر لائقه‌سندن منزّه ومبرّادر.

مسئله

شیطان، انسانه القای وسوسه‌یه امکان بوله‌بیلیرسه‌ده ایراث نسیانه قادر دکلدر. زیرا ایراث نسیان، قلبدن علمی ازاله دیمك اولوب شیطانك ایسه بوکا کوجی یتمز. یوقسه قلوب بنی آدمدن معرفة اللّهی ده ازاله ایده‌بیلیردی دکلمی؟

جواب — شیطان، وسوسه‌یله انسانی اعمال سائره‌یه سوق ایدر. اعمال سائره ایله اشتغالی ایسه انسانی، اوعلمی، او معرفتی استحضاردن

منع ایلر. ایشته شوطریق ایله او ملعون کافر، ایراث نسیانه‌ده مقتدر اولور.

—

فَأَنْسَاهُ ٱلشَّيْطَانُ

ابو السّعود افندی مرحوم دخی بو نظم جلیلك تفسیرنده: «ای أَنْسیَ ٱلشّرابیّ بوسوسته والقائه فی قلبه اشغالاً یعوّقه عن الذّکر، والاّ فالإنْساءُ فی الحقیقة لله عزّوجلّ» دیمش، نسیانی شرابی‌یه تخصیص ایتمشدر. [١]

شیطان، وسوسه‌سیله، تخطّر وتذکردن کری براقه‌جق بر طاقم اشغالك قلبنه القاسیله ساقی‌یه یوسف علیه السّلامك توصیه‌سنی اونوتدیردی دیمکدر. یوقسه حقیقتده انسانه ایراث نسیان، فعل خاص یزداندر.

(فَأَنْسَاهُ) ده‌کی (فا) سببیه‌در.

یوسف علیه السّلامك (غیر الله) دن استعانه‌یی متضمن اولان توصیه‌سی، یادینی ساقی‌یه اونوتدیرمغه سبب اولمشدر.

---

[١] بوتقریره کوره (فانساه) ده‌کی ضمیر شرابی‌یه عائددر. یوقسه یوسف علیه السلامه عائد اولسه‌یدی، (فا) (قال) اوزرینه داخل اوله‌رق «انساه الشیطان الخ» جملهٔ جلیله‌سندن صکره ذکر اولنوب «وانساه الشیطان ذکر ربه فقال للذی ظن انه ناج» بیورلق لازم کلیردی.

ابو السعود افندی مرحومك مرادی، زمخشری، فخر رازی، بیضاوی وبونلرك اثرلرنده کیدن سائر مفسرینه تعریضدر.

ذِكْرَ رَبِّهِ

ابو السّعود افندی مرحوم، بونی ده: «ای ذکر الشّرابیّ له علیه السّلام عند المَلِك» عباره‌سیله تفسیر ایتمشدر.

«نزد مَلِکده یوسف علیه السّلامك یادینی ساقی‌یه....» دیمکدر. اضافت، ادنی ملابسه ایچوندر.

«فَأَنْسَاهُ ٱلشَّيْطَانُ الخ»

نظم جلیلی قاضی بیضاوی: «فَأَنْسَی الشّرابیّ أَنْ یذکره لِرَبِّهِ» عباره‌سیله تفسیر ایتدکدن صکره «فَأَضَافَ الیه المَصْدَرَ لِمُلَابَسَتِهِ له؛ أَوْ علی تقدیرِ ذکرَ اخبارِ ربّه [١] أَوْ أَنْسَی یُوسُفَ ذِکْرَ ٱللّٰهِ حَتَّی ٱسْتَعَانَ بغیرِهِ؛ وَیُؤَیِّدُهُ قوله علیه السّلام (رَحِمَ ٱللّٰهُ أَخِی یُوسُفَ لَوْلَمْ یَقُلْ — أُذْکُرْنِی عِنْدَ رَبِّكَ — لَمَا لَبِثَ فِی ٱلسِّجْنِ سَبْعاً بَعْدَ الخَمْسِ) والاستعانة بالعبادِ فی کشفِ الشّدائد وإنْ کانت محمودة فی الجملة لکنّها لایلیق بمنصب الانبیاء علیهم السّلام.»

عبارهٔ مفسّره‌نك مآلی شودر:

«یوسف علیه السّلامك حالنی مَلِکه عرض ایتمه‌یی (شیطان) ساقی‌یه اونوتدیردی.»

---

[١] توجیه اوله کوره (مجاز عقلی)، توجیه ثانی‌یه کوره (مجاز حذفی) اولدیغی محتاج اخطار دکلدر.

مصدرك (رب)ه، يعنى ذكرك مذكور لهه اضافتى ادنى ملابسه ايچوندر .

مفسّر مشاراليه ديمك ايسترکه: ظاهر حاله نظراً مصدرك مفعولنه اضافتى قبيلندن اولهرق (ذِكْرُهُ لِرَبِّهِ) بيورلملى ايدى. زيرا مصدرك فاعله، ياخود مفعولبه صريحه اضافتى شايعدر. فقط بوراده — ادنى ملابسه ايچون — مفعولبه غير صريحه، ياخود — «ذِكْرَ اخبارِ ربِّهِ» يولنده برمضاف تقديريله — مفعولبه صريحه اضافه اولنمشدر.

ياخود شويله تفسير اولنور :

يوسف عليه السّلامه، ذكر خدايى، غيراللّهدن استعانه‌ده‌كى خطرى شيطان اونوتديردى. تاكه آكا (اُذْكُرْنِي عندربّك) سوزينى ديديرتدى.

آنك ايسه حائز اولديغى منصب جليل نبوّته لايق اولان بو ايدى‌كه، خالقندن غيرى‌يه عرض حاجت ايتميه، جدامجدى حضرت ابراهيم عليه السّلامه اقتدا ايليه . [١]

بوشق اخيرى، نبى اكرم، صلّى الله عليه وسلّم افنـدمزك :
«قرداشم يوسف عليه السّلامه حق رحمت ايلسون ، — نبى افنديكك نزدنده ياد ايت ! — ديمامش اولسه‌يدى، بش سنه‌دن صكره يدى سنه

---

[١] بالاده‌ده بيان اولنديغى اوزره ابراهيم عليه السـلام آتشه آتيليركن جبريل امين، آكا «برحاجتك وارمى؟» ديه صوردى. اوده «امااليك فلا» ديدى.
صكره جبريل امينك «يااللّهدن برديلكك يوقمى؟» سؤالنـه‌ده «حسبى من سؤالى علمه بحالى» جوابنى ويردى .

دها تنكناى زندانده اكلنمزدى » مآلنده‌كى حديث شريفى دخى تأييد ايلر. [٢]

تأثير، سببدن اولديغى اعتقاد ايتدكجه، اسبابه تشبّث، توكله مانع دكلدر. بناءً عليه كشف شدائد، دفع مظـالمده عاددن فى‌الجمله استعانه واستمداد محمود ايسه‌ده بو ، منصب جليل واجب التبجيل انبيايه لايق دكلدر. زيرا آنلر آره‌دن اسبابى رفع ايتمشلردر .

شوراسنى‌ده اخطار واجبدركه يوسف عليه السّلامده واقع اولان إنساء شيطـان، اغواء بابندن دكلدر. تاكه «اِلّا عبادك منهم المخلصين» قول كريمنه مخالف اوله. زيرا (اغواء) اخلال ديمكدر. ذكر اولنان (اِنساء) مجرّد آره‌دن اسبابى رفع ايدن خواص كرامك مقامنه كوره ترك اولى قبيلندندر .

حديث شريفك بوشق اخيرى مؤيد اولسى‌ده بحسب‌الظاهردر .

شهاب خفـاجى ديركه : حديث مذكورى (مُنْذرى) (ابن ابى حاتم) (ابن مَرْدوَيه) «مالَبِثَ فى السّجن طولَ مالَبِثَ» لفظيـله اخراج ايتمشلردر . يعنى آنلرك تخريجنده «مالبث فى السّجن سبعاً بعـدالخمس» يرينه « مالبث فى السّجن طول مالبث» لفظيله وارد اولمشـدر . قاضى

---

[٢] بوحـديث شريفده يوسف عليه السـلامك (ترك اولى) بيـورمش اولديغنه تنبيـه واردر. زيرا رحم ايله دعاء برنوع تقصيرى ايهام ايدر. «ترك اولى» ايسـه ذكر خدايى نسيـان ايله مخلوقدن استعـانه دركه بو ، (فأنسـاه) قولنده‌كى ضميرك يوسف عليه السلامه ارجاعنى مؤيددر .

بیضاوینك ذکر ایتدیکی لفظ ایسه یوسف علیه السّلامك زندانده اون ایکی سنه اکلندیکنه دلالت ایدر. بوتقدیرجه «فلبث فی السّجن بضع سنین» قول کریمی معنای حدیثه منافی دکلدر. زیرا بوتقدیرجه (بضع سنین) ساقی‌یه «بنی افندیکك یاننده یاد ایت!» دیدیکندن صکره زندانده‌کی مدت مکث و آرامنی بیان ایچون اولوب ابتدا سندن نهایتنه قدر زندانده طوردیغی مدّتك بیانی ایچون دکلدر.

لکن ارباب تحقیقك تصحیحنه کوره حضرت یوسفك زندانده اکلندیکی مدّتك کافه‌سی یدی سنه‌درکه، بویدی سنه‌نك ایکیسی ساقی‌یه اوسوزی سویلدکدن صکره‌در.

یوسف علیه السّلامك غیر اللّهدن استعانه‌سی نصل محل انکار اوله‌بیلیرکه جناب حق (وتعاونوا علی البرّ والتقوی) بیورمش احادیث شریفه‌ده آیات کریمه‌ده بوکا مماثل دها پك چوق اثرلر وارد اولمشدر دیه اعتراض ایدن بولنورسه ایشته بونك جوابنه قاضی بیضاوی بالاده محرّر: «والاستعانة بالعباد فی کشف الشّدائد الخ» قولیله اشارت بیورمشدر.

دیمشدرکه: کشف شدائدده، دفع مظالمده ناسدن‌ده استعانه امر محموددر. لکن انبیاء کرامك علوّ درجه‌لرینه لایق اولان بونك ترکیدر.

—

فَلَبِثَ فی السّجن

یوسف علیه السّلام، «شیطانك اونوتدیرمسی»، یاخود «ساقی‌یه اوسوزی سویله‌مسی» سببیله زندانده اکلندی.

بِضْعَ سِنِینَ

زجّاج، دیدی‌که: (بضع) بانك کسریله «قَطَعْتُ» معناسنه اولان (بضعْتُ)دن مأخوذدر. عدددن برقطعه دیمکدر.

اصمعی، دیدی‌که: (بضع) اوچ ایله طقوز آره‌سنده‌کی عدده دینیر.

جمهور مفسّرین، بوآیت جلیله‌ده (بضع) ایله مراد، یدی سنه اولدیغنده متحدالقول واتفاقدر.

لفظ مذکور، ظرف زمان اولمق اوزرینه منصوبدر.

بحث لغوی

بِضْع، کیجه‌نك بر بلوکنه‌ده اطلاق اولنور. یُقال «مضی بِضْعٌ من اللّیل» ای طائفةٌ

امام فرّادن منقولدرکه: (بضع) آنجق عشره وعشرین ایله ذکر اولنور. تسعینه وارنجه‌یه قدر.

تسعیندن یوقاری ذکر اولنماز.

امام مشار الیه «بن عربلرك بویله دیدکلرینی ایشتدم. (بضعَ ومائةٍ) دیدکلرینی ایشتمدم» دیمشدر.

اوچدن طقوزه،

اوچدن بشه،

بردن درده،

درتدن طقوزه قدر اولان اعداده،

یاخود یالکز یدی عدده (بِضع) اطلاق اولندیغی ، عشره‌یی تجاوز ایدن عدده (بِضع) استعمال اولنمادیغی، بناءً علیه «بضع وعشرون» دنیله‌میه‌جکی وفقط بعضلرك عندنده مافوق العشره‌ده دخی استعمالی صحیح ایدوکی (قاموس) ده مذکوردر .

(مبرمان) لقبیله شهرتشعار اولان (محمد بن علیّ الکندیّ) دیدی که: (بِضع) بردن اونه واون بردن یکرمی‌یه وارنجه عقدتین بیننده استعمال اولنور. ومذکّرنده (ها) ایله، مؤنثنده هاسز استعمال اولنور. شویله که: «بِضعَةُ وعشرون رجلا» «بِضعُ وعشرون اِمرأةُ» دینیر. علی العکس استعمال اولنماز .

بعضلرده دیدیلرکه: (بِضع) معدود ومعیّن دکلدر. مبهمدر. زیرا قطعه معناسنه‌در. قطعه ایسه نامحدوددر. بالاده زجّاجدن نقلاً بیان اولندیغی وجه ایله بوماده (قطع) معناسندن مأخوذدر .

بعضلر عشره‌نك ماتحتنده تحدید ایلدیلر . بعضلر مافوقنده‌ده استعمال ایتدیلر . نته‌کیم «صلوة الجماعة تفضل صلوة الواحد بِضعاً وعشرین درجةً» حدیث عالیسنده اویله وارد اولمشدر .

(امام شعبی) دن مرویدرکه: رسول اعلم واکرم افندمز بعض اصحاب کرامنه (کَم اَلبِضع) دیه (بضع) لفظنك مفید اولدیغی عددك کمیتندن سؤال بیوردیلر. آنلرده «الله ورسولی اعلمدر» دیدیلر. بونك اوزرینه «مادون العشره» اولدیغنی بیان بیوردیلر .

—

مرویدرکه :

حسن بصری، علیه الرّحمه بالاده زیور سلك سطور اولان حدیث شریفی روایت ایتدکجه هونکور هونکور آغلار ایدی . «بو نه عجیب حالدرکه، غیر اللّهدن استعانه‌نك وخامتنی بیلیرکن ینه بربلایه مبتلا اولدیغمزده ناسه تضرع والتجادن کری قالمیز» دیر ایدی.

منلاجامی مرحوم، ساقینك نسیانی شویله تصویر ایدییور:

چنان رفت آن وصیّت ازخیالش
که برخاطر نیامد چند سالش
نهال وعده اش مأیوس آورد
بزندان بلامحبوس آورد
بلی آنرا که ایزد برگزیند
بصدر عزّ معشوقی نشیند
ره اسباب درویشی به بندد
رهین این وآنش کم پسندد
نخواهد دست او در دامن کس
اسیردام خویشش خواهد وبس

—

(فتح القریب) دن نقلاً روح البیانده مسطوردرکه: یوسف علیه

السّلامك مدّت حبسی اولان اون ایکی سنه (اُذْكُرْنی عند ربّك) عبارهٔ شریفه‌سنك عدد حروفنه مساویدر.

بو اون ایکی عدده برسرّ عجیب واردر . بروج ، شهور ، اون ایکیشردر . (لا آله الاّ الله) (محمّد رسول الله) اون ایکیشر حرفدن مركّبدر. ابناء یعقوب علیه السّلام دخی اون ایکی ایدی.

كمال خجندی

کیست درخور که رسد دوست بفریاد دلش
آنکه فریاد زجور وستم او نکند

پارسا پشت فراغت نهد بر محراب
که کند تکیه چرا برکرم او نکند

§

قوله تعالی

«وَقالَ الْمَلِكُ اِنّی اَرٰی سَبْعَ بَقَراتٍ سِمانٍ یَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ یابِساتٍ یا اَیُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُونی فی رُؤْیایَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْیا تَعْبُرُونَ. قالُوا اَضْغاثُ اَحْلامٍ وَمانَحْنُ بِتَأْویلِ الْاَحْلامِ بِعالِمینَ»

§

خلاصهٔ مآلی — «مَلِك (ریّان) دیدی که : بن رؤیامده كوردم كه،

بر قوری دره‌دن یدی سمیز بقره چیقدی . آردنجه‌ده یدی لاغر بقره چیقوب او سمیز بقره‌لری یوتدی. آندن صكره دانه باغلامش یدی عدد یشیل وكماله ایرمش دیكر یدی عدد قوری باشاق كوردم كه بو قوری باشاقلر ، او یشیل باشاقلری صاروب صیقوب اثرلری بلیرمیه‌جك صورتده میداندن كیدردیلر . ای اشراف وعلما ! اكر علم تعبیره آشنا ایسه‌كز ، بنم بو رؤیامی تعبیر ایدیكز. بونك حكمنی بیان وتقریر ایدیكز.»

«اشراف وعلما جواباً دیدیلر كه : بو بر قاریشق دوشدر. بز بویله اصلی اولمیان منامات باطله‌نك تأویلنی بیلمیز.»

§

تفسیر وایضاح — معلوم اولسون كه، جناب قادر مطلق، برشی مراد ایدنجه آنك ایچون سببلرده خلق ایدر.

تعلق ایتسه بر امرك اراده فتحنه نابی !
آكا اطراف نامأمولدن اسباب اولور پیدا

وقتا كه، یوسف علیه السّلام ایچون مقدّر اولان ایّام بلا، شدائد ابتلا نهایته یاقلاشدی . مصرك حكمدار اكبری (ریان) شویله بر رؤیا كوردی :

«بر قوری دره‌دن یدی سمیز بقره چیقدی . بونلری یدی زبون بقره تعقیب ایدوب یوتدی . آندن صكره دانه باغلامش یدی عدد باشاق بلیردی . بونلری ده كماله ایرمش دیكر یدی عدد قوری باشاق صاروب صیقوب میدانده اثرلری قالمیه‌جق صورتده كیدردی»

بو عجیب رؤیا، مَلِكك مراقه طوقندی . مصرك كاهنلرینی جمع ایدوب رؤیایی نقل ایله بونك مدلولنی سؤال ایلدی.

یَا اَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ

قول كریمندن مراد بودر. كاهنلرده جواباً : « بو برقاریشق دوشدر. بز بویله اصلسز منامات باطله‌نك تعبیرینه آشنا دكلز » دیدیلر.

ایشته كلامك ظاهری بودر.

جامی

بسا قفلان كه ناپیدا كلیدست
برو راه كشایش نابدیدست

ز ناكه دست صنعی درمیان نی
بفتحش هیچ صانع راكمان نی

بدید آید زغیب آرا كشادی
ودیعت دركشادش هر مرادی

چو یوسف دل زحیلتهای خود كند
بُرید از رشتهٔ تدبیر پیوند

بجز ایزد نماند اورا پناهی
كه باشد درنوائب تكیه كاهی

زبندار خودی وبخردی رست
كرفتش فیض فضل ایزدی دست

—

فی الحقیقه اقلیم جسیم مصرده فرمان فرمای استقلال اولان حكمدار اكبرك بو رؤیایی كورمسی، یوسف علیه السلامك تنكنای زنداندن خلاصنه، كندیسی ایچون علم ازلیٔ الٰهیده مقدّر اولان علوّ منزلته اختصاصنه سبب اولدی.

قَالَ الْمَلِكُ

بو مَلِكك آدی (ریّان) اولدیغی مكرّراً بیان اولندی.

اِنِّي اَرٰی

بو، مَلِك موما الیهك مقول قولیدر. هرنه‌قدر مضارع صیغه‌سیله (اَرٰی) وارد اولمش ایسه‌ده (رَأَیْتُ) دیمكدركه ترجمه‌مزه «بن كوردم» عباره‌سیله ترجمه اولنور. صیغهٔ مضارعك ایثاری حال ماضی‌یی حكایه ایچوندر. «مَلِك رؤیاسنده كوردی» معناسنی افاده ایدر.

سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ

یدی سمیز بقره دیمكدر.

(بَقَرات) بقره‌نك (سمان) لحم وشحم ایله ممتلیٔ، یعنی آته طولغون، سمیز معناسنه اولان (سمین) و (سمینه) نك جمعی و (بقرات) ك نعتی‌در. كریم، وكریمه‌نك جمعی (كرام) كلدیكی كبی (سمین) و (سمینه)نك‌ده جمعی بویله (سِمان) كلیر. «یُقال رجالٌ كِرامٌ ونِسْوَةٌ كرام» سِمانك ضدّی، (عِجاف) دركه، (مهزوله) معناسنه اولان (عجفا)نك جمعیدر.

ائمهٔ لغتدن (لیث) دیدی که: (عجف) فتحتین ایله بدنك سمیزلکی کتمك معناسنه‌درکه ضعیفلامقدن کنایه‌در. باب رابع وخامسدن کلیر. (اَعْجَف) معنای مذکوردن وصف اولوب مذکّرده استعمال اولنور. مؤنّثی (عَجْفاء) درکه، جمعی عینك کسریله (عِجاف) در.

ایشته:

يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ

نظم جلیلنده (سِمان) ه مقابل اوله‌رق ذکر اولنان (عِجاف) بروجه مشروح (عَجْفاء) نك جمعیدر.

قیاسه باقلسه (عَجْفاء) نك جمعی (عجف) اولمق لازم کلیر. زیرا (افعل) و (فعلاء) کلمه‌لری (فِعال) وزننده جمعلنمز. لکن (عِجاف) کلمه‌سنده احد نقیضَیْنی آخره حملاً قیاسدن عدول اولنمشدر. زیرا (سِمان) و (عِجاف) نقیضین اولوب «حمل النّظیر علی النّظیر والنّقیض علی النّقیض» ایسه عربلرك دأب وعادتلریدر.

بو نظم جلیلده‌کی (يَأْكُلُهُنَّ) ده (اَكَلَهُنَّ) معناسنه‌در. ماضیدن مضارعه عدول، تعجیباً استحضار صورت، مقصدینه مبنی‌در.

(يَأْكُلُهُنَّ) جمله‌سی، بَقَراتدن حال، یاخود بقراته صفتدر.

اضافتله «سبعُ عِجافٍ» بیورلمادی. زیرا (تمیز) جنسی بیان ایچون موضوعدر. صفت ایسه بیان جنسه صالح دکلدر. بناءً علیه «ثلثة ضِخام واربعة غِلاظ» دنیلمز. امّا «ثلثة فرسان وخمسة رکبان» قولك فارس وراکبك (اسماء) مجراسنده جریانندن ناشیدر.

وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ

دانه باغلامش یدی عدد یشیل باشاق دیمکدر.

زیرا باشاقده یشیللك دانه باغلامازدن اوّلده صکره‌ده اولور. بوراده ایسه هنوز دانه باغلامامش تازه باشاق، معناسی ویرلسه مقامه مناسب دوشمز دیه بعض مفسّرین بیان ایتمشلر ایسه‌ده (قُنوی) کرك بونده ملحوظ اولان شو قیدی، کرك آیتِ سابقه‌ده کوزه‌دیلن «قوری دره‌دن چیقدیلر» قیدینی روایته عطف ایدوب دیمشدرکه:

«مذکور قیدلره نظم جلیلك وجوه دلالتدن بر وجه ایله دلالتی یوقدر. بونلری آنجق روایت موثوق بها ایله بیلنمشدر» فللّه درّه.

(خُضْر) سبز وتازه معناسنه اولان (خضراء) نك جمعی و(سُنْبُلات)ك نعتی‌در.

وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ

دیکر یدی عدد قوری باشاق دیمکدر.

کرچه بو نظم جلیلده سنبلات یابساتك عددی محذوفدر. لکن بونلرك‌ده تازه باشاقلر کبی یدی عدد اولدیغی (اُخَر) قرینه‌سیله بیلنمشدر.

«بو یدی عدد قوری باشاق، یشیل تازه باشاقلره صاریلوب اویله صیقدیلرکه، آنلردن میدانده اصلا برشی قالمادی، سمیز اوکوزلری لاغر اوکوزلر اکل ایدوب اورته‌دن قالدیردقلری کبی.»

قوری باشاقلرك عددیله تازه باشاقلری کیدرملرینك آیت

جليله‌ده بيان بيورلماسی بوكميت وكيفيت، بقراتك عدد وحالندن بيلنديكی ايچوندر. زيرا (سنبلات) بقراتك نظيره‌سيدر.

إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ

«اكر رؤيا تفسيرينه، تأويلنه عالم ايسه‌كز» ديمك اولديغی قاضی بيضاوينك افاده‌سندن مستفاددر.

ابو السّعود افندی «اكر جنس رؤيايی تفسير وتأويله — علم مستمرّ ايله — عالم ايسه‌كز» سياقنده معنی ويرمشدر.

(تَعْبُرُونَ) بنفسه متعدّی اولان فعللردن اولديغی حالده مفعول مقدّمی اولان (رؤيا) حروف مُقْحَمه‌دن لامه مقترن اولمسيله قاضی بيضاوی بولامی اوچ وجه ايله تأويل ايتمشدر.

١ — بولام، (تَعْبُرُونَ) كلمه‌سنك صله‌سی دكلدر. بو بر محذوفه متعلّقدر. بولام ايله مقصود، بياندر. كويا «إِنْ كُنْتُمْ تَعْبُرُونَ» دينيلنجه (لأِىّ شیءٍ) يولنده برسؤال، وارد اولمغله «للرّؤيا» ديه جواب ويرلدی.

چونكه فعل مذكور، بنفسه متعدّی اولديغندن (عَبَرْتُ الرّؤيا) ديمك كافی اولوب (عَبَرْتُ للرّؤيا) ديمكه حاجت يوقدر. حال بوكه فعل مذكورك مفعولنه (لام) داخل اولدی. بناءً عليه بونك وجه دخولنی بيانه لزوم كورينه‌رك وجهی (بيان) در دنيلدی.

(هيت لك) ده‌كی (لام) «وكانوا فيه من الزّاهدين» ده‌كی (فيه) كبی.

كويا «من الزّاهدين» دينيلنجه «فی اىّ شیءٍ زَهَدُوا» يولنده بر سؤال وارد اولمغله (فيه) ديه جواب ويرلدی.

٢ — لام تقويه‌در.

لام تقويه، بنفسه متعدّی اولان فعللرك فروعنده، برده كنديلرينك تأخّری صورتنده آنلرك مفعولنده زياده ايديلن لامدر.

كويا فعلك تأخّرندن، ياخود عملده فرع اوليشندن حاصل اولان ضعف بولام مزيد ايله تقويه ايديلير.

ديمك ايستركه، (تَعْبُرُونَ) هر نه قدر اجرای عملده بر فعل قوی ايسه‌ده معمولنك تقدّميله كندينه ضعف، طاری اولدی. آنكچون لامِ مزيد ايله تقويه ايدلدی: «فعّالٌ لِما يريد. مصدّقاً لِما مَعَهُمْ. نزّاعةً لِلشّوی. هُدًى ورحمةً للّذين هم لربّهم يرهبون. ان كنتم للرّؤيا تَعْبُرُونَ» جمله‌لرنده اولديغی كبی.

والاصل: يفعل مايريد. يصدق مامعهم. ينزع الشّوی. يرهبون ربّهم. تعبرون الرّؤيا.»

ايشته بو مثللی لام، هيچ برشيئه تعلق ايتمز. مجرّد تقويهٔ عامل ايچون زياده ايديلير.

٣ — بولامك زياده ايدلمسی (تَعْبُرُونَ) كلمه‌سنك لام ايله تعديه ايدر بر فعل قاصرك معناسنی متضمّن اولديغيچوندر. كويا «ان كنتم تَنْتَدِبُونَ لعبارة الرّؤيا» دينلدی.

[(انتداب) تيز جواب ويرمك وقبول ايتمك معناسنه‌در. «الانتداب، افتعال من ندبه للامر اذادعاه فانتدب له، ای اجاب فهو مطاوع له»]

لام، بعضاً بالاده مذكور اولان شرطينك فقدانی حالنده‌ده زياده

ایدیلیر. وبوکا (صله) یاخود (لام زائده) یاخود (لام مُقْحَمَه) دینلیر. (ردف لکم) قول کریمنده اولدیغی کبی‌که اصلی (ردفکم) در. ایشته بونده نه فرعیّت عامل واردر. نه تقدیم مفعول.

اُدبای علمای عصردن محمد ذهنی افندی (المقتضب فی نحو لسان العرب) آدلو کتابنده دیرکه: (لَیْلَی الأَخْیَلِیَّه) نك حجّاج ظالمه خطاباً انشاد ایتدیکی نظمی جمله‌سندن بیت آتیده مفعوللر فعلدن متأخّر بولندیغی حالده برنده (لام تقویه) واقع اولمشدرکه شاذدر.

أَحَجّاجُ لاَ تُعْطِ الْعُصاةَ مُناهُمُ
وَلاَ اللّٰهُ یُعْطی لِلْعُصاةِ مُناها

لامدن مستغنی اولان بعض مقامده بروجه محرّر لام، زائد واقع اولدیغی کبی لامه مفتقر بولنان بعض مفاعیلدن دخی لام، محذوف بولنور: «والقمر قدّرناه» ای قدّرناله «وَهَبْتُكَ دیناراً» ای وهبت لك.
وکذا قولهم: «صِدْتُكَ ظَبیاً، وجَنَیْتُكَ ثَمَرَةً»
قال الشّاعر:

فتولّی غلامهم ثمّ نادی
اظلیماً اصیدکم ام حماراً

ای اصیدلکم ذکر النّعام ام حمار الوحش. بتدی

ابو السّعود افندی دخی (للرّؤیا) ده‌کی لامك بیان ایچون، یاخود — فواصله رعایتدن ناشی — فاعل مؤخّری تقویه ایچوندر. یاخود،

(تَعْبُرُونَ) کلمهٔ جلیله‌سنك لام ایله تعدیه ایدر برفعلك معناسنی متضمّن اولدیغیچوندر دیدی.

امام فخر رازی دخی مفعولك فعل، یعنی (رؤیا) نك (تَعْبُرُونَ) اوزرینه تقدّمی جهتیله لامك زائد اولدیغنی بعضلرك قولنه عطف ایله بیان ایلدکدن صکره، صاحب کشّافك قول آتیسنی نقل ایلدی.

«جائزدرکه، رؤیا (کان) نك خبری اوله. نصل‌که، برکیمسه بر ایشده استقلال اوزره حائز مکنت واقتدار اولورسه، حقنده «کان فلانٌ لهذا الامر» دینیر. (تَعْبُرُونَ) ده جائزدرکه، هم خبر دیکر، هم‌ده حال اوله.»

تَعْبُرُونَ

صبر وزننده اولان (عبر) دن مأخوذدر. کرك عَبْر. کرك «عباره» و «تعبیر» دوش یورمق معناسنه‌در. مادّهٔ مذکوره برحالدن بر حاله تجاوز ایلمکه موضوعدر. بوندن مأخوذ (عبور) ك صویی کچمکده استعمالی غالبدر. کرك سباحت طریقیله، کرك سفینه، دواب، کوپری واسطه‌سیله اولسون.
(عُبور) برطرفدن اوته طرفه کچمك، (تعبیر) بر آدمی برطرفدن اوته طرفه کچیرمك معناسنه‌درکه، علی الاکثر نهرك بر جانبندن اوبر جانبنه کچمکده مستعملدر.
معبّرلر دخی رؤیانك جانبینی تأمّل، اطراف رؤیاده تفکّر ایده‌رك احد طرفیندن آخره منتقل اولدقلریچون عابر، معبِّر، نامنی آلمشلردر.

تعبير رؤيا، عالم منامده مشاهده اولنان صُوَر خياليّه‌دن خارجده واقع ، امور آفاقيّه و اَنْفُسيّه‌دن آنلره مناسبت آلان صُوَر مماثله‌يه انتقالدن عبارتدر.

معلوم اولسون كه، رؤيا، تعبيره محتاجدر. زيرا صُوَر حسّيّه، مرتبهٔ خياليّه اوزره مُنْزَل اوله‌رق ظهور ايدر. واقعا حضرت ابراهيم عليه السّلام، رؤياسنده مخدوم مكرّمنك ذبحيله مأمور اولديغنى كورمش وبلا تأويل، رؤياسنك ظاهريله عمل ايتمش ايسه‌ده هركس آكا مقيس دكلدر. آنك كبى بر اولو پيغمبرك شان عاليسنه ياقيشان رخصتله دكل، عزيمتله عمل ايتمك ايدى. چونكه او خليلِ جليل خدا، رؤياسنك ظاهريله عمل ايتمسه‌يدى، نه كنديسنك، نه‌ده مخدوم مكرّمنك امر حقه كمال تسليم وانقيادلرى خلقه ظاهر ورونما اولمازدى.

قالُوا اَضْغاثُ اَحْلامٍ

كاهنلر ديديلركه: بو برقاريشق دوشدر ديمك اولوب «اضغاث احلام» برمبتداء محذوفك خبريدر.

اضغاث، ضادك كسرى، عين معجمه‌نك سكونيله (ضغث)ك جمعيدر.

ضِغْث، بردمت كياهه دينيركه، ياشى قوروسى قاريشق اوله.

اَضْغاثُ اَحْلام، ديدكلرى رؤيا، بوندن مأخوذدركه، قاريشق اولديغندن تعبير وتأويله صحّت وصلاحيّتى اولميان رؤيا ديمكدر.

فخر الدّين رازى «ضِغْث» بردمت كياهه دينير. فقط اوكياهك ساقى اوزره قائم اولان، اوزانوب بوى سورن اوت جنسندن اولمسى

شرطدر ديمش، بوكاده (وخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثاً) قول كريميله استشهاد ايلمشدر.

ايشته اشياء غير متناسبه ايله قاريشق اولان رؤيا (ضِغْث) دنيلن شو اوت دمتنه بكزه‌ديكيچون منامات باطله‌يه على طريق الاستعاره (اضغاث احلام) دنيلدى.

احلام، حانك ضمّى، لامك هم ضمى هم سكونيله مضبوط اولان (حلم)ك جمعيدر.

حُلُمْ، دوشه دنيركه، نائمك عالم خيالده مشاهده ايلديكى صُور خياليّه‌دن عبارتدر.

اسماعيل حقى مرحوم، روح البيانده (حُلُمْ) حقيقتى اولميان رؤياى كاذبه‌در ديمش، بوكاده «الرّؤيا مِنَ اللهِ والحُلُمُ من الشّيطان» حديث شريفنى دليل كوسترمشدر.

ابو السّعود افندى مرحوم دخى (حُلْم) حقيقتى اولميان رؤياى كاذبه‌در ديدى.

اَضْغاثك اَحْلامه اضافتى‌ده (اضافت بمعنى من) دركه، «هى اضغاث من احلامٍ» ديمكدر.

مضاف اليه، جنس مضافى مبين ايسه اضافت بمعنى من، عد اولنور. كموش يوزك معناسنه اولان «خاتم فضةٍ» قولنده‌كى اضافت كبى. بناءً عليه ابو السّعود افندى مرحوم، اضافت مذكوره‌نك (من) معناسنه اولديغنى بياندن صكره «اخرجوها من جنس الرّؤيا الّتى لها عاقبة تَؤُولُ اليها ويعتنى بامرها» ديمشدر.

يعنی کاهنلر، مِلکك رؤیاسنه «أضغاثُ أحْلام» دیملریله آنی معنیدار، وقابل تعبیر، شایان اعتنا اولان رؤیالر جنسندن اخراج ایتمش اولدیلر. اصلی، حقیقتی اولمیان منامات باطله حکمنه قویدیلر.

—

مِلك یالکز بر رؤیا کورمش اولدیغی حالده کاهنلر ضِغثی، حُلمی، جمع صیغه‌لریله ایراد ایدوب او رؤیایه خبر قیلملرینی ده ابو السّعود افندی ایکی وجه ایله توجیه ایتمشدر.

وجه اول — جمع صیغه‌لرینك ایرادی رؤیایی بطلان ایله وصفده مبالغه ایچوندر. زیرا جمع، صیغه‌سی کثرت ذواته دلالت ایتدیکی کبی اتصافده‌ده مبالغه‌یه دلالت ایدر. نته‌کیم بر آتدن، بر صاریقدن زیاده‌یه مالك اولمیان کیمسه حقنده — مجرّد وصفده مبالغه قصدیله — «فلان یرکب الخیل ویلبس العمایم» دینیر. = فلان آتلره بینیور، صاریقلر صاریییور.

ایشته کاهنلر دخی مِلکك رؤیاسنی بطلان ایله وصفده مبالغه ایده‌رك دوش بر ایکن جمع، صیغه‌لریله «اضغاث احلام» دیدیلر.

—

لکن جمع قلت، جمع کثرت کبی مجرّد جمعیت وجنسیّت ایچون استعمال اولنمیوب آنجق بیان قلّت قصد اولنان یرده استعمال اولنور. نته‌کیم «حَسَنُ الثوب» معناسنده «حسن الثیاب» دینیلوب، «حسن الأثواب» دینلمز و «کم عندك، من الثوب» یرنده «من الثیاب» دینلوب

«من الأثواب» دینلمز دیه اعاظم ادبادن (رضیّ استرابادی) شرح شافیه‌ده، افاخم علمادن (شریف جرجانی) شرح مفتاحده بیان ایتمشلردر.

بو ایسه ابو السّعود افندینك توجیهنه مخالفدر. «فالتعدیل علی ماذکر فی التوجیه»

وجه ثانی — رؤیای مذکوره یدی سمیز، یدی لاغر بقره، یدی یاش یدی قوری سنبله مثللی اشیای شتّایی متضمّن اولدیغیچوندر.

—

بوتوجیهه کوره جمع صیغه‌سی موقعنده اولوب بونك ایچون بر نکته آرانلماز. شوقدرکه عرفده، شرعده، بلکه لغتده بومقوله رؤیایه هر نه قدر امور شتّایی مشتمل ایسه‌ده «رؤیای واحده» اطلاق اولندیغی جهتله توجیه مذکور وحدت رؤیایه ملایم دوشمز. تأخیر ذکری ده ضعفنه اشارتدر.

ابو السّعود افندی مرحوم وجهِ ثانی‌یی «فتأمّل حسن موضع الاضغاث مع السّنابل فللّه درّ شان التنزیل» تقدیر حیرت انکیزیله تذییل ایتمشدر.

—

وَمٰا نَحْنُ بِتَأْوِیلِ الْاَحْلَامِ بِعٰالِمِینَ

بز اصلی، حقیقتی اولمیان معناسز، باطل رؤیالرك تأویلنی بیلیجیلر دکلز.

بوسوز کاهنلرك تتمّهٔ کلامیدر.

رؤيا، حُلُمْ

بونلرك ایکیسی‌ده نائمك کوردیکی دوشدن عبارتدر .

لکن (رؤیا) ایيلرنده، (حُلُمْ) کریه‌لرنده مستعملدر . نصل که آیتِ جلیله‌دن‌ده مستفاد اولان بودر .

بالاده صحیفه پیرای بیان اولان «الرّؤیا من الله والحُلُمُ من الشّیطان» حدیث شریفنده‌ده بوکا اشارت بیورلمشدر .

تورپشتی دیدی که :

حُلُمْ، عند العرب رؤیا مقامنده استعمال اولنور . حُلُمْ ایله رؤیا بینی تفریق ایسه، مجرّد حق ایله باطل بینی فصل ایچون حضرت شارعك وضعنی بجا کوردیکی اصطلاحاتدندر . حضرت شارع، اللّهدن اولان دوش ایله شیطاندن اولان دوشی، اسم واحدله تسمیه ایتمه‌یی کریه کورمش . «باخصوص (رؤیا) لفظنده بصر، یاخود بصیرتله مشاهده‌یه دلالت ایدر معنی واردر .» آنکچون رؤیانك صالحنه (رؤیا) شیطاندن اولان دوشه‌ده (حُلُمْ) دیمشدر . زیرا (حُلُمْ) کلمه‌سی، حقیقتی اولمیان قضاءِ شهوته دائر حالمك خیالنه کلن شیدن ماعداسنده استعمال اولنماز .

نظم جلیلك هیئت مجموعه‌سنی تفسیره کلنجه، بوبابده اوچ وجه ایله ادارهٔ مقال اولنور .

١ — بویله قاریشق رؤیالرك‌ده تأویلی وار امّا بز بیلمیز دیمیز، بومثللی منامات باطله‌نك معنالری یوق که بیله‌لم . تعبیر وتأویل، آنجق منامات صادقه‌یه مخصوصدر .

٢ — بویله قاریشق رؤیالرك‌ده تعبیری اولمق کرکدر . امّا بز بیلمیز .

٣ — بوبر قاریشق رؤیادر . بویله قاریشق رؤیالرده ایسه امور مخیّله‌دن حقائق عقلیّهٔ روحانیّه‌یه انتقال قولای دکلدر . بزم‌ده ذاتاً علم تعبیرده مهارتمز یوقدر . آنکچون بروجه ایله تعبیر ایتسه‌ك بیله حقیقتنه واصل اوله‌میز .

—

کهنهٔ مصرك علم تعبیرده مهارتلری اولمادیغنه مَلِکك طرز افاده‌سی‌ده دلالت ایدر . چونکه اوکاهنلر ایچنده اکر علم تعبیرده متبحّر وماهر کیمسه اولسه ایدی، مَلِك آنلره «ان کنتم للرّؤیا تَعْبُرُونَ» دیمزدی . «شویله بررؤیا کوردم، تعبیر ایدیکز» دیر ایدی . یعنی (ان کنتم) شرطنه تعلیق ایلمزدی .

خاطره کلن بودر .

مع مافیه اوکاهنلر، علم تعبیرده ماهر، متبحّر ایمشسه‌لر بیله شو رؤیانك تعبیری، یوسف علیه السّلامك محنت حبسدن خلاصیله ظهور کمالنه سبب اولمق ایچون جناب قادر مطلق آنلرك بصیرتلرینی باغلامش، کندیلرینی اعطای جوابدن عاجز براقمشدر .

فی الحقیقه ملك مصرك شورؤیاسی یوسف علیه‌السّلامك حبسدن خلاصیله ظهور کمالنه سبب مستقل اولدی . چونکه مَلِك وقتا که بو رؤیایی کوردی؛ برعظیم، اضطرابه دوشدی . زیرا ناقص ضعیفك کامل قوی‌یه مستولی اولدیغنی کورمکله بونك برایی معنایی مشعر اولمادیغنه،

برنوع، شرّی منذر بولندیغنه فطرت سلیمه‌سی شهادت ایلدی. فقط کیفیت حالی آکلایه‌مدی. برشی ایسه بروجهدن معلوم، وجه دیکردن مجهول اولورسه، آنك هرجهتنی آکلامغه انسان، طبیعی مجبور اولور. لاسیّما انسان، عظیم الشّان، واسع المملکه اولورسه، اوشی‌ده بعض وجوهدن دولایی شرّه دلالت ایلرسه، حقیقت حاله وقوف ایچون مجبوریت زیاده‌لشیر.

ایشته جناب مسبّب الاسباب، بوطریق ایله مَلِك موماالیهی، رؤیاسنك مدلول صحیحنی آکلامق مراقنه دوشوردی. یوسف علیه السّلامی محنت حبسدن خلاصه سبب اولمق ایچون کهنه‌نك‌ده بصیرتنی باغلادی. آنلره بز بویله قاریشق رؤیانك تأویلنی بیلمیز دیدیرتدی.

شوراسی‌ده معلوم اولسون که، کاهنلر علم تعبیره انتسابلرینی کندیلرندن بالکلّیه نفی ایتمدیلر. بلکه «علم تعبیر، ایکی‌یه منقسمدر. (رؤیا) مرتّب، منتظم اولورسه، امور متخیّله‌دن حقائق عقلیّه‌یه انتقال قولای اولور. اشیای مختلفه ایله قارمه قاریشق بولنورسه، ترتیب وانتظام معلومدن خالی اولورسه، اومثللی رؤیایه «اضغاثُ احلام» نامی ویریلیر. مَلِکك رؤیاسی ایشته بواضغاث، تسمیه قلنان قسمدندر» دیدیلر. صکره‌ده کندیلری بوقسم، رؤیانك تأویلنی بیلمز اولدقلرینی خبر ویردیلر. صانکه «بورؤیا، برچوق مختلف شیلرله قاریشقدر، بویله قاریشق رؤیانك تعبیرینه ایسه بزم عقلمز ایرمز» دیمش اولدیلر.

کاهنلرك بوسوزلری ایسه علم تعبیرده کامل، متبحّر اولان کیمسه‌نك

بویله قاریشق رؤیالری‌ده تأویله مقتدر اوله‌بیله‌جکنی ایما وایهام ایلر.

ایشته مَلِك مصر ایله کاهنلر آره‌سنده بروجه مشروح جریان ایدن محاوره اثناسنده ایدی‌که، حاضر بالمجلس بولنان ساقی، یوسف علیه السّلامی تخطّر ایدوب مَلِکه شویله عرضحال ایلدی.

«پادشاهم! زندانده آل یعقوبدن برعلیم، حکیم ذات واردر. روی زمینده رؤیاکزك تأویلنی بیلن وار ایسه، اوده بوذات فضیلت شعاردر. آنك کبی علم آشنا، حکمت شناس برذات کورلمامش اولدیغنی هرکس تصدیق ایلر. بن وآرقداشم خبّاز، محبسده ایکن، برر رؤیا کورمش، آکا تعبیر ایتدیرمش ایدك. تعبیر ایتدیکی کبی ظهور ایتدی. اذن همایونکز اولورسه، واره‌یم، اوکریم ابن کریمی کوره‌یم. رؤیاکزی آکا تعبیر ایتدیره‌یم. افندمزی شو مراقدن قورتاره‌یم.»

مَلِك، ساقی‌یی ممنوناً مأذون ایلدی. ایشته آتی الذکر آیت جلیله ساقینك بوعرض واستیذاننی مشعردر.

§

قوله تعالی

﴿وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ. يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ، أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ

يَابِسَاتٍ لَعَلِّي اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ »

§

خلاصۀ مآلی — اوایکی زندان آرقداشندن نجات بولان ساقی — بر اوزون مدّتدن صکره یوسف علیه السّلامی یاد ایده‌رك — دیدی‌که: بن بورؤیانك تأویلنی بیلندن تلقّی ایدر، سزه خبر ویررم. بنی اوبیلنك یانه، (یاخود) زندانه کوندرکز.

[کوندرلدی، یوسف علیه السّلامی بولدی، آکا دیدی‌که:]

ای یوسف! ای صدّیق! بزه خبر ویر، شورؤیانك تأویلندن‌که «یدی سمیز بقره‌یی، یدی زبون بقره اکل ایدر. یدی یشیل، دانه باغلامش باشاغی یدی قوری باشاق صاروب، صیقوب اثری بلیرمیه‌جك صورتده محو ایلر.»

تا که، مَلِکه، ونزدنده بولنانلره، (یاخود) مملکت خلقنه واروب جوابکزی خبر ویره‌یم. رؤیانك تأویلنی بیله‌لر. (یاخود) سنك فضل ومکانکی، علم وعرفانکی بیله‌لر. بویله فضل وکمال، صاحبی اولدیغك حالده نصل براسف انکیز مضیق اضطرابده بولندیغکی آکلایه‌لر. بو وسیله ایله شو محنت واضطرابدن بلکه خلاص اولورسین.»

§

تفسیر وایضاح — آیت سابقه ذیلنده بیان اولندیغی اوزره مَلِك، شورؤیادن زیاده‌سیله اضطرابه دوشدی. چونکه برطاقم ضعفانك اقوِیایه غلبه‌سنی پك آچیق کوسترن شو رؤیانك مظنّۀ شر اولمسی

حسبیله تأویل صحیحنی آکلامق ایستردی. ساقی‌ده هم افندیسنی شو مراقدن، هم یوسف علیه السّلامی محَن ومشاقدن قورتارمق ایچون، زندانه کیدوب رؤیایی یوسف علیه السّلامه تعبیر ایتدیرمك اوزره مَلِکدن رخصت ایستدی.

ایشته:

وَقَالَ الَّذِى نَجَا مِنْهُمَا

قول کریمی ساقینك بوعرض واستیذاننی حاکیدر.

بو، برکلام ابتدائی اولوب ذکری مرور ایدن «قالوا اَضْغَاثُ اَحْلاَمٍ» اوزرینه معطوفدر.

وَ ادَّكَرَ

بوکلمۀ جلیله، افتعال بابندن ماضیدر. امام فخررازینك بیانه کوره صحیحی. بویله دال مهمله ایله‌در. ذال معجمه ایله‌ده منقولدر.

قاضی بیضاوی «تَذَكَّرَ يُوسُفَ» عباره‌سیله تفسیر ایلدی.

قونَوی دیرکه: (تَذَكُّرْ) ایله تعبیر، توضیح معنی ایچوندر.

«او ایکی زندان آرقداشندن بریسی اولان ناجی‌که، ساقیدر. یوسف علیه السّلامی، واو معصوم پاکك حال وشاننی، توصیه‌سنی یاد ایلدی» دیمکدر.

(اِدّکار) تذکّر وتخطّر، معناسنه‌درکه، انسان، اونوتدیغنی خاطرینه کتیرمکدن عبارتدر.

بونك ثلاثیسی اولان (دکر)ده دالك کسریله (ذکر) معناسنه‌درکه، آکمق، یاد ایلمکدر .

لغویوندن (لیث بن مظفر) دیمشدرکه: ربیعه قبیله‌سی (ذکر) لفظنده غلط ایدوب دال مهمله ایله (دکر) دیرلر. قبیلهٔ مرقومه خلقنی معرّف ومشدّد اولان (الدّکر) لفظی تغلیط ایتمشدر. حال‌بوکه بونك‌ده اصلی ینه ذال معجمه ایله‌در. فقط حرف تعریف تلفّظده داله ادغام اولنمغله دال، مشدّد اولدی.

واقعا صرفیّونك بیانه کوره بوکلهٔ جلیله‌نك اصلی (اِذْتَکَرَ) ایدی. (تا) داله (ذال) ینه داله قلب ایله داللر یکدیکره ادغام اولنه‌رق (اِدَّکَرَ) اولدی.

سورهٔ قمرده واقع «فَهَلْ مِنْ مُدَّکِرٍ» قول کریمنده‌ده دینیلدیکه: (مُدَّکِر) مفتعل وزننده اولوب اصلی (مُذْتَکِرْ) در. دال ایله تانك مخرجلری قریب اولوب بویله مخرجلری متقارب بولنان حرفلرك ایسه، علی‌التّوالی نطقی، تلفّظی کوچ ایدوکندن (تا) داله قلب اولندی. صکره‌ده (ذال) داله قلب ایله ادغام اولنه‌رق (مُدَّکِرْ) اولدی.

قول ایله مقول قول اولان «انا انبّئکم فارسلون» بیننده‌کی (وَادَّکَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ) قول کریمی برجملهٔ اعتراضیه‌در.

جملهٔ مذکوره‌نك اسم موصولدن حال اوله‌رق (نَجَا) اوزرینه معطوف اولمسی‌ده جائزدر.

بَعْدَ اُمَّةٍ

براوزون مدّتدن صکره دیمکدر .

قاضی بیضاوی، بوکلهٔ جلیله‌یی «من بعد جماعةٍ من الزّمان مجتمعةٍ ای مدّةٍ طویلةٍ» عباره‌سیله تفسیر ایتمشدر .

مفسّر مشارالیه شونی دیمك ایسترکه: (اُمّت) کلمه‌سی، هرنه قدر خلقدن برجمع عظیمك اجتماعندن متشکّل اولان ملل واقوام معناسنده استعمالی غالب ایسه‌ده اصل معناسی زماندن برمدّت طویله دیمکدر .

تعریف مذکورده واقع (مُجْتَمِعَة) قیدی، مقتضای کلامدندر . زیرا «بعد جماعةٍ من الزّمان» بر شیئی تذکر وتخطّر ایتمك، آنجق ازمنهٔ مجتمعه‌دن صکره اولور، ازمنهٔ متفرّقه‌دن صکره دکل .

(مدّت طویله) دخی «فَلَبِثَ فِی السِّجْنِ بِضْعَ سِنِینَ» قول کریمندن مفهومدر. [١]

بعضاً زماندن، انساندن بشقه‌لرینه‌ده (اُمّت) اطلاق اولندیغی واردر، کقوله تعالی «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا طَائِرٍ یَطِیرُ بِجَنَاحَیْهِ اِلَّا اُمَمٌ اَمْثَالُکُمْ» الآیه .

امام فخر رازی دخی دیرکه: بوکلهٔ جلیله برقاچ وجه ایله تفسیر اولنور .

١ — «بَعْدَ اُمَّةٍ» بعد حینٍ دیمکدر. زیرا (حین) ایام کثیره‌نك اجتماعندن حصوله کلیر. نصل‌که، معروف اولان (اُمّت) دخی جمع

[١] بوقسه ابن تمجیدك دیدیکی کبی لفظ (امه) دن مستفاد دکلدر .

عظیمك اجتماعندن حاصل ومتشكّل اولور. ایمدی بر مدّت طویله معناسنی مشعر اولان (حین) صانكه ایّام وساعاتدن متشكّل برامّت ایمش.

٢ — اشهب عُقَیلی، همزه‌نك كسریله «بعدامّةٍ» اوقودی. (اِمّت) نعمت دیمكدر.

قال عدی:

«ثمّ بعدالفلاح والملك والامّةِ وارتهمْ هناك القبور».

بوصورتده نظم جلیلك معناسی: «بعد ما انعم علیه بالنجاة» سبكنده اولمق لازم كلیر كه ساقی، قتل وسجندن قورتیلوب مَلِكك مظهر انعام واحسانی اولدقدن صكره، یوسف علیه السّلامی یاد ایتدی دیمك اولور.

٣ — بشقه‌لری‌ده همزه‌نك فتحی، میم مخفّفه، هاء منوّنه ایله (بعد امهٍ) اوقودیلر.

(اَمَهْ) نسیان، معناسنه اولوب «بعد اَمَهٍ» بعد نسیانٍ دیمكدر.

«اَمِهَ، یَأْمَهُ، امها» باب رابعدندر.

برده اقرار واعتراف معناسنه كلیر. «اَمِهَ بحقٍ» حقی اقرار واعتراف ایتدی دیمكدر. كذا یقال «اَمِهَ الرّجل، اذا اعترف»

ینه فخر رازی دیركه: ابوعبیده، (امه) ی سكون میم ایله ذكر ایتمش ایسه‌ده صحیحی میمك فتحیله‌در.

سكون میم ایله (امه) عهد وپیمان معناسنه‌در. وباب اوّلدندر.

شهاب، ظن ایدرمكه، فخر رازینك بو تصحیحنه اعتراض ایده‌رك دیدی كه: مجاهددن، عِكرِمه‌دن میمك سكونیله منقول اولدیغندن سكون

میم ایله استعمالنی انكار ایدنك سوزینه باقلماز. چونكه میمك فتحیله‌ده سكونیله‌ده لغتدر.

ینه فخر رازی دیركه: حاصل كلام، بونظم جلیلدن مراد، شو اوچ احتمالدن خالی دكلدر.

١ — ساقی، یوسف علیه السّلام، كندیسنه «بنی افندیكك نزدنده یاد ایت» دیه حالنی مَلِكه عرض وبیان ایتمه‌یی توصیه بیوردیغی وقتدن برچوق زمانلر كچدكدن صكره آنی تخطّر ایتمش.

٢ — ساقی، نزد ملوكانه‌ده نعمت یاب ترفّه وسعادت اولدقدن صكره، یوسف علیه السّلام خاطرینه كلمش.

٣ — ساقی، توصیهٔ جناب یوسفی اونوتمش، صكره آكمش.

بوراده شویله برسؤال وارد اولور:

(وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ) قول كریمی، ناسی ساقی اولدیغنه دلالت ایدییور. حال بوكه ناسی، یوسف علیه‌السّلامدر دنیلیور.

جواب — ابن الانباری دیدی كه: (اِدَّكَرَ) كلمه‌سی (ذكر واخبر) معناسنه‌در. بومعنی ایسه سبق نسیانه دلالت ایتمز. بناءً علیه ساقینك یوسف علیه السّلامی نزد ملوكانه‌ده یاد ایتمامسی، احتمالكه، سبب حبسی اولان ماده‌یی خاطره كتیررده ازدیاد شرّه بادی اولور قورقوسی اوله.

شویله‌ده دنیله‌بیلیر:

یوسف علیه السّلام‌ده نام پاك خدایی یاد ایتمه‌یی، حین توصیه‌ده «ان شاء الله» دیمه‌یی اونوتدی. ساقی‌ده یوسف علیه السّلامك

رقت انکیز اولان احوال مظلومانه‌سنی پادشاهه عرض ایتمسنی اونوتدی.

حاصلی، نسیان، احتمال که ایکیسنده‌ده واقع اولدی.

—

اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ

بن رؤیاکزك تأویلنی کندیلکمدن دکل، آندن تلقی ایده‌رك سزه خبر ویررم.

یاخود، بن رؤیاکزك تأویلنی بیلن برذاته دلالت ایدرم.

یاخود، بن رؤیاکزك تأویلنی بربیلندن صورار، اوکره‌نیر، سزه بیلدیررم.

فَاَرْسِلُونِ

همان سز بنی بونك تأویلنی بیلنك یانه، یاخود، زندانه، یاخود نزد جناب یوسفه کوندریکز دیمکدر.

قنوی دیرکه: «سز بنی بوعلمه آشنا اولان شول ذاته — که الیوم زندانده محبوسدر — کوندریکز» دنیلسه، دهاوجیز، دهاواضح اولور.

بونده‌کی خطاب جمع، علی سبیل التعظیم ملکه، یاخود ملکك حضورنده بولنان ذواته‌در.

جامی

لسان ساقیدن

بود بیدار درتعبیر هرخواب
دلش ازغوص این دریا کهریاب
اکر کویی بروبکشایم این راز
وزو تعبیر خوابت آورم باز

لسان ملکدن

بکفتا اذن خواهی چیست ازمن
چه بهتر کورراازچشم روشن
مراچشم خرد آن لحظه کورست
که ازدانستن این رازدورست

ساقی، نزد جناب یوسفه کوندرلدی؛ زندانه واروب اول نبیّ سریره دانی بولدی؛ دیدی‌که:

يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيقُ

ای یوسف! ای صدّیق!

صدّیق، صادك کسری دالك تشدیدیله مبالغه صیغه‌سیدر. صدقی چوق کرّه مشاهده اولنان، چوق کرچك سوزلو اولان آدمه دینیر.

ابوالسّعود افندی دیرکه: ساقی، یوسف علیه السّلامك اقوالنده صادق، احوالنده حسن حال اربابنه فائق اولدیغنی وقتیله کوروب

تجربه ایتمش اولدیغندن کندی نام پاکنی تصریح ایله خطاب ایتدکدن صکره، برده صدقده مبالغه ایله توصیف ایده‌رك آکا «ایّها الصّدّیق» دیه ندا ایلدی. چونکه آثار عرفانندن اغتنامِ مراد، وانوار کمالندن اقتباس رشاد ایتمك صددنده ایدی. بوصورتده وصف مذکور «براعة استهلال» بابندن معدود اولور.

قاضی بیضاوی‌ده: «ساقی، یوسف علیه السّلامك نام پاکنی تصریح ایله خطاب ایتدکدن صکره، برده صدق ایله توصیف ایدوب آکا «ایها الصّدّیق» دیمسی، نبیّ مشارالیهك احوال کریمه‌سنی بالذّات کوروب کرك کندیسنك، کرك آرقداشی خبّازك وسائر محبوسینك رؤیالرینی تأویلده کمال صدقنی تجربه ایتمش اولمسندن ناشیدر» دیدی.

ایکیسنك‌ده کلاملری متقارب المعنادر.

قونوی، توجیه بیضاوی‌یی ایضاح، مقامنده دیرکه: ساقینك نام عالئ جناب یوسفی تصریحا آکا: «یوسف!» دیه خطاب ایتمسی، اسم عَلَمده «تعیین» زیاده اولدیغیچوندر. «ایّها الصّدّیق» دیمسی‌ده اجلال وتعظیم ایچوندر.

ساقی، اثناء محبوسیّتنده یوسف علیه السّلامك امانتنی، صداقتنی، کمال ورع وعفّتنی، فرطِ حمیّتنی، حسن معاشرتنی، اذایه تحمّلیله تمام حمیّتنی الحاصل نیجه سجایای عالیه‌سنی تجربه ایده‌رك بیلمش اولدیغندن تعظیماً بووصف جمیل ایله خطابه لایق کوردی.

برذاتدن برشی اوکرنمك مجبوریتنده اولان کیمسه اوذاتی تعظیم

وتوقیر، مرامنی اجلالی مشعر الفاظ ایله تقریر ایتمك لازم کله‌جکنه ساقینك بوطرز افاده‌سی دلالت ایدر.

شوراسی‌ده شایان دقتدرکه: ساقی مَلِکك رؤیاسنی، مِلکك سویلدیکی الفاظك عینی الفاظ ایله تقریر ایلدی. زیرا علم تعبیرده بیان اولنمشدرکه، رؤیانك تعبیری اختلاف الفاظ ایله مختلف اولور.

—

ایشته ساقی، یوسف علیه السّلامه بعد الخطاب:

اَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍ

دیوب مِلکك لفظنی تغییر ایتمدی.

«ملِك شویله بر رؤیا کوردی. بونك نه‌یه دلالت ایتدیکنی بزه بیلدیر» دیمك ایستدیکنده شبهه یوق ایسه‌ده حادثه‌نك مضمونی بوبر دوش اولدیغنه دلالت ایتدیکیچون اوراسنی تصریح ایتمامشدر. چونکه عالم شهادتده بویله برحادثه‌نك امکان وقوعی متصوّر دکلدر.

بونظم جلیلك خلاصهٔ مآل منیفی ایله الفاظ شریفه‌سنك تدقیقات لغویّه‌سی آیت سابقه‌نك ذیلنده بیان اولنمغله بوراده تکرارندن صرف نظر اولندی.

ساقی، مقدّما آرقداشی خبّاز ایله یوسف علیه السّلامدن رؤیالرینك تعبیرینی رجا ایتدکلری وقت (نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ) دیمشلر ایدی. بودفعه ساقی نیچون ینه اوتعبیری استعمال ایتمیوب (اَفْتِنَا) دیدی؟

یوسف علیه السّلامك فضل وكمالده‌كی علوّ درجه‌سنی صكره‌دن تقدیر ایتمكله مجرّد شان عالیسنی تفخیم، امر رؤیایی تعظیم ایچون بو بودفعه (افتنا) تعبیرینی استعمال ایلدی.

مستفتی، یالكز ساقی ایدی. یا نیچون صیغهٔ متكلم مع الغیر ایله (اَفْتِنا) دیدی؟

تعبیرینی طلب ایتدیكی رؤیا، كندینك اولمیوب آخرك ایدوكنی، كندیسی طرف آخردن سفارتله كلدیكنی اشعار ایچون بویله دیدی. نته‌كیم «لعلّی اَرْجِعُ الی النّاس» قولیله‌ده بومفادی ایذان ایلدی.

بوراده ناسدن مراد كیملردر؟

بونده ایكی احتمال واردر.

١ — مَلِك ایله همنشینلری، قرناسیدر.

٢ — اهل بلده‌در. زیرا برروایت ضعیفه‌یه كوره زندان خارج شهرده ایمش.

لكن زندانك خارج شهرده بولنمسی، ناسدن‌ده مراد، اهل بلده اولمسی معقول ومأمول دكلدر. زیرا ساقی‌یی استفتا ایچون نزد جناب یوسفه كوندرنلر، اهل بلده دكل ایدی‌كه آنلره رجوع ایتسون.

لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ

مأمولدركه، ناس ویره‌جكك جوابی بیلوب مقتضاسیله عمل ایدرلر.

یاخود اومیلوركه، ناس جوابكدن سنك فضل ومكانكی، حال وشانكی آكلارلرده شو محنتدن خلاصكه سبب اولور دیمكدر.

ساقینك بویله قطع وجزم، افاده ایتمین (لعلّی) = مأمولدركه بن (لعلّهم) = اومیلوركه آنلر دیمسنه سبب نه‌در؟

بونده برقاچ سبب ملاحظه اولنه‌بیلیر:

١ — كری كیده بیله‌جكنه جازم و واثق دكل ایدی. چونكه انسان بردقیقه بیله صكره صاغ قاله‌جغنی بیله‌مز. ساقی‌ده عودتله مَلِكه قاووشه‌جغنی محقق و قطعی اوله‌رق بیله‌مزدی. ایشته بونك ایچون صیغهٔ ترجّی ایله ادارهٔ كلام ایلدی.

٢ — بوقدر كاهنلرك، عالملرك جوابندن عاجز قالدقلری بر رؤیایی شاید یوسف علیه السّلامده تعبیر ایده‌مز دیه قورقیوردی.

٣ — حكمدار ایله قرناسی یوسف علیه السّلامك جوابنی آكلا-یه‌بیله‌جكلرینه پكده امیدوار دكل ایدی.

٤ — آكلاسه‌لر بیله صحّتنه اعتماد ایده‌جكلرینی قطعیاً بیلمزدی.

قونوی

حاصل كلام: ساقی برموت فجأه‌یه اوغرامق احتمالی اولدیغندن كری دونه‌بیله‌جكنه ویوسف علیه السّلامدن تلقّی ایده‌جكی تأویلی ملِك وقرناسی آكلایه‌جقلرینه جازم وواثق اولمادیغیچون موضعینده‌ده قطع وجزم افاده ایتمین (لعلّ) كلمه‌سنی استعمال ایلدی دیمكدر.

لكن ینه بوساقی ایدی‌كه (اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بتأویله) = «بن اورؤیانك تأویلنی سزه خبر ویریرم» دیه‌رك تأویل رؤیایی خبر ویره‌بیله‌جكنی جزماً وقطعیاً بیان ایتمشدی. آنده «لعلّی اُنَبِّئُكُمْ» دیمامشدی.

حال بوکه یوسف علیه السّلامك نزد سعادتلرندن سرای حکمدارییه عودت ایده‌بیله‌جکنه جازم اولمادیغی کبی ابتداءً یوسف علیه السّلامك نزد سعادتلرینه وارەبیله‌جکنه و آندن تأویل رؤیایی اوکره‌نوب، کلوب خبر ویره‌بیله‌جکنه‌ده جازم دکل ایدی. بناءً علیه (اَنَا اُنَبِّئُکم بتأویله) قولنده تأویل رؤیایی خبر ویره‌بیله‌جکنی جزماً وقطعیاً بیـان ایتمش اولمسی وجوه مذکوره اوزرینه اِشکالاً متّجه‌در.

ایمدی وجوه مذکوره‌یی ایراد ایدنلرك بونده جوابلری نه ایسه بزم‌ده آنده جوابمز اودر.

اویله ایســه اولی اولان صیغهٔ ترجیحی‌یی عادت عُظمایه، اسلوب بلغایه حمل ایتمکدر.

§

قوله تعالی

«قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَاَباً فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِى سُنْبُلِهِ اِلاَّ قَلِيلاً مِمَّا تَأْكُلُونَ. ثُمَّ يَأْتِى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلاَّ قَلِيلاً مِمَّا تُحْصِنُونَ. ثُمَّ يَأْتِى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ.»

§

خلاصهٔ مآلی — یوسف علیه السّلام دیدی‌که: یدی سنه عادت

مستمرّه‌کز اوزره اکین اکرسکز. یاخود، اکین اکیکز. صکره هرسنه بیچه‌جککز اکینك ییه‌بیله‌جککز آز برمقدارندن ماعداسنی — بوجکلنمامك ایچون دوکمیوب — سنبله‌سنده براقك. بوبوللق ییللری کچدکدن صکره یدی سنه قحط اوله‌جق، بوقحط سنه‌لریچون اوّلجه ادّخار ایده‌جککز ذخیره‌نك تخملق اوله‌رق صاقلایه‌جغکز آز برمقدارندن ماعداسنی اووقتی ادراك ایدنلر یرلر. بوقیتلق سنه‌لری کچدکدن صکره، برمبارك ییل کله‌جك‌که، او ییـل یغمورلر یاغوب هرنوع محصولات ارضیّه‌ده فیض وبرکت اوله‌جق. اوزم، زیتون، سیسام کبی شیلرك عصیره‌سندن خلق زیاده‌سیله انتفاع ایده‌جکدر.

§

تفسیر وایضاح — آیت سابقه‌ده بیان بیورلدیغی اوزره (ساقی)نك عرض ایتدیکی رؤیایی یوسف علیه السّلام، عجبا نصل تعبیر بیورمش دیه صانکه برسؤال وارد اولمش‌ده بوآیت جلیله ایله اوسؤاله جواب ویریلیور.

ایشته آیت جلیله‌نك ابتداسنده‌کی،

قَالَ

سؤال مذکوره مبنی استینافدر.

دیدی‌که:

تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَباً

«عادت مستمرّه‌کز اوزره یدی سنه اکین اکرسکز. یاخود اکین اکیکز.»

تَزْرَعُونَ

بوكلمهٔ جليله، آتيده بيان اولنه‌جغی وجه ايله يا مطلقـا خبردر. اوحالده معنای حقيقيسنده مستعمل اولمش اولورکه، اکرسکز ديمكدر.

ياخود، زمخشرينك، فخرالدّين رازينك توجيهلری کبی «مطلّقه‌لر بكلسونلر، والده‌لر امزرسونلر» معنـاسنی مفيد اولان (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ) (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ) قول کريمی کبی (امر) معناسنه خبردر. ترکچه‌سی اکيکز ديمكدر. بوکا (فذروه فی سُنْبُلِه) قول کريمی‌ده دلالت ايدر. صانكه بونظم کريم، محصودك سنبله‌سنده ترکنی آمر اولديغی کبی (تَزْرَعُونَ) نك‌ده معنای امری مشعر اولمسی ياقيشير.

بوتوجيهه کوره نظم کريمه ايکی وجه ايله معنی ويريلير:

١ — فازرعوا سبع سنين مستمرّين علی الزّراعة علی عادتكم.

٢ — ازرعوا تدأبون دأباً ای يَحْصل لكم بسبب تلك الزراعة ماتعتادونه من الغلّة ونماء الارض.

خبرك امر معناسنه، امرك صورت خبرده استعمالی، مجرّد ايجابده مبالغه ايچوندر. امر اولنان شی کويا درحال لابس لباس وجود اولمش‌ده آندن خبر ويريليور.

ايشته بوراده (تزرعون) کلمه‌سنك‌ده «امر معناسنه خبر» اولمسی، مأموربه اولان زراعتی ايجابده مبالغه ايچوندر.

کويا عقيب امرده او (امر) موجبيله عامل اولوب همان زراعته مباشرت ايدی ويرديلر.

قاضی بيضاوی، (دأباً) لفظ شريفنی «علی عادتكم المستمرّة» عباره‌سيله تفسير ايتمكله (شهاب) ديرکه: (تزرعون) کلمهٔ جليله‌سنك لفظاً ومعنیً خبر اولديغنه بوتفسيرده دلالت ايدر. زيرا معتاد اولان شیئی ياپمق ايچون امره احتياج يوقدر.

(تَزْرَعُونَ) نك ايجابده مبالغه ايچون صورت خبرده مُخْرَج، امر معناسنه اولديغنی قاضی بيضاوی ضعف قوله اشارت اولمق اوزره صيغهٔ تمريض ايله ايراد ايلمش اولمغله تمريضك وجهنی بيـانده ينه (شهاب) ديرکه:

«بوکا (امر) معناسی ويرلمسی مقامه مناسبت آلماز. زراعت واسطه‌سيله حصوله کله‌جك خِصب و رخانك وقوعنـه دال اولان رؤيانك تعبيری اولمسنه‌ده ياقيشق آلماز. محصودك سنبله‌سنده ترکنی امر ايدن (فَذَرُوهُ فی سُنْبُلِهِ) قول کريمی‌ده (تَزْرَعُونَ) کلمهٔ جليله‌سنك (ازرعوا) معناسنی متضمّن برامر اولديغنه دلالت ايتمز. (تَزْرَعُونَ) کلمهٔ جليله‌سيله بدأ ايدن جملهٔ جميله، اقليم مصرده اهالينك يدی سنه متواليا زراعت وحراثتـله مسـتفيد اوله‌جقلرينه دائر معجزه اوله‌رق برامر غيبی‌ی اِخبـاردر. (ذَرُوهُ) دخی او بوللق ييللرده نه ياپملری لازم کله‌جكنی مبيّن برامر ارشاديدر. محصودك سنبله‌سنده ترکی ايسه معتاد اولماديغی جهتله امر واخطاره محتاج ايدی. فقط زراعت، آنلرك معتاد قديملری اولمق حسبيله اکين اکمك ايچون امره احتياجلری يوق ايدی.»

قُنوی، بووجهك غيرموجّه اولديغنه اشارت ايده‌رك ديرکه: (فَذَرُوهُ) يه موافقت ايچون (تزرعون) دخی امر معناسنه‌در ديمه‌نك

استقامتنه دیه‌جك یوقدر. لکن بومثللی رؤیا تعبیرنده دائما کلامِ اخباری، متداول اولدیغیچون بیضاوی، بالاده کوستردیکی وجه‌ایله (تَزْرَعُونَ)نك «صورت خبرده مستعمل، امردر» قولنی صیغهٔ تمریض ایله ایراد ایلدی.

واقعا کوریلیورکه، ینه بو آیت جلیله‌ده مذکور اولان تعبیرك جُمَل باقیه‌سی (ثُمَّ يأتى، ثُمَّ يَأْكُلْنَ) کبی هب جُمَلِ اخباریّه ایله وارد اولمشدر.

—

(تَزْرَعُونَ) امر معناسنه‌در دینیرسه، استعاره اولور. جملهٔ خبریّه‌در دینیرسه، معنای موضوع لهنده مستعمل اولمش اولور. اوّلکیسی «اکین اکیکز» ایکنجیسی «اکین اکرسکز» دیمکدر.

زرع، حرث

بوایکی لفظ، مترادفین کبی کورینورسه‌ده معناجه من وجهٍ بینلرنده فرق واردر. (حرث) تخم اکمك، تارلا سورمك معنالرینه موضوع اولمغله زرعدن اعمدر. (زرع) هم تخم صاچمق، هم اوت بیتیرمك معنالرینه‌در. «اَفَرَأَيْتُمْ مَاتَحْرُثُونَ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ» آیت جلیله‌سندن بینلرنده‌کی فرق ظاهر اولور.

دَأَبًا

اهل لغتك بیاننه کوره دالك فتحی، همزه‌نك سکون وفتحی ایله (دأب) برشیئك حالت واحده اوزره استمرارندن عبارتدرکه برایشده دوام والتزام ایله امك چکوب چالشمق دیمکدر. ایشنده مستمرّ ودائم اولان کیمسه‌یه «هو دائبٌ بفعل کذا» دینیر.

بوصورتده نظم جلیله «زراعةً متواليةً فی هذه السّنین» دیه معنی ویریلیر.

ابوعلی الفارسی دیمشدرکه: اهل لسانك اکثری (دأب)ك همزه‌سنی اسکان ایدرلر. بلکه همزه‌نك فتحیله‌ده لغتدر. «شَمْع» ایله «شَمَع» (نَهْر) ایله (نَهَر) کبی.

بالاده‌ده بیان اولندیغی اوزره قاضی بیضاوی، بوکلمهٔ جلیله‌یه «عادت مستمرّه‌کز اوزره» یولنده معنی ویرمکله (شهاب خفاجی) حاشیه‌سنده دیمشدرکه: دأبك اصل معناسی تَعَب‌در. عادت مستمرّه بوندن کنایه اولنور. زیرا عادت مستمرّه، امك چکوب چالشمق لوازمندن اولان عمله مداومتدن نشأت ایلر. بوراده (دَأَبًا) کلمهٔ جلیله‌سی (دائبین) یاخود (ذوی دأب) معناسنه حالدر. اِفرادی‌ده مصدرده اصل اولان افراد اولدیغیچوندر. یاخود برفعل مقدّرك مفعول مطلقی‌در. جمله‌ده حالیه‌در.

ائمّهٔ قرائتدن (حفص) حضرتلری (دأبًا) کلمه‌سنی فتح ایله قرائت بیورمشلردر. فتح ایله‌ده سکون ایله‌ده «دَأَبَ فی العمل اذا جدَّ فیه وتَعِبَ» معناسنه اوله‌رق مصدردر. (دَأَبَ، يَأْدَبُ، دَأْبًا ودَأَبًا)

یوسف علیه السّلام، ملحّم بقره‌لر ویشیل، تازه باشاقلرله بوللق ییللره، ضعیف بقره‌لر وقوری باشاقلرله‌ده قیتلق سنه‌لره استدلال ایدوب آنلره یدی سنه علی التّوالی زراعته مواظبت وزراعتده مبالغه ایده‌جکارینی خبر ویرمشدر. زیرا ملحّم بقره‌لرك مصداقی، تأویلی اولان بوللق آنجق زراعتده مبالغه ایله تحقق ایدر.

برده یوسف علیه السّلام، یالکز رؤیایی تعبیر ایله اکتفا بیورمیوب آنلره نافع برامر دیکرهده دلالت ایلدی.

فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِی سُنْبُلِهِ اِلاَّ قَلِیلاً مِمَّا تَأْكُلُونَ

دیدی؟

خلاصهٔ مآل منیفی: صکره هرسنه بیچهجککز اکینك ییهبیلهجککز آز برمقداردن ماعداسنی بوجکلنمامك ایچون دوکمیوب سنبلهسنده براقك دیمکدرکه، بو برارشاددر. چونکه مصر، اقلیمنده آرپه، بغدای کبی حبوبات، ایکی سنه طیانماز، سنهسی کچنجه بوجکلنیرمش. آنکیچون قیتلق سنهلری اکل ایچون صاقلنمسی لازم کلن غِلالی بوجك ییمسون دیه باشاقلرنده براقق، صمانندن آییرمامق ایجاب حال ومصلحت ایدوكنی ساقی‌یه بیان وتفهیم بیوردیلر.

مبحث

(تَزْرَعُونَ) اکر صورت خبرده (امر) معناسنه مستعمل دکلسه، «فماحَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فی سُنْبُلِهِ» جملهسی: رؤیانك تأویلندن خارج برارشاد ونصیحتدن عبارت قالیر. یعنی بوامر وتنبیهك تعبیرده دخلی اولهماز. شو حالده بو، — رؤیانك تأویلنی بیترمزدن اوّل ایراد بیورلمش — برجملهٔ معترضه دیمك اولورکه، فائدهسی. قحط سنهلریچون بوللق ییللرده اتخاذی لازم کلن تدابیر احتیاطیه‌یه خلقی ارشاددر.

اکر صورت خبرده (امر) معناسنه‌ایسه‌اوحالده «فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ» سوزی تعبیر رؤیا جملهسنه داخل اولور. نظم کریمهده «اِزْرَعُوا سَبْعَ

سِنِینَ دَأَباً فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فی سُنْبُلِهِ» یولندهمعنی ویریلیر. زیرا کرك (تَزْرَعُونَ) کرك (فماحصدتم) قوللریله باشلایان جملهلرك ایکیسیده ساقینك (اَفْتِنَا) قولنه جواب واقع اولمشدر.

مبحث

علامهٔ زمخشری دیمشدرکه: «(تزرعون) کلمهسی، اکر (امر) ایله تأویل اولنمازسه، یعنی «صورت خبرده ابراز اولنمش (امر) معناسنهدر» دینلمزسه، اوحالده جملهٔ انشائیّهنك جملهٔ اخباریّه اوزرینه [١] عطفی لازم کلیر. زیرا (فماحصدتم)دهکی (ما) یا شرطیّهدر. یاخود معنای شرطی متضمّن، موصولهدر. وعلی کلّ حالٍ جزا (امر) اولمق حسبیله جملهٔ اخباریّه، جملهٔ انشائیّه اوزرینه معطوف اولمش اولور» [٢]

ایمدی بالاده بیان اولندیغی وجه ایله «فماحصدتم الخ» جملهسی، جملهٔ اعتراضیه اولوبده تعبیر، خارجنده محضا برامر ارشادیدر دینیلیرسه، علامهٔ مشارالیهك بواعتراضی وارد اولماز. چونکه قول مذکور، یااهل مصری ارشاد ایچون ایراد بیورلمش برجملهٔ مستأنفهدر. یاخود برشرط مقدّرك، یعنی (ان زرعتم فماحصدتم الخ)، یولنده تقدیری جائز اولان برشرطك جوابیدر.

[١] جملهٔ انشائیه، (فذروه)؛ جملهٔ اخباریه، (تزرعون).
[٢] بوحکم، جزاده اولوب شرط قید اولدیغنه کورهدرکه سعد الدین تفتازانینك مختاریدر. واکر سید شریفك تحقیقی اوزره حکم، شرط ایله جزا بیننده اولورسه جزاسی انشا اولان جملهٔ شرطیهنك انشائیه اولمسی صحیح اولماز و(تزرعون)ی امر ایله تأویل ایتمکسزین دخی عطف، صحیح اولور.

بونكله برابر عكسنه‌ده احتمالى واردر [١] شويله كه : (ذَرُوهُ) امرينك (تذروه) معناسنه اولمسى‌ده محتملدر .

بويله ايسه يا نيچون امر صورتنده ابراز بيورلدى ؟

زيرا يوسف عليه السّلام ، خلقى ارشادى سببيله، كويا آنلره «يیه‌جككز مقداردن ماعداسنى سنبله سنده براقك» ديه امر بيورمش كبى اولدى .

—

اك طوغريسى آرانيرسه، (كشّاف) حاشيه‌سى (كشف)ده بيان اولنديغى وجه ايله (تزرعون) كلمه‌سنى ظاهرندن صرف وتحويله حاجت يوقدر. زيرا آندن صكره كلن (ثمّ يأتى) قول جليلى دلالت ايدركه (تَزْرَعُونَ)ده منامك تأويلى در .

فَمَا حَصَدْتُمْ

صكره هرسنه بيچه‌جككز اكينى .

فَذَرُوهُ فِى سُنْبُلِهِ

باشاغنده براقك، صمانندن آييرميك كه، بوجك يمسون .

مأمولدركه، يوسف عليه السّلام بوكا مَلِكك رؤياسنده كورديكى يشيل باشاقلرله استدلال بيورمش اولسون .

دانه‌لرى باشاقلرنده براقمق مصرده معتاد اولماديغيچون جناب

[١] بوتوجيهه كوره (تزرعون) جمله‌سى ظاهرى اوزره براغيلدرق (فما حصدتم) جملهٔ خبريه‌سى عطف اولنور .

رسالت مآبلرى بونى بالخاصه امر بيورمشلر . زراعت ايسه اهل مصرك ذاتاً معتادلرى اولديغندن آنى برامر محقق الوقوع عد ايده‌رك «اكين اكيكز» ديه امر بيورمامشلر .

اِلَّا قَلِيلاً مِمَّا تَأْكُلُونَ

«او، قيتلق سنه‌لرده ييه‌جككز آز برمقداردن ماعداسنى» ديمكدر. يوسف عليه السّلامك بوكلام شريفى ييه‌ده تقليلى التزام ايتمه‌نك لزومنه دائر اهل مصرى ارشاد اولمق اوزره‌ده تلقى اولنور .

(بذر)دن بحث ايتميوب‌ده استثنايى مأكوله حصر ايتمسى، تخملق ذخيره‌نك محصولدن استثناسى لزومى «تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ» قولندن معلوم اولديغيچوندر .

قحط سنه‌لرنده وقوعى خبر ويريلن احواله قارشى بوللق ييللرده اتّخاذى لازم كلن تدابير احتياطيّه‌يى بيان بيوردقدن صكره، او تدابيرك لزوم اتخاذنده‌كى حكمتى كوسترن بقيّهٔ تأويلى‌ده بيانه شروع ايده‌رك ديدى كه :

ثُمَّ يَأْتِى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيلاً مِمَّا تُحْصِنُونَ

او بوللق ييللر كچدكدن صكره يدى صارب سنه كلير كه، آنلر ايچون اوّلجه حاضرلامش اولديغكز حبوبك — تخملق ايچون صاقلايه‌جغكز آز برمقداردن ماعداسنى — او وقتى ادراك ايدنلر يرلر.

ثُمَّ يَأْتِي

(تَزْرَعُونَ) اوزرینه معطوفدر.

مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ

«مِنْ بَعْدِهِنَّ» بیورلمامسی، او بوللق ییللرك وصفلرینه اشارت، قصد اولندیغیچوندر. زیرا ضمیر، مرجعك اوصافندن بالكلیّه ساكتدر.

شِداد

شدیده‌نك جمعیدركه، شدّتدن وصفدر. (شدّت) اشتداد معناسنه اسمدر. قاتیلق، سرتلك معناسنه دینیركه، فارسیده (سختی) مرادفیدر. (اشتداد) قاتیلانمق دیمكدر.

ایمدی نظم كریمده مذكور اولان شداد، (صعاب) معناسنه‌دركه، قحط سببیله خلقك تعیّش، خصوصنده مشقّت وزحمت چكه‌جكی یدی سنه‌نك حالنی بیاندر. زیرا آچلق اسارتدن‌ده، قتلدن‌ده فنادر.

جملهٔ اولاده‌كی سنینك بوكا دلالتی جهتیله بوجملهٔ جمیله‌دن (سنین) لفظی حذف اولندی.

يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ

اكل، ناسك حالی ایكن، بونك سنه‌لره اسنادی، مجازیدر. «كوندزی صائم» دیدیكمز كبی. چونكه (اكل) سنینك شانندن دكلدر. ذخیره‌یی ییه‌جك اولان اهل سنین‌در. نصلكه، اورجی طوتان، كون دكل، انساندر.

ابو السّود افندی

بونده زبون بقره‌لرك، سمیز بقره‌لری اكل ایلدكلرینی تأویله تلویح اولوب (لَهُنَّ) ده‌كی (لام) دخی بو (مجاز) ی ترشیحدر. كویا سنبللرده براغیلان حبوبات، قوناغه نازل اولان مسافره تهیئه اولنان طعام كبی او قیتلق سنه‌لر ایچون تقدیم وتهیئه اولنمش برشیدر. یوقسه او ادّخار اولنان حُبوب فی‌الحقیقه اوسنه‌لرده موجود اولان ناس ایچون اذخار وتهیئه اولنمشدر.

قاضی بیضاوی

مآل نظم جلیل: او قحط سنه‌لرینی ادراك ایده‌جك انسانلر، محافظهٔ حیاتلریچون اذّخار ایده‌جككز ذخیره‌یی یرلر دیمكدر.

نظم جلیلده (اكل) ك سنینه اسنادی معبَّر ایله معبَّربه بیننده حصول تطابق ایچون مجازیدر.

معلومدركه، مَلِك واقعه سنده یدی لاغر بقره‌نك، یدی سمیز بقره‌یی یوتدقلرینی كورمشدی. وقتاكه، بَقَرات، (سنین) ایله تعبیر بیورلدی. اكل دخی سنینه نسبت اولندی. تاكه معبَّر ایله معبَّربه بیننده تطابق، حاصل اوله.

معبَّر، رؤیاده كوریلن زبون بقره‌لردر.

معبَّربه، آنلرك تأویلی اولان قحط، سنه‌لریدر.

ذیل

اکل وافنانك، یمك ایچمك شانندن اولمیان سنینه اسنادی — فعلك زمانه اسنادی طریقیله — اسناد مجازیدر.

«وَالنَّهَارَ مُبْصِراً» قول کریمی کبی.

زیرا رؤیاده کوریلن یدی سمیز بقره، یدی بوللق ییل ایله تأویل اولنمش اولوب ینه رؤیاده کوریلن یدی ضعیف بقره آنلری یوتمشلر ایدی. ایشته (معبِّر به)دەده مجرد اکلیّن، بیننی تطبیق، وضعیف بقرەلرك سمیز بقرەلری یوتمسنی؛ قحط، سنەلرینك بوللق ییللرده ادّخار اولنەجق ذخیرەیی یمەلرینه تشبیه ایچون، (اکل) قیتلق سنەلره اسناد اولندی.

اِلّاقَلیلاً مِمّاتُحْصِنُونَ

بوکا: تحملق اولەرق صاقلایەجغکز آز برمقداردن ماعداسنی، یولنده معنی ویریلیر.

چونکه ابن عبّاس حضرتلرینك تفسیرینه کوره (اِحصان) صاقلامق معناسنه اولان (احراز) دیمکدر.

«الاحصان، القاء الشّیٔ فی الحصن» احصان، بر شیئی حصنه براقمقدر معناسنی افاده ایدن شو تعریفه کوره بوراده حصنك معنیَسندن مراد، (قلعه) وشمدیکی تعبیر معروفه کوره، (ذخیره انباری) دیمکدر.

چونکه (حِصْن) هم حفظ، هم قلعه معنالرینه مستعملدر. «یقال احصنه احصاناً اذا جعله فی حرزٍ.»

نظم جلیلدەکی (تُحْصِنُونَ) کلمەسنی، قاضی بیضاوی وابوالسّعود رحمهما الله، «تُحْرِزون لبذور الزّراعة» عبارەسیله تفسیر ایتمشلردر.

(بُذُور) مطلقا زراعت ایچون مفرز تخم معناسنه اولان (بذر)ك جمعیدر.

(بَذْر) بانك فتحیله تخم اکمك، تخم صاچمق معناسنەده مصدردر. باب اوّلدن کلیر. «بذر البذر ای زرع ونشر.» دینیلیر. یاخود مصدر بمعنی المفعولدر «ضَرْبُ الامیر ونَسْجُ الیمن» کبی.

شهاب دیرکه: زای معجمه ایله (بَزْر) ذال معجمه ایله (بَذْر) ایکیسیده برمعنایەدر. «کافی العین.» بعضلر عندنده (بذر) حبوباته مخصوصدر.

(ابن دُرَید) بونلرك بیننده فرق بیان ایتمشدر. بَذْر، (بُقول) ده بَزْر، بُقولك غیریده مستعملدر دیدی. (بَزْر)ك ده جمعی (بُزور) کلیر. لکن بولغتك تصحیحی ایچون قاموسه، مراجعت ایتدیکمزده آنده خلافنی کوردك. شویله‌که: (بزر) زای معجمه ایله ریاحین وبقوله مخصوصدر. واستعمالده متعارف اولان بودر. لکن امام خلیل عندنده (بذر) و(بزر) زراعت ایچون تهیئه اولنان هر حبّەیه اطلاق اولنور دینلمش.

«ثُمَّ یَأْتِی مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِیهِ یُغَاثُ النَّاسُ وَفِیهِ یَعْصِرُونَ»

شدّتله موصوف اولان اوقیتلق سنەلری کچدکدن صکره برفیضلی، برکتلی، بول ییل کلەجکدرکه او ییلده نافع یغمورلر یاغەجق، خلق

قحطك شدتندن قورتیله‌جق، انواع حبوبدن بشقه اوزم، شکر قامیشی، زیتون، سیسام کبی صیقیلوب صوبی آلنمق شاننده اولان فواکهك کثرتندن منتفع اوله‌جق دیمکدر.

عامٌ

بو سال فیض اشتماله (عام) تعبیر بیورلمسی، بلاغت عربیه‌دن ذوقیاب اولانلره خفی اولمیان برنکته‌یه مبنیدر.

واقعا عربلر، اتساعاً سنه‌یی عام، عامی سنه تسمیه ایدرلر. لکن بلاغتجه بینلرنده فرق عظیم واردر. قرآن حکیم ایسه افصح کلام اولدیغندن ایشته کوریلیورکه، آنفاً «تزرعون سبع سنین دأباً» بیوریلوب (اعواماً) بیورلمامش، زیرا یوسف علیه السّلامك تعبیر بیوردقلری رؤیا، شدّتلی یدی سنه‌یه دلالت ایدییوردی. عربلر ایسه قاتیلغه، آچلغه دها آچیقجه‌سی قیتلغه (سنه) نامنی ویررلر. (اکلتهم السّنون) دیرلر. نصل‌که قرآن مجیدده‌ده «ولقد اَخذنا آلَ فرعونَ بالسّنینَ ونقصٍ من الثّمراتِ» بیورلمشدر. شاعر عرب دخی:

راعی سنین تتابعت جدباً

دیمشدر. بواجلدندرکه، عربلر قیتلغه اوغرایانلر حقنده «اسنت القوم» دیرلر. خِصب ورخایه‌ده‌که بوللق دیمکدر. (عام) تعبیر ایدرلر. حضرت قرآن ایسه کافهٔ السنهٔ عرب اوزره نازل اولمشدر.

ایشته تفسیری صدنده اولدیغمز آیت جلیله‌ده‌ده شدّته دلالت

ایدن سنینی ذکردن صکره کله‌جکی تبشیر بیوریلان بوللق، اوجوزلق ییل حقنده «ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ» بیورلدی (سَنَةٌ) بیورلمادی. چونکه (سنه) نك مدلول اصلیسی قیتلقدر.

واقعا (تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا) قول کریمنده مذکور اولان، یدی سنه دخی بوللق، برکتلی ییللر ایدی. زیرا جناب رزّاق عالم، او یدی ییلده سنبله نمای حصول اولان متنوّع ذخیره هم او ییللرده هم آندن صکره‌کی قیتلق سنه‌لرده حفظ حیات ارباب حیاته کفایت ایتمشدی. مع هذا او وقت برکتلی یدی ییله (سنین) تعبیر بیورلدی. قیتلق سنه‌لردن صکره کلن بوللق سنه‌یه‌ده (عام) تعبیر بیورلدی. زیرا شدّتی، لابد رخا تعقیب ایدر. [١]

---

[١] بو بحث نفیسی ابو الحجاج یوسف ابن محمد البلوینك (الف با) آدلو کتابندن نقل ایلدم. بحثك بقیه‌سنیده بروجه آتی موما الیهك کندی عباره‌سیله عیناً نقل ایلرم.

وینظر الی هذا المعنی قوله تعالی فی قصة نوح علیه السّلام «فلبث فیهم الف سنة الّا خمسین عاماً» قیل انّما ذکر اوّلاً السّنین لانّه کان فی شدائد فی مدّته کلّها الّا خمسین عاماً منذ جاء الفرج وأتاه الغوث. ویجوز ان یکون الله سبحانه علم انّ عمره کان الفاً الّا انّ الخمسین منها کان اعواماً فیکون عمره الف سنةٍ ینقص منها مابین السّنینَ الشّمسیّةِ والقمریّةِ فی الخمسینَ خاصةً لانّه ینقص مابینهما مقدارُ عامٍ ونصفٍ اونحوِهِ والله اعلم بما اراد من ذلك. والّذی ورد فی القرآن ایضاً من ذکر السّنة والعام ینظر الی هذا ألاتری قولَه تعالی «فی یوم کان مقدارُهُ خمسینَ اَلْفَ سَنَةٍ» وقولَه (الف سنةٍ ممّا تعدّون) لمّا کان فی معرض التکثیر والتفخیمَ لطول ذلك الیومِ وهولِ ذلك المقامِ جاء بلفظ السّنة التی هی

فيه يُغَاثُ النَّاسُ

بو نظم جليلده (فيه) ك (يُغاثُ) اوزرينه تقديمى، مجرّد اهتمام ايچوندر. قحط سنه‌لرينه نسبتله افادهٔ حصر ايچون اولمسى‌ده بعيد دكلدر.

يُغَاثُ

بوكلهٔ جليله، يغمور معناسنه اولان (غَيث) دن‌ده، امداد واعانه معناسنه اولان (غَوث) دن‌ده مأخوذ اوله‌بيلير.

غيثدن ايسه ثلاثىّ يائىّ‌در . يعنى الفى يادن مقلوبدر . (بَاعَ)

اطولُ من العام وكذلك قولُه تعالى «حتى اذا بلغ اشدّه وبلغ اربعين سنةً» لفظ السّنة هنا اَولى من لفظ العام لانّه مخبر عن اكتهال الانسان وتمام قوّته واستوائه ولفائدةٍ اخرى وذلك انه خبرٌ عن السّنّ والسّن يعتبر بالسّنين واصل ذلك فى الحيوان لان النتاج والحمل يكون بالربيع والصيفِ المعتبرِ بالسّنة الشّمسية الاتراهم يقولون رِبَعِيٌّ للكبير، وصيفىّ للمؤخّر كما قال الرّاجز :

انّ بَنِىَّ صِبيَةٌ صَيفيّون

افلح من كان له رِبَعيّون

واستعمل ذلك فى الادميين اتّساعاً وان كان اصله فى الحيوان يقال «ابن سنةٍ وابن سنتين» كما يقولون: «ابن مُخاض وابن لَبُونٍ» وامّا قوله تعالى «وحمله وفصاله فى عامين» فذلك لانّ الرّضاع من الاحكام الشرعية التى تعبّدنا بها كالصيام والحج وذلك بالاهلّة. كما قال تعالى «قل هى مواقيت للناس والحج» وكذلك قوله تعالى «يحلّونه عاماً ويحرّمونه عاما» ولم يقل سنةً لانّه يعنى شهر المحرّم وصفر وربيع الى آخر العام. ولم تكن العبادة ولا الشرع بايلول ولا بتشرين ولا بينير ولا فبراير. ولكل مقام مقال، فسبحان الكبير المتعال.

بابندن كلير. ومنه قول الاعرابيّة «غِثْنَا مَاشِئْنَا» وقول بعضهم «أَذَى الْبَرَاغِيث. اِذَا الْبَرَاغِيث»

(براغيث) پيره‌نك اسمى اولان (برغوث) ك جمعى‌در (بَرا) طوپراق ديمكدر. (غيث) (غاث) نك مجهوليدر.

قال ابن السكيت: «يقال غاثَ الْبِلادَ يَغيثُها اذا اُنزل فيها الْغَيثُ وَهُوَ الْمَطَرُ» و«قد غيثَتِ الارض تُغاث اذا مُطِرَتْ»

بو صورتده خلاصهٔ مآل نظم جليل، او سال فيض اشتمالده نزول ايده‌جك باران رحمت نشاندن ناسك منتفع اوله‌جغنى مشعردر.

غَوثدن ايسه، رباعىّ واوىّ‌در. يعنى الفى واودن مقلوبدر. اِفعال بابندن كلير. يُقال «اِستغاثَ اللّهَ تعالى فَاَغاثَهُ، اى اَنْقَذَهُ من الكرب الّذى فيه»

بو صورتده‌ده خلاصهٔ مآل شريفى، او سال فرّخ فالده ناسك مظهر امداد خدا اوله‌جغنى، همّ وكربدن يعنى شدائد قحط وغلادن قورتيله‌جغنى مبشّردر.

(قُنوى) ديركه: مآل بردر. لكن اوّلكيسى افادهٔ مقصودده صريحدر.

اَلنَّاسُ

(لام) استغراق عرفى، ياخود عهد ايچوندر. قحط وغلايه، انواع كدّ وعَنايه مبتلا اولان مصر خلقى، ياخود بو ابتلا ايله معهود اولان ناس ديمكدر.

وفيه يَعْصِرُونَ

بوفعلك مفعولی محذوفدر.

یعنی «او مبارك ییلده صیقارلر» بیوریلیور؛ امّا نه‌یی صیقه‌جقلری بیان بیورلمیور.

مفعولك حذف وترکی ایسه فعل مذکوردن مستفاد اولان (صیقمه) نك صیقلمق شانندن اولان هردرلو ثمراته شموله دلالت ایدر. بناءً علیه آکا برمفعول، تقدیر ایدیله‌رك «اوزم، سیسام، زیتون کبی صیقیلوب صویی، یاغی آلنمق شانندن اولان ثِماری صیقارلر» دیه معنی ویرمشلردر.

بعضلری بونك سوت صاغمق معناسنه ده شمولی اولدیغنی بیان ایده‌رك صیغهٔ تمریض ایله «وقیل یَحْلِبُونَ الضُّرُوعَ» دیدیلر. زیرا حیوانك سوتی آلمق ایچون ممه‌سنی صیقارلر.

حاصلی، وقت وزمانیله لزومی قدر نافع یغمورلر یاغان ییلده طبیعی اوت‌ده زیاده اولور. حیوانات کوزل بسلنیر. بناءً علیه زیاده سوت آلنیر. ایشته بوده بوللق ییللره مخصوص برفیض وبرکتدرکه تفسیر اخیره کوره نظم جلیلك بومعنایه‌ده شمولی واردر.

ابو السّعود افندی مرحوم دیرکه: بو نظم جلیلده (فیه) کلمه‌سنك تکریری، ایکی نکته‌یه مبنی‌در.

اوّلکیسی — او عام مبارکده واقع اولان (غیث) و (عصر) ك وقتلری زماناً وعنواناً [١] مختلف اولدقلرینی اشعار ایچوندر.

[١] عنوان، برشیئك هم ابتداسنه، هم مفهوم ومعناسنه اطلاق اولنور. بوراده مراد، معنای ثانی‌در.

اوقات غیث وعصرك بحسب الزّمان اختلافی ظاهردر. زیرا بدیهیدرکه مزروعاته فیض بخش اولمق ایچون جناب پروردکارك احسان بیوردیغی یغمورلرك وقت نزولی بشقه‌در. صیقلوب، صویی، یاغی آلنمق شانندن اولان ثِمارك وقت عصری‌ده بشقه‌در.

بحسب العنوان اختلافی‌ده اوقات مذکوره‌ده واقع اولان غیث وعصرك مفهوملری مختلف اولدیغی جهتله‌در. زیرا غیث وغوث، فضل خدایِ بی‌انداددن، عصر ایسه افعال عباددندر.

ایکنجیسی — مقام، اوعام فیض انجامك منافعنی تعداد مقامی اولدیغیچوندر. حتّی بو اجلدندرکه (فیه) کلمه‌سی موضعَیْنده‌ده فعلَیْن اوزرینه تقدیم اولندی. زیرا مقصود اصلی عام مذکورده محقّق اوله‌رق هم بونفعك، هم او نفعك وقوع بوله‌جغنی، یعنی هم موسمنده کوزل کوزل یغمورلر یاغوب مزروعاته فیض بخش اوله‌جغنی، هم ده صیقیلوب صویی، یاغی آلنمق شانندن اولان ثمراتك عصیره‌سندن فوق العاده استفاده اولنه‌جغنی بشقه بشقه تعداد و بیاندر. نفعَیْن مذکورَینك مجرّد او ییلده واقع اوله‌جغنی اِخبار وبیان دکلدر. مقصود شقّ اخیر اولیدی، (فیه) کلمه‌سنك تأخیری لازم کلیردی.

(فیه) کلمه‌سنك تقدیمی افادهٔ قصر ایچون اولمسی‌ده جائزدر. کویا سائر سنه‌لرده نزول ایدن باران، صیقیلان ثمرات بوسال برکت مآله نسبتله همان یوق وهیچ مثابه‌سنده ایمش.

ایکنجی (فیه) کلمه‌سنك تقدیمی فواصل آیاته مراعات، اوّلکیسنك

تقدیمی مستفتینك حالنه رعایت ایچون اولمسی‌ده جائزدر.

—

شوراسی‌ده معلوم اولسون که یوسف علیه السّلام، سمیز بقره‌لری، یشیل باشاقلری (بوللق ییللرله) لاغر بقره‌لری، قورو باشاقلری (قیتلق سنه‌لرله) لاغر بقره‌لرك سمیز بقره‌لری اکل وبلع ایتمش اولملرینی ده بوللق ییللرده ادّخار ایده‌جکلری ذخیره‌یی قحط سنه‌لرنده (اکل ایله) تأویل بیوردقدن صکره فوق العاده فیضلی برکتلی بر سال میامن اشتمالك حلولنی خبر ویرمسی رؤیانك تأویلنده مدخلی اولمیان بر بشارت غیبیّه‌در. زیرا قحط سنه‌لرندن صکره اویله برعام فیض انجامك گله‌جکی ملِکك رؤیاسندن مستنبط دکلدر. مأمولدرکه یوسف علیه السّلام بونی وحی ایله بیلمش اولسون. مع‌مافیه بونی رؤیادن استدلال بیورمش اولمسی‌ده جائزدر. چونکه ملِکك رؤیاسی قحطك یدی سنه‌دن زیاده سورمیه‌جکنه دلالت ایدییوردی. بوعالم کَون وفساد ایسه احد ضدّینندن خالی قالماز. بناءً علیه زمان قحط وغلانك انتهاسندن صکره زمان خِصب ورخانك حلولی معلوم ایدی.

برده هر شدّتی، هر مضایقه‌یی بر بوللق، برگنیشلك تعقیب ایتمك اوزره عادة الله جاری اوله گلمشدر. ایشته او قحط وشدّت سنه‌لرندن صکره بویله بر مبارك ییل حلول ایده‌جکنی بوندن بیلمش اولمسی‌ده مأمولدر.

بو وجوه ثلثه تفسیر بیضاویدن منقولدر. لکن بعض محشیلرك

تحقیق وبیانه کوره یوسف علیه السّلامك بوبیلیشی وحی خدایه مستند اولمسه‌یدی مذکور مبارك ییلك احکامنی اویله تفصیلاً بیان ایده‌مزدی؛ اجمال ایدردی. زیرا او تفصیلات، وحی الهیدن غیری بر صورتله بیلنه‌مز. ایشته بوسببه مبنی‌درکه، امام زمخشری (کشّاف) ده یالکز وجه اوّل ایله اکتفا ایدوب وجهین اخیرینی ذکر ایتمامشدر.

ابو السعود افندی مرحوم دخی «بوعام مبارکك احکامی، ملِکك رؤیاسندن مستنبط دکلدر. یوسف علیه السّلام، بواحکامی، آنجق جهت وحی‌دن تلقّی بیورمشدر» دیوب وجه دیکر بیان ایتمامشدر.

§

قوله تعالی

«وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ. قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ.»

§

خلاصهٔ مآل منيفى — (ساقى وقتاكه عودتله يوسف عليه السّلامك تعبيرينى حكمداره عرض ايلدى؛ حكمدار، تعبيرى بكنوب)

ديدى كه:

آنى بكا كتيريكز.

ايمدى وقتاكه، ايلچى يوسف عليه السّلامه كلوب (حكمدارك دعوتنى تبليغ ايلدى؛ يوسف عليه السّلام آكا)

ديدى كه:

دون كيت، افنديكه سؤال ايت كه، اللرينى جريحه‌دار ايدن او قادينلرك حال وشانلرى نه‌در؟ بنم ربّم آنلرك نه سويلدكلرينى، نه ياپدقلرينى البتّه بيلير.

(ايلچى حكمدارك نزدينه عودتله يوسف عليه السّلامك التماسنى عرض ايلدكده ماجرايى بالتحقيق درحال اوقادينلرى احضار ايدوب)

ديدى كه:

يوسف عليه السّلامدن طلبكار وصال اولديغكز وقتكى شانكز نه‌در؟

(يعنى آنى سيده‌سنك امرينه اطاعته ترغيب ايدركن آندن‌ده سزه برميل وتوجه اثرى حس ايتديكزمى؟ كنديسنده بركوتولك، شبهه كوتورر برحال وحركت كورديكزمى؟)

(خاتونلر اوكوهر كنج عصمتى تنزيهاً وكمال نزاهت وعفّتندن تعجّباً)

ديديلر كه:

حاشا! بز آنك هيچ برسؤ حالنه هيچ بركناهنه مطّلع اولمادق.

(زليخا مجلسده حاضر ايدى. خاتونلر يوزينه باقوب «سن نه ديرسين؟» كبى برايماده بولنديلر. اوده)

ديدى كه:

شمدى حق، ظاهر اولدى. بن آنك طلبكار وصالى اولمشدم. حقيقت، اوصادقلردندر.

(يعنى مقدّما بن آكا افترا ايتديكمده او بالمدافعه «زليخا بندن طلبكار وصال اولدى» ديمشدى. حقيقت، او بوسوزنده صادقدر. وقتاكه آره‌ده ايلچيلك ايدن ساقى كلوب حقيقت حالك صورت انكشافنى يوسف عليه السّلامه تبشير ايلدى؛ نبىّ مشاراليه قبل التحقيق حبسدن چيقمقدن ابا بيورمسنك سببنى ايضاحاً ديدى كه:)

حقيقت حالك ظهورينى مؤدى اولان بوتثبّتم، عزيز بيلسون آكلاسون ايچون ايدى كه حقيقت بن آنك زعم ايتديكى كبى غيابنده حرمنه خيانت ايتمدم. ياخود مَلِك بيلسون آكلاسون ايچون ايدى كه، حقيقت بن آكا عن ظهر الغيب خيانت ايتمدم. شونى‌ده بيلسون آكلاسون ايچون ايدى كه، محقّق جناب حق خائنلرك كيد وحيله‌لرينى تنفيذ وتسديد ايتمز. خائنلره كيدلرى سببيله هدايت ويرمز. حاصلى، خائنلرك مكر وفريبنى نتيجه‌لنديرمز. عاقبة الامر ابطال ايدر.

§

[١] قوسين آره‌سنده‌كى عباره‌لر كلامك ماقبليله ارتباطيچون مفسرينك بيان ايتدكلرى محذوفاتدر.

تفسير وايضاح — كلامده حصول ارتباط ايچون مفسّرين عظامك بيان بيوردقلرى محذوفاتى قوسين آره‌سنده كوسترمكه مجبور اولديغنى محرّر عاجز، بوراده‌ده تكرار ايله اعتذار ايلر.

قَالَ

قائل، مصرك حكمدار اكبريدر.

ابو السّعود افندى بونك ذيلنده «بعدما جاء السّفير بالتّعبير وسمع منه ماسمع من نقير وقطمير» ديمش،

اِئْتُونِى بِهِ

بونده‌ده «لِمَا علم من علمه وفضله» عباره‌سيله علّتِ اتيانى بيان ايتمشدر.

ديكر مفسّرين عظام دخى بوبابده ابو السّعود افندى ايله متفق الكلامدر.

امام فخر رازى ديركه: حكمدار، يوسف عليه السّلامك تعبيرينى استحسان ايلدى. آنى درحال حضورينه چاغرتمسى‌ده علمك فضيلتنه دلالت ايدر.

يوسف عليه السّلامك كمال عقل ووقارينه دلالت ايدن حزم وصبر وتأنيسنى رسول اكرم صلّى الله تعالى عليه وسلّم افندمز حضرتلرى استحساناً «لو كنتُ مكانه ولبثتُ فى السّجن مالبثَ لَاَسْرَعْتُ الاجابةَ» بيورمش اولدقلرى صحيحنده مسطوردر.

بن آنك يرنده اولسه‌يدم، زندانده‌ده آنك اكلنديكى قدر اكلنسه ايدم، اجابته مسارعت ايدردم ديمكدر.

بو براوزون حديث شريفدن مأخوذدر. راويسى‌ده ابن عبّاس «رضى الله عنهما» وابن مسعود رضى الله عنه‌در.

فقط بوراده بالخاصه شوراسنى‌ده اخطار، واجبدركه، بو حديث عالى، پيغمبر اكبر افندمزك حاشا تنكدل، مستعجل بر ذات اولدقلرينى مشعردر ظن اولنمسون. محضا تواضعاً بويله بيورمشلردر. تواضع ايسه بيوكلرى كوچولتمز، رفيع الشّان اولانلرك قدر ومنزلتلرينى تنزيل ايتمز. بالعكس فضيلتلرينى اعلان، شانلرينى اِعلا ايدر.

بوراسى‌ده محقّقدركه، يوسف عليه السّلامك زندانده بغيرحقٍ بوقدر مدّت اكلنمشكن دعوت واقعه‌يه درحال اجابت ايتميوب‌ده كنديسنه كلن دعوتجى‌يه «دون كيت، افنديكه صوركه، اللرينى جريحه‌دار ايدن او قادينلرك حال وشانلرى نه‌در؟» ديمسى، قبل التحقيق حبسدن چيقمق ايسته‌مامسى، مجرّد مظلوماً حبس اولنديغنه دائر اقامهٔ حجّت واثبات برائت ذمّت مقصدينه مبنى ايدى. ايشته حديث سالف الذّكر بوصبر وتثبتك شايان مدح وثنا اولديغنى مشعردر.

واقعا يوسف عليه السّلامك بوصبر وتحملى، مَلِك، حالندن تفحّصله ظهور حقيقته‌دك توقّفى حزم واحتياطه، عقل ودرايته موافق بر حركت دور انديشانه ايدى.

اوّلا: دعوت واقعه‌يه بلاقيد وشرط اجابتله درحال حبسدن خروجه مبادرت بيورسه‌يدى، حقنده اسناد ايديلن تهمتدن احتمال‌كه مِلِكك قلبنده براثر تردّد واشتباه قاليردى. فقط قبل الخروج وقعه‌نك

تحقیقنی التماس ایدنجه، آنك بو التماسی او تهمتدن برائتنه دلالت ایتمکله تخلیهٔ سبیلندن صکره هیچ بریسی او مادهدن دولایی آکا برشی دیمکه، کندینی او وسیله ایله طعن وتشنیع ایلمکه یول بولهماز.

ثانیاً: اون ایکی سنه قدر براوزون مدّت بغیر حق زندانده قالان برانسان، وقتك پادشاهی جانبندن ایستنیلیر، تخلیهٔ سبیلی امر ایدیلیرسه، بدیهیدرکه محبسدن خروجه مبادرت ایلر. ایمدی یوسف علیه السّلام، مادام که ایّام بلانك بوقدر امتدادیله برابر حقیقت حال، نزد ملکده منکشف اولمادقجه محبسدن خروجه مبادرت بیورمامشدر؛ آنك بو حالندن نهایت درجهده عاقل وهوشیار، صبور وثباتکار اولدیغی بیلندی. بوده هر درلو لوث تهمتدن طاهر الذّیل اولدیغنی هرکسه تصدیق ایتدیرمکه، حقنده هر نه که سویلنمش ایسه هپسی یالان وبهتان اولدیغنی حکم ایلمکه سبب اولور.

ثالثاً: حالنی، وقتیله کندیسنه افترا ایدن او دست بریده زنلردن تحقیق وتفحّص ایلمسنی ملکدن التماس بیورمسی دخی طهارت ذیلنه بشقهجه بر دلیل قویدر. زیرا دامن پاك عصمتی اگر بوجهما ملوّث اولسهیدی، ماسبقی یاد ایتمکدن بالطبع هراسان اولوردی.

وجه آتی دخی شایان دقتدر.

یوسف علیه السّلام، وقتیله ساقی‌یه «بنی افندیکك یاننده یاد ایت» دیمش وبو سوز سببیله دها یدی سنه محنت زندانده قالمشدی. شمدی ایسه ملك کندینی دعوت ایتمش، حبسدن اخراجنی امر ایلمش اولدیغی

حالده بو امر وطلبه اصلا التفات ایتمیوب تهمتدن برائتنی اظهار ایله اشتغال بیوردی. اومیلورکه صدّیق مشار الیهك بوندن غرضی ملکك ردّ وقبولنه دائر مبارك قلبنده اصلا اثر التفات براقمامق ایدی.

بوحرکت، مقدّما ساقی‌یه «بنی افندیکك یاننده یاد ایت» دیوب محنت حبسدن خلاصیچون آنك شفاعتنه توسلنده ترك اَوْلی بیورمش اولملرندن دولایی تلافیٔ مافات وبو معنایی حالتینده‌ده واسطه اولان ساقی‌یه اظهار واثبات مجراسنده جاری اولوب حقیقةً شایان دقتدر.

ایشته بو نظم جلیل، هرکس کندینه اسناد ایدیلن تهمتی نفی ایله برائت ذمتنی اثباته چالیشمق، مواقع تهمتدن صاقنمق لائق ولازم اولدیغنه دلیلدر.

فَسْئَلْهُ مَابَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِی قَطَّعْنَ اَیْدِیَهُنَّ

ائمهٔ قرائتدن ابن کثیر وکسائی همزهسز «فَسَلْهُ» ائمهٔ باقیه (فَاسْأَلْهُ) اوقودیلر. (نسوة) کلمهٔ جلیلهسنی‌ده ائمهٔ مشار الیهمدن عاصم، ابوبکرك روایتنده نونك ضمیله، باقیلری نونك کسریله اوقودیلر. نونك ضمیلهده کسریلهده لغتدر.

لطائف ادبیّه

١

آیت جلیلهنك معناسی شودر:

«کیت، حکمداره سویله که، اللرینی جریحهدار ایدن او خاتونلرك

حال وشانلری نه‌ایدوکنی صورسون اوکرنسون، تا که بکا عزو ایدیلن جنایت خیانتدن بریء السّاحه اولدیغمی بیلسون» شوقدرکه یوسف علیه السّلام مِلکه امر ایدرکبی اولمامق ایچون کلامنی اومعنایی مشتمل، لفظدن تجرید ایله یالکز ملکدن سؤاله قصر ایلدی. «مِلکه صورکه اللرینی جریحه‌دار ایدن او خاتونلرك حال وشانلری نه‌در؟» بیورمقله اکتفا ایلدی.

وجه دیکر — یوسف علیه‌السّلامك ساقی‌یه «فَاسْأَلْهُ اَنْ يُفَتِّشَ عن حالهنّ» دیمیوب‌ده «فاسأله مابال النّسوة» بیورمسی، برائت تبیّن، نزاهتی تحقّق ایتمك ایچون مِلکی تفتیش وتحقیقده التزام جدّ واهتمامه تشویقدر. چونکه هرنه اولورسه اولسون، برشیدن واقع اولان سؤال واستعلام، انسانی آندن بحثه تهییج وتحریك ایلر. زیرا انسان، جهله نسبت اولنمقدن استنکاف ایلر. باخصوص پادشاهان ذیشان حضراتنك بو مثللی حادثه‌لرده احوال رعایایه واقف وآکاه اولملری لازم کلیر.

دیکر یولده‌کی طلب ایسه مِلکی تفتیشه تهییج ایده‌جکدی. بو ایسه مِلکه قارشی برجرأت، برسوء ادب اولمغله اوله‌بیلیردی‌که، ملِك علوّجاه ومنزلتی جهتیله ترفّعاً وتکبّراً تحقیقدن امتناع ایله سوزینه التفات ایتمسون.

تقریر آخر — یوسف علیه السّلام، نیچون ایلچی‌یه (ساقی‌یه) معهود قادینلرك حال وشانلرینی مِلکدن صورمسنی امر ایدوب حال

وشانلرینك تفتیش وتحقیقنی طلب والتماس ایتمسنی امر ایتمامش؟ حال بوکه مقصودده بو ایدی.

جواب — مقصودی افاده‌ده ابلغ اولدیغیچون اویولی اختیار بیوردی. زیرا فعل سؤال، حقیقت وماهیّتدن استکشافده مستعمل اولان (ما) کلمه‌سنه تعلیق اولندی. سَأَلْتُهُ ماالانسانُ) دیدیکك وقت «طَلَبْتُ منه اَنْ يُبَيِّنَ لی ماهيّةَ الانسان وحقيقته» دیمش اولورسین. (سَأَلْتُهُ الخبر) دیدیککده دخی «طَلَبْتُ منه اَنْ يُعْطينى الخبر» معناسنی افاده ایتمش اولورسین.

ایمدی وقتاکه یوسف علیه السّلام، (فَاسْأَلْهُ مابال النّسوة) بیوردی؛ نسوۀ معلومه‌نك حقیقت حال وشانلرینی کشف ایتمسنی ملکدن طلب ایلمك اوزره ساقی‌یه امر بیورمش اولدی. بوطلب ایسه مِلکی اوخاتونلرك حال وشانلرینی تفتیشه مجبور ایدر. شوحیثیتله‌که، انسان کندیسندن صوریلان شیئك حقیقتنه کسب اطلاعه دائما حریص اولوب جهله نسبت اولنمقدن استنکاف ایلر. اوجهتله شبهه یوق‌که انسان برشیئك حقیقتندن سؤال اولندقده بالتفتیش او حقیقته تحصیل وقوف واطلاعه بذل جهد ایدر. «فَاسْأَلْهُ اَنْ يُفَتِّشَ» یولنده‌کی طلب ایسه اویله دکلدر. زیرا بوطرز افاده او خاتونلرك تفتیش احوالنی ایلچینك (ساقینك) مِلکدن طلب ایتمسنه دلالت ایدر. ملِك ایسه اولورکه بوطلبه مبالات ایتمز. ملِك شویله طورسون، مِلکدن دها دون مرتبه‌ده بولنان کیمسه بیله بومثللی طلبه التفات ایتمز.

۲

يوسف عليه السّلام، بادئ حبسى زليخا ايكن، آنك نامنى ياد ايتميوب ده يالكز «مٰابٰالُ النِّسْوَةِ...» بيورمسى، حقوق سيادتى محافظه‌دن، ادبه رعايتدن ناشيدر.

ايشته سبب بو معامله‌ٔ كريمانه‌دركه موما اليهايى صدّيق مشار اليهك نزاهتنى، برائتنى اعترافه مجبور ايلدى.

ياخود موما اليهانك مكرندن احترازه مبنى‌در. چونكه آنى حالا غِدوهٔ [۱] عداوتده مكين، قلبنى هنوز پُرحقد وكين ظن ايدردى. اوته كى قادينلردن ايسه زليخانك سبق ايدن «اَنَا راوَدْتُهُ عِنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ» اقرارينه شهادت ايده‌جكلرينى اوماردى.

۳

اوته‌كى قادينلرك‌ده مراوده‌لرينى، «خانمكه اطاعت ايت، سوزندن چيقمه، امر ايتديكنى ياپ!» ديدكلرينى قاله آلمامسى، بوكا يالكز «اِنَّ رَبّى بِكَيْدِهِنَّ عليمٌ» قول كريمنده‌كى ايما ايله اكتفا بيورمسى، كنديلرينى فساده نسبت ايتديكنى ايشيدنجه، «شايد نفسلرندن مدافعه ايچون خصومته قيام ايدرلر، مِلكه بلكه خلاف واقع سوزلر سويلرلر» ديه احترازندن ناشى ايدى.

تصادف

بو قضيه‌ده مرجوع اليه اولانلر يديدر. اللرى جريحه‌دار اولان قادينلر، بش، عزيز آلتى، زليخا يدى.

[۱] عدوه، ضم وكسر عين ايله مكان مرتفع معناسنه‌در.

مِلكك واقعه‌سنده كورديكى شيلرده يدى.

يوسف عليه السّلامك — روايت صحيحه‌يه كوره — زندانده اكلنديكى ييللرده يدى.

نبىّ مشار اليهك زندانده مدّت مكثنه مقابل بر جزا ديمك اولان قحط سنه‌لرى‌ده يدى. بومثللى اتّفاقات غريبه حيرت‌بخش عقولدر.

اِنَّ رَبّى بِكَيْدِهِنَّ عَليمٌ

امام زمخشرى، بونظم جليلك تفسيرنده اوچ وجه بيان ايتمشدر.

۱ — بو بركيد عظيمدركه آنى خداى متعالدن بشقه‌سى بيلمز. زيرا بعيدالغوردر كنهنه وصول، عسيرالحصول، بلكه‌ده غيرِ مأمولدر.

۲ — اوخاتونلرك ناسزا سوزلرينه، كندى برائت ذمتنه علم خدا ايله استشهاد بيورمشدر. صانكه بنمله نه‌قدر اوغراشدقلرينه صكره‌ده بكا اسناد ايتدكلرى تهمتدن برئ السّاحه اولدیغمه الله، شاهددر ديمشدر. [۱]

۳ — مراد وعيد وتهديددر. جناب عالم السّر والخفيّات. اوخاتونلرك كيد وحيله‌لرينى بيلير. آكا كوره كنديلرينه مجازات ايدر ديمكدر.

بواوچ وجهى قاضى بيضاوى‌ده ذكر ايتمشدر. آنجق موجه اولان برنجيسى، صكره ايكنجيسيدر. وجه ثالث غير موجّه كبى كورينور. زيرا بوندن مِلكى اغضاب ايدوب او خاتونلردن اخذِ انتقامه

[۱] بواحتماله كوره (كيد) ه حديث وجدل معناسى ويريلير.

سوق ایتمك كبی برمعنی چیقار. بو ایسه یوسف علیه السّلامك حلم وكرمنه توافق ایتمز. بناءً علیه (كشاف) حاشیه‌سی (كشف)ده بیان اولندیغی اوزره وجهِ اوّل، احسن ، وجه ثانی حسن، وجهِ ثالث غیر مستحسن كورینور .

اِنَّ رَبّی بِكَیْدِهِنَّ عَلیمٌ

بوراده (رب)دن مراد كیمدر ؟

بونده ایكی وجه، بیان ایتمشلردر .

وجه اوّل — «ربّ»دن مراد، الله تعالادر. زیرا خفیّات اموره واقف اولان آنجق اودر .

وجه ثانی — « ربّ » ایله مراد، ملِكدر. یوسف علیه السّلام، بونی نفسنه اضافتله «ربّم» دیمسی، كندی مربّیسی اولدیغیچوندر.

بونده اودست بُریده زنلرك فریب و آلنه، هرحالنه ملِكِ مصرك مطّلع اولدیغنه اشارت واردر.

بو خاتونلرك یوسف علیه السّلام، حقنده‌كی كیدلری نه ایدی؟

بونك‌ده برقاچ وجهه احتمالی واردر.

وجه اوّل — بوقادینلرك هربری اومحبوب قلوبك وصالی طمعنه دوشمشدی، هیچ بری نائل مراد اوله‌مینجه اوكوهر كنج عصمتی طعن وتشنیعه، كندینه اسناد فعل شنیعه باشلادیلر.

وجه ثانی — احتمال كه او قادینلرك هربری آیری آیری یوسف علیه السّلامی خانمی زلیخانك تكلیف وارادەسنه موافقته درجۀ نهایه‌ده

تشویق وترغیب ایتمش اولدیغی حالده صدّیق مشار الیه نعمت واحسانی حقنده مبذول ورایكان اولان برافندی حقنده بو مثللی خیانت، جائز اولمادیغنی بیلدیكندن سوزلرینه آلدانمامشدی. ایشته بو «اِنَّ رَبّی بِكَیْدِهِنَّ عَلیمٌ» قول كریمیله آنلرك او خیانتی ارتكاب ایچون ایتدكلری مبالغه‌لی ترغیبات وتشویقاته اشارت ایلدی.

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ

ملِكك كلامیدر. مقدّما دیدار تابدار جناب یوسفی «علیه السّلام» كوردكلرنده فرط دهشتدن خبرسزجه اللرینی جریحه‌دار ایدن مصرلی خانملردن استیضاح حال ایدییور. « ماشانكنّ » دیمك اولدیغی بالاده‌كی ترجمه‌دن‌ده معلوم اولمشدر .

جامی

كزان شمع حریم جان چه دیدید
كه بروی تیغ بدنامی كشیدید
زرویش دربهار وباغ بودید
چرا ره سوی زندانش نمودید
بُتی كازار باشد برتنش كل
كی ازدانا سزد بركردنش غل
كُلی كش نیست تاب باد شبكیر
بپایش جون نهد جز آب، زنجیر

—

شانکز، قصه‌کز نه‌در؟ یولنده تفسیر ایدیلن «مَا خَطْبُكُنَّ» ده‌کی (خَطْب) ی شویله تعریف ایتمشلردر:

«والخطب، امر عظيمٌ يحيق اى يليق ان يخاطب فيه اى فى شانه او لاجل صاحبه» ولذا قال الجوهری الخطب سبب الامر.

شهابك تعریفی دها مختصردر. «الخطب، الامر العظيم لانه مخاطب به او يخطب له» كما فى الدر المصون.

قاموس ترجمه‌سنده‌ده شویله دینلمشدر:

خَطْب، مطلقا ایشه دینیر. شان، امر، کار معناسنه‌در. کرك صغیر، کرك عظیم اولسون جمعی خانك ضمیله (خطوب) کلیر. لکن راغبك بیاننه کوره (خَطْب) شول امر عظیمه دینیرکه، آنك حقنده تخاطب ناس، کثیر اوله. بوصورتده اخص اولور. بتدی.

راغبك بیانی، بالاده محرر مفسرینك تعریفاتنه موافقدر.

«مَا خَطْبُكُنَّ» یرینه «مَا شَأْنُكُنَّ» بیورلماسی آنلرك ایشی برامر عظیم اولدیغنه تنبیه ایچوندر.

إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ

مراوده‌یی او دست بُریده زنلره اسناد یا مجازدرکه راجح اولان بودر؛ یا حقیقتدر.

امام فخر رازی دیرکه: بونده ایکی وجه واردر.

وجه اول — «اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ» ده‌کی خطاب، هرنه قدر صیغة الجمع ایله وارد اولمش ایسه‌ده آندن مراد — فعل

جماعتی واحده اسناد طریقیله — یالکز بریسیدرکه اوده زلیخادر [١] «الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ» قول کریمی کبی.

وجه ثانی — مراد، جماعته خطابدر. زیرا او جماعت حاضرهٔ نسادن هربری کندی ایچون یوسف علیه السلامدن طالبهٔ وصال اولمشدی. یاخود بونلرك هربری صدیق مشار الیهی امرأهٔ عزیز ایله مواقعه‌یه موافقته تشویق ایتمشدی. «رَاوَدْتُنَّ» لفظ شریفنك بووجهلرك هربرینه احتمالی واردر.

ایشته شو سؤال، شو استکشاف حال عقبنده اوخاتونلر بر آغزدن،

حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ

دیدیلر.

(حاش لله) ك تحقیقی بالاده کچمشدر.

قاضی بیضاوی (سُوء) لفظنی (ذنب) ایله تفسیر ایلمشدر.

کتب ادبیه‌دن آکلاشلدیغی اوزره ذنبه (سُوء) اطلاقی، بونلرك هربریله عاقل، غمکین اولدیغیچوندر. زیرا (ذنب) اخصدرکه عاقبتی وخیم اولان شیدر. (سُوء) اعمدرکه مطلقا انسانی مغموم وغصه‌ناك ایدن شیدر. البته عاقبتی وخیم اولان شیء انسانی مغموم ایدر. هرذنب، سُوءدر. هرسُوء، ذنب دکلدر. بناءً علیه (مَا عَلِمْنَا علیه من سُوء) قول کریمی تفسیرنده بیضاوی، (سُوء) ی ذنب ایله تفسیر ایدوب بطریق المجاز ذنبدن سوء ایله تعبیر اولندیغنه اشارت بیورمشدر.

[١] لوقعها بينهم ولرضاهن واستحسانهن.

قونوی دخی «سُمّی سُوءاً لاغتمام العاقل به» قولیله مجاز مذکورك استعاره اولدیغنه تنبیه ایلمشدر .

لکن ابوالسعود افندی مرحوم «متی امکن الحمل علی الحقیقة لا یُصار الی المجاز» قضیهٔ مشهوره‌سنه مبنی ظاهری اوزره براقوب ذنب ایله تفسیر ایتمامشدر. فلله درّه .

زیوسف ما بجز پاکی ندیدیم
بجز عزّ وشرفاکی ندیدیم
نباشد در صدف جوهر چنان پاك
که بود ازتهمت آن جانِ جهان پاك

نسوهٔ مرقومه‌نك بوافاده‌لری، یوسف علیه السّلامی ایلك کوردکلری وقت، دیدکلری سوزی تأکید کبی‌در. اول وقت «ماهذا بَشَراً اِنْ هذا الّا مَلَكٌ کریمٌ» دیمشلر ایدی .

بوراده «حاش لله» دیمه‌دن مرادلری، یوسف علیه السّلام کبی عفیف، پاك دامن برذات نزاهت سماتی یاراتمقدن خالق تعالی وتقدّس حضرتلرینك عاجز اولمادیغنی بیان ایله اول آفرینندهٔ بی شبیه لاریب فیهی، عجزدن تنزیه‌در .

بالاده‌ده بیان اولنمشدی‌که، زلیخا، مجلسده حاضر ایدی. آکلادی‌که بومناظرات وتفحصات کندیسی ایچون اولیور. بناءً علیه او وقته‌دك، روی حقیقتی اورتن پردهٔ ریب وگمانی قالدیروب طوغریسنی میدانه قویدی .

اَلْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ
نَفْسِهِ وَ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

دیدی، ایشته شمدی حق، ظاهر اولدی. بن آنك طلبکار وصالی اولمشدم. اول وقت یوسف علیه السّلامك «زلیخا، بکا تکلیف وصال ایتدی» دیدیکی کرچك ایدی مآل منیفنی مفیددر. یوسف علیه السّلامك کافهٔ ذنوبدن منزّه و مُبرّا، جمیع عیوبدن مطهّر ومُعرّا اولدیغنه دائر زلیخا جانبندن بوبرشهادت جازمه، براقرار قطعی‌در .

جامی

بجرم خویش کرد اقرار مطلق
بر آمد زوصدای «حصحص الحق»
بکفتا نیست یوسف‌را کناهی
منم درعشق او کمکرده راهی
نخست اورا بوصل خویش خواندم
چوکام من نداد، از پیش راندم
بزندان از ستمهای من افتاد
دران غمها زغمهای من افتاد
غم من چون کذشت ازحد وغایت
بجانش کرد حال من سرایت

جفـایی کر رسـید اورا زجافی
کنون واجب بود اورا تلافی

هر احسـان کاید ازشـاد نکوکار
بصد چندان بُوَد یوسف سزاوار

—

ایشته بوراده بردقیقه واردر .

یوسف علیه السّلام، نام زلیخایی قاله آلمیوب یالکز اللرینی کسن قادینلرك ذکریله اکتفا بیورمسی ، مجرّد حقوق سیادته رعایتـدن ، صورت مخصوصه‌ده برتعظیم وحرمتدن ناشی ایدوکنی موماالیها تفرّس ایتمسیله صدّیق مشارالیهك بوایلکنه مکافات ایتمك ایستدی. بناءً علیه غطایی، وِطایی آره‌دن قالدیروب معترف جرم وقصور، یوسف علیـه السّلامك عزوّیات واقعه‌دن بالکلیّه برائتنی اقراره مجبور اولدی .

امام فخررازی علیه الرّحمه بوراده شویله برحکایه نقل ایدییور:

«بعض کتبده کوردم‌که ، برخاتون زوجنی حضور قاضی‌یه جلب ایتـدیروب مهرینی طلب ودعوی ایلدی . شـاهدلر بالمواجهه ادای شهادت ایده‌بیلمك ایچون یوزندن اورتویی قالدیرمسـنی قاضی ، خاتونه امر ایتـدی . زوجی خاتونك یوزینی شهوده ، قاضی‌یه کوسـترمك ایسته‌مدی. «آکا حاجت یوق، بن خاتونك دعواسنده کرچك اولد- یغنی ایشـته اقرار ایدییورم» دیدی . خاتون‌ده «مادام‌که ، سن بکا بو

رعایتی ایتدك؛ ایشته بونلر شاهد اولسون‌که ، بن‌ده سنده‌کی حقوقمك کافّه‌سندن ذمّتکی ابرا ایلدم» دیه‌رك احسانه احسان ایله مقابله ایلدی .

اَلْاٰنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ

فخررازی دیرکه :

اهل لغتك بیـانه کوره بوکلمهٔ جلیله « وضح وانکشف وتمکن فی‌القلوب والنفوس» معناسنه اولوب عربك «حصحص البعیر فی بروکه اذاتمکّن واستقرّ فی‌الارض» قولندن مأخوذدر .

قاضی بیضاوی، یالکز «ثبت واستقرّ » من حصحص البعیر اذا القی مَبٰارِکَهُ لیناخ» دیمش وبیت آتی ایله‌ده استشهاد ایلمشدر .

فَحَصْحَصَ فی صُمِّ اَلصَّفٰا ثَفِنٰاتِهِ
وَنٰاءَ بِسَلْمیٰ نَوْءَةً ثُمَّ صَمَّما

صکره‌ده دیدی‌که: یاخود «ظَهَرَ» معنـاسنه‌درکه. «حَصَّ شَعْرَهُ، اذا استأصله بحیث ظَهَرَتْ بَشَرَةُ رأسِهِ» قولندن مأخوذدر .

فخررازینك بیانه کوره (زَجّاح) ابوالسّعود افندینك نقلنه کوره (امام خلیل) دیمشدرکه : بوکلمهٔ جلیله، حِصّه‌دن مشتقدر . حصّهٔ حق، حصّهٔ باطلدن تبیّن وتمیّز ایتدی دیمکدر .

شهاب، دیرکه: (اَلآنَ) لفظ شریفی (حَصْحَصَ)یه متعلّقدر .

تحلیلات

قاضی بیضـاوینك کلامنـده مذکور اولان (مَبٰارِكْ) دوه‌نك

چوکدیکی یرمعناسنه اولان (مَبرك)ك جمعیدر. یُقال «بَرَكَ البعیر یبرك، بُرُوكاً، ای استناخ، یُقال فلانٌ لیس له مَبرك جَملٍ . وکلّ شیءٍ ثَبَت واقام فقد بَرَكَ . »

بیت مذکور، (حمیدبن ثورالهلالی)نك برقصیده‌سندندر. بوبیتك ابتداسنده واقع (حَصْحَص)نك تحتنده مستتر، ضمیر غائب بعیره راجعدر.
(صُمّ) قاتی طاش معناسنه اولان (اَصَمّ)ك جمعیدر .

شیخزاده (صفا) صخرهٔ مَلساء یعنی دوز مرمر معناسنه اولان (صفاة)ك جمعیدر دیمش، شهاب دخی بویله معنی ویردکدن، برده، بعض نسخه‌لرده «الصّفا» یرینه «الحصا» واقع اولدیغنی بیان ایلدکدن صکره، «بعضلرك توهم ایتدیکی کبی (صفا) اسم موضع دکلدر دیمکله (قُنوی) آنك بوقولنه «وهذا غریب» تعریضیله بیان استغراب ایلشدر[١].

(صفا) مکهٔ مکرّمه‌ده برجبل معروفك آدیدر. «ثفنات البعیر» دوه‌نك مَبرکلریدرکه، بشدر. کوکسی، ایکی دیزی، ایکی آیاغی. بوراده (مبرك) میمك فتحیله «مایبرك‌به ویلصق بالارض» معناسنه‌در .

بالاده قاضی بیضاوینك کلامنده ذکری کچن (مَبارِك) دخی کرچه (مبرك)ك جمعیدر. لکن او، دوه‌نك چوکدیکی محل معناسنه‌درکه اسم مکاندر .

(ناءَ) «اَثقَلَ ونَهَض وقام» معناسنه اولوب دوه یوکلو اوله‌رق قیلدانوب یرندن قالقدی دیمکدر. «ناءَ الجَمَلُ بِحِملِهِ اذا نَهَضَ مُثقَلاً» دیرلر .

[١] وجه استغراب، صفانك اسم موضع اولدیغی خاطرلره سرعت ورودیدر.

(بِسَلمَی) ده‌کی (باء) تعدیه ایچوندر. (سَلمی) اسم محبوبه‌در.

(ثُمّ صَمَّما) تصمیم، «المضی فی الامر» معناسنه اولوب معنای ترکیب، «صکره دوه آلدی یوریدی، یولنه روان اولدی دیمکدر.

(صَمّما) ده‌کی الف، اطلاق واشباع ایچون اولوب وزنه رعایت ایچون زیاده ایدلمشدر.

معنای بیت: دوه، مبرکلرینی یعنی کوکسنی، دیزلرینی، آیاقلرینی، برقاتی طاشلق یره القا ایدوب آنده یرلشدی. «سَلمی» اوزرینه بندی. دوه یرندن قیلدانوب قالقدی. صکره قصد سفر ایلدی. یولنه روان اولوب کیتدی.

بوصورتا خبر ایسه‌ده معناً فراق محبوبه‌دن دولایی تحزّنی مشعر، انشادر. دیکر شاعرك :

هوای مع الرَّکبِ الیمانین مُصعِدُ
جنیب وجُثمانی بِمَکَّةَ مُوثَقُ

بیت متیننده واقع اولدیغی کبی.

—

دیکر قادینلرك شهادتلریله یوسف علیه السّلامك یالکز آنلرجه معلوم اولان وقعه‌ده مطلقا نزاهتی ظاهر اولوب زلیخا ایسه مواطن سائره‌ده، باخصوص حضور عزیزده مشاجره‌یه بادی اولان مراوده ماده‌سنده‌ده نزاهت وطهارتنی بالتّجربه بیلدیکندن او معصوم بی‌کناهك

نفس الامرده متحقق اولان نزاهتنك ظهور وثبوتنى مراد ايده‌رك «ايشته شمدى حق، ظاهر اولدى» ديدكدن صكره:

اَنَا راوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَ اِنَّهُ لَمِنَ الصّادِقِينَ

قوليله‌ده او حقيقت مستوره‌نك يوزندن رفع نقاب اِشكال وبيان وقوع حال ايلدى.

بو نظم جليلده مسند اليهك، يعنى (اَنَا) لفظ شريفنك خبرِ فعلى، يعنى (راوَدْتُهُ) اوزرينه تقديمى، افادهٔ قصر ايچوندر.

«وَ اِنَّهُ لَمِنَ الصّادقين» قول كريمى‌ده او قصرى تأكيد ايچوندر.

(اِنَّ) نك، برده (لَمِنْ) ده‌كى لامك جملهٔ اسميّه‌يه مقارن اوله‌رق ايرادى، يوسف عليه السّلامك شان عاليلرنده كمال اعتنا، وبو سوزى زليخا، عن قصدٍ وصوابٍ سويلديكنى افاده مقصدينه مبنى‌در.

«وَ اِنَّهُ لَصادِقٌ» ديمامسى، ايشته شوطريق برهانى‌يه اشارت ايچوندر [١]

شبهه يوق كه، زليخا «اَنَا راوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ...» سوزنى، اعتراف

[١] ايضاح — چونكه «انه لمن الصادقين فى قوله هى راودتنى عن نفسى» كلامى حضرت يوسف عليه السلامك صدقنده طريق برهانى‌يه اشارتدر.

(تقرير برهان)

«انّه لصادق فى قوله هى راودتنى عن نفسى» لانّى راودته عن نفسه وانّه لمن الصادقين وكلّ مَنْ شانه كذلك فهو صادق فيوسف عليه السلام صادق فى قوله هذا.»

واما «وانّه لصادق فى قوله هى راودتنى عن نفسى» بيورلمش اوليدى، طريق برهانى‌يه اشارت حاصل اولمازدى.

قصور ايلدكدن صكره يوسف عليه السّلامك نزاهتنى تأكيد ايچون سويله‌مشدر.

دينلدى كه: زليخا، حبّ يوسف عليه السّلامده مرتبهٔ نهايه‌يه وارمش اولديغندن راز نهانى فاش اولور ديه اصلا تلاش ايتميه‌رك، محبوبنى بغير حقٍ اوغراتديغى درد و بلادن، زندان ابتلادن تخليص ايچون وقوع حالى اولديغى كبى ميدانه قويدى.

ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنّى لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لا يَهْدى كَيْدَ الْخائِنِينَ.

ذٰلِكَ

تثبّته اشارتدر. بنم اوتثبّتم ديمكدر. بعيده مخصوص، صيغهٔ اشارتك اختيارى، مشاراليه اولان تثبتك فخامتندن ناشيدر.

لِيَعْلَمَ

كرك بونك تحتنده‌كى ضمير مستتر، كرك

اَنّى لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ

قول شريفنده‌كى ضمير بارز، عزيزه‌ده مَلِكه‌ده ارجاع اولنه‌بيلير.

بنم اوتثبّتم، عزيز بيلسون ايچون ايدى كه، حقيقت، بن آنك غيابنده حرمنه خيانت ايتمدم.

ياخود بنم اوتثبّتم، مَلِك بيلسون ايچون ايدى كه، حقيقت بن آكا خيانت ايتمدم، زيرا وزيره خيانت، مَلِكه خيانت ديمكدر.

قُنَوى ديركه: ايكنجى توجيـه، برنجيدن اَولادر. چونكه اوّلاً:
تفحّص حال، ملِكدن طلب وسؤال اولنمش اولديغندن عدم خيـانتى آنك بيلسى مطلوب ايدى. ثانياً: نزد عزيزده يوسف عليه السّلامك عدم خيانتى مقدّما زليخـانك اهلندن اولان شـاهدك شهادتيله ذاتاً ثابت اولمشدى. بناءً عليه ضميرين مذكورينك عزيزه ارجاعى تقديرنده معلومى اعلام قبيلندن اولمش اولور.

دينلديكه: بوراده مَلِك ايله مراد، خزائن مصريّه ناظرى اولان عزيزدر. مصرك مَلِك اكبرى اولان (ريّان) دكلدر. بوصـورتده يوسف عليه السّلامك عدم خيانتنـه دائر عزيزك علمى، ظهور ايله تأويل اولنورده عزيزك بوبابده‌كى علم سابقى ظاهر اولسون ديه معنى ويريلير.

ياخود عزيزك علمى، يوسف عليه السّلامك عدم خيـانتنه دائر خصمك اعترافيله حاصل اوله‌جق زيادهٔ يقين ايله تأويل اولنور. زيرا خصمك اعترافى اطمئنان زائدى افاده ايدر.

بِالْغَيْبِ

«بظهر الغيب» معناسنه‌دركه، بوده فاعلدن، يامفعولدن حالدر.

فاعل — (لَمْ اَخُنْهُ)نك تحتنده مستتر اولان (اَنَا)، مفعول — ينه (لَمْ اَخُنْهُ)ده‌كى (ه) ضميريدر.

صورت اولايه كوره، «لَمْ اَخُنْهُ وانا غائب عنـه» صورت ثانيه‌يه كوره «لَمْ اَخُنْهُ وهو غائب عنى» يولنده معنى ويريلير.

س — «بظهر الغيب» قيدنده مفهوم مخالف، معتبرميدر؟

ج — بز معشر حنفيه‌جه شويله طورسون، مفهوم مخالفله عملى تجويز ايدن ائمّهٔ شافعيه عندنده بيله بونده مفهوم مخالف معتبر دكلدر. بوراده كلام «خارجِ مَخْرَجَ العاده» در. زيرا بديهيدركه غياباً جنـايت خيانتى ارتكاب ايتمين، وجاهاً هيچ ايتمز.

وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ الْخَائِنِينَ

(الخائنين) ده‌كى (لام) استغراق ايچوندر. (نفى) دخى محقق اوله‌رق استغراقه متوجّه دكلدر. بلكه استغراقده واقعدر.

يعنى اصطلاح اهل ميزانجه، سلبِ كلّيدر. رفع ايجاب كلّى دكلدر.

مع مافيـه كيدلرنده خيانت، مقصود اولميان، بناءً عليـه بعضاً مأمولارينه ظفرياب اولان كيمسه‌لر، بوعمومده داخل دكلدرلر.

لَا يَهْدِى كَيْدَ الْخَائِنِينَ

«خائنلرك كيدينى تنفيذ وتسديد ايتمز» ديمك اولوب بوتقديرجه (لايهدى) نك «لاينفّذ ولايسدّد» معناسنده استعمالى لزوم، علاقه‌سيله مجازدر. زيرا تنفيذ وتسديد، هدايت، لوازمندندر.

ياخود، مطالب ومقاصده وصولده تنفيذ وتسديد، هدايته مشابه اولديغندن استعارهٔ تبعيّه اوله‌بيلير.

ياخود، خائنلرى كيدلرى سببيله مظهر هدايت ايلمز ديمكدر.

بومعناجه (فعل) يعنى هدايت منفيّه مبالغه طريقيله (كيد) اوزرينه

ایقاع بیورلمش اولدی. دیمك كه، هدایت كندی معنای موضوع لهنده استعمال اولنمشـدر. مجاز، یالكز فعلك، یعنی هدایت منفیّه‌نك كیده ایقاعنده‌در.

هدایتك كید اوزرینه ایقاعی‌ده كیدك عدم هدایته سبب اولمسندن ناشیدر.

دیمك كه، مجاز مذكور (فما ربحت تجارتهم) نظم جلیلنده واقع اولان «مجاز عقلی» قبیلندندر. چونكه نظم جلیل مذكورده اولان (مجاز) فاعلده، تفسیری صددنده اولدیغمز نظم كریمده ایسه، مفعولده واقع اولمشدر.

مبالغه‌نك وجهی‌ده شودر كه: كیدِ خائنین، صورتیاب نفاذ وسداد اوله‌میجه مسَبّبلرینك، یعنی خائنلرك كندیلری نائلِ مقصود اوله‌میه‌جقلری اولویّتده قالیر.

ایشته بو اولویّت، بر طریق برهانیدر كه اسكات خصمه مدار اتمّدر.

وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ الْخَائِنِينَ

بو نظم كریم، زوجه ایتدیكی خیانتدن دولایی راعیله تعریضی، ویوسف علیه السّلامك صداقت واماتنی حقنده توكیدی متضمّن‌در.

یوسف علیه السّلام، بو كلام شریفله شو معنایی افاده بیوریبور كه: بن اكر خائن اولسه‌یدم، واجب تعالی حضرتلری بنم (كَید)می صورتیاب نفاذ وسداد بیورمازدی.

بو راده كید ایله مراد، یوسف علیه السّلامك فحص حال عصمت مآلیدر كه، مشاكله طریقیله (كید) تسمیه قلنمشدر.

شهاب خفاجی بو (كید) تعبیرینی كشاف، حاشیه‌سی (كشف)دن اخذ ونقل ایلدكدن صكره «وفیه نظر» دیوب بر تعبیر لائق اولمادیغنه اشارت ایتمشدر.

شوراسی‌ده معلوم اولسون كه: بر وجه بالا تفسیر ایتدیكمز، «ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّى لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ الْخَائِنِينَ» نظم جلیلی، وجه مشروح اوزره یوسف علیه السّلامك كلامیمیدر؟ زلیخانك تتمّهٔ كلامیمیدر؟ بونده اختلاف اولندی.

اكثر علما قول اوّلی اختیار بیورمش، بعضلری‌ده قول ثانی‌یه ذاهب اولمشدر.

قول اوّل

بو قولك اصحابی همزبان وفاقدر كه ایلچی، زندانه عودتله قادینلرك مَلِكه وقوع بولان عرض وافاده‌لرینی خبر ویردكدن صكره یوسف علیه السّلام، بو سوزی سویله‌مشدر.

امام فرّا دیدی كه:

بر انسانك كلامنی دیگر انسانك كلامنه وصل ایتمك بعید دكلدر. اكر آكا بر قرینه دلالت ایدرسه.

بونك بر مثال مقدّسی «اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً» قول كریمیدر كه، بو بلقیسك كلام محكیسی اولوب

جناب حقك «وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ» كلامِ شريفيله موصولدر .

كتاب مقدس مجيددن ديكر برمثالىده «رَبَّنَا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَارَيْبَ فِيهِ» قول كريميدركه، بونظم جليل ، داعينك كلامى اولوب جناب حقك «اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ» كلام شريفيله وصل اولنمشدر .

بعض سؤال وجواب

—

س — « ذلك » غائبه اشارتدر. بوراده ايسه مراد، شوحادثهٔ حاضره‌يه اشارتدر .

ج — امام فخررازى ديكر سورهٔ جليله‌ده واقع (ذلك الكتاب) نظم كريمنك تفسيرنده بوسؤالك جوابى كچديكنى بيان ايله برابر شونى‌ده علاوهٔ مقال ايتمشدر :

ديلديكه : «ذلك» ايلچى‌يى كرى چويرديكنه اشارتدر . كويا «ايلچى‌يى كرى چويرمكلكم مجرّد عن ظهر الغيب كنديسنه خيانت ايتمديكمى ملكك بيلسى ايچون ايدى» ديمك ايستدى .

س — يوسف عليه السّلام، بوسوزى نه وقت سويلدى .

ج — كبار تابعيندن (عطا) حضرت ابن عبّاسدن «رضى الله عنهما» روايت ايتمشدركه: يوسف عليه السّلام، ملكك حضورينه داخل اولدقده سويله‌مشدر . غائب صيغه‌سيله سويله‌مسى‌ده مجرّد، ملكى تعظيم ايچوندر .

امام فخررازى ديركه: مِلكك حضورنده بويله برسوز سويله‌مك سوء ادب اولمسنه نظراً يوسف عليه السّلام بوسوزى ايلچينك زندانه عودتنده سويله‌مش اولمسى اَوْلى كورينور .

س — خيانت مبحوث عنها عزيز، حقنده واقع اولمشكن «لِيَعْلَمَ اَنِّى لَمْ اَخُنْهُ»ده‌كى ضمير غائب ملكه نصل ارجاع اولنه‌بيلير ؟

ج — مراد، «ليعلم الملكُ اَنِّى لَمْ اَخُنِ العزيزَ بالغيبِ» ديمكدر.

شويله‌ده توجيه اولندى‌كه: وزيره ايديلن خيانت، بعض وجهدن دولايى مِلكه راجعدر .

ينه دنيلديكه: ساقى، وقتاكه يوسف عليه السّلامك نزد سعادتلرينه عودت ايلدى؛ صدّيق مشاراليه «ذلك ليعلم اَنِّى لم اَخُنْهُ بالغيب» ديدى. صكره‌ده «وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ الْخَائِنِينَ» قوليله ختم كلام ايلدى .

مأمولدركه بوندن مراد شو اوله :

بن اكر خائن اولسه‌يدم، الله تعالى وتقدّس حضرتلرى بنى بوورطه‌دن خلاص ايتمزدى . مادام‌كه، بنى رهاياب ايلدى؛ بكا نسبت ايتدكلرى تهمتدن مبرّا اولديغم ميدانه چيقدى.

قول ثانى

لِيَعْلَمَ اَنِّى لَمْ اَخُنْهُ بالغيب

بو، امرأهٔ عزيزك كلاميدر .

بوقوله كوره معناى شريفى شو ديمك اولوركه : «بن هرنه‌قدر

وقتیله مواجهه‌سنده آکا عزو تهمت ایتدمسه‌ده شمدی غیابنده ، یعنی محبوس اولدیغی حالده حقنده خلاف حق برسوز سویلیه‌مم . »

صکره‌ده قول آتیسیله حقی تأکیدده مبالغه ایده‌رك « وَاَنَّ اللّٰهَ لَایَهْدِي كَیْدَ الْخَائِنِینَ » دیدی . یعنی بن وقتا که کید ومکره اقدام وجرأت ایلدم؛ رسوای اولدم. یوسف علیه السّلام ایسه بی‌کناه ایدی. جناب باری‌ده بالآخره طهارت ذیلنی اظهار ایلدی .

بوقولك صاحبی دیرکه :

بوقولك صحّتنه دلالت ایدن شودرکه، یوسف علیه السّلام ، اومجلس مناظره‌ده حاضر دکل ایدی. تاکه زلیخا، « الآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِینَ » دیدیکنی ایشتمش‌ده « ذٰلِكَ لِیَعْلَمَ اَنِّی لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَیْبِ » سوزینی او وقت سویله‌مش دنیلسون. یوسف علیه السّلام، بوسوزی سویله‌یبلك ایچون ایلچینك اومجلس مناظره‌دن زندانه عودتله شو حکایه‌یی نقل ایتمکه محتاجدر . ایکی کلام اجنبی آره‌سنده، بومثللی وصل ایسه نه نثرده، نه نظمده اصلا کلمش کورلمش شی دکلدر. ایشته بوندن بیلدك که، بوسوز، زلیخانك تتمهٔ کلامیدر.

—

بو آیت جلیله ، یوسف علیه السّلامك طهارتنه برقاچ وجه ایله دلالت ایدر.

وجه اوّل — یوسف علیه السّلام، اکر برفعل قبیح ایله متّهم اولسه‌یدی، اکر کندیسندن برکناه، برفحش صادر اولمش بولنسه‌یدی،

مَلِك مصر ، جانبندن مأمور مخصوص کلوب کندینی دعوت ایتدیکی وقت، سبب حبسی اولان ماده‌نك تحقیقنی طلب والتماس ایتمسی عرف وعادت حسبیله مستحیل ایدی. چونکه اکرکچکدن صوچلی اولوب‌ده بونکله برابر مادّه‌نك تحقیقنه طالب اولسه‌یدی، کندی کندینی اوتاندیرمغه، مندرس اولمش اولان عیبلری تجدید ایتمکه چالیشمش اوله‌جقدی. نصاب عقله مالك اولان برکیمسه ایسه اویله فعل نابجاده بولنماز.

وجه ثانی — نسوهٔ معلومه، یوسف علیه السّلامك طهارت ونزاهتنه ایکی دفعه شهادت ایتمشلردر. دفعهٔ اولاسنده «حاش لله ماهذا بَشَراً اِنْ هذا الاّ مَلَكٌ کریم . » دفعهٔ ثانیه‌سنده « حاشَ لِلّٰهِ ماعلمنا علیه مِنْ سُوءٍ » دیدیلر .

وجه ثالث — زلیخا دخی یوسف علیه السّلامك طهارت ذیلنی ایکی دفعه اقرار واعتراف ایتمشدر . برنجی دفعه‌ده « وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ » ایکنجی دفعه‌ده « اَلْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ انا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِینَ» دیدی .

معلوم اولسون که بو آیت جلیله‌ده یوسف علیه السّلامك طهارتنه، نزاهتنه دلالت ایدن وجهلر شونلردر :

اوّلکیسی — زلیخانك «اَنَا رَاوَدْتُهُ عن نَفْسِهِ» قولیدر.

ایکنجیسی — ینه زلیخانك «وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِینَ» قولیدرکه بوبالاده مکرّراً بیان اولندیغی وجه ایله یوسف علیه السّلامك «هی راودتنی عن نفسی» قولنده صادق اولدیغنه اشارتدر.

اوچنجیسی — یوسف علیه السّلامك «لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ» قولیدر .

دردنجیسی — ینه یوسف علیه السّلامك «وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ» قولیدرکه خیانت صاحبی اولان کیمسه، مفتضح ورسوای اولمامق قابل دکلدر . ایمدی بن ده خائن اولسه‌یدم، رسوای اولمقلغم لازم کلیردی . مادام‌که، الله عظیم الشّان بنی بو ورطه‌دن قورتاردی، ایشته بو دلالت ایدرکه، بن خائنلردن دکل ایمشم دیمکدر .

بوراده بروجه دیکر دها واردرکه وجوه مذکوره‌نك کافه‌سندن اقوادر .

شویله‌که :

کرچکدن خیانت ایتمش اولسه‌یدی، آره‌دن بونجه سنه‌لر کچدکدن، وقعه اونودیلوب کتدکدن، محنت زندان نهایته ایردکدن صکره «لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ» دیمسی، هیچ برفائده‌یی مفید اولمادیغی حالده بردروغ عظیمی ارتکاب دیمك اوله‌جقدی‌که، بویله فائده‌سز بریالانی سویله‌مکه جرأت، ارباب عقل ودرایتدن صدوری جدّاً مستبعد اولان برحرکتدر. بویله برحرکت نابجا ایسه سیّدالعقلا، قدوة الاصفیا عنوان جلیله الیق واحری اولان برذات عالیقدره اسنادی سزامیدر ؟

ایشته شوایضاحات ایله تبیّن ایتدی‌که بو آیت اعجاز غایت، یوسف علیه السّلامك اسنادات واقعهٔ حشویّوندن برائت ذمّتنه دلالت قاطعه ایله دلالت ایدر .

—

یوسف علیه السّلامك دوروابتلاسی بوراده نهایت بولدی .

جامی

درین دهر کهن رسمیست دیرین
که بی تلخی نباشد عیش شیرین
خورد نُه ماه، طفلی در رحم خون
که آید بارخ چون ماه بیرون
بسا سختی‌که بیند لعل درسنك
که خورشید درخشانش دهد رنك

§

قوله تعالى

«وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِي اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي اِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ» ١

§

ترجمهٔ مآل منیفی — بن نفسمی کوتولکدن تبرئه وتنزیه ایتمم. البته نفس، دائما انسانه قبائح ومعاصی ایله امر ایلر. مکر جناب ارحم الرا حمینك اثر مرحمتی اوله‌رق مهالکدن محافظه بیوردیغی نفس، کوتولکدن مصون اوله. بنم ربّمك مغفرتی واسع، مرحمتی چوقدر .

§

تفسیر وایضاح — معلوم اولسون‌که بو آیت جلیله‌نك تفسیری

ماقبلنه تابعدر. اکر ماقبلی اولان «ذلك لِيَعْلَمَ اَنّی لَمْ اَخُنْهُ بالغيب» نظم جلیلی، یوسف علیه السّلامك كلامیدر دیر ایسه‌ك، بو آیت جلیله دخی آنك كلامندن اولمق، زلیخانك تتمهٔ كلامیدر دیر ایسه‌ك، بوده آنك سوزی بولنمق لازم كلیر. بناءً علیه بزده آیت جلیله‌یی علی كلا التقدیرین تفسیر ایده‌جكز.

تقدیر اوّله كوره تفسیری

یوسف علیه السّلامه اثبات معصیت جرأتنده بولنان معهود حشویلر، بو آیت جلیله‌یی سند ایده‌رك مذهب باطللرینه اویغون برطاقم ناسزا سوزلر سویله‌مشلر ایسه‌ده آنلرك بواقوال سخیفه‌لری مردود وغیر معتبردر. زیرا آنفاً بیان ایتمشدك كه: آیت متقدّمه، یوسف علیه السّلامك ذنبدن برائتنه بربرهان قاطعدر.

یا بو آیت جلیله‌یی نصل تأویل ایتملیدر؟ دینیلیرسه، آكاده ایكی وجه ایله جواب ویریلیر.

وجه اوّل — یوسف علیه السّلامك «ذلكَ لِيَعْلَمَ اَنّی لَمْ اَخُنْهُ» دیمه‌سی، مدح وتزكيهٔ نفس، مجراسنده جاری اولوب باری تعالی وتقدّس حضرتلری ایسه، «فلا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ» بیورمش اولدیغندن نبیّ مشار الیه مجرّد خاطرلره تزكيهٔ نفس، معناسی تبادر ایتمامك ایچون عقبنده،

وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِی

دیدی. یعنی «ذلك لِيَعْلَمَ اَنّی لَمْ اَخُنْهُ بالغيب» دیمه‌دن مراد عالیلری،

«فَلا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ فرمان آلهیسیله ممنوع و منهیّ اولان تزكيهٔ نفس، عُجب وغرور كبی حاللر اولمیوب مجرّد «وَاَمّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» قول كریمنك مضمون منیفیله عامل اولمق ایچون، جناب حقّك كندینه انعام واحسان بیوردیغی عصمت وتوفیقی اظهار ایدوكنه تنبیهاً او سوزینی،

وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِی

قولیله تعقیب ایلدی. بن نفسمی، مادام كه نفسدر، كوتولكدن تزكيه وتنزیه ایتمم. بنده‌كی بو امانتی، صداقتی، كمال عفّتی‌ده محضا توفیق خدادن بیله‌رك نفسمه اسناد ایلمم. زیرا نفس، مادام كه نفسدر؛ مقتضای طبیعتی اوله‌رق كوتولكی آمر، قبائحه میّال، معصیته راغبدر دیمك ایستدی.

حاصل معنی: بنده‌كی بو عفّت، بو امانت، خدای رحیمك محض عنایت وتوفیقی اولوب بنم نفسم جانبندن دكلدر. زیرا ایستر نفس ابرار، ایستر نفس اشرار اولسون، نفس، مادام كه نفسدر؛ شهواته مائل، طاعاتدن معْرضدر.

—

وجه ثانی — بو آیت جلیله حشویلرك درمیان ایتدكلری ایهامات قبیحه‌دن هیچ بریسنه دلالت ایتمز. زیرا یوسف علیه السّلام، وقتا كه «اَنّی لَمْ اَخُنْهُ بالغَيْبِ» دیدی؛ شوراسنی بیان بیورمش اولدی كه: خیانتی ترك ایدیشی، نه عدم رغبتدن، نه‌ده عدم میل نفس وطبیعتدن اولمیوب بلكه الله قورقوسندن ایدی. زیرا نفس بشریّه، كوتولكی آمر، طبیعت انسانیّه لذّاته منهمكدر.

—

ابو السّعود افندی

§

وما اُبَرِّئُ نَفْسِی

یوسف علیه السّلام، بوسوزی فخر الانام علیه الصلوة والسّلام، افندمز حضرتلرینك

اَنَا سَیِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَافَخْرَ

حدیث شریفلرینك اسلوبی اوزره مجرّد هضماً لنفسه الکریمه، یعنی تواضعاً، برده نزاهت مسلّملرینك کمال ظهوری اثناده تزکیهٔ نفسدن، عُجبدن احترازاً سویله‌مشدر. تحدیث نعمت یولنده سویله‌مش اولمسی‌ده جائزدر.

«بن نفسمی، مادام که نفسدر؛ کوتولکدن تنزیه ایتمم. بوفضیلتی‌ده محضا توفیق خدادن بیله‌رك، یوقسه مقتضای طبیعتدر دیه نفسمه اسناد ایلم. زیرا،

اِنَّ اَلنَّفْسَ

محقّق اوله‌رق نفس بشریّه که بنم نفسم‌ده اوجمله‌دن بریسیدر؛ حدّ ذاتنده

لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

کوتولکی آمر، شهواته مائلدر. تحصیل شهواتده قوای معنویّه‌یی، آلات بدنیه‌یی مستعملدر. بلکه بنم بوامارتم، بوصداقتم الله ذو الجلالك توفیقیله، عصمتیله، رحمتیله حاصلدر.

اِلَّا مَارَحِمَ رَبِّی

یالکز بنم ربّم مهالکه دوشمکدن حفظ وصیانت بیوردیغی نفوس بشریّه کوتولکی امر، شهواته میل ایتمکدن مستثنادرکه، اونفوس مرحومه جمله‌سندن بریسی‌ده بنم نفسمدر.

یاخود نفس بشریّه، هروقت قبائحی آمر، کوتولکه مائلدر. یالکز مستثنی اوله‌رق ربّم تعالی وتقدّس حضرتلرینك رحمتنه، عصمتنه مظهر اولدیغی وقت کوتولکه میلدن منصرف اولور.

—

قونوی

تفسیر بیضاوی، شارحی (قنوی) مرحوم ابوالسّعود افندینك:
«یوسف علیه السّلام بو سوزی هضماً لنفسه الکریمه سویله‌مشدر» دیدیکنه ایلیشه‌رك، مادامکه (اِنَّ اَلنَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ) نظم جلیلنه «محقّق اوله‌رق نفس بشریّه که بنم نفسم‌ده او جمله‌دن بریسیدر؛ حدّ ذاتنده کوتولکی آمر، شهواته مائلدر الخ» یولنده معنی ویریبور؛ آرتق بوکلام شریفی هضم نفسه حمل ایتمکه حاجت قالماز دیبور.

—

معلوم اولسونکه نفس بشریّه‌یه اسناد ایدیلن (امر) عزم وقصد معناسنه اولان (همّ)دن مجازدر. نفسه «امّارة بالسّوء» دنلمسی‌ده تشبیه بلیغ قیلنمشدر.

اِلَّا مٰا رَحِمَ رَبّى

بو نظم جليلده‌كى استثناء، استثناء متصل ياخود استثناء منقطع‌در . (مٰا رَحِمَ) ده‌كى (ما) كلمه‌سى ده ياد وامیّه، يعنى مصدريّه‌در. ياخود موصوله‌در (مَنْ) معناسنى مفيددر. آنكچون استثناء متّصل اولديغى تقديرجه ايكى وجه ايله معنى ويريلير .

۱ — الّا وقت رحمة ربّى .

۲ — الّا مارحمه الله من النّفوس فعصمه من ذلك .

وجه اوّله كوره استثنا مفرّغ‌در. (مارحم)يه مضاف اوله‌رق بر (وقت) تقدير اولنمشدر .

معنى: «اِنَّ النَّفْسَ لَاَمّٰارَةٌ بالسّوءِ فى جميع الاوقات الّا وقت رحمة ربّى فانّها لاتأمر بالسّوء فى ذلك الوقت» ديمكدر. يعنى محقّقدركه، نفس بشريّه جميع اوقاتده اسائتى آمردر . مستثنى اوله‌رق ربّمك مشمول نظر عصمت ومرحمتى اولديغى بروقت واردركه يالكز اووقت كوتولكى امر ايتمز .

وتعبير ديكرله: محقّقدركه نفس بشريّه كوتولكه اولان ميلان طبيعيسى جهتيله هروقت قبائحى امر ايلر. قبائحى امر ايتمديكى يالكز بروقت مخصوص واردركه اوده مظهر رحمت خدا اولديغى وقتدر.

وجه ثانى‌يه كوره (مارحم) دن اوّل (وقت) تقدير اولنماز. چونكه بوتقديرجه استثنا (نفس) دن، ياخود «امّارة» لفظ شريفى تحتنده مستتر

اولان (ضمير)دن، ياخود «امّاره»نك مفعول محذوفى اولان (صاحبَها)دن واقع اولمشدر .

معنى: «اِنَّ النَّفْسَ لَاَمّٰارَةٌ بالسّوء الانفساً رحمها ربّى لاتأمر بالسّوء» ديمكدر .

يعنى نفس بشريّه، اسائتى امر ايلر. يالكز شول نفس‌كه، مظهر رحمت خدا اولمشدر؛ مستثنى اوله‌رق او اسائتله امر ايتمز.

(شيخ زاده) عليه الرّحمه «بوراده نفس ايله مراد، جنس نفسدر. اوسببله‌دركه نفسدن استثنا جائز و صحيح اولدى. «اِنَّ الْاِنْسٰانَ لَفى خُسْرٍ اِلَّا الَّذينَ آمَنُوا» قول كريمنده اولديغى كبى» ديمش ايسه‌ده مثال، ممثل لهه مطابق دكلدر . زيرا نظير اوله‌رق ايراد ايلديكى شو آيت جليله‌نك استغراقه مثال اولديغى بين العلماء متفق عليه‌در . باخصوص (شهاب خفاجى) «بوراده مراد، جنس نفس اولمسى غيرظاهردر. زيرا استثنا معيار عمومدر» ديه‌رك بوقولك ضعفنه اشارت ايتمشدر.

برده (ما) كلمه‌سى على الاكثر ذوى العقولك غيريده مستعمل ايسه‌ده بعضاً (وصف) اراده‌سيله ذوى العقولده‌ده استعمالى شايعدر. «فَانْكِحُوا مٰا طٰابَ لَكُمْ من النّساء» قول كريمنده اولديغى كبى.

ذوى العقوله مخصوص اولان (مَنْ) كلمه‌سى‌ده بعضاً ذوى العقولك غيريده‌ده استعمال اولنور . «ومنهم من يمشى على اربع» قول كريمنده اولديغى كبى.

ايمدى (وصف) اراده‌سيله (ما) نك ذوى العقولده استعمالى جائز

اولنجه «مارحم ربّى» قول كريمى «اى المرحوم الّذى رحمه الله تعالى من فضله» معناى شريفنى مفيد اولمش اولور .

استثناء منقطع اولديغى تقديرجه‌ده (مٰارَحِمَ) ده‌كى (ما) مصدريّه، (الّا)ده (لكن) معناسنه‌در. مابعدى مبتدا، خبرى محذوفدركه (هى الّتى) قوليدر .

معناسى: «لكن رحمة ربّى هى الّتى تصرف الاساءة» تقديرنده‌در.

يعنى محققدركه، هر نفس انسانى، ايستر اكثر ناسده اولديغى كبى عزم وتصميم ايله اولسون، ايسترسه معصومينده اولديغى كبى عزمسز، تصميمسز اولسون، اساءتله امر ايدر. يعنى اساءت، قصدنده بولنور. لكن ربّمك مرحمت شاملهٔ الٰهيّه‌سيدركه آنى اساءتدن صرف و منع ايلر ديمكدر .

«وهم لاينصرونَ الّارحمةً منّا» قول كريمى‌ده استثناء منقطعه برمثال ديكر اولمق اوزره امام فخررازى ايراد بيورمشدر .

اِنَّ رَبّى غفورٌ رحيمٌ

محقّق بنم ربّم همّ نفس بشريّه‌يى، وتعبير ديكر ايله نفسك هوايه اولان ميلان اختياريسنى عفو ومغفرت ايلر. ديله‌ديكنى بنم كبى مظهر توفيق وعصمت ايدوب اثر رحم وعنايت اوله‌رق اوميلان اختياريدن‌ده منع وصيانت ايلر .

ميلان اختياريسنى ديدك. زيرا بالاده بيان اولنديغى اوزره ميل

طبيعئ غيراختيارى، ذاتاً تحت تكليفده دكلدركه محتاج عفو ومغفرت اولسون .

ابوالسّعود افندى بو (اِنَّ ربّى غفورٌ رحيمٌ) نظم جليلنى : عظيم المغفرة يَغتَرِى النّفوسَ بمُوجَبِ طِباعِها ومُبالغٌ فى الرّحمة لها بعصمتها من الجريان بمقتضى ذلك» ديه تفسير ايتمشدر .

طبايع مجبوله‌لرى ايجابنجه نفوس بشريّه‌يه عارض اولان احوال غير مرضيّه خصوصنده محقّق بنم ربّم عظيم المغفره‌در. نفوس بشريّه‌يى طبيعتلرى مقتضاسنجه جرياندن منع ايله حفظ وصيانت ايتمكده آنك مرحمتى غالبدر .

(اِلّامٰارَحِمَ رَبّى) قول كريمنى تعقيب ايدن (اِنَّ رَبّى غفورٌ رحيمٌ) نظم جليلى اضمار، مقامى ايكن اظهارى اختيار ايله (ربّى) كلمهٔ جليله‌سنك تكرار بيورلمسى مبادئ مغفرت ورحمت اولان ربوبيّتك عِظم شاننى تقدير واعلا ايچوندر .

مهمّه

تفاسير شريفه‌نك چوغنده (ابن عبّاس) رضى‌الله عنهما حضرتلرندن شويله برروايت نقل ايديليوركه :

يوسف عليه‌السّلام وقتاكه (لِيَعْلَمَ اَنّى لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ) ديدى؛ جبريل امين آكا (ولاحين هَمَمْتَ) ديمكله اوده جواباً «ومٰا اُبَرِّئُ نَفْسى اِنَّ النَّفْسَ لَاَمّٰارَةٌ بِالسُّوءِ» بيوردى .

ايشته بوروايتدن آكلاشيليركه كويا وقت همّده خيانت متحقق

ایمش‌ده «وما اُبَرِّئُ نَفسِی . . .» قول کریمیله آندن اعتذار بیورلمشدر. حال بوکه همّ مذکورك تحت تکلیفده داخل اولمیان بر میل طبیعیٔ غیر اختیاری اولدیغی، صاحبی‌ده کندیسنده او همّك وجودیله برابر معصیتی ترك ایتمسندن دولایی ملامته مستحق اولمق شویله طورسون، بالعکس اجر جزیله، مدح جمیله مستحق بولندیغی ماسبقده تحقیق وبیان اولنمشدی. خبر آحاد ایسه قاعدهٔ مذکوره‌یه مقاومت ایده‌مز. ومادام‌که او میل طبیعیٔ غیر اختیاری تحت تکلیفه کیرمین شیلردندر؛ «حَسَنَاتُ الاَبْرارِ سَیِّئَاتُ المُقَرَّبِینَ» قضیهٔ مشهوره‌سنك‌ده حکمی بوراده جاری اوله‌ماز. زیرا قضیهٔ مذکوره‌نك حکمی، یالکز تحت تکلیفده اولان احوال وافعالده جاریدر.

ایمدی اَولی اولان جبریل علیه السّلامك «وَلاحِینَ هَمَمْتَ» کلامنی «لم یکن الخیانة صادرةً منّی بالمیل الی مادَعَتْنی» یولنده‌ده تفسیر اولنه بیلن (لَمْ اَخُنْهُ بالغیب) قول کریمندن منفهم اولدیغی اوزره «وَلامَیْلَ مِنْكَ حِینَ هَمَمْتَ» سیاقنده توجیه ایتمکدرکه نبیّ مشارالیه حضرتلرینك شان عالیسنه‌ده شایان اولان وجه بودر.

قونوی‌یه حق رحمت ایلسون، بو مبحث مهمّی نه کوزل توجیه بیورمش!

تقدیر ثانی‌یه کوره تفسیری

ماقبلی کبی بو آیت جلیله دخی راعیلك، نام دیکر زلیخانك کلامی اولدیغی تقدیرجه‌ده ایکی وجه ایله تفسیر اولنور.

وجه اوّل — «وما اُبَرِّئُ نفسی عن مراودته» دیمکدرکه زلیخانك بوندن مرادی، یوسف علیه السّلامی «هی راودتنی عن نفسی» = «او، بنی نفسمدن مطالبه ایتدی، یعنی او بکا تکلیف وصال ایلدی» قولنده تصدیقدر.

یعنی یوسف علیه السّلامك مراوده وقعه‌سنده، عزیزه خطاباً علی طریق المدافعه «بن زلیخایه تعرّضله پروردهٔ نان ونعمتی اولدیغم افندی‌یه خیانت ایتمدم. بالعکس او بکا تکلیف وصال ایتدی ایسه‌ده بن قبول ایتمیوب رد ایلدم» دیه سویلدیکی سوز طوغری ایدی. حقیقت، مراوده‌یه جرأت ایدن او دکل، بن ایدم» دیمکدر.

وجه ثانی — زلیخا، وقتاکه «لِیَعْلَمَ اَنّی لَمْ اَخُنْهُ» دیدی، عقیبنده «وما اُبَرِّئُ نفسی . . .» قولیله سوابق اقوال واحوالدن اعتذار ایلدی. دیمك ایستدی‌که: بن نفسمی مطلقا خیانتدن تنزیه ایتمم. زیرا محقّقدرکه، مقدّما قباحتی آکا اسناد ایدوب، عزیزه، «مَاجَزَاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوءاً اِلَّا اَنْ یُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِیمٌ» = اهلکه سوء قصد ایدنك جزاسی نه‌در؟ مکر حبس اولنمق، یاخود ضرب کبی برصورتله عذاب ایدلمکدر دیدیکمده، او معصوم بی‌کناهی حبسه القا ایتدیکمده کندینه کرچکدن خیانت ایتمش اولدم.

ایضاح — ارباب مطالعه‌نك البته خاطر نشانی اولسه کرکدرکه، مراوده وقعه‌سنده یوسف علیه السّلام اوکجه، زلیخا آردکجه، درون قصردن قوشه‌رق خارجه چیقدقلرنده قپوده عزیزه تصادف ایتملریله،

زليخا، ستر عيب ايچون بالمسابقه زوجنه خطاباً « ماجزاء من اراد باهلك سُوءاً الاّ اَنْ يُسْجَنَ اوعذابٌ اليمٌ » ديوب يوسف عليه السّلامه بغيرحق افترا ايتمش . يوسف عليـه السّلام دخی آنك بو اسنادينی رد ايله « هی راوَدَتْنی عن نفسی » يولنده مدافعه بيورمشـدی . زليخا شمدی شونی ديمك ايستركه: « اَلآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا راوَدْتُهُ عن نفسه فَاسْتَعْصَمَ الخ » يولنده حقيقت حالی اعتراف ايديشم، مجرّد يوسف عليه السّلام بيلسون ايچوندركه بن آنك غيابنده كندينه خيانت ايتمدم. حقنده يالان سويله‌مدم . وقوع حالی طوس طوغری سويلدم . بونكله برابر بن نفسمی خيانتدن تنزيه ايتمم . چونكه وقتيله حقنـده افترا ايتمش، كندينی ظلماً حبسنه القا ايتديرمشـدم . حقيقت، نفوس بشريه‌دن برنفس يوقدركه كوتولكی آمر، قبائحه ميال اولمسون. مكر اول نفس مرحومه‌كه يوسف عليه السّلامك او مثالنك نفس نفيسلری كبی مولای متعال حضرتلری آنی عصمتيله رحمت الٓهيه‌سـنه مظهر بيورمش اولسون . محقّقدركه بنم كبی كناهندن تائب ومستغفر، قصورينی متعرف اولان كيمسه ايچون جناب حق غفوردر. رحيمدر .

—

بو كلامك هانكيسنه اسنادی اَوْلادر؟ يوسف عليـه السّلامه‌می زليخايه‌می ؟

امام فخر رازی ، بو سؤالی ايراد ايله برابر ديبوركه : « يوسف عليه السّلامك كلاميدر ديمك مشكلدر . زيرا « قالت امرأة العزيز

اَلآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ » قول كريمنك جمله‌لری آيت جليله‌نك آخرينه‌دك يكديكره موصولدر. بناءً عليه قولَين ومجلسَين آره‌سنده فواصل كثيره‌نك تخلليله برابر بعضيسی زليخانك ، بعضيسی‌ده يوسف عليه السّلامك كلاميدر ديمك بعيددر . »

« فقط زليخانك كلاميدر ديمك‌ده مشكلدر. زيرا « وما اُبَرِّئُ نَفْسی اِنَّ النَّفْسَ لَاَمّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلاّ ما رَحِمَ رَبّی » قول كريمی كسر نفس يولنده سويلنـه‌جك بر كلام عاليدركه، آنجق معاصيـدن محترز اولان برذاتك لسـانه ياقيشير . وسع وطاقتنی معصيته بذل ايدن بر خاتونك لساندن صدوری بجا دكلدر. » بتدی .

مع مافيه كلام مذكورك يوسف عليه السّلامه اسنادی ترجيحكردهٔ اكثر مفسريندر .

—

نفس امّاره هانكيسيدر ؟

—

حكما، بونك تعيننده اختلاف ايتمشلردر .

اهل تحقيق اولانلر ديمشلردركه: نفس انسانيّه ، شی واحددر . و آنك صفـاتِ كثيره‌سی واردر . بناءً عليه عالم الٓهی‌يه ميل ايتدكده، نفس مطمئنه اولور . شهوت وغضبه ميل ايتديكی وقت، « امّاره بالسّوء » نامنی آلير. « امّاره بالسّوء » اولمسی‌ده مبالغه افاده ايدر . بونده‌كی سبب شودركه: نفس ، ابتـدای حدوثندن بری محسوسـات ايله مألوف،

محسوسات ایله ملتذّذ، محسوساته عاشق اولمشدر . نفسك عالم مجرّداته شعوری؛ عالم مجرّداته میلی بخشنـه کلنجه ، بومیل وشعور نادر اوله‌رق آحاد کامله حقنده حاصل اولور . آنلره‌ده بو تجرّد وانکشـاف طول عمرلرنده اوقات نادره‌ده حصوله‌کلیر. ایمدی نفس انسانی‌نك مادام‌که ، عالم جسدانی‌یه میل وانجذابی اکثر وغالبـدر ، مادام که عالم اعـلایه صعوده میلی‌نادردر؛ لاجرم «امّاره بالسّوء» در دیه محکوم علیها اولمشدر.

ناسدن زعم ایدن واردرکه ،

«نفس مطمئنّه» نفس عقلیّهٔ نطقیّه‌در. نفس شهوانیه‌یه، نفس‌غضبیّه‌یه کلنجه، بونلر نفس عقلیّه‌یه مغایردرلر .

بوبابده تحقیق حق وصواب، معقولاتده مذکوردر .

—

نفائس

انسانك نفسی، باطل ایله، شهوتله فوق‌الغایه استلذاذ ایلر. نفسك بواستلذاذی اولمسه‌یدی، قضـای شهوت ایچون استنباطِ حیاٰتده اکثر ناسك نفوسی ، شهوتلرینك مسخّری اولمازدی .

بوندن آکلاشیلیرکه، عند باریده قدری بلند اولان مرد هوشیار، عیوب نفسنی هرکسدن ایی کورر. عیوب نفسـنه زیاده بصیر اولان ، نفسنی بشقه‌لرندن زیاده اتهام ایدر . آنك عُجب وغروری‌ده بالطبع آز اولور .

—

قبائحه میلدن منزّه اولان، انبیاء عظامك ، ملائکهٔ کرامك نفوس زکیّه‌لریدر .

چونکه ملائکهٔ کرامك ترکیبنده شهوت، مفقوددر. انبیاءعظامك ترکیبنده کرچه شهوت، موجوددر؛ لکن آنلر تأیید الٓهی ایله محفوظ ومعصوم اولملریله نفس نفیسلرنده میل قبائح نابوددر .

—

(اِنَّ اَلنَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ) نظم جلیلنده (امّاره) کلمه‌سنك مبالغه صیغه‌سیله ورودی، نفس انسانی‌نك کوتولکه میلانی، جمیع اوقاتی مستوعب اولدیغنه دالدر. یالکز وقت رحمت خدا، اوقات سـائره‌دن مستثنادر.

—

انبیاء عظام علیهم السّلامك سلوکلری هرنه قدر نفس مطمئنّه‌دن، راضیهٔ مرضیّهٔ صافیه‌یه طوغری ایسه‌ده کرك حضرات مشـارالیهمك کرك سائر انامك نفوسی ، طبعاً امّاریّت اوزرینه مجبول اولوب فقط نفوس عمومیّهٔ بشریّه‌نك بوحال وطبیعت اوزرینـه یارادیلیشی ، انبیاء عظامه «امّاریّت» آثارینك ظهورینی ایجاب ایتمز. بوسببدن ناشیدرکه ، یوسف صدّیق علیـه السّلام دخی «وماأُبَرِّئُ نفسی» دیدکدن صکره اِنَّ نَفْسی لَاَمَّارَةٌ بالسّوء» بیورمدی. بالعکس امّاریّتـده اطـلاق کلام ایده‌رك نفوس معصومه‌یی استثنا بیورمشدر .

چونکه نفس، عصمت خدایه، صیانت مولایه مقـارن اولمیوب ده کندی حال وطبیعتنده قالسه، افتادهٔ چرکاب معصیت اولور.

بو معنایه مبنی درکه، سلطان انبیا صلّی الله علیه وسلّم افندمز حضرتلری «رَبّی لا تَکِلْنی الی نفسی طَرْفَةَ عینٍ ولا اقلّ من ذلك» دعاسیله عصمت خدایه التجا، نفسنك مقتضاسنه ترك ایدلمامسنی جناب ذو الکبریادن نیاز ورجا ایتمشدر.

ایشته حالا تفسیری صددنده اولدیغمز شو نظم جلیل، مطلقا نفوس عمومیهٔ بشریه‌نك امّاریتنه دلیلدر. حتی (شیخ زاده) بوسورهٔ جلیله ده واقع (ولمّا بلغ اشدّه آتیناه حکماً وعلماً) آیت کریمه‌سنك تفسیرنده: «احتمال که حکمدن مراد، نفس مطمئنه‌سنك، نفس امّاره‌سی اوزرینه حاکم، مستعلی، نفس امّاره‌سنی قاهر اولمه‌سندن عبارتدر» دیوب نفس نفیس جناب یوسفه (ع م) امّاریت، اثبات ایلدی.

ینه بو سورهٔ جلیله ده واقع (اَصْبُ الیهنّ) قول کریمنی قاضی بیضاوی، «ای امیل الی جانبهنّ او الی انفسهنّ بطبعی ومقتضی شهوتی» دیه تفسیر ایتمکله، (سعدیّ مفتی) مرحوم حاشیه‌سنده «قوله (بطبعی) ای بسبب طبعی ونفسِیَ الامّارةِ بالسّوء» عباره‌سیله مفسّر مشار الیهك کلامنی ایضاح ایدوب کذلك آکا (امّاریت) اثبات ایلدی.

—

نفس، منبع عناد وخیانت، معدن شرّ وجنایتدر. انفُس وآفاقده منشأ فِتَن وفساد، علی‌الاطلاق سبب ظهور ظلم وبیداد اودر. بناءً علیه سلطانِ روح، وزیر عقل، مفتیٔ دل بیننده اتفاق حاصل اولمیدرکه، قوای نفسانیه وطبیعیه‌ده‌کی شقاق وخلاف، مبدّل وفاق وائتلاف اولسون.

—

تأویلات نجمیّه

نفس انسانی، امّاره بالسّوء اولمق جبلّتی اوزرینه یارادلمشدر. کندی حال وطبیعتنه براقلدیغی وقت، شردن بشقه برایشده بولنماز. کوتولکدن بشقه برشی امر ایتمز. لکن تفضّلاً جناب حقك مظهر حفظ وصیانتی، منظور نظر عنایتی اولدقده طبیعت اصلیه‌سنی، صفات جبلیّه‌سنی دکیشدیرر، تعدیل ایدر. امّاریتنی مأموریته، شریرتنی خیریته تبدیل ایدر. بناءً علیه لیلهٔ ظَلْمای بشریتده، صبح صفای هدایت، تنفس ایدوب‌ده اُفُق سماء دل، ضیادار اولدقده (لَوّامه) اولور؛ سوء فِعالندن دولایی کندی کندینی لَوْم وتعییبه باشلار. سوء ایله امّاریتی زماننده صدور ایدن احوالندن اظهار ندامت ایدر. جناب ارحم الرّاحمین ده توبه‌سنی قبول ایلر. زیرا ندامت، توبه دیمکدر.

آفتاب عنایت، اُفُق هدایتدن شعشعه‌نثار طلوع اولدقده (مُلْهَمه) اولور. چونکه نَفْس، اوزمان، انوار آفتاب عنایتله مستنیر اوله‌رق اونور النّور، فُجورینی‌ده، تقواسنی‌ده الهام ایلر.

آفتاب عنایت، وسط سماء هدایتده پرتو بار ظهور اولوب‌ده تاریکخانهٔ اثیر، نورالٰهی ایله مستنیر اولدقده (مطمئنّه) نامنی آلیر. خطاب الٰهی‌یه، جذبهٔ (اِرْجِعی اِلیٰ رَبِّكِ راضِیَةً مَرْضِیَّه)یه کسب استعداد ایدر.

§

قوله تعالى

«وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي. فَلَمَّا كَلَّمَهُ، قَالَ اِنَّكَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ. قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ».

§

خلاصهٔ مآل منيفى — . وملك موماليه ديديكه: آنى — يعنى يوسف عليه السّلامى — بكا كتيريكز، كنديمه مستشار خاص ايده‌يم. ايمدى وقتا كه بينلرنده سؤال وجواب، وقوعيله ملك يوسف عليه السّلامك حال وقالنده پرتونثار اولان ذُكاى ذَكاى حيرت افزايى انوار رشد ودَهايى مشاهده ايلدى؛ او آفتابِ عيون آراى سماى عصمته خطاباً ديديكه: سنك امانتكى، تهمتدن برائتكى بيلدك، آرتق سن بزم نزدمزده مكين، امينسين، يعنى هرخصوصده مستشار مؤتمنمزسين. يوسف عليه السّلام جواباً ديديكه: خزائن مصريه‌نك امر اداره‌سنى بكا تفويض ايت كه بن حفظ خزائنه مقتدر، وجوه تصرّفه واقفم.

§

تفسير وايضاح — يوسف عليه السّلامى كنديته مستشار خاص اتمك ايچون طلب ايدن ملكدن مراد عزيزميدر؟ مصرك حكمدار اكبرى (ريّان)ميدر؟ بونده اختلاف واقع اولديغى، فقط يوسف عليه السّلامك «اِجْعَلْنِي على خَزَائِنِ الْاَرْض» بيورمسى ملكك ده «اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي» ديمسى، ملكدن مراد، مصرك حكمدار اكبرى (ريّان) اولديغنه دلالت ايلديكنى امام فخررازى بيان بيورمشدر.

واقعا «خزائن مصريه نظارتى» عزيزك كندى منصبى ايدى. بركيمسه‌نك منصبى ايسه كنديسندن ايستنلمز. باخصوص، اومنصب جليل توجيهى حكمدارك حقوقندن اولان مناصبدن ايدى.

كذلك يوسف عليه السّلامك عزيزه قديمدن اختصاصى وار ايدى. بناءً عليه آنى طلب ايدن ملكدن مراد، عزيز اوليدى، «استخلصه لنفسى» ديمزدى.

ديرلركه:

يوسف عليه السّلام، تعليم جناب جبريل ايله «اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِي فَرَجاً وَمَخْرَجاً وَارْزُقْنِي مِنْ حَيْثُ لاَ اَحْتَسِبُ» دعاسنه مواظبت ايتمكله جناب قاضى الحاجات، دعاسنى قبول بيوروب كندينى محنت زنداندن قورتارمق ايچون شويله برسبب، خلق ايلدى.

تفصيل — ملك مصر، يوسف عليه السّلام حقنده فوق العاده برحسن ظن پيدا ايلدى.

اوّلا: آنك علم وعرفانته حيران اولدى. زيرا كورديكى عجيب، رؤيايى مصر علماسى تعبيردن عاجز قالديغى حالده يوسف عليه السّلام آنى هرعقل سليمك صحّتنه شهادت ايده‌بيله‌جكى غايت ياقيشقلى برصورتده تأويل بيورمغله ملكك كوكلى آكا ميل ايدى ويردى.

ثانياً: صبر وثباتنه حيران اولدى. زيرا زندانده بوقدر سنه

قالمشكن حبسدن چیقمغه مأذون اولدقده، خروجه مسارعت بیورمیوب صبر وتوقّفله اوّل باوّل، کندینه اسناد ایتدکلری تهمتلرك کافّه‌سندن برائت ذمّتنه دلالت ایدن فحص وتحقیقك اجراسنی طلب ایلدی .

ثالثاً: حسن ادبنی استحسان ایلدی . زیرا کندینك غرضی، بلیّات کوناکونه اوغرامسنه سبب مستقل اولان امرأهٔ عزیزی یاد ایتمك ایکن آنك نامنی اصلا قاله آلمیوب ، عیبنی میدانه قویمیوب‌ده یالکز « مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ٱللَّاتِى قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ » دیمکله ، یعنی اللرینی جریحه‌دار ایدن خاتونلرك حال وشانلری نه‌در ؟ دیه صورمقله اکتفا بیوردی .

رابعاً: هرنوع تهمتدن برائت ذمّتی خوشنه کیتدی. زیرا خصملری صاییلانلر، کندینك جرمدن برائتنه، طهارتنه، نزاهتنه شهادت ایتدیلر .

خامساً: طاعات خصوصنده فوق العاده جدّ واهتمامنی، محبوسین ایله حسن معامله‌ده‌کی اجتهادینی ساقی کندینه عرض ایتمش اولمغله علوّ حالی مِلکك نظر معالی پرورنده تجسّم ایلدی .

سادساً: کندی بوقدر سنه مظلوماً حبسده قالدی .

بوامورك ایسه هربری انسان حقنده حصول حسن اعتقادی موجب ایکن، مجموعی جالب حسن نظر اوله‌جغی اولویّتده قالیر .

ایشته بوسببدن ناشی حقّ مشار الیهده مِلك، بیوك برحسن ظن پیدا ایلدی .

مراد ایدنجه مسبّب بر آدمك کارین
ید تشبّثنی جستجو ایدر اسباب

جنـاب حق، برشیئك حصولنی اراده بیوردقده اسبابنی جمع وتقویه ایدر .

بو، بویله‌در .

ایمدی هرکسه میسّر اولمیان بواحوال شرف مآل، نزدنده حائز رتبهٔ ثبوت وظهور اولدقدن صکره یوسف علیه السّلامی کندینه مستشار خاص ایدینمکی آرزو ایده‌رك ،

وَقَالَ ٱلْمَلِكُ

ملك موماالیه دیدی‌که :

اِئْتُونِى بِهِ

آنی (یوسف علیه السّلامی) بکا کتیریکز .

اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِى

کندیمه مستشار خاص ایده‌یم .

امام فخررازی دیرکه: (استخلاص) برشیئك اشتراك، شائبه‌لرندن وارسته و آزاد اولمسنی طلبدر . یعنی برشیئی برکیمسه سچوب کندینه مخصوص ایدینمك معناسنه‌در .

نظم جلیلدن مستفاد اولدیغنه کوره، مصرك حکمدار اکبری، اوکوهر کنج عصمت نصل زمانـنك وحیدی، اقرانك فریدی برذات

عالیقدر اولدیغنی آکلاینجه، کندینك صاحب ومصاحب منفردی اولمسنی ایستدی. زیرا عادتدرکه ملوك عظام حضراتی، اشیاء نفیسهٔ نادره‌نك آنجق کندیلرینه تعلّق واختصاصنی آرزو بیوررلر.

قاضی بیضاوی، «أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسی»، قول کریمنی «أَجْعَلْهُ خَالِصاً لِنَفْسی» دیه تفسیر ایتمش، (قُنوی) دخی بونك ذیلنده «بوراده‌سین استفعال، تعدیه ایچوندر. طلب ایچون دکل» دیمشدر.

ابو السّعود افندی مرحوم، (أَسْتَخْلِصْهُ) «اجعله خالصاً» (لِنَفْسی) «وخاصّاً بی» عباره‌لریله تفسیر ایتمشدرکه بوده معنای تعدیه‌یی مشعردر.

شایان دقتدرکه، ملِك، اوّلا رؤیاسنك تعبیرینی ساقینك لساندن ایشتدکده، یالکز (إِئْتُونی بِهِ) — آنی بکا کتیریکز دیمشدی.

وقتاکه یوسف علیه السّلام، ساقی‌یه «دون کیت، افندیکه صورکه اللرینی جریحه‌دار ایدن اوقادینلرك حال وشانلری نه‌در؟» دیمسی اوزرینه بالتحقیق طهارت ونزاهتی تبیّن ایتدی، ملِکك محبّتی، حسن ظنی مزداد اولوب اوجهتله بودفعه «إِئْتُونی بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسی» دیدی.

بوامر اوزرینه یوسف علیه السّلامی کمال اعزاز واحترام ایله محبسدن چیقاردیلر.

مرویدرکه:

یوسف علیه السّلام، تنکنای زنداندن رهیاب خلاص اولنجه تنظیف بدن، تجدید لباس ایدوب برهیئت مستحسنه‌ده ملِکك حضورینه داخل اولدی.

اوّلا: «اَللّٰهُمَّ اِنّی اَسأَلُكَ بِخَیْرِكَ مِنْ خَیْرِهِ وَاَعُوذُ بِعِزَّتِكَ وَقُدْرَتِكَ مِنْ شَرِّهِ» دعاسنی اوقودی. بعده عربی لسانیله ملِکه سلام ویردی.

ملك، بونه دیلدر؟ دیه صوردی.

یوسف علیه السّلام، عمّ اکرمم اسماعیل علیه السّلامك دیلیدر دیدی.

صکره ملِکه لسان عبرانی ایله دعا ایتدی.

ملِك، بونه لساندر! دیه صوردی.

یوسف علیه السّلام، آباء کراممك لسانیدر دیدی.

دیرلرکه:

ملِك، یتمش لسانه آشنا ایمش. بولسانلرله یوسف علیه السّلامه کلام سویلدی. اوعمان عرفان دخی بولسانلرك کافه‌سیله ملِکه جواب ویردی. ملِك، آنك بووقوفندن تعجّبده قالدی. وقاضی بیضاوینك، صاحب کشّافك تحریرلری وجه ایله یوسف علیه السّلامه اقبال ایدوب «ایّها الصّدّیق! رؤیامی، سنك لسان صدق بیانکدن شفاهاً ایشتمك ایسترم» دیدی.

حضرت صدّیق دخی ملِکك رؤیاسنی عینیله حکایه ایدوب بقراتك، سنا بلك اوصافنی، اما کنی ملِك نصل کورمش ایسه بلا زیاده ولا نقصان، برر برر عرض وبیان ایلدی. ملِکك استغرابی، میل وتوجّهی آرتدقجه آرتدی، او فرید الزّمانی، اومنبع عرفانی تکریماً سریر شوکت مصیری اوزرینه اوطورتدی.

امام فخر رازینك تقریرینه كوره‌ده یوسف علیه السّلام، برنجی دفعه اوله‌رق ملِكك حضورینه كیردیكنده هنوز اوتوز یاشنی تكمیل ایتمش بر نوجوان ملاحت نشان ایدی. ملِك، قارشیسنده بویله برنوجوانی كورنجه، اوّلا ساقی‌یه توجیه خطاب ایله: «بونجه سَحَره وكَهَنه‌نك تأویلندن عاجز قالدقلری رؤیامی تأویل ایدن ذات عرفانسمات بومیدر؟» دیه متعجّبانه سؤال ایلدی. ساقی «اوت!» جوابنی ویردی.

بونك اوزرینه اووحید الدّهر معرفته اقبال ایدوب «ایّها الصّدّیق! رؤیامك تأویلنی لسان صدق بیانكزدن شفاهاً ایشتمه‌یی آرزو ایده‌رم» دیدی. یوسف علیه السّلام دخی تعبیری شفاهاً تقریر بیوردی.

ایشته:

فَلَمَّا كَلَّمَهُ

نظم جلیلندن مستبان اولدیغی اوزره، وقتاكه ملِك، یوسف علیه السّلامی سویلتدیروب حال وقالنده پرتونثار اولان ذُكای ذكای حیرت افزایی، انوار رشد ودَهایی [١] مشاهده ایلدی. او آفتاب عیون آرای سمای عصمتی،

قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ

خطاب مستطابیله تلطیف وتكریم ایلدی.

---

[١] «دهاء» دال مهمله‌نك فتحیله، هانك مدیله كثرت عقله، جودت رأیه دینیر.

(ذُكا) شمس.

مكین

نزد ملوك واكابرده رتبه ومنزلت رفیعه صاحبی اولان ذاته دینیر.

مكانت، برحالتدركه، صاحبی آنكله هر دیله‌دیكنی یاپمغه مقتدر اولور.

امین

موثوق ومعتمد اولان ذاته دینیر.

سنك امانتكی، تهمتدن برائتكی بیلدك. آرتق سن هرخصوصده بزم مستشار مؤتمنمزسین دیمكدر.

معلوم اولسون كه، «مكینٌ امینٌ» قول كریمی، انسانك برانسان كامل اولمسیچون محتاج اولدیغی كافهٔ فضائل ومناقبی جامع بر كلمهٔ جلیله‌در. زیرا انسان (مكین) اوله‌بیلك ایچون علم وقدرت، صفتلریله متصف اولمق لازم كلیر.

مكینده (قدرت) شرطدر. زیرا مكنتك حصولی آكا متوقفدر.

مكینده (علم) شرطدر. زیرا مكینك افعال خیریه‌یه تمكّن واقتداری علمسز حاصل اوله‌ماز. چونكه افعال واحوال لایقه وغیر لایقه‌یی بیله‌مزسه، آنلری وقوعه، بونلری تركه تخصیص ایده‌مز.

ایشته تبیّن ایتدی كه، انسانك (مكین) اوله‌بیلمسی، قدرته، علمه متوقفدر.

(امین) اولمق دخی حكیم اولمقدن عبارتدركه، آنك هرفعلنه باعث، حكمتدر. داعیهٔ شهوت دكل.

بو ایضاح ایله‌ده تبیّن ایتدی که، انسانك «مکین، امین» اولمسی، هم قادر، هم خیر وشر، صلاح وفساد، مواقعنه عالم اولدیغنه، هم‌ده هر فعلی داعیهٔ حکمته مستند اولوب داعیهٔ شهوتدن منبعث اولمادیغنه دلالت ایدر. بوحال وصفتده اولان ذاتدن ایسه هیچ بر وقت، شرّ وعَبَث، فعل صادر اولماز.

ایمدی یوسف علیه السّلامك «مکین، امین» وصفلریله توصیف بیورلمش اولمسی، بو بابده کندی ایچون ذکر وبیانی ممکن اوله‌بیلن اوصاف عالیه‌نك نهایت، مرتبه‌سیدر.

—

مرویدر که:

ملك موما الیه رؤیاسنی، یاخود رؤیاسنك تأویلنی، ویاخود هم رؤیاسنی، هم تأویلنی یوسف علیه السّلامك مبارك دهان معجز بیانندن ایشتدکدن صکره، تکرار او یگانهٔ زمانه توجیه خطاب ایله:

«ایها الصّدّیق! بو بابده سن نه تدبیر ایدرسین؟» دیوب قحطك تهوین شدائدی حقنده استفسار رأی ایلدی.

حضرت یوسف علیه السّلام، دخی جواباً «بو بوللق ییللرده زیاده اکین اکملی، هر یرده لزومی قدر انبارلر یاپدیرملی، ذخیرهٔ حاصله‌نك ینیله‌جکدن ماعداسنی — سنبله‌لرنده اولدیغی حالده — انبارلره قویوب صاقلاملی، قیتلق سنه‌لری کلنجه، انبارلری آچار، غلّاتِ مدّخره‌یی صاتارسکز. بوطریق ایله هم دفع احتیاج ایدیلیر، هم خزینهٔ دولت، اموال عظیمه ایله طولار!» دیدی.

مَلِك، بو تدبیر دلپذیری استحسان ایدوب «بو امر مهمّی درعهده ایده‌جك کیم واردر؟» دیه صوردی.

ایشته اوصره‌ده یوسف علیه السّلام،

قَالَ

دیدی که:

اِجْعَلْنی عَلٰی خَزٰائِنِ الْاَرْضِ اِنّی حَفیظٌ عَلیمٌ

خزائن مصریّه‌نك امر اداره‌سنی بکا تفویض ایت که بن آنلری استحقاقی اولمیانلردن حفظ وصیانته مقتدرم ووجوه تصرّفنی بیلیرم. حاصلی بوخطب جسیمك بن عهده‌سندن کلیرم.

—

ابن عبّاس «رضی الله عنهما» دن مرویدر که: حبیب لبیب خدا صلّی الله علیه وسلّم افندمز «رحم الله اخی یوسف، لَوْ لَمْ یَقُلْ (اِجْعَلْنی عَلٰی خَزٰائِنِ الْاَرْضِ) لَاَسْتَعْمَلَهُ مِنْ سَاعَتِهِ لٰکِنَّهُ لَمّٰا قَالَ ذٰلِكَ اَخَّرَهُ عَنْهُ سَنَةً» بیورمشلردر.

قرداشم یوسف علیه السّلامه حق رحمت ایلسون، اگر «خزائن مصریّه‌نك محافظه واداره‌سنه بنی مأمور ایت» دیمامش اولیدی، ملك، کندیسنی درحال او مأموریته تعیین ایده‌جکدی. لکن وقتا که اوسوزی سویلدی؛ بوطلبی امر توجیهك برسنه تأخرینه بادی اولدی دیمکدر.

امام فخررازی بوحدیث شریفی روایت ایلدکدن صکره دیرکه:

«بو بر عجیب سِردر ! یوسف علیه السّلام ، وقتا که زِنداندن خروجدن ابا ایتدی؛ جناب حق، خروجنی — احسن وجوه اوزره — تسهیل ایلدی . وقتا که، مأموریّت مذکوره‌یی طلب والتماسده مسارعت کوستردی؛ ینه جناب حق، مطلوبنك حصولنی تأخیر بیوردی.

ایشته بوده دلالت ایدرکه، اَوْلی اولان انسان، دائما ترك تصرفله الله تعالی وتقدّس حضرتلرینه بالکلیّه تفویض امور ایتمکدر.

حقه تفویض امور ایت نه الم چك نه کدر
کلیر البتّه ظهوره نه ایسه حکم قدر

امام مشار الیه بوراده جوابلریله برابر یدی مهم ، سؤال ، ایراد ایدییور ..

١ — سؤال، یوسف علیه السّلام ، امارته نیچون طالب اولدی؟ حال بوکه فخر انام، صلّی الله علیه وسلّم افندمز «لَاتَسْأَلِ الْاِمَارَةَ» حدیث عالیسیله صحابهٔ کزیندن (عبد الرحمن بن سَمُرَةَ) یی طلب امارتدن نهی بیورمشدی .

٢ — سؤال، یوسف علیه السّلام، بر سلطان کافردن نصل طلب امارت ایده‌بیلدی ؟

٣ — سؤال، نیچون برمدّت صبر ایتمدی ؟ نیچون درحال طلب اِمارتده اظهار رغبت ایلدی؟

٤ — سؤال، اوّل امرده خزائن مصریّه‌نك نظارتی کبی برنوع تهمت، ایراث ایده‌بیلن برمأموریّتی نیچون اِیستدی؟

٥ — سؤال، جناب حق «فلا تُزَکّوا اَنْفُسَکُمْ» فرمانیله تزکیهٔ

نفسدن انسانی نهی بیورمشکن، یوسف علیه السّلام «اِنّی حفیظٌ علیمٌ» قولیله نفسنی مدح ایتمه‌یی نصل تجویز ایلدی؟

٦ — سؤال، «اِنّی حفیظٌ علیمٌ» قولنده‌کی فائده نه‌در ؟

٧ — سؤال، «ولاتَقُولَنَّ لِشَیْءٍ اِنّی فاعلٌ ذلك غَداً الاّ ان یشاء الله» نص جلیلی دلالتیله ثابت اولدیغی اوزره «اِنّی حفیظٌ علیمٌ ان شاء الله» دیمسی، مناسب وبجا ایکن، استثنایی، یعنی «ان شاء الله» دیمه‌یی نیچون ترك ایلدی.

ایشته شو یدی مهمّ سؤاله ینه امام مشار الیه بروجه آتی جواب ویرییور .

شو مسائلك جوابنده اصل اولان بودرکه: تصرّف امور جمهور، یوسف علیه السّلام اوزرینه واجب ایدی. بناءً علیه — هانکی طریق ایله اولورسه اولسون — تصرّف امور جمهوره توصّل آکا کوره جائز ایدی.

تصرّف امور جمهور، یوسف علیه السّلام اوزرینه واجب ایدی دیدك. بو وجوبی برقاچ وجه ایله اثبات ایده‌بیلیرز.

وجه اوّل — یوسف علیه السّلام، جناب حقدن خلقه مبعوث برحق پیغمبر ایدی . مصالح امّته بقدر الامکان، رعایت ایسه واجبهٔ ذمّت پیغمبریدر .

وجه ثانی — یوسف علیه السّلام، قریباً قحط وغلا ظهور ایده‌جکنی ، قحط سنه‌لرنده ایسه تدارکلی بولنمازسه، خلق عظیمك

هلاکنه مؤدّی اوله‌جغنی وحی آلهی ایله بیلمشدی . ایمدی مأمولدرکه،
جناب حق، شدائد قحطی تهوین ایده‌جك برتدبیر اتخاذ ایتمسنی آکا
امر بیورمش اوله .

وجه ثالث — ارباب استحقاقه ایصال منفعتله کندیلرندن دفع
مضرّته چالیشمق عقلاً برامر مستحسندر.

بورالری ثابت اولدقدن صکره دیرزکه: یوسف علیه السّلام،
شو وجوهدن دولایی مصالح خلقه رعایت، وظیفه‌سیله مکلّف ایدی.
خزائن مصریّه نظارتی امورینی درعهده ایتمدکجه ده بشقه طریق ایله
شو مکلّف اولدیغی وظیفه‌یی ایفا ایده‌مزدی. برامر واجبك تمامنه
متوقّف اولان شیءده واجبدر. بناءً علیه بو یوله سلوك ایتمسی، یعنی
خزائن مالیه امورینی درعهده بیورمق ایسته‌مسی یوسف علیه السّلامه
کوره وجائب اموردن ایدی. بو وجوب، تحقق ایدنجه اسئلهٔ مذکوره
بالکلیّه حکمدن ساقط اولور.

ترك استثنا [۱] خصوصنه کلنجه، امام واحدی دیمشدرکه: یوسف
علیه السّلامك «انّی حفیظٌ علیمٌ» دیدیکنده استثنایی ترك بیورمسی،
عقوبتی موجب، خطیئاتدن معدود اولمغله مقصودینك حصولنی جناب
حق برسنه تأخیر بیورمشدر.»

ملاحظه — . حضرت یوسفك (عم) لسان ایله استثنایی ترك
ایتمسندن قلبله دخی ترك بیورمش اولمسی لازم کلمزکه، عقوبتی ایجاب

[۱] «ان شاء الله».

ایدن خطیئه قبیلندن اوله. «انّ من تمام ایمان العبد انْ یستثنی فی کلّ
حدیثه» حدیث شریفنك تفسیرنده ایسه، «ای سواءٌ کان باللّسان والقلب
معاً اوبالقلب فقط فانّ مجرّد الاستثناء باللّسان غیرمفید» دیمشلر. مثنویٔ
معنویده‌ده مرشدروم، حضرت مولانا :

ترك استثناء مردم قسوتست
نی همین کفتن که عارض حالتست
ای بسا ناورده استثنا بکفت
جان او باجان استثناست جفت

بیورمشلردر. نته‌کیم روح البیانده مسطوردر .

ایمدی حضرت یوسفك (عم) تأخیر حصول مقصودله مؤاخذه
بیورلمسی، ترك اَولی بیوردیغی ایچون اولمق اظهردرکه، لساناً وقلباً
استثنا، مرتبهٔ مقرّبینه نسبتله اَولادر .

ایشته فخرالدّین رازی لسانندن نقل اوله‌جق کلام آتی بوتحقیقه
مبتنیدر .

امام فخرالدّین رازی دیرکه: یوسف علیه السّلام، استثنایی آوردهٔ
زبان تذکار ایتسه‌یدی، جائزکه ملك، «یوسف علیه السّلام، بوایشی
بجره‌بیله‌جکنی کسدیره‌میور، آنکچون «ان شاء الله» دیمیور؛ کبی برشیئه
ذاهب اولوردی ، ایشته بوملاحظه‌یه مبنی استثنایی ذکر ایتمامش
اولمسی‌ده بعیدالاحتمال دکلدر .

یاکندینی نیچون مدح ایلدی ؟

بوسؤالده برقاج وجه ایله جواب ویریلیر .

وجه اوّل — یوسف علیه السّلام، نفسنی مدح ایتدی دیه تسلیم ایتمیز . سویلدیکی سوز مدح نفسی مشعر دکلدر . لکن مشارالیه حضرتلری، خزائن مصریّه امورینك حسن تمشیت واداره‌سی خصوصنده نفعی اظهر اولان اوایکی صفتله [۱] متّصف اولدیغنی بیان بیوردی. مدح نفس ایله شو معنی بیننده ایسه فرق عظیم واردر .

ملك، هرنه‌قدر ذات نبوّت سماتنك علوم دینیّه ومعارف آلهیّه‌ده‌کی کمالنی آکلامش ایسه‌ده ادارهٔ امور مالیّه فنّنده‌ده ماهر اولدیغنی بیلمزدی. آنکچون امور اداره‌یه‌ده آشنا اولدیغنی بیانه احتیاج وار ظننده بولنمش. وایشته بوسببله «اِنّی حفیظ علیم» دیمه‌یی مناسب کورمشدر .

برده طوته‌لم‌که نفس نفیس رسالت‌پناهیلرینی مدح ایتمشدر . شو قدرکه، مدح نفسك مذمومیّتی اومدح ایله تکبّر وتفاخر، حلال اولمیان شیئه توصّل ، قصد ایدلمسیله مشروطدر . یوقسه بومقصد فاسده مبنی اولمیان مدح نفسك حرمتنی تسلیم ایتمیز. «فَلاٰ تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ» فرماننده مراد، انسان، نفسنك متزکّیه اولمادیغنی بیلیرکن آنی تزکیه‌یه قیام ایتمه‌نك منهیّ، حرام، غیر جائز ایدوکنی بیاندر. مرادالهی بواولدیغنه‌ده نظم جلیل مذکوری تعقیب ایدن «هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى» قول کریمی دلیلدر. انسان، سوزنده کرچك، طوغری اولدیغنی بیلدیکی حالده نفسنی مدح ایتمسی، تحدیث نعمت قبیلندن اولوب ممنوع دکلدر. واللّه‌اعلم .

[۱] حفیظ، علیم .

یوسف علیه السّلام، کندینی حفیظ وعلیم دیه وصف ایتمسنده فائده نه‌در؟ سؤالنه‌ده جواباً دیرزکه : بووصفدن مراد عالیلری دخل وخرج اموال خصوصنده‌کی مهارت واقتدارینی بیاندر. هرایشی اهلنه تفویض ایتملی دکلمیدر؟ ایشته نبیّ مشار الیه دخی بوامر مهمّك اهلی اولدیغنی بووصفلرله حکمداره آکلاتمشدر .

جامی

ولی هر کاررا باید کفیلی
که از دانش بود باوی دلیلی

بدانش غایت آن کار داند
چوداند کاررا کردن تواند

زهر چیزی‌که درعالم توان یافت
چومن دانا کفیلی کم توان یافت

بمن تفویض کن تدبیر این کار
که‌ناید دیگری چون من بدیدار

—

معلوم اولسون‌که، بونظم جلیل طلب تولیت ، واول بابده اظهار استعداد واهلیت ، جائز اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی ، اقامهٔ مراسم عدل وداد واجرای سیاست عباد، جائز وکافرك مظاهرتنه متوقّف

اولدیغنه علمِ یقین، حاصل اولدقده کرک سلطان مؤمنِ جائردن، کرک یدکافردن تقلّد امور، جائز ایدوکنه‌ده دلیلدر .

شوقدرکه ملِك مصرك ، یوسف علیه السّلام یدنده ایمانه کلمش اولدیغنی (مجاهد) بیان ایتمش اولمغله بوحالده آیت جلیـله، ید کافردن تقلّد امورك جوازینه دلیل اوله‌ماز دیه (قونوی) شرحنده یازمشدر . مع‌مافیه جوازی کتب فقهیّه‌ده مسطوردر .

§

قوله تعالی

«وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ. وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ.»

§

خلاصهٔ مآل منیفی — . یوسف علیـه السّلامی ملِك مصره سودیروب اندوه زنداندن قورتارمق نعمتنه نائل ایتدیکمز کبی، ارض مصرده‌ده — رفع موانعله — آنی کیف مایشاء ادارهٔ امور جمهوره قدرتیـاب ایلدك . صانکه اقلیم جسیم مصر ، یوسف علیـه السّلامك خانه‌سی ایمش‌ده برکیمسه کندی خانه‌سنده بلامانع ومزاحم نصل تصرّف ایدرسه، اوده مصرده اووجه ایله متصرّف اولوب اقلیم مصر، سراسر محکوم فرمانی اولمش، اهالی ربقهٔ حکومتی آلتنه کیرمشدر. رحمتمزی،

مشیئتی داعی اولان حکمت مقتضاسنجه دنیاده‌ده، آخرتده‌ده دیله‌دیکمز کیمسه‌یه ایصال ایلرز ومحسنلرك اجرینی اضاعه ایتمیز . اجرت آخرت — که بتمك توکنمك شانندن اولمیان نعیم مقیمدر — شرف ایمان ایله مشرّف اولان وشرك وفواحشدن اتّقاده ثبات اوزره بولنان او زمرهٔ جلیلهٔ محسنینه خیرلودر. چونکه نعیم آخرت، عظیم ودائمدر .

§

تفسیر وایضاح — یوسف علیه السّلامك محـافظهٔ خزائن ، مأموریّت مهمّه‌سـنی ملِکدن طلب بیوردقلری قرآن مجیدده مصرّح اولوب فقط ملِکك «مسـئولکی قبول ایتدم» دیدیکی بیـان وحکایه بیورلمامش اولدیغندن قُدمای مفسّرین، دیدیلرکه :

«کلامده محذوف واردر . ملِك جواباً (قَدفَعَلتُ) دیمش ، فقط الله تعالانك یوسف علیه السّلامی اقلیم جسیم مصرده تمکین بیورمسی، سؤال والتماسی نزد ملِکده قرین اسعاف اولدیغنه دلالت ایتمکله ملِکك (قَدفَعَلتُ) سوزی حذف ایدلمشدر .»

امام فخرالدّین رازی دیرکه :

«مفسّرین عظـامك شوتوجیهلری اکرچه کوزلدر . امّا بوراده اووجهدن دها کوزلی‌ده واردر. اوده شودر :

یوسف علیـه السّلامك او منصب جلیله کچمسنه ملِکك قبول واجابتی عالم ظـاهرده برسبب عادیدر . یوقسه مؤثر حقیقی ، جنـاب حقدر. بوسرّ سربسته شووجه ایله کشف وایضاح اولنورکه: ملِك ،

یوسف علیه السّلامك التماسنی ردّ وقبول ایتمك اقتدارینی حائز ایدی. آنده‌کی بو قدرتك ایسه قبوله‌ده ردّه‌ده نسبتی مساوی اولوب بو تساوی باقی اولدقچه‌ده حصول قبول، ممتنع ایدی. خاطر ملکده قبول طرفنك ترجّحی، بهمه‌حال مولای متعالك یاراته‌جغی بر مرجّحه محتاج ایدی‌که، جناب حق او مرجّحی خلق ایدنجه، درحال صورت قبول، مرآت امکانده جلوه‌کر حصول اولسون. دیمك‌که، یوسف علیه السّلامك ارض مصرده تمكّنی — ایکیسنك‌ده حصول ووجودی حالنده ظهور اثر، واجب ومقرّر اولان — قدرت وداعیهٔ جازمه مجموعی جناب حق، ملك مومااليهك قلبنده یاراتمسندن ایلری کلمشدر.

ایشته بو سببدن ناشیدرکه، جناب حق، قرآن کریمنده ملکك اجابت وقبولنی یاد ایتمیوب یالکز تمکین هدایت قریننك ذکری اوزرینه اقتصار بیورمشدر. زیرا مؤثّر حقیقی آنجق اودر.»

ابوالسّعود افندی مرحوم دیرکه: ملکك اجابتی ذکر اولنمامسی، یوسف علیه السّلامك طلبی ردّ اولنه‌جق برشی اولمادیغنی، باخصوص «اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ» قول کریمی کبی تحتنده احکام سلطنت بحذافیرها مندرج اولان بر سوز تقدّم ایتمشکن، التماس مذکورك قبولی تصریحدن مستغنی بولندیغنی ایذان، بونکله برابر اوعنایات جلیله‌نك کافه‌سی اللّهدن اولوب، ملك آنده بر آلت وواسطه اولمقدن عبارت ایدوکی بیان ایچوندر.

قونوی دیرکه: اجابتك ذکر اولنمامسی، ملکك حضرت یوسفه

(عم) تفویض امور سلطنت ایتدیکی، نزدنده صاحب مکانت ایدوکی ظاهر اولمغله مسئولنی ردّ ایتمسی وهم اولنور، خاطره کلیر شیلردن اولمادیغی ایچوندر.

كَذٰلِكَ

ماتقدّمه اشارتدر. «مثل ذلك التّمكين البديع» دیمك اولدیغنی ابوالسعود افندی، «ومثل ذلك الأنعام الذی انعمنا علیه فی تقریبنا ایّاه من قلب الملك وانجائنا ایّاه من غم الحبس» معناسنی مفید ایدوکنی امام فخررازی بیان بیورمشلردر. اولکیسی مجمل، ایکنجیسی مفصل اولوب مع‌مافیه ایکیسی‌ده یکمآلدر.

خلاصه‌سی: یوسف علیه السّلامی ملك مصره سودیروب زنداندن قورتارمق نعمتنه نائل ایتدیکمز کبی.

مكّنّا له فی الارض

ارض مصرده‌ده — رفع موانعله — آنی کیف مایشاء ادارهٔ امور جمهوره قدرتیاب ایلدك دیمکدر.

بو معنی فخررازینك تفسیرینه موافقدر.

(مكّنّا) کلمهٔ جلیله‌سندن مستفاد اولان (تمکین) بر آدمی برشیئه مقتدر قیلمق معناسنه‌در.

شهاب دیرکه:

تمکین، یاقدرت معناسنه اولان مکانتدن یاخود مکاندن مأخوذدر. «یقال مکّنه ومکّن له».

شهاب، بونی سویلدکدن صکره بروجه آتی نظم جلیله اوچ وجه ایله معنی ویرمشدر.

١ — مثل ذلك التمكين والإقدار فی نفس المَلِك او السلطنة اعطيناه القدرة فی ارض مصر.

٢ — كما جعلنا لمحبّته مكاناً فی قلب المَلِك جعلناله مقرّاً فيها.

٣ — مثل ذلك الانعام بتقريبه وانجائه.

ابو السّعود افندی، تمکینه (مکان) معناسی ویروب (مكّنّا) کلمهٔ جلیله‌سنی «ای جعلناله مكاناً» دیه تفسیر ایتمش،

يتبوّأ منها

نظم جلیلنی‌ده «ينزل من بلادها» عباره‌سیله تفسیر ایتدکدن صکره،

حيث يشاء

نظم جلیلی ذیلنده «ويتخذه مَبَاءَةً [١] وهو عبارة عن كمال قدرته على التّصرف فيها ودخولها تحت مِلكَتِهِ وسلطانه فكانّها منزله يتصرّف فيها كما يتصرّف الرّجل فی منزله» دیمشدر.

امام فخررازی دخی شویله سویلیور:

معلوم اولسون که «يتبوّأ منها حيث يشاء» قول کریمی یوسف علیه السّلامك ادارهٔ امور حکومتده بلا مانع ومنازع حائز کمال استقلال اولدیغنه دلالت ایدر.

ایشته فخررازینك شو استدلالیله ابو السّعود افندی مرحومك

[١] (مبأه) میمك فتحی وبانك سکونیله قوناغه دینیر.

تقریری بیننده‌کی اختلاف یالکز تعبیر والفاظده اولوب یوقسه خلاصهٔ مؤداجه ایکیسنك‌ده مرادی بردر.

ابو السّعود افندینك عباره‌سندن مستفاد اولان معنی شودر:

یوسف علیه السّلامی ارض مصرده تمکیندن مراد، تصرّف امور جمهورده کمال قدرتی بیاندر. صانکه اقلیم جسیم مصر، یوسف علیه السّلامك خانه‌سی ایمش‌ده برکیمسه کندی خانه‌سنده بلا مانع ومزاحم، نصل تصرّف ایدرسه، اوده مصرده اول وجه ایله متصرف اولوب اقلیم مصر، سراسر محکوم فرمانی اولمش، اهالی رقبهٔ حکومتی آلتنه کیرمشدر.

—

شهابك بیان ایتدیکی وجوه ثلاثه‌دن اولکیسی، تمکینك «مکانت» معناسنی مفید اولمسنه کوره‌در. ایکنجیسی، ابو السعود افندی مرحومدن، اوچنجیسی، فخررازیدن منقولدر.

قاضی بیضاوی ایسه،

يتبوّأ منها حيث يشاء

نظم جلیلنده یالکز «ينزل من بلادها حيث يهوى» دیمکله (يشاء) کلمهٔ جلیله‌سی تحتنده مستکن اولان ضمیرك مرجعی یوسف علیه السّلام ایدوکنی صریحاً کوسترمشدر وبو تفسیر ایله (يتبوّأ) کلمهٔ شریفه‌سنك (ينزل) معناسنه اولوب (يتّخذ مكاناً) معناسنه اولمادیغنه‌ده اشارت بیورمشدر.

قونوی دیرکه: «زیرا (یتّخذ مکاناً) معناسی مقامه مناسب دکلدر.» ظن عاجزانه‌مه کوره عدم مناسبت معنای حقیقیسی اراده اولندیغنه کوره‌در. یوقسه ابو السعود افندی مرحومك یوقاریده بیان اولندیغی اوزره اتّخاذ مکاندن بِطریق الکنایه آلمش اولدیغی معنایه کوره دکلدر.

فِی الارضِ

لام، عهد خارجی ایچوندر. ارض مصرده دیمکدر.

یَتَبَوَّأُ

«مکّنّاه متبوّأ» تقدیرنده اولوب یوسفدن (علیه السّلام) حالدر. یاخود جملهٔ مستأنفه‌در.

مِنْهَا

«یَتَبَوَّأُ» جمله‌سنه متعلّقدر.

حَیْثُ

جملهٔ مذکوره‌نك ظرفی، یاخود مفعول بهیدر.

یَشَاءُ

بونك تحتنده‌کی ضمیر، بالاده بیان اولندیغی اوزره یوسف علیه السّلامه راجع اولدیغی کبی الله تعالایه راجع اولمسی‌ده جائزدر.

ائمّهٔ سبعهٔ قرائدن (ابن کثیر) حضرتلری (یشاء) کلمهٔ جلیله‌سنی الله تعالایه مسند اولمق اوزره (نون) ایله (نشاء) باقیلری یوسف علیه السّلامه مسند اولمق اوزره (یا) ایله (یشاء) اوقودیلر.

نُصِیبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ

یوسف علیه السّلامك نائل اولدیغی دولت وسعادت، محض فضل وعنایت جناب ربّ العزّة اولدیغنی بونظم جلیل دخی تأیید ایلر. چونکه «رحمتمزی، مشیئتی داعی اولان حکمت مقتضاسنجه دنیاده ده آخرتده‌ده دیله‌دیکمز کیمسه‌یه ایصال ایلرز» مآلنی مفیددر. بو رحمت الٓهیّه توفیق وهدایته‌ده، مِلك وغنایه، سائر نعم و آلایه‌ده شاملدر.

معلوم اولسون که، جناب مالك الملك یوسف علیه السّلامك ارض مصرده احراز ایتدیکی مکنت عظیمه منحصراً کندی طرف الٓهیسندن براحسان مخصوص اولدیغنی اوّلا، «وکذلك مکّنّا لِیُوسُفَ فی الارض» نظم جلیلیله بیان، ثانیاً، «نُصِیبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ» قول کریمیله آنی تأکید بیورمشدر.

بونده ایکی فائده واردر.

فائدهٔ اولی — بونظم جلیل، هرشی اللّٰهدن اولدیغنه دلیلدر.

فائدهٔ ثانیه — یوسف علیه السّلامه او دولت وسعادتی، محض مشیئت الٓهیه‌سیله، قدرت نافذه‌سیله احسان بیوردیغنه‌ده دلیلدر. بونك ایسه هر ایکیسی‌ده هادم اصول اعتزالدر. چونکه آیت جلیله، هر شی مشیئت الٓهیه، قدرت محضه‌یه معلّق اولدیغنه دلالت واضحه ایله دلالت ایدر.

نُصِیبُ بِرَحْمَتِنَا

ابو السعود افندی مرحوم بونظم جلیله بزم بالاده یازدیغمز کبی

معنى ويروب يالكز اجر ومكافاتى دنيايه بالتخصيص « بعطائنا فى الدّنيا من الملك والغنى وغيرهما من النعم » ديمش وبو بابده (صاحب كشاف) ك اِثرينه كيتمشدر.

قاضى بيضاوى ايسه اجر ومكافاتى دنيا و آخرته تعميم ايلدى. زيرا (قُونَوى) نك ديديكى كبى تخصيصى موجب برشى اولمامقله برابر مرويدركه (سُفيان بن عُيَينه) حضرتلرى « اَلْمُؤْمِنُ يُثابُ على حسناته فى الدّنيا والآخرة وامّا الفاجر يُعَجَّلُ له الخير فى الدنيا » ديمش، « وَمالَهُ فى الآخِرَةِ مِنْ خَلاقٍ » آيت جليله‌سنى تلاوت ايتمشدر.

لكن بو برحكم (اكثرى) در. (كُلّى) دكلدر. ايمدى مادام كه بو برقاعدهٔ كليّه دكلدر؛ سُفيانك كلاميله حضرت رسول اكرم صلّى الله عليه وسلّم افندمزك « اشدّ البلاء على الانبياء ثمّ الاولياء ثمّ الأَمثَل فالأَمثَل » حديث شريفلرى بيننده منافات يوقدر.

برده « نُصيبُ بِرَحْمَتِنا مَنْ نَشاءُ » نظم جليلنده كى قيد مشيئت، مجموع دنيا و آخرته نسبتله‌در. چونكه اجر جزيل آخرت، مؤمنلره مخصوصدر. واقعا اجر مؤمنين‌ده الله تعالى اوزرينه واجب دكلدر. بلكه بز معشر اهل سنّت، عندنده تفضلادر. لكن وعد الٓهى مقتضاسنجه واجب كبى‌در. بوسرّ وحكمته مبنى‌دركه، « ولاجر الآخرة خيرٌ الخ » قول كريمنده اجر آخرت، مشيئتله تقييد بيورلمامشدر.

وَلا نُضيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنينَ

معلوم اولسون كه بو، يوسف عليه السّلامك، محسنين‌دن اولديغنه

الله طرفندن برشهادتدر. حشويلرك اومعصوم بى كناهه اسناد ايتدكلرى احوال غيرلايقه واقع اولمش اوليدى، شبهه يوق كه محسنين‌دن اولديغنه شهادت بيورلمازدى. ايمدى مادام كه محسنين، زمرهٔ فاضله‌سندن اولديغنى جناب حق بيان بيوربيور؛ بوبابده يا جناب حقى (حاشا) تكذيب ايتمك لازم كليركه، بو، عين كفردر. ياخود حشويلرى — روايت ايتدكلرى قولده — تكذيب ايتمك لازم كليركه، بوده عين ايماندر.

وَلَاَجْرُ الآخِرَةِ

اجر آخرت كه بتمك توكنمك شاننده اولميان نعيم مقيمدر؛

خَيْرٌ لِلَّذينَ آمَنُوا وَكانُوا يَتَّقُونَ

شرف ايمان ايله مشرّف اولان وشرك وفواحشدن اتّقاده ثبات اوزره بولنان اوزمرهٔ جليلهٔ محسنين ايچون خيرليدر. چونكه نعيم آخرت، عظيم ودائمدر.

لِلَّذينَ

موضع ضميرده اسم موصولك وضعى احسان ايله مراد، ايمان و — ماضى ومستقبل صيغه‌لرينك جمعندن مستفاد اولديغى وجه ايله — تقوى اوزرينه ثبات ايدوكنه تنبيهدر.

—

فخر رازی

—

بوایت جلیله‌ده اوچ مسئله واردر .

اوّلکی مسئله

آیت جلیله‌نك تفسیری .

بونده‌ده ایکی قول واردر .

قول اوّل — «اهل ایمـان وتقوی ایچون اجر جزیل آخرت البته خیرلیدر» دینیلیور. بوندن مراد شودیمکدرکه : حضرت یوسف علیـه السّلام دنیاده هرنه‌قدر منـازل عالیه‌یه ، درجات رفیعه‌یه واصل اولمش ایسه‌ده الله تعالی وتقدّس حضرتلری جناب رسالتمآبلریچون آخرتده حاضرلامش اولدیغی ثواب، کافّهٔ سعادات دنیویّه‌دن خیرلیدر. افضلدر. اکملدر .»

جهات ترجیحك‌ده حاصلی شودر :

«خیر مطلق اودرکه ، محض منفعت، شوائب کدوراتدن خالص، دائم وپایدار، تعظیمه مقرون اوله . شوقیود معتبره‌نك ایسـه دردی‌ده آخرته متعلّق اولان خـیراتده موجود اولوب دنیـایه عائد ، خیراتده مفقوددر .

قول ثانی — «خیر» لفظی بعضاً احد خَیْرَیْن، آخردن افضل

اولدیغنی بیانده استعمال اولنور. «اَلْجُلَّابُ خَیْرٌ مِنَ اَلْمَاءِ» = کل صویی عادی صودن خیرلیدر دینیلدیکی کبی .

بعض کرّه‌ده احد همابی آخردن تفضیل، مراد اولمقسزین مجرّد اوخیرك حدّ ذاتنده خیر اولدیغنی بیان ایچون استعمال اولنور. نصلکه «اَلثَّرِیدُ خَیْرٌ مِنَ اَللّٰهِ» دینیلیرده «الثّرید، خیرٌ من الخیراتِ حَصَلَ باحسانٍ من الله» معناسی مراد اولور .

ایشته بوبویله‌در .

ایمدی «وَلَاَجْرُ الآخِرَةِ خَیْرٌ» قول کریمنی اکر وجه اوّل اوزرینه حمل ایدرسه‌ك، دنیالذّتلری‌ده لذائذ اخرویّه کبی خیریّت ایله موصوف اولمق لازم کلیر .

اکر وجه ثانی اوزرینه حمل ایدرسه‌ك ، دنیا منافعی‌ده خیراتدن معدوددر دینیله‌مامك بلکه نظم جلیل ، «خیر آنجق خـیر آخرتدر. آندن بشقه‌سی عبثدر» معناسنی مفیددر دینیلمك لازم کلیر .

ایکنجی مسئله

شبهه یوقکه ،

«وَلَاَجْرُ الْآخِرَةِ خَیْرٌ لِلَّذِینَ آمَنُوا وَكَانُوا یَتَّقُونَ.»

آیت جلیله‌سندن مراد یوسف علیه السّلامك شرح حالیدر. بناءً علیه ذات بزرکوارلری ، حلیـهٔ ایمان وتقوی ایله تحلیـهٔ ذات ایدن زمرهٔ فاضله‌دندر دیه تصدیق ایتمه‌مز لازم کلیر. ایشته بونظم جلیل ، اوذات عالیقدرك زمان سابقده «متّقین» زمرهٔ فاضله سـندن معدود اولدیغنه

الله تعالى وتقدّس حضرتلرى جانبندن تنصيص وتصريحـدر. بو راده ايسه اويله برزمان سابق يوق كه يوسف عليه السّلام، اوزمانده متّقيندن ايدوكى محتاج بيان اوله. مكر اووقت كه الله تعالى اووقتده «وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا» بيوردى.

يوسف عليه السّلامك محسنين دن اولديغنه «وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ» مخلصين دن اولديغنه «اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ» نص مبينلرى كذلك الله تعالى وتقدّس حضرتلرندن برشهادتدر.

ايشته شو نصوص قرآنيّه ايله تبيّن ايتمشدركه جناب ربّ عزّت، اومعدن فضل ومعرفتك (متّقين)دن، (محسنين)دن، (مخلصين) دن اولديغنه شهادت بيورمشـدر. قوجه جاهل، (حشوى) ايسه، آنك حاشاثمّ حاشا (اَخسَرين)دن (مذنبين)دن اولديغنى سويليوب طوريور. خائب وخاسر، اوجاهلِ متجاسردركه، بوقدر تأكيداته مقرون، نزاهت سنيّهٔ جناب يوسفى (عم) مثبت، جلائلِ دلائل ايله مشحون اولان قولِ حقّ خدانك حكمنه قائل اولميوب كَمْ سوز سويليه.

اوچنجى مسئله

«وَلَاَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ»

رؤساى معتزله دن (قاضى) ديدى كه: بو نظم جليل، كبائر ذنوبدن مجتنب اولميان اهل ايمانك ده آخرتده مأجور ومُثاب اوله بيله جكنى زعم ايدن (مُرجئه) طائفه سنك بطلان اعتقادينه دليلدر ديدى.

بز ديرزكه: قاضينك بو استدلالى ضعيفدر؛ زيرا نظم جليلده كى

(خيرٌ) لفظ شريفنى اكر افعلِ تفضيله حمل ايدرسه‌ك، متّقين ايچون دار آخرتده حاصـل اوله جق ثوابك يالكز افضل اولمسى لازم كلير؛ حال بوكه اهل تقوانك ثوابى افضل اولمقله متّقى اولميـان اهل ايمانك اصلا مُثاب ومأجور اولمامسى لازم كلمز.

اكر اصل معناى خيريّته حمل ايلرسـه‌ك، نظم جليل، متّقيلر ايچون حصول خيره دليل اولمقله برابر متّقى اولميان اهل ايمان ايچون شو خيرك عدم حصولنه دلالت ايتمز.

—

كرچه بديهيدركه، ايمان وتقواسى اولميـانلرك دار آخرتده حظ ونصيبلرى خَيبت وخُسران، خِذلان وحِرماندر. لكن مؤمن، مادامكه مؤمندر؛ ولو متّقى اولمسون، كناهى مقدارنجه دوچار عقاب اوله بيلكله البتّه ايمانك ده مكافاتنى كوروب مأجور ومُثاب اولسه كركدر.

معتزله نك: «كبائردن مجتنب اولميانلر، مخلّد فى النّاردرلر» ديدكلرى برقَوْل باهر البطلاندر؛ زيرا چركِ شركدن طاهر الذّيل اولان مؤمن پاك اعتقادك مغفوريّتى، مشيئت الٓهيّه يه مربوط ايدوكنه [اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ] نصّ مبينى قاطع النّزاع، برجلى برهاندر.

مع مافيه شو اميد ثواب ايله بيم عقاب، قلب مؤمنده توأم كركدر.

ارشاد

(فانى) آلتون، (باقى) خزف اولسه بيله باقى، فانى يه دكيشلمز.

یا بالعکس (فانی) خزف ، (باقی) آلتون اولورسه ، اهل ادراك بونی آکا دکیشیرمی؟ اصلا!

ایشته دنیا — که عاقبت فناپذیر اولسه کرکدر؛ — برخزفپارهٔ کمْ قدر وبی اعتباردرکه مرد عاقل ، آکا اصلا عطف لحاظهٔ التفات، قطعاً ربط قلب ایتمز.

عُقبا — که صفت خلود وبقا ایله موصوفدر؛ — برابریزِ تامّ العیاردرکه، هوشمند کامل، آنك وسیلهٔ الحصولی اولان معرفت خدایی، محبّت مولایی برآن بیله قلبندن سلب ایتمز.

بدنیی وعقبی کسی قدر یافت
که اوجانب صبر و تقوی شتافت